ÖN ASYA MİTOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL YAPIYA YANSIMALARI

Şahin ÇOLAK

Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU
2026
Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Şahin ÇOLAK

ORCID ID: 0000-0002-2321-8470

ÖN ASYA MİTOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL YAPIYA YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

ERZURUM – 2026

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç.Dr. Yasin TOPALOĞLU danışmanlığında Şahin ÇOLAK tarafından hazırlanan "**Ön Asya Mitolojilerinin Toplumsal Yapıya Yansımaları**" başlıklı çalışma 23/01/2026 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih - Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı'nda **Doktora** tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof.Dr. Süleyman ÇİĞDEM *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	e-imza
Jüri Üyesi (Danışman):	Doç.Dr. Yasin TOPALOĞLU *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	e-imza
Jüri Üyesi:	Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	e-imza
Jüri Üyesi:	Doç.Dr. Okay PEKŞEN *ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ*	e-imza
Jüri Üyesi:	Dr. Öğr. Üyesi Murat KILIÇ *ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*	e-imza

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

06/02/2026
Prof.Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü
e-imza

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmı tır.
Do rulama Kodu: ae7fc9dd-1dfb-4f19-98b4-c317a4f8fd35 Do rulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"ÖN ASYA MİTOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL YAPIYA YANSIMALARI" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım**.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun …/…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun …/…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun …/…/…. tarih ve ……
sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

23.01.2026
Şahin ÇOLAK
Aslı ıslak imzalıdır

** İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
ÖNSÖZ ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VI**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **VII**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **IX**

GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN AMACI **2**
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GEREKÇESİ **3**
III. ARAŞTIRMANIN ÖZGÜNLÜĞÜ VE KATKISI **4**
IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI **6**
V. YÖNTEM **7**
VI. KAPSAM **8**

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL KAVRAMLAR

1.1. MİTOLOJİ **12**
1.1.1. Mitos ve Logos Kavramları 20
1.1.2. Mitoloji Türleri 21
1.1.3. Mitolojilerin Oluşumu 27
1.1.4. Mitolojinin İşlevi 32
1.1.5. Mitolojilerin Amaçları 40
1.2. DİLİN KÖKEN ARAYIŞLARI VE MİTOLOJİ **47**
1.3. MİTOLOJİ, TOPLUM VE KÜLTÜR **50**
1.4. MİTOLOJİ, DİN VE İDEOLOJİ **52**
1.5. MİTOLOJİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI: ÖN ASYA **61**
1.6. MİTOLOJİNİN TOPLUMSAL BOYUTU: TOPLUMSAL YAPI **63**

İKİNCİ BÖLÜM

MİTOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL DİNAMİKLER

2.1. MİTOLOJİ VE TAPINMA.....66
2.2. MİTOLOJİ VE RİTÜEL İLİŞKİSİ.....90
2.3. MİTOLOJİNİN RESİM, HEYKEL, ŞİİR GİBİ ALANLARA ETKİSİ.....133
2.4. MİTOLOJİNİN ŞEHİR KURUMLARINA ETKİSİ.....179
2.5. MİTOLOJİNİN TARİH BİLİMİNE ETKİSİ.....229
2.6. MİTOLOJİK ARKETİPLERİN KÜLTÜRLERARASI YOLCULUĞU.....268

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİTOLOJİK ANLATILARIN TOPLUMSAL YAPININ OLUŞUMUNA VE SÜREKLİLİĞİNE ETKİSİ

3.1. MİTOLOJİK DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ DÜZENLEYİCİ ROLÜ.....299

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....350
KAYNAKLAR.....376
EKLER.....395
ÖZ GEÇMİŞ.....421

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ÖN ASYA MİTOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL YAPIYA YANSIMALARI

Şahin ÇOLAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

2026, Sayfa: 421+IX

Jüri: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Doç. Dr. Okay PEKŞEN

Dr. Öğr. Üyesi Murat KILIÇ

Bu tez çalışması, Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıya etkisini incelemek üzere disiplinler arası bir yaklaşım benimsemektedir. Mitlerin, dilin ortaya çıkışından ritüellerin şekillenmesine, kutsal mekânların inşasından şehir kurulum mitlerine kadar geniş bir alanda toplumsal yapıyı etkilediği varsayılmakta ve bu etkiler hem tarihsel hem de semiyotik yöntemlerle analiz edilmektedir. Çalışma, mitolojinin yalnızca bir anlatı türü olmadığını; aksine toplumsal düzenin yeniden üretildiği, ideolojik kodların yerleştirildiği ve tarihsel anlamların kurulduğu bir alan olduğunu vurgular. Mitler aracılığıyla birey, kendini toplumu içinde konumlandırır; tanrı, kahraman ve kurucu figürler (arketipler) üzerinden kendi yaşam düzenini anlamlandırır. Gılgamış, Enuma Eliş, İnanna, Atis ve benzeri mitolojik örnekler üzerinden yapılan çözümlemeler, bu mitlerin tarihsel bilince, toplumsal rollere, dinî düzenlemelere ve kent mimarisine nasıl etki ettiğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: mitoloji, toplumsal yapı, ritüel, şehir kurulumu, Ön Asya, arketip

ABSTRACT

PH. D. DISSERTATION

REFLECTIONS OF NEAR EASTERN MYTHOLOGIES ON SOCIAL STRUCTURE

Şahin ÇOLAK

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

2026, Pages: 421+IX

Jury: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Chairman)

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Assoc. Prof. Dr. Okay PEKŞEN

Assist. Prof. Dr. Murat KILIÇ

This doctoral dissertation explores the influence of Ancient Near Eastern mythologies on social structures through an interdisciplinary perspective. By analyzing foundational myths related to language origin, rituals, sacred architecture, and city founding narratives, it demonstrates how myth acts as a cultural and ideological blueprint. Myth is treated not merely as a narrative genre but as a symbolic structure embedded within cultural memory and historical identity. Through comparative mythology, archetypal interpretation, and intertextual analysis, the study sheds light on the layered relationship between myth and social domains such as religion, ideology, history, art, and urban design. Through selected examples including Enuma Elish, Epic of Gilgamesh, Descent of Inanna, and Attis cults, the dissertation highlights the mythic codes that shape ritual practices, urban organization, social roles, and religious perceptions. It is argued that myths function as both preservers of tradition and agents of transformation within societal frameworks.

Keywords: mythology, social structure, ritual, city foundation, Near East, archetype

ÖNSÖZ

Bu doktora çalışmasının ortaya çıkış süreci, sadece akademik bir merakın değil; aynı zamanda insanlık tarihine, kültürüne ve kolektif bilinçaltına duyulan derin bir ilginin ürünüdür. Mitolojinin bir anlatıdan fazlası olduğunu; onun toplumsal yapının, sanatın, ideolojinin ve kimliğin inşasında nasıl bir temel unsur haline geldiğini görmek, bu çalışmayı hem entelektüel hem de kişisel bir yolculuğa dönüştürmüştür. Bu süreçte en büyük teşekkürüm, danışman hocam Prof. Dr. Yasin Topaloğlu'na yöneliktir. Bilimsel rehberliği, yönlendirmeleri ve titiz yaklaşımları sayesinde bu tez çalışması, yalnızca şekil değil, içerik açısından da gelişme imkânı bulmuştur. Kendisine gösterdiği sabır, destek ve güven için minnettarım. Tez jürisinde yer alarak katkı sağlayan çok değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Çiğdem ve Prof. Dr. Mehmet Işıklı'ya içtenlikle teşekkür ederim. Yönelttikleri yapıcı eleştiriler, bu çalışmanın daha rafine bir forma ulaşmasında belirleyici olmuştur. Bu uzun ve zorlu yolculukta, her adımda yanımda olan, sevgisiyle içimi ısıtan, sabrıyla sarsıldığım anlarda bile beni yeniden ayağa kaldıran, anlayışıyla en karanlık günleri bile aydınlatan sevgili eşim Dr. Fulya Çolak'a minnettarlığımı kelimelere dökmek benim için bile kolay değil. Hayatın bana sunduğu bu büyük sınavda hem fiziksel hem duygusal birçok yükü taşımaya çalışırken, o yalnızca bir eş değil; aynı zamanda yol arkadaşım, dostum ve en büyük destekçim oldu. Kendi akademik serüveninin tam ortasında olmasına rağmen, kendi alanını aşarak bu çalışmanın her aşamasında yanımda yer aldı; birlikte kaynakları inceledik, metinleri gözden geçirdik, uzun saatler süren okumalar ve değerlendirmelerle çalışmanın omurgasının şekillenmesine katkı sağladı. Ama en önemlisi; varlığıyla bana hep güç verdi, inancımı tazeledi, umutlarımı canlı tuttu. Onun desteği yalnızca bilgiyle değil, kalpten gelen bir özveri ve sevgiyle örüldü. Bu süreçte sabırla yanımda olan, varlığı ve sevgisiyle her zaman içimi aydınlatan sevgili oğlum Deniz Çolak'a da gönülden teşekkür ederim. Çoğu zaman oyun saatlerinden, birlikte geçireceğimiz anlardan ödün vermek zorunda kalmış olsak da onun anlayışı ve sevgisi her daim en büyük moral kaynağım oldu. Bu çalışmanın, mitoloji ve toplumsal yapı ilişkisine dair yeni pencereler aralayabilmesini, alana mütevazı bir katkı sunabilmesini ve tüm bu yolculuk boyunca bana ışık olan sevdiklerime bir armağan olmasını temenni ediyorum.

Erzurum-2026 **Şahin ÇOLAK**

KISALTMALAR

bk. : Bakınız
ed. : Editör
MÖ : Milattan Önce
MS : Milattan Sonra
ör. : Örneğin
s. : Sayfa
ss. : Sayfa sayısı
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri (*ör.* Çoşkun *vd.*, 2017)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Mitolojinin Toplumsal Yapıya Etkisi Zihin Haritası 349

Şekil 2. Çatalhöyük Evlerinden Bir Duvar Resmi 395

Şekil 3. Kil Tablet Enuma Elish 395

Şekil 4. Kil Tablet Enuma Elish III 396

Şekil 5. Kil Tablet Enuma Elish VI 397

Şekil 6. Kil Tablet 398

Şekil 7. Silindir Mühür; Tanrıça İştar? 399

Şekil 8. İnanna ve Ama-Ushumgal-Ana'ya Adanmış Sümer İlahisi 399

Şekil 9. İçme Yalağı 400

Şekil 10. Kral Gılgamış 400

Şekil 11. Gılgamış Destanı (Tablet XI) – British Museum 401

Şekil 12. Kireçtaşı Silindir Mühür 402

Şekil 13. Yamuk veya Piramit Biçimli, Yeşilimsi Gri Taş Damga-Mühür 403

Şekil 14. Gılgamış'ı Ejderhayla Gösteren Bir Kabartma Parçasının Alçı Kalıbı 403

Şekil 15. Hematit Silindir Mühür 404

Şekil 16. Gılgamış 404

Şekil 17. Ur Zigguratı 405

Şekil 18. Ur Zigguratı'nın Haritadaki Yeri 405

Şekil 19. Babil Marduk Tapınaklarının Modeli 406

Şekil 20. Warka (Uruk) Vazosu, Uruk, Geç Uruk Dönemi 407

Şekil 21. Hattuşa Şehir Planı 408

Şekil 22. Yazılıkaya Hitit Kabartmaları 409

Şekil 23. Yazılıkaya'da Hitit Tanrılarını Betimleyen Kaya Kabartması 409

Şekil 24. Frigya Şapkası Takan ve Elinde Tava Flütleri Tutan Attis 410

Şekil 25. Gümüş Para Frig Şapkalı Attis(?) 411

Şekil 26. Attis Büstü Biçiminde Bir Kabın Bronz Ayağı 411

Şekil 27. Bronz Buhurdan, Kybele ve Attis 412

Şekil 28. Nuh'un Gemisi Gravürü I 413

Şekil 29. Nuh'un Gemisi Gravürü II 413

Şekil 30. Lagaş Prensi Eannatum'un Plano-Dışbükey Temel Tuğlası 414

Şekil 31. Akhenaten Heykeli 415

Şekil 32. Babil Kralı Hammurabi'nin Damgalı Çivi Yazılı Yazıtı 416

Şekil 33. Enki'ye Yazılmış İki Dilli İlahi Tableti-Geç Babil. 417

Şekil 34. Tahtta Oturan Enki 418

Şekil 35. Tanrı Marduk'un Canavar Tiamat ile Mücadelesi 418

Şekil 36. Marduk, Babil'in Baş Tanrısı 419

Şekil 37. Marduk Nadin Ahhe'ye ait Kudurru 420

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Mitolojik Anlatıların Sanat Alanlarına Yansımaları ve İşlevleri 178

Tablo 2. Mitoloji ve Evrensellik..... 298

Tablo 3. Teorik Yaklaşımlar Tablosu..... 347

Tablo 4. Mitolojik Kimlik Kodlamasının Toplumsal Yapıya Etkileri 348

Tablo 5. Mitolojik Anlatılarda Hiyerarşik Yapı ve Kimlik Üretim Mekanizmaları 348

Tablo 6. Mitolojik Anlatılarda Toplumsal Roller ve Hiyerarşik Kimlik Kodları 349

Tablo 7. Kurucu Mezopotamya Mitlerinin Tematik ve Yapısal Karşılaştırması 367

Tablo 8. Tezde Kullanılan Ana Mitler ve Kurum Alanları 372

Tablo 9. Mitlerin “Toplumsal Kodlayıcı” İşlev Haritası..... 373

GİRİŞ

Mitoloji, insanlık tarihinin en eski anlatı biçimlerinden biri olarak, evreni, doğayı, toplumsal düzeni ve bireyin varoluşunu anlamlandırma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlatılar, yalnızca hayal gücünün ürünü olan kurgusal metinler olarak değerlendirilmekten öte, birer kültürel bellek, ideolojik söylem aracı ve toplumsal kimlik inşası mekanizması olarak çok katmanlı işlevler üstlenmişlerdir. Mitolojik anlatılar, geçmişten günümüze aktarılan sembolik yapıları ve arketipsel figürleriyle, toplumların kolektif bilinçaltını yansıtırken; değerler sistemini, normatif yapısını ve tarihsel hafızasını da şekillendirmiştir.

Bu çalışma, özellikle Ön Asya mitolojileri çerçevesinde, mitosların toplumsal yapı üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir yaklaşımla bir Eski Çağ Tarihçisi olarak ele almayı amaçlamaktadır. Söz konusu mitolojik metinler, yalnızca dinsel ya da edebi içerik taşımakla kalmaz; aynı zamanda, toplumların ritüel pratiklerinde, siyasal meşruiyet üretiminde, sanat anlayışında ve şehir planlamasında doğrudan belirleyici olan bir dizi kültürel kodun taşıyıcısı konumundadır. Bu bağlamda, mitoloji; bireysel hayal gücünün ötesinde, kolektif bilinçle şekillenen ve gelecek kuşaklara kimlik, düzen ve anlam aktaran bir zihinsel ve toplumsal yapı olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın temelini oluşturan varsayım, mitolojinin zamana ve mekâna bağlı olmayan, ancak tarihsel bağlam içerisinde evrilen bir düşünsel sistem olduğu yönündedir. Bu sistem, yalnızca geçmişi anlatmakla kalmayıp, toplumsal düzenin meşrulaştırılmasına, kozmolojik anlayışların inşasına ve birey-toplum ilişkilerinin normatif çerçevesinin oluşturulmasına katkı sunar. Bu bağlamda, tezde Gılgamış, Enuma Eliş, İnanna'nın Yeraltına İnişi gibi Ön Asya'nın temel mitolojik metinleri hem yapısal unsurları hem de tarihsel ve toplumsal etkileri bakımından analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi ise Mircea Eliade'nin Kutsal-Mitos Teorisi, Claude Lévi-Strauss'un Yapısalcı Mit Analizi ve Jean-Pierre Vernant'ın İdeolojik Yaklaşımı temel alınarak oluşturulmuştur. M. Eliade'nin (2003), Kutsal-Mitos Teorisi; mitolojik anlatıların kutsalın deneyimiyle toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Lévi-Strauss'un (2001), yapısalcı analiz yöntemiyle, mitlerin temel yapılarının toplumsal bilinçte nasıl anlamlar oluşturduğu incelenmiştir. Vernant'ın (2009), İdeolojik Yaklaşımı

ise mitlerin toplumsal düzenin kurulması ve meşrulaştırılması süreçlerindeki rolünü vurgulamaktadır.

Tez, mitolojinin din, ideoloji, ritüel, sanat ve kentleşme pratikleriyle olan çok yönlü ilişkisini incelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, mitler yalnız anlatı düzleminde değil, somut kültürel formlara etkisi de kapsama alınmaktadır. Mitolojinin, sanat eserlerinden mimariye, tarih yazımından siyasal sembolizme kadar geniş bir etki alanına sahip olduğu ön kabulü, bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

-Mitoloji toplumsal düzlemde nasıl işler?

-Hangi yapısal kodlar aracılığıyla kolektif bilinç ve kültürel bellek inşa edilir?

-Mitolojik anlatılar din, sanat, şehir kurulumları ve ideoloji ile nasıl bir ilişki içerisindedir?

Söz konusu sorular hem teorik literatür hem de mitolojik metin analizleri ışığında değerlendirilerek, mitolojinin yalnızca geçmişi anlamlandıran bir anlatı formu değil, aynı zamanda toplumu şekillendiren kurucu bir epistemolojik zemin olarak nasıl işlev gördüğü ortaya konacaktır.

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın temel amacı, Ön Asya mitolojik anlatılarının toplumsal yapıların oluşumu, işleyişi ve dönüşümüne etkilerini tarihsel, kültürel ve sembolik düzlemlerde incelemektir. Mitolojilerin yalnız dinsel ya da edebi anlatılar olmaktan öte, toplumsal düzenin şekillenmesinde kurucu bir rol üstlendiği varsayımından hareketle; bu araştırma, mitlerin sosyokültürel, iktidar ilişkileri, şehir planlaması ve ritüel pratikler üzerindeki etkilerini çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, özellikle Mezopotamya, Anadolu, İran ve Levant bölgelerinde gelişen uygarlıklarda mitolojik unsurların kutsal mekân inşası, toplumsal hiyerarşi, yönetsel meşruiyet ve kültürel süreklilik gibi yapılar üzerindeki rolünü; tarihsel belgeler, mitolojik temsiller ve kültürel antropoloji perspektifiyle incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, mitolojilerin yalnızca geçmişe ait anlatılar değil; aynı zamanda toplumların değer

sistemlerini ve normatif düzenlerini kuran, sürdüren ve dönüştüren temel yapı taşları olduğu savunulmaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi ise şöyledir: Ön Asya mitolojileri, yalnızca dinî inanışları şekillendirmekle kalmamış; aynı zamanda toplumsal yapının hiyerarşik düzeni, ritüel pratikleri ve mekânsal organizasyonu üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır.

Bu hipotez çerçevesinde, mitolojik anlatıların sosyal işlevleri, kent kurulumları ve kültürel ritüeller bağlamında tarihsel örneklerle desteklenerek incelenecek; böylece mitosun sadece geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda toplumun kurgulanmasında etkin bir kültürel araç olduğu ortaya konulacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GEREKÇESİ

Mitolojik anlatılar, insanlık tarihinin en eski kayıtlarından biri olarak yalnız geçmişe dair inanç ve değerleri değil, aynı zamanda toplumsal yapıların temel dinamiklerini de yansıtan kültürel formlardır. Bu bağlamda, Ön Asya mitolojileri, ilk büyük medeniyetlerin şekillendiği Mezopotamya, Anadolu, İran ve Levant gibi coğrafyalarda toplumsal organizasyonun, inanç sistemlerinin, ritüel pratiklerin ve mekânsal düzenlemelerin inşasında merkezi bir rol oynamıştır.

Araştırmanın önemi, mitolojinin salt dinî bir anlatım olarak değil, sosyal düzenin ve kültürel hafızanın kurucu bir unsuru olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Mitlerin sosyal hayatla kurduğu bu yapısal ilişki, toplumsal hiyerarşiden hukuk sistemlerine, kutsal mekân mimarisinden şehir organizasyonuna kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur. Bu nedenle mitosların tarihsel ve kültürel anlamlarını çözümlerken aynı zamanda toplumsal işlevlerini de analiz etmek, antik toplumların düşünce yapısını ve sosyal sistemlerini anlamada temel bir yöntem sunmaktadır.

Bu araştırma, tarih, mitoloji, sosyoloji, antropoloji ve şehircilik gibi disiplinler arası bir perspektifle yürütülerek, Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıya olan etkisini derinlemesine ortaya koymayı ve bu etkilerin tarihsel sürekliliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece hem akademik literatüre katkı sağlanacak hem de modern kültürel ve sosyal yapılarla geçmiş mitolojik temsiller arasındaki süreklilik ve dönüşüm ilişkisinin izleri sürülecektir.

III. ARAŞTIRMANIN ÖZGÜNLÜĞÜ VE KATKISI

Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıya yansımalarını ele almak, mitlerin yalnızca sembolik anlatılar değil, aynı zamanda toplumsal düzenin kurucu metinleri olduğunu göstermektedir. Çalışmanın özgünlüğü, bu mitlerin yalnızca dinî inanç ya da edebi gelenek bağlamında değil, aynı zamanda toplumun yasalarını, iktidar ilişkilerini ve kolektif hafızasını düzenleyen bir unsur olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sanat, insanlık tarihinin evrimsel sürecine dair temel verileri içermekle kalmayıp, aynı zamanda geçmiş toplumların yaşam biçimlerine ilişkin izleri ve kolektif hafızayı da bünyesinde barındırır. Bu çerçevede, antik sanat eserleri, duvar resimleri, seramikler, heykeller ve benzeri türleri fark etmeksizin, ait oldukları kültürel yapıya dair önemli tarihsel ve sosyolojik ipuçları sunmaktadır. (Berkli & Gültepe, 2016, s. 45; Berkli & Gültepe, 2020, s. 446; Topaloğlu & Kılıç, 2024, s. 42). Bu yönü ile bakacak olursak mitoloji bize toplumsal yapı ile ilgili birçok bilgi sunacaktır.

Mitler, antik toplumlarda otoritenin meşrulaştırılması için başvurulan en temel kaynaklardan biridir. Mezopotamya'da Enuma Eliş (*bk.* Şekil 3, 4, 5 ve 6.), yalnızca evrenin yaratılışını açıklayan bir metin değildir; aynı zamanda Babil'in siyasal üstünlüğünü ve Marduk'un tanrılar arasındaki merkezi konumunu da toplumsal düzende meşrulaştırmıştır (Dalley, 2000, s. 233; Gökçek, 2022, ss. 228-229; *bk.* Şekil 36 ve 37.). Bu yönüyle Enuma Eliş, mitolojinin yalnızca kozmogonik bir anlatı değil, aynı zamanda iktidarın ideolojik bir aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tezin özgünlüğü, söz konusu anlatıyı yalnızca bir "yaratılış hikâyesi" olarak değil, toplumun düzenini şekillendiren kurumsal bir metin olarak değerlendirmesindedir. Benzer biçimde, Gılgamış Destanı da yalnızca bireysel bir kahramanlık hikâyesi değil, toplumun ölümlülük, dostluk ve krallık idealleri üzerine inşa edilmiş bir kolektif hafıza metnidir. Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayışı, aslında toplumsal yaşamın kalıcılığını ve düzenin devamlılığını simgeler (*bk.* Şekil 16.). Uruk'un surları, yalnızca bir kentin savunma yapısı değil, toplumsal belleğin somutlaştığı mekânlardır (George, 2000, s. xxxi-xxxii; xliii-xliv). Bu çalışmanın katkısı, Gılgamış'ın bireysel arayışını toplumsal yapının sürekliliği ve düzenin korunması bağlamında değerlendirmesidir. Aynı şekilde, Sümer mitolojisinde İnanna ile Dumuzi'nin hikâyesi yalnızca doğa döngüsünü açıklayan bir mit değildir; aynı zamanda tarımsal üretim, bereket ritüelleri ve cinsiyet rollerinin toplumsal düzen içindeki yerini belirleyen bir anlatıdır (Kramer, 1961, ss. 101-102; ayrıca *bk.* ss. 86-87).

İnanna'nın yeraltına inişi ve Dumuzi'nin dönüşümlü ölümü-topraktan yükselişi, toplumun ekonomik ve ritüel yaşamının devamlılığını garanti altına alan sembolik bir düzen oluşturmuştur. Bu tezin yeniliği, bu tür mitleri yalnızca doğa olaylarını açıklayan semboller olarak değil, toplumun üretim ilişkileri, aile yapısı ve ritüel pratikleriyle doğrudan bağlantılı birer sosyal kod olarak çözümlemesindedir.

Dolayısıyla, bu tez mitolojiyi salt edebi ya da dinsel bir alan olarak görmeyip, toplumsal yapının en temel öğelerinden biri olarak ele almaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, Ön Asya mitlerinin yalnızca anlatı düzeyinde değil, toplumsal işlevleriyle birlikte okunmasında ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, mitolojinin disiplinler arası bir okumasını mümkün kılmakta; tarih, arkeoloji, antropoloji ve sosyoloji alanlarını bir araya getirerek, mitin toplum üzerindeki kurucu etkilerini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak bu tez, Enuma Eliş'te Marduk'un üstünlüğünden, Gılgamış'ta ölümlülük ve kalıcılık arayışına, İnanna ve Dumuzi'nin döngüsel hikâyesine kadar birçok mitin toplumsal düzen üzerindeki işlevlerini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan çalışma, Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıdaki yansımalarını disiplinler arası bir bağlamda tartışan özgün bir katkıdır.

Bu tezin özgünlüğünü oluşturan bir diğer yön ise, çalışmanın disiplinler arası karakteridir. Ön Asya mitolojileri tek bir alana indirgenemeyecek kadar çok katmanlı bir yapıya sahiptir; bu nedenle mitlerin toplumsal işlevlerini anlamlandırabilmek için farklı bilim dallarının yöntem ve bakış açılarını bir araya getirmek kaçınılmazdır. Bu çalışmada eski çağ tarihinin kronolojik çerçevesi, dilbilimin sunduğu etimolojik çözümlemeler, sanat tarihinin sembolik ve ikonografik okumaları, arkeolojinin maddi kültür buluntuları, dinler tarihinin ritüel pratiklere dair yorumları ve antropolojinin toplumsal yapı çözümlemeleri bütüncül bir perspektifte değerlendirilmiştir. Örneğin, Enuma Eliş yalnızca bir yaratılış metni değil, aynı zamanda Babil'in politik yükselişini simgeleyen bir belgedir. Bu bağlamda tarihsel arka plan, siyasal iktidar ile mit arasındaki bağı kurmaya imkân sağlamaktadır. Gılgamış Destanı'nda geçen surların arkeolojik karşılıkları ise yalnızca edebi bir sembol değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın mekânsal inşası olarak yorumlanabilmektedir. İnanna ve Dumuzi anlatılarındaki cinsiyet rolleri ve bereket ritüelleri antropolojik ve dinler tarihi perspektiflerinden okunduğunda,

mitlerin yalnızca doğa olaylarını değil, üretim ilişkilerini ve toplumsal rolleri de düzenlediği görülmektedir.

Sanat tarihi ve ikonografi alanında da mitlerin özgün bir işlevi bulunmaktadır. İnanna'nın yeraltı yolculuğu ile ilgili mühürlerde görülen semboller, yalnızca estetik formlar değil, aynı zamanda ritüel düzenin görsel kodlarıdır. Arkeolojik kazılarda bulunan yazıtlar ve tapınak planları da mitlerin toplumsal düzenin maddi karşılıklarıyla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu disiplinler arası yaklaşım, tezin yalnızca mitleri çözümlemekle kalmayıp, onları toplumun bütün yönleriyle ilişkilendiren bir metodoloji ortaya koyduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuçta bu çalışma, Ön Asya mitolojilerini yalnızca bir alanın sınırlarında tutmayıp, farklı disiplinlerin kesişiminde anlamlandırmasıyla özgün bir katkı sunmaktadır. Tarih, arkeoloji, antropoloji, sanat tarihi, dilbilim ve dinler tarihinin bir araya gelmesiyle, mitlerin toplumsal yapıya yansımaları daha geniş ve derin bir bağlamda ortaya konmuş, böylece tez hem içerik hem de yöntem bakımından özgünlüğünü pekiştirmiştir.

IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma, kapsamlı bir mitolojik inceleme ve tarihsel çözümleme hedeflemekle birlikte, belirli sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle, çalışmanın coğrafi sınırı Ön Asya olarak tanımlanan Mezopotamya, Anadolu, İran ve Levant bölgeleriyle sınırlıdır. Bu sınır, araştırmanın derinlemesine yapılabilmesi için bilinçli bir tercih olup, diğer kültürlerdeki mitolojik yapıların yalnızca karşılaştırmalı değerlendirmelerde sınırlı olarak yer almasına neden olmuştur.

İkinci olarak, çalışmanın temel kaynakları yazılı mitolojik metinler, arkeolojik bulgular ve ikincil literatürle sınırlıdır. Sözlü geleneklerin yazıya aktarılmamış bölümleri ya da günümüze ulaşmayan anlatılar bu araştırma kapsamının dışında kalmaktadır. Aynı şekilde, modern toplumlarda mitolojik temaların yansımalarına yönelik sosyolojik alan araştırmaları bu çalışmada ele alınmamıştır.

Üçüncü olarak, mitolojik anlatıların yorumu ve işlevsel çözümlemesi tarihsel bağlamda ele alınsa da her bir mitin farklı dönemlerde kazandığı anlamlar bu çalışmada

yalnızca seçilmiş örnekler üzerinden temsil edilmektedir. Bu da mitolojik anlatıların tüm varyantlarının detaylı incelenmesini sınırlı kılmaktadır.

Son olarak, araştırma disiplinler arası bir yaklaşım benimsese de özellikle arkeoloji ve mimarlık tarihi açısından sınırlı teknik veri ile çalışılmış; bu alanlardaki uzmanlık gerektiren detaylı teknik analizler yapılmamıştır. Bu sınırlılık, çalışmanın tarihsel ve kültürel bağlam analizini öne çıkarmasıyla dengelenmeye çalışılmıştır.

V. YÖNTEM

Araştırma, bir olgu ya da nesnenin eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi yoluyla yeni gerçeklerin ortaya konulması ve bu doğrultuda yeni bağlantılar ile sonuçlara ulaşılmasını amaçlayan sistematik bir süreçtir. Bir bilginin *bilimsel* olarak nitelendirilebilmesi için belirli koşulları sağlaması ve belli bir sistematik doğrultusunda, yani uygun bir yöntem ile üretilmiş olması gerekmektedir (Coşkun *vd.*, 2017, ss. 21-22). Bu tanımlamadan hareketle, "yöntem", bilimsel bilgi üretiminde izlenmesi gereken yol, süreç ve teknikler bütünü olarak tanımlanabilir.

Araştırma yöntemleri genel olarak nitel ve nicel araştırma yöntemleri olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bu yöntemler bağlamında değerlendirildiğinde, Tarih Ana Bilim Dalı özelinde daha uygun olan yaklaşımın nitel araştırma yöntemleri olduğu görülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinde felsefi altyapı önemli bir yer tutmakta, çalışmanın temel yönelimini belirlemede etkili olmaktadır. Creswell'e göre felsefi yaklaşımlar, araştırma sorularımızı ve problem alanlarımızı nasıl formüle edeceğimizi ve bu sorulara yanıt ararken hangi tür bilgilere ihtiyaç duyacağımızı belirlememizde yol gösterici bir işlev üstlenmektedir.

Nitel araştırma yöntemleri kapsamında yer alan anlatı araştırması, fenomenoloji, etnografi gibi çeşitli desenler incelendiğinde, Eski Çağ Tarihi disiplini özelinde tek bir yöntemin veya desenin araştırmaları yürütmede yeterli olmayacağı açıktır. Bu nedenle, çalışmamızda farklı nitel araştırma yöntemlerinden ve desenlerinden yararlanılması gerekli görülmektedir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında tarihsel kaynak taraması, metin içi simgesel analiz, mitlerin yapısal çözümlemesi ve metinler arası karşılaştırmalar temel yöntemler olarak benimsenmiştir. Arketipsel analiz

yöntemiyle mitlerdeki tekrar eden motifler, semboller ve karakter tipleri incelenmiş; bu motiflerin toplumsal yapıya etkisi çözümlemeye tabi tutulmuştur. Semiyotik yaklaşımla ise, mitlerde yer alan görsel ve sözel kodların anlamsal düzenleri değerlendirilmiştir.

Ayrıca, mit metinlerinin tarihsel ve kültürel bağlamda çözümlemesi yapılırken, sözlü gelenek ile yazılı anlatının birbirinden nasıl farklılaştığı ve birbirini nasıl etkilediği de incelenmiştir. Disiplinler arası bu yöntemsel yaklaşım, mitlerin sosyolojik, tarihsel, dinî ve sanatsal bağlamda yeniden yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

VI. KAPSAM

Tezin kapsamı, coğrafi ve tematik olarak Ön Asya'ya odaklanmakla birlikte, Mezopotamya, Antik Yunan, Hitit ve Doğu Akdeniz mitolojileriyle sınırlandırılmıştır. Bu coğrafi alanlarda ortaya çıkmış kurucu mitoslar, toplumsal yapıya etkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Özellikle Gılgamış, Enuma Eliş, İnanna'nın Yeraltına İnişi, Atis, Demeter ve Eleusis Gizemleri gibi anlatılar, bu çerçevede öne çıkmakta ve çalışmanın temel analiz metinlerini oluşturmaktadır.

Ayrıca, mitolojilerin etkilediği sanat dalları (resim, heykel, mimari), şehir planlamaları, kutsal alan organizasyonları ve toplumsal tabakalaşma düzenleri de kapsama dâhildir. Tarihsel süreç olarak ise, Erken Tunç Çağı'ndan Antik Yunan klasik dönemine kadar olan zaman dilimi temel alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL KAVRAMLAR

Geçmişte denetlenemeyen ve açıklanamayan muhtelif doğa olayları, insanlığın eski zamanlardaki inançlarını şekillendirdi. Bu süreçte ortaya çıkan inanç sistemleri, içinde şekillendikleri toplumsal yapı ve coğrafi çevreyle karşılıklı bir etkileşim içinde gelişmiş; böylece değerler, semboller ve pratikler bütünü olarak tanımlanan kültürel yapının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Oluşan kültürler, genel olarak yaratılışlarını, doğayla ve farklı toplumlarla giriştikleri mücadeleleri, çeşitli efsaneler yoluyla açıklamaya ve gelecek nesillere aktarmaya çalıştılar. Anlatılan bu mitosları, sadece anlatılan hikâyeler olarak görmememiz gerekir. Onlar aynı zamanda dönemlerinde var olan medeniyetlerin geleneklerini, adetlerini ve hatta o dönemdeki insan psikolojisini de yansıtmıştır. Gezgin bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

> *"Mitoslar, anlamsız, boş zamanlardan anlatılmak için uydurulmuş fantastik masallar değildir. Mitoslar, insanlığın bugüne gelişinin öyküsünü verebilecek kültürel zenginlikler içeren, hatta hayatımızı şekillendiren, sınırlamalar getiren, kültür dediğimiz şeyin DNA'sıdır…" (Gezgin, 2004, s. 7).*

Söz edilen bu durumu yani mitlerin hem yaşandığı dönem hem de gelecek dönemler için önemini Campbell'da şu şekilde anlatmıştır:

> *"Mitler size içe dönebileceğinizi öğretiyor ve sembollerin mesajını anlamaya başlıyorsunuz. Başka halkların mitlerini okuyun, kendi dininizinkileri değil. Çünkü kendi dininizi olgular açısından yorumlama eğilimi gösterirsiniz ama başkalarınınkileri okursanız mesajı almaya başlarsınız. Mitler, zihninizin bu hayatta olma deneyimi ile temas haline geçirmenize yardımcı olur. Size deneyimin ne olduğunu anlatır." (Campbell & Moyers, 2016, s 24).*

Antik dönemde yaşamını sürdürmüş ve mitosları oluşturan bu kişiler, o dönemin toplumlarının sanatçı kişileri olarak düşünülebilir. Bu bağlamda mitolojik anlatıların üreticileri olan rahipler, ozanlar ve din adamları, yalnızca dinî otoriteler olarak değil; aynı zamanda toplumsal belleği şekillendiren, sembolik ve estetik üretimde bulunan kültürel aktörler olarak değerlendirilebilir. Soyut kavram ve duyguları nesnelleştirerek, farklı bir deyişle mitleri taşlara işleyerek veya yazılı hâle getirerek insanların onları daha kolay anlamasını sağlamıştır. Bu sayede ilk sanat eserlerini de oluşturmuşlardır. Gezgin, sanatın oluşumunu açıklarken mit dediğimiz anlatımların taşlara yansıması ve insanın soyut olanı somutlaştırma yeteneğiyle ilişkilendirir; bu da insanın doğa karşısında güçlü hissetmesini

sağlayan bir başka unsurdur. Bu yolla insanoğlu yarattığı tanrıları ve tanrıçaları soyutlayarak taşlara işleyebilmiştir (Gezgin, 2011, s. 22).

Bugün elimizde bulunan çoğu mitosun temeli aynı olsa da farklı kültürler ve coğrafyaların etkisiyle değişime uğrayarak farklı hikâyelere dönüşmüşlerdir. Mitleri incelediğimiz zaman, birçoğunun, olağanüstü bir hayal gücü ile gerçekliği tam olarak bilinmeyen olayların bir karışımı olduğunu görürüz. Birçok kültürün mitosunda, topluluğu yaratan bir tanrının soyundan gelindiği yazılmaktadır. Bu durum, söz konusu toplumun kendini ve kültürünü diğerlerinden üstün konumlandırma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. O dönemden çok daha eski dönemlere baktığımız zaman, o dönem insanının mağara duvarlarına çizdiği resimlerde, çok büyük boyutlarda boynuzlu bizonları, boğaları avlamak için uğraşan insanlar ile olağandışı abartılar görülür. Burada unutulmaması gereken nokta mitolojilerin zaten gerçekleri aktarmak gibi bir amaçları olmadığı için, mitolojinin doğruluk ve objektiflik gibi bir misyonunun olmadığı düşünüldüğünde, bu abartıların normal olduğu kabul edilir (Castleden, 2011, s. 97; Özer, 2018, ss. 1-2).

Subaşı (2019), efsanelerin oluşumu konusunu açıklarken şu örneği vermektedir:

> *"Öncelikle, dilimizdeki "efsane" kelimesini, "mitos" ve mitosların toplamı anlamına gelen "mitologya" sözcüklerini biraz açalım... Bir zamanlar İstanbul'da bir yolcu gemisinde tanık olduğum olayı hiç unutamam... Küçük bir kız çocuğu, geminin arkasında dönen pervanenin oluşturduğu köpüklere büyük bir ilgiyle bakıyordu... Birden, "Anne!" diye bağırdı. Eliyle köpükleri göstererek, "Bunlar ne?" diye sordu. Annesi biraz düşündükten sonra, "Ha, onlar mı?.. Balıklar çamaşır yıkıyor da ondan çocuğum!" dedi. Çocuk, mutluluktan gülümsemeye başladı... Çünkü o anda kafasını kurcalayan büyük sorusuna bir "efsane/mit" aracılığıyla yanıt bulmuş, rahatlamıştı... Binlerce yıl önce atalarımız da, henüz bilimin gelişmediği zamanlarda, dünyayı bu beş-altı yaşındaki çocuğun gözleriyle görüyor ve onun aklıyla yorumlamaya çalışıyorlardı... Örneğin, güneşi hem çok seviyorlar hem de ondan çok korkuyorlardı... Sabahleyin atların koşturduğu bir arabadaki ateş yumağı, karşılarındaki dağın ardından gökyüzüne doğru ağır ağır ilerliyor, saçtığı ışık ve ateşle dünyamızı bir güzel ısıtıp aydınlatıyordu... Ancak bir süre sonra, pırıl pırıl yaydığı ışıklarını yeniden arabasına dolduruyor, bir dağın ya da tepenin ardına doğru saklanıyor, gözden kayboluyordu... Bu gizemli ışık ve ateş yumağı hem dünyamız hem de insanlar için anlatılamaz güzellikte ve çok yararlıydı... Bu yüzden "Güneş" bir tanrı olmalıydı! Onun adına tapınaklar kurmalı, şiirler, şarkılar söylemeliydiler... Ancak güneş, akşama doğru bir tepenin ardına doğru çekip gittikten sonra yerini bir karanlık alıyordu. Bu karanlık ürkünçtü, soğuktu; insanlar için iyi bir şey değildi... Bu yüzden "Karanlık" da bir tanrı olmalıydı. Onun için de şiirler yazmalı, heykeller yapmalıydılar..." (Subaşı, 2019, ss. 9-11).*

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi İnsanoğlu, sürekli kendine sorduğu sorulara, ürettiği mitlerle yanıtlar arıyor ve buluyordu (Subaşı, 2019, ss. 9-11).

Herodot'a göre, tanrıların soylarını, adlarını, niteliklerini tanımlayan ve efsanelerini anlatan kişiler Homeros ve Hesiodos'tur (Herodotos, 2006, s. 145). Kısaca, çok tanrılı ilk çağ dininin yaratıcıları, peygamberleri onlardır demek istemiştir. Ancak Herodot, bu yaratıcılığın neye hizmet ettiğini bilmez, anlayamaz. Homeros ve Hesiodos ile başlayan Yunan mitinin yazıya dökülmesi, bu noktada durmaz. Oluşturdukları tanrı soylarına ve efsanelerine (bu konuda bile söylediklerinde tutarsızlıklar vardır) eklemeler yapılır, katkılar sunulur, yazın türleri çeşitlendikçe mitoslar da yeni anlatımlar ve yorumlarla zenginleştirilir. Destan çağını İonya ve Yunanistan'da izleyen "melos" adı verilen lirik şiir türleri, çalgı eşliğinde bir koronun söylediği ezgilerde de mitlerde önemli bir yer tutmuştur. Tragedyanın ilerlemesi ile mitler yeniden doğar ve tragedya yazarlarının elinde yeni bir öz ve anlam kazanır. Tragedya yazarlarının elinde mitler insanlık dramının aynası, simgesi olur. Tragedya, insan dramını yansıtır ancak tanrıların yansımaları hâlâ vardır; onlar, destanda olduğu gibi bir dağın tepesinden savaşı yönetmezler ya da bir insanın ölüm kalımını tartıya vurmazlar, amaç ve eylemleri gizemli kalır, anlaşılmadığı kadar da korkutucudur; tragedyalar tanrıları, bilerek veya bilmeyerek işledikleri bir günah için insanoğlunu yıkıma götüren acımasız kaderi, lanetlenmiş bir soyun zincirleme suç ve cezasını temsil ederler. Tragedya tarafından iyice geliştirilen, aydınlatılan mitler bu şekilde çok daha zengin bir hâl alır. Birçok kent devletinden oluşmuş olan Yunanistan'ın her bölgesi, kendilerine ait mitler yaratmak ve yaşatmak için çaba göstermiştir. Her bölge, belirlediği kendisine ait tanrı üzerinden kendi bölgesi ile ilgili efsaneler oluşturur veya mevcut efsaneleri kendi din ve devlet politikalarına göre yorumlamış veya değiştirmiştir. Mitoloji çemberleri bu yolla ciddi anlamda genişler (Erhat, 1996, ss. 6-7).

Mitolojilerin evrensel özellikleri ve aynı motiflerin farklı kültürlerde bulunması açıklamaya muhtaç bir konudur. Bu durumu açıklamak için, insanların göç etmesiyle yayılmıştır veya benzer gelişim safhalarında, benzer durumlarda ve benzer koşullarda yaşayan topluluklarda benzer fikirlerin oluşmasından kaynaklanıyor olabilir denebilir. Ancak, birbirinden uzak bölgelerde bulunan bölgelerin benzer yazı stili göstermesi, bu yazılı geleneklerin bir ülkeden diğerine aktarıldığını gösteriyor gibi görünmektedir (Bratton, 1995, ss. 14-15).

Tüm dünya mitolojilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi bize insanlığın kültürel tarihini bütüncül bir şekilde ele alma fırsatı verebilir. Ateşin çalınması, tufan, ölüler ülkesi, bakirenin doğurması gibi temalar, dünya üzerinde birçok yerde yaygın bir şekilde görülen temalardır ve her yerde farklı kombinasyonlar içinde ortaya çıkarlar. Bu konular tıpkı kaleydoskopun içindeki renkli parçalar gibi, belirli sayıda ve her zaman aynıdırlar. Bu mitolojik konular, eğlence amacıyla anlatılan masallarda olabileceği gibi, dinî bağlamlarda da işlenmişlerdir. Ancak burada sadece gerçek olarak kabul edilen yaşanmış olaylar olarak görülmezler, aynı zamanda kültürün canlı bir tanığı olarak yorumlanırlar. Dinler hem manevi otoritelerini hem de dünyevi güçlerini bu temalardan oluştururlar. Bu türden mitolojik motifleri dinî törenlerinde yaşamayan bir topluluk yoktur. Onlar; kahinleri, ozanları, tanrıbilimcileri veya filozofları tarafından yorumlanmazsa, sanatlarında yansıtılmazsa, şarkılarında övülmezse ve hayal güçlerinde deneyimlenmezse, yaşama gücü katan düşlerinde coşkuyla deneyimlenmezse, insan toplulukları eksik kalır (Campbell, 1995b, s. 11).

"Mitos" terimi, bu çalışmada anlamı ve kullanımındaki bulanıklık göz önüne alınarak ele alınacaktır. Genellikle mitos, efsane, destan, halk öyküsü ile masal arasında yapılan ayrım edebi ölçütlere dayanmaktadır. Diğer bir ayrım ise mitos ve tarihsel gerçeklikler arasındadır. Bu ayrım, mitos özelliği gösteren şeylerin inanılmaya değer olmadığı düşüncesine dayanır. Bu çalışmada mitos edebi ölçüt göre değerlendirilmemiştir. Bu değerlendirmelerin yerine "işlev" ölçütü benimsenmiştir. Mitolojik anlatımlar, belirli bir durumun oluşturduğu insanın düş gücünün üretimi olan, belli bir şey yapma niyetini gösterir. Dolayısıyla, mitosun gerçekliği temele alınmadan, mitosun ne amaçla kullanıldığı önemlidir. Bu bağlamda, mitoloji hakkında sorulması icap eden doğru sual, anlattıklarının gerçek olup olmadığından çok, onunla ne yapılacağıdır (Hooke, 1993, s. 9).

1.1. MİTOLOJİ

Geçmişte daha çok teoloji alanındaki çalışmaların, günümüze geldiğimizde ise edebiyat ve sanatın çalışma alanın da bulunan mitoloji; tarihin farklı dönemlerinde sık sık farklı sanat dallarının konusu olmuştur. Bu farklı sanat dalları içerisinde çalışan sanatçılar da mitlerde, yapıtları için önemli veriler bulmuş ve bulmaya da devam etmektedirler. Mitoloji, kültürel bir bütünlük olarak görülmektedir ve bu kültürel yapıyı mitler

bütünlüğü oluşturmaktaydı. Bugün kullanılan "mit" tabiri, insanın mantıksal gerçekliğinden uzak olduğunun kabul edilmesine rağmen genellikle benimsenmiş bir inanç olarak görülmüştür. Bununla birlikte mit denilen kavramı tanımlarken sadece bir doğru açıklamadan söz edilemez. Miti tanımlarken Eliade şu şekilde bir açıklama yapar;

> *"Mit, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir. Bana göre en geniş kapsamlı olduğu için en az kusurlu olan tanım şudur: Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir." (Eliade, 2001, s. 17).*

İnsanlar, bugünün insanına en benzer şekliyle tarih sahnesinde yer almaya başladığı an itibariyle kendi yaşadıklarını ve duygularını bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Yaşamını sürdürdüğü toplum içinde, bir şekilde kendisini anlatma becerisine ulaşınca, gündelik yaşamın izlerini ya da ritüel anlatılarını ifade biçimi olarak mağara duvarlarına resimler yapmaya başladı. Neandertaldan itibaren görülmeye başlandığı düşünülen öteki dünya inancı, ölü bedenleri gömme ile törensel bir ayinle defnetme gibi uygulamaların yine Neandertal türüne ait olduğu düşünülmektedir. Homo sapiens de bu türde görülen diğer dünya inancını benimsemiş ve devam ettirmiştir. Bu durum onların ölüm denilen diğer dünya yaşamı için bazı ritüeller ile yaratıma özelliğine sahip olduğuna inandıkları, bu doğaüstü varlıklar için tasvirler oluşturmaya-yazmaya itmiştir. Doğada karşısına çıkan, anlamlandıramadığı olayları ve durumları bu tanrılarla ilişkilendirmeye başlamışlardır. Duvarlara çizdiği resimler ile yaratıcılığını gösteren insanoğlu bu durumu bir adım daha ileri taşımış kil ve taştan heykeller, totemler oluşturmaya başlamıştır. Gezgin, "Sanatın Mitolojisi" adlı eserinde bu süreci şu şekilde aktarmıştır;

> *"İnsanın doğa ile mücadelesinde, hızla geliştirdiği alet endüstrisinin yanı sıra Neandertal insanının yarattığı öteki dünya inancı yetersiz kalıyordu. İnsanın kendisini doğa karşısında iyi hissettirecek bir başka şey daha keşfetti. Tanrılarını soyutlayarak taşlara dönüştürmeye başladı; tanrıçalar üretti. Bu soyutlama yeteneği soyut olan güçleri somutlamaya dayanıyordu." (Gezgin, 2011, s. 22).*

Bu tasvirleri, insanoğlunun doğa olaylarını yaşadığı döneme göre bilinçdışı bir kurgusallıkla inanç sistemine dönüşmüş halleri olan ifadeler olarak isimlendirebiliriz. İnsanlığın ilk dönemlerindeki en büyük mücadelesi ve kavgası yaşamak ya da ölmek üzerinedir. İnsanoğlu, karşısında duran bu ölüm korkusuna karşı mücadele vermiş; savunmasız yapısına rağmen, ürettiği aletler ve silahlarla yaşamını devam ettirmeyi

başarmış ve doğal tehlikelerle mücadele edebilmiştir. Bu mücadelelerini, yaşamlarını sürdürdükleri mağara duvarlarına aktararak korkularıyla olan savaşlarını farkında olmadan sanatsal bir ifade ile anlatmışlardır. Bu duvar resimleri, ilk mitlerin ortaya çıkışının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

> *"Bu duvar resimlerine ilk sanat eserleri diyebiliyorsak şayet; o zaman sanatı insanoğlu korkularını bastırmak veya kontrol altına almak ihtiyacından yarattı, diyebiliriz. Mitolojinin tanımlarından biri üzerinden bu mantığa yaklaşarak bir değerlendirme yapılabilir. Şöyle ki; insanoğlu bilinçdışında taşıdığı ölüm korkusunu bilincine aktararak, yaptığı resimlerde korkuları ile olan mücadelesini kontrolü altına almayı başarmıştır." (Olgunlu, 2014, s. 28).*

Paleolitik sonrası döneme ait bir duvar resmini örnek vermek gerekirse, Çatalhöyük'te karşımıza çıkan duvar resminde çok büyük bir boğa figürüyle çevresinde onu avlamak için uğraşan birçok küçük insan figürü yer almaktadır (*bk.* Şekil 2.). Bu resim için vurgulanması gereken nokta, boğanın gerçek olmayacak kadar büyük bir şekilde tasvir edilmesidir. Aslında bir av sahnesini betimleyen bu resmin doğaüstü bir olayı temsil etmesidir. Burada sözünü ettiğimiz resim ve benzer duvar resimlerinin işleniş şekillerine bakıldığında, bugün için bilinen ilk mitlerin kökenlerini oluşturduğu kabul edilmektedir.

> *"Antropologlar ve Arkeologlar yaptıkları araştırmalarda bu resimleri çizen insanların, en çok Ren geyiği tükettiklerini tespit etmişlerdi. Hatta tüketilen ve dolayısıyla avlananlar arasında en az rastlananları bizonlar, boğalar ve atlardı. Dolayısıyla avlananlar ve resmedilenler farklıydı. İnsanın en çok avladıkları arasında daha çok küçükbaş hayvanlar vardı. Ama hiçbir mağara resminde (birkaç istisna hariç) rastlanmadı. O zaman bu resimleri basit av sahneleri olarak değerlendiremeyiz. Bunlar en eski mitoslardır." (Gezgin, 2011, s. 23).*

Mitolojiler, genellikle simgesel anlatıları olan destan veya efsane özellikleri gösteren; inanç kökenli bağlantılar içeren ve olağandışı durum ve olaylar yaşayan tanrılar veya insanüstü varlıklara dair anlatılardır. Bu anlatılar, tam olarak belirli olmayan bir zaman diliminde, ancak kesin olarak insanoğlunun hâkim olduğu zaman kavrayışının dışında yani farklı bir zaman boyutunda bulunmaktadır. Mitolojiler, aktarılmak istenen inancı, ideali veya düşünceyi diğer kuşaklara iletme amacını taşıdığından geniş simgesel anlamların oluşmasını sağlar ve alegorik niteliğine de sahiptir. Ortaya koyduğu simgesel anlamlar ile düşünüldüğünde bir mitin gerçek olup olmadığı, ortaya çıktığı toplumun gelenek ve inançları benimseyişiyle doğru orantılıdır. Geleneksel kültürlerde, mitler diğer öykülerden açık bir şekilde ayrılır. Çünkü mitler kutsal gerçeklerle veya insan yaşamını etkileyen doğaüstü olaylarla ilgilidir; bu nedenle yalnızca mitos "doğru" kabul edilir,

çünkü her mitos bir gizemi ortaya çıkarır. İnsan tarafından yapılan her anlamlı etkinlik, bir mitosa indirgenerek doğrulanır çünkü her mitos bir gizemi açığa çıkarır. Bu açıdan bakıldığı zaman mitos, insanın davranışlarında uyması gereken bir ideal, bir ilk örnek olarak görülmektedir. Eliade'nin dediği gibi, mitosun kendi özel mantığı ve tutarlılığı vardır ve en eski felsefi arayışların mitolojiden türemiştir (Tecimer, 2006, ss. 13-14).

Batı dillerinden dünyaya yayılan "Mit" terimi ise genellikle "Myth, Mythos" şeklinde kullanılır ve söylenceleri ifade etmek için kullanılır. Söylenç veya Söylence terimi ise anlatı, efsane, masal, rivayet, halk hikayesi gibi kavramların tamamını anlatmak için kullanılır. Bu türdeki anlatılar, bir nesilden diğerine aktarılan ve genellikle insanüstü varlıkların doğayla uyumlu ve gerçekçi bir şekilde anlatıldığı hikâyelerdir. Mitoloji terimiyse, mit denilen anlatıları inceleyen bir bilim dalı ya da sosyal bilim alanı olarak karşımıza çıkar ve Türkçeye "Söylenç-Bilim" olarak çevrilebilir. Ancak, günümüzde genellikle "Mitoloji" terimi ile Mit (Myth, Mythos) kavramı anlamdaş olarak kullanılmaktadır. Mitler, efsane, halk inançları, masallar ve kayıp geçmiş çağlarla ilgili anlatıların tümünü kapsar (Karakurt, 2011, ss. 10-11).

Günümüzde "mit" terimi genellikle gerçek olmayan olguları, durumları veya şeyleri tanımlamak için kullanılır. Dünyanın birçok yerinde politika ile ilgilenen bazı kişiler, kendilerine atfedilen küçük suçlamaların "mit" olduğunu söyleyerek, bunların gerçek olmadığını vurgularlar. Eskiden tanrıların dünyaya indiğinden, ölülerin mezar taşlarının üzerinde yürüdüğünden veya düşmanları tarafından kovalanan özel insanların kaçarken denizlerin mucizevi bir şekilde yarıldığından bahsedildiğinde, bu öyküleri inanılmaz veya gerçek dışı olarak görürüz. Tarihe yönelik bilimsel bir yaklaşım geliştirmeye başladığımız 18. yüzyıldan günümüze kadar, öncelikle anlatılanlarda neler olduğuyla ilgileniyoruz. Ancak eski çağlarda, insanlar geçmişle konu alan yazılar yazdıklarında, olayın ne anlama geldiği konusu üzerinde daha çok dururlardı. Mit, eski bir olay gibi yaşanmış, ancak aynı zamanda sürekli olarak yaşanan bir olaylardan oluşuyordu. Günümüzün modern insanları, tarihe belirli bir kronolojik çerçeveden bakıyor, bu yüzden de bu tür bir durumu tanımlamak için uygun bir kelimemiz bulunmamaktadır. Fakat mitoloji, tarihin ötesine geçerek insanoğlunun varoluşundaki zamansızlığa işaret eder. (Armstrong, 2005, ss. 7-13).

Mitler insanın düş gücünün bir ürünü olduğu düşüncesi, geçmişten günümüze kadar insanlığın büyük dinleri tarafından, uydurma, hayal ürünü, sahte ve yanlış olarak görülmesine ve eleştirilmesine neden olmuştur. Ancak, bu yaklaşıma rağmen karşılaştırmalı dinler tarihi perspektifiyle mitlere yaklaştığımızda, tüm mitolojik anlatımlarda kabullenilmesi imkânsız olan çok sayıda unsur bulunmakla birlikte, ilahi denilebilecek şeylerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu nedenle birçok bilim insanı mitolojik anlatımları "İlahi öykü" olarak görmektedir. Dolayısıyla, mitleri delice yazılmış şeyler, uydurma anlatılar şeklinde düşünerek reddetmek yerine, oluştukları düşünce ve kültür evreni içinde anlamaya çalışmak daha akıllıca bir tutum olacaktır (Subaşı, 2019, ss. 9-10).

Mitolojinin dinî yönünü ele almadan önce, mitoloji kelimesinin hangi anlama geldiğini belirlemek ve sınırlarını çizmek önemlidir. Mitoloji, Yunanca "mythos" ve "logos" kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiştir. "Mythos" kelimesi öykü, masal ve efsane gibi anlamlara gelirken, "logos" sözcüğü ise bilim ve söz gibi anlamlara gelir. Bu terim, iki farklı anlamda kullanılır: Birincisi, tüm mitleri kapsayacak şekilde bir araya getiren ve o mitleri belirli bir tarzda araştıran bilimsel bir disiplin anlamında kullanılır. İkinci kullanımsa, mitlerin tümüne verilen genel isimdir[1]. Mitin "hikâye, masal, anlatı, efsane, kıssa veya tarihi gerçek bir olaydan farkı, etnologlar, din bilimcileri, antropologlar, sosyologlar ve benzeri çeşitli bilim insanlarının üzerinde durduğu bir konudur. Mitolojinin tanımı değişik bakış açılarına göre farklı şekillerde yapılabilir. Ancak genellikle tüm araştırmacıların kabul edebileceği ve bu alanda uzman olmayanlar tarafından da anlaşılır gelebilecek tek bir tanım oluşturmak oldukça zordur. Çünkü mitler, çok sayıda ve birbirini tamamlayan bakış açılarıyla alınabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir. Eski çağlarda yaşayan ve geleneksel toplumlarda mitolojik anlatımların türünü ve işlevini açıklayabilecek şekilde tek bir tanım altında toplamak neredeyse imkânsız gibidir. Bu nedenle, mitolojilerin anlatılışı, algılanışı, bireysel ve toplumsal yapıdaki fonksiyonları gibi özellikler açısından toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Felsefeciler ve ilahiyatçılar (Fontenelle'den, Eflatun'a, Schliing ve Bultmann'a kadar) mitolojinin birden çok tarifini yazmışlardır. Ancak bu tanımların tamamının ortak noktası, Yunan mitolojisinden kaynağını almış olmalarıdır.

[1] Çalışmamızda, yukarıda belirtilen kavramsal çerçeve doğrultusunda, "mit" ve "mitoloji" kavramları bağlamına göre birbirinin yerine kullanılmış, terimler arasında katı bir terminolojik ayrım gözetilmemiştir.

Ksenophanes, Theagenes, Philon ve Augustinius'a kadarki dönemde yapılan açıklamalar, mitolojinin bir toplumun belleğinde gelecek kuşaklara bıraktığı hikâyeler toplamının ayrıcalıklı bir konu olarak ele alan bir disiplin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, mitosun doğası hakkında yapılan yorumlar da kendi genel temayüllerini tanımlarına yansıtmıştır. Almanya'daki "Doğa Mitoloji" ekolü, mitlerin doğa olaylarının simgesel bir anlatımı olduğunu söylerken, "Tarihsel" ekol ise (özellikle bu ekolün önde gelen düşünürlerinden Andrew Lang) mitlerin tarihsel olaylarla ilgili anıların kutsal anlatıları olduğunu savunmaktadır (Subaşı, 2019, ss. 10 -17).

Konu ile ilgili olarak, Psikanalist ekol, mitolojinin gündüz görülen rüyalar olduğunu savunurken, antropologlardan Malinowski, mitosun toplumsal ve pratik gereksinimleri karşılayan eski bir gerçekliğin anlatımı olduğunu vurgulamaktadır. Mircea Eliade ise, mitlerin mitolojik zaman diliminde yaşanmış ve bitmiş olayları anlatan kutsal öyküler olduğunu belirtmektedir. En kapsamlı tanımı ise mitin, kutsal bir öyküyü anlattığı ve en eski zamanda başlayan olayları anlattığı şeklinde yapılabilir (Subaşı, 2019, ss. 10 -17).

Can (1994) Mitolojiyi, Yunanca "mythos" yani hikâye veya masal sözü ile "logos" (söz) sözcüklerinden türediğini ve bir disiplin olduğunu belirtir. (Can, 1994, ss. 17-18).

Aksamaz (2001); Mit, mitos, mitoloji, efsane, destan, epik, epik şiir gibi kelimelerin sözlük anlamlarını incelediğimiz zaman, bu terimlerin ifade ettiği ürünler arasında ayrım yapmanın zorluğu ortaya çıkmaktadır.

> *"Mit (Fransızca kökenli); "kuşaktan kuşağa yayılan, toplumun düş gücüyle zamanla biçim değiştiren, tanrılar, tanrıçalar, evrenin doğuşu gibi konuları içeren imgesel, alegorik bir halk öyküsü (efsane, söylence, mitos)" olarak tanımlanır. Mitoloji (Fransızca kökenli) ise, "mitleri inceleyen, anlamlarını araştıran ve yorumlayan bir bilim dalı veya bir ulusla, bir dinle, bir uygarlıkla ilgili mitlerin ve söylencelerin tümü" olarak tanımlanır. Efsane (Farsça kökenli); "öykü, masal, söylence" ve destan (Farsça kökenli); "öykü, ün, masal" olarak tanımlanır. Destan; epik, epik şiir ve halk dilinde balad, şarkı gibi anlamları içerir. Epik (Fransızca kökenli); "destana özgü, destanla ilgili, destansı" anlamlarına gelir. Ayrıca "destan biçiminde yazılmış ve yiğitlik konularını işleyen" olarak da tanımlanır. Epik şiir (Fransızca kökenli) ise, "yiğitlik konularını işleyen, öyküleyici ve uzun şiir"dir. Mitos (Yunanca kökenli), antik Yunan dilinde "öykü, anlatım, söz" anlamına gelir." (Aksamaz, 2001, s. 15).*

İlk medeniyetler, ilkel insanların bu konudaki çabalarını miras aldı ve sonuç olarak kadim kültürlerin evrensel bir mirası haline geldi. İlginç olan, insanlar, yaşamlarına anlam katan veya gerçeği arayanlar tarih yerine, daima güncelliğini

yitirmeyen ve ilgi çeken mitolojik anlatımlara başvurdular. Bu anlatılar, topluluğun geleneklerine, inançlarına ve ritüellerine otorite ve ilahi onay sağlayan bir güçtü. Mitoloji, eski insanın bilgeliği idi; onun aracılığıyla, günümüz filozoflarının zihninde de yer edinen aynı soruların, Tanrı'nın, insanın ve evrenin kökenini ve doğasını en iyi şekilde açıkladı (Bratton, 1995, s. 20).

Osmanlı Türkçesindeki "ustûre" olarak isimlendirilen mitoloji kelimesinin eski Yunancadaki "mythos" ve "logos" kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğini daha önce vurgulamıştık (Çelik, 2023, s. 8; Kaya, 2015, s. 11). Mitler, genel olarak doğa güçlerini ve doğaüstü varlıkları vurgulayan hayal ürünü anlatılardır. Bu anlatımlar genel olarak simgesel ve kutsal bir ağırlığa sahiptir. Zaman ilerledikçe birbirlerinden beslenerek ve değişerek zenginleşmişlerdir. Başlangıçta kulaktan kulağa gizlice yayılan mitler, zamanla özellikle yazarlar ve benzeri kişiler tarafından yazıya aktarılmıştır. Mitler, evrenin bilinmezliği karşısında iç huzuru sağladıkları için genellikle insanlar tarafından inanılmıştır (Estin & Laporte, 2002, s. 1).

İnsanoğlu, tarihin başlangıcından itibaren mitolojik anlatımlarda bulunmuştur. Neandertal insanına ait, arkeologlar tarafından bulunan mezarlarda silahlar, aletler ve kurban edilmiş hayvan kemikleri bulunmuştur. Bu kalıntılar da bize onların ölmüş olanların başka bir dünyada yaşadığına inandıklarını gösterir. Neandertaller, ölen akraba veya arkadaşlarının gittikleri yeni alanda şimdi mutlu bir yaşam sürdüğü hakkında hikâyeler anlatmış olabilirler. Aslında, Neandertal insanlarının mezarları, ölümün bir gerçek olduğunu fark ettiklerinde, buna farklı açıklamalar getirerek tepki verdiklerini de gösterir. Neandertaller, ölüleri özenle gömerek, gözle görülen, içinde yaşadıkları somut dünyanın tek gerçeklik olmadığına inanmış olmalılar. Bu durum ise bize, insanoğlunun diğer canlılardan farklı olarak, ilk dönemlerden itibaren günlük deneyimlerinin ötesinde fikirler üretebilme yeteneğiyle öne çıktığını göstermektedir. Biz insanlar, anlam arayışı içinde olan varlıklarız ve karşılaştığımız olumsuz durumlardan etkilenebiliriz. Diğer canlılarda durum böyle değildir ancak insanlar, kolayca umutsuzluğa kapılabilirler; bu nedenle, yaşamın anlamını ve değerini anlatan, yaşamımızı daha geniş bir bağlamda ele almamızı sağlayan, hayatın gizli anlamlarını açığa çıkaran ve bize yaşamın anlamını ve değerini hatırlatan öyküler yaratmıştır. İnsan zihninin o dönem için açıklanamayan çok önemli bir özelliği de mantıklı bir şekilde açıklayamadığımız fikirler ve deneyimler edinebilme yeteneğidir. Duyu organları ile algılayamadığı, nesnel bir varlık olmayan bir

şeyi düşünme yeteneği de insana verilmiştir. Bu yetenek yani hayal etme yeteneği, dinler ve mitolojileri yaratan bir özelliktir. Mitolojilere dayanan düşünce günümüze yaklaştığımızda genellikle olumsuz karşılanır; mantıksızlık ve zevke düşkünlük olarak görülür ve görmezden gelinir. Bunun yanında, bilim insanlarının yeni bilgiler ortaya koyması ve sınırsız etki gücümüzü sağlayan teknolojiyi geliştirmesi, hayal gücüyle ilgilidir (Armstrong, 2005, ss. 7-8).

Mitoloji, kültür dediğimiz yapının vazgeçilmez parçalarından bir tanesidir ve sembolik olarak toplumsal yapıya ait sosyal değerleri yansıttığı için son derece önemlidir. Mitos, halk masalı veya ritüel dediğimiz kuttören toplumsal yapıya ait sembolleri söylemenin değişik seçenekleridir. Mitolojik anlatımlar, toplumsal yapının ve içinde yaşanılan toplumun işleyişini anlamak için kişiye yardım etme işlevini yürütürler. Masallar ise genel olarak insanlara, toplumun yararı için özveride bulunmayı ve fedakarlığı öğretir. Evrensel söylenceler ve simgesel sözlü gelenekler ise ritüelleri (kuttörenleri) ortaya çıkartırlar. Mitolojik anlatılara bakarak doğa ile iç içe yaşayan ilkel insanın dünyasına, onu çevreleyen ve etkileyen faktörlere, çözümlemekte zorlandığı doğa olayları karşısındaki korkularına, inançlarına ve hayal gücünde şekillendirdiği tanrılara, yarı tanrılara, doğaüstü güçlere ve kahramanlara ulaşırız. Gerçek ile gerçekdışı arasındaki sınır bu dönemde henüz net bir şekilde çizilmemiştir. İster günümüzde yaşayan biri olsun, isterse yüzyıllar önce yaşamış bir ilkel insan, ormanlarda dolaşırken "korku" ile karşılaşınca mutluluk ya da sevinç duygusunu değil, korku ve endişe duygusunu hissetmiştir. Bu korkudan kurtulmak için de çoğu zaman büyü yapmış ve soydaşlarının kanını dökmüştür (Aksamaz, 2001, ss. 18-19).

Mitoloji ve bilim, insanların bakış açısını genişletmiş ve insanlık, tarih boyunca mitlerin dünyasında olabilecek uzay yolculukları, ayda yürüyüşler gibi şeyleri gerçekleştirebilmiştir. Mitoloji de bilim gibi, dünyada daha etkin bir yer edinmekle ilgilidir, elini ayağını hayattan çekmekle ilgili değildir. Neandertallerden kalan mezarla bize mitlerin beş önemli yönü hakkında bilgi vermektedir. İlk olarak, bu mezarların varlığı ölüm dediğimiz olguyu ve yok olma korkusuna bize vermektedir. İkinci yön, hayvan kemiklerinin bulunması, bu da bize mezarın yanında bir kurbanın kesildiğini gösterir. Burada unutmamamız gereken ana unsur Mitolojinin dinî geleneklerden ayrı düşünülemeyeceğidir. Mitler, dinî ritüel ortamından çıkarıldıklarında anlamsız hâle gelir ve dindışı alanlarda anlaşılmaz hâle gelirler. Üçüncü olarak, Neandertallerin

oluşturdukları mitler, insan yaşamının sonunda mezar başında hatırlanmasını işaret etmektedir. En güçlü mitler, aslında bizleri deneylerimizin ötesine gitmeye zorlayanlardır. Dördüncü yönse, mitlerin, yalnızca anlatılan birer öykü olarak görülmemelidir çünkü mitler bize nasıl davranmamız gerektiğini hakkında bilgi verirler. Örneğin, Neandertaller mezarlarında, ölen beden bazı gömülerde cenin pozisyonunda gömüldüğü görülmektedir. Bu durumsa bize yeniden doğuşu çağrıştırır ki bu durum doğru yorumlanırsa, mitolojik anlatılar bize bu dünyada veya öteki dünyada doğru davranışlarda bulunmak adına gerekli ruhsal veya psikolojik duruşları öğretecektir. Beşincisi, mitolojik anlatımlar, kendimize ait dünyayla birlikte var olan ve onu destekleyen başka bir düzlemi- dünyayı ifade eder. Tanrılar dünyası olarak adlandırabileceğimiz bu dünya, gözle görülemeyen ancak daha güçlü olan bu gerçekliğe inanca dayanır ve mitolojinin temelidir. Mitolojiler, insanoğlunun sezgileriyle algıladığı bir gerçekliğe belirgin bir biçim ve kalıp vermektedir. Bunlar, insanların merak duygusunu gidermek veya öykülerini eğlenceli bir hâle getirmek adına değil, insanlara tanrıların nasıl davrandıklarını göstermek için güçlü varlıkları taklit etmeleri, kendilerini tanrısallığı yaşamaları için mitler üretirlerdi.

1.1.1. Mitos ve Logos Kavramları

Karşılaştırmalı mitoloji üzerine çalışmaları olan din tarihçisi Bruce Lincoln, Yunan mitolojisindeki “mythos” ile “logos” kavramlarının önemi hakkında çalışmıştır. Lincoln’a göre, bu kavramlar birbirinin zıttı gibi görünse de aslında birbirini tamamlar niteliklere sahiptirler. “Mythos” kelimesi tarih içerisinde genellikle “yalan” veya “kurmaca” anlamında kullanılırken, “logos” kelimesi ise “hakikat”, “doğru” veya “bilgi” anlamında kullanılmıştır. Lincoln, eski Yunan yazarlarından Homeros ve Hesiodios’un eserlerinden başlayarak, Sokrates öncesi filozofların ve Platon’un eserlerini incelemiş ve bu kavramların aslında tersine bir çevirmeyle birbiriyle iç içe geçtiğini savunur. Yunan kültüründe kullanılan “mytheomai” ve “legein” kelimelerini, “doğru konuşma” ile “aldatma” arasında, “dürüst” ile “hileli” arasında bir zıtlık belirlemek için kullandıklarını belirten Lincoln, bu kullanımın aslında “tarih öncesi” bir anlayışı yansıttığını iddia eder (Lincoln, 1999, ss. 3-4).

Bu yönden incelendiği zaman, “mytheomai” kelimesi “hakikat” kavramı ile ilişkilendirilirken, “legein” kelimesi “yalan”, “sahtelik” ve “ikiyüzlülük” kavramları ile

ilişkilendirilir. Bu durum, her iki kelimenin de anlamında önemli bir kayma olduğunu gösterir. Lincoln'a göre, "logoi" daima mücadele veya mücadele tehdidi dışında kalan durumları ifade eder. İnsanları çatışmadan vazgeçirmeyi ve onları hile ve kandırmaca ile ikna etmeyi amaçlayan bir söz eylemidir. Öte yandan, "mythos" da bir tür sözdür, ancak doğru ve adil olanı ifade eder. Bu nedenle, savaş ve hukuk alanında "mythos"un, hile ve kandırmacayla ise "logos"un daha etkin olduğunu savunur.

Lincoln'a göre, "mythos" bir otorite figürü tarafından yapılan, gücün ve iktidarın sözüdür. Bu söze karşı çıkabilmek için ise dinleyenin eşit bir konumda ve özgür olması gerekir. "Logos" dediğimiz terim ise zayıfların sözüdür ve zayıf, logos'u kullanarak hakimiyetini sağlar. Sonuç olarak, Lincoln'a göre, "mythos" ve "logos" kavramları, söyleyen ve dinleyen arasındaki güç ilişkilerini ve adalet kavramını derinlemesine etkiler (Etöz, 2011, s. 159).

1.1.2. Mitoloji Türleri

Eski Yakındoğu'nun zengin mitolojik mirasının incelenmesi ve "işlev" kavramının bir ölçüt olarak kullanılmaya başlanmasıyla, mitoslar türlere ayrıldılar. Bu türler şu şekilde sınıflandırılabilir: ritüel mitosları, orijin mitosları, kült mitosları, prestij mitosları ve eskatolojik mitoslar (Hooke, 1993, s. 9).

Ritüel Mitosları: Bu mitosların kaynağı, çoğunlukla tapınak arşivlerinden gelen metinlerdir ki bu durum bilinen bir durumdur. Bu metinler incelendiğinde Dicle-Fırat ve Nil vadilerinde tarıma dayalı gelişmiş kent uygarlıklarının var olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu metinlerden, Mezopotamya ve Mısır'da yaşamlarını sürdüren insanların, ritüel adinî verdiğimiz detaylı bir etkinlik biçimi geliştirdiklerini de ortaya koymaktadır. Burada söz edilen ritüeller, geniş bir rahip topluluğunca tapınaklarda gerçekleştirilmiştir. Ritüeller, belirli zamanlarda gerçekleştirilen ve değişmez bir şekilde belirli yolları izleyen yetkili kişilerce gerçekleştirilen bir dizi eylemi içeren sistemlerden oluşmaktaydı. Bu detaylı etkinlikler sistemi, toplumun esenliğini sağlamak için, insanın kontrol edemediği güçleri denetlemeye yönelik geliştirilmiştir. Fakat, ritüel sadece eylemlerden oluşmamaktaydı; eylemlere, ritüelin temel bir parçası olan sözler, şarkılar ve büyüler eşlik etmiştir. Farklı bir şekilde anlatacak olursak, ritüel, Yunanlıların dram (drômenon) olarak isimlendirdiği eylemlerden oluşan bölüm ile öykü (muthos) olarak isimlendirdikleri sözlerden oluşan bölümünden, yani mitos bölümlerinden oluşmuştur.

Ritüeldeki mitolojik anlatımlar, oynanan oyunun öyküsünü anlatmış; belirli bir durumu betimlemiştir. Ancak bu hikâye, töreni izlemeye gelenleri eğlendirmek amacıyla söylenen sözlerden oluşmamakta; anlatılan öyküler, sözler ile bir güç veya bir etki yaratmak için söylenmiştir. Sihirli cümlelerin tekrarı, anlatılmak istenen durumun gerçekleşmesini veya yeniden gerçekleşmemesini sağlayacak bir güce sahiptir. Babil'de karşımıza çıkan Yeni Yıl Şenliği'nde, görevli rahipler tarafından söylenen yaratılış miti olan Enuma Eliş'in ön planda olduğu ve bu mitin bazı kısımlarının şarkı şeklinde okunmasının bir şeyler yarattığı, ritüelin canlandırdığı duruma bir değişiklik getirdiği bilinmektedir.

Mitos, ritüel için gerekli temel ögelerden bir tanesi olarak, toplumların devamını sağlamak ve ihtiyaç duyulan koşulların oluşturmaya yardımcı oldu. Bu tür mitosa "ritüel mitleri" denmesinin nedeni de budur. Bu mitos türü, ismini işlevinden alır, yani ritüelin amaçladığı sonucu elde etmeye yardımcı olur. Bu tür, mitoloji en eski türlerindendir.

Orijin Mitosları: Bu mitoloji türü genellikle "etiyolojik mitos" yani neden bilimsel mitos olarak isimlendirilir. Bu mitoloji türü de çok eski dönemlere dayanan bir türdür. Bazı bilim insanları tarafından en eski mitos türü olarak görülmektedir. Amacı, bir gelenek, bir adet veya bir nesnenin nasıl ortaya çıktığını simgesel olarak açıklamaktır. Sümer mitolojisindeki "Enlil ve Kazma" mitosu buna örnek olarak düşünülebilir; tarım aracı olarak kullanılan kazmanın bir tanrının etkinliği sonucunda nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan bir hikayedir. Etiyolojik mitosa başka bir diğer örnek olarak, Yakub peygamberin doğaüstü bir varlıkla olan mücadelesinin hikayesi olan İbrani mitosu verilebilir. Bu hikâye, İsrail oğullarının eski dönemlerden kalan bir yiyecek yasağının kökenini açıklar.

Kült Mitosları: İsrailoğullarının dininin evrimi sırasında, mitolojik anlatımların yeni bir şekilde kullanıldığı görüyoruz. Ahit Kitabı'nda anlatılan "üç mevsim şenliği" erken dönemlerde Kenan ülkesine yerleşen İsrail oğullarının, Beyt-el, Şekem ve Şilob gibi çeşitli yerel sunaklarda kutlandı. Bu şenliklerde, adaklar getirildi ve her birinin yerel sunaklarındaki rahipler tarafından özel ritüeller gerçekleştirildi. Bu ritüeller sırasında, rahipler, İsrail oğullarının tarihinde önemli olan olayları şarkılar eşliğinde anlatırken, halk da onlara karşılık veriyordu. İsrail toplumunun en derin tarih geleneği, Mısır'dan kurtuluşun anısını kutlamaktı. Örneğin, Fısıh Bayramı bu olayı kutluyor ve kökenlerine kadar uzanan bir ritüelle anılıyordu. Bu ritüelle birlikte kült mitosu, olayı, tarih

terimleriyle ve tarihi bir bakış açısıyla değil; Kenan ülkesi ve Babil mitoslarından alınan öğelerle, mitolojik bir bakış açısıyla anlatıyordu. Mitosun işlevi, İsrail oğulları ile Yehova arasındaki ahit ilişkisini onaylamak ve Yehova'nın gücünü övmekti. Mitos, bu yeni kullanımda sihirsel gücünden soyutlanmış durumdaydı.

Prestij Mitosları: Mitosun, bu yeni türü daha önce bahsedilen türlerinden hiçbirine benzemez ve oldukça dikkat çekicidir. Bu mitoloji türü, halk arasında kahraman olarak görülen bir kişinin doğuşuna ve o kişinin gerçekleştirdiği gizemli ve kutsal bir hava katmayı amaçlamıştır. Musa peygamberin doğuşu ve sonrasında sazdan örülmüş bir sandıkta Nil'e bırakılma öyküsü, tarih geleneğine dayanabilir; ancak bu öykü, Sargon, Kyros, Romulus ve Remus gibi diğer kahramanların öyküleriyle benzerlikler gösterebilir. Dan kabilesinin kahramanı Samson'un dünyaya gelişi ve başarıları, Dan kabilesiyle onların kahramanlarını övmek ve yüceltmek için kullanılan mitolojik terimlerle anlatılır. Samson öyküsünde güneş mitosu arayışının pek başarılı olmadığını belirtmek önemlidir. İlya ve Elişa'nın işleriyle ilgili öyküler, Yehova'yı yüceltme, görkemini artırma motivasyonu taşısa da prestij mitosları sınıfına dahil edilebilir. Prestij mitosları genellikle ünlü kentlerin etrafında şekillenirler. Troya, tanrıların yardımıyla kurulmuştur; hatta Sion'un kuzey kıyılarında olduğu söylenerek, Babil ve Kenan mitolojisinden alınmış terimlerle anlatılır.

Eskatolojik Mitoslar: Yahudi ve Hıristiyan düşüncesinin belirleyici bir unsuru haline gelen Eskatoloji mitosları, Zerdüştlüğün eskatolojisine de bir ölçüde borçludurlar. Peygamberlerin ve özellikle vahiy yazılarının içinde, bu dünya yapısının genel bir yıkımla son bulacağı düşüncesi hâkim bir unsurdur. Peygamberler, kurtuluş tarihinin, Tanrı'nın dünyanın işleyişine son vermesiyle tamamlanacağına inanıyorlardı. "Son günlerde olacakları sıralamak" peygamberlik sözlüğünün tipik bir ifadesi halini almıştır. Peygamberler, sonu anlatmaya çalıştıklarında mit diline başvurmak zorunda kalmışlardır. Babil Yaradılış Mitosu'nda Marduk, kaos ejderini yendiği olayı anlatırken kullanılan kelimeler benzer şekilde kötülüğü temsil eden güçlere karşı savaşan Yehova'nın zaferini betimlerken kullanılan imgeleri de içerir. Tanrı tarafından evreni yaratma eylemi gibi, tarihin sona ermesi de ancak mitos diliyle betimlenebilir. Eskatoloji alanındaki mitos kullanımı, Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olup, en kapsamlı örnek Yuhanna'nın Vahyi'nde görülür. Mitos kategorisinin içinde öykülerini açıklamada kullanıldığını söylemek, bu öykülerin asıl tarihsel gerçekliklerini sorgulamak anlamına gelmez. Çünkü,

yaratıcı tanrının fiilen insanlık tarihine girdiğine inananlar açısından, tarihin bazı anları vardır ki olayların nedenleri ve doğaları tarihsel nedensellik sınırının ötesine taşar. Mitolojik anlatımların işlevi, insanoğluna başka şekilde ifade edilemeyecek yani anlatılamayacak şeyleri, simgelerin yardımıyla anlatmaktır. Mitos, bu düşüncede simgesel anlatının bir uzantısı olarak görülür (Hooke, 1993, ss. 10-15).

> *"Marcel Brasseur ise farklı mitoloji türlerini şu şekilde sınıflandırmıştır: Evren-doğum mitosları (evrenin başlangıcı, ilksel yumurta, Omfalos), Tanrı-doğum mitosları (tanrıların kökeni, panteonun oluşması), İnsan-doğum mitosları (insanın kökeni) ve insanın sonu (cennet, Valhala, Tir-na-Nog), Döngüsel mitoslar (yaşam ve ölüm, sonsuz yinelenme, yeniden doğum), Uygarlaştırıcı mitoslar (bilgeler ya da kâhinler tarafından düzenlenen ve kuşaktan kuşağa yinelenen bir mitos sayesinde herkese kendini kabul ettiren aşkın bir güç kavramı), Toplumsal etik mitosları (insanın uyması gereken kuralları bildiren; bireyler, halklar, toplumsal katmanlar arası düzeni sağlayan, toplumsal kaosu engelleyen mitoslar)." (Tecimer, 2006, ss. 14-15).*

Mitolojiler üzerinde yapılan antropolojik araştırmaların büyük bir bölümü, mitolojilerin işlevsel değerlerine odaklanmış, insanın toplumsal ve kültürel yaşamının çeşitli yönleriyle mitosların ilişkilerini incelemişlerdir. Mitosların işlevi, insanın içinde yaşadığı toplumda bir birleştirici güç rolü oynamaktır. Toplumsal yapıdaki uyumun temelini oluşturan mitoslar, toplumun kabul ettiği yollarla bireysel tepkileri boşaltır, heyecanları frenler ve doğa olaylarının düzenliliğini açıklamaya çalışır. Malinowski de mitosun işlevini açıklarken, toplumun geleneğini pekiştirmek, eski dönemlerde yaşanmış olayların daha yüce, üstün ve doğaüstü gerçeklerle takip edilerek toplumun geleneğine daha büyük değer ve saygı sağlamak olduğunu belirtiyor. Mitolojik anlatımlar, insanoğlunun en derin arzu, istek, korku, tutku, beklenti ve duygularına temas ederek hem insanları eğitmiş hem de toplumsal düzeni sağlamıştır (Tecimer, 2006, ss. 16-17).

Hooke (1993) mitolojik anlatımları işlevlerine göre beş gruba ayırmıştır. Hooke, mitosların tarihi gerçekliğe sahip olup olmadığı ve yapısal özelliklerini tartışmaya açan çalışmalara atıfta bulunarak asıl meselenin ve sorulması gereken esas sorunun mitlerle aslında ne yapmak istediğimizdir demiştir (Hooke, 1993, ss. 9-14). Hooke beşe ayırdığı, ritüel mitleri, etiyolojik mitleri, kült mitleri, prestij mitleri, eskatolojik mitleri gibi mitos türlerinin vesileleri farklı olsa da işlevlerinin ortak olduğudur. Temel işlevlerinden birinin, toplumların karşılarına çıkan tehlikeler ile zorlukları da içine alan koşulları akılda tutmayı ve topluluğun varlığını sürdürmesini sağlamak olduğunu belirtir. Ancak, işlev farklılıklarından, zorluklardan söz edilmesi, sınıflandırmanın Ortadoğu mitoslarının esas alınmasındandır. Hooke'un ritüel mitleri ile etiyolojik mitler arasındaki farkın mitin

sihirsel bir güç içerip içermediği üzerinde durması, işlev farklılıklarını göz önünde bulundurarak sınıflandırma yapmanın ne kadar zor bir iş olduğunu ortaya koymuştur (Hooke, 1993, s. 139). Bu örnekte olduğu gibi iki sınıflandırmayı temele alacak olursak, tıpkı kategorileştirmede olduğu gibi, burada da esas sorunlardan birinin sınıflandırma mantığının kendisinden kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü her sınıflandırma, işaretleri, şeylerin bir parçası olduğu bir bağlamdan çekip alarak onları temsillere dönüştürür ve şeyleri 'görünür' hâle getirir. Bu durum, şeylere nereden bakılması gerektiğini, hangi soruların sorulacağını ve yanıtların elde edilmesinde ne tür tekniklerin kullanılacağını belirler. En önemlisi, ayrım yapma ve sınıflandırma mitosu, iki farklı hakikat rejimi içinde, her iki rejimin belirlediği işlevlere dayalı olarak konumlanır: Bir yanda doğru bilgi ve onun temsilcisi olan bilim, diğer yanda ise gerçek kutsalın alanı olan din. Mitos, bilginin nesnesi olmasıyla gerçekliğini, dinle olan bağı nedeniyle ise kutsallığını kazanır (Etöz, 2011, ss. 167-168).

Mitosların dinî yapının bir parçasını oluşturduğunu ifade eden Eliade, bu açıdan bakıldığında, kutsal olanı anlatan bir mitosun, tanımlanmış bir zaman diliminde, tanrılar topluluğunun temel unsurlarına hayat veren güce işaret ettiğini ifade etmektedir. Her zaman mitler bir "yaradılış" hikayesidir: *"Dünya'yı gerçek anlamda kuran ve onu bugünkü durumuna getiren de kutsalın bu akımıdır."* (Eliade, 2001, s. 13). Mitolojik anlatımların kutsallığının bir diğer göstergesi de "kutsal olarak kabul edilen bir zaman diliminde" ezberden okunmasıdır. Mitlerin törensel olarak anlatılması veya ritüel törenlerinde ritüellerle birlikte gerçekleştirilmesi, mitolojik anlatımın aktardığı bilgiyi "yaşanan" bir bilgi olarak açığa çıkarır. Bu bakış açısı, Eliade'nin mitolojik anlatımları yani mitleri ritüel törenlerini tamamlayıcı olarak gördüğünün bir işareti olarak görülmektedir. Mitosun önemli bir özelliği de yeniden anımsamak veya canlandırma ile ilişkili olmasıdır. Mitosun "sözünün", sadece kendileri tarafından anlayabilecek "söz" olduğunu ve bu şekilde aktarılan sözün ilkeleri yeniden anımsamış, güçlenmiş olacaklardır (Eliade 2001, ss. 20- 86; Etöz, 2011, s. 168).

Mitolojik anlatılar genel olarak üç ana türde incelenmektedir. Ancak farklı kaynaklar bu ana türleri farklı şekillerde de sunabilmektedir. Örneğin, Daniels, "Bir Nefeste Dünya Mitolojisi" adlı kitabında mitoloji türlerini ritüel, orijin ve prestij (kahramanlık) mitosları olarak üç ana grupta toplarken, Leeming, "Dünya Mitolojisi" adlı eserinde bu grupları yaratılış, tanrı ve kahramanlık mitleri olarak adlandırmaktadır. Bu

üç ana tür dışında, bazı araştırmacıların mitolojik anlatıları daha detaylı beş farklı başlık altında inceledikleri de görülmektedir. Bu başlıklar; Kozmogonik (yaratılış), Köken, Teogoni (din), Prestij ve Eskatoloji (dünyanın sonu) mitleri şeklinde sıralanmaktadır. Teogoni olarak bilinen din mitleri, yaratılış mitleriyle genellikle iç içe geçmiş olarak tanımlanır çünkü yaratılışın temelini oluştururlar. Genel olarak, mitosları üç ana sınıfta değerlendirecek olursak: Ritüel mitosları, Orijin mitosları ve Prestij mitosları. Ritüel mitosları, insanın ilahi güçlerle bağlantı kurarak bu güçlerin taleplerini anlamaya ve bunları yerine getirmeye yönelik yapılan ritüelleri kapsar. Bu ritüeller arasında, daha önce bahsedilen öteki dünyaya geçiş ayinlerinde tanrılar tarafından kabul görmek için yapılan törenler de yer almaktadır. Bu törenlerin çoğunun, ölümden sonraki yaşam inancına dayalı olarak gerçekleştirildiği ve belirli kuralların takip edildiği görülmektedir. Orijin ve Tanrı mitolojileri, evrenin ve insanın yaşadığı kara parçasının, toplumların ve kültürlerin nasıl oluştuğunu açıklayan anlatılardır. Köken mitolojileri ise, bir nesnenin adının nereden geldiğinden tanrıların varoluşuna veya toplumların yaratılışına kadar geniş bir anlatı alanına sahiptir. Prestij ve Kahraman mitolojileri ise, mitolojilerin önemli bir unsuru olan kahramanların hikâyelerini içerir. Bu anlatılarda, tanrılar soyundan gelen ya da gösterdikleri cesaretle tanrılar mertebesine yükselen kahramanların hikâyeleri anlatılır. Bu kahramanların doğuşları genellikle doğaüstü şekillerde gerçekleşir ve onların insanlara örnek olarak yol gösterdiği, kültürün oluşumuna büyük katkı sağladıkları kabul edilir. Leeming (2017), bu kahramanların rollerini kültür kahramanları olarak tanımlar; yaratıcıya belirli kültürlerin inşasında yardımcı olan ve bu kültürlerin insanlara doğru yaşamayı öğreten kahramanlar olarak geçer (Leeming, 2017, s. 23).

> *"Zeki ve kurnaz tanrı Enki diğer tanrılar çalışırken zamanının çoğunu uyuyarak geçiriyordu. Oğlunu uyandırıp, tanrıların hizmetinde çalışmaları için insanları yaratmasını öneren, Nammu idi. Enki, annesinin sağladığı bataklıklardan kil alıp, onlara insan şekli verdi." (Leeming, 2017, ss. 30- 31).*

İnsanlığın ilerleyen dönemlerinde, toplumu yönlendiren ve tanrısal özelliklere sahip büyük kralların yaşadığı görülmektedir. Bu büyük kahramanlardan bahsederken Leeming, diğer mitolojik anlatımlardan farklı olarak bu karakterlerin tanrısal güce sahip olduklarını ve insan kahramanlardan farklı olarak doğaüstü güçlere sahip mitolojik karakterler olduklarını söylemektedir (Leeming, 2017, s. 34; Özer, 2018, ss. 5-11).

1.1.3. Mitolojilerin Oluşumu

Mitlerin kökenine ilişkin rasyonel açıklama girişimleri, farklı kültür ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu yaklaşımı sistematik ve açık bir biçimde dile getiren düşünürlerden biri Yunan filozofu Evhemeros'dur. MÖ 4. yüz yıl civarında yaşayan Evhemeros, halk tarafından uydurulan bu mitolojik anlatımlarda gerçek ve tarihsel olayların izlerini bulmuştur. Yani bu filozof, mitolojideki tanrıları incelediğinde çok eski zamanlarda yaşamlarını sürdürmüş tanınmış kişilerin ve kralların izlerini görmekteydi. İleri sürülen bu görüş daha sonra 19. Yüzyılda yaşamış ünlü İngiliz filozof Herbert Spencer tarafından da desteklemiştir. Bu bakış açısını ilk benimseyenler Hristiyanlık inancı içerisindeki din bilginleri olmuştur. Puta tapan insanların taptıkları tanrıların insanüstü bir güce sahip olmadıklarını; bu varlıkların tapılmaya değer varlıklar olmadıklarını, sıradan insanlar olduklarına inanarak Hıristiyanlığı yaymışlardır. Mitlerde anlatılan doğaüstü olayların içine, tarihsel gerçeklerin karışmış olduğuna inanan Evhemeros'dan sonra gelen eski dönem bilginleri, mitleri hem dinî hem de ahlaki açıdan incelemeye başlamışlardır. Theagenes, Homeros'a ait mitlerde felsefeye dair izler bulduğunu düşünmüştür. Ünlü filozoflardan Aristoteles ise mitosların, yasaları oluşturanların uydurduğu anlatılar olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, yasaları belirleyenler, mitleri bir tür yasal caydırıcı olarak kullanmak ve insanları iyiye teşvik etmek istemişlerdir. St. Augustine, Zeus ve Aphrodite gibi tanrıların ilahi varlıklar olmadığına, şeytani varlıklar olduğuna inanmıştır. MS 3. yüzyılda yaşayan Porphyrios ve Plotinos, mitosları gelenekleri, felsefi düşünceleri ve dinî inançları yansıtan semboller olarak kabul etmişlerdir. Bu düşünce tarzı zaman içinde unutulmuş, mitler ahlak ve felsefe bölümünün inceleme alanından ayrı düşünülerek "Tarih biliminin" alanına girmiştir. Orta çağda bu konu yeterince tartışılmamış ve ilk dönem Hıristiyanlık inancı içindeki azizlerin fikirleri kabul edilerek başka bir yaklaşım düşünülmemiştir.

17. ve 18. yüzyılda yaşayan bilginler için, mitolojik anlatımlar, dinsel yaşantı ve geleneklerin şekil değiştirmiş inançsal yansımasından başka bir şey değildir. Bu dönemde kimi düşünürler, aziz hikâyeleriyle mitolojik anlatımlar arasında benzerlikler görmüşlerdir. Rahip Banier, Yunanistan'a ait mitleri tarihe mal etmek ve onları tarihin içinde eritmeye çalışmıştır. 18. yüzyılın son dönemlerinde araştırmalarını yayınlayan Emeric Davit ve Dupuis, tarihin ilk çağlarında puta tapan insanların taptıkları tanrıları ve kahramanları güneş kültünden alındığını ileri sürmüşlerdir. Bu bilim insanlarına göre,

mitolojik anlatımlar sembolik açıdan incelendiğinde genel olarak hep güneş kültünün temellerini bünyesinde barındırmaktadır. 19. yüzyılda Almanya'da A. Kuln, İngiltere'de Max Muller, Fransa'da Michel Breal, mitolojilerin temelini dilde bulduklarını düşünmüşlerdir. Onlar için, doğanın sırları mitlerle anlatılmış, insanın düşüncesi, dili ve kendisi mitosları oluşturmuştur. Başka bir sistem açısından ise, "mitolojik anlatımlar" bazı dinî törenlerden doğmuştur. Mitoloji alanındaki çalışmaları ile tanınan İngiliz yazar A. Lang, mitlerin kaynağını insanın kendi hayal gücünde bulur. Regnault, mitolojik anlatımların ilkel insanın psikolojik durumlarından kaynaklandığını; deneyimsiz, bilgisiz ve görgüsüz olan ilkel dönem insanının, gördüğü ve yaşadığı olayların etkisiyle hayal gücünün kullanarak mitleri oluşturduğunu söyler. Mitolojinin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için insanlığın çok eski zamanlarına bakmamız gerekir. İlk insanlar da medeni/modern insanlar gibi bilmek ve tanımak çabası içindeydiler ve tabiatta karşılaştığı olayların neden meydana geldiğini anlamaya çalışıyordu. İlk insanlar da modern insanlar gibi nereden geldiğini, hayatın ne olduğunu, nereye gittiğini, ölümün gizemi gibi konularda bilgi sahibi olmayı ister. Gökyüzündeki yıldızlar onu için bir merak unsurudur. Neden kara bulutlar gökyüzünde toplanır? Gök gürültüsü nasıl oluşur? Yağmur nasıl oluşuyor ve yağıyor? Rüzgâr neden eser? İşte ilkel insan bu ve buna benzer bu soruların yanıtlarını bulamaz, bu yüzden evreni, doğaüstü varlıklarla doldurmak zorunda kalmıştır. Bu doğaüstü varlıkların yaşam tarzlarını, karakterlerini, davranışlarını; "Hayvan türünde olmayan bazı özellikleri kendi türünde toplamış olan" insanların yaşam tarzı, davranışı ve karakterlerine benzetmek durumundaydı. Bu varlıklar insanla eşit olmamalıydı. Bunların insanüstü kuvvetleri, özellikleri, erdemleri ve kötülükleri olmalıdır. Ayrıca ölümsüz olmalıdırlar. Bu tanrısal varlıklar yani insan şekline bürünmüş tanrılar oluşturulduktan sonra hakkında çeşitli masallar uydurulmuş ve mitoloji de bu şekilde doğmuştur. Tek bir kültür tüm bu masalları kendileri uydurmamıştır. Örneğin Yunanlılar, bunları, temas hâlinde oldukları milletlerden, Asurlulardan, Mısırlılardan, Fenikelilerden veya farklı milletlerden almışlardır. Aldıkları bu hikâyeleri kendi inançları ile birleştirmiş, masallarla süslemişlerdir. Oluşan bu masallar bir kez oluşturulduktan sonra, kulaktan kulağa yayılarak büyümüş, çoğalmıştır. Sonra mitler sabit kalmamış, göçebe uluslar aracılığıyla dört bir yana yayılmışlardır. Mitolojiden mitolojiye, inançtan inanca geçerek çoğalmışlar, yayılmışlar, kayıp inançların kalıntılarını taşıyarak, yeni inançları içine almışlardır. Aynı coğrafyada oluşan bir mit bile, zamanla, dilde, ifadede, hayalde,

estetikte olgunlaşmış ve değişmiştir. Ancak ne kadar değişse de doğduğu ve büyüdüğü yerin özelliklerini içinde saklamıştır. Ganj Irmağı'nın kıyısında doğan bir mitos ile İskandinav miti aynı evrimi takip etmiş, aynı sosyolojik yasalara uymuş, olgunlaşmıştır. Ancak İskandinav mitinde soğuk ve buz gibi unsurlara çokça yer verilirken, Hint mitinde sıcak, kavrulmuş, güneşli ve ısılı bir ortam vardır (Can, 1994, s. 18-20).

Mitler, kendi varoluş biçimiyle kendilerini tanımlarlar. Gerçekleşmiş bir şeyin açığa vurulma derecesiyle bir mit olarak anlaşılabilir ve bu tezahür hem örnekleyici hem de yaratıcı olabilir çünkü mitler hem gerçekliğin yapısını oluştururken hem de insan davranışlarının temel niteliğini oluşturmaktadır. Bir mitolojik anlatım, işin özüne bakıldığında her zaman gerçekten olmuş bir şeyi ya da doğrudan yaşanmış bir olayı anlatmıştır. Anlatılan bu olay, Dünya'nın yaratılışı gibi büyük bir olayı anlatabileceği gibi, gündelik hayatımızda hiçbir önem taşımayan bazı hayvanların, bitki türlerinin ya da bir kurumun yaratılışıyla ilgili de olabilir. İnsan aslında bir şeyin ne olduğunu söylediğinde, onun nasıl gerçekleştiğini de açıklamış olur (aslında, anlatıma konu olan şeyin nasıl meydana geldiğini anlatmak demek aslında o şeyin neden ve niçin olduğunun da açıklanması ile aynı anlama gelecektir). Çünkü var olmak demek, temel yapılarının belirginleşmesi ve aynı zamanda bir gerçekliğin ortaya çıkması demektir. Evrenin oluşumunu anlatan mitler, bizlere dünyanın nasıl yaratıldığını anlattığında, aynı zamanda Evrenin ontolojik yasalarının, yani gerçeğin bütünselliğinin doğuşunu da açıklar. Kısaca yaşadığımız dünyanın hangi anlamlarda var olduğunu gösterir. Evrendoğumunu anlatan mitler, aynı zamanda bir ontofanidir, yani varlığın mutlak yansımasıdır. Tüm mitolojik anlatımlar bir şekilde kozmolojik bir mitosun parçaları olduğundan, mitoloji bir bütün olarak ontofaniktir, yani varlığın tezahürüyle ilişkilidir. Çünkü mitlerde bahsedilen başlangıcın kutsal zaman dilimine dair her açıklama, bu başlangıcı oluşturan tarihin (yani ilk tarihin), başka bir ifade ile dünyanın ne şekilde oluştuğunun bir çeşitlemesinden başka bir şey değildir. Mitolojik anlatımlar, gerçekliğin yapısının ne olduğunu ve dünya üzerindeki farklı varlık biçimlerinin neler olduğunu bize anlatırlar. İnsanı davranışlar açısından örnek alınması gereken modeller olarak görülmelerinin ana nedeni de bu durumdur. Bu anlatılar bizlere gerçek yaşanmış hikâyeler anlatırlar ve gerçeklikle ilgilidirler. Ancak varlığın tezahürü anlamına gelen ontofani, her zaman bir teofaniyi, yani tanrının tezahürünü ya da bir hiyerofaniyi, yani kutsal olanın tezahürünü içerir ve işaret eder. Dönem insanı için dünyayı da insanoğlundan bitkilere, böceklere kadar dünya

üzerindeki milyonlarca varlığı oluşturan da tanrılar ve yarı tanrısal varlıklardır. Bir Tanrı ya da herhangi bir uygarlığı kuran bir kahraman, belirli bir davranış biçimini söylediğinde, bu davranışın gerçeklik boyutunu ortaya koymakla kalmamıştır; çünkü bu davranış o ana kadar hiç yapılmamıştır, geçerli olup olmadığı bilinmemektedir ve bu yüzden "gerçek" değildir. Bu durumun yanında, bu davranış kendisine ait bir icat olduğu için aynı zamanda bir teofanidir yani tanrısal bir yaratımdır. Tanrıyla ya da uygarlığı kuran kahramanlarla aynı şekilde beslenen insanlar, onların davranışlarını tekrarlar ve bir bakıma onlarla bütünleşmiş olur (Eliade, 2017, ss. 13-14).

Mitolojik düşüncenin ortaya çıkışı ve mitlerin kökeni hakkında birkaç teori öne sürülmüştür. Bunların genel kabul gören bazıları şunlardır:

> *"Kitabi Teori: Bu teoriye açısından, mitoslar semavi dinlere ait hikayelerinden esinlenerek oluşturulmuşlardır. Mısır veya Yunan mitolojisinin tanrıları ve kahramanları, aslında bozulmuş ve kimlikleri gizlenmiş ilahi figürlerdir.*
>
> *Tarihsel Teori: Mitlerde anlatılan kahramanlar, geçmişte yaşamış tarihi şahsiyetlerdir. Zamanla çeşitli eklemelerle bu şahsiyetler mitolojik birer hâle dönüşmüşlerdir.*
>
> *Alegorik Teori: Mitolojik anlatımların sembolik veya alegorik olduğunu savunan bir görüştür. Bazı gizli bilgiler, felsefi, ahlaki tarihi konular alegorik bir şekilde anlatılır ve zamanla yaygınlaşır.*
>
> *Fiziksel Teori: Doğa güçlerinin (su, ateş ve hava gibi) kişileştirilmesiyle ortaya çıkan mitlerin kökenini inceler. Doğa güçleri denilen bu olgular zaman içinde doğa ruhları veya koruyucuları inancına dönüşmüştür." (Bayat, 2005, s. 29).*

Alegorik hikâyeler ile hurafeler arasında tartışılan mitolojik hikâyeler çocukların, bilmedikleri bir olayın veya durumun nedenini çabucak açıklamak için kullandıkları hayal gücüne dayalı hikâyelerin ilkel toplumların efsanelerinin nasıl doğduğunu açıklamak için iyi bir örnektir. İnsan ırkının çocukluğunda insanlar, dünyanın daha doğrusu açıklayabildikleri dünyanın nasıl yaratıldığını, insanların nereden geldiği ve nasıl ortaya çıktığı gibi konuları düşünmeye başladılar. İlerleyen süreçte adalet ve ahlaki inançlar, hayatın ve ölümün anlamı gibi daha derin ve soyut konular üzerinde düşündüler. Tüm eski medeniyetler, ilkel insanların bu konularla başa çıkma çabasında söz sahibi olmak istediler; bu da eski kültürlerin evrensel bir mirası haline geldi. İnsanlar yaşamlarını temellendirme veya gerçeği arama ihtiyacı duyduklarında, ilginçtir ki tarihe değil, toplumsal yapıda değerini kaybetmeyen efsanelere başvurdular. Bu anlatımlar, dinî törenler sırasında kullanılmış olsa da genellikle nesilden nesile aktarılan ve her anlatımda basitleştirilen veya değiştirilen masallar olarak adlandırılabilirler. Mitolojik anlatımlar,

toplumların geleneklerine, inançlarına ve törenlerine otorite ve ilahi onay sağlayan bir güçtü. Mitoloji, eski insanın bilgeliğiydi; onun aracılığıyla, günümüz filozoflarının kafalarında da dolaşan aynı soruların, Tanrı'nın, insanın ve evrenin kökenini ve doğasını en iyi şekilde açıkladı. Mitolojiler, aynı zamanda toplumun çöküşünü ve eşitsizliklerini açıklamak için de gelişti (Bratton, 1995, s. 19).

Mitler, içinde bulundukları toplumun kültürünü yani davranışlarını temsil eden birer yapıdır. Doğada karşımıza çıkan gerçeklikten farklı olarak, insanların oluşturduğu kültür, gruplarının evreni olarak görülür ve doğal olayları kendi bakış açılarıyla yorumlama eğilimindedir. Olgunlu'nun "Mitos'tan Logos'a" adlı kitabında açıklamaya çalıştığı gibi, insanlar doğadaki olayları kişiselleştirerek kendi kültürlerini açıklamışlardır. Mitler, insanların yaşamlarından izler taşıyan ve zamanla değişen öykülerdir. Oluşum şekilleri gereği mitler, inançsal ve gerçekçi yönler içerebilirler. Mitsel inançların sınırlarının olmaması, yayılmasını ve aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Mitler, toplumların yaşam tarzı, davranışları ve değerleri hakkında ipuçları verirken, ulvi olanları ve tanrıları anlama konusunda da insanlara yardım etmiştir. Günümüzde modern insanları doğayı anlamak için bilimi kullanırken, geçmişteki insanlar da mitler aracılığıyla doğaüstü güçlerin varlığına inanarak açıklamalar getirmişlerdir.

Tarih boyunca dilin gelişmesi ve ilerlemesiyle insanların evren anlayışı da gelişmiştir. İnsanların inançları da bu süreçte değişmiş ve ilerlemiştir. İlk çağlarda küçük gruplar hâlinde yaşayan insanlar, zamanla medeniyetler kuracak düzeye gelmişlerdir. Farklı medeniyetler farklı kültürel değerleri farklı bölgelerde geliştirmiş olsalar da inanç sistemleri ve yaratılış mitleri genellikle benzerlikler göstermiştir. Bu benzerlikler, tarih öncesindeki duvar resimlerinde de görülmektedir. Farklı coğrafyalardaki mağara resimlerinde benzer tasvirler bulunması, insanların ortak korkularından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir (Özer, 2018, ss. 5-9).

> *"Dünyanın birçok yerindeki mağaraların karanlık köşelerine çizilen bu resimlerin arasında görülen şaşırtıcı benzerlik, toplulukların bilinçdışına taşıdıkları ortak aktarımlardır. Afrika, Asya, Anadolu ve Avrupa'daki bu mağara resimlerini çizenlerin birbirleri ile iletişim içinde olmaları söz konusu değildir. Herhangi bir bireysel aktarım söz konusu olamasa da ortak bilincin devreye girmesi ile farklı coğrafyalarda bulunan bu resimler de akıl almaz bir şekilde konu bütünlüğü görülmüştür." (Olgunlu, 2014, s. 29).*

İnsanın inanç dünyasında ölümle mücadelesi, gerçek dünyada sonuçsuz kaldığı için öteki dünya inancı onun için daha çok önem kazandı ve oluşturduğu medeniyet ilerledikçe bu inancın da geliştiği görülmektedir. Yok olma korkusunu ortadan kaldırmak adına birçok kültürün mitlerinde ölümün yeni bir başlangıç olduğu düşünülür. Ölüm düşüncesine karşılık olarak ileri sürülen yeniden doğuş ya da dirilme veya tanrılara özgü görülen ölümsüzlük sayesinde insanlar ölüm korkusundan kurtulmayı başarmışlardır. Olgunlu'ya göre, ölüm ve yeniden doğuş, ilk insanlar için yaşamın odak noktası olmuş ve korku, yeni bir yaşamı keşfetmekle son bulmuştur (Olgunlu, 2014, s. 30; Özer, 2018, ss. 5-9). Burada anlatılan diğer dünya inancı ve ölümle mücadele fikrinin yansıması olan mitoloji kültürü, farklı coğrafyalarda var olan medeniyetlerde ortak temellere sahip ancak doğal olarak farklılık gösteren mitlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Özer, 2018, ss. 5-9).

1.1.4. Mitolojinin İşlevi

Mitler, kendinde bir ahlak ya da iyilik güvencesi taşıyan yapılara sahip değildir. Mitlerin temel işlevi, insanlara model olacak kahramanlar açıklamak ve böylece dünyanın ve insanlığın varoluşuna bir anlam kazandırmaktır. Bu yüzden insanın bu oluşum içerisindeki yeri son derece önem taşımaktadır. Mitler sayesinde değer, gerçeklik, aşkınlık gibi kavramlar yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Dünya, mitler sayesinde Kozmos olarak, uyumlu bir biçimde birleşik, bütünleşmiş, anlaşılabilir ve anlamı olan bir Kozmos olarak algılanmaya başlamıştır. Mitolojik anlatımlar, olay, olgu ve varlıkların nasıl meydana geldiğini anlatırken, bunların kimler tarafından, hangi koşullarda ve neden yapıldıklarını da açıklamaktadır. Tüm bu açıklamalar, insanı daha az daha dolaysız biçimde bağımlı kılar, çünkü bu açıklamalar insan için "kutsal bir tarih" oluşturmuş olur (Eliade, 2001, ss. 184-185; Yıldırım, 2012, ss. 57-58).

Bu açıdan bakınca önce, mitlerin temel işlevine ilişkin olarak hatırlanması gereken şey, Eliade'den (2001) aktarılan şu açıklamada özetlenmektedir:

> *"Mit her zaman için bir yaratılışla ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır; işte bu nedenle de mitler insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar. İnsan miti bilmekle nesnelerin köken'ini de bilir (...)" (Eliade, 2001).*

Eliade bu açıklamalarıyla, mitolojilerde hâkim olan "mit" tanımına çok önemli bir vurgu eklemektedir. Bu durum köken ile örnek tip arasındaki yakınsamadır. Mitolojik anlatımlar, hem kurmaca bir "tarih" anlatısı verirken, kökenlerindeki olayları anlatırlar,

hem de mevcut bir olguya, bir kuruma standartını veren, dolayısıyla tarih-aşırı özellikler taşıyan bir "örnek tip", her zaman geçerli olmuş ve olacak bir norm belirlerler. Bu durumla ilgili olarak Claude Lévi-Strauss şunları söylemiştir:

> *"Bir mit her zaman geçmişteki olaylardan söz eder (...) Ama mitte saklı olan asıl değer, belli bir tarihte meydana gelmiş olan bu olayların, bir yandan da süreklilik gösteren bir yapıya sahip olmalarıdır. Bu süreklilik geçmiş ve şimdiki zaman için olduğu gibi gelecek için de geçerlidir." (Lévi-Strauss, 1975, s. 157).*

Dolayısıyla mitolojik anlatımlar, daimî bir etkiye sahip olan bir şema gibidir ve hem tarihsel hem de tarih-ötesi çift yönlü bir yapı özelliği göstermektedir (Lévi-Strauss, 1975, s. 157). Bu özellik, mit metinleriyle tarih metinlerini karıştırmamızı engeller veya kimi tarih metinlerinin mitliğini belirlememizi sağlar. Örneğin, Lévi-Strauss'un Fransız devrimine ilişkin sunduğu örneklerde olduğu gibi (Yıldırım, 2012, s. 57-58).

Söylence olarak da isimlendirilen mitolojik anlatımlar, içinde oluştuğu toplumun manevi değerleri hakkında bize bilgiler veren ciddi hikâyelerdir. Bu anlatılar, oluştuğu toplumsal yapının hayata bakış açısını ve önem verdikleri inançları yansıttıkları için o toplumun kültürü tarafından korunan ve değer verilen insani deneyimlerin toplamı ve temsilcisidir. Mitolojik anlatımlar köken olarak, ölümü ve doğal olayları konu olarak ele alabilir; ilahi varlıkların işlevlerini ve özelliklerini açıklayabilir veya kahramanların hikâyelerini anlatarak, erdemli ve kahramanca davranışlara birer örnek oluşturabilir. Bu anlatılar toplumsal yapı ile ilgili temalar içerebileceği gibi efsanevi hikâyeler de içerebilir. İnsanoğlunu içinde yaşadığımız bu kocaman evrenin tamamlayıcı bir parçası olarak görür ve yaşamın içindeki görkemli ve gizemli her şey için bir huşu duygusu oluşturur. Mitolojik anlatımlar, bir kültürel yapının gelişmişliğinin çevresindeki diğer kültürlerin aksiyon ve tavırlarına bağlı bulunduğu bir zaman diliminde kendimizi ve diğer insanlarla olan ilişkilerimizi anlamanın en önemli yollarından bir tanesidir. Mitolojik anlatımlar, bireyler ve bu bireylerin evrendeki yerleriyle ilgilidir. Her ne kadar şu an için bizim içinde bulunduğumuz toplumsal yapıdan çok daha az karmaşık bir toplumsal yapı tarafından oluşturulmuş olsalar da mitler yaşam hakkında düşünerek sorular soran her insanın sorduğu sorulara günümüzde dahi cevap verirler. İçinde bulunduğum evrenin doğası nedir? Ben kimim? Bu evren ile nasıl bir ilişki içindeyim? Yaşamımı devam ettirebilmek için ihtiyaç duyacağım şeyler nelerdir? Yaşamımın üzerinde ne kadar söz hakkım var? Aileme ve topluma karşı var olan sorumluluklarım nelerdir ve bu sorumluluklar ile arzularım arasında dengeyi nasıl kurabilirim? Tatmin edici bir hayatı

nasıl yaşayabilirim? Ölüm denilen olgunun kaçınılmazlığı karşısında bu durumu nasıl kabul edebilirim? Dünya mitolojilerinin tamamının ortak odağı, insanoğlunu dünyamızda ve tüm tarihi süreçlerde birbirlerine bağlamaktır. Mitolojik anlatımların cevap aradığı sorular, doğal olarak her temanın işleniş şekli, toplumdan topluma değişiklik gösterse de çeşitli kültürlerde konu olarak birbirine çok yakın söylence birikimi oluşturmuştur (Rosenberg, 2003, ss. 17-18).

Campbell'a (1968), göre ise Mitolojik anlatımların dört temel işlevi bulunmaktadır:

Birinci işlev Mistik ya da Metafizik İşlev: Mitolojiler, varoluşun bilinmezliği karşısında korku, merak ve saygı duygularının canlanmasını sağlamaktadır. Bilinç, mitos aracılığıyla varoluşunun ön koşulları ile uzlaşır ve dünyanın olgusallığını aşarak, aşkın gizemli bir kaynağı olduğunu kavrarız. Bu gizemci işlev sayesinde sanki bütün evren kutsal bir görünüm kazanmaya başlar. Bu sayede insan mitos ile yaşamındaki suçlu hissetme duygusundan kurtularak hayatın korkutucu yapısını kavramayı ve bu durumun onda uyandıracağı dehşet duygusunun ötesine geçerek yaşamını yine de "evet" diyerek sürdürebilmek için bir nedene kavuşmuş olur. Schopenhauer'in konu hakkındaki sözleri bu durumu en iyi biçimde özetlemektedir. Ona göre "Yaşam hiç olmaması gereken bir şeydir. Ama yine de yaşamı sürdürmek gerekir ve bunun için en geçerli nedenleri mitos sunar."

İkinci işlev Kozmolojik İşlev: Mitolojik anlatımlar, bir kozmik imge sunarlar; bilim dallarının da odak noktasını oluşturan bu imgede evrende karşımıza çıkan her şey (kayalar, ağaçlar, güneş, hayvanlar, ay ve yıldızlar) kutsal olarak nitelendirilen bir bütünün parçaları olarak görünmektedir. Evrensel olarak görülen bu imgede kendine yer bulan her öğe, aşkın gizeme tekrar bağlanarak bilgiye ulaşmanın araçları ve ilk işlevin etmenleri konumuna gelirler. Kozmolojik işlev evren denilen yapının aslında ne olduğu hakkında bilgi verir fakat bunu öyle farklı bir şekilde yapar ki gizemli yapı asla ortadan kalkmaz. Bu anlatımların kozmolojik boyutu, içinde oluştuğu kültürün bilgisine, güncel deneyimine ve anlayışına uygun olmalıdır. Yorumlayıcı bu işlev, zaman içerisinde büyük değişiklikler gösterse de yine de daima bizim evrenle olan ilişkimizin ve evrenin düzeninin belirleyici haritası gibidir.

Üçüncü işlev Toplumsal İşlev: Mitolojiler, oluştukları toplumsal düzeni doğrular, destekler, onun sürekliliğini sağlarlar. Ayrıca bu anlatımlar toplumun eleştirilerine, ahlak kurallarına ve düzeltme girişimlerine zarar veremeyecek bir tinsel özellik kazandırırlar. Toplumların Etik kuralları, rolleri ve özel gelenek-görenekleri zamana bağlı olarak önemli değişiklikler yaşayabilirler. Ancak mitolojiler bu değişime direnç gösterirler. Mitsel yaklaşım için insanoğlu, kendisi için yaşamın toplumsal amaçlarını oluşturmakta ve kendi oluşturduğu kurumlar aracılığıyla bu amaçlarına ulaşmak amacıyla çaba harcamakta özgür değildir; o nedenle aynı tanrısal güçlere bağlı bulunan doğal düzen gibi, toplumsal düzenin de değişmeden kalması gereklidir. Toplumsal işlevi ile mitolojik anlatımlar, içinde doğduğu toplumun üyeleri tarafından, onları, oluştukları topluluğun amaçlarına bağlayan bir duygular dizgesi yaratır.

Dördüncü işlev Psikolojik İşlev: Mitosun psikolojik işlevleri, bireylerin yaşamındaki farklı aşamalara göre şekillendirilir ve onları çeşitli toplumsal amaçlara ve ideallerine yönlendirir; bireyleri, ölüme kadar yaşam boyunca ilerler. Mitolojik anlatımlar aslında, insanın hayatını nasıl yaşanması gerektiğini anlatır. Bu pedagojik özelliği sayesinde bireyin, özgürlüğün bağımlılığından yetişkinliğin sorumluluğuna kadar oradan yaşlılığın bilgeliğinden ölüme kadar yaşamın çeşitli zorlu aşamaları ve krizlerini başarıyla geçebilir. İşte mitolojik anlatılar, yaşamın bütünlüğü özelliğinden hareket ile insana yardımcı olurlar. Anlatılar insanın yaşadıklarını, kendi iç dünyalarında gizlenen gerçekleri keşfetmelerini sağlayarak onları bilinçlenmeye yönlendirmektedir. Mitosların üstlendiği işlevlere bağlı olarak, tüm mitoslar genellikle iki ana alanda ortaya çıkarlar: Sanatsal olarak mitoslar, fantezi ve hayal güçleri yansıtılarak eğlendirici bir rol oynarlar; din olarak mitos ise olgusal ya da vahiy edilmiş bir gerçekliği kazanarak, ruhsal bir otoriteyi ve zamana (tarihe) hükmeden bir güç olarak var olmak ister. Etnolog ve antropologların çalışmaları, geleneksel toplumların ritüel zaman ve mekân kavramlarına sahip olarak yönetilmiştir. Ritüel zaman ve mekân, belirli bir bilginin (ya da dinin) etkisi altında mitosun nasıl ortaya çıkacağını verir. Mitoslar öncelikle mevsimsel bir şekilde bir araya gelerek yer alır. Örneğin, Orta Çağ Hıristiyanlığı, İsa'nın kaderini yıllık mevsim döngülerine bağlı bir litürjik anma olarak gelişirken, Hıristiyanlık öncesi dinlerde kaydedilenler tekrarlanmıştır. Mitosun sağlık ve işleyişinin tam olarak anlanabilmesi için bu zamansal çerçeveyi ve mevsimsel ritmi sürekli göz önünde bulundurmak önemlidir.

Yani mitosun gerekli olduğu gibi yerine gelmesi için, ritüel rejimin önemli bir rolü vardır (Tecimer, 2005, ss. 17-19).

> *"Mit, Tarih'in keşfedilmesiyle, daha doğrusu Yahudi-Hıristiyan dünyasında tarih bilincinin uyanmasıyla ve bunun Hegel ve ardıllarında gelişmesiyle, insanın varoluşu ile temsil edilen Dünya'da bu yeni var olma biçiminin tam olarak özümlenmesiyle aşılabilmiştir ancak. Ne var ki, mitsel düşüncenin yıkıldığını söylemekte kararsız kalınır... Varlığını sürdürmeyi başarmıştır. İşin daha ilginç yanı da varlığını özellikle tarih yazımında da korumasıdır." (Eliade, 2001, s. 145).*

İlk çağlardan günümüze kadar insanoğlunun bulunduğu her yer ve ortamda mit de var olmuştur. Mitolojik anlatımlar, oluştukları kültüre ait toplumsal yapı içerisindeki en önemli yapı taşlarından bir tanesi olagelmişlerdir. Hemen hemen tüm toplumlar, yaşantılarını anlamlandırmak ve doğayı anlamak için farklı mitler üretmişlerdir. İlk çağlarda mitler günlük yaşamın ve kültürün temel yapı taşlarını oluştururken, günümüze geldiğimizde mit denildiğinde insanın aklına gerçekdışı ve kurgusal hikâyeler gelmektedir. Mitlerin hayal gücünün bir yansıması olduğu şüphe duyamayacağımız bir gerçeklik olmakla birlikte, günümüzde bilimsel çalışmaların bazılarının bu hayal gücüyle ivmelenerek geliştiği inkâr edilemez. Bu nedenle, birçok bilim dalından sanatsal çalışmalara kadar birçok alanda etkili olmuş hayal gücüyle oluşturulmuş olan mitleri sadece bilim dışı ve gerçek dışı olarak algılamamalıyız. Mitolojik anlatımları, aslında bir toplumun hayal gücü ile bilinçaltının buluşması olarak düşünüldüğünde bu olgunun hem tarih hem de sosyoloji açıdan çok büyük önem arz ettiği anlaşılacaktır.

> *"Bazı "mitsel davranışlar" hala gözlerimizin önünde varlıklarını sürdürürler. Burada arkaik bir anlayışın "kalıntıları" değildir söz konusu olan. Ne var ki, mitsel düşüncenin bazı özellik ve işlevleri insanın bir parçasını oluşturur." (Eliade, 2001, ss. 222-223).*

Zamansal açıdan günümüze yaklaştıkça iletişimin hemen hemen tüm alanlarında mitolojik unsurlar ve mitler bulunmaktadır. Bu anlatılar, ilk çağlarda olduğu gibi toplumsal yapı üzerinde baskın bir etkiye sahip değildir. Artık mitolojik anlatımlar sahip oldukları rollerden hareket ile simgesel açıdan var olan, simgesel bir dil olarak iletişim alanında kullanılan unsurlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Ancak söz konusu bu simgelere dayanan dil, tarihin gerçeğe dayanan yapısından kopuk değildir. Zaman ilerledikçe aynı etkide ve değerde kalmamakla birlikte, halen anlamsal açıdan aynı gerçekliği bünyesinde barındıran unsurlardır. Hangi topluma ait kültürel yapının bir ürünü olursa olsun, özellikle küresel bir yapı kazanmış olan günümüz dünyasında diğer kültürleri etkilemiş veya o kültürel yapılarda kendisine yer edinmiş olan her mitolojik

unsur, iletişim alanında kullanılabilen ve anlamı kesin, yoğun ve kestirme yollardan hedefe ulaştırabilen simgeler olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bir toplumu hatta bazen de farklı toplumları birbirine bağlayan dinlerin içeriğinde dahi mitolojik izlere rastlamak mümkündür. Birçok mitolojik karakter, taşıdıkları derin anlamlar ve sembolik değerleriyle dünya çapında yaygın ve evrensel bir dili de beraberinde taşımaktadır (Subaşı, 2019, ss. 12-13).

Hint düşünce yapısında, tüm ritüel geleneklerinin iki farklı yönünün bulunduğu söylenir. Belirtilen bu yönler, Adolph Bastian'ın "etnik fikirler" ve "birincil fikirler" ayrımına denk gelmektedir. Ona bakış açısına göre, birincil fikirler asla doğrudan, saf biçimleriyle, yerel olarak koşullandırılmış etnik fikirlerden soyutlanarak günlük yaşamda karşılık bulamazlar. Etnik fikirler kendi şekillerini alırlar fakat insanoğlunun kendi imgesi gibi ancak insanın yaşamına yaptıkları etkilerin zengin çeşitliliğiyle açıklanabilirler. Hindu hacı, tren ile Benares'e doğru giderken, "Önemli olan tapınılan nesne değildir, tapınmanın derinliği ve içtenliğidir" dedi. Dolayısıyla, bir miti veya ritüeli ya insan doğasının evrensel ve kalıcı yönüne ait bir ipucu olarak ya da yerel tarihin, manzaranın, sahnenin, söz konusu halkın toplumsal yapısının işlevi olarak ele alıp inceleyeceğiz demektir.

Bir "yol" olarak işlevsellik kazanan ritüel ve mitoloji, insanın dönüşüm yolculuğunda ona yardım eder ve onu yerel, tarihsel koşullardan ayrı tutar; bir nevi söz ile anlatılamayacak deneyime götürür. Ayrıca, "etnik fikir" temelini oluşturarak işlev görür, insanları ailesinin tarihsel olarak belirlenmiş olduğu duygulara, etkinliklere ve inançlara toplumun işlevsel bir üyesi olarak bağlar. Bu zıt durumun mitolojilerin işlevi açısından temel bir önemi bulunmaktadır; bu durumu kavrayamamak hem gereksiz tartışmaların yaşanmasına hem de ayrıca yanlış anlamalara neden olacaktır. Mitolojik simge gücünü, somut ve yerel olanın içinde söze gelmez deneyim yaşatabilmek ve bu sayede, paradoks olarak, zihni onların ötesine taşımayı başarırken yerel formları güçlendirmek ve onlara değer katmaktadır. Mitolojinin ayırt edici gücü bu ikili amacı sağlayabilme becerisinden kaynaklanmaktadır. Bu ayırt edici nokta kaçırıldığı zaman, bilimimizin gizemini ve ana fikrini de kaçırmış oluruz (Campbell, 1995b, ss. 455-457).

Mitolojiler, evrenin ve insanın yaratılışı hakkında cevaplar vermesinin yanında, doğaya ait güçleri birer dev olarak karşımıza çıkardığı tanrılar hakkında da ana sorulara

cevaplar sunarlar. Yunanlılar, bu sorulardan bir tanesi olan şehirlerinin kökenine ilişkin tarihleri boyunca başka mitler üretmişlerdir (Estin & Laporte, 2002, s. 1).

Yeryüzündeki tüm varlıklar, kendi özgün biçiminin ve aslının sadece solgun birer gölgesi, eksik kalmış bir örneği olarak karşımıza çıkarlar. Ölümü yaşayan ve kırılgan insanın gizli gücü, ancak göksel yaşama katılarak ortaya çıkabilir. Mitolojik anlatımlar, insanoğlunun sezgileriyle algıladığı bir gerçeğe belirgin bir kalıp ve biçim verirlerdi. İnsanlara, tanrıların nasıl davrandığını göstererek, bu güçlü varlıkları taklit etmelerini ve kendilerini de tanrısallığı yaşamalarını sağlamak için değil, meraklarını gidermek veya öyküleri eğlenceli buldukları için tanrıların nasıl davrandıklarını gösterirlerdi (Armstrong, 2005, s. 9).

Eski çağ toplumlarında, mitoloji ve din genellikle yitirilmiş bir cennete olan özlemi yansıtıyordu. Ancak mit, sadece geçmişe özlemi ifade etmek için kullanılmıyordu. İnsanlara, günlük hayatta karşılarına çıkan her türlü durum karşısında bile arketip dünyaya geri dönebileceklerini hatırlatmak için kullanılıyordu. Bugünün dünyasında genellikle din ile dünyevi işleri ayırırız, ancak Paleolitik dönem avcı insanları için bu ayrım anlaşılmaz olurdu. Onlar için karşılaştıkları her şey, tanrılara ait dünyadaki sureti tarafından anlaşılabilirdi ve her şey, içinde kutsallık barındırabilirdi. Dönem insanı için yaptıkları tüm işler, tanrılarla ilişkiye girmelerini sağlayan bir ayindi. En sıradan etkinlikler bile, ölümlü varlıklar olarak bizlerin zamanın dışına ve sonsuza kadar sürecek olan dünyaya katılmasını sağlayan dinî törenlerdi. Dünya üzerindeki herhangi bir nesneyi derinlemesine düşünmeye başladığımızda, kendinizi onun gökyüzündeki sureti karşısında buluruz. Bu düşünce, mitolojinin temelini oluşturan tanrılar arasına katılma anlayışıyla örtüşür. Mitlerin amacı, insanları çevreleyen ve yaşamın doğal bir parçası olan ruhsal boyutun bilincine vardırmaktı (Armstrong, 2005, s. 17).

Mitolojik anlatılar, insan doğasını, insanlık durumunu yani gereksinimlerini, arzularını, umutlarını ve korkularını yansıtmaktadır. Yaratılış mitleri, insanların kökenlerine dair duygularına cevap verirken, bereket mitleri öngörülemeyen bir dünyada ekonomik istikrarın gerekliliğini anlatır. Kahramanlık mitleri insanlara karşılaştıkları durumlar karşısında nasıl davranmaları gerektiği konusunda örnekler sunar. Bu mitler, kültürel olarak önemli sorulara verilen yanıtları yansıtır ve bu yanıtlar günümüze kadar değerini korumuştur (Rosenberg, 2003, ss. 15-16).

Giriş niteliğindeki bu açıklamalardan ve tanımlardan, mitin ayırt edici bazı özelliklerini açıklamak için yeterli olmuştur. Arkaik toplumlarda mit hakkında genel olarak şunlar söylenebilir:

> *"Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.*
>
> *Bu Öykü, kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir.*
>
> *Mit her zaman için bir "yaratılışla" ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır; işte bu nedenle de mitler insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar.*
>
> *İnsan miti bilmekle nesnelerin "köken"ini de bilir, bu nedenle de nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir; burada "dıştan", "soyut" bir bilgi değil de (mitin ya tören havası içinde anlatılması ya da kanıtını oluşturduğu ritüelin gerçekleştirilmesiyle) zorunlu olarak, şaşmaz biçimde "yaşanan" bir bilgi söz konusudur.*
>
> *Şu ya da bu biçimde, insan, miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında "yaşar". Demek ki, mitleri "yaşamak", gerçek anlamda "dinsel" bir yaşantıyı kapsar; çünkü sıradan yaşantıdan, gündelik yaşamdan farklılık gösterir." (Eliade, 2001, s. 28-29).*

Kısaca açıklamak gerekirse, mitoslar insanın, dünyanın ve yaşamın doğaüstü bir öyküsü ve kökeni olduğunu açıklarken, bu öykünün de değerli, anlamlı ve örnek gösterilecek nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır (Eliade, 2001, ss. 28-29).

Bir gizem açıklığa kavuşturmayan, kurucu niteliğiyle bir gerçekliği ya da insan davranışını başlatan bir olayı açıklamayan bir mitos yoktur. Dolayısıyla, mitlerin kendilerine ait varoluş tarzı gereği kişisel, belirli veya özel olamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Burada mitolojilerin ana işlevi, örnek olarak görülmesi gereken bir şekilde davranan insanüstü varlıkların varoluşunu ve faaliyetini ortaya koymaktır. Bu amaç -ilkel bir tinsellik düzeyinde- mitin evrensel anlamda bir davranış modeli oluşturduğunu söylememizi sağlar. Çünkü mitler hem dünyanın tamamı için bir model oluştururken, yani kişinin içinde yaşadığı toplumu nasıl hayal edeceğini belirler, hem de başlangıçta meydana geldiğinden "sonsuzluk" için bir model olarak karşımıza çıkar. Son olarak, önemli bir noktayı daha tekrar hatırlatmak gerekecektir: insan bütünsel bir varlık olarak miti kabul eder; mit sadece insanın zekasına veya hayal gücüne hitap etmez. Mitler, "gizemlerin" bir açıklaması olarak kabul edilmediğinde "işlevini yitirir" ve belirsizleşir; bir masala ya da efsaneye dönüşür (Eliade, 2017, ss. 14-15).

1.1.5. Mitolojilerin Amaçları

Mitolojik anlatımlar, temel olarak eğlendirici ve ciddi amaçlı hikâyeler olarak ortaya çıkmışlardır. Geniş konu alanlarına sahip olmaları, onların binlerce yıl boyunca yaşayabilmelerini sağlamıştır. Söylence dediğimiz mitolojik anlatımların ciddi amaçlı konularını, evrenin nasıl oluştuğunu açıklamak (bereket ve yaratılış mitleri) ve insanların üyesi oldukları toplum ile o toplumun kültürüne göre başarıya ulaşmak için gerekli davranışları ve tavırları öğretmek oluşturmaktadır (destanlar ve kahramanlık mitleri).

Bazı kültürler, gökyüzü ve yeryüzünü birbirinden ayıran ilahi yaratıcıları temele alarak tüm evrenin oluşumuyla ilgilenmişlerdir. Döneminin büyük kültürlerinin birçoğu başlangıç zamanında bir ya da bir çift tanrı tarafından ayrılan, şekilsiz ve karmaşa içinde bir yığından oluşan bir evrenin varlığını anlatmaktadır. Evrensel düzen içerisinde tanrılar kendilerine özel yerler alacak şekilde çoğalırlar ve yaratıcı tanrı bitkileri, hayvanları ve insanları sırasıyla yaratır. Bu konuların yanında kimi kültürler, sadece kendi toplumları ve kökenlerini açıklayan ve ulus olma bilincini ön plana alan mitolojiler de oluşturmuşlardır. Örneğin Navajolar, dördüncü dünya katından beşinci kata çıkış yolculuğunu anlatırlarken, İrlanda da yaşayan Kelt toplumu da İrlanda'nın kuruluşuyla ilgili anlatılar oluşturmuşlardır. Yine benzer şekilde Japonlar kendi adalarının yaradılışını anlatırlar ve Yorubalar kutsal kentleri İfe'nin ortaya çıkışını betimlerler.

Farklı kültürlerde oluşturulan onlarca mitolojik anlatıma göre, tek bir tanrı tarafından yaratılmış olsak dahi insan kusursuz bir varlık değildir. Değişik kültürlerdeki mitolojik anlatımlarda yaratıcı tanrı ardı ardına birçok farklı ırkı yaratmış ve bu ırkları da bir tufan ile genellikle yok etmiştir. Bu konu dünyadaki tüm mitolojilerde görülebilir: Hesiodos Yunanistan'da yazdığı eserlerde bu temayı işlerken, Hindistan bölgesinde ilk Hindu mitleri, Orta Amerika'da yaşayan yerli Mayalar ve Afrika'da Yoruba'nın söylenceleri bu konuya örnek teşkil etmektedir. Bu konuda en gelişmiş olan tufan mitolojileriyse Sümer/ Babil'e aittir. Tüm kültürlerdeki anlatımlarda, insanoğlunun belirli yiyecekleri veya uygarlaşmaların da etkili olan tarım aletlerini ne şekilde elde ettikleri anlatılır. Hititlerin Telepinu ile Afrika'da Dahomey mitlerinde olduğu gibi kimi mitlerde, kızdırılan ve bereketin tekrar gelebilmesi için kızgınlığının yatıştırılması gereken tanrılardan söz edilmektedir. Telepinu miti, tanrıların yardımlarını almak için kullanılan güçlü, metaforik büyüler içermektedir. Yunanların Demeter ve Persephone miti bir

psikolojik karmaşa şaheseri olarak karşımıza çıkar. Farklı kültürlerin mitleri incelendiğinde insanoğluna tarımsal yetenekleri kazandıran ilahi bir kişilikten bahsedilir. Virakoça, İnkalardan önceki dönemin insanlar için daha uygar ve karmaşık bir yaşam biçimini öğretmektedir. Benzer bir şekilde Zuni, Çin ve Hint mitolojik anlatımlarında diğer mitoslarda olduğu gibi bereketi yok eden bir canavarı öldürerek insanları kurtaran, yarı tanrısal ya da tanrısal bir kahraman tipi ortaya koyar.

Bir topluma ait destanlar ve kahramanlık mitleri, o toplum üyeleri için, toplumsal yapıya uygun davranışlar, tavırlar ve değerlerini öğretmektedir. Bu nedenle mitolojilerin bizim açımızdan özel bir değeri ve önemi bulunmaktadır. Heyecan verici birer macera hikayesi olmalarının yanı sıra, bu mitler aynı zamanda bize kendimizi güçlerimizle olduğu kadar zayıflıklarımızla da görmemizi sağlarlar. Bu anlatılardaki kahraman tipleri, kendi toplumsal yapıları için istenilen insan davranışlarının birer modelidir. İçinde yaşadıkları toplumlara yardım edecek büyük işler yapan bu tipler, insanoğlu açısından "ölümsüzlük" anlamına gelen sonsuz bir üne sahip olmuş ve diğer insanlara kendilerine benzeme imkânı sunmuşlardır. İçine düştükleri zor durumlarda, kendi değerleri ile rakip değer sistemleri arasında doğru yolu bulmaya çalıştıkları çok zor seçimler yapmak zorunda kalmışlardır. Bu seçimleri yapmak zorunda kalan kahramanlar, kısmen başarıları, kısmen de daha duyarlı ve düşünceli insan olmalarını sağlayan yaşantıları sayesinde toplum içerisinde kahraman konumunu kazanmışlardır. Ancak bu mitlerde anlatılan kahraman tipleri tüm dünyada benzer özellikler göstermemektedir. Gılgamış, Akhilleus, Odysseus ve Sigurd gibi kahramanlar değişik kültürlere ait mitlerin kahramanlarıdırlar ve bu da onlara kendi kişilik yapılarını anlatma olanağı sağlamıştır. Örneğin, Hindu kültüründe Rama, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda dürüst ve uygun davranışları anlatan "Darma"yı her zaman aklında tutmalı ve izlemelidir.

Mitolojik anlatımlarda karşımıza çıkan olağanüstü yetenekleri olan bu kahramanlar sanıldığı gibi kusursuz değildirler. Bu kahramanların, kahramanlık özellikleri kadar insani zayıflıkları da aynı derecede öğretici özellikler taşımaktadır. Kahramanlık konusunu işleyen mitolojik anlatımlar, insanların kişisel arzu ve beklentileri ile toplum için yapması gereken sorumluluklar arasındaki ilişkiyi inceler. Bu durumdaki kahramanın yapacağı seçim, çoğu zaman basit ama can alıcıdır. Örneğin içinde yaşadığı toplum için, onu kurtarma adına ölümü göze almalı mı da olduğu gibi. Bu durumda toplumunu kurtarmak için ölüme giden kahraman onur ve ün sahibi olurken, kendi

güvenliğini seçen kahraman ise her ikisini de kaybeder. Beowulf ve Herakles gibi kahramanlar dünyayı daha güvenli bir yer haline getirirken, Kotan Utunnai'nin kahramanı ise düşmanlara karşı cesurca savaşmış ve halkına yardımcı olmuştur. Büyük mitolojik anlatılarda konu benzer de olsa koşullar oldukça karışık ve farklıdır. Önder olan birey arzularını ve beklentilerini toplumunun ihtiyaçlarından üste görürse hem birey hem de toplum acı çeker. Akhilleus ve Agamemnon, insanın kendine olan saygısının anahtarı olarak toplumsal onuru görmelerinden dolayı bir köle kız yüzünden tartışmışlardır. Mitoloji kahramanları dış koşullara karşı verdikleri tepkilerle kendilerini belli ederler. Cesurca davranışlarda bulunarak sonsuz bir ün kazanan kahramanlar, kendi arzularına karşı kazandıkları iç zaferlerle esas büyük kahramanlık nişanesini takarlar.

Mitlerdeki kahramanların olağandışı bir doğum ile dünyaya gelmeleri, ölümsüz anne babaya sahip olmaları, aristokrat toplumsal konumları ve ilahi destekçilerinin bulunması gibi dışsal özellikler nedeniyle bizler bugün yılgınlığa düşmemeliyiz. Bu mitlerin kahramanları, bizlerden binlerce yıl önce yaşasalar da bizim kültürümüzden çok farklı kültürel ortamlarda hayatlarını sürdürseler de bizim için hala model olabilirler. Hayatımızda bizler de sık sık, bir konuyu yapamamaktan korktuğumuzda ve çok güç tercihlerde bulunarak kendimize olan saygımızı ve ünümüzü riske atmak zorunda kalabiliyoruz. Bizler de başardığımız iyi işler nedeniyle daima anımsanacağımız bir şekilde yaşamak isteriz (Rosenberg, 2003, ss. 18-22).

Kadim efsanelerin ve mitolojilerin anlamları üzerine uzmanların farklı düşünceleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, bu efsaneleri ilkel insanların basit masalları veya bilgisiz insanların hayal ürünü hurafeleri olarak görürler ve üzerinde durmazlar. Bazı araştırmacılar ise, bu efsanelerde kâinat ve hayat hakkında modern mantığın sınırlamaları olmaksızın doğrudan sezinlenmiş derin görüşler olduğunu ileri sürerler. Konu üzerine çalışma yapan birçok ilahiyatçı ve tarihçi, mitolojik anlatımları, büyük gerçeklerin temsilcileri veya alegorik hikâyeler olarak görürler. Onlara göre bu anlatılar, sıradan insanlara kâinatın kökenini, tanrıların faaliyetlerini ve insanın zorluklarını açıklamak için özellikle kurgusal olarak anlatılan ve hayal gücüne dayanan hikâyelerdir. Bu düşünceyi tam olarak doğru bulmayan bazı tarihçiler, kadim insanların kendi hikâyelerinin gerçek olduğuna kısmen inandıklarını belirttikten sonra, o çağların yazarlarının sembollerle yazacak kadar sofistike bir düşünce yapısına sahip olmadığını savunurlar. Pek çok kişi ise, kadim efsaneleri ve mitolojik anlatımları, kült ayinleriyle,

yapılan ayinin açıklamasıyla bağlantılı görmektedir. Efsane, ayinden önce veya sonra gelebilir ve bazen bir efsane, daha önceki bir kültürden ödünç alınmamıştır, alınan anlatıma aynı koşullar ve çevre içinde yeni anlamlar yüklenmiştir (Bratton, 1995, s. 20).

Felsefî, psikolojik ve sosyolojik teorilerin ötesinde, bir kişi, ilkel ve rasyonel düşünce arasındaki farkı gören tarihsel bakış açısını küçümsememelidir. İlkel insanlar, kadim veya modern olsunlar, tabiat ve insan arasında bir ayrımda bulunmazlar, insanın kendi deneyimi ve kozmik olaylar arasında bir fark görmezler. Eski insanların, tabiatın yasaları veya sebepleri hakkında bilgileri yoktur. Onların spekülasyonları entelektüel veya rasyonel bir özellik taşımıyordu ve düşünceleri şairane veya hayalî olmak zorundaydı. Onların yaşamlarını devam ettirdikleri dünya efsane, sihir ve mucizenin hüküm sürdüğü bir dünyaydı. Bilinmeyen veya açıklanamayan olaylar karşısında, bu insanlar efsanevi açıklamalara veya doğaüstü güçlere başvurdular. Açlık, sel veya diğer felaketler hayatlarını tehdit ettiğinde, yaşadıkları sıkıntı ve stres onları efsanelere ve ayinlere yöneltti. İnsanın ve dünyanın yaratılışını açıklamak, hayatın ölümden sonraki devamını teminat altına almak, sosyal hayat ve tabiat düzenini güvenceye almak ve kültle ilgili ayinin doğaüstü güçler tarafından onaylandığını göstermek için, mitolojik anlatımlar gerekli bir araçtı (Bratton, 1995, s. 24).

Tanrısal kavramı bilimin etkisi altında kalan kültürümüzde biraz hafife alınıyor. Antik çağ dünyasında tanrılar, soyut kişisel özelliklere sahip; tamamen metafizik bir yaşam sürdüren doğaüstü canlılar olarak görülmemişlerdir. Mitolojiler, günümüzde olduğu manasıyla teolojiyle ilgili değil, insanın yaşamıyla ilgiliydi. Tanrılar, insanlar, hayvanlar ve doğada yaşayan her şey, aynı ilahi kökenden geldikleri düşünülerek, birbirlerine bağımlı ve aynı yasalara tabi olarak görülüyordu. Başlangıçta, tanrılar dünyası ile insan dünyası arasında varlık bilimsel olarak hiçbir fark yoktu. Göksel varlıklardan yani tanrılardan bahsedilmesi, dünyadaki yaşamın dünyevi yönünden bahsedilmesiyle neredeyse eşanlamlıydı. Tanrıların varlığı, fırtına, deniz, akarsu gibi doğa olaylarından veya sevgi, öfke, cinsel istek gibi insan duygularından ayrı görülmezdi; çünkü bunlar insanları ve dünyayı farklı perspektiflerle görmelerini sağlayan güçlü duygulardı. Yani kısaca, mitoloji insanın içinde bulunduğu zor durumlarla başa çıkmasına yardımcı olmak üzere oluşturulmuş anlatılardı. İnsanlara yerlerini ve doğru davranışları bulmaları konusunda rehberlik ederdi. Tüm insanlar nereden geldiğini öğrenmek ister, ancak ilk atalarımızın tarihöncesinin sisli ortamında kayboldukları için,

atalarımızın geleneklerine, komşularına ve çevre koşullarına karşı takındıkları tutumları açıklamak adına mitolojik anlatımları yaratmışız. Bunun dışında nereye gideceğimizi de bilmek istediğimiz için ölüm sonrası yaşamı anlatan öyküler oluşturmuşuz; ancak görüldüğü gibi, insanlara ölümsüz bir yaşam sunan mitler pek fazla değildir (Armstrong, 2005, ss. 9-10).

İlk dönem avcıları için, inançlarından hiçbir şeyi ayırmayan bu durumun anlaşılması zor olurdu. Onlar için gözlemledikleri veya başlarından geçen her şey, tanrıların dünyasındaki sureti tarafından anlaşılabilirdi. Ne kadar basit bir yapıda veya sıradan olsa da yaşamlarındaki her şeyin içinde kutsallık bulunabilirdi. Gerçekleştirdikleri her türden eylem, onları tanrılarla bağlantıya geçiren birer ayin olarak görülüyordu. Günlük hayatta yapılan en basit faaliyet bile, ölümlü varlıkların zamanın ötesinde ve sonsuz dünyaya katılmalarını sağlayan ritüellerdi. Ancak dönemimizin modern insanları açısından sembol, dikkatimizi çeken, göz ile görülemeyen dünyadan ayrıdır. Sembol "bir araya getirmek" anlamında kullanılır Yunancada: bu şekilde, bir sembol, bir araya getirildiğinde birbirinin tamamlayıcısı olan iki nesne olur ruh ve madde gibi düşünülebilir. Yeryüzünde karşılaştığımız sıradan bir nesneyi düşündüğümüz zaman, kendinizi o düşündüğünüz nesnenin gökyüzünde bulunan suretinin huzurunda bulursunuz. Bu şekilde, tanrılar arasında bir katılım anlayışıyla mitoloji dünyasının temelini oluştururuz. Herhangi bir mitolojik anlatımın başlıca amacı, insanların, yaşamlarını çepeçevre saran ve hayatın doğal bir parçası durumunda bulunan ruhsal boyutun farkına varmalarına yardımcı olmaktır. En eski mitolojik anlatılar dahi insanoğluna elleriyle tutabileceği bu dünyaya bakarak başka bir şeyi temsil eder gibi görünen gerçekliği öğretmiştir (Armstrong, 2005, s. 17).

> *"Mitoloji, tarihi gerçeklik ile gerçeklikten uzak hayal ürünü olan dönemlerin birbirlerine geçtiği zaman dilimlerini anlatan düşsel anlatılardır.*
>
> *Mitoloji, tarihi konuları ele alıp işlemesine rağmen, içine olağanüstü motifler katar ve bu sayede tarihsel gerçeklik, mitolojide erir, dağılır ve neredeyse tamamen kaybolur.*
>
> *Mitoloji, genel bakış açısına göre bir din değildir ve din ile ilgili bir görüşü savunmaz. Fakat, geçmiş ve mevcut dinlerden motifler edinmiş olan halkın inançlarını da dikkate alır. Mitolojik anlatımların içerisinde günümüz dinlerine ait anlatılar (kıssalar) da bulunabilir.*
>
> *Mitoloji, geçmişte yaşamış inançların doğru olduğunu savunmaz veya devam ettirilmesini yönünde düşünceler ileri sürmez. Durum bu şekilde olsaydı, Avrupa'nın en tanınmış ve bilinen mitolojilerinden olan Yunan ve Roma mitolojilerinin yaygın panteist inançlara sahip olması gerekirdi. Ancak, yakın döneme bakıldığı zaman*

> *Avrupa genelinde genel olarak Hristiyanlık yaygındır. Bu bölgede Şamanizm'e veya çoktanrıcılığa inanan topluluklar neredeyse yok denecek kadar azdır. Mitolojik anlatılar genel olarak düşsel, masalsı veya hayali öyküler olarak kabul edilir, çünkü çoktanrılı inançlar günümüzde büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir.*
>
> *Mitoloji denilen anlatılar ister geçmişten süzülüp gelsin ister dinsel isterse geleneksel olsun tüm uygulamalarda, halk inanışlarını dikkate almaya çalışır. İnançları nesnel ve tarafsız olarak değerlendirir. Hiçbir inanca önyargı ile bakmaz." (Karakurt, 2011, s. 10).*

Bu açılardan mitolojik anlatımlara baktığımız da mitolojinin ana amaçları arasında eskinin çok tanrılı dinlerine övgüler dizmek, o dinî yapılara özenmek, o yapıları yüceltmek ve hatta kimi insanların iddia ettiği gibi (veya bilerek ve isteyerek ileri sürdüğü şekliyle) bu eski inançları yeniden yayma veya diriltme çalışması değildir. Mitoslar, ilgi çekici yönleri ve parçaları olan, birbiri ile bağlantılı anlatılar bütünüdür. İnsanlar filmlerde izledikleri fantastik kahramanlara inanmazlar ama yine de izlerler. Burada insanların ana amacı eğlenceli bir zaman dilimi geçirmektir. Mitoslarda aynı kurmaca yapıya sahip olan filmlerde olduğu gibi günümüzde bir eğlence aracı olarak görülmektedir. Bu bakış açısına ek olarak Avrupa bilim terminolojisinde karşımıza çıktığı şekliyle bir terim üretme kaynağı olarak görülmektedir. Mart adinî örnek olarak alacak olursak bu sözcük Osmanlı döneminden bugüne kadar kullanılmaktadır ve savaş tanrısı Mars'ın isminden esinlenerek oluşturulmuştur. Dünyada bilim insanları tarafından kabul edilen gezegen isimlerinin tamamı Roma tanrılarının isimlerini taşımaktadır. Biyoloji, kimya ve hatta tıp alanına kadar birçok alan mitolojik kökenli kelimelerle doludur. Ancak, bu isimlerin maalesef büyük bir kısmı hatta neredeyse tamamı Batı mitolojilerine aittir. Mitolojik öyküler insana derin ve ibretlik dersler verdiği de başka bir gerçekliktir. Bu mitolojik anlatılar insanoğlunun binlerce yıl süren ilkel doğasının ürünleri olarak ortaya çıktığı için insanoğlunun kendisine ve kendi geçmişi ile ilgili bilgiler sunar. İnsanlığın binlerce yıl içerisinde kat ettiği mesafeyi göstermesinin yanında zihinsel gelişiminin ulaştığı noktayı göstererek insanın kendisini tanımasında yardımcı olur. Mitoslar yeri geldiği zaman hurafe ile dinin birbirinden ayırt edilebilmesi konusunda dahi etkili olmuştur. Bu duruma örnek olarak İslamiyet'te (Kuran-ı Kerim'de) bize anlatılan cin ile masal ve hikâyelerde anlatılan ya da halk anlatılarında sözü edilen cinler arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ancak zaman ilerledikçe söz konusu bu anlatılardaki masalsı özelliklerin bazıları cinlerin gerçek özellikleri olarak düşünülmeye başlanmıştır. Bu farklar bölgesel veya kültürel olarak da farklıdır. Örneğin Türkiye'de yaşayan halkın kültürel yapısındaki cin anlayışıyla Endonezya veya bir Afrika ülkesinde yaşayan

toplumların kültürlerindeki cin algısı birbirinden aslında çok büyük farklar göstermektedir. Bu kültürlerin her biri kendi kültürüne ait özellikleri İslam dininin öngörüsü olarak görür ve kabul eder. Oysaki işin aslına baktığımızda durumun çok farklı olduğu görülecektir. Bu durumu anlamanın aslında tek yolu ise Mitolojik anlatımların (Söylenç Bilim) incelenmesi ile halk kültürünün dinî yapıyı etkilediği kısmı belirlemekten geçmektedir. Söz konusu olan bu mitolojik barça ise çoğu zaman İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan etkilerle biçimlenmiştir (Karakurt, 2011, ss. 10-11).

Mitolojik anlatımlar, kutsal ile metafizik âlemi anlama, anlamlandırma ve algılama çabalarını yansıtır. İnsanlar, mitolojiler aracılığıyla deneyimlerini anlamaya çalışırken, kutsal olarak kabul ettikleri, ruhu, tanrısal varlıkları, hayaletleri ve benzer doğaüstü varlıkları, metafizik yapıdaki çeşitli üstün değerleri ve ilkeleri, ilahi âlem veya âlemleri algılama çalışmalarını açıklamaya çalışırlar. Mitolojide, ilk başlarda inançlar ve ibadet biçimleri konuları araştırılsa da daha sonraki dönemlerde, Tanrıların soy kütüğünden varlıkların türemesine kadar pek çok konuda mantıksal düşünce ve tasarımlar ortaya çıkmıştır. Buradan olaya baktığımızda mitolojiler, sistematik felsefi düşüncenin henüz gelişmediği dönemlerde, yıldızların evrelerini ve hareketlerini, evrenin oluşumunu, doğa olaylarının gelecekteki olaylara yorumlanması gibi konularda insanları aydınlatıcı bir görev üstlenmiştir. Bu nedenle mitolojilere sadece masal olarak bakmak mümkün değildir çünkü mitolojik anlatılar, ait oldukları toplumun düşüncelerini, korkularını, inançlarını ve sevinçlerini yansıtan birer aynadır (Kılıç, 2008, s. 39).

Bu türden anlatı ve ritüellerin bulunduğu toplumsal yapılarda yaşamın temel bir öğesini bu yapılar oluşturuyorsa mitosun içeriğinin gerçekte yaşanıp yaşanmadığının çok fazla da önemi bulunmamaktadır. Tarih biliminin kısaca amacı, geçmiş toplumların davranışlarını mümkün olduğunca doğru bir şekilde ortaya çıkarmak ve kaydetmektir; yani ana hatlarıyla, belirli bir tür bilgiyi bulup diğer bilgilerden ayırmaktadır. Mitolojilerin amacı ise, bilgi değil eylemdir ve toplumun doğrudan varlığını devam ettirebilmesi için hayati öneme sahip bir eylemdir. İnsanoğlu, tarih bilgisine ihtiyaç duymadan uzun süre yaşamıştır; ancak tarihsel kayıtların ilk biçimlerinin ortaya çıkmasından çok önce, mitosun topluluk yaşamında hayati bir rolü vardı (Hooke, 1993, ss. 10-15).

1.2. DİLİN KÖKEN ARAYIŞLARI VE MİTOLOJİ

Dilin oluşumu konusu temelde konumuz ile ilişkili gibi görülmese de konunun daha iyi anlaşılmasında oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Buradaki ana yaklaşımımız, dil denilen yapının insana özgü bir özellik olduğudur ve bu özellik, ilk insandan başlayarak süreğen bir şekilde gelişim içinde olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısına göre, insanoğlunun ilk konuşmaları veya haykırışları, hece olsa da burada kalmamış, karmaşık ses parçalarından oluşan cümleler değerinde kelimeler şekline dönüşmüştür (Dilaçar, 1968, s. 5; Erkol, 2010, ss. 5-8).

Dilin kökeninin ne olduğuyla ilgili tarihi görüşler genellikle iki ana gruba ayrılır. İlk grup inancı merkeze alan açıklamalardan oluşmaktadır. Farklı kültürlerde inançlara dayanan açıklamalara örnek olarak şunlar verilebilir:

> *"Çinlilerde, bir su kaplumbağası, sırtındaki çizgili şekillerde yazının sırrını taşıyarak imparatorun önüne gelip yazıyı öğretmiştir. Babilliler de yarı balık yarı insan bir deniz canavarı, sudan karaya çıkarak kendilerine yazıyı öğretmiştir…Hintlilerde, baş-tanrı Brahma, kendi görünüşlerinden birisi olan ve insan dilinin tanrısı sayılan Vâk aracılığı ile dünyayı ve içindeki varlıkları yaratmıştır. Mısırlılarda, baş-tanrı Ra, isteklerini, kendi dili ve habercisi saydığı tanrı Tôt aracılığı ile yerine getirmiştir… İbranilerde, tanrı yarattığı canlılara isim vermesi için Adem'i görevlendirir. Adem'in bütün canlıları çağırış şekillerine göre her birisinin ayrı bir ismi olur…Tufan'dan sonra, dünyada tek bir dil vardı. İnsanlar, Tanrı katına erişmek için Babil'de göğe doğru bir kule yapmaya başladılar. Tanrı o zaman insanların dilini karıştırıp hepsini dünyanın dört bucağına dağıttı." (Başkan 1968, s. 21-22).*

Âdem peygambere konuşma özelliğinin verildiği ve onun da nesneleri isimlendirmesi veya Bâbil Kulesi hikâyesinde olduğu gibi bilime değil ve inanca dayalı açıklamalar çok uzun dönemler boyunca dilin kökeni konusunda etkili olmuşlardır. Bu inanç temelli açıklamalar, neredeyse 18. yüzyıla kadar baskın olmuş ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Ancak 18. Yüzyılda başlayan inanca dayanmayan köken açıklamaları da yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. İkinci grupta ise inanç temelli olmayan, kurgusal görüşler oluşturmaktadır (Kerimoğlu, 2016, s. 49).

Dilin kökenine ilişkin yaklaşımlar Altınörs (2003) tarafından altı kategoride incelenmiştir:

1. Mitolojik/teolojik açıklamalar
2. Mimolojik/spekülatif açıklamalar
3. Kültürel/antropolojik açıklamalar
4. Empirist/behaviorist açıklamalar

5. Rasyonalist/nativist açıklamalar
6. Evrimsel/biyolojik açıklamalar (Altınörs, 2003, ss. 15-16; Kerimoğlu, 2016, ss. 50-51).

Dinî anlatılar, mitler, doğa taklitleri ve farklı parçaları, biyolojik gelişmelerin çözümlerini içerir. Din ve mitolojiyi bir kenara bıraksak, uzun bir süre boyunca doğa taklidine dayanan yansıma görüşlerin dil teorileri alanına hâkim olduğunu gözlemliyoruz. (Kerimoğlu, 2016, ss. 50-51).

Dilin kökeni ile ilgili olarak çalışmalar ortaya koyan kimi araştırmacılar bu konuda kutsal kitapları örnek göstermişlerdir. İnsanın konuşma becerisini nasıl kazandığı konusu, diğer varlıklardan farklı olarak, insanın bu özelliğe nasıl sahip olduğuyla ilgili birçok soruyu beraberinde getirmişlerdir. İnsanoğlunun tarihi gelişim içerisinde konuşmayı ilk kez nasıl öğrendiği ve konuşmaya ne şekilde başladığı, dil bilimcilerin en fazla ilgilendikleri sorulardan biridir. Dil dediğimiz olgunun ne şekilde ortaya çıktığına dair birçok farklı teori bulunmaktadır ve bu konu dil bilimi ile antropoloji ve nöroloji gibi disiplinlerin de araştırma konusudur. Bu üç alanda yapılan çalışmalar, dilin doğuşuyla insan beyninin gelişimi ve işleyişi arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmalar dilin ve beynin gelişiminde kültürün önemli bir rol oynadığına dair görüşler ileri sürülmüştür. Kültürün, insanın yaşam tarzını, psikolojisini ve dilini etkilediği düşünülmektedir. Önceki kuşaklardan elde ettiği bilgilerin, eylemlerin, duyguların *vb.* sonraki kuşaklara aktarılması şeklinde gerçekleşen kültürel iletişim, dilin ve beynin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Dil, birlikte yaşamını devam ettiren canlılar arasındaki iletişimi sağlamak için kullanılan bir araç olma özelliğine sahiptir ve bu özelliği sayesinde mükemmel bir sistem hâlinde gelişmiştir. Diğer toplu yaşayan canlılarda da ilkel iletişim sistemleri bulunmasına rağmen, bu sistemler insan dilinin karmaşıklığı ve dilbilgisel yapısının çok gerisindedir (Aydar & Ulutaş, 2010, s. 681; D'Andrade, 2002, ss. 223-232).

Dilin doğuşunda sesin değil, ilk evreyi işaretin oluşturduğunu savunan teoriler de bulunmaktadır. Bu teorilere göre, dil başlangıçta işaret dili olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde insanın gelişimi ve ellerini başka işlerde kullanmasıyla dil evrimi ses düzeyine doğru ilerlemiştir. Biyolojik yapıda ses telleriyle gırtlak arasındaki mesafenin günümüzdeki şeklini almasıyla birlikte insanoğlu değişik sesler çıkarabilme yeteneğini

geliştirmiş ve iletişimde, el hareketleri ve mimiklerden sesli iletişime geçmiştir (Aydar & Ulutaş, 2010, s. 682; Zimmer 1995, ss. 38-39).

Kimi Müslüman usul âlimlerinin de bu konuda detaylı olarak çalıştıkları görülmektedir. Varlıkların İsimlendirilmesi konusunda isimlerinin kim tarafından verildiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım âlim, varlıklara adlarının Allah tarafından verildiğini söyler ve bu öneriden hareket ile de tüm dillerin Allah tarafından yaratıldığını savunmaktadırlar. Bu görüşü desteklemek için ise *"Allah Adem'e bütün isimleri öğretti."* (Kur'an-ı Kerim, Bakara-31) ayeti ile birlikte Kur'an'da geçen bazı ayetleri delil olarak ileri sunmaktadırlar (Aydar & Ulutaş, 2010, ss. 683-684; Erkol, 2010, s. 7). Bu görüşe göre diller, Allah tarafından yaratılmıştır; yani tevkifidir. Allah, bu dili vahiy yoluyla, insanın içinde doğuştan gelen bir bilgiyle veya varlıklarda anlamları ifade eden sesler yaratarak insanlara iletmek suretiyle oluşturmuştur. Sonrasında insanoğlu, öğrendiği bu dili kendinden sonra gelecek nesillere aktarmışlardır (Aydar & Ulutaş, 2010, ss. 683-684).

Dillerin ortaya çıkışıyla ilgili en geniş bilgiyi Tevrat'ta bulmaktayız. Çünkü bu kutsal kitap eşyalara isim verilmesi konusunda şu bilgileri aktarır:

> *"Ve Rab Allah dedi: Âdem'in yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah, her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı ve onlara ne ad koyacağını görmek için Âdem'e getirdi ve Âdem her birinin adinî ne koydu ise, canlı mahlukun adı o oldu. Ve Âdem bütün sığırlara ve göklerin kuşlarına ve kır hayvanına ad koydu..." (Tevrat, Yaratılış 2:18–20).*

İncil ise bu konuda kelam üzerinde durur. Yuhanna'nın İncil'indeki başlangıç ayetlerinde konuyla ilgili olarak şunlar yazılıdır:

> *"Başlangıçta Söz vardı, Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı." (İncil, Yuhanna 1:1–3).*

Yuhanna'nın İncil'inin diğer bir bölümündeyse İsa'nın sözlerinin (kelam) "ruh" olduğu yazılıdır. Bu nedenle Hıristiyanlık inancında, kelama çok fazla önem verilir (Elllul 1998, s. 73). İlk insanların konuşma yetisini ne şekilde öğrendiği ve varlıklara isimlerini nasıl verdikleri konusunda Hıristiyan ilahiyat yazarları da Tevrat'ta belirtilen bilgilerden yararlanırlar. Çünkü, Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat aynı zamanda onların kutsal kitapları arasında da bulunmaktadır.

Bu görüşlere ek olarak, tarih boyunca dilciler ve filozoflar tarafından birçok farklı yaklaşım ortaya atılmıştır. İnsanın doğal yaşamda varlık mücadelesini devan ettirirken, karşısına çıkan binlerce etkileşim karşısında gösterdiği tepkiler, çıkardığı sesler, değişik anlamlar yüklediği hareketler gibi doğal bir gelişim sonucunda dilin ortaya çıktığını savunmuşlardır. Bu yaklaşımların bazıları şunlardır:

-"Dil, tanrısal bir görüntüdür ve Allah'ın bir armağanıdır. Bu nedenle doğal bir yetenek ve aşkın bir belirtidir.

-Dil, "aklın ayak izleri" olarak tanımlanmış ve eskilerin hikmeti olarak kabul edilmiştir.

-Dil, insan ruhunun düzenlenmiş ve içten gelen bir yansımasıdır.

-Beyin ile dil aygıtının birlikte evrimleşip gelişmesinin bir sonucudur ve maddi kültürün bir yansımasıdır.

-Dil, tarih öncesi kurban ayinlerinin zorladığı bir dillenme sürecinin sonucudur.

-Dil, rastgele ortaya çıkmış, isteğe bağlı bir kurumdur ve yarı yapıntılı ve saymaca hayat zorunluluklarından doğmuştur.

-Dil, antroposofik bir kurumdur ve ses taklidi ve işaret seslerinden doğmuştur.

-Dil, insanın fiziksel koşullarının zorunlu olarak doğurduğu bazı seslerden oluşmuş ve özellikle dinî ayinlerde, dilin, vücut hareketleri ve seslerle taklit ve sembolleştirmesinden doğmuştur.

-Dil, insanın duygu ve isteklerini ifade ettiği farklı seslerden oluşmuştur ve sesle anlam arasındaki ilişkinin bir sonucudur" (Erkol, 2010, ss. 5-8).

1.3. MİTOLOJİ, TOPLUM VE KÜLTÜR

Mitoloji, kültür ve toplum ile açıklayacağımız kavramlar, aslında birbirlerini etkileyen ve kaynağını birbirlerinden alan kavramlardır. Bir toplumsal yapının varlığını devam ettirebilmesi, ortak değerlerden beslenerek büyüyen ve gelişen o toplumun kültürüne bağlı bulunmaktadır. Oluşan bu ortak kültür, toplumun ve zamanın ihtiyaçlarına göre değişip şekillenebilir. Çok eski zamanlardan itibaren karşımıza çıkan ve kültür ile birlikte içinde yetiştiği toplumun da bir parçası olan mitoloji, oluştuğu zaman diliminin ve toplumunun ihtiyaçlarından doğmuş, gelişmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Mitolojinin toplum içindeki önemi, konumu ve etkisi zamanla değişmişse de günümüze geldiğimizde hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Mitler, toplumlarla kültürleri değişik şekillerde ve derecelerde etkilemeye devam etmektedir. Ünlü düşünür Locke'a göre, insana ait davranışlar kalıtım yolu ile değil, eğitim ve yaşantılar yoluyla kazanılmaktadır. Boş bir zihinle dünyaya gelen insan, eğitim ve

toplumsal yaşantılarla şekillenir; bilgi, tutum ve davranışlarımız toplumsal yaşantıların bir sonucudur (Güvenç, 2016, s. 33; Subaşı, 2019, ss. 4-9).

Toplumsal hayatta geçirdiğimiz süreçler kültürle bağlantılı olarak dünyaya boş bir zihinle doğan bireyi toplumun bir parçası haline getirmektedir. Yani kısacası kişinin zihni, toplumun kültürüyle doldurularak yaşanılan toplumun bir üyesi haline getirilir. Kültür, genel olarak değerler, kabul gören kurallar ve davranış tekrarlarından oluşmaktadır. Kültür, birden çok ülkeyi kapsayabileceği gibi, tek bir ülke sınırları içerisinde bir de çok sayıda farklı kültür bölgesi veya alt kültürleri de barındırabilir (Güvenç, 1993, s. 38; Subaşı, 2019, ss. 4-9).

Bu durum, o kültür bölgesindeki yaşayanların coğrafi olarak yaşadıkları alanlara ve tarihi birikimlerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Yerel ve ulusal özelliklerle özdeşleştirilen kültür, genel olarak içinde doğduğu toplumların soyut ve manevi değerlerine vurgu yapar. Örnek olarak, toplumu birleştiren manevi değerlerden bir tanesi olan din, farklı toplumlarda farklı özellikler gösterebilmektedir. Coğrafya ve tarihi birikimin etkisiyle şekillenen dinî kaideler, içinde doğduğu toplumun doğaya karşı birlik oluşturabilmesi adına geliştirdiği manevi değerler toplamıdır. Bu oluşum coğrafi özellikler ve tarihi farklılıklar nedeniyle çeşitli değerler ortaya çıkarmıştır. Kültürlerde oluşan farklılıklar da aslında bu coğrafi özellikler ile tarihi farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kültür kavramı, birçok şekilde tanımlanabilen ancak hiçbir tanımla sınırlandırılamayacak kadar geniş bir anlam taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kesin olarak bildiğimiz şey kültür dediğimiz olgu, insan ile var olan bir kavram olarak bilinmektedir. İnsanoğlunun doğa karşısında varlığını devam ettirme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve ilerleyen dönemlerde çeşitli unsurlarla etkileşime girerek gelişmiş, farklı boyutlara evrilmeyi başarmıştır. Etimoloji bilimi açısından incelendiğinde, kültürün insanoğlunun yerleşik yaşama geçme süreci ile ilgili bir kavram olduğu görülecektir. Latin kökenli bir kelime olan "cultura" sözcüğünden türeyen ve "ekmek, inşa etmek, süslemek" gibi anlamlara gelen "kültür", genellikle, "insanlığın doğaya karşı oluşturduğu, inşa ettiği her şey" şeklinde tanımlanmaktadır (Göktürk, 2016, s. 36; Subaşı, 2019, ss. 4-9).

Bu bağlamda kültüre baktığımızda, insanoğlunun doğa karşısında yürüttüğü yaşam mücadelesinde zamanla içinde oluşan bilgi ve birikimleriyle şekillenen, insan

dediğimiz varlığın toplumsal yapı içerisinde birlikte yaşayabilmesini sağlayan manevi değerler bütünüdür denilebilir. Manevi bir silah olarak düşünülen kültürü, insanoğlu doğaya karşı kullanmasının yanında, toplumu için tehdit oluşturabilecek bireylere karşı da kullanır. Böylece insanın ürettiği kültürü, toplumu korurken toplumu da kültürü koruyup geliştirmeye devam etmektedir. Toplumlar oluşturdukları gerçekliklerden ve evreni anlama, anlamlandırma çabasından mitleri oluşturmuştur. Bu mitler kültürlerin gelişimleri ile farklı toplumları etkilerken bu toplumlardan da etkilenmişlerdir. Bu şekilde, mitolojilerin yanında toplumların inançları ve sosyal yaşamları da diğer toplumlardan etkilenmiş, bu etkileşimin sonucu olarak da toplumsal yapı evrilmiş ve değişmiştir. Tarihin her döneminde insanın bulunduğu her yerde mitolojik anlatılar da var olmuştur. Mitolojik anlatılar, oluştuğu toplumsal yapının, o yapının kültürüne ait yapı taşlarından en önemlilerinden bir tanesi olmuştur. Hemen hemen tüm toplumlar, doğayı ve kendi yaşamını anlamlandırmak için çeşitli mitolojik anlatımlar oluşturmuşlardır (Subaşı, 2019, ss. 11-12).

1.4. MİTOLOJİ, DİN VE İDEOLOJİ

Toplumsal yaşam, insanın varoluşsal gelişiminin zorunluluklarından bir tanesidir ve tarihsel gelişim sürecinde insanlık, toplumsal yaşam üzerinden varlığını devam ettirir. İnsanlığın ekonomik altyapıdaki değişimleri ve bunların üst yapıya yansımaları, insanlığın tarihini şekillendiren unsurlardan en önemlisidir. İnsanoğlu, tarihinin her döneminde duygu ve düşüncelerini anlatmanın araçlarını aramış, bulmuş ve bu bağlamda; insanlığın ürettiği tüm sanatsal faaliyetler ile yazınsal türler varoluş süreciyle birlikte gelişimini devam ettirmiş, değişmiş ve evrim geçirmiştir. Dinler ve mitler de insani söylemin, dünya yaşamını anlama ve anlamlandırma sürecinin ürünleridir. İnsanlar, dilsel alanı kullanarak kendilerini dünyada yeniden konumlandırmak ve biçimlendirmek için mitoloji ve din gibi düşünce yapılarını kullanmışlardır.

Bu düşünce yapıları, nesnel gerçekliğin soyutlanması ve yeni bir bağlamda yeniden üretilmesi yoluyla oluşturulmuştur. İdeoloji; mitoloji, dinin söylem ve bilincini temele alarak, kendi yaşandığı dönemin alt ve üstyapı ilişkilerinin gerekliliklerini bu temele ekleyerek yeni bir anlamlandırma sistemi, yani düşünce yapısı oluşturmuştur.

Mit, kolektif bilinçdışında hâlâ varlığını devam ettiren bir unsurdur ve tüm güncel eylem ve söylemlerde kendisini tekrar üretir, yeniler. Bu bağlam ile baktığımız zaman,

ideoloji ve din mitolojiden izler taşımaktadırlar. Evrenin veya hiçliğin açıklanması olarak dünyanın açıklanması aslında mitolojilerin açıklanmasından başka bir şey değildir (Adorno ve Horkheimer, 2010, s. 41). Mitoloji ve tarih öncesi, sözlü kültürün bir yansımasıdır ve insanın düşünsel gelişiminin bilinç ve bilinçaltının temellenmesini sağlar. Çünkü mitler dünyanın açıklanmasında onu anlamlandırma ve kavramsallaştırma da özel bir sürecin temsili olarak iş görürler (Coward & Ellis, 1985). Bu kavramsallaştırma ve anlamlandırma dil yolu ile mümkün olmaktadır. Çünkü evrim dediğimiz sürecin sonunda, farklı bir söyleyiş ile insanın doğadan kopuşunun ardından artık: "*Dünya, dil olarak belirir*." (Eliade, 1993*).* Dünyanın dil ile anlatılması insanların dış dünya ile ilişkisini, kendi kurgusal dilleriyle gerçekleştirmesini ve bu dil ise aynı zamansal yapıda dünyanın gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Mitoloji söyleme dayalı bir üretimdir, ancak bu söylemsel üretim tarihöncesi dönem gerçeklerini aktaran bir anlamlandırma sistemi olarak yaşamsal tüm pratiklere atıfta bulunur ve o pratikleri simgeleştirerek kendi anlatısına uygun hâle getirir. Mit, dilin tüm imkanlarından faydalanır, din ve ideoloji ile kıyaslandığında dile daha yakın olduğu ve dilden daha az uzaklaşmış bir uygulama olduğu görülmektedir. Mitler, toplumsal yapıda dünyayı anlamlı kılmanın bir aracı olarak görülmesinin yanı sıra, insanoğlunun kendisini ifade etme aracı olarak da işlev görmüştür. Bu bağlamda mitolojiler, tarihöncesi insan topluluklarının söylemlerinin, ilişkilerinin ve o toplumun bilincinin yansıtıldığı bir ayna olarak görülmelidir. Tüm toplumlar için mitolojiler, toplumsal bilinç ve bilinçaltının altyapısını oluşturan birer temeldir. "Söylenceler, toplumun coşkusunun veya bireysel duygularının bulanık bir anlatımı değildir: Mitolojiler (Söylence), kurumsallaşmış simgesel bir dizge olarak iş görür; tıpkı dilde olduğu gibi, olguları düzenleme, sınıflandırma, karşılaştırma, öbekleme ve aynı zamanda benzerlikleri ve ayrımları sezebilme yeteneğine sahiptirler. Kısaca mitler, insanın deneyimlerini düzene koyma yollarını barındırırlar. Söylencenin içinde, söylen aracılığıyla, tıpkı dilde olduğu gibi, düşünce de kendini simgesel olarak dile getirerek biçimlendirir; düşünce aynı zamanda ortaya çıkar ve kendini benimsetir (Vernant; 1996, s. 231).

Mitoloji simgeler aracılığıyla devam eder, bu nedenle mitolojilerde simgeler, toplumsal yapı açısından merkezi bir öneme sahip olmuştur. Toplumsal yapının düğüm noktalarını bu simgeleri oluşturur. "İnsan, simgeler aracılığıyla kendi özel olan dünyasından çıkar ve genel anlamlar ile evrensele açılır (Eliade, 1991, s. 186). Simgeler,

insanın oluşturduğu kurgular ve anlamlandırmalardır; ancak içerisinde doğaya ve gerçekliğe göndermelerde bulunurlar, çünkü simgeselin özünü doğa oluşturmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 2010, s. 34). Simgeleştirme denilen olay aslında, yaşanılan somut dünyanın soyutlama pratiği olarak bir dolayımlama işlemidir; ancak bu durum toplumsal yapının dış dünyayla ilişkisinin ürünü, doğadan kopmanın zorunlu bir sonucudur. *"İmgeler, simgeler, efsaneler psikenin sorumsuz yaratıları değildir; bu kavramlar bir gerekliliği açıklamakta ve bir işlevi yerine getirmektedir."* (Eliade, 1992, s. XIX). Simge, insanın açıklamak için gerek duyduğu şeylere verilen bir cevap olduğu için daima gönderimde bulunduğu veya temsil ettiği şeylerden "daha fazlasını ifşa etmektedir." (Eliade, 1992, s. 214). Simgeye bu açıdan bakıldığında bir artı değeri olan, eklenilmiş bir yapı olarak görülebilir; yani simge var olan değere ek olarak bir katkı ortaya koyar. Kısacası, simge, artı değer kazandıran dilsel bir pratik olarak karşımıza çıkar. Din ve ideoloji de bu artı değerler üzerine oluşturulmuştur. Simge temsil etmeye çalıştığı şeylerden daha fazlasını temsil etmesi, simgenin "yan anlamı" bu bağlamda "çok anlamlılığı" temelde söylemsel olarak kullandığı temel özelliklerdir. Din ve ideoloji, simgesel anlatının ötesindeki anlamı belirleme ve anlamlandırma çabası içindedirler. Simgenin "artı-anlamını" belirlemek, toplumsalın bilinç yapısını belirlemeye gönderme yapan bir uygulamadır.

Din, mitolojik unsurları da içine alan farklı bir tarihsel dönemi işaret eden bir anlamlandırma çabasıdır (Assmann, 2015, s. 87). Toplumsal yapıyı düzenlemeyi amaçlayan din, aynı zamanda hukuksal bir metin olarak maddi yaşama dair kurallar koyar ve hem düşünsel hem de eylemsel alanları şekillendirir. Din, mitolojiden aldığı unsurlarla yeni bir metin oluşturur ve bu metin, maddi yaşamın ihtiyaçlarına göre şekillenir; siyasi ve ekonomik koşulların etkisiyle toplumsal yaşamı yeniden düzenler (Eliade, 1990, ss. 2-10). Söylemsel açıdan bakıldığında, din kendine özgü bir yapı tanımına sahiptir; önceki söylemsel yapıları içinde barındırırken, kendine has bir biçim geliştirir ve bu yapıyı toplumsal üretimde somutlaştırır. Dinî söylem, sözlü ve ritüel uygulamalarda açıkça görünür. Mitolojiden farklı olarak din, çoklu anlamları ve dil oyunlarını yeterli bulmaz; daha katı bir kapanma arayışındadır. Bu pratikler, insanların ekonomik ve politik yaratılarından bağımsız değildir; her tarihsel dönem, kendine uygun toplumsal yapılar ve pratikler ortaya çıkarır. Bu çerçevede din; metinsel, söylemsel ve toplumsal pratiklerin somut koşullar içinde ortaya çıktığı bir olgudur. Antik mitolojiden farklı bir dönemi

temsil eden din, dünyayı anlama ve anlamlandırma pratiği ile kendini ifade eder. Din, mitolojideki dilsel gelişimi kesintiye uğratma ya da durdurma çabasıdır. Buna rağmen dil, akışkan ve devingen yapısıyla varlığını sürdürür; bu kapanmalar geçici ve yanılsamalıdır çünkü dil, sürekli devinim içinde kendini yeniden üretmenin yollarını bulur. İnsani eylem ve söylemlerin izlerini taşıyan bu "metinler", tarihsel süreçten aldıkları çok anlamlı ve muğlak dilsel yapıları, kendi sınırları içinde kapatarak dünyayı daha anlaşılır kılarlar. Dünyayı anlamak ve anlamlandırmak için yapılan bu dilsel kapanma, ilksel yabancılaşma ve soyutlama sürecine bir örnek olarak görülebilir. Ancak hiçbir kelimenin anlamı tam olarak tek bir şekilde sabitlenemez ve sürekli kılınamaz.

Din her ne olursa olsun mümkün olduğu oranda kendi metinleriyle kapatılmış ve sabitlenmiş anlamlar üzerinden üretim yapmaktadır. Ancak tüm bunların bir araya gelmesinden oluşan bir söylem, dilin tüm, bu bağlamda, "olumsuz" etkilerinden çok anlamlılık ve belirsizliğinden korunamaz. Üstelik bu dilsel oyunları, kendi anlamını "kutsallaştırmak" için kullandığı zamanlarda olmuştur. Dinsel metinlerin söylemi, yaşadığı kapalılık nedeniyle zaman içinde dilin anlamanın geçirdiği evrimin, yani dönüşüm ve değişimler nedeniyle metnin anlatmak istediği söylemsel anlamları yeniden oluşturmak imkansızdır; bu bağlamda tüm dinler de mitolojiler gibi ele alınabilir, muğlak ve çok anlamlı bir söylemle okunmaya ve anlamlandırılmaya başlanabilirler. Mitolojiler ve dinler, kendi oluştukları dönemlerin formasyonuna uygun olarak gelişmiş yapılanmalardır ve buna uygun söylem biçimlerine sahiptirler. Kendi dönemlerinin ideolojileri olarak karşımıza çıkan ve görevlerini yapan bu sistemler, kendilerine ait gerçeklikleri de kendi söylem ve anlamlandırma sistemleri ile toplumsal yapıya aktarmışlardır. Üretim ilişkileri, üretim araçları, mülkiyet ilişkilerinin toplumsal yaşamda temel belirleyici haline gelmesine, yani kapitalizm denilen sistemin oluşmasına kadar, mitoloji ve din ekonomik yapı dışında siyasetin de etkileşimi içerisindedir. Mitoloji, Eski Yunan kentlerinin ideolojisi olarak; din ise Orta çağ Avrupası'nın ideolojisi olarak ele alınırsa, dönemlerin kendilerini ifade ettikleri düşünsel yapıları değişebilir, toplumsal çelişkilerin belirlediği durumlarda temel belirleyicilerden bir tanesi olarak siyasi alan ortaya çıkabilir, ancak toplumsal yapının kendini yenileme zorunluluğu açısından "son noktayı" ekonomi kendini temel belirleyici olarak ortaya koymaktadır. İdeoloji, mitolojinin ve dinin etkisini de bünyesinde bulunduran bir anlamlan oluşturma sistemidir ve metinler arası bir yapıya sahiptir. Var olan egemen sınıfların ideolojisi, daha önceki

dönemlerde egemen olan ideolojilerin eylemsel ve düşünsel anlamda izlerini taşımakta ve bunları yeni bir şekilde maddileştirir. Benzer bir durum muhalif ideolojiler için de geçerlidir. Muhalif ideolojiler, kendilerinden önceki muhaliflerin, isyancıların tarihsel izlerini taşırlar ve bu izleri tekrardan anlamlandırarak kendi dönemlerinin mücadele biçimlerini oluştururlar.

Yaşanılan dünyayı ve zamanı anlamlı kılmak için çalışan sistemlerden bir tanesi olan ideoloji, din ve mitolojilerdeki gibi simgeler aracılığıyla işlerken toplumsal gerçeği kurgular; gerçek yaşamın koşullarıyla ideolojinin yansıttığı gerçek arasındaki farkın ortaya çıkardığı sorun, ideolojinin işleyiş biçimi ile varoluşunu da açıklar (Marx & Engels, 1992). İdeoloji, mülkiyet ile üretim ilişkilerinden, yani sınıfsal bakış açısı ile ele alınması gereken bir sorunsal alandır ve sınıf çatışmasının yaşandığı temel alanlardan biridir. Bu alanlarda sınıflar, kendilerinin egemen olacakları hegemonyalar kurma için mücadeleler verirler. Hegemonya oluşturma çabası, üretim araçları -maddi ve düşünsel- üzerindeki denetim kurma mücadelesini oluşturur. Çünkü maddi üretim araçlarına hükmeden toplumsal sınıflar, zihinsel üretimleri de denetimleri altında almayı başarırlar. Bu açıdan bakılınca tüm ideolojiler kaygıları yoluyla hem kendileri açısından önemli olan hem düşünsel hem de maddi üretim biçimlerini toplumsal yapıya rızası ya da baskı ile aktarır, sonuçta kendini yeniden oluşturması buna bağlıdır.

Egemen olan sınıflara ait düşünceler, tüm dönemlerde, toplum içinde egemen düşünceler olmuşlardır. Yani toplumda maddi gücü elinde bulunduran egemen sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güç konumuna gelmiştir. Maddi üretim için gerekli araçları ellerinde bulunduran sınıflar, aynı zamanda zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurmuşlardır. Bu maddi ve zihinsel üretim alanları birbirleriyle o kadar iç içe bir yapıdadır ki zihinsel üretim araçları olmayan toplulukların düşünceleri bu egemen sınıfın kontrolü altındadır. Egemen düşünceler, aslında egemen sınıfın maddi ilişkilerinin fikirsel ifadelerinden başka bir şey değildir. Egemen olan düşünce, fikirler şeklinde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir; kısaca bir topluluğu egemen sınıf durumuna getiren ilişkiler bütünüdür. Bu egemen sınıfın düşünceleri, onun egemenliğinin fikirleridir. Maddi üretimin kullandığı araçları denetleyen sınıf, aynı zamanda bu denetleme gücünün ona sağladığı dolayımla ideolojik aygıtları da kontrol etmeyi başarmıştır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 261-272).

Bazı araştırmacılara göre mitoloji ile din birlikte var olmuştur. Mitolojik anlatımlar, dinî değerler ile motifleri de içermektedir (Bayat, 2005, s. 78). Mitoloji ve din birbirleriyle ilişkilidir hatta iç içe geçmiş kavramlar olduğu söylenebilir. Ancak her şeye rağmen bu iki kavramın aynı şeyler olduğunu söylemek doğru değildir. Ortak yönleri olmakla birlikte birbirleriyle aynı kavramlar olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Mitolojik anlatımlar, yaşam ve evren diye adlandırdığımız süreçler üzerine yazılan ilkel anlamlandırma çabalarıdır. Din ise toplumun ve insanın ilahi olarak vaat edilen ödüllere; huzura, sonsuzluğa kavuşmak için yapması veya yapmaması gereken davranışların açıklamasıdır. Mitolojik anlatımlar, yaşanılan olaylardan beslenerek oluşturulan ve kavramsallaştırılan hikâyelerin toplamıdır. Dinler ise yaşanılan olayların ötesine geçen dünyaya ait bir hedefi veya arzuyu bünyesinde bulundurur. Bu durum dünyadaki yaşantı ile bağlantılı olmanın yanında, bu dünyanın ötesini, bilinmeyenleri, insanın ruhani yanlarını da içermektedir.

Bu durumu klasik Yunan Mitolojisinden örnekler vererek açıklayacak olursak; kahramanların, yaratıkların ve tanrıların bulunduğu; insanlığın ve evrenin nasıl yaratıldığı ile ilgili anlatıların tamamı mitolojiyi oluşturmaktadır. Bu mitlerde anlatılan tanrıçalara ve tanrılara tapınmak, onlar tarafından belirlenen kurallara uymak ve ilahi olarak anlatılan sonsuz yaşama ulaşmak için farklı ayinlerde bulunmak ise dinî boyutu oluşturur. Birbirlerinden beslenen bu kavramlar açısından ortak işlev ise bir kültür unsuru olarak toplumun birlik ve bütünlüğünü oluşturmaktır. Mitolojik anlatımlardan yararlanan, dinî ayinler ve kurallara uygun hareket eden insanlar toplumda kabul görmüşlerdir. Ayrıca toplumun sürekliliği açısından mitoloji ve din kurallarını temele alan ahlak kuralları kullanılmış, bu kurallar ahlaki yapının devamı açısından büyük önem taşımaktadır. Mit dediğimiz hikâyeler, bu noktada toplum ve birey açısından örnekler oluştururken, din açısından da insanda tatmin duygusu oluşturan birer dayanak noktası görevindedirler. Durkheim, bu konu ile ilgili olarak mitolojik anlatımların bir noktada dinî sistemin parçası olduklarını ve birlikte düşünüldüklerinde toplumsal yapıda birlik ve beraberliğin sağladıklarını söylemiştir. Tanrıların sözünden çıkan onları kızdıran bir kahramanın başından geçenlerin anlatıldığı bir hikâye ile birey ve toplum bu anlatılan hikâyeden hareket ile dinî çıkarımlarda bulunarak topluma uyum mekanizmasını devam ettirmiş olur. Malinowski bu konu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

> *"Yaşanan yanıyla göz önüne alındığında mit, bilimsel bir merakı gidermeye yönelik bir açıklama değil ama bir ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatıdır ve derin bir dinsel gereksinimi, tinsel özlemleri, toplumsal türden baskı ve buyrukları, hatta birtakım pratik istekleri karşılar. İlkel uygarlıklarda, mitin vazgeçilmez bir işlevi vardır: İnanışları dile getirir, belirgin kılar ve düzene koyar; ahlak ilkelerini savunur ve onları zorla kabul ettirir; rite ilişkin törenlerin etkililiğini kesin olarak sağlamayı üstlenir ve insanın uyması için yarar sağlayıcı kurallar sunar. Demek ki mit, insan uygarlığının temel bir öğesidir; boş bir olaylar dizisi değildir, tersine sürekli başvurulacak olan yaşayan bir gerçekliktir; soyut bir kuram ya da imgeler gösterisi değil ama ilkel dinin ve pratik bilginin gerçek bir düzenlemesidir (...). Bütün bu anlatılar, yerliler için şimdikinden daha büyük ve anlam açısından daha zengin bir ilk gerçekliğin anlatımıdır, insanlığın, içinde olduğu andaki yaşamının yanı sıra, etkinliklerini ve yazgılarını da belirler. İnsanın bu gerçeklikle ilgili bilgisi, ona dinsel törenlerin ve tinsel nitelikli çabaların anlamını, aynı zamanda da bunları nasıl yerine getireceğini gösterir." demiştir (Eliade, 2001, ss. 29-30).*

Din dediğimiz olgu, insan oğlunun bilinmezlik karşısında hissettiği korku ve ölüm karşısında duyduğu çaresizlik hissine karşı, insanoğluna manevi bir çare olmuştur. Günümüz toplumsal yapısı içinde, dinlerde aradığı çözümleri bulamayan bazı insanların çareyi müzik, sanat, uyuşturucu ya da başka yollarda araması; kişilerin içine düştükleri umutsuzluğa karşı çare arayışlarının bir sonucudur. Mitolojiler de benzer bir amaç doğrultusunda, insanlara yaşama gücü ve coşku verme gibi bir işlevde kullanılmıştır. Toplumsal yapının psikolojik olarak rahatlaması için oluşturulmuş bir oyun olarak görülen mitolojiler gerçek olanı vaat etmekten daha ziyade manevi rahatlama sağlamaktadır (Armstrong, 2005, ss. 11-12). Kısacası ilk dönemlerden günümüze gelene kadar süren bu uzun süreçte insanoğlu yaşamını bir amaç doğrultusunda anlamlandırmak ve ruhani olarak huzura ulaşmak için çabalamıştır.

> *"Antik toplumlarda mitolojilerle dinler çoğu zaman yitik cennete özlemleri yansıtmaktadır. Öte yandan, mit yalnızca geçmişe özlemi dile getirmek için kullanılmazdı. Başlıca amacı, insanlara bir tek hayal alemine daldıkları anlarda değil, günlük ödevlerini yerine getirirken de bu arketip dünyaya geri dönebileceklerini göstermekti." (Armstrong, 2005, s. 17).*

Mitler ilk toplumlardan itibaren kültürlerde inancın bir anlatım yolu olarak ahlakı korumuş ve ona güç vermiştir. İnsanlığın yarattığı uygarlığın temel taşlarından bir tanesi olan mitler aynı zamanda ahlaki bilgeliğin ve ilkel inancın bildirgesi olma görevini de üstlenmiştir (Malinowski, 1990, s. 88). İnsanlık tarihi boyunca onun için en bilinmeyen ve en fazla korktuğu şeylerden bir tanesi olan ölüm bile bir son olarak görülmemiş bir eşik olarak tanımlanmıştır. Mitolojik anlatımlar bu tanımlamaları destekleyerek dinî inançları devam ettirmiştir. Yaratılışın anlatımıyla başlayan mitolojilerde her zaman insana yaşadığı dünyanın onlar için bir imtihan veya ceza yeri olduğu aktarılmıştır.

Yaşadıklarına göstereceği sabır sonucunda insanların vaat edilen cennete ulaşabilecekleri işlenmiştir. Özellikle İbrahim soyundan gelen dinlerde yer alan "İlk Günah" ile ilgili mitolojik hikâyelerde insanoğluna bu yaşadığı dünyadaki acıların sorumlusu olarak yine kendisi gösterilmiş, bu sorumluluk duygusu ile yaşadığı olumsuzlukları kabullenmesi ve topluma uyum sağlaması amaçlanmıştır. Yaratılış döneminin başlarında yaşanan bu olay zamanın değişimine karşı gelerek yaşadığı her döneme ait bir mit haline gelmiş ve o dinin mensuplarının hayatlarına etki eder hâle gelmiştir (Subaşı, 2019, ss. 15-17).

Bu durum Hitit toplumunda yapılan ritüellerde ve ayrıca kral şenlikleri içerisinde mitolojik hikâyeler anlatımlarında da çok sık görülmektedir. Farklı halklara ait mitlerin ayin törenlerinden kaynaklandığını ispat etmek gerekse de Hatti yazınsal hayatında bu durum direk onlara ait yazılı metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mitolojik anlatımın ayin ile ilişkisine ait bir örnekte: Hatti ayinlerinden birinin (SISKUR) Hititçe çevirisinde çok net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Metin başlığına bakıldığında kurban ayininin Fırtına Tanrısının aşırı gürlemesinden yani yağmur mevsiminde fırtına Tanrısı neferi düzenlenmektedir (Ardzinba, 2010, s. 104).

Benzer örneklere Gılgamış mitinde de rastlıyoruz. Gılgamış, zafer kazanmış bir şekilde ve törenle seferinden döndüğü sırada, tanrıça İştar (*bk.* Şekil 7.) onun güzelliğinden etkilenir ve onu kandırarak kendisine aşık etmeye çalışır. Gılgamış, Tanrıçanın bu isteğini, onu aşağılayarak geri çevirir ve Tanrıçaya daha önce ona âşık olan tüm aşıkların başlarına gelen acı olayları hatırlatır. Aşkı kabul edilmeyen tanrıça İştar, tüm öfkesiyle tanrı Anu'ya gider ve Göğün Boğası'nı yaratmasını, o boğayı, Gılgamış'ın ülkesine göndererek ülkeyi yıkmasını ister. Bu yol ile öcünü almak istemektedir. İstek kabul edilir ve göğün kutsal boğası yeryüzüne gönderilir. Gılgamış'ın halkı bu olayda çok ciddi kayıplar verirler ancak boğa sonunda Enkidu tarafından öldürülür. Enkidu'nun boğayı öldürmesinden sonra tanrılar, kurulda toplanarak, onun ölmesi gerektiğine karar verdiler. Bir rüya gören Enkidu; rüyasında yeraltı dünyasına götürülmüş ve burada Nergal tarafından bir hayalet haline getirilmiştir. Bu rüyayı anlatıldığı satırlarda, Samilerin diğer dünya inançlarını yansıtan değerli bir betimleme bulunmaktadır:

> *"O (tanrı) beni değiştirdi, Öyle ki kollarım bir kuşunkilere benzedi. Bana doğru bakarak, beni Karanlıklar Ülkesi'ne, İrkalla'nın oturduğu yere gönderdi, İçine giren hiç kimsenin çıkamadığı eve, Dönüşü olmayan yolun üzerindeki, İçinde oturanların ışık yüzü görmedikleri eve, Kendilerine düşen payın toz ve yiyeceklerinin çamur olduğu*

> *yere. Kanatları olan gömlekleriyle, Kuşlar gibi giydirilmişlerdi. Ve karanlıkta oturanlara, Işığın yüzü esirgenmişti." (Hooke, 1993, ss. 53-54).*

Mitin ilerleyen bölümlerinde Gılgamış, pes etmeyecek ve yoluna devam edecektir (Ölümsüzlüğü ararken). Daha sonra, denizin kıyısına, ölüm sularına varır. Vardığı bu yeni alanda başka bekçiyle karşılaşır (Tanrıça Siduri). Karşılaştığı bekçi de Gılgamış'ı, ölüm denizini geçme girişiminden vaz geçirmeye çalışır. Ona, Şamaş dışında hiç kimsenin ölüm denizini aşamayacağını anlatır. Kitabı Mukaddes, "Vaiz" kitabı 9: 7-9 ile şaşırtıcı derecede benzer bir şekilde Gılgamış'a şu sözlerle, yaşamdan haz alabildiği sürece eğlenmeye bakmasını söyler:

> *"Gılgamış [almış başını] böyle nereye gidiyorsun?" Ardına düştüğün [sonsuz] yaşamı bulamayacaksın [biliyorsun] Tanrılar [önce] insanı yarattılar, [Sonsuz] yaşamı kendilerine ayırıp, [Sonra] ölümü yanı başına bıraktılar. Ey Gılgamış, karnını doldur, Gündüzün ve geceleyin kendini güldür. Gündüz deme gece deme çal, oyna, Her gününü bir zevk şölenine döndür. Giysilerin parlak ve temiz olsun, Başını yıkayacağın, yıkanacağın suyun bulunsun. Elinden tutan küçüğünü boşlama, Bırak, eşin göğsünde haz duysun. Çünkü insanlığın görevi [görüp göreceği] budur. 17(a)" (Hooke, 1993, ss. 55-56).*

Kitabı Mukaddes'in (1981 Türkçe baskısı) "Vaiz" kitabında, Davud'un oğlu olan "Vaiz", yaşamın boş olduğu temasını anlattıktan sonra, günlük yaşam felsefesi ile ilgili olarak sunduğu öğütlerinde şu ifadeler yer alır:

> *"Git, sevinçle ekmeğini ye ve iyi yürekle şarabını iç; çünkü Allah senin işlerinden çoktan razı olmuştur. Esvabın daima ak olsun ve başının üzerinde hoş kokulu yağ eksik olmasın. Güneş altında sana verilmiş olan boş ömrünün bütün günlerinde, bütün boş günlerinde, sevdiğin karın ile hoş bir hayat geçir; çünkü hayattan ve güneş altında çektiğin emekten payın budur" der (Hooke, 1993, ss. 55-56).*

Tek bir yaratıcıya tapınıldığı yerlerde bile, tapınan insanların dinsel deneyimleri birbirlerinden çok büyük farklılıklar gösterebiliyor. Bu farklılıklar dikkate alındığında tapınan bu kişilerin toplumbilimsel açıdan ancak yüzeysel anlamda aynı dine mensup oldukları söylenebilir. Toplumbilim açısından bakıldığında aynı tanrı veya tanrılar bu insanları bir araya getirmiştir ancak psikoloji açısından bakılınca bu kişiler tamamıyla birbirlerinden farklıdırlar. Bu konuya Paul Radin: Dakota Kızılderilileri arasında sıradan insan sekiz farklı ilahın varlığını kabul eder, fakat rahip ve düşünürler bunları tek ve aynı ilahın çeşitli yönleri olarak kavrarlar. Şeklinde örnek vermektedir. Benzer bir durum, çağdaş dünya kültürleri arasında da yaygındır. İletişimle, yerel alanları geçebilen insan zihni, yabancı biçimler alanındaki ortak alanları ve deneyimleri tanıyabilir. Bu durum birçok toplumbilimci ve rahibin yukarıda verdiğimiz örnekteki gibi sekiz ayrı tanrıyı kabul eden inanç sisteminde,

karşılaştırmalı mitoloji ve psikoloji alanlarında çalışan bilim insanlarınca aynı tek bir inancın farklı yönleri olarak ele alınabilir. Bu düşünce sistemi içinde olan 19. Yüzyıl bilim insanı ve bilgesi Ramakrişna bütün dinlerin sonuç itibariyle tek olduğu düşüncesini anlatırken, söylemek istediği etnolojik olarak farklılığa karşı olayın psikolojik yönünü vurgulamak istemiştir. Gerçek nedir biliyor musunuz? Diye soran yazar bu sorusunu kendi yanıtlamıştır. Ona göre: yaratıcı farklı talipler için, zamana ve ülkelere uyacak şekilde farklı dinler yaratmıştır. Tıpkı bir annenin aynı malzemeyle çocukların ihtiyaçlarına göre farklı yemekler yapması gibi. Tüm bu öğretiler aslında sadece birer yoldur ancak bu yollardan hiçbiri hiçbir zamanda ve anlamda Tanrının kendisi anlamına gelmemektedir. Gerçekte ise insanoğlu bu yollardan sadece bir tanesini tüm kalbiyle inanarak izlerse Tanrıya varabilir (Campbell, 1995b, ss. 457- 458).

1.5. MİTOLOJİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI: ÖN ASYA

Ön Asya, tarihsel olarak medeniyetin beşiği olarak tanımlanan, insanlık tarihinin ilk büyük topluluklarının, inanç sistemlerinin ve siyasi organizasyonlarının ortaya çıktığı coğrafi bir alanı ifade etmektedir (Kramer, 1998, s. 11-12; Van De Mieroop, 2016, s. 35). Antik çağlardan itibaren çeşitli isimlerle anılan bu bölge hem Batı hem de Doğu tarih yazımında merkezi bir konum işgal etmiştir. Ön Asya terimi, modern anlamda Orta Doğu'nun tarihsel çekirdeğini oluşturan bir alanı kapsamakla birlikte, yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda kültürel, mitolojik ve siyasal anlamda da çok katmanlı bir kimlik taşımaktadır.

Tarihsel kaynaklar ve modern bilimsel çalışmalar, Ön Asya'nın sınırlarını tanımlarken çoğunlukla Mezopotamya, Anadolu, Levant (Doğu Akdeniz) ve İran platosunu temel almaktadır (Bryce, 2005, s. 1; Liverani, 2013, ss. 17-18). Bu bölge, yalnızca fiziki sınırlarıyla değil, aynı zamanda kültürel aktarımın, yazının, tarımın ve kentleşmenin doğduğu yer olması itibariyle de tarihsel bir bütünlük arz eder. Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği Mezopotamya Vadisi; doğuda Zagros Dağları, batıda Toroslar, güneyde Levant kıyıları ve kuzeydoğuda İran yaylalarıyla çevrili olan bu bölge, uygarlık tarihinin en erken ve en köklü örneklerine ev sahipliği yapmıştır (Tuncel, 2009, s. 33).

Kuşçu'ya (2010) göre, Avrupa merkezli tarih yazımında "Yakındoğu" veya "Ön Asya" olarak adlandırılan bu bölge, Eski Dünya'nın doğusunda yer alması nedeniyle Batı için egzotik bir "başlangıç alanı" işlevi görmüş, insanlık tarihinin evrensel kökeni olarak konumlandırılmıştır (Kuşçu, 2010, s. 125). Mezopotamya'da Sümer, Akad, Babil gibi erken

devlet sistemleri, Anadolu'da Hititler ve Hurriler, Levant'ta Kenanlılar ve Fenikeliler, İran'da ise Elam ve Med gibi topluluklar bu alanın başlıca tarihsel aktörleridir (Akurgal, 2000, s. 18). Dolayısıyla, Ön Asya yalnız bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda mitolojik hafızanın, kutsal anlatıların ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olan bir uzamdır (Bottéro & Kramer, 2008, s. 15).

Mieroop (2007), bu bölgenin tarihsel niteliğini ve kapsamını belirlerken "Near East" kavramını kullanır. Ona göre bu bölge, Batı Anadolu kıyılarından İran içlerine, Karadeniz'den Kızıldeniz'e kadar uzanan alanı kapsamaktadır. Mezopotamya, bu coğrafyanın tarihsel birleştirici gücüdür. Çünkü yazının icadı, dinî pratiklerin sürekliliği ve siyasal kurumların evrimi gibi temel süreçler burada yaşanmıştır (Van De Mieroop, 2007, ss. 1–3).

Ön Asya'nın bu merkezi rolü, kültürel çeşitliliğini dışlamadan bir birlik duygusu yaratmıştır. Bryce (2005), bu bölgenin "*kültürel bütünlüğü ve çeşitliliği bir arada barındırdığına*" dikkat çekerken, aynı zamanda Hatti Krallığı örneği üzerinden Anadolu'nun da bu bütünlüğün önemli bir parçası olduğunu vurgular (Bryce, 2005, s. 1). Benzer biçimde, Bordreuil ve arkadaşları, Ön Asya'yı "*Helen dünyasının düşünce, teknik ve kurumsal mirasının doğduğu yer*" olarak tanımlar. Yazının icadı, ziraatın sistematize edilmesi, kent planlaması, tanrı-kral ilişkisi gibi unsurlar burada gelişmiştir (Bordreuil vd., 2015, s. 9).

Köroğlu (2006) ise Mezopotamya'nın etimolojik kökenine dikkat çekerek, bu kavramın "mesos" (orta) ve "potamos" (ırmak) kelimelerinden türediğini belirtir. Günümüzde bu kavram, kuzeyde Toroslar, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zagros Dağları ve batıda Suriye Çölü ile çevrelenmiş bir alanı tanımlamaktadır (Köroğlu, 2006, ss. 11–12). Bu bağlamda, "Ön Asya" kavramı, Batı-Asya'nın belirli bölgelerine yönelik tarihsel, arkeolojik ve kültürel ilgiyi birleştiren bir üst terim olarak işlev görmektedir.

Amélie Kuhrt (2010) ise "Yakındoğu" ve "Ön Asya" kavramlarını büyük ölçüde özdeş biçimde ele alır. Kuhrt'un çalışması, bu bölgenin yalnızca bir coğrafya değil, aynı zamanda kültürel aktarımın ve düşünsel sürekliliğin merkezi olduğuna işaret eder (Kuhrt, 2010, s. 1). "Antik Yakındoğu" adlı çalışmada yer alan haritalar ve analizler, Mezopotamya şehirlerinin tanrılar tarafından seçilmiş kutsal mekânlar olarak inşa edildiğini, dolayısıyla her şehrin mitolojik bir temele dayandığını ortaya koyar (Eco, 2018, ss. 291-297). Bu da bize, Ön Asya'nın fiziksel değil aynı zamanda mitolojik bir coğrafya olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, Ön Asya terimi; yalnızca bir bölge adı değil, aynı zamanda tarihsel katmanların, kültürel etkileşimlerin, siyasal yapıların ve mitolojik imgelerin kesişim alanıdır.

Bu kavram, çağlar boyunca yeniden tanımlanmış; dönemsel, ideolojik ve coğrafi yaklaşımlara göre farklı anlamlar kazanmıştır. Ancak her tanımda ortak olan nokta, Ön Asya'nın insanlık tarihindeki temel rolüdür: kültürel mirasın, dinî inançların ve toplumsal organizasyonların doğduğu, geliştiği ve yayıldığı bir merkez olarak dünya tarihinde eşsiz bir yere sahiptir.

1.6. MİTOLOJİNİN TOPLUMSAL BOYUTU: TOPLUMSAL YAPI

Bu doktora çalışması, Ön Asya mitolojilerinin tarihsel-toplumsal kökenlerini ve bu mitolojik yapıların toplumsal yapının biçimlenmesindeki etkilerini çok katmanlı biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, "toplumsal yapı" kavramının, yalnızca sosyolojik bir terim olarak değil, aynı zamanda kültürel, sembolik ve tarihsel etkilerle şekillenen dinamik bir sistem olarak ele alınması gerekmektedir. Mitolojik anlatıların, kültürel kodlar ve ritüeller aracılığıyla toplumsal yaşamın temel kurumlarına nasıl içkin hâle geldiği göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal yapı kavramının çok boyutlu ve dönüşebilir doğasını kuramsal düzlemde tartışmak, çalışmanın kurucu bileşenlerinden biridir.

Toplumsal yapı, sosyolojide genellikle birey-toplum ilişkisini düzenleyen kurumsal örüntüler bütünü olarak tanımlanır (Durkheim, 1984, s. xiii; Berger & Luckmann, 1991, s. 15; Berkes, 2012, ss. 17-20). Ancak bu yapı, yalnızca hukuki, ekonomik ya da siyasal sistemlerle değil, aynı zamanda mitolojik anlatılar, dinsel ritüeller, sembolik kodlar ve kültürel üretimler aracılığıyla da kurulmakta ve yeniden üretilmektedir. Mitler, yalnızca tarihsel birer anlatı değil, aynı zamanda belli bir dönemin dünyaya bakış biçimini ve toplumsal örgütlenmesini yansıtan sembolik sistemlerdir (Lincoln, 2000, s. ix). Bu nedenle, bu tez çalışmasında toplumsal yapı kavramı, klasik sosyolojik yaklaşımların ötesine geçilerek, kültürün ve mitolojinin kurucu rolünü içeren genişletilmiş bir perspektifle ele alınmaktadır.

Boran'ın (1992) yaklaşımı, toplumsal yapıyı bir müesseseler bütünü olarak tanımlar ve bu kurumlar arası ilişkilerin bir düzen oluşturduğunu ileri sürer. Boran'a göre, toplumsal yapı yalnızca insanların oluşturduğu bir sistem değil, doğayla kurulan ilişkilerden türeyen ve insanlar arası ilişkilerle örülen çift yönlü bir sistemdir. Ona göre, "*Tabiatla olan münasebetlerden doğan insanlar-arası münasebet şekilleri, bir müesseseler sistemi olarak anladığımız sosyal yapının kök, temel müesseseleridir.*" (Boran, 1992, s. 10*).* Bu yaklaşım,

mitolojide doğa olaylarına atfedilen anlamların kurumsal yapılarda nasıl somutlaştığını gösterme açısından da önemlidir. Zira mitolojilerdeki yaratılış anlatıları ya da doğaüstü güçlerle doğa ilişkisi, aslında toplumsal yapının kültürel temelini oluşturmaktadır.

Karl Marx'ın (1973), tarihsel materyalist çerçevesi, toplumsal yapının ekonomik üretim ilişkileri üzerinden belirlendiğini ileri sürer. Marx, bireylerin tarihsel olarak belirli üretim tarzlarına uygun ilişkiler geliştirdiğini ve bu ilişkilerin toplumsal yapının maddi temelini oluşturduğunu belirtir (Marx, 1973, s. 83). Ancak bu üretim tarzları yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda kültürel anlamda da mitolojik inşaların maddi koşullarıyla ilişkilidir. Örneğin, ilk tarım toplumlarının üretim araçlarına dair ritüel anlatımları, üretim ilişkilerini doğrudan etkileyen mitolojik sembollerle desteklenmiştir (Campbell & Moyers, 2016). Bu bağlamda Marx'ın yaklaşımı, bu tez çalışmasının mitolojik anlatıların üretim düzenleriyle ilişkisini inceleyen boyutuna kuramsal bir zemin sunmaktadır. Anthony Giddens'ın (2012), yapılaşma kuramı ise toplumsal yapıyı hem belirleyen hem de bireyler tarafından sürekli yeniden üretilen bir süreç olarak yorumlar. Giddens'a göre, yapı "*bir bina gibi insan eylemlerinden bağımsız olarak var olan fiziksel bir yapıya benzemez. İnsan toplumları her zaman, yapılaşma süreci içerisindedir.*" (Giddens, 2012, s. 42). Bu yaklaşım, mitolojik sembollerin toplumsal eylemlerde ve ritüellerde yeniden üretilerek toplumsal yapıyı nasıl biçimlendirdiğini açıklamada oldukça işlevseldir. Mitolojik figürlerin zamanla farklı işlevler kazanarak kültürel alanlarda- sanat, edebiyat, siyaset- yeniden anlamlandırılması, Giddens'ın "yapılaşma" anlayışı ile örtüşmektedir.

Eleştirel realizm kuramı doğrultusunda Küçük ve Girgin'in (2022), toplumsal yapıya yüklediği ontolojik statü, bu çalışmanın temel tezlerinden biriyle doğrudan örtüşmektedir. Onlara göre, toplumsal yapı "*bir soyutlama değil, bireylerin ötesinde nedensel etkide bulunabilen bir gerçekliktir.*" (Küçük & Girgin, 2022, s. 1417*).* Bu, mitlerin yalnızca anlatı düzeyinde değil, aynı zamanda toplumsal işleyişin asli bir parçası olarak nasıl etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Mitolojik anlatılar, yalnızca sembolik değil, aynı zamanda nedensel etkiler üretir; ritüel düzenlemeler, toplumsal normlar ve kültürel kalıplar bu anlatılar doğrultusunda şekillenir. Toplumsal yapının kurucu unsurlarından biri olan işlevsel bütünlük, Ozankaya'nın yaklaşımıyla açıklanabilir. Ona göre, "*Toplum yaşamı, ortak gereksinimleri karşılamak üzere, belli temel işlevleri yerine getiren belirli yapılarla olanaklıdır.*" (Ozankaya, 1991, s. 173). Bu çalışmada mitolojik anlatıların, özellikle kutsal ritüeller ve inanç sistemleri yoluyla bu işlevsel yapıları nasıl beslediği analiz edilmektedir. Mitolojik

semboller aracılığıyla yapıların meşruiyet kazanması, toplumsal yapının işlevsel uyumu açısından önemlidir. Örneğin, Ön Asya uygarlıklarında krallığın kutsallığı mitiyle kurumsallaşmış bir siyasal yapı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır (Erhat, 1996, s. 7).

Max Weber'in (2004), anlam temelli yönelimleri öne çıkaran yaklaşımı ise, bu çalışmanın mitolojik anlatıları bireysel ve toplumsal anlam üretim süreçleri bağlamında ele alması açısından önemlidir. Weber'e göre toplumsal yapı, bireylerin anlam yükledikleri değerlerle şekillenir (Weber, 2004, ss. 9–14). Mitler de bu bağlamda, bireylerin evreni, toplumu ve kendilerini anlamlandırmalarını sağlayan sembolik araçlardır. Özellikle dinî ritüellerde mitolojik anlatıların bireysel davranışlara yön verdiği görülmekte; bu durum da toplumsal yapıların yalnızca dışsal değil, içselleştirilmiş normatif sistemler olduğunu göstermektedir. Son olarak, Anadolu Üniversitesi'nin "Davranış Bilimleri" ders kitabında da belirtildiği gibi, "toplumsal yapılar, toplumsal yaşamı oluşturan ve toplumları birbirinden farklılaştıran ilişkilerdir." (Özkalp, 2018, s. 10). Bu yapıların birey doğmadan önce şekillendiği ve bireyin bu yapılar aracılığıyla topluma katıldığı belirtilmektedir. Bu öncül, mitolojik anlatıların bireyin sosyalleşme sürecindeki rolünü anlamak açısından önem taşır. Mitolojiler, bireye kimlik, rol ve değer kazandıran kültürel kodlar içerir. Toplumsal yapı, bu anlatılar yoluyla tarihsel bir süreklilik kazanır.

Sonuç olarak, toplumsal yapı kavramı bu çalışmada, klasik sosyolojik teorilerin ötesine geçilerek mitolojik anlatıların, ritüel pratiklerin ve sembolik sistemlerin etkileriyle birlikte değerlendirilmiştir. Toplumsal yapı, yalnızca kurumsal bir örgütlenme değil; kültürün, inancın ve sembolizmin etkisiyle biçimlenen, bireylerin hem içinde konumlandığı hem de yeniden şekillendirdiği çok katmanlı bir sistemdir. Bu bağlamda, Ön Asya mitolojilerinin taşıdığı semboller, anlatılar ve ritüellerin, sadece kültürel değil, aynı zamanda toplumsal yapının tarihsel olarak kurulmasında ve yeniden üretilmesinde etkin bir rol oynadığı savunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
MİTOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL DİNAMİKLER

2.1. MİTOLOJİ VE TAPINMA

Sümer mitolojisinde yer alan İnanna'nın Yeraltına İnişi anlatısı (*bk.* Şekil 8.) hem bireysel dönüşüm hem de toplumsal kutsal düzenin yeniden üretimi bağlamında, ritüelistik ve meditatif bir zemin üzerinde inşa edilmiştir. İnanna, yedi kapıdan geçerek yeraltına iner; her kapıda bir süsünü veya gücünü kaybeder ve nihayetinde çıplak, savunmasız hâlde kız kardeşi Ereşkigal'in huzuruna çıkar (Katz, 1995, ss. 221-233). Bu süreçte İnanna ölür; ardından tanrıların müdahalesiyle diriltilerek yeryüzüne döner. Bu dramatik anlatı, Sümer toplumunun tapınma pratiklerinde doğrudan ritüel dramatizasyon olarak kullanılmıştır.

> *"İnanna yeraltı kapısına geldiğinde, görevli kapıcı Neti'ye seslenerek kapının açılmasını ister. Neti, tanrıça olduğuna inandıktan sonra Ereşkigal'e haber verir. Ereşkigal çok öfkelenir ve Neti'ye İnanna'yı içeri almasını, fakat yedi kapıdan geçerken üzerindeki her şeyi almasını emreder. İnanna, her kapıda birer birer taç, gerdanlık, boncuklar, plaka, bilezik, amblem ve sonunda elbisesini bırakır. Yedinci kapıdan geçtiğinde tamamen çıplak ve eğilmiş şekilde Ereşkigal'in huzuruna çıkar. Ereşkigal öfkeyle onu yere serer ve cesede çevirir." (Çığ, 1998, s. 33-38).*

Bratton'ın da belirttiği üzere mitler yalnızca bir anlatı değil, aynı zamanda ayin biçimidir; efsane dinin dili, ritüel ise onun bedensel ifadesidir. "Efsane, dinin lisanı ve ayin de onun ibadet şekli idi." (Bratton, 1995, s. 26). İnanna'nın inişi, bitki tanrısının ölümü ve dirilişi temasında olduğu gibi hem doğa döngülerini hem de bireyin ruhsal yolculuğunu yansıtır. Her yıl düzenlenen ritüellerde İnanna'nın ölümü ve dirilişi canlandırılır; bu sahneler, tarımsal verimliliğin yeniden doğuşunu simgelerken aynı zamanda bireyin arınıp yeniden doğma sürecine de göndermede bulunur. Mircea Eliade'ye göre mitolojik zaman tekrarlanabilir ve kutsal olan bu tekrar aracılığıyla şimdiye taşınır (Eliade, 2005, s. 466). İnanna'nın yeraltı yolculuğu da bu bağlamda ritüel aracılığıyla kutsal zamanı bugüne taşıyan bir mit işlevi görür. Her tekrar, toplumsal belleği tazeler ve bireyi kozmik düzenle yeniden bütünleştirir.

Ayrıca, İnanna'nın aşağıya inişi bir meditasyon yolculuğu olarak da okunabilir. Campbell, özellikle Doğu mitolojileri bağlamında meditasyonun kutsal bir deneyime "teslimiyet" olduğunu belirtir (Campbell, 1995a, s. 9). İnanna'nın yedi kapıdan geçerek tüm dünyevi kimliğini terk etmesi, bireyin meditasyon sırasında ego düzeyinden

sıyrılarak öz varlığıyla yüzleşmesine benzer. Bu sembolik arınma süreci, şamanik trans deneyimleriyle de paralellik gösterir. Campbell'in "İlkel Mitoloji" adlı eserinde belirttiği üzere, "kapılma" anı öncesi birey ruhsal olarak sınanır (Campbell, 1995b, s. 32). İnanna'nın yeraltındaki ölümü, bu sınanmanın bir biçimi olarak okunabilir. Karen Armstrong ise bu tür mitolojik dramatizasyonların, toplumların doğa olaylarını anlamlandırma ve bilinmeyeni kontrol etme biçimleri olduğunu savunur. Bu çaba, ritüellerle birleştiğinde bir tür kolektif meditasyon hâlini alır (Armstrong, 1998, s. 25). İnanna'nın ritüelistik anlatısı, bu nedenle yalnızca bireysel bir arketipi değil, toplumsal bir "yeniden doğuş" deneyimini de ifade eder.

Sonuç olarak İnanna'nın yeraltına inişi; ritüel, meditasyon ve mitolojinin kesişim noktasında duran güçlü bir örnektir (Cabrera, 2018, s. 73). Bu mit, bireyin içsel dönüşüm süreci ile toplumun kutsal düzenini yeniden üretme ihtiyacını aynı sahnede birleştirir. Mitin dramatize edilmesi, yalnızca bir ibadet şekli değil; aynı zamanda kutsal zamanın bugün de yaşanmasına, bireyin ruhsal arınmasına ve kozmik uyumun sağlanmasına hizmet eden çok katmanlı bir pratik olarak işlev görmektedir.

Bratton (1995), mitolojinin ritüel ve ibadet şekli olarak kullanıldığını belirtmektedir. Efsanelerin, dinî ayinlerde tekrarlanarak topluluğun inançlarını pekiştirdiğini ve kutsal düzeni sürdürülebilir kıldığını belirtir. Bu ritüeller aracılığıyla, mitolojik olaylar yeniden canlandırılarak toplumda dinî bir atmosfer yaratılmış olur. Mitoloji, kadim toplumlarda kutsal bir anlatı olarak kabul edilip ibadetlerin temelini oluşturmuştur. Özellikle Mezopotamya (Bottéro, 2001, ss. 114-115) ve Mısır'da (Assmann, 2014a, ss. 380-382) dinî ritüeller, tanrıların kozmik düzeni sağlaması ve bu düzenin yeryüzünde korunması için gerçekleştirilmiştir. Konuyu Bratton şu şekilde anlatmıştır:

> *"Efsane, dinin lisanı ve ayin de onun ibadet şekli idi. Efsane, çağdaş ilim adamlarınca, insanoğlunun tecrübesinin ve realitenin gerçek bir yönü olarak düşünülmeli. Efsane, tarih değil, insanoğlunun ruhî dünya ve değer hükümleri dünyası ile ilgisini süper-tabiî yollarla anlatmak için bir teşebbüstür…" (Bratton, 1995, s. 26).*

> *"Efsaneler tanrıların mücadelelerini, iyi ve kötü güçler arasındaki savaşları, bitki ilâhının ölümünü ve dirilmesini anlatır. Yıllık festivaller, sembolik hareketlerle tanrının ölümünü, ana tanrıçasının ağlayıp sızlamalarını, tanrı-kralın tekrar tahtına geçmesini ve Öteki Dünya ülkesine girmekteki güçlükleri canlandırdı." (Bratton, 1995, s. 25).*

Ayrıca, mitolojik anlatımların sadece geçmişi anlatmakla kalmayıp, toplulukların ruhsal ve meditasyonel ihtiyaçlarını da karşılayan bir ibadet şekli olduğu vurgulanmıştır.

> *"Efsane ve ayin, sosyal dayanışma ve ahengi, inancın devamını ve bir güvenlik hissini sağlar. Kutsal ayin sahnelenir ve hikâye başlangıçta vuku bulduğu tarzda anlatılır. Kadim efsane ve ayinin bu tarzda izahı modern kültürlere de uygulanır." (Bratton, 1995, s. 24).*

> *"Mısır'ın, Babilonya'nın Orta Doğu'nun ve Kenan'ın kozmik efsaneleri Rüya Zamanlarında, ilkel günlerde vuku bulduğu sanılan hâdiselerin sözlü tekrarları idi. O zaman muhalif kuvvetler karşısında verimliliği, istikrarı ve zaferi ve ölümsüzlüğü teminat altına almak için tekrar sahnelendi." (Bratton, 1995, s. 25).*

Bu türden ayinler, bireylerin ve toplumların içsel dünyalarını keşfetmelerine olanak sağlamış ve manevi huzuru artırmıştır. Kadim Mısır'da tapınaklarda yapılan ritüeller, meditasyon ve ruhsal arınma süreçlerini içeriyordu (Teeter, 2011, ss. 57-60). Özellikle tapınma ve ritüel uygulamaları, mitolojik anlatılarla şekillenmiş ve bu sayede toplumsal düzenin bir parçası haline gelmiştir. Mitolojilerin dramatize edilmesi, bu tapınma biçimlerinin bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Mitoloji, kadim toplumlarda yalnızca bir anlatı değil, toplumsal ve bireysel inanç sistemlerini sürekli yeniden üreten bir mekanizma olarak işlev görmüştür (Pinch, 2004, s.23). Özellikle Mezopotamya ve Mısır'da tanrıların kozmik düzeni koruma sorumluluğu, bu düzenin yeryüzündeki karşılığını tapınma ve ritüeller yoluyla bulmuştur. Bu noktada, efsanelerin dramatize edilmesi sadece bir ibadet pratiği değil, aynı zamanda toplumsal düzenin inanç sistemiyle bağlanmasına olanak sağlayan bir araç olmuştur. Bu durumun, kutsal düzenin sürekliliğini sağlama amacıyla toplumsal belleği şekillendirdiği söylenebilir. Bu açıdan, mitoloji sadece bir anlatı değil, aynı zamanda kutsallığın günlük hayata entegre edilmesi için kullanılan bir sistemdir (Dilek & Bahar, 2019, ss. 1348-1358)

Meditasyon ve ibadet arasındaki ilişki, bireysel ruhsal arayışların topluluk ritüelleri ile birleşmesini mümkün kılar. Kadim Mısır'da tapınaklardaki ritüeller, bireylerin içsel huzur ve arınma süreçlerini desteklerken, aynı zamanda topluluk içinde ortak bir manevi dil oluşturmuştur. Bu, bireyin ve toplumun ruhsal anlamda bir "yeniden doğuş" yaşamasını sağlayan bir sistem olarak görülebilir. Efsanelerin dramatize edilmesi, bireylerin hayatlarını kozmik düzende yeniden anlamlandırmasına olanak tanımış, bu da dinî ritüellerin sadece bir pratikten öte, ruhsal ve kozmik bir deneyim haline gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, mitolojinin bireyin manevi dünyasına olduğu kadar, toplumsal yapının stabilitesine de katkı sunduğu görülmektedir. Bu yönüyle, mitoloji ve ritüellerin tarih boyunca ruhsal bir ihtiyaçtan doğan toplumsal bir zorunluluk olduğu söylenebilir (Bratton, 1995, ss. 24-26).

Çoban & Özarslan (2003); ise bu konuda mitoloji, toplumsal bilinç ve dinî pratiklerin temelinde yer aldığını; mitlerin dinin ritüel pratikleri ve tapınma süreçleriyle iç içe geçtiğini, bu ritüellerin toplumsal düzeni güçlendirdiğini vurgulamaktadırlar. Mitler, insanların kutsal olanla bağlantı kurmasını ve evreni anlamlandırmasını sağlar.

> *"Söylen bireysel duyguların ya da halkın coşkularının bulanık anlatımı değildir: Söylen kurumsallaşmış simgesel bir dizgedir; dil gibi, olguları sınıflandırma, düzenleme, öbekleme ile karşılaştırma, aynı zamanda hem benzerlikleri hem de ayrımları sezme, kısacası deneyimleri düzene koyma yollarını barındıran, kurala bağlı sözlü bir tutumdur. Söylenin içinde, söylen aracılığıyla, tıpkı dilde, dil aracılığıyla olduğu gibi, düşünce kendini simgesel olarak dile getirerek biçimlenir; düşünce aynı zamanda hem ortaya çıkar hem de kendini benimsetir." (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 262-263).*

> *"Mitoloji söylemsel bir pratiktir, ancak tarihöncesinin gerçekliğini aktaran bir anlamlandırma sistemi olarak tüm yaşamsal pratiklere gönderme yapar ve onları simgeleştirerek kendi anlatısı içerisine eklemler. Mit bu bağlamda dilin tüm olanaklarını kullanır ve din ve ideolojiye kıyasla dile daha yakın ve ondan daha az yabancılaşmış bir pratiktir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 263).*

Bu ifadeler, mitolojinin, bireylerin düşünce sistemlerini düzenleyen ve toplumsal yapıyı etkileyen bir sistem olduğunu vurgular. Tapınma ritüellerinde bu yapı, kurallar ve semboller aracılığıyla insanları bir araya getirir. Mitolojik temsiller, tapınma sırasında deneyimleri bir düzene koyar ve bireylerin bu ritüellerle bir bağ kurmasını sağlar. Meditasyon gibi uygulamalarda ise, düşünceyi biçimlendirme ve derinleşen farkındalık yaratarak zihinsel bir çerçeve sunar. *"Mit bu bağlamda dilin tüm olanaklarını kullanır ve din ve ideolojiye kıyasla dile daha yakın bir pratiktir."* ifadesi, mitolojinin, ritüelleri anlamlandırmada güçlü bir anlatı sunduğunu ifade eder. Tapınma sırasında kullanılan semboller, dualar ve metinler bu dilsel temsillerin bir yansımasıdır. Meditasyonda ise mitolojik ögeler, zihinsel rehberlik sağlar ve bireylerin kendini ifade etmesiyle simgesel bir derinlik oluşturur. Eserde, mitolojinin meditasyon gibi derin manevi deneyimlerde kullanılan semboller ve imgeler aracılığıyla içsel bir dönüşüm sağladığı anlatılmaktadır. Mitler, insan zihninde meditasyon aracılığıyla evrensel hakikatlere ulaşmak için bir köprü görevi görür ve bu süreçte bireylerin ruhsal dünyasını zenginleştirir (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 272-274)

Campbell (1995a), mitolojik semboller ve ritüellerin, insanların Tanrı ile bir bağ kurmalarını sağladığını söylüyor. Burada özellikle ibadet ve meditasyonun, insanın kendi ruhsal dünyasına derinlemesine inmesine yardımcı olduğunu aşağıdaki şekilde belirtiliyor:

> *"Doğu mitolojisinin son amacı, demek ki, kutsallıklarla veya onlara ilişkin ritlere bir varlık kurmak değil, bunlar aracılığıyla daha öteye giden bir deneyime teslim olmaktır." ... "Batı mitos ve ritüelinin yüce işlevi, bu nedenle, bir ilişki bağı kurmaktır: Tanrıdan insana ve insandan Tanrıya." (Campbell, 1995a, ss. 9-10).*

Burada tapınma ve meditasyonun, mitolojik anlatılar aracılığıyla insanın içsel huzur bulma ve kozmik düzenle bütünleşme yolunda nasıl bir rehberlik sunduğu açıklanmaktadır. Özellikle Doğu ve Batı geleneklerinde, ibadetlerin ve meditasyonun ruhsal arınma aracı olarak nasıl kullanıldığı, mitoloji ile tapınma ve meditasyon pratiklerinin, insanların kozmik bir düzen ile uyum sağlaması ve ruhsal deneyimlerini derinleştirmesi açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Campbell (1995b), "İlkel Mitoloji" isimli eserinde ise, mitolojinin tapınma ve meditasyon üzerindeki etkisini çeşitli bölümlerde ele almıştır.

> *"İnanç ya da en azından inanç oyunu böyle bir kutsal kapılmanın ilk adımıdır. Azizlerin tarihleri, kapılma anlarından önceki zor sınavda çektikleri uzun çilelerin hikayeleriyle doludur. Halkın (amatörlerin) dinsel oyun ve deneyimlerinde aynı ilkenin daha kendiliğinden uygulanışını buluyoruz. Şenlik, kutsal gün ve dinsel ayin ruhu, dünyanın olağan kaygılarından geçici olarak sıyrılmayı, özel bir davranış biçimini gerektirir." (Campbell, 1995b, s. 32).*

Bu alıntı, ritüel ve tapınma pratiklerinin bireyin ruhsal dünyasında nasıl bir dönüşüm sağladığını ortaya koyuyor. Ritüeller, bireyi olağan gerçeklikten ayırarak, kutsallıkla bağlantı kurmasını sağlar. Tapınma, burada bir "kutsal kapılma" biçiminde gerçekleşir ve birey, inanç ya da onun dramatik bir temsili olan ritüel yoluyla, ruhsal bir dünyaya adım atar. Azizlerin yaşadığı çileler, bu ruhsal dönüşümün hazırlık safhası olarak tanımlanırken, halkın daha spontane ritüel pratikleri, meditasyon ve tapınma için daha içten bir yaklaşımı ifade eder. Bu süreçler, bireyi toplumsal yüklerden arındırarak ritüelin ve tapınmanın büyülü etkisini mümkün kılar.

> *"Hindistan'da mitos formları yüzlerce yıl yoga disiplini içinde psikolojik kaynaklarıyla sürdürülmüş, yerli ve yabancı çok sayıda kült yan yana bulunmuş, mitos ve ritüelin kültürlerarası, mezhepçi olmayan, bileşimci psikolojik ifadesi birkaç çok açık, iyi tanımlanmış karşılaştırmalı yorum doğurmuştur." (Campbell, 1995b, s. 458).*

Hint mitolojisinin meditasyonla ilişkilendirilmesi, yoga disiplinleriyle bu kültürün nasıl bir sentez sunduğunu gösterir. Yoga, bireyi kendi iç dünyasına yönelten bir pratik olarak, mitolojik formların psikolojik ve spiritüel yorumlarına alan açar (Şenbaş, 2019, s. 85). Bu tür pratiklerde, meditasyon yalnızca bireysel bir dinginlik değil, aynı zamanda kültürlerarası bir köprü işlevi görür. Mezheplerin ve sınırların ötesine geçen mitolojik yorumlar, bireyin evrenle bağ kurarak ruhsal bir bütünlüğe ulaşmasını hedefler.

Mitolojinin bu şekilde meditasyon içinde işlenmesi, bireyin içsel bir denge kurmasını ve toplumsal bağlamda kendini anlamlandırmasını sağlar. Campbell, özellikle Hint mitolojisinin, meditasyon ve yoganın gelişiminde büyük bir rol oynadığını açıklar. Harappa dönemine ait mühürlerde, meditasyon yapan figürler betimlenmiştir. Bu figürlerin, tanrı Şiva ile ilişkili olduğu ve meditasyonun bireyin ruhsal enerjisini yükseltmek için bir araç olarak kullanıldığını belirtir. Yılan ve hayvan motiflerinin meditasyon ve tapınma sırasında kullanılan semboller olduğunu, bunun da evrenin enerjisini simgelediğini vurgular (Campbell, 1995b, ss. 427-430).

> *"Şaman, halk için yaptığı gösteride aldatıcı bir dışsal çaba sergiler... Şamanın, içsel deneylerinin mitosla olan ilişkisi konumuzun en önemli tema ve sorunlarındandır." (Campbell, 1995b, s. 250).*

Şamanik deneyimler, bireyin ve topluluğun mitoloji yoluyla içsel derinliklere ulaşmasını ve spiritüel bir dengeye kavuşmasını temsil eder. Alıntıda belirtilen "aldatıcı dışsal çaba", şamanın, gösteri ve ritüel aracılığıyla topluluğu büyüleyici bir deneyime dahil ettiğini ifade eder. Ancak şamanın bu dışsal faaliyetleri, onun içsel dünyasında gerçekleşen derin deneyimlere dayanır. Şamanın kendi ruhsal yolculuğu, meditasyon benzeri bir sürece işaret eder; bu yolculuk, mitolojik imgeler ve simgeler aracılığıyla bir ruhsal rehberlik sunar (Campbell, 1995b, ss. 229-255). Bu bağlamda, mitoloji, bireysel ve toplumsal dönüşümde merkezi bir rol oynar ve meditasyon, bu dönüşümün en önemli araçlarından biri haline gelir. Bu alıntılar, mitolojinin tapınma ve meditasyon pratiklerinde nasıl bir dönüştürücü güç olduğunu ortaya koymaktadır. Ritüel, meditasyon ve mitoloji arasındaki ilişki, bireyi hem içsel hem de toplumsal anlamda yeniden inşa eder. Ritüellerle kutsal bir alana geçiş, meditasyonla bireysel ruhsal derinliklere ulaşma ve Şamanik deneyimlerle kolektif ruhu etkileme süreçleri, mitolojinin bu pratikler üzerindeki etkisinin genişliğini ve derinliğini gösterir.

Campbell (1994), "Yaratıcı Mitoloji" adlı eserinde, mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasındaki ilişkiyi çeşitli şekillerde ele almaktadır:

> *"Yaşayan bir mitolojinin ilk işlevi, hakkıyla yerine getirdiği dinsel işlev, bireyde huşu, itaat ve saygı deneyimi uyandırıp besleyecek olan nihai gizem, aşkın adlar ve biçimleri var etmesidir. Upanişadlarda okuduğumuz gibi 'sözcükler onlardan yansıyıp geri gelir.'" (Campbell, 1994, s. 615).*

Tapınma ritüelleri ve meditasyon, bireyleri mitolojik sembollerle daha derin bir ruhsal anlayışa yönlendirmekte ve dönüşüm sürecine katkı sağlamaktadır (Öksüz, 2024,

s. 545). Campbell (1994), mitolojinin metafizik boyutunu ve bireyin ruhsal deneyimlerini şekillendirme rolünü vurgular. O mitolojinin birinci işlevini, bireyin yaşamını derin bir anlam ve huşu duygusu ile doldurmak olarak tanımlar. Tapınma ve meditasyon bu bağlamda, bireyin aşkın bir varlık ya da nihai gizemle bağlantı kurmasını sağlayan pratiklerdir olarak nitelendirilebilir. Upanişadlarda geçen "sözcüklerin geri yansıması" ifadesi, aşkın olanın tam anlamıyla dile getirilemeyeceğini, ancak sezgisel veya mistik bir deneyimle hissedilebileceğini ifade etmektedir. Tapınma ritüelleri ve meditasyon, bu sezgiyi besleyen ve bireyin mitolojik semboller aracılığıyla kendini evrensel düzenle ilişkilendirdiği araçlardır. Mitoloji, bu süreçte bireyin içsel dünyasında bir rezonans yaratır ve mistik bir boyut kazandırır.

> *"Mitolojinin dördüncü ve en canlı, önemli işlevi demek ki bireyin bütünlük içine kuşkusuz biçimde yerleşmesini sağlamaktır; burada birey... kendisinin ve her şeyin ötesinde ve içinde olan huşu veren nihai gizemle uyum sağlar." (Campbell, 1994, s. 16).*

Mitolojinin bireyi evrenin bütünlüğüne yerleştiren işlevini açıklayan Campbell'a (1994) göre, birey mitolojik semboller aracılığıyla yalnızca kendi toplumu ve çevresiyle değil, aynı zamanda evrensel bilinç ve nihai gizemle uyum sağlar. Tapınma, bireyin kültürel bağlamındaki mitolojik sembolleri kullanarak kendini toplumsal ve evrensel düzenle uyumlu hissetmesini sağlar. Meditasyon ise bireyin kendi iç dünyasında bu uyumu kurmasına yardımcı olur. Bu süreçte birey, kendini aşarak hem makrokozmos (evren) hem de mikrokozmos (kendi benliği) ile bağlantıya geçer. Mitoloji bu uyumu sağlar ve hem bireyin ruhsal yolculuğunu hem de toplumsal bağlarını derinleştirir.

Mitoloji, birey için bir rehber görevi görür. Tapınma, bireyi kolektif bir anlamın parçası yaparken meditasyon, bireyin içsel anlam arayışını destekler. Campbell'in bu ifadeleri, mitolojinin sadece bir anlatılar bütünü olmadığını, aynı zamanda bireyin hem içsel yolculuğunu hem de evrensel bağlarını şekillendiren bir pratik çerçevesi sunduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, mitoloji hem dışsal ritüelleri hem de içsel deneyimleri yönlendiren bir araçtır.

Campbell (1994), Sümer mitoslarında yer alan ritüellerin, tapınma ve meditasyon pratikleriyle olan bağlantısını da detaylı olarak açıklar. Özellikle, Sümer tanrıçası İnanna'nın yeraltı dünyasına inişi ve dirilişi, ritüelistik bir dönüşümün simgesi olarak ele alınır. İnanna'nın ölüme inişi ve tekrar dirilişi, ruhsal bir arınmayı ve yeniden doğuşu

temsil eder. Bu süreçte, ritüellerin bireyi meditasyon benzeri bir duruma hazırladığı vurgulanır (Campbell, 1994, s. 280-290).

Armstrong (1998), "Tanrının Tarihi" adlı eserinde, mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasında güçlü bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki, özellikle mistik uygulamalar ve meditasyon yoluyla ilahi gerçekliğe ulaşma çabaları çerçevesinde ele alınmıştır: Mistik disiplinlerin, özellikle Yahudi mistisizmi ve "Taht Mistisizmi" gibi uygulamaların, Tanrı ile insan arasındaki bağlantıyı kurmak için kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu mistik uygulamalar, insanın ilahi bir güçle bir tür vecd hâlinde birleşmesini hedefler. Meditasyon ve tapınma ritüelleri, kişiyi Tanrı'nın huzuruna çıkarmak için bir araç olarak kullanılmıştır (Armstrong**,** 1998, s. 270- 278).

> *"Simgesel hikayeler, mağara resimleri ve yontular meraklarını dışavurma ve bu kapsamlı sırları kendi yaşamlarıyla ilişkilendirme çabasının birer sonucuydular. Gerçekten de şairler, sanatçılar ve müzisyenler bugün de çoğu zaman benzer bir arzunun dürtüsüyle üretirler." (Armstrong, 1998, s. 17).*

Mitolojik hikâyelerde insanlar, yaşamlarının karmaşıklığını anlamlandırmak için doğal olayları tanrılarla ilişkilendirirlerdi. Örneğin, Sümer mitolojisinde bereket tanrıçası İnanna, doğurganlık ve tarım döngüleriyle ilişkilendirilmiştir. İnanna'nın yeraltına inişi ve geri dönüşü (dünyanın bereketini geri getirmesi), insanların doğal döngülerle ilgili korkularını anlamlandırmalarına ve bu döngülere uyum sağlamalarına yardımcı olmuştur (Gül & Meral, 2024, s. 225). Ritüeller ve dualar, bu hikâyelerle bağ kurarak doğanın düzenine tapınma biçiminde meditasyonel bir odak sağlardı.

> *"Bu simgesel eylemlerin ayinsel bir değeri vardı; Babil halkının kutsal güç ya da mana ile, yani büyük uygarlıklarının dayanağıyla temasa geçmesini sağlıyordu." (Armstrong, 1998, s. 19).*

Babil Yeni Yıl Festivali'nde 12 gün boyunca yapılan ritüeller, tanrılarla insanların bir araya geldiği, kutsal güçlerin uyandırıldığı bir meditasyon ortamı yaratırdı. Örneğin, mitolojik yaratılış destanı Enuma Eliş'te, tanrıların zaferi kutsal metinler okunarak ve tanrıların eylemleri dramatize edilerek kutlanırdı. Bu ritüeller, insanların tanrılarla bağ kurmasını sağlayan bir tür kolektif meditasyon olarak işlev görürdü (Gül & Meral, 2024, ss. 225-226).

> *"Erkekler ve kadınlar tanrıları bu şekilde taklit ederek kısırlığa karşı birlikte mücadele vermekte ve dünyanın yaratıcılık ve üretkenliğini sağlamaktaydılar." (Armstrong, 1998, s. 25).*

Antik Filistin ve Mezopotamya'da Baal ve Anat arasındaki mitolojik ilişki, ritüel cinselliğin kutsal bir tapınma biçimi olarak görülmesine yol açmıştır (Kıymet, 2014, s. 25). Bu ritüeller, insanların tanrıların doğurganlık ve yaratıcı güçlerini taklit ederek tarımın ve bereketin sürekliliğini güvence altına almalarını sağlamıştır. Bu, bir anlamda hem fiziksel hem de ruhsal bir meditasyon ve tapınma pratiği olmuştur. Mitolojik hikâyeler, sadece birer sembol değil, aynı zamanda insanların kutsal güçlerle bağ kurmasını sağlayan ritüel ve meditasyon pratiklerinin temelidir (Eliade, 1963, s. 15; Assmann, 2015, s. 23). Tanrıların ve kahramanların eylemlerini yeniden canlandırmak veya sembollerle bu güçlere odaklanmak, antik toplumlarda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir huzur ve anlam duygusu yaratmıştır. Bu uygulamalar, meditasyonla kutsalın keşfi arasında bir köprü oluşturmuştur. Sonuç olarak, mistik disiplinler, mitolojik imgeler, meditasyon ve tapınmayı birleştirerek insanın kutsala olan yolculuğunu şekillendirir. Bu pratikler, insanın ilahi olanla bağlantısını güçlendiren ve ona kutsal olanın bir yansımasını deneyimleten araçlardır.

Daniels (2014), "Bir Nefeste Dünya Mitolojisi" kitabında, mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasındaki ilişki üzerine bazı değerlendirmelere yer vermiştir. Özellikle, *"Bu ritüeller, toplumların ortak bir kimlik oluşturmasına ve bireysel bir aidiyet duygusu yaratmasına yardım eden birtakım gelenekler kazandırır."* (Daniels, 2014, s. 10). Mitlerin ve ritüellerin toplumsal bağlamda insanlara ruhsal bir deneyim sunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, toplu ritüellerin ve dualaların bir spor karşılaşmasında hissedilen coşku ve birlik duygusuna benzetildiği, mitlerin de bu tür ortak deneyimleri pekiştirdiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, mitlerin meditasyon benzeri bir ruhsal yoğunlaşma sağlayarak bireylerin ve toplulukların manevi tatmin elde etmelerine olanak sağladığı ifade edilmiştir (Daniels, 2014, ss. 9-11).

> *"Çoğu teoloji kendi yarattığımız bu tanrıların ve kahramanların gönlünü adaklar, müzik, dans, dua ve törenle hoş tutmaya çalışır. Böylece kendimize sağlık ve ölüm, senelik hasat ya da denizin kabarması gibi çok önemli -ama öngörülemez- meseleleri kavrama ve kontrol etme imkânı sağlamış oluruz." (Daniels, 2014, ss. 9-10).*

Mitolojik anlatılar, insanlığın doğa ve yaşam üzerindeki kontrolsüzlüğü karşısında bir anlam ve düzen arayışının bir yansımasıdır (Eliade, 1963, ss. 12–13). Ritüeller, mitlerle ilişkilendirilerek sağlık, ölüm, hasat veya doğa olaylarını anlamlandırmak ve kontrol etmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu ritüeller, meditasyonun temel işlevlerinden biri olan bilinmeyeni kabul etme ve içselleştirme

amacına hizmet eder. Örneğin, adaklar ve dualar, bireyin zihinsel olarak doğayla bir bağ kurmasını ve kendini daha büyük bir düzenin parçası olarak görmesini sağlar.

> *"Avustralyalı Aborijinler, insanların yaratılıştan sonra aynı anda hem fiziksel dünyada hem de Düşzamanı'nda yaşadığına inanıyordu. Buna göre hayatta ve ölümde, her birimizin bir parçası sonsuz Düşzamanı'nda varlığını sürdürürdü. Etraflarında olan bitenleri daha iyi anlamak ve onlar üzerinde bir etki yaratabilmek için kabileler herhangi bir insanın, hayvanın, nesnenin ya da anlama konusunda yardıma ihtiyaç duydukları herhangi bir şeyin Düşzamanı'nda ete kemiğe bürünmesi için şarkı söyleyip dua ederlerdi." (Daniels, 2014, s. 16).*

Avustralya Aborijinlerin "Düşzamanı" kavramı, meditasyonun temel prensiplerinden biri olan ruhani bir bağ ve farkındalık yaratma arzusuyla paraleldir. Düşzamanı'nda fiziksel dünya ile ruhsal dünya iç içe geçmiş durumda algılanır. Bu inanç sistemi, bireylerin dua ve şarkılar aracılığıyla doğa ile etkileşim kurmasına olanak tanır. Bu uygulamalar, meditasyonun zihinsel odaklanma ve evrenle bir bütün olma amacını yansıtır. Ayrıca, Aborijinler için Düşzamanı, doğa ile uyum içinde yaşama ve yaşamı anlamlandırma sürecini destekleyen bir meditasyon alanıdır. Bu alıntılarda Daniels (2014), mitolojik hikâyelerin ve ritüellerin, insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarında hem meditasyonun ruhani işlevlerini hem de tapınmanın düzen sağlayıcı etkisini birleştirdiğini gösterdiğini belirtmiştir. Tapınma ve meditasyon, mitolojik anlatıların ritüelleştirilmiş formları olarak bireylere bir anlam duygusu sunarken toplulukları bir arada tutan ruhani bir bağ kurar.

Eliade (2005), "Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi" adlı eserinde mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Mitoloji ile tapınma ilişkisini Eliade şu şekilde betimlemiştir:

> *"Kutsalın tezahürlerinin her biri, bizlere verdiği iki mesajdan dolayı çok önemlidir: Çünkü o, kutsalın bir tezahürüdür, o kutsalın bazı durumunu açığa vurur; çünkü tarihsel bir olaydır, o, insanın kutsal yönünde kazanmış olduğu davranışları açığa çıkarır." (Eliade, 2005, s. 24).*

> *"Kutsalın tezahürlerinin her biri, aynı zamanda tarihi bir gerçektir. Her kutsalın tezahürü, bazı tarihi durumlarda yer alır. Hatta en kişisel ve aşkın mistik tecrübeler, ortaya çıktıkları çağın birtakım etkilerini içlerinde barındırır." (Eliade, 2005, s. 25).*

Bu alıntılar, mitolojinin kutsalın tezahürlerini anlamak için bir çerçeve sunduğunu ve bu tezahürlerin tapınma eylemleriyle nasıl ilişkilendirildiğini vurgular. Mitolojik anlatılar, kutsal olanın tarihini ve insanlıkla bağlantısını sunarak, ritüellerin anlam kazanmasını sağlar (Assmann, 2015, ss. 152-153). Bu ritüeller, bireyin kendisini kutsal düzenle yeniden bütünleştirme çabasını temsil eder. Bir başka deyişle meditasyon,

mitolojide ifade edilen kutsal tezahürlerin bireysel olarak içselleştirilmesidir. Bu süreçte birey, meditasyon aracılığıyla kutsalın tarihsel bağlamını zihinsel olarak yeniden deneyimler ve kutsal düzenle bir bütünlük oluşturur. Bu açıdan tapınma ve meditasyonu incelediğimizde ortak amaçlarının, kutsalı tarihsel bağlamıyla deneyimlemek olarak açıklayabiliriz. Mitler, tapınmanın toplumsal ritüellerde; meditasyonun ise bireysel deneyimlerde kutsalı nasıl ifade ettiğini şekillendirir. Her iki yöntem de kutsalın evrensel doğasına ulaşmayı hedefler. Eliade bu durumu aynı eserinde şu şekilde ele almıştır:

> *"Mitolojik zamanın (ya da kutsal, büyüsel-dinsel veya kutsalın tezahürü ile ilgili zamanın) iki işaretine bakalım: 1- Tekrarlanabilirlik (her önemli davranışın yeniden ortaya koyduğu düşüncesi), 2- Tarih ötesi olarak düşünülmesine rağmen, bütün süreç dışında ve ebedilik anlamında bu kutsal zamanın tarih içinde, bir 'başlangıcı' olması..." (Eliade, 2005, ss. 466-467).*

Bu alıntı, mitolojik zamanın tekrarlanabilirlik ve kutsal olayların tarihte bir başlangıcı olması özellikleriyle ritüeller aracılığıyla yeniden yaşatılabileceğini vurgular. Bu bağlamda mitler, kutsal düzeni bugüne taşıyan araçlardır. Ritüeller ve meditasyon, bireyin bu kutsal zamanı deneyimlemesini sağlar. Zamanın kutsal yönü, mitlerde somutlaşır ve ritüeller aracılığıyla yeniden canlandırılır. Mitler, kutsal zamanı bugüne taşır ve insanı evrensel düzenle birleştirir (Erdem, 2020, s. 13). Mitolojik zaman, meditasyon sırasında bireyin deneyimlediği kutsal anın merkezindedir. Buna ek olarak meditasyon, mitlerde anlatılan kutsal olayların zihinsel bir ritüel yoluyla tekrar edilmesine olanak sağlar. Bu süreç, bireyin kutsal döngüyü deneyimlemesi ve ruhsal bütünlük kazanması için bir araçtır.

Eliade (1963), "Myth and Reality" isimli eserinde mitoloji, tapınma ve meditasyon arasındaki ilişkiyi özellikle; mitlerin hatırlama ve unutma temalarıyla olan bağlantısını, dinî pratikler ve meditasyon ile ilişkili olarak vurgulamıştır. Özellikle Hindistan ve Çin'deki dinî pratiklerde, mitlerin insanın ruhsal durumunu dönüştürme araçları olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Örneğin, "geriye dönüş" ve "orijine dönüş" gibi ritüellerin, ruhsal yenilenme ve ölümsüzlük arayışında bir meditasyon pratiği olarak kullanıldığı ifade ediliyor

> *"Efsane ona varoluşsal olarak kendisini oluşturan ilkel 'hikayeleri' öğretir ve onun Kozmos'taki varlığıyla ve meşru varoluş tarzıyla bağlantılı her şey onu doğrudan ilgilendiriyor." (Eliade,1963, s. 12).*

Mitler, bireyin kendi varoluşsal anlamını keşfetmesine rehberlik eden "ilk hikâyeler" olarak görülür. Tapınma ve meditasyon burada, bireyin bu hikâyelerle ilişki

kurmasını sağlayan araçlardır. Örneğin, bir Avustralya Aborjin toplumunda, "Düş Zamanı" (Dreamtime) mitleri, insanların hem kendilerini hem de doğayı nasıl algıladıklarını şekillendirir. Ritüel danslar ve meditasyon sırasında bu mitlerin anlatılması, bireylerin kendilerini atalarının kutsal yolculuklarının bir parçası olarak görmelerini sağlar. Bu, bireyin sadece fiziksel dünyayla değil, aynı zamanda kozmik düzenle de bütünleşmesini mümkün kılar (Eliade,1963, ss. 8-15).

> *"Mitleri yaşayarak insan, profan ve kronolojik zamandan çıkar ve aynı anda hem ilksel hem de sonsuz şekilde yeniden deneyimlenebilir olan farklı bir niteliğe sahip 'kutsal' zamana girer." (Eliade,1963, s. 18).*

Bu alıntı, meditasyon ve tapınmanın, insanı günlük zamanın ötesine taşıyarak kutsal bir zamana ulaştırdığını açıklar. Kutsal zaman, mitolojik olayların ilk kez gerçekleştiği, yaratıcı bir zaman olarak tanımlanır. Örneğin, Hindistan'daki Vedik ritüellerde, bir Brahman rahibi, ritüel sırasında ilahi yaratılışı yeniden canlandırır. Aynı şekilde meditasyon sırasında birey, evrenin yaratılışını zihninde yeniden canlandırarak bu kutsal zamana geri döner (Dinç, 2024, ss. 27-28). Bu, modern meditasyon uygulamalarında da görülür; Budist meditasyonda, birey evrenin döngüsel doğasını (samsara) deneyimleyerek kendisini bu sonsuz akışın bir parçası olarak hisseder.

> *"Mitler, kutsalın (veya 'doğaüstünün') dünyaya çeşitli ve bazen dramatik biçimlerde nasıl nüfuz ettiğini anlatır. Dünyayı gerçekten var eden ve onu bugünkü haliyle şekillendiren şey, kutsalın bu ani ortaya çıkışıdır." (Eliade,1963, s. 6).*

Mitlerin anlattığı kutsalın dünyaya müdahalesi, tapınma ve meditasyon ritüellerinin temelini oluşturur. Eliade (1963), burada, kutsalın dünyayı şekillendiren bir güç olarak nasıl algılandığını vurgulamaktadır. Örneğin, Tibet Budizmi'nde mandala çizimi sırasında, evrenin kutsal bir plan dahilinde yaratıldığı meditasyonla düşünülür. Bu ritüel, bireyin zihinsel olarak kutsal bir düzenle bağlantı kurmasını sağlar.

> *"Bu aynı zamanda kişinin artık kronolojik zamanda değil, olayın ilk kez gerçekleştiği ilksel zamanda yaşadığı anlamına gelir." (Eliade,1963, s. 19).*

Kronolojik zamanın dışına çıkmak, meditasyonun ve tapınmanın en temel unsurlarından biridir. Eliade (1963), mitlerin bireyi "zamansız" bir deneyime taşıdığını açıklar. Bu durum, özellikle Şamanik ritüellerde açıkça görülmektedir. Bir şaman, transa geçerek ruhunu mitolojik bir geçmişe taşır ve orada kutsal varlıklarla iletişime geçer. Benzer bir deneyim, Zen meditasyonunda bireyin "şimdi"ye odaklanarak geçmişin ve geleceğin ötesine geçmesiyle yaşanır. Her iki durumda da birey sıradan zamanın

sınırlarını aşar ve kutsal bir gerçeklik düzeyine ulaşır. Eliade'nin analizlerine göre, mitler, tapınma ve meditasyonun yapı taşlarıdır. Mitlerin anlatımı ve ritüellerin icrası, bireyin kutsal düzenle bütünleşmesini sağlar. Tapınma, bu mitolojik geçmişin topluluk içinde canlandırılması için bir araçken, meditasyon, bireyin bu deneyimi kişisel olarak derinleştirmesine olanak tanır. Örnekler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde mitoloji, meditasyon ve tapınma arasındaki dinamik ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyar.

Enwall (1994), mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasındaki ilişkiyi dolaylı bir yoldan ele almaktadır. Özellikle Miao halkının yazı sistemine dair mitlerinde, kaybolan yazının bir tür manevi güç olarak içselleştirildiği anlatılmaktadır. Miao mitlerinde yazının kaybı ve bunun içselleştirilen bilgelik ve hafıza ile bağdaştırılması, meditasyon için bir metafor olarak görülebilir.

> *"Denir ki hem Hanlar hem de Miaolar yazıya sahipti, ancak daha sonra deniz aşırı Sichuan'a sürüldüler. Yolculuk sırasında, Miaolar dikkatsizce tarih ve halk geleneklerine dair kitaplarını denize attılar, ancak Hanlar kitaplarını korudu. Bu nedenle, Miaoların yazısı yoktur ve eski kitapların içeriğini hafızalarından tekrar ederek nesilden nesile aktarmak zorundadırlar. Günümüzde ise bunu hatırlayan insan sayısı giderek azalmaktadır." (Enwall, 1994, s. 52).*

Bu bölümde Enwall, yazının kaybının yerine hafızanın bir tapınma ve içe dönüş yolu olarak yükseldiğini göstermektedir. Meditasyon ve ritüellerle bağlantılı olan hafıza aktarımı, mitolojide merkezi bir unsurdur. Bu yazının fiziksel formunun (kitaplar) kaybı, bilgiyi hafıza yoluyla koruma gerekliliğini doğurmaktadır. Yazılı metinlerin yokluğunda, bilgelik ve geleneklerin hafızaya dayalı aktarımı bir ritüel ya da meditasyon pratiği olarak yorumlanabilir. Hafızanın korunması ve bilginin kuşaklar arası aktarımı, sadece zihinsel bir çaba değil, aynı zamanda bir tapınma biçimi olarak da düşünülebilir (Assmann, 2011, ss. 41-42). Her bir aktarma süreci, bir tür meditasyonel içselleştirme eylemi haline gelir. Bu bölüm, Miao topluluğunun manevi hayatında yazının sembolik bir anlam taşıdığını ve bir tür ritüel veya meditasyon formu olarak içsel bilgiye dönüşebileceği fikrini destekler. Bu tür mitolojik anlatımlar, yazının kaybı ve sonrasında yeniden keşfi süreçleriyle birlikte halkın kültürel hafızasında mistik bir boyut kazanmıştır.

Kaybedilen yazıların meditasyon ve tapınma yoluyla yeniden kazanıldığına dair anlatılar şu şekildedir:

> *"Mitlerin üçüncü alt grubunda, yazı sadece nehir geçişi sırasında kaybolur ve bu nedenle bu tür mitleri, suya düşen yazının geri getirilmesi olarak yorumlanan gerçek*

> *yazı sistemlerinin ortaya çıkışıyla ilişkilendirmek kolay görünmektedir." (Enwall, 1994, s. 54).*

Burada yazının kaybı, mitolojik bir travmayı ve bu travmanın ritüeller yoluyla iyileştirilmesini sembolize etmektedir. Yazının "sudan çıkarılarak geri kazanılması", spiritüel bir yeniden doğuşu veya bilgeliğin tekrar keşfedilmesini ifade eder. Bu tür mitlerde, su genellikle arınma ve dönüşüm sembolüdür. Meditasyon ve ritüeller, yazının (bilgeliğin) yeniden kazanılması ve toplumsal hafızanın yeniden inşası sürecinde merkezi bir rol oynar. Bu örnek, mitolojik anlatılarda yazı kaybının içselleştirilmiş bir ruhani deneyim veya meditasyon yoluyla yeniden canlandırılmasının sıklıkla işlendiğini göstermektedir. Ritüel ve meditasyonun bu mitlerde merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Enwall, 1994, ss. 89-104).

Mitoloji, tapınma ve meditasyon arasındaki ilişkiyi Campbell & Moyers (2011), "The Power of Myth" isimli eserlerinde çeşitli yönleriyle ele almışlardır. Özellikle mitlerin, insanın içsel dünyasıyla olan bağını nasıl kurduğu, meditasyonun ise bu içsel dünyaya ulaşmanın bir aracı olduğu vurgulanmaktadır.

> *"Meditasyon, belirli bir tema üzerinde sürekli düşünmek demektir. Herhangi bir seviyede olabilir. [...] Ancak, yalnız yapılan bir meditasyon da vardır; örneğin bir katedrale girdiğinizde." "Dua, bir gizemle ilişki kurmak ve onun üzerine meditasyon yapmaktır." (Campbell & Moyers, 2011, s. 261).*

Mitolojinin meditasyonla bağlantısı, bireyin belirli bir tema üzerinde yoğunlaşarak ruhsal bir deneyime ulaşmasında yatar. Bu, kutsal mekânların (örneğin, bir katedral) bireyi yalnız bir meditasyon alanına yönlendirmesiyle belirginleşir. Mitoloji, bireyin bu tür alanlara girmesine rehberlik eden bir yapı sunar. Tapınma, bu sürecin bir boyutudur ve kişinin "gizemle ilişki kurması" anlamına gelir. Mitolojik öyküler ve imgeler, bu tür gizemleri kavramak ve onların üzerinde derinleşmek için bir rehberdir. Campbell'a göre, mitlerin insanların yaşamlarına derinlik kazandıran sembolik anlatılar sunduğunu; meditasyonun ise bu sembolik anlatılarla ilişkiye geçme yollarından biri olduğunu söyler.

> *"Tanrı'nın yaratılış olduğunu ve senin de bir yaratılmış olduğunu gördüğünde, Tanrı'nın hem kendi içinde hem de konuştuğun erkek ya da kadının içinde olduğunu fark edersin. Böylece, tek ve aynı ilahiliğin iki yönü idrak edilir." (Campbell & Moyers, 2011, s. 71).*

Bu alıntı, meditasyon ve tapınmanın bireyi Tanrının hem içsel hem de dışsal varlığını anlamaya yönlendirdiğini gösterir. Mitoloji, bu anlayışın bir haritasıdır: Tanrı

yaratılışın kendisidir ve yaratılmış olan her şeyde bulunur. Bu bağlamda, meditasyon bireyi yaratılışın bütünlüğüyle birleştiren bir araçtır. Mitolojinin sunduğu semboller ve hikâyeler, bu bütünlüğü anlamak için bir çerçeve sunar. Tapınma ve meditasyon aracılığıyla, birey hem kendisinde hem de başkalarında ilahi olanı görme yetisine erişir.

> *"Tüm yaşam bir meditasyondur, çoğu istemsizdir. [...] Mitlerin amacı ise bizi ruhsal bir bilinç seviyesine taşımaktır." (Campbell & Moyers, 2011, s. 28).*

Mitolojinin temel işlevlerinden biri, bireyi ruhsal bilince taşımaktır (Campbell, 2010, s. 13). Hayatın bir meditasyon olarak görülmesi, günlük yaşamın her anında bir anlam arayışı içinde olmaktır. Mitolojik hikâyeler, bu anlam arayışını kolaylaştırır. Onlar, bireyin derin ruhsal deneyimler yaşamasını mümkün kılan bilinç seviyelerine ulaşmasına rehberlik eder. Bu anlamda mitoloji, ruhsal bir uyanış ve bilinçlenme için bir rehberlik mekanizmasıdır. Kısacası mitolojik hikâyeler, bireyin meditasyon sırasında üzerinde düşüneceği temaları ve sembolleri sağlar (Campbell, 2010, s. 13). Tapınma, bu süreçte bireyin mitolojik hikâyelerden esinlenerek ilahi olanla bağlantı kurmasını sağlar. Meditasyon ise bu bağlantının bireyin içsel dünyasında yankılanmasını ve derinleşmesini mümkün kılar. Üçü birlikte yani mitoloji, tapınma ve meditasyon; bireyin hem içsel hem de dışsal anlamda ruhsal bir tamamlanmaya ulaşmasına rehberlik eder.

Mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasındaki ilişki özellikle Eliade'nin çalışmalarında ele alınmaktadır. Eliade, mitlerin ve ritüellerin, insanın kutsal ile olan bağını nasıl yeniden canlandırabileceği üzerinde durur. Tapınma ve meditasyon, Eliade'ye göre, bireyin günlük hayatın "tarihsel zamanı"nı aşarak "kutsal zamana" geri dönmesini sağlayan yöntemlerdir (Ellwood, 1999, ss. 79-82).

> *"Eliade, mitlerin illud tempus'tan- yani, tanrıların güçlü olduğu, dünyayı yarattığı ve kahramanların ilksel 'hareketlerinin' günümüzün düşmüş 'profane' dünyasında hâlâ kutsal kabul edilen şeylerin kalıplarını belirlediği o zamansız çağdan- geldiğini öğretmiştir." (Ellwood, 1999, s. 22).*

Mitler, kutsal bir geçmişin izlerini taşır ve Eliade'ye göre "illud tempus" (o diğer zamansız zaman) ile ilişkilidir. Bu kutsal zaman, tanrıların ve kahramanların dünyayı şekillendirdiği zamandır. Ritüeller ve meditasyon, bireyi bu kutsal zamana bağlayan araçlar olarak işlev görür. Mitolojik hikâyelerin ritüel uygulamalar yoluyla yeniden canlandırılması, kutsal olanı "şimdi"de deneyimleme fırsatı sunar. Meditasyon, bireyin bu zamansız deneyimle bağlantı kurmasını ve kutsalın farkındalığını geliştirmesini sağlar. Örneğin, Eliade'nin "Cosmos and History" (Kozmos ve Tarih) adlı eserinde,

ritüellerin ve meditasyonun, insanın "tarihsel terör"den kaçmasına ve kutsal olanla birleşmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir (Eliade, 1959, ss. 151-152).

> *"Yaşlı profesörün, otuz yıl önce kendi ülkesi Romanya'daki faşist yanlısı ve anti-Semitik Demir Muhafizlarla olan ilişkisi hakkında henüz pek fazla söylenti çıkmamıştı ve altmışlı yılların yoğun siyasi atmosferine rağmen, dinler tarihi kavramlarının somut siyasi sonuçları üzerine şaşırtıcı derecede az tartışma yapıldığını hatırlıyorum. Eliade'nin dünyası, çevredeki kargaşadan kaçış için sığınılacak bir yer gibi görünüyordu." (Ellwood, 1999, ss. 22-23).*

Eliade'nin mitoloji üzerine görüşleri, modern dünyanın karmaşasından ve siyasetin kutuplaştırıcı etkilerinden bir kaçış sağlar. Bu, mitlerin meditatif yönüyle örtüşür; bireyler mitolojik anlatılar aracılığıyla karmaşadan uzaklaşabilir ve daha derin bir içsel dinginlik bulabilirler. Mitlerin sunduğu manevi "kaçış" alanı, meditatif bir dinginlik ve geçmişin kutsal düzeniyle bağlantı kurma imkânı sunar.

> *"Mitler, mistik deneyime benzer bir hayranlık duygusu ve neredeyse tanımlanamaz bir tür iç görü aşılıyordu. Sonunda, bu yücelik bireyin ötesine geçerek insan ile doğa arasındaki ikiliği dahi aşıyordu." (Ellwood, 1999, s. 39).*

Mitler, bireyde bir hayranlık duygusu uyandırarak mistik bir deneyime benzer bir anlayış yaratır. Bu deneyim, bireysel ve kozmik düzen arasındaki ikiliği aşmayı mümkün kılar (Campbell, 2010, s. 30–31). Meditasyon, bu mistik anlayışı derinleştiren bir araçtır; birey, mitlerin arketipik anlamlarını kendi iç dünyasında keşfederek doğa ve insan arasındaki ayrımları aşabilir. Böylece, mitler bireyin kozmik birliğe ulaşmasına yardımcı olur. Bu alıntılar, mitolojinin tapınma ve meditasyon ile nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Mitler, geçmişin kutsal düzenini ve arketipik hikâyelerini modern bireye taşıyarak, ritüeller ve meditasyon yoluyla kutsal olanı deneyimleme fırsatı sunar. Meditasyon ve ritüeller, bu kutsal deneyimlerin bireysel düzeyde canlanmasına aracı olur ve insanın manevi gerçekliğe bağlanmasına olanak sağlar. Bu bağlamda mitler, bireyin ruhsal dönüşümünü ve evrensel düzenle uyumunu destekleyen bir rehber olarak görülebilir (Ellwood, 1999, ss. 110-140).

Alsan (2005), mitoloji ile tapınma ve meditasyon arasında doğrudan bir ilişki kurmasa da bazı bölümlerde Şaman ayinleri ve ritüelleri üzerinden mitolojik unsurların tapınma ve spritüal deneyimlerle olan bağlantısını ele almaktadır. Örneğin, Şaman ayinlerinde hayvan figürlerinin, doğaüstü güçlerle bağlantı kurmada önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Şamanlar, transa geçmek ve ruhlarla iletişime geçmek için çeşitli hayvanların davranışlarını taklit ederler.

> *"Şaman gereksinmeye göre doğa parçalarını özellikle de hayvanları taklit ederek transa girer ve onların gücüyle birleştiğine inanır." (Alsan, 2005, s. 29).*

> *"Şamanik bilinç durumuna germeye ayrıca şarkı söylemeyle de yardımcı olunur. Şamanın tipik olarak böyle durumlarda söylediği özel güç şarkıları vardır." (Alsan, 2005, s. 30).*

Bu ifadeler, Şamanik ritüellerin hem mitolojik bir anlam taşıdığını hem de meditatif süreçlerin temelini oluşturduğunu gösteriyor. Örneğin, Şamanlar bir hayvanın ruhunu çağırarak onun gücünden faydalanmayı hedefler. At, kuş veya kurt gibi hayvan figürleri hem Şamanların ruhsal rehberleri hem de güç sembolleridir. Şaman, bu ritüeller sırasında şarkı söyleyerek, dans ederek ve transa geçerek hayvan ruhuyla bir bütün olmayı amaçlar. Bu süreç, mitolojik hikâyelerin yalnızca anlatılar olmadığını, aynı zamanda tapınma ve meditasyonun temellerini oluşturan bir ritüel pratik olduğunu ortaya koyar. Şamanik ayinlerin bir başka önemli boyutu, tanrılara veya doğaüstü güçlere yönelik tapınma içerikleridir:

> *"Şaman vecd sırasında, ruhları egemenliği altına alarak, ölüler, yardımcı ruhlar ve kötü ruhlar ile ilişki kurar." (Alsan, 2005, s. 27).*

> *"Doğal olayların ve gizli güçlerin etkilerine karşı sihre ve tılsımlara başvurmuşlardır. Bu noktada ilkel sihirbaz olarak bilinen Şaman veya bir diğer adıyla Kam'lar devreye girmişlerdir." (Alsan, 2005, s. 14).*

Şamanlar, doğa olaylarını anlamlandırmak ve kontrol etmek için sihir, tılsımlar ve mitolojik anlatıları kullanır. Örneğin, yıldırımların bir gökyüzü tanrısının öfkesi olduğuna inanılır ve Şaman bu öfkeyi yatıştırmak için meditasyon yoluyla ruhlarla iletişime geçer. Bu bağlamda meditasyon, sadece bir ruhsal dinlenme süreci değil, aynı zamanda doğaüstü bir iletişim aracı olarak işlev görür. Tılsımlar ve sihir, meditasyon sırasında bu bağın fiziksel sembolleridir.

> *"Şamanlar, avın başarılı geçmesi, av hayvanlarının üremesi, bol olması, hayvanların korunması ile yükümlüdür. Şamanlar av sırasında hayvanların ruhunu kurban olarak sunarlardı." (Alsan, 2005, s. 30).*

Bu bağlamda, meditasyon, yalnızca bireyin içsel bir dinginliğe ulaşmasını değil, aynı zamanda manevi bir yükselişi ve doğaüstü güçlerle bağ kurmasını sağlar. Şamanlar, dualar ve niyetlerle tanrılara veya ruhlara ulaşmayı hedefler. Örneğin, bir Şaman gökyüzüne metaforik bir yolculuk yaparak, farklı katmanlardaki tanrılarla iletişim kurabilir. Gökyüzünün altıncı katında aya, yedinci katında ise güneşe tapar. Bu ritüellerde meditasyon, Şamanın bu manevi yolculuğu gerçekleştirmesini sağlar. Dualar ve meditasyonun birleşimi, Şamanik tapınmanın hem bireysel hem de toplumsal bir ibadet

pratiği olduğunu gösterir (Alsan, 2005, s. 30-35). Mitoloji, tapınma ve meditasyon arasındaki ilişki, Şamanik ayinler ve ritüeller aracılığıyla derin bir şekilde birbirine bağlanmıştır. Eserde yer alan alıntılar, bu üç kavramın nasıl bir bütünlük oluşturduğunu farklı örneklerle açıklamaktadır.

> *"Hitit ayinleri, daha ayin ve mit arasında ayrım bulunmadığı kültür düzeniyle ilgili en arkaik ve yazılı olarak belgelenen örnekler olarak da dikkat çeker. Burada mit anlatımı, belirli ayin hareketlerinin yapılmasıyla bağlantılıdır." (Ardzinba, 2010, s. 10).*

Bu açıklama, mitolojinin yalnızca bir anlatı biçimi değil, aynı zamanda ritüel ve tapınma pratiklerinin de bir parçası olduğunu gösterir. Antik dünyada mitler genellikle ritüellerle iç içe geçirilirdi. Örneğin, Antik Mısır'da Osiris'in ölümünü ve yeniden dirilişini anlatan mitler, her yıl Nil Nehri'nin taşmasıyla ilişkilendirilirdi. Osiris'in ölümü, nehrin çekildiği ve toprağın verimsizleştiği dönemle eşleştirilirken, yeniden dirilişi Nil'in taşarak verimli toprağı getirmesiyle sembolize edilirdi (Şafak, 2022, s. 24). Aynı şekilde, Hititler de mitleri yalnızca anlatmaz, aynı zamanda ayinlerde dramatik şekilde canlandırırlardı. Bir diğer benzerlik Yunan Eleusis Gizemleridir. Persephone'nin Hades tarafından yeraltına kaçırılması ve annesi Demeter'in yas tutması, Eleusis Gizemleri'nde dramatik ritüellerle yeniden canlandırılırdı (Sina, 2004, ss. 38-51). Katılımcılar, Persephone gibi bir inisiyasyon sürecinden geçerek ölüm ve yeniden doğuş temasını deneyimlerdi. Bu, Hitit mitlerinde olduğu gibi, mit anlatılarının ayinler içinde nasıl fiziksel olarak yeniden canlandırıldığını gösterir.

> *"Kralın 'ayakta durmak/oturmak' işlevinden sonra kralın katıldığı sonraki ayin şöyledir: Kral Fırtına tanrısının taş dikmesine (steline) yönelir (ve) taş dikmeye eğilerek selam verir. Alantsu neferi söz söyler, balina neferi haykırır." (Ardzinba, 2010, s. 80).*

Bu pasaj, hükümdarın tanrılarla doğrudan iletişime geçtiğini ve bunun için özel ritüeller uygulandığını göstermektedir. Taş dikmeleri (steler) kutsal varlıkların fiziksel dünyadaki temsilcileri olarak görülürdü. Benzer bir örnek Mezopotamya'daki Enlil ve Marduk kültlerinde görülür. Babil Kralı, Marduk tapınağına girdiğinde, tanrıyla konuşma yetkisini elde etmek için rahipler aracılığıyla kutsal objelere ve tapınak ritüellerine bağlı kalmak zorundaydı. Hitit kralının yaptığı gibi, Marduk'un heykelinin veya sembolik taşının önünde eğilerek ilahi onay alırdı. Hitit kralının ayakta durma, oturma, eğilme gibi hareketleri de tanrısal bir iletişim ve öğrenme süreci olarak görülebilir.

> *"Kötü büyücülük diline adanmış ayine dâhil edilmiş mitolojik anlatıda, ağaçların ve kaynakların sembolik anlamı vurgulanmaktadır: 'Kaynak (luli) duruyor, altında ise düşman'... Yukarıdan ise ağaç kurumuş." (Ardzinba, 2010, s. 116).*

Burada doğa unsurlarının (ağaç ve su) mitolojik ve ritüel bağlamda büyü ve meditasyonla ilişkilendirildiği görülmektedir. Ağaçlar genellikle hayatın sürekliliğini simgelerken, kuruyan ağaç, felaket veya ölümle özdeşleştirilir. Bu anlatı Zerdüşt mitolojisindeki "Haoma Ağacı" ile benzerlik gösterir. Haoma, ölümsüzlüğün sembolüdür ve kutsal su ile beslenir (Aktulga, 2022, s. 84). Bir düşman veya kötü ruhun Haoma'yı kesmesi, evrendeki düzenin bozulduğuna işaret eder. Hitit metnindeki "kurumuş ağaç" da benzer bir şekilde, doğa ile insan arasındaki dengenin bozulduğunu gösterir. Hititlerde de ağaç ve su kaynaklarının, kötü büyüyü bertaraf etme veya kötü ruhları uzaklaştırma amaçlı ayinlerde kullanılması, benzer bir ritüel anlayışını gösterir (Reyhan, 2003, ss. 116-120).

> *"Kralın ayinlerde tapınak ve halentuva çatısına ve dağa çıkması, tanrılarla muhatap olmak üzere göklere çıkması şeklinde yorumlanabilir. Çünkü bu ayinde kral dünyanın dört yönünü de dolaşırdı." (Ardzinba, 2010, s. 84).*

Bu ritüel, kralın bir tür mistik yükseliş yaşadığını ve bunun bir meditasyon pratiği olarak görülebileceğini gösteriyor. Kralların veya rahiplerin bir dağa çıkması, genellikle tanrılarla doğrudan iletişim kurmanın sembolik bir göstergesidir. Yahudi-Hristiyan geleneğinde Musa'nın Sina Dağı'na çıkması ve Tanrı ile konuşması buna güçlü bir örnektir. Musa'nın kırk gün boyunca dağda kalması, fiziksel dünyadan uzaklaşarak ilahi bilgiyi alma sürecini simgeler (Dindi, 2019, ss. 111-121). Benzer bir örnek, Şamanist geleneklerde görülür. Hitit mitleri ve ritüelleri, dünyanın farklı kültürlerinde görülen kutsal anlatılarla benzerlik göstermektedir. Mitoloji, ritüellerin merkezinde yer almakta ve bireyleri tanrılarla bağlantıya sokarak bir tür meditasyon ve ruhsal dönüşüm sağlamaktadır. Yukarıdaki alıntı, Hititlerin bu tür ritüelleri hem sosyal düzeni pekiştirmek hem de metafizik gerçekliklerle iletişime geçmek için kullandığını göstermektedir.

Homeros'un ilahilerinin, tanrılara tapınma ve ruhani bir deneyim yaratma amacıyla okunduğu belirtilmiştir. Bu ilahilerin, katılımcıları kutsal bir atmosfere sokarak meditasyon benzeri bir odaklanma hâli sağladığı, böylece tanrılarla bağlantıyı güçlendirdiği ifade edilmektedir (López-ruiz, 2012, ss. 223-230).

> *"Homer'in dört zanaatkarından üçünün (şairler, şifacılar ve kahinler) icra ettiği zanaat, kozmos ve tanrılar hakkındaki bilginin özel bir tipine bağlıydı. Dahası bunlar, bu ayrıcalıklı bilgiyi, şifa verme ve arındırma (fiziksel ve ruhsal) ve belli çevrelerde*

> *dinsel erginlenme amacıyla kullanma kapasitesine sahiptirler." (López-ruiz, 2012, s. 211).*

Alıntıda Homer'in şairler, şifacılar ve kahinler gibi "zanaatkarları" üzerinden bir bilgi aktarımı modeli ortaya konmaktadır. Bu gruplar, tanrılar ve kozmos hakkında derinlemesine bir bilgiye sahip oldukları düşünülen ayrıcalıklı bireylerdir. Bu bilgi, mitoloji aracılığıyla aktarılmış ve dinsel ritüellerle bağdaştırılmıştır. Şairler, kahinler ve şifacılar, sadece anlatıcı veya uygulayıcı değil, aynı zamanda kutsal bilgiye erişimi olan aracılar olarak görülmüştür. Örneğin, Delphi Kâhini, tanrılardan gelen mesajları insanlara aktaran bir figürdü. Bu süreçte kâhin, bir tür meditasyon ve trans durumu içine girerek tanrı Apollon'un ruhani bilgisini insanlara iletirdi (Çakmak & Yıldırım, 2021, ss. 257-258). Bu ritüel, kâhinin özel bir bilgiyle donanmış olduğu varsayımını güçlendirir. Şifacılar ise mitolojik bağlamda tanrıların insanlar üzerindeki etkilerini (hastalık ve sağlık gibi) yönlendiren figürlerdir. Bu hem fiziksel hem de ruhsal bir arınma sürecini içerir. Örneğin, Asklepios Kültü, hastalıkların tanrıların iradesiyle geldiği ve iyileşmenin de kutsal bir bilgiyle sağlandığı inancına dayanır. Tapınma sürecinde hastalar, meditasyon benzeri ritüellerle şifa umarlardı.

> *"Mit ve ritüel arasındaki ilişki her daim karmaşık bir meseledir, fakat Johnston'ın belirttiği gibi şunu hatırlamak önemlidir: 'Mit ve ritüel, Yunanistan'da hala yaşayan dillerdi; biz sadece bunların taşlaşmış kalıntılarına bakarak, kendilerini akışkan bir şekilde ifade edebilme yeteneğine sahip olduklarını zaman zaman unutuyoruz.'" (López-ruiz, 2012, s. 206).*

Johnston'un ifadesi, mit ve ritüelin dinamik doğasına vurgu yapar. Mitolojiler, bir toplumun kutsal anlatılarını taşır, ancak bu anlatılar ritüellerle canlı tutulur ve yeniden ifade edilir. Ritüel, mitolojik hikâyelerin fiziksel ve toplumsal hayata dahil edilmesidir. Mit ve ritüel arasındaki bu bağ, iki unsurun da birer "dil" olarak işlev gördüğünü, bireylerin ve toplumların ruhsal dünyalarına erişim sağladığını gösterir. Örneğin, Eleusis Gizemleri, Demeter ve Persephone mitine dayanır ve bir inisiyasyon ritüeli olarak gerçekleştirilirdi. Katılımcılar, bu mitolojik hikâyeyi yalnızca dinlemekle kalmaz, aynı zamanda bu hikâyeyi sembolik olarak yaşarlardı. Persephone'nin yeraltı dünyasına inişi ve yer altı dünyasından geri dönüşü, ritüel sırasında ölüm ve yeniden doğuş temasıyla ifade edilir, bu da katılımcıların ruhsal bir aydınlanma veya erginlenme süreci yaşamalarına olanak tanır (Sina, 2004, ss. 38-46).

> *"Kozmogonilerin, şifacılar, arındırıcılar, inisiyasyon rehberleri vs'nin repertuvarının bir parçası olduğu açıktır. Bu alanlar, hastalığın tanrılardan geldiğine ve ancak*

> *onların aracıları vasıtasıyla şifa bulunduğuna inanılan arkaik toplumda birbirinden ayrılmazdı." (López-ruiz, 2012, s. 211).*

Kozmogoniler (evrenin yaratılışıyla ilgili mitler), yalnızca evrenin başlangıcı hakkında bilgi sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumların dinî yaşamında bir arınma ve şifa aracıdır (Eliade, 2001, s. 47). Bu mitler, dinsel törenlerin temeli olmuş ve şifa arayan bireylerin kendilerini ritüellerin bir parçası olarak görmelerini sağlamıştır. Örneğin, Mezopotamya ve Yunan kozmogoni mitlerinde, evrenin düzeninin kaostan yaratıldığı anlatılır. Bu düzeni temsil eden tanrılar, kaotik güçleri alt eden varlıklar olarak görülür. Hastalık, kaosa bir geri dönüş olarak anlaşılmış ve bu kaotik durumdan kurtulmak için ritüeller düzenlenmiştir. Apollon Tapınakları gibi yerlerde düzenlenen ayinler, kozmogoni mitlerine dayanır ve bireylerin ruhsal ve fiziksel arınma süreçlerini destekler. Ritüellerde kutsal suyla yıkanma, tütsü yakma ve meditasyon gibi uygulamalar, insanın kozmik düzene yeniden uyum sağlamasını amaçlamıştır (Aras, 2011, ss. 85-94).

Mitoloji, tapınma ve meditasyon arasındaki ilişki, bireylerin tanrılar ve kozmosla bağ kurmasını sağlayan bir köprü olarak işlev görür. Kozmogoni mitleri, toplumların yalnızca evrene dair algılarını değil, aynı zamanda bireysel arınma ve ruhsal gelişim süreçlerini de şekillendirmiştir. Tapınma ve meditasyon uygulamaları, mitolojik hikâyelerin sembollerini fiziksel ve zihinsel bir deneyime dönüştürmüş, böylece bireyin kutsal olanla doğrudan temas kurmasını sağlamıştır.

Frankfort (1961), Mısır mitolojisi bağlamında tapınma ve meditasyon pratiklerinin temel özelliklerini ve bunların tanrı-insan ilişkisindeki rolünü anlamaya yönelik eserinde önemli ipuçları sunmaktadır.

> *"İnsan, Tanrı'nın buyruğuna karşı isyan hâlinde görülmez ve Eski ve Yeni Ahit'in başlıca figürlerini karakterize eden, pişmanlıktan lütfa uzanan duygu yoğunluğunu ve çeşitliliğini deneyimlemez. Aynı şekilde, Tanrı'nın gazabı teması Mısır edebiyatında neredeyse hiç bilinmez; çünkü Mısırlı, yanlış yolda olduğunda Tanrı tarafından reddedilen bir günahkâr değil, disipline edilen ve düzeltilen bir cahildir." (Frankfort, 1961, s. 77).*

Bu alıntı, Mısır mitolojisinde insanın tanrılarla olan ilişkisinin doğasını açıklar. Mısır inanç sisteminde, bireyin Tanrı'nın emirlerine karşı çıkışı veya onun gazabına maruz kalışı gibi bir durum öne çıkmaz. Bu, özellikle Batı monoteizmlerindeki, Tanrı'nın öfkesine veya bağışlamasına odaklanan yaklaşımlardan farklıdır. Mısırlılar, insanı günahkâr bir varlık olarak değil, hatalarından öğrenebilen ve bu süreçte tanrıların rehberliğine ihtiyaç duyan bir figür

olarak görürler. Bu perspektif, tapınma ve meditasyon pratiklerini daha az cezalandırma korkusuyla, daha çok tanrıların öğütlerini kavrama ve onlara uyum sağlama çabasıyla şekillendirir. Bir örnek olarak, *maat* kavramı ele alınabilir. *Maat,* düzen, adalet ve evrensel dengeyi temsil eder ve Mısırlılar için tanrıların dünya düzenini nasıl kurduğu ve insanın bu düzene nasıl uyması gerektiği üzerine meditasyon yapmayı teşvik eder. Bu bağlamda, tapınma pratiği bir arınma veya bağışlanma arayışından çok, evrensel düzenle uyum içinde olma arzusuna yöneliktir (Yıldırım, 2022, s. 245-250).

> *"Sen [Amon], sessiz olanın Rabbisisin; Alçakgönüllü insanın sesini duyduğunda gelen Sensin. Sıkıntı içindeyken sana seslenirim: Ve Sen, beni kurtarmak için gelirsin; Mazluma nefes vermek için Tutsak olan beni özgürlüğe kavuşturmak için gelirsin." (Frankfort, 1961, s. 78).*

Bu alıntı, Mısır'daki tapınma ritüellerinin meditasyon ile nasıl birleştirildiğini anlamak için önemli bir iç görü sunar. Amon, sessizlerin ve alçakgönüllülerin tanrısı olarak tanımlanır. Bu ifade, bireyin meditasyon ve dua sırasında sessizce içsel bir bağ kurmasını ve kendi küçüklüğünü idrak etmesini ima eder. Burada önemli olan, bireyin kendini büyük bir tanrının önünde nasıl gördüğü ve bu tanrıdan yardım isteme biçimidir. Bu bağlamda, meditasyon pratiği, bireyin alçakgönüllülüğünü ve tanrının yüceliğini derinden hissettiği bir farkındalık durumudur. Örneğin, Mısırlılar, tanrıların doğaya ve topluma olan etkilerini anlamak için, tapınaklarda veya kutsal mekânlarda derin tefekkürde bulunurdu. Tapınma sırasında tanrılardan yardım istemek, yalnızca fiziksel kurtuluş değil, aynı zamanda ruhsal bir nefes almayı da içerirdi. Sümerlerde bireye "nefes" vermek, sadece hayatın fiziksel devamlılığını değil, kişinin manevi gücünü de yeniden kazanmasını simgeler (Altuncu, 2014, ss. 143-145).

Bu iki alıntının bir arada yorumlanması, Mısır mitolojisinin insanın yaşamını ve tanrılarla ilişkisini nasıl yapılandırdığını anlamamızı sağlar. Mitoloji, evrenin düzenini açıklamak ve bireyin bu düzen içindeki yerini anlamasına yardımcı olmak için bir çerçeve sunar. Tapınma ve meditasyon ise bu çerçeveye bireysel bir yanıt olarak şekillenir. Birey, meditasyon yoluyla tanrılara olan bağlılığını ifade ederken, aynı zamanda kendi ruhsal durumunu dengeler ve evrensel düzenle uyumlu hâle gelir. Mısır'daki bu yaklaşım, tapınmanın cezadan çok rehberlik ve düzen arayışı olduğu bir dinî anlayışı temsil eder. Meditasyon, bireyin bu düzeni içselleştirdiği ve tanrılarla doğrudan bir bağ kurduğu bir

araç olarak öne çıkar. Bu yüzden, Mısır tapınma ve meditasyon pratikleri, bireyi hem kozmik hem de toplumsal düzenin bir parçası olarak konumlandırır.

> *"Her ikisi de yeryüzünün bereketli armağanlarının tanrıları olduğundan ve yaşamın temelini oluşturan günlük eylemler – ekmeğin bölünmesi ve şarabın içilmesi – içinde yer aldıklarından, birlikte tapınılmaları doğaldı. Üzüm hasadı da Dionysos'un bayramıydı; üzümler şırahaneye getirildiğinde kutlanırdı." (Hamilton, 1942, s. 56).*

> *"Her zaman öncelikle Demeter'e adanmış olan Eleusis Gizemleri gerçekten büyük bir öneme sahipti. Yüzyıllar boyunca insanlara, Cicero'nun dediği gibi, 'sevinçle yaşamayı ve umutla ölmeyi' öğretti." (Hamilton, 1942, s. 73).*

Demeter ve Dionysos'a dünyadaki iyiliklerin tanrıları olarak birlikte ibadet edildi. Bu tapınmalar, basit ekmek kırma ve şarap içme gibi günlük eylemlerle ilişkilendirildi ve hayatın devamı için gerekli olan şeylere kutsallık kazandırırdı. Eleusis'teki büyük tapınak törenleri, günlük yaşamın sıradan işlerini askıya alacak kadar kutsal olarak kabul edilirdi. Bu tapınma, yaşamı neşeyle yaşama ve ölümü daha iyi bir umutla karşılamayı öğretmiştir (Mylonas, 1947, ss. 132-137). Demeter ve Dionysos, Yunan mitolojisinde doğurganlık, yenilenme ve yaşam döngüsünün temsilcileriydi. Demeter, tarım ve hasat tanrıçası olarak toprağın verimliliğini, Dionysos ise şarabın ve kutlamanın tanrısı olarak neşe ve bolluğu temsil ediyordu (Bedrettin, 2010, ss. 70-71). Onlara yapılan ibadetler, yaşamın temel unsurlarına (gıda ve şarap) ruhani bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda, tapınma eylemi yalnızca bir ritüel değil, bireylerin yaşamın temel gerekliliklerini kutsal bir bağlamda düşünmelerine olanak tanıyan bir meditasyon biçimi olmuştur. Bir çiftçinin ekmek yapımında kullanılan buğdayı yetiştirme süreci, sadece fiziksel bir iş değil, Demeter'e bir teşekkür ve yaşam döngüsünün bir parçası olarak görülürdü. Şarap içmek ise Dionysos'u onurlandırmak ve neşeyi kutsal bir bağlamda deneyimlemek anlamına gelirdi.

Eleusis'te gerçekleştirilen gizem ayinleri, bu mitolojik figürlere tapınmanın en yoğun biçimlerinden biriydi (Mylonas, 1947, s. 133). Bu ayinler, günlük yaşamın monotonluğundan kurtulmayı ve katılımcıların ilahi olanla doğrudan bir bağlantı kurmalarını sağlıyordu. Tapınma ve ritüeller, topluluklara derin bir meditasyon ve ruhsal yenilenme fırsatı sunuyordu. Eleusis ayinlerinde katılımcılar, kutsal Demeter ve Persephone hikayesini yeniden canlandırarak ölüm ve yeniden doğuş döngüsüne tanıklık ediyorlardı. Bu deneyim, bireylere yaşamın ölümsüz bir anlam taşıdığı ve ölümün yeni bir başlangıç olduğu mesajını veriyordu (Mylonas, 1947, s. 141). Böylece, ölüm korkusunun yerini daha iyi bir umuda bırakıyordu. Demeter ve Dionysos'a yapılan tapınma ve ayinler, mitoloji, tapınma ve meditasyon arasındaki güçlü bağın bir kanıtıdır.

Bu bağlamda, tapınma ritüelleri yalnızca tanrılara adanan bir görev değil, bireylerin ruhsal yenilenme, yaşamın anlamını kavrama ve ölümle yüzleşme süreçlerini içeren derin meditatif bir deneyimdi. Bu gelenek, bireylerin günlük yaşamlarını bile kutsal bir çerçevede yaşamalarına olanak tanımıştır (Aksan & Elnabarawy, 2024, s. 226; Karakaş, 2020, s. 27).

Mitoloji, insanlık tarihinin en eski anlatı biçimlerinden biri olarak, yalnızca kozmogonik veya kahramanlık temalarıyla değil, aynı zamanda bireysel, toplumsal ve ruhsal deneyimlerin inşasında da merkezi bir rol oynamıştır. Bu çalışmada mitoloji, tapınma ritüelleri ve meditasyon pratikleri arasındaki dinamik ilişki, çeşitli kültürler ve dönemler bağlamında incelenmiş; özellikle Mezopotamya, Mısır, Hint, Aborjin ve Şamanik gelenekler örneklerinde bu üçlü yapının nasıl iç içe geçtiği ortaya konulmuştur.

Bratton'un (1995) ifadeleriyle mitoloji, kutsal düzenin dramatize edilerek toplumsal bellek içinde canlı tutulduğu bir anlatı sistemi olarak ibadet pratiklerinin temelini oluşturmuştur. Mitolojik efsaneler, dinî ritüellerde yeniden sahnelenerek bireylere yalnızca tanrısal düzenin hatırlatılmasını değil, aynı zamanda o düzene katılım sağlama fırsatını da sunmuştur. Bu yönüyle mitler, dinî ayinlerin hem kaynağı hem de amacı haline gelmiştir.

Eliade'nin (1963; 2005) yaklaşımı ise, mitlerin kutsal zamanın bir tekrarı olduğunu ve ritüeller ile meditasyonun bu zamanın yeniden yaşanmasını sağladığını ortaya koyar. Mitoloji burada yalnızca bir geçmiş anlatısı değil; kutsal olanın şimdiki zamana taşınmasını mümkün kılan bir deneyim haritasıdır. Tapınma eylemi bu haritanın toplumsal bağlamda tezahürünü, meditasyon ise bireysel içselleştirme sürecini ifade eder.

Campbell (1994; 1995a; 1995b) ise Doğu ve Batı mitolojilerinde ibadet ve meditasyonun insanın ruhsal derinliklerine inmesi, kendilik bilgisi kazanması ve kozmik düzende yerini anlaması açısından ne denli dönüştürücü bir işlev gördüğünü vurgular. Bu bağlamda mitolojik semboller, bireyin kendi varoluşunu anlamlandırmasında bir tür zihinsel rehberlik işlevi görür.

Armstrong (1998) ve Daniels (2014), mitlerin ve bu mitlere dayalı ritüel pratiklerin hem bireysel huzur hem de toplumsal dayanışma duygusu yarattığını savunur. Ritüelistik uygulamalar ve kolektif meditasyon, bireylerin kutsal olanla bağ kurmalarına aracılık ederken aynı zamanda bir kimlik ve aidiyet bilinci oluşturur.

Hitit, Mısır ve Şaman geleneklerinde görüldüğü gibi, mitolojik anlatılar ve ritüel uygulamalar arasında ayrım yapmak çoğu zaman mümkün değildir. Şamanların trans deneyimleri, Hitit kral ritüelleri ya da Mısır'da Amon'a dua pratikleri incelendiğinde, her biri hem bir tapınma hem de meditasyon formu olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, mitoloji, yalnızca geçmişin anlatımı değil; bireyin kutsal olanla ilişkisini şekillendiren, ruhsal dönüşümünü mümkün kılan ve toplumsal yapıyı dinamik biçimde inşa eden bir sistemdir. Tapınma ve meditasyon bu sistemin iki temel sütununu oluşturur. Mitlerin içerdiği semboller, ritüel pratiklerde toplumsallaşırken, meditasyon aracılığıyla bireyselleşir. Böylece mitoloji, bireysel iç yolculuk ile kolektif kutsallık deneyimini birleştiren bütüncül bir ruhsal pratik alanı sunar.

2.2. MİTOLOJİ VE RİTÜEL İLİŞKİSİ

Topaloğlu ve Kılıç'a göre (2021), ölüm, yalnızca tarihsel ve arkeolojik bağlamda değil, aynı zamanda siyaset bilimi, dinler tarihi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve ekonomi gibi çeşitli disiplinler açısından da anlam yüklü bir olgudur. Bu durum, toplumların kendilerine özgü ölü gömme pratiklerinin oluşmasına neden olmuş; defin uygulamalarında ve mezar armağanlarında yerel ve kültürel farklılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Topaloğlu & Kılıç, 2021, s. 512). Sümer mitolojisinde İnanna ile çoban tanrısı Dumuzi arasında gerçekleşen kutsal evlilik, bereketin ve doğurganlığın devamını simgeler. İnanna'nın yeraltı yolculuğu sırasında Dumuzi'nin ölümü ve ardından dirilişi, doğa döngüsünün mitsel bir anlatımıdır. Bu birliktelik, her yıl yeniden canlandırılan bir ritüel olarak uygulanmış; tapınaklarda rahip ile rahibe, tanrı ve tanrıçayı temsil ederek evlilik ritini tekrar etmişlerdir. Sümer halkı için bu mitin ritüel canlandırması, toprağın verimliliğini sağlamak ve kozmik düzeni sürdürmek adına yaşamsal öneme sahipti. Kutsal evlilik, yalnızca tanrılar arası bir birlikteliği değil, insan ile doğa, insan ile tanrı arasında kurulan dengeyi de temsil etmiştir.

"Sana söyleyeceklerim
Şarkılar içinde dokunsun.
...
Kutsal evin seçilmiş çobanı, seni kral yaptım.
Başına konacak taca uygunsun,
Krallık elbisesine uygunsun."
...
"Ey Dumuzi! Sen gerçekten benim aşkımsın!

Kim benim tarlamı sürecek
Kim benim nemli toprağımı sürecek?"

"Ben süreceğim senin tarlanı,
Kral Dumuzi sürecek tarlanı,
Ben süreceğim nemli toprağını."

"Güvey kalbimin sevgilisi, senin neşen hoştur bal tatlısı
...
Haydi gel yatağa! El ele uyumak iyidir.
Kalp kalbe uyumak daha tatlıdır."

"İnanna Dumuzi'yi yatağa çağırıyor,
Kalbi neşelendiren yatağa,
Krallık yatağına,
Kraliçelik yatağına!" (Çığ, 1998, ss. 29-32).

Kutsal evlilik, yalnızca tanrılar arası bir birlikteliği değil, aynı zamanda insan ile doğa, insan ile tanrı arasında kurulan dengeyi de temsil etmiştir. Bu mitsel anlatı, Eliade'nin "kutsal zamanın ritüel yoluyla yeniden kurulması" tezine doğrudan örnek teşkil eder; zira ritüel, tarımsal döngünün sürekliliği için kutsal bir modelin tekrarıdır.

Babil'in yaratılış destanı Enuma Eliş'te, tanrı Marduk'un kaos tanrıçası Tiamat'ı yenmesiyle evrenin düzeni kurulmuş olur. Bu mit, her yıl bahar aylarında kutlanan Akitu Festivali sırasında dramatik biçimde yeniden sahnelenirdi. Festivalin bir bölümü, Marduk'un düşmanlarıyla savaşını, diğer bölümü ise krallığın yeniden kutsanmasını içerirdi. Rahipler ve kral bu mitin kahramanlarını temsil eder; böylece kozmik düzenin devamı sağlanırdı. Marduk'un zaferi yalnızca bir geçmiş anlatısı değil, toplumun düzeninin devamı için her yıl tekrar edilmesi gereken bir eylemdi. Bu tekrarlar, Babil halkı için hem dinî hem de siyasi meşruiyetin temelini oluşturuyordu.

"...ağını açıp attı ve Ti'amat'ı ağıyla sardı. Ti'amat Marduk'u yutmak için ağzını açınca, o, dudaklarını bir daha kapayamasın diye, içeri kötülük yelini sürdü. Kuduran yeller Ti'amat'ın vücudunu şişirip gererken, ağzından içeri bir ok attı; ok Ti'amat'ı kalbinden vurarak hayatına son verdi."

"Son olarak Ti'amat'ın dev gövdesini iki parçaya bölerek evreni yarattı. Gövdenin bir yarısıyla göğü, öteki yarısıyla yeri yaptı..."

"...gökte konaklar yarattı; doğuş ve batışlarıyla yılı, ayları ve günleri belirlemek üzere, takımyıldızları gökte yerlerine yerleştirdi..."

"...insanı yaratıp yenilmiş tanrıların görmek zorunda oldukları hizmeti ona yıkmağa karar verdi."

"Kingu'nun atardamarlarını kesti ve kanından insan soyunu yarattı. Artık insan, yenilmiş tanrılar ordusunun işini üstlenerek..."

> *"Anunnaki'ler, Marduk'un eliyle özgürlüğe kavuşmalarından dolayı minnet ifadesi olarak Babil kentini ve Marduk'un büyük tapınağı, çok-katlı kulesiyle Esagila'yı inşa ettiler." (Heidel, 2000, ss. 20-22).*

Marduk'un zaferi yalnızca bir geçmiş anlatısı değil, toplumun düzeninin devamı için her yıl tekrar edilmesi gereken bir eylemdi. Bu örnek, Burkert'in ritüeli "toplumun kolektif hafızasında mitin dramatik yeniden sunumu" olarak tanımladığı kuramsal çerçeveye uygun düşer; zira mitin performatif boyutu, siyasi ve kozmik düzenin teyidinî sağlar.

Dinin ve kutsallığın örtüştüğü kavramlar ritüel olarak görülmektedir. Ritüeli, insanın kutsal olanla etkileşime girmek amacıyla kullandığı dinî performans şeklinde tanımlayabiliriz. Ritüel, arkaik dillerde kullanılan temel anlamının da içerdiği şekliyle 'izlenecek yol' veya 'düzen' manasına gelmektedir. Dinler tarihi incelendiğinde ise, ritüel insanların ilahi güçlerle doğrudan iletişim kurmak amacıyla oluşturulan yol, yöntem ve teknik olarak özetlenebilir (Demirci, 2013, s. 49; Dilek, 2019, s. 25).

Mitoloji dediğimiz anlatımlar, doğa, insan, evren, hayvanlar ve genel olarak evrendeki var olan her şeyin bilgisini ve kurallarının nasıl işlediğini anlatmaktadır. Anlatılan bu bilgi ve kurallar dönem insanı için kutsal kabul edilmiş ve kültürel bir miras olarak sonraki nesillere aktarılması gerektiği düşünülmüştür. Çünkü bu hikâyelerde anlatılan bilgi ve kurallar dizisi, insan hayatını iyilik yönünde ilerletmek ve yaşanabilecek kötülüklerden korumak amacı taşımaktadır. Bu kadar önemli ve kutsal bilgiler ve kurallar, gelecek nesillere rastgele değil, belirli bir ritüel eşliğinde aktarılmalıydı. En kısa ve öz tanımıyla ritüel, belirli zamanlarda gerçekleştirilen, kuralları olan davranışların bütünüdür diyebiliriz. Mitik bilgi ve kurallar insanlara rehberlik eden kişiler aracılığıyla dinî ve büyüsel unsurlar içeren ritüellerde işlenmiştir. Bu kişiler, ritüelin içeriğini ve işleyişini düzenleme görevini de yerine getirmişlerdir.

Kısaca tanımı verilen ritüel kavramı üzerine çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. And'a (2019) göre ritüel, evrensel olguların simgesel bir tekrarıdır ve bu tekrar, anlatılan mistik bir olgunun yeniden gösterilmesi için bir özdeşleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrensel olguların anlatan ritüeller sadece simgesel bir tekrardan ibaret değil, tapınanların kutsal olarak gördükleri ile birleşmesi anlamına gelir (And, 2019, s. 30).

Olayı örnekleyecek olursak Çetin'in (2006) "Hieros Gamos"dan bahsettiği çalışmasından bahsedebiliriz. Hieros gamos, en basit anlamıyla tanrı ve tanrıçalar arasında gerçekleşen veya gerçekleştiği varsayılan evlilikler olarak görülmektedir. Ana tanrıçaya tapınmayla birlikte ortaya çıkan, doğayı doğum-üreme-ölüm/ilkbahar-yaz-kış üçlü gelişim döngüsü şeklinde gören insanın, her doğumun yeni bir ölümü, her ölümün de yeni bir doğumu getirdiğine inanmıştır. Bu inanış nedeniyle, doğanın ilkbaharda canlanması, yazın çoğalması, sonbaharda azalması ve kışın ölümü sürekli tekrar eden bir devinim olarak görülmüştür. Bu devinim tarım ile uğraşan insanların, "Bu yıl hasat iyi olacak mı? Yağmur yeterince yağacak mı? Hayvanlar üreyebilecek mi?" gibi soruları sormasına neden olmuştur. Bazen işler iyi giderken bazı dönemlerde ise işler yolunda gitmeyebiliyordu. Bu nedenle insanoğlu, işlerinin yolunda gitmesi için yani tanrıçanın işlerinin yolunda gitmesi veya aksamaması için bir çaba gösterme gereği hissetmişti. Bu ihtiyaç ile insan, tanrıçanın doğayı büyü aracılığıyla etkileyebileceğini varsaymış olmalıdır. Bu amaçla, kendini tanrı veya tanrıça yerinde görerek gerçekleşmesini arzuladığı olayı (cinsel birleşim ve doğum) bir oyun gibi taklit etti. İnsanlar bu canlandırma oyunlarını özellikle ilkbahar ve hasat mevsiminde tekrarladılar ve bunlar zaman içinde geleneklerinin bir parçası haline geldi böylelikle toplum içinde hieros gamos ritüeli ortaya çıktı. İnsanoğlunun tarımı keşfetmesine denk gelen hieros gamos ritüeli, kendisinin doğanın karşısında edilgen durumdan çıkarıp, onu büyü aracılığıyla aktif bir şekilde şekillendirmeye çalışan bir duruma taşımış oldu. Hieros gamos ritüeline dair ayrıntılı bilgileri Sümerlerden itibaren görmekteyiz (Çetin, 2006, s. 99).

Dumezil (2012) "Mit ve Destan" isimli çalışmasında bu duruma örnek olabilecek bir hikâyeden bahseder: Bu töreni araştıran Dumezil, "Vedalar"da geçen şafak tanrıçası Usas ve kız kardeşi Ratri'ye yani Gece'ye dair bir mitolojik hikâyenin ritüel olarak canlandırılan bir taklidi olduğunu bulmuştur. Kısacası Roma'da yaşayan kadınlar, Hindistan'da bir mitos olarak anlatıla gelen bu olayı bir ritüel şeklinde canlandırıyorlardı. 21 Haziran sonrasında gün doğumunu geciktirecek olan kötü Gece'yi değneklerle döverek kovarak Aurora'yı güçlendiriyor, yeğenlerini kucaklarına alıp sevip okşayarak, Aurora ile onun kız kardeşi olan iyi Gece'nin oğlu olan genç güneşi destekliyorlardı (Dumezil, 2012, s. 21).

Sabah ile Akşam'ın Doğuşları isimli hikâye, bu türden bir ritüel miti olmanın tüm özelliklerini göstermektedir. Bölümlere ayrılmış olan metnin her bir bölümü, ritüel

eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğini belirten rubriklerle (belirgin ve farklı harfli yazılarla) desteklenmiştir. Metin, ilahi veya şiir diyebileceğimiz, esirgeyen ve koruyan tanrılara birkaç kez tekrarlanan bir yakarı yani duayla başlar. Esirgemenin istendiği tanrılar, mitosta doğumları aktarılan *Seher* ile *Selim* adlı ikizlerdir. Kısırlık tanrısı Mot, doğum esnasında olumsuz durumları uzaklaştırmak için temsili bir şekilde dövülür ve aşağılayıcı işlemlerden geçirilerek apotrofik bir ritüel canlandırılır. Bu işlemi, içerisinde yavru bir keçinin süt ile pişirilmesi gibi eski İbrani inanışlarında kurban törenlerinin ne şekilde yapılacağını anlatan bir ritüelinde yer aldığı, esas ritüele giriş niteliğindeki ritüellerin anlatılması takip eder. Bu bölümlerden sonra, tanrıça Aşerah ve tanrıça Rahmaya'yı hamile bırakmak için yaklaşan El'in erkini artırmak amacıyla çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. İsimleri geçen bu tanrıçalar, önce ikiz tanrılar olan Seher ile Selim'i dünyaya getirirler; onların doğumlarından sonra deniz tanrıları olarak bilinen ikinci bir ikiz tanrıyı doğururlar. Gaster, burada Kenanlıların yaz başlarında turfan şenliğinde yapılan bir ritüelin anlatıldığını ileri sürmüştür (Hooke, 1993, ss. 110-111).

Raglan (2010) ise ritüeli "Bir kişinin daha önce yaptığı bir şeyin anlatısı" olarak tanımlamıştır (Raglan, 2010, s. 189). And ve Raglan'ın tanımlarına dayanarak ritüeller, eski çağlarda insanların ortaya koydukları kutsal ve büyüsel bilgilerin tekrar edilmesi durumu olduğunu ifade edebiliriz. Tekrar edilen bu kutsal bilgi ve görgü aktarılan topluluk ile mitik olguları ortaya koyan atalar arasında bir bağ oluşturur. Çetin'in ifade ettiği benzer durum oluşturma durumunu Frazer'de söylemiştir. Frazer, ritüellerde "benzerlik yasasının" temel alındığını, bu temel yasaya göre, arzulanan durum, taklit edilerek elde edilebilir olduğunu ve bunun da ritüelin bir parçası olduğunu vurgulamıştır (Frazer, 2020, ss. 20-22). Ritüelde istenen sonucun benzeri taklit edilerek arzulanan durumun gerçekleşmesi sağlanmak istenir ve bu olay gerçekleştirilirken büyüden de faydalanılır (Çelik, 2023, ss. 11-12).

Mısır'ın, Babilonya'nın, Orta Doğu'nun ve Kenan'ın kozmik efsaneleri, insanlığın ilk dönemlerinde, ilkel günlerde oluştuğu düşünülen olayların sözlü tekrarlarıydı. Bu anlatılar, söz konusu dönemdeki karşıt güçlere karşı verimliliği, istikrarı, zaferi ve ölümsüzlüğü korumak için tekrarlanırdı. Bu anlatılar, tanrıların mücadelelerini, iyi ve kötü güçler arasındaki savaşları, bitki ilahının ölümünü ve dirilişini anlatırlar. Yıllık festivallerde, sembolik hareketlerle tanrının ölümünü, ana tanrıçasının ağlamalarını, tanrı-kralın geri dönerek tahtına geri oturması ve öteki dünya ülkesine geçişindeki

zorlukları canlandırılarak anlatılırdı. Bu ritüeller, neredeyse tüm eski Orta Doğu dinlerinde aynı şekilde canlandırılırdı. Bu şekilde, mitolojik anlatımlar ile ritüel arasındaki hayati bağlantıyı görebiliriz. Bu olayların amacı, sadece geçmiş olayları anmak ve kutlamak değil, aynı zamanda insanları, tehlikeli ve güvenilmez mevcut çevreleri içinde daha etkin bir şekilde yaşamaya hazırlamaktır (Bratton, 1995, ss. 25-26).

Ritüeller, toplumsal yapı içerisinde birlik duygusunu güçlendirir, pekiştirir ve bu duygunun nesilden nesile aktarılmasında önemli bir görev üstlenirler (Erginer, 1997, ss. 47-48). Bir ritüeli gerçekleştirilirken, insanlar aynı amaç doğrultusunda birleşerek ortak bir duygu, beden ve zihinde buluştukları görülür. Kısacası, ritüeller ve tören esnasında okunan mitler insanları ortak bir noktada buluşturarak toplumsal düzeni ve birliktelik duygusunu pekiştirirler. Toplumsal yapı içerisinde tek olan bireyi toplumsal yaşamın bir parçası yaparak topluma kazandırırlar (Çelik, 2023, ss. 11-12).

Yukarıda da anlatıldığı gibi ritüel ve mitolojik anlatımlar çoğu durumda birbiriyle ilişkilendirilen kavramlar olarak karşımıza çıkmakta ve sayısız mitolojik hikâyenin bir ritüelin kökeni hakkında bilgi verdiği bilinmektedir. Fakat hikâye anlatımı denilen uygulama ritüelden pek çok alanda farklı kuralları takip etmektedir. İşlenen hikâyeler ve motifler ritüellerden bağımsız olarak farklı kültürlere geçebilirler ve farklı kültürlerde başka ritüellere eklenebilirler (Dilek, 2019, s. 101).

> *"Bu ayinler köy topluluğunun durağan niteliklerini yansıtmaktaydı. Bu tür ayinlerin kente aktarımı sırasında roller büyüdü; temalar her ne kadar özgün mit ve efsanelere bağlı kaldıysa da oyun yazarının ve oyuncunun gittikçe artan özbilinci geleneksel temalardan sapmalara ve doğaçlamalara yol açtı. Ritüelden dram sanatına, durağan ve tekrarlı olandan dinamik, maceracı, rasyonel eleştiriye açık, özbilinçli, düşünsel ve bir dereceye kadar itaatsiz olana doğru gerçekleşen bu geçiş kentin en kayda değer başarılarından biriydi." (Mumford, 2007, s. 151).*

Mumford burada ritüelin kökeninde mitolojik anlatılar bulunduğunu vurgular. Ritüel, mitolojik hikâyelerin canlandırıldığı, toplumun kolektif hafızasını tazelediği bir sahnedir. Ancak kentleşme ile bu mitolojik ritüeller durağanlıktan çıkar, sahne sanatlarına dönüşür. Bu evrim, toplumun mitosla kurduğu doğrudan bağı zayıflatırken aynı zamanda düşünsel sorgulamanın, eleştirinin ve yaratıcılığın önünü açar. Kent, mitolojiyi sadece kutsal bir geçmiş olarak değil, yaşayan bir anlatıya dönüştürür.

> *"Törenlerin yapıldığı ilk dağ mağaralarının simgesel yönleri büyük Mısır anıtlarında tekrarlanır; hatta eğri büğrü, dolambaçlı girişleri bile aynıdır. Sel sularının üzerinde yükselen dağ Mısırlılar için ebediyetin bir simgesi olduğu kadar kutsal yaratıcılığın bir ifadesiydi: Firavunun gücünü tasdik etmek için kutsal bir biçim, insan yapımı bir*

> *piramide çevrilmişti. Piramit, ziggurat, kule, kubbe, sivri tepeli kule, hepsi tarihin büyük bir bölümünde kentin kutsal özünü oluşturmuştur. Mezar, ibadethane, tören merkezi, pazaryeri, atölye ve kale: Bunların tümünün amacı hayatın anlamını ve değerlerini yüceltme, kolektif katılımı güvence altına alma, gönüllü özveri ve inancın sürdürülmesiydi." (Mumford, 2007, s. 129).*

Burada mimari yapıların, mitolojik inançların ritüel alanları olarak kurgulandığını görüyoruz. Zigguratlar, piramitler gibi anıtsal yapılar sadece barınak değil aynı zamanda mitolojik evren tasavvurunun fiziksel temsilleridir. Bu yapılar, ritüelin gerçekleştirildiği ve toplumun "kutsal olan"la buluştuğu mekânlardır. Ritüel burada hem toplumu bir arada tutan hem de mitolojinin canlı tutulduğu bir araç haline gelir. Mumford'un kent teorisi, mitoloji ile ritüelin ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koyar. Ona göre: kent, mitolojinin ritüel aracılığıyla yeniden üretildiği, kutsalın maddi form kazandığı bir sahnedir. Mimari, sanat, hukuk ve hatta pazar yerleri bile bu mitolojik-ritüel sistemin izlerini taşır. Zamanla mitolojiden kopuş ve ritüelin sanata dönüşmesi, kent toplumunun sekülerleşme yolculuğunun da başlangıcı olur.

> *"Sonuç olarak 'mit ve ritüel' sorununa geri dönelim. Söylenen her şeyden sonra açıkça görülüyor ki, bunlar birbirine çok yakın olsalar da zorunlu olarak birbirine bağlı değiller. Ritüel olmaksızın anlatılan ve tekrar anlatılan mitler vardır- bunlar sadece geleneksel hikâyeler değil, toplumsal işlev ve önem taşıyan, uygulamalı mitlerdir. ... Diğer yandan, Yunanistan'da olduğu gibi başka yerlerde de kendisine karşılık gelen bir miti olmayan pek çok ritüel mevcuttur. Yine de sadece işlevsel bir benzerlik değil, aynı zamanda her ikisinin de iletişim aracı olması, karşılıklı anlayışı ve dayanışmayı teşvik etmesi açısından ortak yönleri vardır." (Burkert, 1979, ss. 56-57).*

Burkert burada mitoloji ve ritüelin sıkı bir ilişki içinde olduğunu ancak birbirlerine mutlak bir bağımlılık göstermediklerini vurgular. Mitoloji çoğu zaman ritüelle birlikte anılsa da bazı mitler hiçbir ritüele bağlı olmadan sosyal işlev görür; aynı şekilde birçok ritüel de mitolojik bir köken olmaksızın yaşatılır. Ancak her iki unsur da özünde iletişim işlevi görür: Topluma anlam üretir, birliktelik duygusunu güçlendirir. Mit, anlatı yoluyla; ritüel ise bedensel ve görsel gösterimle aynı hedefe hizmet eder. Bu bakış açısı, mitoloji ve ritüelin yalnızca köken veya içerik değil işlevsel düzeyde de ortaklık kurduğunu gösterir.

> *"Bir bakıma bu, Mannhardt ve Usener'den, Robertson Smith ve Jane Harrison'a kadar hep yapılmıştır ama gerçek bir tutarlılıkla değil: Mitler ritüellere bağlanmış, ancak ritüellerin de daha ilkel fikirlere dayandığı varsayılmıştır ki bu durum aslında bizi yeniden mite götürür; sadece sözde ilkel bir zihniyetin ürettiği daha ilkel bir mit." (Burkert, 1979, s. 38).*

Burkert burada mit-ritüel tartışmasının tarihsel seyrine eleştirel bir bakış sunar. 19. yüzyıldan itibaren mitlerin ritüellerden türediği öne sürülmüş, ritüellerin de 'ilkel' fikirlerden çıktığı savunulmuştur. Ancak Burkert, bu döngünün bizi yine mitin kendisine döndürdüğünü söyler. Yani ritüelin kökeninde 'mitolojik düşünce' saklıdır ve ritüel de bir tür "canlı mit" olarak ortaya çıkar. Bu tespit, mit ve ritüelin birbirini doğuran ve besleyen bir ilişki içinde olduğunu, başlangıçta birinin diğerine mutlak öncelik edemeyeceğini düşündürür.

Eliade (1994), "Ebedi Dönüş Mitosu" eserinde mitoloji ve ritüel arasında bir ilişki bulunduğunu söyler. Ritüelin mitolojik bir modeli olduğu ve mitsel zamanı yeniden canlandırdığı belirtir.

> *"Şunu da eklememiz gerekiyor: geleneksel toplumlara göre yaşamın tüm önemli eylemleri ab origine tanrılar ya da kahramanlar tarafından vahyedilmiştir. İnsanın yaptığı bu örnek ve paradigmatik jestleri ad infinitum tekrarlamaktan ibarettir. Avustralya'nın Yuin kabilesi bugüne dek kullanageldikleri tüm araç gereç ve silahları, özellikle onların yararlanması için Daramulu'nun, 'Herşeyin Babası'nın' icat ettiğini bilmektedirler. Aynı şekilde, Kumai kabilesi de bilir ki Mungan-ngaua, Yüce Varlık onlara araç gereçler, tekneler, silahlar yapmasını, 'bildikleri tüm zanaatleri' öğretmek için zamanın başlangıcında, onların arasında, yeryüzünde yaşamıştır. Yeni Gine'de birçok mitosta uzun deniz yolculukları anlatılmaktadır ve böylece hem modern yolcular hem de 'aşk, savaş, yağmur yağdırma, balık avlama ya da her türden' diğer etkinlik için örnek oluştururlar. [Mitos] inşaat öncesi yapılacakları, cinsel ilişki tabusunu, vb. verir." (Eliade, 1994, s. 45).*

Eliade, ritüelin ab origine (başlangıçta) tanrılar, kahramanlar veya mitsel atalar tarafından belirlenen bir örnek modelin tekrarı olduğunu vurguluyor. Geleneksel toplumlar için insanın yaptığı her eylem, mitsel geçmişte bir tanrının veya kutsal bir figürün yaptığı hareketin yinelenmesidir (Eliade, 2003, s. 19). Örneğin, Avustralya'nın Yuin kabilesi, kullandıkları aletleri ve silahları tanrısal bir varlık olan Daramulu'nun icat ettiğini kabul eder. Bu anlayışa göre, insanlar günlük hayatlarında sadece bir zanaat veya beceri icra etmezler, aynı zamanda ilk ilahi eylemi taklit ederek kutsal bir ritüeli yerine getirirler. Bunun sonucu olarak, ritüeller tarihsel bir gelişimin ürünü değil, önceden belirlenmiş kutsal hareketlerin sürekliliğidir. Her toplumsal eylemin bir ilk modeli vardır ve bu modelin sadık bir şekilde yeniden üretilmesi hem kutsal düzeni devam ettirmek hem de toplumu varoluşsal anlamda yeniden yaratmak anlamına gelir.

> *"Tüm dinsel eylemlerin temelinin tanrılar, medenileştirici kahramanlar ya da Mitsel atalar tarafından atılmış olduğu yönünde bir inanış vardır. Geçerken şunu da belirtelim, ilkeller arasında mitsel modelleri olan sadece ritüeller değildir, her türden insani eylem zamanın başlangıcında bir tanrı, bir kahraman ya da bir ata tarafından*

> *icra edilen bir eylemi tamı tamına tekrarladığı ölçüde geçerlilik kazanır." (Eliade, 1994, ss. 35-36).*

Ritüelin sadece dinsel törenlerden ibaret olmadığını belirten Eliade, bu durumun bütün insani eylemleri kapsayan bir kutsal tekrar olduğunu söylüyor. Arkaik insan için bireysel veya özgün bir eylem yapmak düşünülemez; bir eylemin geçerlilik kazanabilmesi için mitsel geçmişte tanrılar ya da kahramanlar tarafından icra edilmiş olması gerekir. Bu nedenle ritüeller, sadece bir kültürel kod değil, dünyanın düzenini koruyan bir döngünün parçasıdır. Ritüel, arkaik insanın varlık dünyasında yerini ve anlamını bulmasını sağlar. Bir kişi avlanırken, evlenirken ya da yeni bir ev inşa ederken, bunları sıradan birer eylem olarak değil, ilksel bir mitsel olayın güncellenmesi olarak yapar. Toplum içindeki eylemler, geçmişin mitsel bir olayına dayandırılarak meşrulaştırılır ve bu sayede toplumun kültürel hafızası sürekli yenilenir.

> *"Ancak, söylediğimiz gibi, böyle bir 'teori' sadece ilkel kültürlerdeki ritüelleri açıklamaz. Örneğin, sonraki yüzyıllarda, Mısır'da ayinin ve rahiplerce kullanılan sözün gücü, söz gücüyle dünyayı yaratan tanrı Toth'un ilk jestinin taklidinden kaynaklanıyordu. İran geleneğine göre dinî bayramlar Hürmüz tarafından bir yıl boyunca süren kozmik Yaratılış'ın aşamalarını anmak etmek için başlatılmıştı. Sırasıyla gökyüzünün, suların, yeryüzünün, bitkilerin, hayvanların ve insanların yaratılışını temsil eden her dönemin sonunda Hürmüz beş gün dinlenmiş ve belli başlı Mazda bayramları bu dinlenme dönemleri üzerine kurulmuştu (bk. Bundahişn, I, A, 18 ve devamı). İnsanın yaptığı sadece Yaratılış eylemini tekrarlamaktır; dinsel takvim ab origine vuku bulan tüm kozmogonik evreleri bir yıllık bir zaman yarışı içinde sırayla anar. Kutsal yıl hiç durmaksızın Yaratılış'ı tekrarlar; insan kozmogoni ve antropogoni ile çağdaştır, çünkü ritüel onu başlangıçtaki mitoslar çağına atmaktadır." (Eliade, 1994, s. 36).*

Bu anlatı ritüellerin kozmogonik (evrenin yaratılışına dair) mitlerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Mitolojik düşünceye göre, ritüeller sadece geçmişin kutsal eylemlerini taklit etmekle kalmaz, aynı zamanda evrenin yaratılışını yeniden canlandırır. Örneğin, İran Mazdaizm'inde kutsal bayramlar, Hürmüz'ün dünyayı yaratırken geçtiği aşamaları tekrar etmek için düzenlenmiştir. Aynı şekilde, Eski Mısır'da rahiplerin dua ve ilahileri, evreni yaratırken Tanrı Toth'un söylediği sözleri taklit eder. Böylece ritüel, sadece bir dinî uygulama değil, evrenin sürekliliğini sağlayan kozmik düzenin korunması için gereklidir. Bu anlayış zamana ve tarihe dair döngüsel bir bakış açısını yansıtır. Ritüeller sayesinde zaman doğrusal bir ilerleyiş olarak değil, kutsal döngülerin tekrarlandığı bir süreç olarak görülür. Her yıl tekrarlanan ritüeller, toplumun kozmik düzenle uyum içinde kalmasını ve kutsal düzenin bozulmamasını sağlar.

Bu üç alıntı, ritüelin sadece dinsel bir pratik değil, mitolojinin somut bir tezahürü olduğunu gösteriyor. Eliade'ye göre ritüel, insanın tarih içinde rastgele geliştirdiği bir uygulama değil, kozmik düzenin devamlılığını sağlayan bir kutsal taklittir. Ritüelin işlevi, geçmişte bir kez olmuş bitmiş olayları anmak değil, o olayları mitsel anlamda yeniden yaşamak ve evreni varoluşsal olarak yeniden kurmaktır. Bu bakış açısı modern tarih anlayışı ile geleneksel toplumların zaman anlayışı arasındaki temel farkı ortaya koyar: Modern tarih anlayışında zaman, geçmişten geleceğe doğrusal bir ilerleme olarak görülür. Geleneksel toplumlarda ise zaman döngüseldir ve ritüeller aracılığıyla kutsal anlar yeniden yaşanarak geçmişin kutsallığı sürekli tekrarlanır. Sonuç olarak, mitoloji ve ritüel arasındaki ilişki bir taklit ilişkisi değildir; ritüel, mitolojik olanı sadece anlatmaz, onu gerçeklik haline getirir ve kutsal zamanı şimdiki zamana taşır. Ritüel icra edildiğinde, kutsal zaman geri gelir ve toplum, ilahi düzenle yeniden bütünleşmiş olur.

> *"Avustralya ritüel figürlerinin bize daha yüksek kültürlerden tanıdık olanlarla karşılaştırılmasıyla, büyük temaların, hiç değişmeyen arketiplerin ve ruha etkilerinin aynı kaldığı görülebilir: Gel, ey Dithyrambos… Zeus'un, Şimşek Fırlatan'ın, çocuğa, oğlu Dionysos'a bu çağrısı, erginleyici ikinci doğuşa ilişkin eski Yunan mysteria'larının ana temasını yankılıyor. 'Ve boğa sesleri ruhlar dünyasına ait korkunç görünümlü bir yerlerden uğuldar ve bir davuldan bir imge sanki yeraltının gök gürültüsü gibi havayı ürpertiyle ağırlaştırır.' Eski Yunanlar, ölen ve yeniden dirilen Dionysos'un takma adı olan 'Dithyrambos' sözcüğünün kendisinin, 'çift kapının adamını,' ikinci doğuşun mucizesinde sağ kalan adamı belirttiğini düşünüyordu."*

> *"Antik dünyada bu türden mit ve ayinler sınırlıydı: Temmuz, Adonis, Mitra, Virbius, Attis ve Osiris'in ve onların çeşitli hayvan temsillerinin (keçiler ve koyunlar, boğalar, domuzlar, atlar, balık ve kuşlar) ölüm ve dirilişleri her karşılaştırmalı din öğrencisi için açıktır." (Campbell, 1999, ss. 160-161).*

Bu alıntılar, mitolojinin ritüellerle nasıl iç içe geçtiğini ve özellikle erginlenme törenlerinin, yeniden doğuş ve ölüm kavramlarıyla nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Antik dünyada birçok tanrının mitleri, ritüel ayinlerle desteklenmiş ve bu ayinler toplumsal yapının bir parçası haline gelmiştir.

Ritüel ve mitin işlevinin, bilinçdışını, sembolik bir kontrol aracılığıyla yetişkin bir uygulama alanına açmak olduğu belirtilir. Bu ritüeller, bireyi sosyal ve ruhsal olarak yeniden yapılandırır; ilkel halklarda mitlerin ve ayinlerin bireyi topluluğa bağlama işlevi görmesi gibi, kişinin yaşamın döngülerine adapte olmasını sağlar. Örneğin, kahramanların yaşamı veya tanrıların eylemleri, bireyin içsel çatışmalarını yansıtan bir ritüel model olarak ele alınır (Campbell, 1999, s. 283).

Mitoloji ve ritüellerin, toplumsal düzenin sağlanmasında ve korunmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Mitoloji, sadece geçmiş olayların bir anlatımı değil, aynı zamanda toplulukların inançlarını ve ritüellerini canlı tutan bir mekanizma olarak işlev görür. Özellikle, kutsal ayinlerin ritüel yönünün mitolojik hikâyelerle bağlantılı olduğu, ritüelin çoğu kez mitolojik anlatımların fiziksel bir biçimde yeniden sahnelenmesi olduğu belirtiliyor *(Bratton, 1995, s. 26).*

> *"İnsanlar, hayatlarını üzerine kuracak değerler dizişi veya hakikat aradıkları zaman, tarihe değil, hiçbir zaman eskimeyen efsaneye başvurdular. Efsaneler, dinî ayinlerin sesli uygulamaları sırasında kullanıldılarsa da çok defa nesillerden nesillere ağızdan nakledilen ve her söylenişte basitleştirilen veya değiştirilen masallardı/Efsane, grubun âdetlerine, inançlarına ve ayinlerine otorite ve ilahi onaylama sağlayan bir güçtü. Mitoloji, kadim insanın ilmi idi; onun vasıtası ile, tıpkı günümüzün filozoflarının kafalarında da çöreklenen aynı soruların, Allah'ın, insanın ve kâinatın orijinini ve mahiyetini, elinden gelen en iyi bir tarzda anlattı." (Bratton, 1995, s. 15).*

Ritüel, mitolojik bir anlatının ibadet şekli olarak kabul edilir (Bratton, 1995, s. 27; Durkheim, 2005, s. 36; Eliade, 1994, s. 36). Ayin ve mitoloji, toplumsal düzeni sağlamanın yanı sıra kültürel devamlılığı destekleyen mekanizmalar olarak görülür. Bratton, konuyu örneklemek adına mevsimlik ritüelleri ile doğurganlık ve verimlilik ritüellerini şu şekilde örnek olarak vermiştir:

> *"MÖ IV.-III. bin yıllarda kadim Orta Doğudaki kült dramı, tanrı-kral kavramı ve mevsim festivallerine dayanıyordu ki, bu festivallerde tanrının ölümü ve yeniden dirilmesi, toprağın çürümesinin ve yeniden canlanmasının sembolleri olarak kutlandı." ... "Mısır'ın, Babilonya'nın Orta Doğunun ve Kenan'ın kozmik efsaneleri Rüya Zamanlarında, ilkel günlerde vuku bulduğu sanılan hâdiselerin sözlü tekrarları idi. O zaman muhalif kuvvetler karşısında verimliliği, istikrarı ve zaferi ve Ölümsüzlüğü teminat altına almak için tekrar sahnelendi." (Bratton, 1995, s. 25).*

Mezopotamya ve Mısır'da yapılan kültürel dramalar ve ritüeller, mevsimlerin döngüsünü kutlamak, doğurganlık ve bereketi artırmak için düzenlenmiştir. Özellikle tanrının ölümü ve dirilmesi gibi mitolojik temalar, yıllık festivallerde sembolik olarak canlandırılmıştır. Tanrıların ölümü ve dirilişi gibi mitolojik anlatılar, ritüeller aracılığıyla tekrar sahnelenir ve topluluğun tarımsal döngülerle olan bağlantısı güçlendirilirdi. Bu bilgiler, mitolojinin ritüellerle ne kadar iç içe geçtiğini ve toplumun dinî hayatını nasıl şekillendirdiğini açıkça göstermektedir. Ritüeller, mitolojik anlatılar aracılığıyla kutsal kabul edilen olayların tekrar canlandırılması yoluyla toplumda düzeni ve uyumu sağlamıştır.

Çoban & Özarslan (2003), mitolojinin, toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak için ritüellerle nasıl iç içe geçtiğinin bilindiğini belirtmişlerdir. Mitler, toplumsal yapının sembolik unsurları olarak ritüeller aracılığıyla yeniden canlandırılır. Ritüeller, mitlerin somutlaşması ve toplumsal belleğin sürekli tazelenmesi için araç olarak kullanılır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 261-263). Aynı zamanda, din ve mitoloji arasındaki bağ üzerinden ritüellerin rolü eserde vurgulanmıştır. Ritüeller, dinî pratikler ve mitolojik anlatılarla birleşerek toplumsal yapıyı şekillendirir. Dinin ritüel pratikler yoluyla mitolojik anlatılara dayanan bir anlam dünyası yarattığı ve toplumsal bilinci etkilediği vurgulanmaktadır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 272-274).

> *"Mitoloji, tarihöncesi toplumun tüm (doğayla, toplumla, ekonomik ve siyasi yapıyla kendisiyle kurduğu) ilişkilerinin, toplumsal bilincinin ve söyleminin yansıtıldığı bir aynadır... Mitoloji, dinsel ritüellerin düşünsel altyapısını oluşturur." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 262).*

Bu ifadeler, mitolojinin ritüellerle olan ilişkisini ve ritüellerin düşünsel altyapısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca; *"...dinî söylem tüm sözel ve ritsel pratiklerde kendini açıkça gösterir. Din mitolojinin tersine çokanlamlılığı, dil oyunlarını ve bunların yaratığı ilksel kapanmayı yetersiz bulur ve daha 'sıkı' bir kapanmayı gerçekleştirmek için yola çıkar."* (Çoban & Özarslan, 2003, s. 264) ifadesi mitolojinin ritüellerle olan bağlantısını ve bu bağlantının dinî pratiklerde nasıl kendini yeniden ürettiğini ele aldığını açıklamaktadır.

Campbell'in "Batı Mitolojisi" adlı eserinde mitolojinin ritüellerle ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Özellikle şu ifadeler bu ilişkiye dair bize ayrıntılı bilgiler vermektedir.

> *"Mitolojinin ve onu kuran ritlerin toplumsal işlevi, grubun her üyesinde, onu kendiliğinden, sonuna kadar bağlı tutacak duygular sistemini yaratmaktır. Eski mitsel düzenler, simgeleriyle tanrılar arasında bağlar kurarak yetke kazanırdı. Tanrıların yanında, kahramanlar veya bazı yüksek, kişisel olmayan kuvvetler, evrensel düzen gibi, toplumun kendi imgesiyle birlikte doğanın daha ulu bir imgesine bağlanır ve dinsel huşunun aracı haline gelirdi." (Campbell, 1995a, s. 473).*

Burada ritüelin, insanların yaşam döngüsü ve topluluk içindeki sosyal ilişkileri güçlendirdiği, bitki dünyası ve avcılık toplumlarında ritüellerin, hayvan kurbanları ve doğanın döngüleriyle olan bağlantısı anlatılır.

> *"Doğu mitolojisinin son amacı, demek ki, kutsallıklarla veya onlara ilişkin ritlere bir varlık kurmak değil, bunlar aracılığıyla daha öteye giden bir deneyime teslim olmaktır: Hem içkin hem aşkın ne olan ne olmayan Varlıklar Varlığı ile özdeşlik.*

> *Dualar ve ilahiler, imgeler, tapınaklar, tanrılar, hikmetler, tanımlar ve evren bilimleri, akıl kategorilerinin ötesinde deneyim kıyılarına götüren, varıldığında terk edilecek araçlardır." (Campbell, 1995a, s. 9).*

Mitolojinin dört temel işlevi arasında ritüelin, varlık ve evrenle bağ kurma işlevi olduğu belirtilir. Ritüeller, insanların kozmik düzeni anlamalarını ve topluluklarını bir arada tutmalarını sağlar (Campbell & Moyers, 1991, s. 50). Bu alıntılar, ritüellerin mitolojideki sembolleri hayata geçirme aracı olduğunu ve bu uygulamaların Doğu'da aşkın bir deneyime, Batı'da ise toplumsal ve kozmik düzenle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Mitolojinin ritüeller aracılığıyla bireysel ve toplumsal bağlamda derin bir anlam taşıdığını, aynı zamanda kozmik düzenin ve insan varlığının anlamlandırılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Lévi-Strauss'un "Mit ve Anlam" adlı eserinde mitoloji ile ritüel arasındaki ilişkiye dair çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Mitlerin ve ritüellerin sosyal işlevini Lévi-Strauss, toplumların içsel düzenini koruyarak sosyal dengeyi sağladığı üzerinden anlatmaktadır. Ritüeller, mitlerin somutlaşmış formları olarak görülür ve mitlerde anlatılan anlatıların toplum içinde yeniden canlandırılmasına hizmet eder.

> *"Yapısalcılığa göre birey sadece bir sosyal yapının unsuru olabilir ve farklı yapılara göre de farklı davranışlarda bulunabilir; ama bütün bunlar vuku bulurken birey asla bilinç düzeyinde bu yapının farkında değildir. ... Yapı, asli ve belirleyici olandır ve bireyin iradesini önceler; yani bir anlamda eyleyen, aktif ve bilen özneyi tahtından eden bir kavramdır." (Lévi-Strauss, 2013, s. 11).*

Lévi-Strauss, mitler ile ritüeller arasındaki bağı, özellikle toplumların kültürel sürekliliğini sağlamadaki önemli rolü üzerinden açıklamaktadır.

> *"Lévi-Strauss, mevcut bir mitin ulaşılabilir bütün versiyonlarını, hiçbirine diğeri karşısında tarihi bir öncelik veya otantiklik atfetmeksizin analizine katar. Fakat onun amacı herhangi bir özel mitin analizi değil, daha ziyade mitik yapının çeşitli dile getirilişleri veya versiyonları içinde yeniden birleştirildiği yahut eklemlendiği dönüşüm mekanizmalarıdır. Bütün bu çeşitlilikler arasında sürekli yinelemeler veya tekrarlar göze çarpar hem aynı hikâye hem de farklı farklı hikayeler içinde aynı unsurlarla yeniden karşılaşırız. Bu da şaşırtıcı değildir, çünkü Lévi-Strauss'a göre mitler kuşakların birbiriyle iletişimi demektir. Asırlar ötesinden sürdürülen bu iletişimde, kuşakların birbirini anlayabilmesi için de bazı şeylerin tekrar tekrar vurgulanması kaçınılmazdır. Söylenecek her şeyi söylediği veya söylenecek başka bir şey kalmadığı için, mit kendini tekrarlayarak yaşamaya mahkumdur. Lévi-Strauss için gerçekten önemli ve anlamlı olan, bütün bu versiyonlar ve değişimler içinde değişmeyeni ve aynı kalanı ortaya çıkarmaktır." (Lévi-Strauss, 2013, ss. 26-27).*

Bu alıntı, Lévi-Strauss'un mitoloji ve ritüel arasındaki ilişkiye dair kapsamlı analizlerini içermekte olup, toplumsal yapının korunması ve sürekliliğinde ritüellerin

rolüne ışık tutmaktadır. Lévi-Strauss, mitoloji ve ritüelin toplumsal işlevlerini açıklarken, mitlerin ritüel uygulamalar aracılığıyla fiziksel dünyaya aktarıldığını belirtir:

> *"Kültür; hikayelerde, mitlerde, masallarda, tasvirlerde, teorilerde, atasözlerinde, sanat eserlerinde, ritüellerde dile getirerek fiziki gerçekliğe anlam verme tarzıdır." (Lévi-Strauss, 2013, ss. 15-16).*

Bu bilgiler, mitlerin ve ritüellerin toplumsal hafızayı koruma, kültürel sürekliliği sağlama ve bireylerin toplumsal düzenle bağlarını güçlendirmede nasıl etkileşimde bulunduğunu göstermektedir. Mitlerin ve dilin sosyal yapılar üzerindeki etkisi anlatır. Mitler ve ritüeller, insan zihninin bilinçdışı yapılarıyla şekillenen ve toplumsal yapıyı sürdüren önemli kültürel mekanizmalardır. Yapısalcı antropolojiye göre mitlerin temel işlevi, farklı toplumların zaman içinde değişmeyen ortak zihinsel kategorilerini açığa çıkarmaktır (Lévi-Strauss, 1997, s. 19).

Bu bağlamda mitler, yalnızca anlatılar değil, aynı zamanda toplumların kültürel sürekliliğini sağlayan ve sosyal iletişimi düzenleyen bir sistemdir. Toplumlar, çevrelerinden edindikleri mitleri, kendi koşullarına uygun biçimde dönüştürerek sorunlara çözüm ararlar ve bu sayede mitler dinamik bir yapı kazanır (Lévi-Strauss, 1997, s. 25). Mitler ve ritüellerin bireysel düzeyde de bilinçdışı yapıları yansıttığı kabul edilir; insan zihni, çoğu zaman farkında olmadan belirli düşünce kalıpları içinde hareket eder (Lévi-Strauss, 1997, s. 11). Bu durum, mitlerin yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda bilişsel işlevler taşıdığını göstermektedir. Mitlerin yapısal analizi, onların içeriklerinden çok nasıl düzenlendiğiyle ilgilidir; bu bakış açısına göre mitler, bireylerin ve toplumların dünyayı anlamlandırma biçimlerini belirleyen sistematik göstergelerdir (Lévi-Strauss, 1997, ss. 24-25). Kültürel ilişkiler bağlamında ise mitler ve ritüeller, toplumun dili olarak işlev görür ve bireylerin kültürel anlam üretimini sağlar (Lévi-Strauss, 1997, s. vi). Bu çerçevede mitler ve ritüeller hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yapısal işlevler üstlenerek kültürel sürekliliği sağlayan temel araçlar olarak değerlendirilebilir.

Campbell'in "İlkel Mitoloji" eserinde, mitoloji ile ritüel arasındaki ilişki çeşitli bölümlerde detaylandırmıştır. Mitolojik anlatılarda, ritüellerle iç içe geçerek toplulukların sosyal düzenini, dinî yaşamını ve kozmolojik anlayışını şekillendirdiği anlatılmıştır.

> *"Ritüel canlı mitolojidir ve etkisi erkekleri melek yapmaktadır. Çünkü arkaik erkek, çağdaş, bireysel anlamda erkek değildir, toplumsal olarak belirlenmiş arketipin yeniden hayat bulmasıdır. Bu tanrılaştırmanın etkili olması da görmüş olduğumuz gibi,*

> *acımasız büyüsel sanat etkisiyle, erginlenme ritinde gerçekleşir." (Campbell, 1995b, s. 123).*

Bu alıntı, ritüelin mitolojiyi hayata geçiren bir araç olduğunu açıkça ifade eder. Ritüeller, mitolojik anlatıların soyut düzeyden somut ve yaşanabilir bir deneyime dönüşmesini sağlar (Campbell & Moyers, 1991, s. 111). Erginlenme ritüelleri, bireyi yalnızca toplumsal bir role hazırlamakla kalmaz, aynı zamanda onun "tanrılaştırılmasını" da mümkün kılar. Burada, ritüelin, mitolojik arketipleri bireyde somutlaştırarak toplumsal düzenin devamlılığını sağladığı görülür. Ritüel, bireyin sıradan kimliğini aşarak, toplumsal olarak belirlenmiş arketiplerin (örneğin bir lider, bir savaşçı ya da bir şaman) yeniden hayat bulmasını sağlar.

> *"Toplumun uyum ve gönenci, parçası olduğu kozmosun uyum ve nihai yapısıyla eş güdümlenmesi ve bireyin, düşünce, duygu ve kişisel istekleriyle bu evrensel koşulların anlam ve ana güçleriyle bütünleşmesinin, dolayısıyla, törenin temel hedef ve amacı olduğu söylenebilir. Burada incelenen türden bir toplumda herkes az veya çok yaşamının her anında ve aşamasında törenin bu bağlamıyla belirlenmektedir." (Campbell, 1995b, s. 182).*

Ritüeller, mitolojinin soyut düzeyde ortaya koyduğu kozmik düzen anlayışını toplumsal düzeyde yeniden üretme işlevi gören yapılar olarak değerlendirilebilir. Peacock (2006), farklı kültürel bağlamlarda özellikle ritüel-dramların, geleneksel biçimleri aracılığıyla "efsanevi kanallar sayesinde kozmik-sosyal düzeni yenilediklerine inanıldığını" vurgular (Peacock, 2006, s. 144). Bu alıntı, ritüelin yalnızca bireysel bir deneyim değil, toplumsal uyum ve gönenci sağlama işlevine sahip olduğunu vurgular. Ritüeller, bireyi kişisel arzu ve duygularından sıyırarak, daha büyük bir evrensel düzenin parçası haline getirir. Toplumun her bireyinin yaşamının törenlerle şekillenmesi, mitolojik sistemlerin toplum içindeki düzenleyici rolünü gösterir. Ritüeller, mitolojiyi toplumsal yaşamın her alanına nüfuz ettiren bir bağlayıcı mekanizma olarak işlev görür. Ritüellerde mitolojinin yeniden canlandırılması şu şekilde betimlenmiştir:

> *"Dahası, mitolojik imge, mitolojik formül, ritte şu anda, şimdi ve burada canlandırılır. Yazılı formül, metnin bu sayfaya yazılışının, Dr. Einstein'in başka bir kâğıt parçasına yazdığı bu formülün basit bir referansı değil, formülün kendisi oluşu gibi, ritin motifleri de referans olarak değil, gerçek bir deneyim olarak yaşanır." (Campbell, 1995b, s. 182).*

Bu alıntı, ritüellerin mitolojiyi yalnızca sembolik bir anlatı olarak değil, gerçek bir deneyim olarak yaşattığını vurgular. Ritüeller, mitolojik imgelerin "şimdi ve burada" canlandırılmasıyla, katılımcılar için derin bir anlam ve bağlanma deneyimi yaratır.

Mitolojik formüller, ritüeller aracılığıyla basit bir sembol olmaktan çıkarak, birey ve toplum için gerçek birer dönüşüm aracına dönüşür. Ritüelin, mitolojiyi bir deneyim olarak hayata geçirme gücü, onun toplumsal ve ruhsal düzeydeki önemini artırır.

> *"Ritlerin kendileri, büyüyen gencin zihnine kazılan yeni bulgu uyarımları ile bütün doğuştan gelen uyarıcı mekanizma sistemini yeniden koşullandırırlar; konunun en ilginç ve önemli odaklarından birini oluştururlar." (Campbell, 1995b, s. 98).*

Ritüeller, bireyin psikolojik gelişimini ve toplumsal rollerini yeniden şekillendirir. Mitolojiyle desteklenen ritüeller, bireyin zihninde yeni uyarıcılar oluşturarak, onun toplumsal yapıya entegrasyonunu sağlar. Özellikle büyüme dönemindeki bireyler için ritüeller, kişisel kimliklerini yeniden inşa etme ve toplumsal bir role uyum sağlama sürecinin temel bir parçasıdır (Karaman, 2010, s. 233). Bu durum, mitolojinin bireylerin ve toplumların ruhsal ve psikolojik dengeyi koruma aracı olarak rolünü pekiştirir. Bu alıntılar, mitolojinin ritüeller aracılığıyla nasıl canlandırıldığına, bireylerin toplumsal yapıya entegrasyonuna ve kozmik düzenle uyum sağlamasına ışık tutmaktadır. Mitoloji ve ritüel arasındaki ilişki hem bireylerin hem de toplumun kozmik düzenle uyum sağlamasında kritik bir rol oynar. Ritüeller, mitolojinin soyut anlatılarını somut ve yaşanabilir bir gerçekliğe dönüştürür. Bireysel düzeyde, ritüeller kimlik inşasını ve topluma entegrasyonu sağlarken, toplumsal düzeyde, düzeni ve dayanışmayı sürdürmek için bir araç görevi görür. Mitoloji, ritüelin anlam ve içerik kaynağıdır; ritüel ise bu mitolojiyi hayata geçiren ve sürdüren bir uygulama biçimidir. Campbell'in analizleri, bu iki unsurun insan kültüründe nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunu derinlemesine açıklar.

Campbell'in "Tanrının Maskeleri 4 Yaratıcı" Mitoloji eserinde de mitoloji ile ritüel arasındaki ilişkiye dair çeşitli bölümler bulunmaktadır.

> *"Klasik öğelerin ne zaman ve nerede efsaneye katıldığı belli değil. Hem yapısal hem simgesel olarak koşutluklar o kadar çok ve öyle öze ilişkin ki çok geç olamaz. Hatta Minator ve labirent efsanesinden veya bununla yakından ilişkili bir başka eski Tunç Çağı mitos çevresinden doğrudan türetilmiş olma olasılığı bile akla geliyor. O zaman hem kuzey hem güney biçimleri, İlkel Mitolojide "Sevgiden Ölüm Ritüeli" ve "Öldürülen Krallar Bölgesi" adlı bölümlerde tanımlanan ve tartışılan çok eski, geniş bölgelere yayılmış, ilkel bitki yetiştiricisi kültürün ritüel ve mitsel söyleminden, yerel özelliklere göre yeniden biçimlenmiş yerel anlatımlar olarak yorumlanabilir." (Campbell, 1994, s. 306).*

Bu bölüm, mitoloji ve ritüel arasındaki bağlantıyı yorumlamak için oldukça zengin bir içerik sunar. Pasajda, mitolojik anlatıların klasik öğelerinin kökeni belirsiz olmakla birlikte, ortak yapısal ve simgesel özelliklerin varlığı vurgulanmaktadır. Bu

durum, ritüel ve mitosun çok eski dönemlerden itibaren birbirini beslediğini gösterir. Minotor ve labirent efsanesinin, eski Tunç Çağı mitos çevresinden doğmuş olabileceği düşüncesi, bu ritüel ve mitolojik anlatıların kökenlerini tarih öncesi bitki yetiştiriciliği kültürüne dayandırır. Bu da bu mitosların, tarımsal toplumların doğa ve yaşam döngüsüne dair ritüelleriyle ilişkilendirilebileceğini ima eder. Bitki yetiştiriciliği kültürlerinde, doğa döngüsüne bağlı ritüeller ve mitoslar önemli bir yere sahiptir. Örneğin, "Sevgiden Ölüm Ritüeli" gibi anlatılar, mevsimlerin dönüşümü ve tarımsal üretimin sürekliliği ile ilgili ritüellerin mitoslar yoluyla aktarılmasıdır. "Öldürülen Krallar" teması, bu ritüellerin toplumsal düzeni ve lider figürleriyle nasıl bağdaştırıldığını gösterir. Ritüelde kralın ölümü, toplumsal bir yenilenmeyi temsil ederken, doğa döngüsündeki yenilenme ile de ilişkilendirilir (Eliade, 1994, s. 107; Frazer, 1998, ss. 315-338). Ayrıca yine bu pasajdan hareket ile bu mitosların yerel özelliklere göre yeniden biçimlendiği belirtilmektedir. Bu, mitos ve ritüelin evrensel temalarına rağmen, her kültürde özgün şekillerde ifade edildiğini gösterir. Örneğin, Minotor efsanesi Girit'te labirent sembolizmiyle anılırken, başka bir kültürde aynı tema farklı bir ritüel veya hikayeyle temsil edilebilir. Bu mitolojinin ritüellerle olan yakın ilişkisini ve her iki unsurun kültürel süreklilikteki önemini ortaya koymaktadır. Ritüeller, mitosların toplumsal yaşama entegrasyonunu sağlar ve bu sayede mitoslar hem evrensel hem de yerel bir karakter kazanır. Campbell'in bu analizleri, mitoloji ve ritüelin tarihsel ve kültürel bağlamlarını anlamada güçlü bir perspektif sunmaktadır.

Armstrong'un "Tanrının Tarihi" adlı eserinde mitoloji ile ritüeller arasındaki ilişkiye dair önemli vurgular yer almaktadır. Eserde, ritüellerin mitosları somutlaştırarak toplumların dinî ve kültürel yaşamında nasıl bir rol oynadığına dair çeşitli örnekler verilmiştir. Eski toplumlarda mitolojik hikâyelerin, kutsal ritüeller aracılığıyla yaşatıldığı belirtilmektedir. Özellikle antik İran kültüründe, yeryüzündeki her şeyin tanrıların dünyasındaki bir şeyin yansıması olduğuna inanılır ve bu inanç ritüellerle pekiştirilirdi (Armstrong, 1998, s. 18). Eski Filistin'de, tanrı Baal'ın ölümü ve yeniden dirilişi ritüellerle kutlanırdı. Bu tür ritüeller, mitolojik hikâyeleri toplumsal hafızada canlı tutmak ve doğanın döngüsünü simgelemek için icra ediliyordu (Armstrong, 1998, s. 24). Yahudi mistisizmi ve ritüelleri, Tanrı ile insan arasındaki ayrımı vurgulayan mistik pratikler olarak ele alınmıştır. Ritüeller, özellikle sıkıntılı zamanlarda insanlara ilahi bir güçle bağlantı kurmanın bir yolu olarak görülürdü. Bu ritüellerin, mitolojik hikâyelerle

harmanlanarak Tanrı'nın gücünü ve kudretini somutlaştırdığı anlatılmaktadır (Armstrong, 1998, ss. 270-275). Bu bölümler, mitolojinin ritüeller aracılığıyla nasıl toplumsal ve dinî yaşamın bir parçası haline getirildiğini detaylandırmaktadır.

> *"Eski ritüeller onlara bir kimlik duygusu vermekte, yerel gelenekleri ayakta tutmakta ve her şeyin olageldiği gibi devam edeceği konusunda sanki bir güvence teşkil etmekteydi." (Armstrong, 1998, s. 131).*

Ritüeller, yalnızca dinî pratikler değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve kimliği güçlendiren mekanizmalardır. Mitolojik kökenleriyle ritüeller, bireylerin topluma ve geçmişe bağlılıklarını sürdürmesini sağlar (Karaman, 2010, s. 233-234). Bu alıntı, ritüellerin toplumsal kimlik ve kültürel süreklilik açısından oynadığı kritik rolü vurgular. Ritüeller, geçmişteki mitolojik anlatıları ve toplumsal değerleri yeniden üretir. Bu süreç, bireylerin kendilerini bir topluluğun parçası olarak hissetmelerine ve gelenekleri sürdürme motivasyonu kazanmalarına olanak tanır. Mitolojik kökenlere dayanan bu ritüeller, değişen dünyada sabit bir nokta olarak, topluma bir güvence duygusu sağlar. Örneğin, hasat festivalleri veya doğa olaylarına dayalı ritüeller hem doğa döngülerine bağlılığı hem de kolektif kültürel hafızayı yansıtır.

> *"Büyük Yeni Yıl Festivali'nde... tanrıların yıkıcı güçlere karşı mücadelesi bu alay ve istihza savaşıyla yeniden temsil edilirdi. Bu simgesel eylemlerin ayinsel bir değeri vardı; Babil halkının kutsal güç ya da mana ile, yani büyük uygarlıklarının dayanağıyla temasa geçmesini sağlıyordu." (Armstrong, 1998, s. 20).*

Bu pasaj, mitolojik anlatıların ritüeller yoluyla nasıl canlandırıldığını ve bu pratiklerin kutsal düzenle ilişki kurmayı nasıl kolaylaştırdığını gösterir. Ritüeller, toplumu bir arada tutan kozmik düzenin bir temsili olarak işlev görmüştür. Babil Yeni Yıl Festivali, mitosların ritüel yoluyla yeniden canlandırılmasına bir örnek olarak gösterilebilir. Bu tür festivaller, kozmik düzenin sürekliliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilir (Eliade, 1994, ss. 66-68). Tanrıların kaosa karşı mücadelesini simgeleyen bu ritüeller, sadece dinî bir ayin değil, aynı zamanda toplumsal düzeni yeniden inşa eden bir mekanizmadır. Festivalin alay ve istihza unsurları içermesi, ritüelin halk için daha erişilebilir ve katılımcı olmasını sağlar. Bu ritüel, Babil halkını kutsal güçlerle bağlayarak toplumsal dayanışmayı pekiştirmiştir.

> *"Festival'in 4. gününün akşamında din adamları ve koro Kutsalların Kutsalı'nda, tanrıların kaosa karşı zaferini simgeleyen epik şiir Enuma Elişi okumak üzere yerlerini alırlardı." (Armstrong, 1998, s. 20).*

Burada ritüelin, mitolojik hikâyeleri tekrarlayarak kutsal düzenin yeniden pekiştirilmesini sağladığı görülmektedir. Ritüeller, mitosları somutlaştırarak hem toplumsal hem de dinî istikrarı sürdürmüştür. Bu alıntı, mitolojik anlatıların ritüellerle somutlaştırıldığını gösteren bir başka örnektir. *Enuma Eliş* gibi epik şiirlerin ritüel bağlamında okunması, tanrıların kaosa karşı zaferini yeniden canlandırır. Bu okuma, toplumsal birlikteliği desteklerken, ritüelin katılımcılara tanrısal düzenle bir bağlantı kurma fırsatı sunduğunu da gösterir. Aynı zamanda, bu tür ritüeller toplumsal değerlerin pekiştirilmesine ve halkın kendini kutsal bir kozmik düzenin parçası olarak hissetmesine yardımcı olur.

Mitoloji ve ritüel arasındaki ilişki, mitosların sembolik dünyasını somutlaştıran ayinler ve pratikler aracılığıyla güçlenmiştir. Ritüeller, sadece dinî törenler değil, aynı zamanda toplumsal düzeni, kimliği ve sürekliliği sağlayan mekanizmalardır. Babil Yeni Yıl Festivali'nden Baal'in ritüellerine kadar, bu pratikler insanları kutsal güçlerle temasa geçirmiş ve mitolojik anlatıların yaşam bulmasını sağlamıştır. Ritüeller, toplumların mitoslarla bağlantısını sürekli kılarak hem bireysel hem de kolektif bir anlam yaratmıştır. Bu alıntılar toplu olarak düşünüldüğünde, mitosların ritüeller yoluyla toplumsal yaşama nasıl entegre edildiğini ve kutsal düzenle nasıl bir bağ kurulduğunu açıkça göstermektedir. Ritüeller, mitosları somutlaştırarak sadece dinî pratikleri değil, toplumsal düzenin sürekliliğini de destekler. Bu pratikler, kimlik, dayanışma, düzen ve üretkenlik gibi temel toplumsal değerleri güçlendirir. Babil Yeni Yıl Festivali gibi büyük ritüellerden bireysel düzeyde gerçekleşen uygulamalara kadar, mitos ve ritüel, toplumu hem manevi hem de sosyal açıdan bütünleştiren bir çerçeve oluşturmuştur.

Mitoloji ve ritüeller arasındaki ilişkiyi ele alan Daniels (2014), insan topluluklarının kültürel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamada her iki unsurun birbirini tamamlaması üzerinden şekillendiğini belirtir. Mitolojiler, ritüeller için bir çerçeve ve anlam kaynağı sağlarken, ritüeller mitolojik hikâyelerin hayata geçirilmesi ve toplumsal hafızada korunması işlevini üstlenir. Mitolojiler ve ritüellerin temel işlevi ile toplumsal birliğe etkisiyle ilgili olarak Daniels şu ifadeleri kullanır:

> *"Çoğu teoloji kendi yarattığımız bu tanrıların ve kahramanların gönlünü adaklar, müzik, dans, dua ve törenle hoş tutmaya çalışır. Böylece kendimize sağlık ve ölüm, senelik hasat ya da denizin kabarması gibi çok önemli -ama öngörülemez- meseleleri kavrama ve kontrol etme imkânı sağlamış oluruz." ... "Bu ritüeller, toplumların ortak*

> *bir kimlik oluşturmasına ve bireysel bir aidiyet duygusu yaratmasına yardım eden birtakım gelenekler kazandırır." (Daniels, 2014, ss. 9-10).*

Mitolojiler, insanlara doğaüstü olaylar ve kontrol edemedikleri unsurlarla başa çıkabilmeleri için hikâyeler sunar. Ritüeller ise bu hikâyelerin somutlaştırıldığı pratiklerdir. Örneğin, bir hasat ritüeli, mitolojideki bereket tanrılarına adanmış bir hikâyeyi temel alarak yapılabilir. Ritüeller, mitlerin öğrettiği değerleri günlük yaşamda görünür ve uygulanabilir hâle getirir. Mitolojik ritüeller, toplumsal bağları güçlendirir ve kolektif bir kimlik oluşturur. Toplu dualar, adaklar ya da festival benzeri etkinlikler, bireylerin kendilerini daha büyük bir topluluğun parçası olarak hissetmelerine olanak tanır. Bu ilişki, mitolojinin bireylerin yaşamına anlam katmasının yanı sıra, toplumsal birliği de pekiştirdiğini gösterir.

> *"Avustralyalı Aborijinler, insanların yaratılıştan sonra aynı anda hem fiziksel dünyada hem de Düşzamanı'nda yaşadığına inanıyordu. [...] Kabileler herhangi bir insanın, hayvanın, nesnenin ya da anlama konusunda yardıma ihtiyaç duydukları herhangi bir şeyin Düşzamanı'nda ete kemiğe bürünmesi için şarkı söyleyip dua ederlerdi." (Daniels, 2014, s. 16).*

Avustralya Aborjinlerinin mitolojisindeki "Düşzamanı" konsepti, ritüellerin mitolojik bir bağlamda nasıl bir köprü görevi gördüğünü açıkça ortaya koyar. Ritüeller hem fiziksel dünyada hem de mitolojik dünyada bir anlam taşır. Dua ve şarkılar aracılığıyla insanlar, Düşzamanı'ndaki varlıklarla iletişim kurar ve bu sayede yaşamlarına anlam kazandırırlar.

> *"Bilişsel bilimciler, topluca edilen bir duanın yaşattığı ruhani deneyimi, büyük bir spor karşılaşmasındaki duygu yoğunluğuna benzetirler. [...] Mitler de aynen böyle ortak ritüeller oluşturmak için uygun ortam sağlar." (Daniels, 2014, s. 10).*

Ritüeller, mitolojik hikâyelerin ruhani deneyimlere dönüşmesini sağlar. Kolektif dualar ve törenler, toplumsal birlik duygusunu artırırken bireylerin mitlerin içerdiği ruhani mesajlarla bağlantı kurmasına olanak tanır. Bu durum, ritüellerin mitolojik hikâyeleri yalnızca birer anlatı olmaktan çıkarıp yaşanan ve hissedilen bir gerçekliğe dönüştürdüğünü gösterir.

> *"Mısır'ı yöneten firavunların doğrudan tanrı soyundan geldiği rivayet edilirdi ve yönetici olarak temel görevleri Ma'at'ın ilkelerini muhafaza etmekti. Kozmik dengeyi korumanın yollarından biri, tanrılara ve firavunlara adanan ritüeller, mitler ve törenler yapmaktı." (Daniels, 2014, s. 57).*

Mısır mitolojisinde ritüeller, evrensel düzenin (Ma'at) korunmasını sağlamak için kullanılmıştır. Tanrılara adanan törenler hem mitolojik hikâyelerin aktarımını hem de

firavunların ilahi görevlerini yerine getirmesini sağlamıştır. Bu ritüeller, kozmik düzenin bir yansıması olarak görülmüş ve mitolojinin toplumsal düzeni yapılandırmadaki rolünü güçlendirmiştir. Bu alıntıları yorumladığımız zaman Mitoloji ve ritüeller arasındaki ilişki şu temel işlevleri yerine getirir: Birincisi anlam ve rehberliktir. Mitolojik hikâyeler, ritüellerin arkasındaki anlamı ve pratiği belirlemişlerdir. İkincisi toplumsal birliktir. Ritüeller, mitlerin sunduğu değerler etrafında toplumsal bağları güçlendirmiştir. Üçüncüsü ruhani deneyimdir. Ritüeller, mitolojik hikâyeleri bireysel ve toplu olarak yaşanabilir bir ruhani deneyime dönüştürür. Dördüncüsü kozmik düzendir. Ritüeller, mitolojideki evrensel prensiplerin fiziksel dünyada uygulanmasına olanak tanırlar. Kısacası mitolojiler, ritüellerin anlamını ve yapısını şekillendirirken; ritüeller, mitlerin bireyler ve toplumlar için canlı ve etkili bir araç olmasını sağlar. Bu bağlamda ritüeller, mitolojiyi hem ruhsal hem de toplumsal bir gerçeklik haline getirir.

Eliade, "Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi" isimli eserinde mitoloji ve ritüel arasındaki ilişkiyi arketipler, yeniden canlandırma ve kahramanlar üzerinden ele almıştır. Mitolojik arketip ve ritüel tekrarı ilişkisi ile ilgili olarak şunu belirtmiştir:

> *"Her ritüel veya insanın sergilediği her anlamlı eylem, mitolojik bir arketipi tekrar eder; bu tekrar ediş, kutsal dışı zamanı yok eder, ortadan kaldırır ve insanı hakikatle ilgisi olmayan büyüsel-dinsel bir zamanın içine sokar, ama 'ebedi şimdi'yi mitik zaman olarak şekillendirir." (Eliade, 2005, ss. 506-507).*

Bu ifade, ritüelin sadece belirli bir davranışlar dizisi olmadığını, daha derin bir metafizik anlam taşıdığını vurgular. Eliade'ye göre, ritüel sırasında insanlar sıradan (kutsal dışı) zaman ve mekândan koparak mitik zamana geri döner. Mitik zaman, dünyanın başlangıç anlarına veya kutsal olayların gerçekleştiği ilksel döneme işaret eder. Böylece ritüeller, katılımcılara bu ilksel kutsal olaylarla yeniden bağlanma fırsatı sunar. Örneğin, bir hasat ritüeli, dünya yaratılışıyla veya ilk bitkilerin kutsal güçler tarafından insanlara sunulmasıyla bağlantılı mitik bir olayın tekrarıdır (Eliade, 1971, s. 100-101; Kıymet, 2014, s. 24-25). Bu ritüeller, yalnızca bereketin artması gibi pratik sonuçlar doğurmaz, aynı zamanda katılımcıları mitolojik bir arketipi yeniden yaşayarak kutsal olanla birleştirir. Eliade burada, insanın mitik gerçekliğe katılarak sıradan yaşamın kaosundan uzaklaştığını ve anlamlı bir varoluşa girdiğini ifade eder. Mit ve ritüelin yeniden canlandırma işlevi ile ilgili olarak şunu belirtmiştir:

> *"Herhangi bir ritüel, şimdi, tam bu anda meydana gelen şeyin özelliğini taşır. Ritüelin kutlandığı veya tekrarlandığı olayın anı, ne kadar eskiye giderse gitsin, deyim yerindeyse, şimdiye taşınır, 'tekrar temsil edilir'." (Eliade, 2005, s. 463).*

Burada Eliade, ritüelin, mitolojik bir olayın tarihsel bir anını tekrar hayata geçirdiğini ifade eder. Ritüelin "şimdi"de gerçekleştirilmesi, onu yalnızca bir geçmiş hatırlatması olmaktan çıkarır ve güncel bir gerçekliğe dönüştürür. Başka bir deyişle, ritüel, mitolojik zamanın günümüz zamanına dahil edilmesiyle katılımcıların ilksel bir olayın yeniden gerçekleştiğine inanmasını sağlar. Bir ritüel, sadece geçmişte olmuş bir olayı anmakla kalmaz, katılımcılar için o olayın yeniden yaşanmasını mümkün kılar. Katılımcılar, dirilişinin kozmik dirilişin etkilerine doğrudan tanıklık ediyormuş gibi hisseder. Böylece ritüel, mitin etkisini canlı tutarak, mitolojik hakikatin devamlılığını sağlar. Mitolojik kahramanların ritüel içindeki rolüyle ilgili olarak da:

> *"Yeni Gine'de usta bir denizci, denize açıldığı zaman, efsanevi kahraman Aori ile kişileştirilir: 'Aori'nin giydiği zanne, dilen kostümü giyer, yüzü siyaha boyanır ve Aori'nin İviri'nin başından yolduğuna benzer bir love bulundurur.' ... Arketip bir eylemi tekrarlamak suretiyle, onlar kutsala, tarihsel bir zamana giriyor." (Eliade, 2005, s. 465).*

Eliade, ritüel sırasında mitolojik kahramanların, ritüel katılımcıları tarafından kişileştirildiğini ve bu şekilde mitlerin hayata geçirildiğini açıklar. Bu bağlamda, ritüel yalnızca bir mitolojik öykünün temsili değil, mitik kahramanın eylemlerinin doğrudan tekrarıdır. Yeni Gine'deki denizcinin Aori'yi kişileştirmesi, ritüel ile mit arasındaki bağlantının bireyin kimliği üzerinden nasıl kurulabileceğini gösterir. Bu ritüellerde, birey sıradan bir insan olmaktan çıkar ve mitolojik kahramanla özdeşleşir. Bu özdeşleşme, bireyin fiziksel ve ruhsal olarak kahramanın kutsallığından pay almasını sağlar. Denizci örneğinde, bu ritüel yalnızca bireysel bir performans değil, aynı zamanda toplumun mitolojik anlatılarına olan inancını ve bunların kutsallığını sürdürme işlevi görür.

Sonuç olarak baktığımız zaman Eliade'nin bu üç perspektifi, ritüelin mitoloji ile olan ayrılmaz bağını açıklığa kavuşturur. Mitler, ritüellere içerik ve yön verir. Ritüeller, mitik olayları "şimdi"de yeniden canlandırarak kutsal gerçekliği sürekli hâle getirir ve mitolojik kahramanların ritüellerde kişileştirilmesi, bireyin kutsal ile olan bağını derinleştirir ve toplumsal birliği sağlar. Bu bağlamda, mit ve ritüel birbirini tamamlayan unsurlardır. Mit, ritüelin arketipini oluştururken, ritüel, mitin devamlılığını ve yaşanabilirliği sağlar.

Eliade, "Myth and Reality" isimli eserinde, mitoloji ile ritüeller arasındaki ilişkiye geniş bir şekilde yer vermiştir. Özellikle, mitlerin ritüel uygulamalarda nasıl canlandırıldığı ve toplumlar üzerinde nasıl dönüştürücü etkiler yarattığı üzerinde durmuştur. Kozmogonik mitler, özellikle toplumların toplu ritüellerinde önemli bir yere sahiptir. Örneğin, Sumba Adası'ndaki toplu festivallerde, önemli olaylar (bol hasat, önemli bir kişinin ölümü *vb.*) sırasında kozmogoniyi anlatan mitler ritüel olarak yeniden canlandırılır. Bu ritüeller, topluluğun hem yaşayanları hem de ölüleri için toplu bir yenilenme sağlar. Bu ritüel sırasında mitlerin tekrarı, topluluğun köklerine dönüş yaparak "orijinlerine" yeniden bağlanmasını sağlar (Eliade, 1963, s. 35). Mitler, sadece geçmişteki olayları anımsatmakla kalmaz, aynı zamanda bu olayları ritüeller aracılığıyla yeniden yaşatır. Ritüel sırasında, katılımcılar mitolojik kahramanların çağdaşı haline gelirler ve kutsal zamanın içinde yeniden var olurlar. Bu ritüeller, insanları gündelik zamandan çıkararak "mitik zaman" olarak adlandırılan, yaratıcı gücün ilk kez ortaya çıktığı zamana taşır. Eliade, mitlerin ritüellerin etkinliğini garanti altına alan temel bir yapı taşı olduğunu vurgular (Eliade, 1963, ss. 19-20).

> *"Mit, ilkel kültürde vazgeçilmez bir işlevi yerine getirir: İnancı ifade eder, güçlendirir ve kurallaştırır; ahlakı korur ve uygulatır ritüelin etkinliğini garanti eder ve insanın yönlendirilmesi için pratik kurallar içerir." (Eliade, 1963, s. 20).*

Bu alıntı, mitlerin ritüellerin anlamını ve etkinliğini sağlayan kutsal bir temel sunduğunu açıkça ifade eder. Ritüeller, mitlerdeki anlatıların fiziksel olarak yeniden canlandırılmasıdır. Bu durum, ritüel uygulamaları kutsal bir geçmişle ilişkilendirir ve topluluklar için bu uygulamaların anlamını pekiştirir. Eliade, mitlerin ritüeller için bir çerçeve sunduğunu ve onların kutsal etkinliğini garanti altına aldığını açıkça belirtir. Mitler, ritüellerin etkinliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki değerleri ve toplumsal düzeni korur. Ritüellerde mitlerin tekrarı, topluluklar arasında bir bağ kurar ve kutsal bir düzen oluşturur.

> *"Mitleri tekrar ederek, o muazzam zamanı yeniden kurmuş oluruz ve bu sayede bir bakıma anlatılan olaylarla 'çağdaş' hâle geliriz; Tanrıların ya da Kahramanların huzurunda bulunuruz." (Eliade, 1963, s. 18).*

> *"Mitin kesin (apodiktik) değeri ritüeller aracılığıyla periyodik olarak yeniden doğrulanır. İlksel olayın hatırlanması ve yeniden canlandırılması, 'ilkel' insanın gerçek olanı ayırt etmesine ve ona bağlı kalmasına yardımcı olur." (Eliade, 1963, s. 139).*

Bu alıntı, mitlerin ritüeller yoluyla sürekli olarak yeniden teyit edildiğini ve kutsal geçmişin yeniden yaşatıldığını ifade eder. Ritüeller, mitolojik olayları tekrarlayarak

bireylere "gerçeklik" hissi sağlar. Mitlerin ritüel olarak yeniden anlatılması, bireylerin sıradan zaman ve mekânın ötesine geçerek kutsal bir gerçekliğe bağlanmalarına olanak tanır. Bu süreç, sıradan bir etkinlikten çok daha derin bir manevi deneyim sağlar.

Campbell, "The Power of Myth" isimli eserinde, mitolojinin insanların günlük hayatlarını ritüeller aracılığıyla nasıl şekillendirdiğini ve ritüellerin toplumsal bağları nasıl güçlendirdiğini vurgular. Campbell, mitolojilerin çoğunun ritüellerle bağlantılı olduğunu ve bu ritüellerin toplulukları bir arada tutma işlevi gördüğünü açıklar. Örneğin, antik toplumlarda av ritüelleri, avın bereketli geçmesi için tanrılara şükran sunma amacı taşırdığını belirtir (Campbell & Moyers, 1991, s. 86-89). Tarım toplumlarında ise mevsimsel döngüleri takip eden ritüeller, toprağın bereketini artırmak amacıyla yapılırdı. Bu ritüellerde, doğanın yeniden doğuşunu simgeleyen tanrı figürleri kullanılır ve tarımsal döngülerle bağlantı kurulurdu. Campbell, bu ritüellerin doğanın döngüsünü ve yaşamın devamlılığını kutlamak için nasıl kullanıldığını detaylandırır (Campbell & Moyers, 1991, ss. 114-118).

> *"Mit canlı tutulmalıdır. Onu canlı tutabilenler, bir türden ya da diğerinden sanatçılardır. Sanatçının işlevi, çevrenin ve dünyanın mitolojikleştirilmesidir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 115).*

Mitoloji, ritüellerin temelini oluşturur; ancak mitolojinin canlı tutulması, bu hikâyeleri yaratıcı biçimde yeniden ifade eden sanatçılar ve topluluklar aracılığıyla mümkün olur. Ritüeller, mitolojik hikâyelerin pratik ifadesidir ve bu nedenle her kültürün ruhunu ve çevresini yansıtacak şekilde uyarlanabilir. Antik Yunan'da Dionysos şenlikleri, mitolojik hikâyelerin teatral performanslar ve danslarla hayata geçirilmesinin bir örneğidir. Bu şenlikler, sadece dinî bir ritüel değil, aynı zamanda mitolojik hikâyelerin yeniden canlandırılmasıydı. Sanatçılar, hikâyeleri yeniden yorumlayarak ritüel ve mitoloji arasındaki bağları korumuşlardır.

> *"İlkel inisiyasyon (giriş) törenlerinin tüm ritüelleri mitolojik temellidir ve çocuk benliğinin öldürülüp ister kız ister erkek olsun, yetişkin bireyin ortaya çıkarılmasıyla ilgilidir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 173).*

Ritüeller, bireylerin sosyal hayattaki rollerine hazırlanması için kullanılan bir araçtır ve bu süreç genellikle mitolojik hikâyelerle bağdaştırılır. Bu hikâyeler, bireylerin eski kimliklerini (çocukluk veya saflık) bırakıp yeni bir kimliğe (yetişkinlik veya toplumsal sorumluluk) geçişlerini sembolize eder. Ritüeller, bireylerin toplumsal düzene entegrasyonunu sağlar. Afrika'daki bazı kabilelerdeki ergenlik ritüelleri, bireyin

çocukluk dönemini sembolik olarak öldürmesini içerir. Bu süreç genellikle doğaüstü figürlere veya kabile mitolojisindeki kahramanlara atıfta bulunularak gerçekleştirilir. Örneğin, erkek çocuklar savaşçılarla ilgili mitolojik hikâyeleri öğrenirken, kız çocuklar doğurganlıkla ilişkilendirilen tanrıçalara atıfta bulunan ritüellere katılır *(Frazer, 1998, ss. 594-771)*.

> *"Ritüel, bir tanrının öldürülmesiyle başlayan ve ardından ölü kurtarıcıdan gelen besinin gelişini takip eden özgün eylemin tekrarından ibarettir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 139).*

Ritüeller, genellikle mitolojideki kutsal olayların sembolik tekrarlarıdır. Bu, geçmişteki bir olayın kutsal anlamını yaşatma ve yeniden deneyimleme amacını taşır. Tanrının öldürülmesi ve ardından gelen bereket (örneğin, yiyecek veya refah), yaşam ve ölüm döngüsünün kutsallığını vurgular. Mitoloji ve ritüeller, insan deneyiminin anlamlandırılmasında birbirini tamamlar. Mitoloji, ritüellere anlam kazandıran hikâyeleri ve sembolleri sağlar; ritüeller ise mitolojinin topluluklar içinde yaşatılmasını ve pratik anlamda uygulanmasını mümkün kılar. Bu bağlamda ritüeller, mitolojinin zamansız doğasını toplumsal ve bireysel düzeyde sürekli olarak yeniler. Sanatçılar, dinî liderler ve topluluk üyeleri, bu döngüyü canlı tutarak hem bireyin hem de toplumun manevi gelişimine katkıda bulunur.

Ellwood (1999), mitoloji ile ritüel arasındaki ilişkiyi oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Özellikle Eliade'nin çalışmalarında, ritüellerin mitlerin yeniden canlandırılması olarak görülmesi üzerinde durmuştur. Eliade'ye göre, mitler ve ritüeller birbirini tamamlayan iki unsurdur; ritüeller, mitolojik olayların yeniden canlandırılması aracılığıyla kutsal zamanı yeniden hayata döndürür. Eliade, ritüellerin toplulukların kutsal zaman ve mekânla olan bağını nasıl güçlendirdiğini açıklar. Bu bağlamda, ritüeller sadece geçmişte yaşanmış kutsal olayların anısını tazelemekle kalmaz, aynı zamanda katılımcıları mitolojik zamanın içine çeker. Özellikle arkaik toplumlarda, ritüeller yoluyla mitler tekrar tekrar yaşanarak kutsal düzen korunur ve toplumsal yapı güçlendirilir (Ellwood, 1999, ss. 100-159).

> *"Eliade temelde yapısalcıydı; işe ideal bir tip olan homo religiosus, yani dinsel insanla başladı ve ardından bu kişinin gözünden dünyanın yapılarını analiz etti. Onun dinsel kozmik dünyası her şeyden önce 'homojen' değildir; kutsal ve kutsal olmayan (profan), kutsal mekân ve kutsal olmayan mekân, kutsal zaman ve sıradan zaman gibi ayrımlara dayanır. Örneğin tapınakların mekânı ya da yeşil oda, ritüel ve bayram zamanları kutsal olanı temsil ederken, bunların 'sıradan' karşılıkları kutsal olmayanı temsil eder.*

> *Kutsal olan nihayetinde insan eliyle yaratılmaz; yalnızca bir hierophany (kutsalın görünümü) yoluyla keşfedilebilir, mit aracılığıyla iletilir ve bu mitik zamandaki- illud tempu - olayları simgesel olarak tekrar eden ritüellerde korunur." (Ellwood, 1999, s. 111).*

Mircea Eliade'nin "kutsal" ve "profan" ayrımı, ritüelin mitlerle olan bağlantısını açıklar. Ritüeller, mitlerde anlatılan kutsal olayları yeniden canlandırarak kutsal mekânları ve zamanları oluşturur. Bu bağlamda, ritüeller "illud tempus" olarak bilinen mitik zamanın bir tekrarını sağlar. Örneğin, antik Yunan Eleusis ritüelleri, tanrıça Demeter ve Persephone'nin mitine dayanır ve tarım topluluklarında hasat döngülerine anlam kazandırır (Bowden, 2023, ss. 31-33). Bu ritüel, katılımcıların kutsal olanla doğrudan bağ kurmasını sağlar.

> *"Başka bir deyişle, hepsi ilkel olana tutkuyla (her zaman eleştirisiz olmasa da) bakıyorlardı; çünkü mit ve ritüelin gücü sayesinde ilksel insanlığın, modern insanlara kıyasla ruhsal ve kozmik olarak daha bütünleşmiş olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca, ilksel bu bütünlüğün en azından kısmen, belki yalnızca bireysel düzeyde olsa da yeniden kazanılabileceğini düşündürecek kadar çok sayıda güncel örneğin mevcut olduğunu savunuyorlardı." (Ellwood, 1999, s. 8).*

Bu alıntı, mitlerin ve ritüellerin toplumsal bağları güçlendirdiğini ve kolektif bir kimlik oluşturduğunu vurgular. Ritüeller, toplumları mitlerin evrensel temaları etrafında bir araya getirir. Mitoloji ve ritüelin "ilksel insan" için yalnızca kültürel bir form değil, aynı zamanda ruhsal ve kozmik bir bütünleşmenin aracı olduğunu savunan bir düşünceyi dile getiriyor. Metin, modern insanın bu bütünlükten koptuğu; ancak mit ve ritüel yoluyla bireysel düzeyde dahi olsa bu bütünlüğün yeniden kazanılabileceği inancını yansıtır. Örneğin, Hitit mitolojisinde fırtına tanrısı Tarḫunna ile yılan İlluyanka arasındaki mücadele, yılın mevsimsel dönüşümünü simgeler. Her yıl yeniden canlandırılan bu mit, bahar festivallerinde ritüelleştirilir. Buradaki ritüel, yalnızca tanrısal bir olayın anısı değil, kozmosun yeniden düzenlenmesi anlamına gelir.

> *"Canlılık kazandıklarında, bu örnekler kutsal olana dair daha derin düşünceler ve sezgiler için birer katalizör işlevi görür; ancak bu sezgiler daha çok birer metafor, şiirsel mecaz ya da felsefi hayal gücü düzeyindedir 'katı' olgusal gerçeklik düzeyinde değil. Kişi, psikanalizin modern bir şamanın inisiasyonu olduğunu ya da Rushmore Dağı'nın Amerikan kutsal mekânı olduğunu düşleyebilir." (Ellwood, 1999, s. 121).*

Modern dünyada ritüeller, eski mitolojik anlamlarını yitirse bile simgesel düzeyde yaşamaya devam eder. Alıntıda, modern ritüellerin mitolojik kökenlerine dair örnekler sunulmuştur. Psychoanalysis'in bir şaman ritüeli gibi algılanması, bireyin içsel dönüşüm ve iyileşme yolculuğunu sembolize eder. Ayrıca, Mount Rushmore'un Amerikan kutsal

mekânı olarak tanımlanması, modern toplumların kolektif hafızasına dayanan yeni mitlerin nasıl yaratıldığını gösterir. Bu bağlamda, ritüellerin evrimleşerek modern mitlerin bir parçası haline geldiği görülür.

> *"Kısacası bu görüş, tüm mitlerin aslında tek bir mit olduğunu söylerdi; binlerce yüzlerinin ardında, insanlığın psişik birliğine dayanan tek bir mesaj taşıdıklarını ve kurtuluşa giden içsel (intra-psişik) bir yolu ilan ettiklerini savunurdu." (Ellwood, 1999, s. 189).*

Ritüeller, mitolojide anlatılan evrensel temaların tekrarını sağlar. Burada, tüm mitlerin ortak bir mesaj taşıdığı ve bu mesajın insanlığın psişik birliğine dayandığı belirtilir. Örneğin, Doğu ve Batı mitolojilerinde suyun arındırıcı ve yenileyici gücüne sıkça atıfta bulunulur (Eliade, 2003, s. 429). Vaftiz ritüeli, bu temayı Hristiyanlık içinde sürdürürken, Hindistan'daki Ganj nehrinde yapılan arınma ritüelleri benzer bir anlam taşır. Mitik hikâyelerden türeyen bu ritüeller, kültürlerarasında ortak bir dil yaratır.

Mitoloji ve ritüel arasındaki ilişki, kutsal hikâyelerin toplumsal ve bireysel düzeyde yaşanmasını sağlar. Ritüeller, mitolojinin kutsal zaman ve mekânını fiziksel dünyaya taşıyarak toplumsal kimliği pekiştirir ve bireylerin evrenle bağ kurmasına olanak tanır. Modern dünyada bile bu ilişki, kültürlerarasında değişen biçimlerde devam etmektedir. Ritüeller, bir yandan mitlerin evrensel temalarını taşırken, diğer yandan modern bireyin dönüşüm ve aidiyet ihtiyaçlarına yanıt verir.

Şamanların düzenlediği ayinlerde, doğaüstü varlıklarla iletişime geçmek için mitolojik figürlerin ve sembollerin kullanıldığı anlatılmaktadır. Şaman, ruhsal bir yolculuğa çıkarak çeşitli katmanlarda bulunan tanrılar ve ruhlarla iletişime geçer. Bu ritüeller sırasında, ejderha ve kuş gibi mitolojik figürlerin sembolik anlamları kullanılır (Alsan, 2005, ss. 27-37).

> *"Şaman ayinlerinde okunan dualar, çoğunlukla öteki dünyaya ulaşmayı sağlayan yaşlı Şaman tarafından sırra erme döneminde öğretilen ya da Tanrılar tarafından bahşedilen ilahiler ve yardımcı ruhlara seslerini iletmek için doğaçlama olarak söyledikleri ilahiler olmak üzere ikiye ayrılır. Şamanların okuyacağı dualar, ilhama bağlı olup tören sırasında belirlenir." (Alsan, 2005, s. 36).*

Mitoloji, Şaman ritüellerinde hem içerik hem de yöntem açısından belirleyici bir role sahiptir. Şamanların okuduğu dualar, mitolojik anlatılardan ilham alır ve bu dualar genellikle Tanrılar ya da ruhlar tarafından insanlara bahşedilmiş olarak kabul edilir. Bu ritüellerde Şaman, bir aracı olarak görülür ve mitolojik dünyayı fiziksel dünya ile birleştirir. İlahiler ve doğaçlama dualar, Şamanın o anki ruhsal durumuna ve doğaüstü

güçlerle kurduğu iletişime bağlıdır. Orta Asya Şamanizminde, Şamanlar "gökyüzüne yükselme" ritüelleri sırasında dualar ve ilahiler aracılığıyla ruhlar alemine yolculuk eder. Bu ritüel sırasında kullanılan ilahiler, toplumun mitolojik inanışlarını yansıtarak bireylerin manevi bir bağlantı kurmasını sağlardı. Türk kültüründe Şamanların trans sırasında söyledikleri özel şarkılar ve dualar, ruhlara seslenmenin bir yolu olarak görülür. Örneğin, av sırasında hayvan ruhlarından izin almak için söylenen ilahiler, Şaman ritüellerinde sıkça rastlanan bir uygulamadır.

> *"Kurban kavramı, insanlık tarihinin en eski ve üzerinde en çok konuşulan konularından birisi olup Animizm ve totemizm ile ilişkilendirilmektedir. İbadetin önemli bir bölümünü oluşturan kurban, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak ve onların verdiklerine teşekkür ederek onlardan bir şeyler istemek için sunulur." (Alsan, 2005, s. 36).*

Kurban törenleri, mitolojik inançların ritüelistik bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. İnsanlar, doğaüstü güçlerle barış içinde olmak ve bu güçlerden destek almak için kurban sunar. Bu ritüel hem Tanrılar hem de doğa ruhlarıyla bir ilişki kurmayı amaçlar. Kurban törenlerinde sunulan hayvan veya diğer objeler, topluluğun mitolojik değerlerini somut bir şekilde ifade eder. Eski Türk kültüründe, savaş öncesi veya kıtlık dönemlerinde yapılan kurban törenleri, Tanrılara şükran sunmanın yanı sıra toplumun gelecekteki refahını güvence altına alma amacını taşır. Örneğin, at kurban etme ritüeli, Gök Tanrı'ya sadakat ve doğaüstü güçlerle uyum içinde olma çabasını yansıtır. Animizm ile bağlantılı olarak, av hayvanlarının ruhlarına sunulan kurbanlar, doğaya duyulan saygının ve mitolojik anlatılara dayanan ritüellerin bir parçasıdır. Kısacası kurban törenlerinde mitolojik inançlar ön plandadır. Türk toplumlarında kurban ritüelleri, doğaüstü güçlerle bir bağ kurma ve onların lütuflarını kazanma amacı taşır. Kurban edilen hayvanların ruhunun tanrılara ulaştığına inanılır ve bu inanç, mitolojik kökenlere dayandırılır (Alsan, 2005, s. 36).

> *"Ayin törenleri ister kanlı ister kansız olsun mutlaka bir kurban ile yapılırdı. Kurban kelimesi yerine, Türk boylarında tayılga, hayılga, Yakutça'da kereh gibi kelimeler kullanılırdı. Eski Türk yazıtlarında da Kültegin ve Bilge Kağan için öldü yerine, kergek boldi deyimi kullanılmıştır. Şamanistlerde kurbansız ayin yapılmaz." (Alsan, 2005, s. 31).*

Ritüellerde kullanılan semboller, mitolojinin fiziksel dünyada nasıl somutlaştığını gösterir. Kurban, yalnızca Tanrılarla bağlantı kurmanın bir aracı değil, aynı zamanda ritüelin kutsallığını artıran bir unsurdur. Türk kültüründe kurbanın farklı isimlerle anılması, bu ritüelin bölgesel farklılıklar taşısa da mitolojik bir kökeni olduğunu gösterir.

Kültegin ve Bilge Kağan yazıtlarında, "kergek boldi" (öldü yerine kullanılan bir ifade), kişinin mitolojik bir yolculuğa çıktığını ima eder. Bu, kurbanın ritüelistik anlamının yalnızca bir armağan olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir geçiş olarak da yorumlandığını gösterir.

Mitoloji ve ritüeller arasındaki ilişki, doğaüstü güçlerle bağlantı kurma, düzen sağlama ve toplumsal değerleri sürdürme işlevlerine dayanır. Şaman duaları ve ilahiler, mitolojik hikâyelerin ritüelistik bir aktarımıdır. Kurban törenleri ise doğaüstü güçlerle iletişim kurmanın ve topluluğun manevi ihtiyaçlarını karşılamanın bir yoludur. Semboller ve ritüelistik uygulamalar, mitolojinin somutlaştırılması ve kutsallığın korunması açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu ritüeller, toplumların hem manevi hem de sosyal yaşamında derin bir anlam taşır.

Ardzinba (2010), mitlerin ritüellerle iç içe geçmiş yapısı ile ilgili olarak Hitit ayinlerinde, mitlerin ritüellerle iç içe geçtiği ve ayinlerde mitolojik anlatıların önemli bir yer tuttuğu vurgulanmıştır. Özellikle Fırtına Tanrısı'na adanan ritüellerde, mitolojik hikâyeler dramatik bir şekilde canlandırılmıştır. Mitler, ritüellerin önemli bir parçası olarak toplumda dinî ve toplumsal düzeni sağlamaya hizmet etmiştir. Kayıp tanrı mitinin bahar ayinleri ile ilişkilendirildiği ve bu mitlerin tarımsal döngülerle bağlantılı olarak toplumsal refahı sağladığı açıklanmıştır (Ardzinba, 2010, s. 109). Fırtına Tanrısı Teşub ile ilgili ritüellerde, tanrının öfkesi dindirilmeye çalışılırken mitolojik hikâyeler dramatik bir biçimde anlatılmıştır. Bu ayinlerde tanrının doğa olayları üzerindeki etkisi vurgulanmakta ve ritüellerle tanrıya şükran sunulmaktadır. Fırtına Tanrısı'na adanan ayinlerde, yağmur ve verimlilik getirmesi için tanrıya yönelik mitolojik hikâyelerin anlatıldığı detaylandırılmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 109-110). Hitit ayinlerinde mitolojik hikâyeler, belirli ritüel hareketlerle birlikte anlatılmıştır. Örneğin, "Fırtına Tanrısı ve Yılan" miti, yılbaşı ayinlerinde dramatize edilmiştir. Bu ritüel aracılığıyla, toplumsal düzenin yeniden sağlanması ve tanrıların memnun edilmesi hedeflenmiştir. Fırtına Tanrısı'nın Yılan ile savaşı miti, vurulliya adı verilen bir yılbaşı ritüeli ile bağlantılı olarak anlatılmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 124-125).

> *"Hitit ayinlerinde ve ayrıca kral şenliklerinde mit anlatımının önemli yer tuttuğunu sıkça görmekteyiz. 'Çok sayıda halkın mitlerinin ayinlerden kaynaklandığını ispatlamak gerektiği halde, Hatti literatüründe bu husus bizzat metinlerden açıkça ortaya çıkmaktadır.' Mitin ayinle ilişkisi, örneğin Hatti ayinlerinden birinin (SISKUR) Hititçe çevirisinde açık şekilde görülmektedir. Metin başlığına bakılırsa bu (kurban)*

> *ayinini 'Fırtına Tanrısı aşırı gürleyince' (yani yağmur mevsiminde, baharda) Fırtına Tanrısı neferi düzenlemektedir." (Ardzinba, 2010, s. 104).*

Bu alıntı, mitlerin Hitit ayinlerinin yapı taşlarından biri olduğunu ortaya koyar. Ayinlerde anlatılan mitolojik hikâyeler, sadece dinî bir ibadet değil, aynı zamanda doğayla ve mevsimsel döngülerle bir bağlantıyı temsil eder. "Fırtına Tanrısı" hikayesinin bir ayin bağlamında anlatılması hem hikâyenin tanrısal gücünü vurgular hem de topluluğun doğayla uyumunu sağlar. Ayin sırasında hikâyenin anlatılması, mitlerin toplumsal bilinçte canlı tutulmasına yardımcı olur. İlkbaharda düzenlenen bir kurban ayini sırasında Fırtına Tanrısının gürlemesiyle başlatılan ritüel, yağmurun bolluk ve bereket getireceğine olan inancı güçlendirmiştir. Bu ritüel, mevsimsel döngüleri kutlarken tanrılara şükran sunmayı da içermektedir.

> *"Fırtına tanrısı neferi ayin için gerekli olan her şeyi toplar ve ardından Kasku adlı Hatti Ay Tanrısının gökten toprağa düşmesi, Fırtına Tanrısının ona yağmur ve sağanaklar göndermesiyle ilgili mitleri anlatmaya başlar. Bu hikâye, tanrıların arabuluculuğu sayesinde Ay Tanrısının geri alınmasını ve ışık vermeye başlamasını içerir. Hikâyesini bitirince Fırtına Tanrısı neferi, tanrılar için kurban keserdi." (Ardzinba, 2010, s. 104).*

Bu metin, mitolojik hikâyelerin ayinler sırasında dramatik bir şekilde nasıl yeniden canlandırıldığını gösterir. Fırtına Tanrısının Ay Tanrısına yardım ettiği hikâye, yağmurun ve bereketin önemini vurgular. Bu ritüel, sadece dinî bir ibadet değil, aynı zamanda halkın doğa olaylarını anlama ve kontrol etme girişimi olarak da işlev görür. Ritüel sırasında Ay Tanrısının düşüşü ve kurtarılışı hikayesi, doğanın döngüsünü ve tanrıların iş birliğiyle gelen bereketi sembolize eder. Ayinin sonunda verilen kurban, bu tanrılara duyulan minnettarlığı somut bir şekilde ifade eder.

> *"Hitit ayinlerinde, daha ayin ve mit arasında ayrım bulunmadığı kültür düzeniyle ilgili en arkaik ve yazılı olarak belgelenen örnekler olarak dikkat çeker. Burada mit anlatımı, belirli ayin hareketlerinin yapılmasıyla bağlantılıdır." (Ardzinba, 2010, s. 10).*

Bu ifade, Hitit kültüründe mit ve ritüelin birbirinden ayrı düşünülemez olduğunu açıkça ortaya koyar. Mitolojik hikâyeler, ritüel hareketlerle somutlaştırılır. Ayin sırasında yapılan hareketler, mitin dramatize edilmesine ve tanrılarla bağlantının fiziksel olarak hissedilmesine olanak tanır. Bir kurban ayininde, mitolojik bir hikâye anlatılırken, hikâyeyi temsil eden ritüel hareketler gerçekleştirilir. Örneğin, Fırtına Tanrısına adak sunarken, katılımcılar belirli hareketlerle bu hikâyeyi sembolize edebilir. Bu tür ritüeller, hikâyenin toplumsal hafızada canlı kalmasını sağlar. Bu açıklamalar, mitoloji ve ritüel arasındaki güçlü bağları açıkça gösterir. Mitolojik hikâyeler, ritüel aracılığıyla fiziksel ve

toplumsal bir gerçekliğe dönüştürülerek hem tanrılara olan bağlılık ifade edilir hem de topluluk içinde ortak bir bilinç oluşturulur.

Kral ve kraliçenin katıldığı büyük şenliklerde, mitolojik anlatılar önemli bir yer tutmuş, bu şenliklerde mitler hem sözlü anlatılarla hem de sembolik hareketlerle canlandırılmıştır. Bu ritüeller, Hitit krallığının gücünü pekiştirmek ve tanrılarla olan bağı kuvvetlendirmek için düzenlenmiştir. "Büyük Meclis" ayinlerinde mitlerin nasıl kullanıldığı ve kraliyet ailesinin bu ritüellerdeki rolü detaylı olarak açıklanmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 75-90).

López-ruiz 'in (2012), "Tanrılar Doğduklarında Yunan Kozmogonileri ve Yakındoğu" isimli eserinde mitoloji ile ritüeller arasındaki ilişki kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve çeşitli sayfalarda detaylandırılmıştır. Bu konuyu işleyişini şu şekilde özetleyebiliriz:

Kozmogoni ve Ritüellerin İlişkisi. Kozmogonilerin özellikle Mezopotamya ve Mısır gibi kültürlerde ritüel kullanımları incelenmiştir. Enuma Eliş'in Akitu Bayramı'nda (Yeni Yıl kutlaması) okunduğu ve bu ritüelin yaratılış hikayesinin toplumsal düzeni yeniden kurmak amacıyla kullanıldığı anlatılmıştır. Yunan dünyasında da benzer ritüel kullanımların varlığına işaret edilmektedir (López-ruiz, 2012, ss. 197-210).

> *"Kozmo-teogonik metinlerin ritüel ve dinsel önemi, Doğu Akdeniz kültürlerine boylu boyunca yayılır. Bununla birlikte, yaratılış mitlerinin ritüel kullanımı en iyi Mezopotamya'da tespit edilmiştir; bunun başlıca nedeni, arkeolojik keşiflerin çokluğu ve Mezopotamya kültüründe yazı geleneğinin yaygınlığıdır." (López-ruiz, 2012, s. 205).*

Bu alıntı, yaratılış mitlerinin ritüellerdeki önemine vurgu yapar. Doğu Akdeniz'deki birçok kültür, kozmogoni (evrenin yaratılış hikayesi) anlatılarını ritüellerle ilişkilendirmiştir. Mezopotamya'da bu tür ritüellerin en belirgin örneği, *Enuma Eliş* adlı yaratılış destanının Yeni Yıl (Akitu) festivalinde okunmasıdır. Bu ritüel, toplumsal düzenin ve ilahi otoritenin yenilenmesini simgeler (Eliade, 2003, ss. 93-94). *Enuma Eliş*, Marduk'un kaostan düzen yaratışını anlatır ve bu düzen, ritüel aracılığıyla toplumun sosyal yapısına yansıtılır. Yaratılış mitlerinin okunması, evrenin kaostan nasıl çıktığını hatırlatarak, ritüel katılımcılarına düzenin ve otoritenin ilahi kaynağını hissettirmiştir.

Orpheusçu Teogoniler ve Ritüeller. Orpheusçu kozmogonilerin, dinî ritüellerde ve şifa amaçlı uygulamalarda kullanıldığı belirtilmiştir. Özellikle, bu metinlerin şifacılar

ve büyücüler tarafından tatbiki amaçlarla kullanıldığı vurgulanmıştır. Ritüellerde okunan şiirlerin toplumsal düzeni pekiştirdiği ve bireylerin topluma katılımını güçlendirdiği ifade edilmektedir (López-ruiz, 2012, ss. 175-185).

Homeros Tarzı İlahiler ve Kurban Ritüelleri. Homeros'un şiirlerinin dinî törenlerde ve kurban ritüellerinde kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu şiirlerin ritüel bağlamda okunarak toplumsal dayanışmayı güçlendirdiği ve tanrıların onurlandırıldığı bayramlarda kullanıldığı detaylandırılmıştır (López-ruiz, 2012, ss. 223-230).

> *"Hesiodos'un Certamen'i olarak bilinen klasik bir metnin Helenistik redaksiyonuna göre, Homeros'un dizeleri kamusal kurban törenlerinde ve kurban yemekleri ve içkilerinden önce vakarla okunurdu." (López-ruiz, 2012, s. 206).*

Bu alıntı, Hesiodos ve Homeros'un eserlerinin ritüellerde oynadığı role işaret eder. Özellikle Homeros'un destanlarının kurban törenleri gibi önemli toplumsal olaylardan önce okunması, mitlerin sadece edebi birer eser olmadığını, aynı zamanda toplumsal birliği ve kutsallığı pekiştiren araçlar olduğunu gösterir. Örneğin, *İlyada* veya *Odysseia*'nın okunduğu bir kurban töreni, kahramanlık ve tanrısal bağları katılımcılara hatırlatarak ritüelin kutsiyetini artırır. Bu uygulama, toplumsal hafızayı canlı tutmanın yanı sıra dinî ritüellerin etkisini güçlendiren bir gelenek oluşturur.

> *"Yunan teogonilerinde Tahıl Tanrısı Kronos'un esas önemini düşünürsek, bu türden teogonilerin okunması için münasip bir yer, Yeni Yıl kutlaması ve bereketle sıkı sıkıya ilişkili Kronia şenlikleri olabilirdi." (López-ruiz, 2012, s. 208).*

Bu alıntı, Yunan dünyasında tahıl tanrısı Kronos'un bereketle ilişkilendirilmesine dikkat çeker. Kronos'un öne çıktığı bu türden kozmogonik anlatılar, Yeni Yıl festivalleriyle bağlantılı olarak okunmuş olabilir. Örneğin, Kronia şenlikleri, tarımsal döngüyü ve tahıl hasadını kutlamak için düzenlenirdi. Bu bağlamda, Kronos'un yaratılış ve düzen getiren bir tanrı olarak tasvir edilmesi, festivale katılanlara bereketin ve doğanın döngüselliğini hatırlatır. Yaratılış mitlerinin ritüel bağlamda okunması, toplumsal olarak Yeni Yıl'ın sadece takvimsel bir başlangıç değil, aynı zamanda bereket ve yenilenme umudu taşıyan kutsal bir an olduğunu vurgular.

> *"…Ugarit tanrı listeleri kuşkusuz ritüel metinlerle, dolayısıyla ritüel uygulamalarıyla ilişkiliydi." (López-ruiz, 2012, ss. 205-206).*

Kitaptaki bu alıntı, Ugarit kültüründe tanrı listelerinin ritüel uygulamalarla doğrudan ilişkili olduğunu belirtir. Ugarit'in tanrılar panteonundaki hiyerarşi, ritüel düzenlemelerde yansımasını bulur. Örneğin, Ugarit metinlerinde Baal'in fırtına tanrısı

olarak öne çıktığı ve bereketle ilişkilendirildiği görülür. Baal, ritüellerde yağmur ve bereket çağrısı için anılırken, tanrı listeleri bu hiyerarşiyi ve tanrısal güçleri hatırlatır. Bu ritüeller, toplumun doğa ile uyumunu simgelerken, kozmogoninin ritüel anlatımla bireylere ve topluma yönelik manevi bir işlev taşıdığını gösterir. Bu açıklamalar, mitoloji ve ritüeller arasındaki sıkı bağın toplumsal ve dinî açıdan nasıl bir önem taşıdığını ve bu bağın Mezopotamya'dan Yunanistan'a kadar birçok farklı kültürde nasıl somutlaştığını detaylandırmaktadır. Mitlerin ritüellerde okunması veya kullanılması hem bireysel hem de kolektif bilinçte düzen, bereket ve kutsallık kavramlarını pekiştirmiştir. Derveni Papirüsü gibi antik metinlerin, özellikle dinî ritüellerde okunan kozmogonilerin, topluluk üyeleri arasında ortak bir bilinç yaratmak için kullanıldığı tartışılmıştır. Bu ritüellerin toplumsal uyumu güçlendirdiği ve dinî inançların aktarımında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 205-221).

Mısır mitolojisi ve ritüel arasındaki ilişki, ritüellerin mitolojik kökenlerini ve tekrar eden sembolizmini anlamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Aşağıda Frankfort'un "Ancient Egyptian Religion" isimli eserinden yapılan alıntılar bu bağlamı gözler önüne serecektir. Ritüellerin mitolojik kökeni ve tekrarı ile ilgili olarak Frankfort şunları belirtmiştir:

> *"Tanrılar yeniden ortaya çıkar ve 'ilk kez' söyledikleri sözleri bir kez daha söylerler. Böylece devlette meydana gelen kaçınılmaz değişim, Osiris ile onun oğlu ve halefi arasındaki arketipsel ilişkiyle özdeşleştirilir. Mitolojik durum, tanrıların ortaya çıkıp geleneksel ifadeleri dile getirmeleriyle harekete geçirilir." (Frankfort, 1961, s. 136).*

Bu alıntı, ritüellerin mitolojik olayların birer yansıması olduğunu ve bu olayların ritüel aracılığıyla sürekli tekrarlanarak zamansız bir boyut kazandığını ifade eder. Osiris ve Horus arasındaki arketipsel ilişki, firavunların taht geçiş ritüellerinde doğrudan bir model olarak kullanılmıştır. Bu ritüellerde, Osiris'in ölümü ve Horus'un onun yerine geçmesi, her yeni kralın tahta çıkışında yeniden canlandırılmıştır. Firavun'un tahta çıkış törenlerinde, firavun Horus'un yaşayan bir temsili olarak betimlenirken, selefi olan ölü firavun Osiris ile özdeşleştirilir. Bu durum, kraliyet geçişlerinin tanrısal bir düzen içinde gerçekleştiği fikrini pekiştirir (Eliade, 2003, ss. 117-123). Bu ritüellerde, tanrısal sözlerin tekrar edilmesi ve sembolik eylemlerin gerçekleştirilmesi, mitolojik düzenin devamını sağlar.

> *"Çakal maskesi takan bir mumyalama rahibi Anubis'i canlandırırdı. Bazı metinlerde tanrılar konuşur ve hareket eder biçimde görünür. Bu metinlerin en iyi korunmuş olanı,*

> *yeni bir kral tahta çıktığında sahnelenen 'Veraset Gizem Oyunu'dur." (Frankfort, 1961, s. 135).*

Bu alıntıda, ritüellerde tanrıların fiziksel olarak temsil edilmesine dikkat çeker. Örneğin, mumyalama ritüellerinde bir rahibin çakal maskesi takarak Anubis'i temsil etmesi, ritüelin mitolojik bir boyut kazanmasını sağlar. Yeni kralın tahta çıkışı yalnızca siyasi bir devir teslim değil, aynı zamanda kutsal bir yeniden doğuşun sahnelenmesiydi. Bu törensel süreçte, ölen kral Osiris ile özdeşleştirilirken, yerine geçen varis tanrı Horus'un yeryüzündeki temsili olarak yüceltilirdi (Eliade, 2003, ss. 123–130). Bu geçişin tanrısal düzen içinde gerçekleştiği fikri, ritüel tiyatro aracılığıyla da halka sunulurdu. Nitekim, "Veraset Gizem Oyunu" (Mystery Play of the Succession) adıyla bilinen dramatik metin, yeni kralın tahta çıkışı sırasında sahnelenen ve tanrıların bizzat konuşup eylemde bulundukları bir ritüel oyundu. Bu sahnede, Anubis'i temsil eden çakal maskeli bir mumyalama rahibi de yer alırdı. Bu tür bir dramatik ritüel, firavunun tahta geçiş sürecinde gerçekleştirilmiştir. Bu ritüelde, rahipler ve aktörler tanrıların rollerini üstlenir ve Osiris'in ölümü, Horus'un zaferi gibi mitolojik olayları canlandırırlar. Bu tür dramatik canlandırmalar, mitolojik düzenin insanlar tarafından ritüel yoluyla deneyimlenmesini sağlar.

> *"Çünkü amaçları, olup bitenleri ritüelin değişmeyen biçimine dönüştürmektir. Örneğin, bir kralın ölümü hükümdarın kişiliğinde bir değişikliğe yol açtığında, bu tarihsel olay, veraset oyununun ritüel performansında Horus'un Osiris'in yerine geçmesi şeklindeki ezeli gerçek olarak sunulur." (Frankfort, 1961, s. 136).*

Yazar, ritüellerin tarihsel olayları zamansız bir mitolojik çerçeveye taşıma işlevini açıklar. Firavunun ölümü ve yerine geçecek olan kişinin tahta çıkışı, tarihsel bir olay olmasına rağmen ritüel aracılığıyla mitolojik bir gerçeklik olarak sunulur. Osiris'in ölümünü ve Horus'un onun yerine geçişini temel alan bu ritüeller, tarihi olayları evrensel bir düzenin parçası haline getirir. Örneğin, Mısır'daki cenaze ritüellerinde ölen kişi, Osiris ile özdeşleştirilir ve onun ölümden sonraki yaşamına katıldığına inanılır. Aynı şekilde, kraliyet geçiş ritüelleri, yalnızca bir hükümdarın ölümü ve yerine yenisinin geçmesi olarak değil, Horus'un Osiris'in yerini almasının tekrar eden bir temsili olarak görülür. Bu ritüeller, Maat'ın (kozmik düzenin) korunmasına katkıda bulunur (Eliade, 2003, ss. 117-134).

Bu alıntılar genel anlamda birlikte düşünüldüğünde, Mısır mitolojisinin ritüellerle nasıl bütünleştiğini ve ritüellerin mitolojik hikâyeleri zamansız ve tekrarlanabilir bir hâle

getirdiğini açıkça ortaya koyar. Ritüeller, sadece dinî pratikler değil, aynı zamanda mitolojinin fiziksel ve dramatik bir ifadesi olarak işlev görmüştür. Mitolojik temalar, ritüeller aracılığıyla toplumun her seviyesinde deneyimlenebilir hâle getirilmiş ve bu hem dinî hem de toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamıştır. Mısır'da ritüeller, geçmişteki mitolojik olayların sadece anımsanmasını değil, aynı zamanda şimdiki zaman içinde yeniden yaşanmasını sağlamıştır. Bu ritüel pratikler, mitolojiyi günlük yaşamın bir parçası haline getirerek, insanların tanrılarla doğrudan bağlantı kurmasını ve evrensel düzenin bir parçası olduklarını hissetmelerini sağlamıştır.

Littleton (1966), eserinde mitoloji ile ritüel arasındaki ilişkiyi, ritüellerin genellikle bir ideolojinin ifadesi olduğu ve bu ideolojilerin mitolojik figürler ve olaylar aracılığıyla anlam kazandığı üzerinde durarak açıklar. Özellikle Dumézil'in yaklaşımlarında, ritüelin sadece dinî bir uygulama değil, aynı zamanda bir toplumun temel değerlerini ve inançlarını yansıtan bir yapı taşı olduğu vurgulanır. Ritüellerin ideolojik temelleriyle ilgili olarak Littleton şunu belirtmiştir:

> *"Ritüeller, dinin diğer yönlerinden ne daha az ne de daha çok öneme sahiptir, diye belirtir. Teoloji, mitoloji, kutsal yazın, ruhban örgütlenmesi ve ritüelin kendisi, hepsi, bunları anlamlı bir bütün hâlinde birleştiren daha derin bir şeye tabi kılınmıştır. Bu 'daha derin olan şey', bir ideolojidir: dünyayı ve toplumu harekete geçiren büyük güçlerin ve bunların karşılıklı ilişkilerinin bir tasarımı ve değerlendirmesi." (Littleton, 1966, s. 114).*

Bu alıntıda ritüelin, teoloji ve mitoloji gibi diğer dinî unsurlarla bir ideolojik bütüne bağlı olduğu ifade edilir. Ritüeller, bu ideolojinin somut bir yansımasıdır ve toplumun dünya görüşünü temsil ettiğini söyler. Bu türden ritüellerin birçok toplumda ortak olduğu ile ilgili olduğu örneğini Roma ve Hint mitolojisinden verir.

> *"Roma'daki October equus (Ekim ayı at kurbanı) ile Vedik karşılığı olan Aśvamedha (at kurbanı), yalnızca ortak bir Hint-Avrupa ritüelinden köken almakla kalmaz, aynı zamanda sembolik olarak üç Hint-Avrupa işlevini de yansıtır." (Littleton, 1966, s. 113).*

Burada, Roma'daki at kurbanı ritüeli (October equus) ile Vedik Asvamedha ritüelinin Hint-Avrupa kökenli bir ortak ritüeli yansıttığı belirtilir. Bu ritüeller, Dumézil'in teorisine göre üç temel toplumsal işlevi (dinî otorite, askeri güç, tarımsal refah) sembolize ederler.

> *"Ölümsüzlük şöleni' hem ilahi hem de ölümlü bir fenomendir. Bu olgunun ölümlü (ya da ritüel) versiyonu, soma, madhu ve bal şarabı (mead) gibi- neredeyse her zaman alkollü olan- içeceklerin hazırlanışı ve tüketilişinde görülebilir." (Littleton, 1966, s. 44).*

Ölümsüzlükle ilişkilendirilen mitolojik içeceklerin (örneğin soma ve ambrosia), ritüellerde tanrılarla insanlar arasında bir bağ kurmak için kullanıldığı belirtilir. Ritüel yoluyla tanrılara hizmet etme, toplumun refahını ve devamlılığını sağlamanın bir yolu olarak görülür. Mitoloji ve ritüel arasındaki ilişki, ritüellerin yalnızca dinî bir uygulama değil, aynı zamanda bir toplumun ideolojik ve mitolojik temellerini ifade eden bir araç olduğunu gösterir. Ritüeller, toplumun kozmolojik anlayışını güçlendiren sembollerle doludur ve genellikle mitolojik hikâyelerle ilişkilendirilir. Özellikle Hint-Avrupa geleneklerinde, ritüellerin toplumsal yapıları pekiştiren bir rol oynadığı açıkça görülmektedir.

Anadolu mitolojisi, toplumun inanç ritüelleri ile sıkı bir bağ içerisinde gelişmiştir. Bu ritüeller, eski çağlardan beri hem doğa olaylarına hem de toplumsal ihtiyaçlara yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Söylencelerin ritüel kaynağı olarak işlev görmüşlerdir.

> *"İnançlarla söylenceler (mitoloji varlıkları) arasında köken birliği vardır. Ne inanç olmadan söylence ne de söylenceden kopuk bir inanç söz konusu edilebilir. Bu iki öğe, ilk bakışta ayrı nitelikler taşırmış gibi görünse de özü oluşturan öğeler birdir." (Eyuboğlu, 1987, s. 5).*

Bu ifade, mitoloji ile ritüellerin kökensel birliğini açıkça ortaya koyar. Ritüellerin, söylencelerdeki olayların yeniden canlandırılması ya da sembolik olarak yorumlanması yoluyla anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Anadolu'da bir bolluk tanrıçası adına düzenlenen ritüellerde, o tanrıçanın mitolojik hikayesi temel alınır. Ritüel boyunca, o hikayedeki olaylar temsil edilerek hem doğanın düzenine hem de toplumsal inançlara bağlılık ifade edilir. Hititlerdeki "Telepinus" söylencesinde tanrının kaybolmasıyla doğanın kuruması ve tekrar bulunmasıyla doğanın canlanması, ritüelistik bir döngü haline getirilmiştir. Bu ritüel, tarım toplumunun bereket ve doğanın döngüsü üzerindeki inançlarını pekiştirmiştir (Eliade, 2003, ss. 178–181).

> *"Hangi söylence doğaya dayanıyorsa, doğadan, doğa olaylarından kaynaklanıyorsa onda yaratıcı gücün bütün inceliklerini, doğa ile kişi arasında kurulan karşılıklı bağlantıyı, ilişkiyi görebiliriz. Doğa ile kişi arasındaki bağlantının en olumlu sonucu uyumdur." (Eyuboğlu, 1987, s. 275).*

Ritüellerin, doğa olaylarını anlamlandırmak ve toplumu bu olaylara uyum sağlatmak için kullanıldığı görülür (Eliade, 2003, s. 180). Mitolojik hikâyelerdeki doğaüstü unsurlar, aslında doğa olaylarının insanlar tarafından kavranma biçimidir. Ritüeller, bu olayların düzenli bir döngü içinde yeniden üretilmesini sağlar. Antik Anadolu'da mevsim döngülerine göre yapılan ritüeller, doğanın değişimini kutlamak ve

bu döngüleri kontrol altında tutma amacı taşır. Örneğin, ilkbaharda düzenlenen tanrıça Kibele'ye adanmış ritüeller, doğanın yeniden canlanmasını kutlamaya yönelikti ve mitolojide Kibele'nin doğurganlık sembolü olmasıyla doğrudan bağlantılıydı (Roller, 1999, ss. 237–288).

> *"Sanat söylenceyi, söylence de sanatı geliştirir durumdadır. Bir tanrı, tanrıça yontusu incelendiğinde söylenceyle ilgili konu yanında, sanat bakımından da önemli özelliklerle karşılaşılır." (Eyuboğlu, 1987, s. 312).*

Mitolojik figürler, ritüellerde yalnızca anlatılarla değil, aynı zamanda fiziksel sanat eserleri yoluyla temsil edilmiştir. Tanrı ve tanrıça heykelleri, ritüel uygulamaları için merkezde yer alır. Bu eserler, ritüellerin görsel ve duygusal etkisini artırırken, toplumsal belleğin şekillenmesine de katkı sağlamıştır. Yazılıkaya'daki kaya kabartmaları, Hititlerin tanrı panteonunu ve mitolojik hikâyelerini ritüel alanında somutlaştırmıştır. Tanrı figürlerinin belirli bir düzen içinde dizildiği bu alanlar, aynı zamanda ritüel törenlerin gerçekleştirildiği kutsal mekânlar olarak kullanılmıştır (*bk.* Şekil 23.).

> *"Eski Çağ'ın bolluk tanrısı, tanrıçası doğadaydı, insanlar arasındaydı. Onun bütün eylemleri de birer doğal olaydı." (Eyuboğlu, 1987, s. 349).*

Bu ifade, ritüellerin kökeninin doğrudan mitolojik hikâyelere dayandığını ve doğadaki olayların birer sembolik temsiline dönüştüğünü açıklar. Ritüeller, bu doğa olaylarını kutsamak ve toplumun bu olaylarla uyum içinde yaşamasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hititlerin hava tanrısına yağmur duası için düzenledikleri ritüellerde, tanrının gökyüzünde hareket ettiği ve yağmur yağdırdığı söylencesi yeniden canlandırılmıştır. Bu tür ritüellerde, tanrının mitolojik eylemleri bir nevi "oyun" şeklinde toplum tarafından sahnelenmiştir. Mitoloji ve ritüeller, bir toplumun doğayı, inancı ve yaşam düzenini anlamlandırma çabasında birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülür. Ritüeller, mitolojideki hikâyelerin toplumsal hafızada canlı tutulmasını ve bu hikâyeler aracılığıyla toplumun doğayla uyum içinde yaşamasını sağlar. Mitolojik hikâyeler olmadan ritüeller anlamsız hâle gelir; ritüeller olmadan da mitolojik hikâyeler yalnızca birer anlatı olarak kalır. Anadolu mitolojisi bağlamında bu ilişki, özellikle doğa olaylarının anlaşılması ve kutsanması açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Eliade'nin dinler tarihine getirdiği en önemli katkılardan biri, mitlerin yalnızca anlatı değil, aynı zamanda ritüel pratikler aracılığıyla *yaşanabilir kutsal deneyimler*

sunduğunu göstermesidir. Ona göre, mit ile ritüel arasında karşılıklı kurucu bir ilişki vardır; mit, ritüel sayesinde hayata geçirilirken, ritüel de mitin tarihsel ve metafizik boyutunu güncel bir tecrübeye dönüştürür.

Eliade'ye göre "*insan olmak -ya da insan haline gelmek- 'dinle ilişkili' olmak demektir... çünkü beslenmenin, cinsel hayatın ve çalışmanın ayinsel bir değeri vardır.*" (Eliade, 2003, s. 11*).* Bu ifade, mitlerin yalnızca kozmogonik ya da teolojik anlatılar değil, aynı zamanda gündelik yaşamın kutsallıkla bağlantılı bir şekilde örgütlenmesini sağlayan yapılar olduğunu ortaya koyar. Mit, insanın ontolojik güvencesidir; ritüel ise bu güvenceyi yeniden üretmenin aracıdır.

Özellikle arkaik toplumlarda ritüel, insan ile kozmik düzen arasındaki ilişkinin en önemli biçimidir. Eliade, avcı-toplayıcı toplulukların av ile kurduğu bağı şöyle açıklar:

> *"Avın sürekli olarak takip edilmesi, sonunda avcıyla katledilen hayvanlar arasında sui generis bir ilişkiler sistemi yarattı… Avla 'mistik dayanışma'... ölü hayvan ile insan arasında kurban töreniyle eşdeğer bir bağ kuruluyordu." (Eliade, 2003, s. 18).*

Bu bağlamda ritüel, yalnızca teknik bir uygulama değil, aynı zamanda bir *mitik evrenin yeniden kurulmasıdır*. Avcı, yalnızca besin elde etmekle kalmaz; aynı zamanda doğa ile kurulan kutsal ilişkinin bir parçasını yeniden kurar. Mitolojik anlatılar, ritüel pratiklerle birlikte işlediğinde, zamanın sıradan akışı durdurulur ve kutsal zaman yeniden kurulmuş olur. Eliade, bu durumu şöyle özetler:

> *"Geleneksel bir kültüre ait bir insan için yaşamak ne anlama gelir? Her şeyden önce, doğaüstü modellerle uyum içinde, arketiplere uygun şekilde yaşamaktır… Ve eğer arketipsel hareketlerin tekrar edilmesi ve dönemsel törenler yoluyla arkaik insan zamanı geçersiz kılmayı başardıysa, yine de kozmik ritimlerle uyum içinde yaşamıştır; hatta bu ritimlerin içine girdiğini bile söyleyebiliriz." (Eliade, 1974, s. 95).*

Bu anlayış, zamanın profan (dünyevi) doğasına karşı, kutsal zamanın döngüsel yapısını ortaya koyar. Mit, arketipsel olanı anlatırken; ritüel, bu arketipi gerçekleştiren eylemdir. Bu ilişkinin en belirgin örneklerinden biri *Eleusis Mysteria*'ları ve *Orpheusçu* ritüellerdir. Eliade'ye göre bu gizem ritüelleri, mitolojik anlatının somut biçimde yeniden kurulduğu sahnelerdir: "*Eleusis mysteria'ları ve Orpheusçuluğun… Avrupa'nın en parlak zihinleri üzerindeki büyüleyici etkisi… bu mysteria ve Orpheusçuluk anlayışıdır… Mysteria'lar, mitolojik anlatıları ritüeller yoluyla yeniden kurar.*" (Eliade, 2003, ss. 13-14*).* Bu ritüellerde mit, yalnızca anlatılmaz; yaşanır, tecrübe edilir ve bireylerin dönüşümünü mümkün kılar.

Benzer bir biçimde Mezopotamya geleneğinde yer alan Tammuz miti, bireysel acının kozmik bir döngü içinde anlamlandırılmasını sağlar. *"Tammuz'un çektiği acılar ve dirilişi aynı zamanda bir model teşkil etmiştir... Tammuz'un dramasının hatırlanması durumunda her türlü ıstırap katlanılabilir hâle gelmiştir."* (Eliade, 1974, s. 101). Bu anlatının ritüel olarak tekrar edilmesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir "teselli" işlevi görür. Çünkü Eliade'ye göre bu tür mitolojik yapılar, *"ölümü kaçınılmaz olarak diriliş, yıkımı ise yeni bir Yaratılış izler."* (Eliade, 1974, s. 102); dolayısıyla ritüel, yıkım ve ölüm karşısında yeniden doğuşun umudunu yaşatır.

Sonuç olarak, Eliade'nin düşüncesinde mit, ritüelden ayrı düşünülemez. Mit, kutsalın zaman dışı anlatımıysa, ritüel onun zaman içinde yeniden yaratılmasıdır. Ritüel sayesinde kutsal zaman yeniden başlatılır, mit sayesinde evren ve toplum yeniden inşa edilir. Eliade'nin bu çerçevede sunduğu yaklaşım, dinler tarihi, antropoloji ve kültürel çalışmalar açısından güçlü bir teorik temel oluşturur.

Kaleli'nin "Mitolojide İnanç ve Peygamberler" adlı çalışmasında, mitoloji ile ritüel arasındaki ilişki özellikle kurban anlatıları üzerinden dikkat çekici biçimde ele alınmaktadır. Yazar, eserinin mitolojik bir çerçevede kurgulandığını belirterek anlatılan ritüel pratikleri "olduğu gibi kabul ettiğini" vurgular; bu yaklaşım, ritüelin sadece bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda mitolojik bir anlatının devamı olduğunu gösterir (Kaleli, 1996, s. 180). İbrahim peygamberin oğlunu kurban etme sahnesi ise ritüelin hem dinî hem de mitolojik boyutunu örnekler; çünkü burada hem kurbanın maddi gerekleri (ip ve bıçak) hem de Tanrı'ya adanmışlık anlatılır (Kaleli, 1996, s. 181). Yine aynı anlatı içinde Şeytan'ın İbrahim'i durdurmaya çalışması, kurbanın bir imtihan ve inanç ritüeli olarak işlev gördüğünü gösterir (Kaleli, 1996, s. 183). Bu örnekler, ritüelin yalnızca tekrarlanan dinî bir eylem değil, mitolojik anlatılarla şekillenen, inanç sistemlerinin sembolik kodlarını barındıran derin bir yapı olduğunu ortaya koyar. Kaleli'nin metni bu anlamda, mitolojinin ritüeli doğuran ya da şekillendiren temel bir kaynak olduğunu düşündürmektedir (Kaleli, 1996, ss. 180-183).

Ceram (2008), "Tanrıların Vatanı Anadolu" eserinde antik toplumlarda mitolojik anlatılar, yalnızca efsanevi geçmişe dair hikâyeler sunmakla kalmaz; aynı zamanda dinî pratiklerin, yani ritüellerin gerekçelerini ve yapısını da belirler (Burkert, 1979, s. 23). Hitit uygarlığı örneğinde görüldüğü üzere, mitolojiyle iç içe geçmiş bir ritüel sistemi,

toplumun kutsallıkla olan ilişkisini hem bireysel hem de kolektif düzeyde şekillendirmiştir. Özellikle tanrılarla kurulan ilişki biçimleri, düzenli kurban sunma ritüelleriyle somutlaşmış, bu ritüeller de tanrıların mitolojik kimlikleriyle bütünleşmiştir.

Örneğin, Hitit yazıtlarında geçen kurban listeleri, mitolojik tanrıların her biri için belirli aralıklarla sunulması gereken adakları detaylandırarak, bu tanrıların hem bireysel hem de kozmik düzlemdeki önemini vurgular: *"Tanrı Karhuha için bir sığır ve bir koyun. Tanrıça Kupapa'ya bir sığır ve bir koyun. Tanrı Sarku'ya bir koyun ve erkek tanrılar için bir koyun…"* (Ceram, 2008, s. 160). Burada tanrıların adlarının tek tek anılması, onların toplum yaşamındaki rolleri kadar, ritüel pratiklerdeki hiyerarşilerini de gözler önüne serer. Ritüelin belirli bir düzende ve süreklilikle uygulanması gerektiği vurgulanarak, mitolojik düzenin ritüel yoluyla dünya üzerindeki sürekliliği sağlanır.

Bireyin tanrılarla doğrudan ilişki kurma biçimi ise, dualarda daha belirgin hâle gelir. Kralın ağzından verilen yakarışta, ritüelin bireysel kefaret ve ulusal afetlere karşı korunma işlevi vurgulanır: *"Ülkem için, ülkemi vebadan kurtarmanız için kefaret kurbanları sunuyorum, bu acıları çekip çıkarın yüreğimden benim…"* (Ceram, 2008, s. 112*).* Bu ifade, mitolojideki tanrı-insan ilişkisine karşılık gelen ritüel davranışın, sadece toplumsal bir gereklilik değil, aynı zamanda kişisel bir mecburiyet olduğunu da gösterir. Kralın, tanrılarla doğrudan ve neredeyse içten bir ilişki kurma arzusu, mitolojik düzlemde tanrıların cezalandırıcı ve ödüllendirici karakterlerine dayanmaktadır.

Kabartmalarda betimlenen sahneler ise mitolojinin ritüel temsillerle nasıl sahneye taşındığını gösterir. Karatepe rölyeflerindeki geçit töreni ve şölen tasvirleri, tanrıların onuruna düzenlenen ritüellerin görsel temsili olarak yorumlanabilir. Nitekim bu sahnelerde "Asitavandas'ın şöleni" ve tanrı figürleriyle birlikte sunulan kurbanlar, mitolojik anlatının ritüel formda halk önünde tekrarlandığını göstermektedir (Ceram, 2008, ss. 159-165). Böylece ritüel, mitolojinin yaşayan ve yeniden kurulan biçimi haline gelir; halk, tanrılarla olan ilişkisini sadece anlatılarla değil, bu anlatıların bedensel ve görsel temsilleriyle de sürdürür.

Sonuç olarak, Hitit mitolojisinin sadece sözlü ya da yazılı gelenekte değil, aynı zamanda ritüel pratikler aracılığıyla da yaşamaya devam ettiğini açık biçimde ortaya koyar. Bu ritüeller, mitolojiyi hem kutsal bir zaman-mekân olarak bugüne taşıyan hem de toplumun tanrısal düzene katılımını sağlayan başlıca araçlardır.

> *"İnsan etkinliğine dair elimizdeki en eski kayıtlardan, insanların bu karmaşıklığı fark ettiklerini ve bunu açıklamak istediklerini çıkarabiliriz. Bildiğimiz kadarıyla, varoluşun doğasına dair bu kadar çeşitli sorular soran tek canlı türü insanlardır. Farklı toplumların ortaya koyduğu sorular çoğu zaman birbirine oldukça benzese de verdikleri cevaplar ve bu cevaplara verdikleri önem anlamlı biçimde farklılık gösterebilir. Ve işte bu cevaplar, toplumlarımızın insani değerlerini tanımlar. Bu cevaplar aynı anda akla, deneyime ve duyguya dayanır. Etik anlayışımızı, ritüellerimizi ve anlatılarımızı bu cevaplardan türetiriz." (Napoli, 2011, ss. 13-14).*

Mitoloji, ritüellerin doğuşunu ve gelişimini şekillendiren temel bir unsur olarak tanımlanmıştır. İnsanlar doğa olaylarını anlamlandırmak için mitolojik hikâyeleri rehber almış ve bu hikâyelerden ritüel ve etik kurallar türetmiştir. Hestia'nın ocak tanrıçası olarak aile bağlarını güçlendiren bir figür olması, Yunan toplumunda aile içi ritüellerin önemini vurgular. Ailelerin Hestia'ya duaları ve onu onurlandırmak için düzenledikleri günlük ritüeller, ev yaşamının kutsallığını temsil ettiğini gösterir (Napoli, 2011, ss. 34-39). Demeter ve Persephone'un hikayesi, mevsim döngülerine dair mitolojik bir açıklama sunar. Bu döngü, tarımsal toplumlarda ekim ve hasat ritüellerini şekillendirir. Ritüeller, özellikle kış aylarında Demeter'in kaybını ve baharda Persephone'un dönüşünü sembolize eder (Napoli, 2011, ss. 50-53). Dionysos'un şarap tanrısı olarak kutlandığı ritüeller, toplumsal kutlamaların ve dinî törenlerin temel bir parçasıdır. Dionysos şenlikleri, şarap yapımının ve paylaşımının ötesinde, toplumsal birlikteliği artıran bir ritüel etkinlik olarak görülmektedir (Napoli, 2011, ss. 60-62). Bu bilgiler bize, mitolojinin ritüel uygulamalardaki etkisini anlamak için yeterli veri sunmaktadır.

Malinowski'nin "Myth in Primitive Psychology" adlı eserinde, mitoloji ile ritüeller arasındaki ilişki ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Mitlerin ritüelleri anlamlandırmada ve meşrulaştırmada nasıl bir işlev gördüğü, eserin çeşitli bölümlerinde ele alınmıştır. Mitlerin ritüel içindeki rolü ile ilgili olarak Malinowski: mitlerin yalnızca bir hikâye değil, aynı zamanda ritüellerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan sosyolojik bir temel olduğunu vurgular. Mitler, ritüellerin antik ve kutsal bir kökene dayandığını kanıtlayan "pragmatik belgeler" olarak işlev gördüğünü belirtir (Malinowski, 2011, ss. 4-8). Frazer'in ritüel teorilerine atıfta bulunularak, mitlerin ritüellerle paralel olarak nasıl şekillendiği ve ikisinin de toplumsal işlevler için birlikte çalıştığı açıklanmıştır. Frazer'in eserlerindeki tarım ritüelleri ve bereket kültlerine yönelik analizleri temel alınmıştır (Malinowski, 2011, ss. 15-20). Mitlerin ritüellerdeki duaların ve büyülerin sözlü ifadelerine dayanak sağladığı ve ritüellerin etkinliğini artırdığı vurgulanır. Örneğin, Melanezya'daki ölüm ritüelleri, ölen kişinin ruhunun yolculuğunu anlatan mitolojik

hikâyelerle desteklenir (Malinowski, 2011, ss. 22-27). Mitler, ritüellerin uygulanmasını yalnızca desteklemekle kalmaz, aynı zamanda ritüellerin sosyal düzeni sağlama ve toplumsal uyumu pekiştirme işlevini de yerine getirir. Örneğin, Trobriand Adaları'ndaki bazı mitler, toplumsal hiyerarşiyi açıklamak ve ritüellerin tarihsel önemini vurgulamak için kullanılmıştır (Malinowski, 2011, ss. 30-35).

Mitlerin ritüellerle bağlantısının, ritüellerin anlam kazanmasında ve sosyal yapılar içinde yerleşmesinde kritik bir rol oynadığını belirten Malinowski'ye göre, mitler olmadan ritüellerin toplumsal bağlamda bir anlam kazanması güçleşir; dolayısıyla ikisi birbirini tamamlayan kültürel unsurlar olarak işlev görür.

Berens & Spence (2020), çalışmalarında mitolojik anlatıların, tarih boyunca yalnızca sembolik birer anlatım değil, aynı zamanda doğrudan ritüel pratiklere yön veren yapılar olarak da işlev gördüğünü dile getirmişlerdir. Mezopotamya'da Tammuz kültü bunun en açık örneklerinden birini oluşturur.

> *"İşte bu, Tammuz festivaline ait ritüelin kökenidir ve bu ritüelin, mitin kendisinden önce var olmuş olabileceği düşünülebilir. Tanrının ölümünün ve dirilişinin gerek mit gerekse ritüel aracılığıyla temsil edilmesi, hiç kuşkusuz mevsimsel bir anlam taşımaktaydı." (Berens & Spence, 2020, s. 115).*

Bu ifade, mitin ritüelden türemiş olabileceğini, dolayısıyla ritüelin ilk sırada yer aldığını ve mitin bunu açıklamak için üretildiğini öne süren teorilere açık bir göndermedir. Sayfanın devamında, bu ritüelin karakteristik özelliği olarak ağıtların vurgulanması dikkat çekicidir:

> *"Tammuz ritüelinin ayırt edici özelliği, günümüze kadar ulaşan birkaç dizi ağıttır... Artık Tammuz'un ölümüne değil, İştar'ın yeraltı dünyasına gidişine ağıt yakılmaktaydı ve bu nedenle onun Aralu'ya yaptığı yolculuğun efsanesi tapınaklarda okunur olmuştu." (Berens & Spence, 2020, s. 116).*

Bu durum, yazılı mitlerin aynı zamanda tapınaklarda sesli okunarak ritüel pratiğin bir parçası haline getirildiğini göstermektedir. Hatta bu mitin ritüel karşılığı da ayrıntılıdır: *"…Tammuz-İştar mitinin ritüel karşılığı, tanrı heykelciğinin üzerine su dökülmesini içermiş olabilir… bu uygulamanın bir yağmur tılsımı olarak tasarlandığı düşünülmektedir." (Berens & Spence, 2020, s. 115).* Bu tür eylemler, doğrudan doğa olaylarını etkilemeyi amaçlayan sempatetik büyü anlayışının dinsel forma bürünmüş hâlidir. Benzer bir yapı, Yunan mitolojisinde Adonis ritüeliyle karşımıza çıkar:

> *"Benzer şekilde, Yunanların Adonia festivali de Adonis'in ölümünü ve dirilişini simgelerdi… içine kesilmiş çiçeklerin saplandığı toprakla dolu kaplar… Bu ritüelin, yağmurun etkisiyle bitki örtüsünün yeniden canlanmasını simgelediğine inanılır." (Berens & Spence, 2020, s. 115).*

Burada da mevsimsel döngülerin tanrısal temsili, ritüel aracılığıyla doğrudan doğaya etki etme niyeti taşımaktadır. Yunan dünyasında bu yapı daha dramatize bir forma dönüşmüştür; özellikle Eleusis Gizemleri'nde şu şekilde betimlenmiştir:

> *"Bu gizemli kültün başlıca figürleri Demeter ve Kore idi... aynı zamanda tarımsal anlam taşıyan tanrılardı... tören, dinsel bir drama ya da tutku oyunu niteliğindeydi ve bu törende Demeter ile Kore'nin maceraları, mısırın büyümesini simgeleyecek şekilde canlandırılırdı." (Berens & Spence, 2020, s. 392).*

Bu dramatizasyon, tarımsal üretimi simgeleyen sembolik hikâyenin ritüel ortamda yeniden canlandırılmasıdır. Öte yandan, yalnızca mevsimsel döngüler değil, kozmik dengeyi bozan felaketler de ritüellerle dengelenmeye çalışılmıştır:

> *"Bu formüllere belirli bir ritüel eşlik ederdi; bunlardan biri oruç tutmaktı ve rahipler tarafından son derece ayrıntılı arınma törenleri de icra edilirdi... muhtemelen tanrıları öfkelendiren günahı sembolik olarak temizleme umuduyla." (Berens & Spence, 2020, s. 184).*

Bu örnek, ritüelin mitik felaketlerle başa çıkmak için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl işlevselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, mitolojik anlatılar ve ritüel pratikler karşılıklı bir üretim süreci içerisinde birbirini besleyen ve toplumsal düzeni doğayla uyumlu kılmayı amaçlayan bütünleşik yapılardır.

Bu bölüm, mitoloji ile ritüel arasındaki ilişkilerin çok katmanlı yapısını arkaik toplumların dinî ve toplumsal yaşamı bağlamında ele almaktadır. Mitolojik anlatılar, yalnızca kutsal bir geçmişin aktarımı değil, aynı zamanda ritüel pratikler aracılığıyla toplumsal kimliğin, kolektif hafızanın ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Ritüelin temelinde, mitsel anlatıların zaman dışı ve evrensel bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgiler, yalnızca sözlü gelenekte korunmakla kalmayıp, aynı zamanda dramatik tekrarlarla, sembolik jestlerle ve toplumsal katılımla sürekli yeniden üretilmiştir.

Hieros gamos örneğinde olduğu gibi, ritüelin temelinde yer alan mitolojik olay, doğa döngülerini temsil etmekle birlikte, insanın doğa üzerindeki etkinliğini ve müdahalesini meşrulaştıran bir zemin sunmaktadır. Ritüel bu yönüyle, mitin yalnızca pasif bir anlatı değil, toplumu ve doğayı şekillendirme aracı olduğunun göstergesidir.

Campbell, Eliade, Lévi-Strauss ve Burkert gibi düşünürlerin katkılarıyla, ritüelin hem bireysel kimliğin inşasında hem de toplumsal yapının yeniden üretiminde merkezi bir rol oynadığı açıkça ortaya konmaktadır. Eliade'nin kutsal zamanın ritüel aracılığıyla şimdiki zamana taşındığı yönündeki tespiti, ritüelin yalnızca geçmişi anma değil, kutsalı şimdi ve burada yeniden var etme işlevine dikkat çeker.

Bununla birlikte, mit ve ritüel ilişkisi salt taklitten ibaret değildir; her ritüel, mitolojik bir olayın birey ve toplum nezdinde yeniden tecrübe edilmesini sağlar. Ritüelin performatif doğası, mitolojik sembollerin bedensel, mekânsal ve sözlü ifadeyle görünür kılındığı bir sahne yaratır. Bu sahnede birey, sadece bir katılımcı değil, aynı zamanda mitolojik anlatının canlı bir taşıyıcısı haline gelir. Dolayısıyla mitoloji ve ritüel, hem bireyin kutsal olanla ilişkisini düzenleyen hem de toplumun bütünleşmesini sağlayan işlevsel bir bütünlük oluşturur.

Sonuç olarak, ritüel ve mitoloji arasındaki ilişki, arkaik toplumlarda kutsalın yeniden üretilmesi, toplumsal düzenin korunması ve kültürel aktarımın sağlanmasında hayati bir rol üstlenmektedir. Ritüel, mitsel bir anlatıyı zaman ve mekân bağlamında yeniden işlerken, mit ise ritüele içerik ve yön kazandırır. Bu ikili yapı hem düşünsel hem de uygulamalı düzeyde arkaik zihniyetin en temel yapıtaşlarını oluşturur. Bu bağlamda mitoloji ve ritüel, kutsalın hem anlatı hem de eylem düzeyinde toplumla bütünleştiği araçlardır ve tarihsel süreçte kültürel formasyonların şekillenmesinde vazgeçilmez bir rol oynamışlardır.

2.3. MİTOLOJİNİN RESİM, HEYKEL, ŞİİR GİBİ ALANLARA ETKİSİ

Sümer mitolojisi, sanatı hem biçim hem de işlev yönünden şekillendiren köklü bir kaynak olarak öne çıkar. Bu mitolojide tanrılar yalnızca doğa olaylarının kişileştirilmiş halleri değil, aynı zamanda estetik değerlerin taşıyıcılarıdır. Enki örneği bu bağlamda dikkat çekicidir: Enki'nin müzikle ilişkisi, özellikle lir ve arp gibi çalgılarla ifade edilen tanrısal armoni, Sümer sanatında müziğin yalnızca bir eğlence unsuru değil, kutsal bir düzen kurucu olarak konumlandığını gösterir (Kramer & Maier, 2000, ss. 149-155) (*bk.* Şekil 33-34.). Aynı biçimde, Eridu'daki Enki Tapınağı'nın labirent biçimli mimarisi, kozmik bilgelik arayışının simgesel bir temsili olarak değerlendirilir. Bu yapının fiziksel özellikleriyle Enki'nin mitolojik nitelikleri arasında kurulan bağ, mimarinin kutsal anlamlarla nasıl yüklendiğini açıklar (Kramer & Maier, 2000, ss. 285-309).

> *"Ve Enki Apsu'da İnanna'yla yan yana, birlikte diktiler biraları, şaraplar içtiler, kaseler ağzına kadar doluydu. Yer'in ve Gök'ün şerefine kaldırdılar kupaları… İçki faslından sonra Enki, uşağı İsimud'a şöyle dedi: 'İtibarım gereği! Apsu'mun gereği! Kutsal İnanna'ya, kızıma sunacağım; kimse engelleyemeden Güçler: En'in görevini; Lagal'in görevini; Kutsal İşlev'i; Yüce Meşru Tacı ve Kraliyet Tahtı'nı… Yüce Asa'yı; Emretme Sopası'nı; Soylu Pelerin'i; Çobanlığı ve Krallığı… Egizi'nin görevini; İşib'in görevini… Doğruluğu, Ölüler Diyarı'na İnişi, Travestiliği…' Göksel-Kutlu Fahişelik, Sesler Çıkartan Orkestra, Şarkı Söyleme Sanatı… Kimse engelleyemeden Ahşap Tekniklerini; Metal Tekniklerini; Yazı Tekniklerini; Döküm Tekniklerini; Deri Tekniklerini; Kumaş Tekniklerini; Mimarlık ve Sepetçilik Tekniklerini! Ve İnanna aldı bunları. Ve İnanna, tüm bu Güçleri aldı, Göksel Gemi'ye yükledi ve Uruk'a doğru yola çıktı." (Bottéro & Kramer, 2017, ss. 262–268).*

Seramik sanatında ise Enki'nin su ile özdeşleştirilmesi, dalga motifleri, spiral desenler ve balık sembolleri ile görünür hâle gelir (Altuncu, 2011, ss. 47-49). Bu tür sanatsal unsurlar, mitolojinin yalnızca bir anlatılar bütünü değil, aynı zamanda estetik üretimin doğrudan kaynağı olduğunu ortaya koyar. Sümer silindir mühürlerinde Gılgamış gibi kahraman figürlerinin tasvir edilmesi, sanatın bir tür görsel mit anlatımı işlevi gördüğünü gösterir. Böylece Sümer mitolojisi, sanatın hem ikonografik repertuarını hem de ritüelistik anlam dünyasını belirleyen bir sistem olarak işlev görmüştür (Black & Green, 1992, s. 19; Winter, 1981, s. 2).

Enki'nin kutsal törenlerde müzik aletleriyle olan bağlantısı, özellikle lir ve arp gibi enstrümanların tanrısal ritüellerde kullanılmasıyla açıklanır (Kramer & Maier, 2000, ss. 149-155). Sümer mitolojisinde müzik, tanrılarla iletişim kurmanın ve ritüellerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Lir ve arp gibi enstrümanlar özellikle tanrısal ritüellerde hem insanların hem de tanrıların ruhani birlikteliğini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Enki, bilgeliği ve yaratıcı yönüyle tanınan bir tanrı olarak, müziği yalnızca bir estetik araç olarak değil, aynı zamanda kozmik düzeni koruyan bir öğe olarak görmüştür. Sümer tapınaklarında müzik, genellikle rahipler ve rahibeler tarafından icra edilir ve tanrıya adanan bu ilahi seslerin, ritüeller sırasında ilahi enerjileri harekete geçirdiğine inanılırdı (Duchesne-Guillemin, 1981, s. 287; Galpin, 1937, s. 4; Kilmer, 1971, s. 131). Enki'nin müzikle ilişkilendirilmesi, onun yaratıcılık, düzen ve insanlık için faydalı her şeyi teşvik eden yönüne uygun düşmektedir (Yamaner, 2018, ss. 7-10). Enki'nin insanlığa suyu ve bilgeliği öğretmesi gibi, müzik de yaşamı düzene sokan bir araçtır. Enki'ye atfedilen birçok ritüelde, rahipler arp eşliğinde Enki'ye övgü ilahileri söylemiş ve kutsal alanlarda müzik, kozmik düzenin yansıması olarak ele alınmıştır. Mitolojik bir bağlamda, müzikle

tanrılar arasında köprü kuran rahipler, Enki'nin bilgeliğinden ilham almışlardır (Kilmer, 1971, s. 131; Kramer, 2013, ss. 121-123).

Eridu'daki Enki tapınağı, yalnızca bir ibadet yeri değil, aynı zamanda Sümer estetiğinin önemli bir örneği olarak, labirent benzeri bir tasarıma ve süslemelerde kullanılan sanatsal detaylara sahipti (Kramer & Maier, 2000, ss. 285-309). *"Eridu'daki Enki tapınağı"* Sümerlerin kutsal mimaride ulaştığı estetik doruklardan birini temsil etmektedir. Tapınak sadece bir ibadet yeri olmanın ötesinde, Sümer sanatının ve mitolojisinin fiziksel bir temsili olduğuna dikkat çekilmektedir. Labirent benzeri tasarımı, tanrılar ile insanlar arasında bir geçiş alanı yaratma amacı taşır. Bu mimari detay, Enki'nin su, bilgelik ve yaratıcılık temalarını somutlaştırır (Bottéro, 2001, s. 117; Kramer, 1963, ss. 135-136). Tapınakta kullanılan süslemeler ve kabartmalar genellikle tanrılar arasındaki mitolojik olayları ve Enki'nin hikâyelerini yansıtır. Enki'nin Abzu'da, yani yeraltı sularının bulunduğu kutsal mekânda yaşadığına inanılırdı. Bu mekân, Sümer inancına göre bilginin kaynağıydı. Eridu'daki tapınak, Enki'nin Abzu'daki evini sembolize eder ve labirent tasarımı, yalnızca bilgelik arayışında olanların bu bilgiye erişebileceği fikrini güçlendirir. Bu, Sümer mitolojisinde yer alan *"Enki'nin suları düzenlemesi"* hikayesini yansıtan bir mimari mesajdır (Kramer & Maier, 2000, ss. 49-83).

Sümer mitolojisinin seramik ve sanat üzerindeki etkisi, tapınak dekorasyonlarında kullanılan mitolojik figürlerin detaylı işlenişiyle görülür. Bu figürler, tanrılarla ilgili mitolojik hikâyeleri temsil eder (Kramer & Maier, 2000, ss. 310-320). Sümer mitolojisinin özellikle seramik ve sanat üzerindeki etkisi, tapınak dekorasyonlarındaki mitolojik figürlerin detaylı işlenmesiyle açıklanmaktadır. Sümer sanatında seramikler, yalnızca gündelik ihtiyaçlar için değil, aynı zamanda ritüellerde ve tanrılara sunulan adaklarda kullanılırdı. Bu seramiklerin üzerine kazınan figürler ve motifler, genellikle Enki gibi tanrıların hikâyelerini temsil eder (Crawford, 2004, s. 185; Black & Green, 1992, s. 73). Enki'nin hikâyeleri arasında, kozmik düzeni sağlaması, insanlara suyu ve tarımı öğretmesi gibi konular yer alır. Bu hikâyeler, seramiklerde simgesel bir şekilde betimlenmiştir. Enki'nin, insanların su kaynaklarına erişimini düzenlediği *"kanalların yaratılışı"* miti, Sümer seramiklerinde sıklıkla dalga motifleri ve su tanrısıyla ilişkilendirilen sembollerle ifade edilmiştir. Ayrıca, seramiklerde sıkça yer alan Enki'nin

sembolleri (balıklar, su dalgaları, bazen kazılmış spiral desenler), onun yeraltı sularıyla olan bağlantısını açıkça yansıtır (Altuncu, 2011, ss. 47-49).

Babil'in erken dönemlerinde denizden yarı balık yarı insan bir varlık çıkmış, adı Oannes'ti. Oannes gündüzleri insanlar arasında dolaşır, onlara yazıyı, sanatları, tarımı, şehir kurmayı ve toplumsal yaşamın düzenini öğretirdi; geceleri ise denize geri dönerdi. (Yıldırım, 2022, ss. 42-47).

> *"İlk yıl, Babylonia'nın kıyısındaki Erythraean Denizi'nin bir bölümünden, akıl sahibi bir hayvan ortaya çıktı; buna Oannes deniliyordu. (Apollodoros'un aktarımına göre) bu varlığın tüm bedeni bir balığa benziyordu; fakat balık başının altında başka bir başı ve balık kuyruğunun altına eklenmiş, insana benzeyen ayakları vardı. Sesi ve dili de açık seçik ve insan gibiydi ve onun bir tasviri günümüze kadar korunmuştur. Bu varlık, gündüzleri insanlarla konuşurdu; fakat o vakitte hiçbir yiyecek almazdı. Onlara harfleri, bilimleri ve her türlü sanatı öğretti. Evler inşa etmeyi, tapınaklar kurmayı, yasaları derlemeyi ve geometrik bilginin ilkelerini açıkladı. Onlara toprağın tohumlarını ayırt etmeyi öğretti ve meyveleri nasıl toplayacaklarını gösterdi. Kısacası, insanın davranışlarını yumuşatmaya ve insanlığı uygarlaştırmaya yarayacak her konuda onları eğitti. O zamandan itibaren, onun öğrettikleri o kadar yaygınlaştı ki, buna esaslı bir ekleme yapılmadı. Güneş battığında ise bu varlığın yeniden denize dalarak geceyi derinliklerde geçirmesi adetti; çünkü o, amfibik bir varlıktı." (Cory, 1876, s. 57).*

Oannes mitinin en önemli sembolik boyutu, suyun yaşam ve bilgelikle olan ilişkisidir. Enki'de olduğu gibi, burada da su yalnızca doğa unsuru değil, aynı zamanda bilgi ve uygarlığın kaynağıdır. Bu nedenle Oannes, Mezopotamya ve İran sanatında balık-pullu giysi giyen rahipler ya da balık-insan figürleriyle temsil edilmiştir. Bu açıdan, Enki'nin su ile olan yaratıcı ve yaşam verici ilişkisi ile Oannes'in suyu bilgelik ve kültürün kaynağı olarak temsil etmesi arasında güçlü bir paralellik vardır. Her iki mit de suyu yalnızca doğal bir unsur değil, toplumsal düzenin kaynağı olan kutsal bir güç olarak görür.

Çınar (2006), "Heykel ve Mitoloji" isimli eserinde, mitolojinin resim, heykel ve sanat üzerindeki etkisine dair detaylı bilgiler sunmaktadır.

> *"Mezopotamya, Mısır, Yunan, Anadolu, Hint, Maya, Aztek uygarlıklarının inanca dayanan mitolojileri sadece kendi kültür ve sanatına değil, kendinden sonraki kültürlerin sanatsal gelişimi üzerinde etkin olmuşlardır." (Çınar, 2006, s. IV).*

Mitolojik hikâyeler, toplumların inanç sistemlerinin temel taşı olmuştur. Her bir uygarlığın sanatı, doğrudan bu mitolojik hikâyelerle biçimlenmiştir. Örneğin, Mezopotamya'da Sümerlerin mitolojik hikâyelerinden biri olan "Gılgamış Destanı", tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiyi ve ölümsüzlüğü arayan insan temasını işler. Bu

destanın etkisi, silindir mühürlerdeki tanrı betimlemelerinde ve tapınak rölyeflerinde görülür. Sümer silindir mühürlerinde Gılgamış'ın boğa ile savaş sahnesi, hikâyeyi görselleştirir (Black & Green, 1992, s. 91; Kramer, 1963, s. 186) (*bk.* Şekil 12 ve 13.). Mısır sanatında tanrıların heykel ve resimle ifade edilmesi oldukça yaygındır. Örneğin, Horus'un şahin başlı heykelleri, krallığın koruyucu tanrısı olarak onun gücünü simgeler (Wilkinson, 2003, s. 200). Ayrıca, İsis'in oğlunu emzirirken betimlendiği heykeller hem bir anne figürünü hem de tanrısal bir koruyucuyu temsil eder. Bu mitolojik temalar yalnızca kendi uygarlıklarıyla sınırlı kalmamış, sonraki dönemlerin sanatını da derinden etkilemiştir (Şen, 2017, ss. 464-468). Örneğin, Rönesans sanatında Yunan mitolojisinden ilham alınarak yaratılan Venüs'ün Doğuşu (Botticelli) gibi resimler bu etkinin bir uzantısıdır.

> *"Doğa ile ilişkileri çerçevesinde, metaforlarla yüklü bir dil geliştiren insan, bu dili hayatıyla ilgili her şeyin içinde, oluşturduğu kültürel, toplumsal ve bilimsel yapılanmada kullanmıştır. İlkçağ uygarlıklarından itibaren sanatın her alanında rastlanan doğa ile ilişkili metaforlar, mitolojiler aracılığıyla görsel sanatlara esin kaynağı olmuştur." (Çınar, 2006, s. III).*

Mitoloji, insanın doğayı anlamlandırma çabasını anlatır. Bu anlamlandırma, doğa olaylarını tanrılaştırarak ve bunları metaforlarla hikâyeleştirerek gerçekleşir. Yunan mitolojisi, doğa olaylarını antropomorfik tanrılarla açıklar. Zeus gökyüzünü ve yıldırımı (Erhat, 2007, ss. 295-298), Poseidon denizi temsil eder (Erhat, 2007, ss. 252-253). Bu tanrılarla ilgili hikâyeler ve imgeler heykel ve rölyeflerde sıkça işlenmiştir. Örneğin, Olympia'daki Zeus heykeli, tanrının gücünü ve kudretini yansıtırken aynı zamanda toplumun doğa üzerindeki korkularını ve hayranlığını ifade eder. Hint mitolojisi ise doğa döngülerini tanrıların hikâyeleriyle anlatır. Tanrı Vişnu, yaratıcı ve koruyucu olarak dünya düzenini temsil eder. 10. yüzyıla ait Vişnu heykellerinde, tanrı dev bir yılanın üstünde tasvir edilmiştir (Korhan, 1997, ss. 167-170). Mitolojideki bu metaforik ifadeler, yalnızca doğayı değil, aynı zamanda insanın yaşam ve ölüm gibi temel gerçeklerini de sanata taşır.

> *"İnsan düşüncesinin gelişim sürecinde, doğayı kavrama açısından önemli birer başlangıç belgeleri olan mitler, masallar ve söylenceler insanlığın tarihsel serüvenini öğrenmede bize yararlı bilgiler sunmuşlardır. Bilim ve sanat yoluyla günümüze ulaşan mitler, birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir; felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, tarih, edebiyat, müzik, tiyatro, sinema, mimari, resim ve heykel bu disiplinlerden bazılarıdır. Bu disiplinler arasında mimari ve heykel en eski anlatımların örneklerini günümüze taşırlar (Çınar, 2006, s. IV).*

Heykel sanatı, mitolojik hikâyeleri somutlaştırmanın en eski yöntemlerinden biridir. Heykeller, tanrıları, kahramanları ve mitolojik olayları üç boyutlu bir şekilde ifade ederek hem bir inanç temsili hem de bir hikâye anlatıcılığı işlevi görür (Wilkinson, 2003, s. 44). Mezopotamya heykelinde tanrı Enlil veya Marduk gibi figürler, güçlü ve ihtişamlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Sümerlerdeki bir silindir mührü örneği, tanrı Enlil'e yapılan adak sahnesini betimleyerek insanın tanrılarla ilişkisini görselleştirir (Çınar, 2006, s. 22). Yunan heykeli, tanrıları insani özelliklerle betimlemiştir. Afrodit, güzelliğiyle; Athena, bilgelik ve savaşçılığıyla simgelenir (Boardman, 1985, s. 7-20). Örneğin, Afrodit'in Knidos heykeli hem tanrıçanın zarafetini hem de antik dönemde estetik anlayışını temsil eder. Aztek uygarlığından Coatlicue (Yılan Etek Tanrıçası) heykeli, yeniden doğuşu ve ölüm döngüsünü sembolize eder. Tanrıçanın yılanlarla çevrili betimlemesi, doğa döngüsünün hem yaratıcı hem de yıkıcı gücüne vurgu yapar (Çınar, 2006, s. 32). Bu eserler, yalnızca dinî bir ritüelin parçası değil, aynı zamanda estetik bir anlatım biçimi olarak da değerlendirilmiştir.

Mitlerin sanata olan etkileri genel olarak açıklanmakta, özellikle mitolojik anlatıların edebiyat, mimari, plastik sanatlar ve sahne sanatları üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Bu, Osiris'in ölüm törenleri ve Yunan tanrıları Apollon ve Dionysos onuruna yapılan festivaller gibi ritüellerin sanata etkisi olarak görülmektedir (Çınar, 2006, ss. 18-20). İlkçağ uygarlıklarında heykel sanatının mitolojik temalarla ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde, antik uygarlıkların tanrıları ve kahramanlarının heykel sanatında nasıl temsil edildiği üzerinde durulmaktadır. Özellikle Mezopotamya, Mısır ve Yunan sanatında mitolojiye dayalı heykel örnekleri detaylandırılmıştır (Çınar, 2006, ss. 21-42; Toluyağ, 2020, ss. 268-275). Alternatif, Rönesans, Barok ve Romantik dönemlerde mitolojinin heykel üzerindeki etkilerinin belirtileri. Bu dönemlerin mitolojik öyküleri, sosyal ve dinî olayların üretken bir şekilde heykellere aktarılmıştır (Çınar, 2006, ss. 43-51). Modern heykel sanatında antik mitlerin yeniden yorumlanması ve bu mitlerin toplumsal, politik ve güncel gelişmelere eleştirel bakış açısıyla nasıl birer metafor olarak anlatılmaktadır. Özellikle Picasso ve Max Ernst gibi sanatçıların eserlerinde bu etkiler görülebilir (Çınar, 2006, ss. 52-56; Yurtözveri, 2023, ss. IX-X).

Mitolojinin sanat üzerindeki etkisi, insanın inanç, doğa ve yaşamla kurduğu ilişkiyi sanat eserlerine yansıtma biçimini gösterir. Mezopotamya'nın güçlü tanrılarından Yunanistan'ın insansı figürlerine, Mısır'ın koruyucu tanrılarından Hint mitolojisinin

kozmik hikâyelerine kadar mitoloji, görsel sanatların vazgeçilmez bir ilham kaynağı olmuştur. Bu sanatsal ifadeler, sadece geçmişi değil, aynı zamanda modern dönemde bile sanatı ve kültürü şekillendirmeye devam eder (Zencirci, 2024, ss. 96-112).

Mezopotamya mitolojisinin sanat üzerindeki etkisi, özellikle figüratif sanatta güçlü bir şekilde gözlemlenir. Mezopotamya'da dağıtılmış heykel, kabartma ve diğer sanat eserleri, yoğun olarak dinî temalar çevresinde şekillenmiştir. Bu eserlerde tanrılar, yarı-insan yarı-hayvan figürleri ve sembolik motifler yer alarak, dinî inançların ve mitolojik anlatıların görsel birer şekilde kullanıldı. Mezopotamya'da sanat, tanrıların gücü ve insanla olanların zenginliğini simgelemek için sıklıkla tapınaklar ve sarayların toplantılarında yer alır. Özellikle tapınaklarda sergilenen bu figürler, dinî ritüellere göre toplumsal kozmik düzen olan inancını pekiştirir. Bu figüratif sanatın dinî rolüne dair ayrıntılarıyla gösterir (Alderescal, 2013).

Armstrong'un "Mitlerin Kısa Tarihi" isimli eserinde bu konu üzerinde ayrıntılı durulmuştur. Mitolojinin bir sanat biçimi olarak etkisinden bahsederken yazar:

> *"Mitolojinin bir sanat biçimi olduğunu görmüştük. Güçlü bir sanat çalışması varlığımızı ele geçirir ve onu sonsuza dek değiştirir. İngiliz kritik George Steiner'a göre, belli dinler ve metafizik deneyimler gibi sanat da insanın yaşadığı 'içe işleyen' dönüşümcü bir çağrıdır. Varoluşumuzun gizli kalmış son kırıntılarını araştıran dayatmacı, istilacı bir patavatsızlık; 'sakıngan varlığımızın küçük evine tecavüz eden' bir bildiridir, dolayısıyla 'artık eskisi gibi içinde yaşamaya elverişli bir yer olmaktan çıkar.' Bize etkili bir dille 'yaşantınızı değiştirin' diyen deneyüstü bir karşılaşmadır." (Armstrong, 2005, s. 101).*

Bu alıntı, mitolojinin bir sanat biçimi olarak algılanabileceğini ve sanatın insan üzerindeki etkisinin dönüştürücü olduğunu ifade ediyor. Mitoloji, insanın varoluşunu anlamlandırma çabasının bir sonucu olduğu gibi sanat da aynı işlevi görür. Sanatın derin ve sarsıcı gücü, mitlerin de sahip olduğu bir etkidir. Mitoloji sadece geçmişin anlatıları değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun anlam arayışında bir rehberdir. Michelangelo'nun "Adem'in Yaratılışı" freski, insanın tanrısal güçle nasıl bir bağlantı içinde olduğunu anlatan bir mitolojik yorumdur. Bu sahne, yaratılış mitini görselleştirerek izleyiciyi insanın varoluşunu sorgulamaya iter (Aslıtürk & Aydın 2017, ss. 722-728).

"Laocoön ve Oğulları" heykeli, mitolojik bir sahneyi yansıtarak seyirciyi trajedi, korku ve kader üzerine düşündürmeye zorlar. Bu heykelde Laocoön ve oğulları, tanrıların gazabına uğrayarak deniz yılanları tarafından boğulurken tasvir edilir (Can, 1997, s. 320).

Bu anlatım, mitlerin insan doğasının kırılganlığına ve tanrısal güçlerin kaçınılmazlığına dair sanat aracılığıyla nasıl etkili bir şekilde sunulabileceğini gösterir. Dante'nin "İlahi Komedya" eseri mitolojik ve dinî öğeleri iç içe geçirerek insanın ölümden sonraki yolculuğunu alegorik bir biçimde anlatır (Alexander, 2024, s. 6). Bu eseri okuyan kişi, ruhsal olarak sarsılır ve yaşamını farklı bir perspektiften değerlendirme ihtiyacı duyar. Buradan hareketle sanat, mitolojinin dönüştürücü etkisini taşıyan bir araç gibidir. Sanatın insanın iç dünyasına etki etme biçimi, mitolojinin işlevine benzer. Tıpkı mitlerin insanları belirli bir ruhsal dönüşüme çağırması gibi, sanat da izleyicisini ve okuyucusunu değişime zorlar. Sanatın sunduğu yeni perspektifler, yaşamın ve varoluşun anlamını yeniden gözden geçirme fırsatı sunar.

> *"Büyük bir dikkatle yazılıp okunursa, bir roman, tıpkı bir mit ya da büyük bir sanat çalışması gibi yaşamın bir yüzünden, bir ruh halinden ötekine sancılı bir geçiş aşamasını gerçekleştirmemize yardım eden bir alıştırma törenine dönüşebilir. Mit gibi roman da dünyayı farklı anlamayı öğretir bize; kendi yüreğimize nasıl bakacağımızı ve kendi çıkarımızın ötesinde bir bakış açısından dünyamızı nasıl göreceğimizi gösterir. Eğer profesyonel dinî liderler bizi mitolojik inançlar konusunda eğitemezlerse, belki sanatçılarımızla yaratıcı yazarlarımız din adamı rolüne soyunup yitik ve hasarlı dünyamıza yepyeni bir iç görü getirebilirler." (Armstrong, 2005, s. 101).*

Burada mitoloji ile roman arasında bir paralellik kuruluyor. Mitoloji, insanın hayatında değişimi sağlayan bir anlatım biçimidir; benzer şekilde, güçlü bir sanat eseri ya da roman da insanın ruhsal gelişimine katkıda bulunabilir. Bu tür anlatılar, bireyi kendi iç dünyasına yönlendirir ve ona yeni bir bakış açısı kazandırır. Modern dünyada dinî anlatılar yerini büyük sanat eserlerine ve romanlara bırakırken, yazarlar ve sanatçılar adeta "modern mit yaratıcıları" hâline gelmiştir. J.R.R. Tolkien'in "Yüzüklerin Efendisi" serisi, tamamen mitolojik unsurlarla şekillendirilmiş bir anlatıdır. Tolkien'in yarattığı dünya, kahramanın yolculuğu, tanrısal ve şeytani figürler gibi mitolojik unsurlar barındırır. Okuyucu, Frodo'nun yolculuğuna tanık olurken kendisini de içsel bir yolculuğa çıkmış gibi hisseder (Nalbantoğlu, 2017, ss. 504-516). Antik Yunan trajedileri, mitolojik anlatılarla insan psikolojisini ve etik meseleleri ele alır. Sophokles'in "Kral Oidipus" trajedisi, kaderin kaçınılmazlığını ve insanın kendi yazgısıyla yüzleşmesini anlatır (Sevindik, 2023, ss. 617-633). Bu oyunları izleyen ya da okuyan bireyler, kendi yaşamlarını sorgulamak zorunda kalırlar. Dali'nin "Narkissos'un Metamorfozu" adlı tablosu, Yunan mitolojisindeki Narcissus efsanesini sürrealist bir biçimde yorumlar. Kendi yansımasına âşık olup onun içinde kaybolan Narcissus'un hikayesi, sanat aracılığıyla modern dünyadaki narsisizmi ve insanın kendisiyle kurduğu bağı farklı bir

perspektiften incelemeye olanak tanır (Kaplan & Koç, 2023, ss. 1242-1248). Bu alıntıdan çıkarılabilecek önemli bir sonuç, mitolojinin artık sadece dinî metinlerle değil, sanat, edebiyat ve tiyatro gibi anlatı formlarıyla insanlara aktarılmasıdır. Sanatçılar, modern dünyada mitolojik anlatılar yaratmaya devam ederek insanları içsel bir yolculuğa davet eder. Bu dönüşüm süreci, mitolojinin temel işlevi olan bireyin dünyayı anlama ve kendini keşfetme sürecine katkı sunar.

Bu alıntılardan anlaşılan temel fikir şudur: Mitoloji ve sanat, insanın iç dünyasını dönüştüren, ona varoluşsal sorular sorduran ve farklı bir bilinç düzeyine ulaşmasını sağlayan güçlü araçlardır. Mitoloji, sanat aracılığıyla günümüze taşınır ve bireyin ruhsal gelişimine katkıda bulunur. Eski mitler sadece sözlü ya da yazılı anlatılarla değil, aynı zamanda resim, heykel, tiyatro, sinema ve edebiyat gibi sanatsal alanlarda da kendini gösterir. Mitolojinin sanat üzerindeki etkisi, onu insanlığın en köklü anlatılarından biri hâline getirerek kolektif hafızayı şekillendirmeye devam eder.

Mitoloji, seramik sanatında tarih boyunca önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Antik dönemlerden günümüze kadar, mitolojik figürler ve hikâyeler seramik eserlerde sıkça tasvir edilmiştir (Boardman, 1974, s. 215). Bu durum hem estetik bir zenginlik katmış hem de kültürel anlatıların nesiller boyu aktarılmasına katkı sağlamıştır. Antik Yunan'da seramik, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçasıydı ve üzerinde sıklıkla mitolojik sahneler betimlenirdi. Özellikle Arkaik Dönem'de (MÖ 600-480), Siyah Figür ve Kırmızı Figür teknikleriyle mitolojik anlatılar detaylı bir şekilde seramik yüzeylere işlenmiştir. Bu tekniklerde, tanrılar, kahramanlar ve mitolojik olaylar ayrıntılı ve sanatsal bir üslupla tasvir edilmiştir. Örneğin, Siyah Figür tekniğinde figürler siyah renkte olup, arka plan kırmızı bırakılırken; Kırmızı Figür tekniğinde ise figürler kırmızı, arka plan siyah olarak işlenmiştir. Bu teknikler, mitolojik sahnelerin daha belirgin ve detaylı bir şekilde sunulmasına olanak tanımıştır (Çakır, 2011, ss. 53-87).

Türk seramik sanatında da mitolojik unsurlar önemli bir yer tutar. Özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda, seramiklerde fantastik anlatılar ve mitolojik figürler sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönemde, seramik yüzeylerde ejderha, simurg (Zümrüd-ü Anka) gibi mitolojik yaratıkların tasvirlerine rastlanır. Bu figürler hem estetik bir değer katmış hem de dönemin inanç ve kültürel yapısını yansıtmıştır (Tuncer & Kahraman, 2024, ss. 427-433).

Günümüzde de seramik sanatçıları mitolojik temalardan ilham almaya devam etmektedir. Örneğin, bazı sanatçılar Minator gibi mitolojik figürleri çağdaş seramik formlarında yorumlayarak eserlerine yansıtmaktadır. Bu tür çalışmalar, mitolojinin günümüz sanatına entegrasyonunu ve sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir (Özer & Canduran, 2022, ss. 453-464).

Mitolojik temalar, seramik sanatında kültürel ve estetik bir zenginlik sunarak, geçmişten günümüze sanatçıların ilham kaynağı olmuştur. Bu temalar, seramik eserlerde hem görsel bir çekicilik yaratmış hem de toplumların inanç ve değerlerini yansıtmıştır.

> *"Sanatın ritüeller aracılığıyla form yaratma gücüne vurgu yapılıyor. Vedic tapınaklarındaki sunakların bile artık fiziksel olarak inşa edilmese de sanatsal anlamlarını sürdürdüğü belirtiliyor." (Eliade vd., 1969, s. 23).*

Bu ifade, sanatın ritüelistik bir çerçevede şekillendiğini ve doğrudan mitolojiyle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Eski Çağ toplumlarında sanat, sadece estetik bir unsur değil, aynı zamanda dinî ve mitolojik ritüellerin fiziksel bir yansımasıdır. Mısır piramitleri ve ölüm ritüellerinde firavunların öteki dünyaya geçişini sağlamak için inşa edilen piramitler, mitolojik bir anlatıya dayanır. Piramitlerin iç duvarlarına çizilen ölüm sonrası yolculuk sahneleri, ritüelistik sanatın bir yansımasıdır. Mısır'daki piramitler, sadece anıtsal mezarlar değil, firavunun ölümsüzlük yolculuğunu temsil eden ritüelistik yapılardır. Mitolojik olarak piramitler, firavunun Ra (Güneş Tanrısı) ile bütünleşmesini sağlamak için yapılmış yükseliş basamakları olarak görülür. Bu bağlamda sanat, mitolojinin ritüelistik form kazanmasını sağlayan bir araçtır. Tapınak mimarisi, sunaklar, dinî maskeler gibi sanat eserleri, ritüellerin temel unsurlarıdır (Hornung, 2004, s. 9; Lehner, 1997, s. 4).

> *"Burada, Aiyanar tapımında kullanılan seramikten yapılan at heykellerinin dinî bağlamda anlam kazandığı anlatılıyor. Çömlekçi-rahipler tarafından şekillendirilen bu atlar, Hindu heykel geleneğindeki doğal formlara uygun olarak modelleniyor." (Eliade vd., 1969, s. 34).*

Bu alıntı, mitolojik imgelerin sanatsal ifadeyle nasıl vücut bulduğunu gösteriyor. Güney Hindistan'da, *Aiyanar* adlı koruyucu tanrıya adanmış seramik atlar, ritüelistik bir bağlamda üretiliyor ve halk tarafından kutsal kabul ediliyor. Etrüskler, tanrılarına adak olarak seramikten figürler yaparlardı. Mezarlarında kullanılan resimler de sanat ile mitoloji arasındaki ilişkiyi örneklemek açısından çok önemlidir.

Mezarlarda resim sanatının gelişimin ilk basamağı Veii'deki Tomba Campana tarafından temsil edilir. Bezemeler, MÖ 7. yüzyıldaki Hellen vazo resimlerine benzemektedir. Resimler tamamen dekoratiftir. Aslan, sfenks, geyik ve panter gibi gerçek ve mitolojik hayvanlar yüzeyi doldurmakta, yan yana lotus palmet dizisi görülmektedir. Sahnelerden birinde at üstünde çocuk yer almakta, atı geminden tutan öndeki erkek figürü ise Hades yolunda ilerleyen ölü olduğunu düşünülmektedir. Figür, peştamal giymekte ve omzunda bir balta taşımaktadır. Atın önünde solda yürüyen erkek figürü ise Etrüsklerin ruhlara yol gösteren ölüm tanrısı Charun olmalıdır (Torelli, 1997, ss. 134-135; Yılmaz, 2021, ss. 871-872). Bu eserler, tanrıların simgesel temsili olarak tapınaklara bırakılırdı. Çin'de Tang dönemi seramik atları, mitolojik bir bağlama sahiptir. Ölen kişinin öbür dünyada bineceği kutsal varlıklar olarak mezarlara konulmuştur. Fung-shui ilkelerine göre mezar yerleşimi ve içinde bulunan semboller, ölen kişinin ruhunun yolculuğunu düzenlemek için önemlidir (Mackenzie, 1996, ss. 198-200). Troya Atı, bir mitolojik anlatının merkezi öğesi olmasına rağmen, defalarca heykel ve sanat eserlerinde betimlenmiştir. Heykel, burada hikâyeyi somutlaştıran bir sanat formuna dönüşür. Lamassu heykelleri (Kanatlı boğa figürleri), koruyucu ruhlar olarak tapınak ve saray kapılarının önüne yerleştirilmiştir. Bu heykeller, aynı Aiyanar için yapılan atlar gibi, kutsal varlıkların fiziksel dünyaya erişim araçlarıdır. Burada mitoloji, sanata doğrudan yön veren bir güçtür. Bir inanç sistemi ya da mit, seramik ve heykel aracılığıyla kalıcı bir kimlik kazanır (Dönmez, 2024, ss. 216-223).

Mitoloji ve sanat ilişkisi hakkında bilgiler veren Ellwood (1999), eserinde bu konular hakkında şunları belirtmiştir:

> *"The Mythic Image, Campbell'in mitoloji ve sanat arasındaki derin bağı vurgulayan ve rüya ile bağlantılı olarak ele aldığı önemli bir eseridir." (Ellwood, 1999, s. 178).*

Campbell, mitolojinin yalnızca sözlü veya yazılı anlatılar değil, aynı zamanda sanat eserleri ve rüya gibi bilinçaltı imgelerle de ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Bu, birçok kültürde sanatın ve mitolojinin iç içe geçmiş olmasına dayanır. Antik Yunan sanatında mitoloji, heykel ve resimlerle yoğun bir şekilde işlenmiştir. Örneğin, Parthenon Tapınağı'nın frizlerinde Yunan tanrıları ve kahramanları betimlenmiş, Athena'nın doğuşu ve savaş sahneleri gibi mitolojik olaylar mermer kabartmalar hâlinde sunulmuştur. Burada sanat, mitolojik olayları anlatan bir araç olarak kullanılmıştır (Demiralp, 2011, ss. 84-90).

> *"Campbell, mitolojik sembolleri sanat eserleriyle ilişkilendirerek Rembrandt'ın Faust tablosu ile Tantrik yoga'daki Kundalini yılanını, Aurangabad'daki bir mağara tapınağında bulunan Buda'nın "lotus merdiveni"ni İskandinav mitolojisindeki Yggdrasil ve Yakup'un merdiveniyle bağdaştırmaktadır." (Ellwood, 1999, ss. 178-179).*

Burada Campbell, farklı kültürlerin sanat ve mitoloji aracılığıyla ortak semboller oluşturduğunu göstermektedir. Aynı semboller, farklı kültürlerde benzer anlamlarla karşımıza çıkar. Hindistan'daki Tantrik yoga uygulamalarında Kundalini yılanı, insanın ruhsal enerjisinin uyandırılmasını temsil eder. Bu yılanın omurganın alt kısmında uyuduğu ve meditasyon yoluyla yükseldiği düşünülür (Martinez *vd.*, 2021, s. 4; Saraswati ve Nikolić, 1984, s. 13). Buna benzer bir başka örnek Antik Mısır mitolojisindeki Ouroboros yılanıdır. Kendini ısıran yılan, sonsuz döngüyü ve ruhsal gelişimi temsil eder. Bu sembol, Rönesans sanatında, özellikle simya ile ilgili eserlerde sıkça kullanılmıştır. Özellikle Gustave Moreau'nun "Ouroboros" betimlemeleri, bu kadim mitolojik öğenin sanattaki yansımalarına güzel bir örnektir (Britannica, 2024). Campbell'ın bağlantı kurduğu bir diğer önemli sembol ise lotus merdiveni ile Yggdrasil ve Yakup'un merdiveni arasındaki ilişkidir. Hint-Budist sanatında lotus çiçeği, ruhsal aydınlanmayı temsil eder (Özçalık, 2017, s. 23; Rezania, 2011, s. 309). Yahudi-Hristiyan geleneğinde Yakup'un gördüğü merdiven, dünyadan cennete yükselen bir geçittir (Kutsal Kitap, n.d.). Bu motif, Orta çağ ikonografisinde ve kilise fresklerinde sıkça kullanılmıştır. Özellikle Michaelangelo'nun Sistine Şapeli'ndeki fresklerinde, meleklerin yükseldiği merdiven figürleri dikkat çekicidir. Bu semboller ruhsal yükselişi ve göksel âleme ulaşmayı temsil etmektedir (Aydın & Aslıtürk, 2017, ss. 726-727). Campbell, sanat eserlerinde görülen bu sembollerin farklı kültürlerde benzer anlamlar taşıdığını vurgulayarak, mitolojinin sanata nasıl ilham verdiğini göstermektedir.

> *"Frobenius'un her kültürün kendine özgü bir ruhu, duygu biçimi ve bilgi spektrumu olduğu fikri Campbell'ı etkilemiştir. Bu ruh, sanat ve mitoloji aracılığıyla kendini ifade etmektedir." (Ellwood, 1999, s. 182).*

Bu alıntıda Campbell, Frobenius'un "paideuma" kavramından yola çıkarak her kültürün kendi mitolojisi ve sanatı aracılığıyla kendine özgü bir ruh taşıdığını vurgulamaktadır. Paideuma, bir toplumun bilinçaltı, sanatsal eğilimleri, mitolojik sembolleri ve kültürel değerleri ile oluşan kolektif ruhu ifade eden bir kavramdır (Frobenius, 1928, ss. 181-287). Bu düşünce, sanatın ve mitolojinin bir kültürün derin yapısını nasıl yansıttığını anlamak için oldukça önemlidir. Antik Mısır sanatı, kültürel

paideuma'nın en güçlü örneklerinden biridir. Firavun heykelleri, duvar resimleri ve hiyeroglifler, Mısır'ın tanrılarla ilişkili mitolojik dünyasını anlatır. Örneğin, Ölüler Kitabı ve Duvar Resimleri. Antik Mısır'daki Ölüler Kitabı, ölüm sonrası yaşama dair mitolojik anlatıları içerirken, tapınaklardaki duvar resimleri bu anlatıları görsel olarak sunar. Anubis'in ölüleri yargılaması sahnesi, sanatın mitolojik bir anlatımıdır ve Mısır kültürünün ölümle ilgili inançlarını yansıtır. Mısırlılar, insan ruhunun iki temel bileşeni olan Ka (yaşam gücü) ve Ba (kişilik) kavramlarını mitolojiyle sanatın birleşimi olarak heykellerde tasvir etmişlerdir (Frankfort, 1948, ss. 96-119). Firavun heykellerinin büyük ve simetrik olması, onun ilahi bir varlık olduğunu vurgular. Bu, Mısır kültürünün paideuma'sını oluşturan mitolojik anlayışın sanatla nasıl bütünleştiğinin en somut örneklerindendir.

Rönesans dönemi, klasik mitolojiyi Hristiyanlıkla sentezleyerek Batı kültürel ruhunun bir parçası haline getirmiştir. Sanatçılar, Yunan ve Roma mitolojisini modern dünyaya uyarlamışlardır. Örneğin Sandro Botticelli'nin Venüs'ün Doğuşu tablosu Roma mitolojisindeki Afrodit'in doğuşunu anlatan bir sahnedir (Tosun, 2021, ss. 21-31). Rönesans sanatçılarının mitolojik figürleri kullanarak insanın doğayla ve tanrılarla ilişkisini anlatması, Batı kültürel paideuma'sının bir ifadesidir.

Bu alıntılar, mitolojinin sanatla nasıl bütünleştiğini ve farklı kültürlerin benzer sembollerle nasıl ortak anlamlar oluşturduğunu gösteriyor. Antik Yunan'daki tapınak kabartmalarından Hindu sanatındaki lotus merdivenine, Rönesans ressamlarının mitolojik göndermelerinden İskandinav mitolojisinin hayat ağacına kadar birçok sanat eseri, mitolojinin güçlü etkisi altında şekillenmiştir. Campbell'in işaret ettiği gibi, mitolojik semboller sanat eserlerinde bir araya gelerek evrensel anlamlar yaratır. Bu da sanatın yalnızca estetik bir araç olmadığını, aynı zamanda insanlığın kolektif bilinçaltındaki mitolojik imgeleri taşıyan bir hafıza olduğunu göstermektedir (Campoli, 2020, s. 199-205).

> *"Yeryüzünde ikamet edilmiş her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda, insana ait mitler türemiştir ve bu mitler insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan ne varsa hepsinin esin kaynağıdır. Mitin, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarık olduğunu söylemek çok ileri gitmek olmayacaktır. Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojideki büyük buluşlar, uyku kaçıran düşler hep mitin o temel, büyülü yüzüğünden fışkırır." (Campbell, 1999, s. 13).*

Bu alıntı, mitolojinin insanın kültürel, sanatsal ve bilimsel yaratım süreçlerinde ne denli derin bir etkiye sahip olduğunu açıkça ifade etmektedir. Campbell'ın alıntısı, mitolojinin yalnızca antik anlatılar olarak kalmadığını, insanın kültürel ve sanatsal üretimine doğrudan yön verdiğini vurgular. Bunu daha iyi anlamak için birkaç mitoloji örneğiyle detaylandıracak olursak: Mitoloji, sanatın hem içeriğini hem de biçimini belirlemiştir. Antik Yunan'da heykel ve mimari eserlerde mitolojik figürler yer almıştır. Örneğin, Laocoön ve Oğulları Heykeli, Troya Savaşı'nda Poseidon'un gönderdiği yılanlar tarafından öldürülen rahip Laocoön'ü betimler (Can, 1997, s. 320). Heykelde mitin dramatik gücü, sanatsal anlatımla birleşerek zaman ötesi bir etki yaratır.

Resim sanatında ise Rönesans dönemi sanatçıları, özellikle mitolojik temaları işleyerek klasik dünyayı canlandırmıştır. Sandro Botticelli'nin *Venüs'ün Doğuşu* tablosu, Yunan mitolojisindeki Aphrodite'nin deniz köpüğünden doğuşunu tasvir eder ve mitin sanatsal bir yorumla nasıl tekrar yaratılabildiğini gösterir (Tosun, 2021, ss. 21-31). Mitolojiler, edebiyatın en önemli yapı taşlarındandır. Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanları, Antik Yunan toplumunun kültürel kodlarını aktarmakla kalmamış, Shakespeare'den Joyce'a kadar birçok yazara ilham kaynağı olmuştur. Özellikle Joyce'un "Ulysses" adlı eseri, Odysseus'un mitolojik yolculuğunu modern bir insanın günlük hayatına uyarlayarak mitin edebi anlamda nasıl yaşatıldığını gösterir. Tiyatroda ise Antik Yunan tragedyaları mitlerden beslenmiştir. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides gibi oyun yazarları, Prometheus, Medea ve Oidipus gibi mitolojik karakterleri sahneye taşımış, böylece mitlerin halk üzerinde düşündürücü ve eğitici bir etkisi olmasını sağlamışlardır (Somuncuoğlu & Çıvgın, 2024, ss. 140-150). Mitolojiler, toplumsal kuralların oluşumunda da etkili olmuştur. Örneğin, Mezopotamya'da Gılgamış miti, bir hükümdarın nasıl davranması gerektiğine dair bir anlatı sunar. Gılgamış, başta despot bir kralken, dostu Enkidu'nun ölümü ve ölümsüzlük arayışı ile olgunlaşır. Bu mit, sadece bireysel bir dönüşüm anlatısı değil, aynı zamanda yöneticilere bir rehber niteliğindedir.

> *"İnsan sanatının yapıtlarının ilahi sanat yapıtlarının taklidi olması (Aitareya Brahmana, VI, 27) da Ananda K. Coomaraswamy'nin çalışmalarının başarıyla gösterdiği gibi, arkaik estetiğin ana temalarında biridir. Bizzat güzellik durumunun, Eudaimonia'nın ilahi durumun bir taklidi olduğunu gözlemlemek de ilginç olacaktır." (Eliade, 1994, s. 44).*

Bu alıntıya göre Eliade, sanatın mitsel ve dinî kökenlerine işaret ederken, ilahi sanatın insan sanatına model olduğunu vurgulamaktadır ve insan sanatının, tanrıların

sanatının bir taklidi olduğunu belirtmektedir. Arkaik toplumlarda sanat, yalnızca estetik bir üretim değil, kutsalın bir yansımasıdır. İnsanların yarattığı her sanat eseri, kutsal bir modelin tekrar edilmesiyle anlam kazanır (Eliade, 1985, s. 105; Hafız, 2012, ss. 139-142). Birçok araştırmacı geleneksel sanatların ilahi bir kaynağa dayandığını ve sanatın sadece bireysel bir yaratım olmadığını, mitsel bir kökeni bulunduğunu savunur.

Mısır'da tapınaklar, heykeller ve resimler, tanrıların dünyadaki izdüşümleriydi. Örneğin, Ptah tanrısı, Mısır kozmogonisinde sanatın ve zanaatkarlığın ilahi kaynağı olarak görülürdü. Ptah, evreni "kalbiyle düşünerek" ve "diliyle söyleyerek" yaratmıştır (Kurhan, 1994, ss. 266-272). Bu, sanatçıların yaratım sürecini modelleyen mitsel bir örnektir. Mısırlı sanatçılar, tanrı Ptah'ın evreni yaratma sürecini taklit ederek tapınakları ve heykelleri oluşturuyorlardı. Böylece her sanat eseri, kutsalın bir kopyası haline geliyordu.

Yunan mitolojisinde, sanatın ilahi kökenine dair en bilinen figürlerden biri Hephaistos'tur. Hephaistos, tanrıların demircisi olarak Olimpos'taki tanrılar için silahlar, zırhlar ve sanat eserleri yapar (Akyüz & Altıparmak, 2023, ss. 85-88). Mitolojiye göre, Athena'nın altın heykelini o yapmıştır ve bu heykel, tapınaklarda sergilenen en kutsal sanat eserlerinden biri kabul edilirdi. Hephaistos'un yarattığı eserler, insanların sanatına bir model sunmuştur. Örneğin, Antik Yunan'da sanatçılar ve heykeltıraşlar, tanrıları ve kahramanları idealize ederek tasvir ederken, onların bu sanat anlayışı mitolojik figürlerin yaratımlarını taklit etmeye dayanıyordu. Eliade'nin alıntısı, insan sanatının yalnızca bir estetik uğraş değil, daha derin bir metafizik ve mitolojik bağlamı olduğunu gösterir.

Mezopotamya ve Mısır sanatında mitolojik unsurlar büyük bir yer kaplamaktadır. Mısır sanatında tanrılar, mitolojik hikâyelerin figürleri olarak heykel ve rölyeflerde sıkça tasvir edilmiştir. Osiris, Anubis ve diğer tanrılar, özellikle cenaze ritüelleriyle ilişkili kabartmalarda sıklıkla yer alır (Bratton, 1995, s. 63).

> *"Piramitlerin duvarlarında kazılı Piramit Yazıları, MÖ 2300-2000 yılları arasında, tanrıların ve ölümsüzlükle ilgili sahnelerin cenaze törenleriyle bağlantılı olarak yer almıştır. Bunlar, Mısır mitolojisinin başlıca iki çekirdeği olan cenaze ritüellerini ve öteki dünyaya geçiş için gerekli unsurları sembolize eder." (Bratton, 1995, s. 63).*

> *"Baal'ın krallık yolundaki mücadelesi, Ugarit mitolojisinin başlıca tezidir. Baal, tanrıça Astarte ve Anath'ın yardımları ile rakipleri Yamm ve Mot'u ortadan kaldırdı ve ülkeye bir barış devresi getirdi." (Bratton, 1995, s. 104).*

Baal'ın Yamm ve Mot ile mücadelesi, kabartmalarda ve rölyeflerde tanrının zafer anlarıyla tasvir edilmiştir. Bu tasvirler genellikle Baal'ı güçlü bir savaşçı veya zafer kazanmış bir kral figürü olarak gösterir. Bu tür görseller hem dinî hem de siyasi mesajlar iletmek için kullanılmıştır. Baal, Ugarit mitolojisinde verimlilik ve yağmur tanrısı olarak da önemli bir yere sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle, tanrıyı sembolize eden heykel ve rölyeflerde yağmur, şimşek veya bereket motifleri bulunur. Bu, Baal'ın doğa üzerindeki hakimiyetini ve topluma sağladığı düzeni vurgular. Baal'ın mücadelesi ve zaferi, Ugarit tapınaklarındaki duvar süslemeleri ya da taş kabartmalar aracılığıyla dramatize edilmiştir. Bu hem mitolojik hikâyelerin aktarılmasını hem de tapınaklardaki dinî atmosferin güçlendirilmesini sağlamıştır (Bratton, 1995, ss. 104-110). Baal'ın mitolojik mücadelesi gibi anlatılar, sanatın ikonografik malzemesini oluşturur. Bu anlatılar, sadece birer hikâye değil, aynı zamanda dönemin dini, kültürel ve politik kimliklerinin görselleştirilmesine de hizmet eder. Bu bağlamda, Ugarit mitolojisindeki Baal'ın hikayesi, Antik Yakın Doğu sanatının önemli tematik unsurlarından birisi yapmıştır.

Mezopotamya ve Mısır sanatının mitolojiyle iç içe geçtiği, özellikle tanrıların heykellerle tasvir edildiği anlatılmaktadır. Örneğin, Nut gibi tanrıçaların heykelleri, sembolik anlatımla doludur ve kozmik düzenin bir parçası olarak kabul edilmiştir (Wilkinson, 2003, ss. 161-163).

> *"Nut, gökyüzü tanrıçası olarak bir kavis gibi tasvir edilir ve gökyüzünü temsil eder. Heykellerde ve kabartmalarda Nut'un güneşi her sabah doğurduğu ve yıldızları her akşam gökyüzüne taşıdığı tasvir edilmiştir." (Bratton, 1995, s. 67).*

> *"Gılgamış destanının XI. tablettekinin bir parçası (MÖ 650). Tufanın, Asurlular tarafından çivi yazısı ile anlatılışı. Utnapiştim, bir gemi inşa edip, yaşayan bütün şeylerin tohumlarını gemiye aldığı zaman, kendisine ebedîlik bahşedildi ve tanrıların gönderdikleri tufandan sağ kurtuldu." (Bratton, 1995, s. 142). (bk. Şekil 11.)*

Bratton, bu bilgilerle, antik Yakın Doğu medeniyetlerinde mitolojinin sanat üzerindeki derin etkisini göstermektedir. Mitolojik figürler, toplumsal hafızayı canlı tutmak ve dinî inançları aktarmak amacıyla sanatsal ifadelerde yoğun olarak kullanıldığını belirtir.

Çoban & Özarslan (2003), mitoloji ve sanatın toplumsal bilinç üzerinde önemli bir etkisi olduğundan bahsetmektedir. Mitoloji, sanatta kullanılan semboller ve imgeler aracılığıyla toplumun kendini ifade etme biçimlerine katkıda bulunur. Sanat, mitolojinin sembollerini kullanarak toplumsal bellek ve kimlik inşasında önemli bir rol oynar.

Mitolojinin, simgeler ve sanat üzerinden toplumsal imgelemi etkilediği vurgulanmaktadır:

> *"Mitoloji simgeler üzerinden işler, mitolojide simge toplumsal için merkezi bir öneme sahiptir. Simge, insanî gereksinime verilen bir yanıt olarak her zaman için gönderme yaptığı ya da temsil ettiği şeyden daha fazla bir şeyi ifşa etmektedir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 263).*

Ayrıca sanatın, mitolojik anlatıları ve ideolojik söylemleri birleştirerek toplumsal yapıyı şekillendiren bir araç olduğu anlatılmaktadır. Mitoloji, sanat yoluyla toplumsal düzenin ve kolektif bilincin pekiştirilmesine katkıda bulunur. Özellikle sanatsal ifadeler, mitlerin simgesel yapısını kullanarak toplumsal hafızayı canlı tutar ve ideolojik dönüşümleri desteklediği vurgulanmıştır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 265-268).

Mitolojinin sanat ve yazınsal türlerle bağlantısı şöyle belirtilmiştir:

> *"Tüm yazınsal türler ve geniş anlamıyla sanat, insanın varoluş süreci ile birlikte süregelmiş ve evrim geçirmiştir. Mitolojiler, dinler, insan söyleminin yaşamı anlama ve anlamlandırma mücadelesinin ürünleridir ve insanların dilsel alanı kullanarak kendilerini dünyada yeniden konumlandırmalarının araçlarıdır." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 261).*

Mitoloji, dil aracılığıyla sanatsal ifade biçimlerine etki eder. Sanat eserleri, mitolojik düşüncenin çok anlamlı yapısını yansıtarak toplumsal bilinçte derin etkiler bırakır. Bu sayfalarda, sanatın mitolojik kökenlere dayanarak toplumsal mesajlar verdiği ve bu mesajların toplumsal yapının sürekliliğine katkıda bulunduğu açıklanmaktadır.

Campbell (1992), mitolojinin şiir, sanat ve dinî imgeler ile nasıl iç içe geçtiğini örnekleriyle anlatmaya çalışmıştır. Şairler, sanatçılar ve filozofların imgeleri şekillendirmesi, bunları yaratıcı bir biçimde dönüştürmesini anlatır. Mitolojik semboller, insan ruhunu derinlemesine etkileyen sanat eserlerinin temelini oluşturduğunu vurgular.

> *"Mitoloji tarihi yaratıcı düşüncenin kaynaklarıyla şiir ve din arasında canlı ve sağlıklı bir ilişki kurar. Şiirde kişisel bir eğilim vardır (savruk şiir), şair, asla yapmadığı evrende, yaşamın gerçekleri karşısında kişisel şaşkınlığını, neşe veya acısını dile getirme gibi kaprislere kapılır. Dinde ise tersine bir eğilim egemendir; kişisel deneyimleri göz önüne almaz, verili klişelere bağlanır." (Campbell, 1992, s. 472).*

> *"Yalnızca rastlantısal bir deneyim ve yaşayan bir mitosun simgesel işaretleri onu uyandırabilir ve besleyebilir. Ama bu tür işaretler de icat edilemez. Onlar bulunurlar. Bunun üstüne de kendiliklerinden yaşarlar. Ve bunları bulanlar, bir zamanlar gaipten haber alanlar olarak bilinen duygulu, yaratıcı, yaşayan zihinlerdi; şimdi şair ve yaratıcı sanatçılar olarak biliniyorlar." (Campbell, 1992, s. 472).*

> *"Bir kültürün geleceği için onun devlet adamları veya ordularından daha önemli ve daha etkileyici olanlar, insan çamuruna yaşam veren bir ruhsal soluğun efendileridir." (Campbell, 1992, s. 472).*

Campbell, mitolojik figürlerin ve sembollerin evrensel ve zamansız anlamlar taşıdığını belirtir. Sanat, bu sembolleri estetik bir biçimde ifade ederek mitlerin anlamını görsel ve işitsel biçimlerde yeniden üretir. Örneğin, Sümer mitolojisinde yaşam ve ölüm döngüsünü temsil eden yılan ve ağaç motifleri heykel, resim ve mimari süslemelerde sıkça kullanılmıştır (Kılıç & Eser, 2017, s. 129; Sivri & Akbaba, 2018, s. 55). Bu alıntılar, mitolojik imgelerin yaratıcı sanatçılar tarafından nasıl işlendiğini açıkça ifade eder. Mitlerin sembolik dili, sanatın görselliğiyle birleştiğinde daha geniş bir kitleye hitap eder.

Lévi-Strauss; "Mit ve Anlam" (2013), adlı eserinde mitolojinin sanatla ilişkisi ve sanata etkisi üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Bu konunun ele alındığı bölümlerde Lévi-Strauss, mitlerin sanatsal ifade biçimleriyle olan derin ilişkisini vurgular. Mitler, toplumsal hafızayı koruma ve estetik değerler yaratma açısından sanatı besler. Mitlerin, sanat eserleri aracılığıyla toplumsal belleği nasıl canlı tuttuğunu örneklerle açıklamıştır (Lévi-Strauss, 2013, ss. 80-90). Eserde mitlerin bir bütün olarak ele alınması gerektiği, sanatla olan paralelliği bağlamında belirtilmiştir:

> *"Benzerlik boyutuyla ilgili asıl meselem, tıpkı bir partisyonda olduğu gibi, miti sürekli bir sekans olarak anlamanın imkânsız olmasıydı. Bu nedenle, bir miti roman veya gazete makalesi okur gibi, yani soldan sağa, satır satır okursak söz konusu miti anlayamayacağımızın farkında olmalıyız; çünkü mit bir bütün olarak kavranmalı ve mitin temel anlamının olaylar sekansıyla değil, deyim yerindeyse, olaylar destesiyle- bu olaylar hikayedeki farklı anlarda görünse bile- nakledildiği keşfedilmelidir. Dolayısıyla, bir miti aşağı yukarı bir orkestra parçasını okuduğumuz gibi okumalı, bir porteden ötekine değil de bütün sayfayı kavrayarak ve sayfanın başındaki ilk portede yazılmış bir şeyin ancak daha aşağıdaki ikinci porte, üçüncü porte ve diğerlerinde yazılanların ayrılmaz parçası olduğu göz önünde bulundurulursa anlam kazanacağını fark etmeliyiz." (Lévi-Strauss, 2013, s. 77-78).*

Bu açıklama, sanat eserlerinin ve mitlerin birbirine benzediği bir yönteme işaret eder. İkisi de lineer bir okumadan ziyade bütüncül bir anlayışı gerektirir. Lévi-Strauss, mitlerin ve müziğin ilişkisini tartışırken, sanatın diğer biçimlerine de değinir:

> *"Dil, mit ve müzik arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışırsak, hareket noktası olarak sadece kullanılan dili alabiliriz hem müziğin hem de mitolojinin dillerden kaynaklandığı fakat farklı istikametlerde geliştiği ancak bundan sonra gösterilebilir; müzik zaten dilde içkin olan ses boyutunu vurgularken, mitoloji yine dilde içkin olan anlam boyutunu, mana boyutunu öne çıkarır." (Lévi-Strauss, 2013, s. 85).*

> *"Müzik ve mitolojinin, tabir caizse, dilden doğan ve sonra ayrılıp her biri farklı bir istikamette yol alan iki kız kardeş gibi olduğunu söyleyebiliriz." (Lévi-Strauss, 2013, s. 86).*

Bu açıklamalar, mitolojinin sanatsal bir ifade biçimi olarak müzikle ortak kökenlere sahip olduğunu ve her iki alanın insan deneyimini anlamlandırmada dilsel ifade sistemlerinden ayrıştığını vurgulamaktadır. Bu bilgiler, Lévi-Strauss'un mitlerin sadece toplumsal yapıların değil, aynı zamanda sanatsal yaratım süreçlerinin de önemli bir parçası olduğunu gösterir. Mitlerin, sanatın farklı dallarıyla paralellikler taşıdığı ve bunların insan zihninde anlam yaratıcı bir işlev üstlendiği eser boyunca vurgulanmıştır.

Campbell (1995b), "*İlkel Mitoloji*" eserinde, mitolojinin sanat üzerindeki etkisini çeşitli bölümlerde ele almıştır. Mitolojinin, sanatsal yaratıcılık ve ifade biçimlerine ilham kaynağı olması, toplulukların sanat anlayışını nasıl şekillendirdiği anlatmaktadır. Campbell, mitolojinin tüm sanatların anası olduğunu belirtir. Mitoloji, mantıkla değil, imgelerle ve sembollerle şekillenir. Sanat, mitolojik imgelerin ve doğuştan gelen sezgilerin bir yansımasıdır. Mitolojinin yarattığı imgeler, sanatçıların zihninde canlanarak çeşitli sanat dallarında hayat bulmuştur (Campbell, 1995b, s. 50).

> *"Tarihsel açıdan bakıldığında, mitoloji bütün sanatların anasıdır; ama birçok mitolojik anne gibi, kızı aynı zamanda kendi annesi oluyor. Mitoloji, mantıkla yaratılmadı; mantıkla da anlaşılamaz. ... Tanrılar ve şeytanlar çok sıkı kurallara bağlı mutlak gerçeklikler olarak görülmezler. ... Görüntünün a) maskeden, b) mitolojik varlığa ait olmasından ve c) insandan oluştuğu gerçeği unutulur ve hiçbir uyarı olmaksızın olay hem izleyicilerin hem aktörün duygularına tam etki etmesi sağlanır." (Campbell, 1995b, s. 50).*

Bu alıntıyla Campbell, mitolojinin tüm sanatların temelinde yattığını ve yaratıcı düşüncenin kaynaklarından biri olduğunu ifade eder. Mitoloji, insanın mantıkla değil, hayal gücü ve sezgileriyle kavrayabileceği bir alandır. Mitolojik anlatılar ve imgeler, sanat eserlerinde görsel, dramatik ve edebi formlarla yeniden hayat bulur (Moghaddam & Abai, 2016, ss. 208-209). Maskeler, ritüeller ve mitolojik hikâyeler, insanları yalnızca estetik bir deneyime değil, aynı zamanda daha derin, ruhsal bir yolculuğa çıkarır. Sanat ve mitoloji arasındaki bu ilişki, insanın doğaüstü olanla bağ kurmasını, böylece hem bireysel hem de kolektif anlamda ruhsal bir dönüşüm yaşamasını sağlar.

Paleolitik dönem mağara resimlerinde mitolojik imgelerin sanat aracılığıyla ifade bulduğu görülmektedir. Bu sanat eserleri, yalnızca estetik bir ifade değil, aynı zamanda dinî ritüellerin ve mitosların birer parçası olarak işlev görmüştür. Hayvan tasvirleri,

doğaüstü varlıkların sembolleri olarak kullanılmış ve toplulukların manevi dünyasını yansıtmıştır **(**Campbell, 1995b, ss. 340-345). Campbell (1995b), mitolojik imgelerin toplulukların sanatsal yaratımlarında nasıl etkili olduğunu tartışır. Özellikle heykel, resim ve dans gibi sanatsal faaliyetlerde, mitoslar evrensel temalar işlenmişlerdir. Sanatın, toplulukların inançlarını ve kozmolojik anlayışlarını desteklediği vurgulanır. **(**Campbell, 1995b, ss. 455-460).

> *"Sanatın etkisi, uyumlu biçimde, güzelliğin kavranılan düzenin yankı verme dürtüsü, arkaik toplum düzenlerinin muhteşem oluşumunu belirler. ... Toplumsal formaların türetildiği vecd hâli nereden kaynaklanmıştır? İki Eskimo şamanımızın ... evrenin gücü ve gizemiyle ilgili duyu ve deneyimi sonsuz değerdedir." (Campbell, 1995b, s. 463).*

Bu alıntı, sanatın ve mitolojinin insan ruhundaki derin yankısını ve toplumsal düzenin şekillenmesindeki rolünü vurgular. Sanat, mitolojinin içerdiği estetik ve ruhsal düzenin bir yansımasıdır. Eskimo şamanlarının evrenin gizemleriyle kurduğu bağ, sanatın bir ritüel ve vecd hâli olarak ortaya çıkışını açıklar. Bu bağlamda sanat, mitolojinin soyut kavramlarını somutlaştırarak insanın dünyayı deneyimlemesini ve anlamlandırmasını sağlar. Toplumsal formların türetildiği vecd hali, mitolojinin sanat yoluyla bir tür kolektif bilinç yaratmasını destekler.

> *"Mitoloji -dolayısıyla uygarlık- şiirseldir, doğaüstü imgedir, bütün şiirler gibi derinlemesine düşünülebilir fakat çeşitli düzeylerde yorumlamaya hiç de açık değildir. ... Çünkü insan zihni ... nihai mitoloji doğuran bölgedir- bütün Tanrıların yaratıcısı ve yok edicisi, kölesi ve yine de efendisidir." (Campbell, 1995b, s. 465).*

Mitolojinin şiirsel doğası, onun sanatsal ifade ve ruhsal derinlik için bir rehber olduğunu ortaya koyar. Burada, mitoloji insan zihninin bir ürünü olarak tanımlanırken, sanatın da aynı zihinsel süreçlerden türediği vurgulanır. Mitolojinin doğaüstü imgelerle çalışması, sanatı bir duygu ve sezgi aracı haline getirir. Bu nedenle, sanat eserleri sadece estetik birer ürün değil, aynı zamanda birer ruhsal keşif alanıdır. Mitolojinin hem Tanrıların yaratıcı hem de yıkıcı güçlerini içermesi, sanatın dinamik yapısına da yansır. Sanat, bu mitolojik unsurlar aracılığıyla insanın dünyayı ve kendi varoluşunu anlama çabasında merkezi bir rol oynar.

Campbell'dan alınan bu bölümler mitolojinin sanat eserlerinin doğuşunda nasıl bir temel rol oynadığını ve insan ruhuyla olan etkileşimlerini anlamaya yardımcı olur. Mitolojinin sanatı şekillendiren ve dönüştüren bir güç olduğunu açıkça gösterir. Mitoloji, sanatın içerdiği estetik, duygusal ve ruhsal öğelerin temel kaynağıdır. Mitolojik hikâyeler

ve imgeler, insanın evrenle, toplumla ve kendi ruhsal dünyasıyla bağlantısını kurar. Sanat ve mitoloji arasındaki bu derin bağ hem bireysel yaratıcılığı besler hem de toplumsal düzen ve uyumu destekler. Sanat, mitolojinin görselleştirilmiş ve yaşanabilir bir ifadesi olarak, insanın hem geçmişle hem de gelecekle olan ilişkisini yeniden inşa eder.

Campbell'in "Tanrının Maskeleri 4: Yaratıcı Mitoloji" adlı eserinde ise, mitoloji ile sanat arasındaki ilişki hakkında farklı bilgiler vermektedir. Campbell, Apollon ve Dionysos arasında bir sanat ayrımı yapar. Apolloncu sanatın daha çok görsel ve heykelsi biçimlere, Dionysosçu sanatın ise müzik gibi görsel olmayan sanatsal ifadelere dayandığını belirtir. Yunan dünyasında bu iki yaklaşım arasındaki gerilimin, yaratıcı sanatta yeniliklere yol açtığını ve Hellenistik dönemin tragedyası gibi yeni sanatsal formlar doğurduğunu anlatır (Campbell, 1994, s. 335).

> *"Nietzsche bu çalışmasının -anahtar paragrafı olan girişinde 'Sanatın gelişiminde Apollon ve Dionysoscu güçlerin- aynı üremenin cinslerin dinmez çelişkileri ve ancak zaman zaman- periodik- uzlaşmalarıyla cinslere bağlı oluşu gibi- ikili etkisini yalnızca entelektüel olarak anlamakla değil fakat doğrudan ve açıkça görmeyi başardığımızda estetik bilimi çok şey kazanacak.' diyor." (Campbell, 1994, s. 335).*

Bu alıntı, sanatın mitolojik ve estetik yönlerini anlamada Apollon ve Dionysos'un zıt ama birbirini tamamlayan güçlerini vurgulamaktadır. Apollon düzeni, formu ve bireyselliği temsil ederken, Dionysos coşkuyu, kaosu ve kolektivizmi temsil eder. Nietzsche'nin bu ifadeleri, mitolojik kavramların sanatın gelişimindeki rolünü doğrudan ele alır. "Tanrının Tarihi" adlı eserinde Armstrong, mitoloji ile sanat arasındaki ilişkiye dair çeşitli fikirler öne sürmüştür. Armstrong, mitolojinin sanatsal ifadelerle nasıl bir bağlantı kurduğu ve insanların bu yolla kutsal olana dair içsel duygularını nasıl ifade ettiklerini vurgulamaktadır:

> *"Simgesel hikayeler, mağara resimleri ve yontular meraklarını dışavurma ve bu kapsamlı sırrı kendi yaşamlarıyla ilişkilendirme çabasının birer sonucuydular. Gerçekten de şairler, sanatçılar ve müzisyenler bugün de çoğu zaman benzer bir arzunun dürtüsüyle üretirler." (Armstrong, 1998, s. 17).*

Sanat ve mitolojinin insanın evreni anlama ve açıklama çabasından doğduğunu ifade eden Armstrong, bu bağlamda, mağara resimleri, heykeller ve mitolojik hikâyeler, insanın hem kendini hem de çevresini keşfetme arzusunun somut ürünleri olduğunu söyler. Bu açıdan bakınca sanat, mitolojinin hikâyelerini görünür kılarken, mitoloji de

sanatın temel ilham kaynaklarından biri olmuştur. Şairlerin, sanatçıların ve müzisyenlerin halen benzer dürtülerle üretim yapıyor olması, bu ilişkinin zamansız ve evrensel olduğunu gösterir. Bugün bile, sanat, mitolojide ifade edilen evrensel duygular ve kavramlarla bağlantı kurar.

> *"Paleolitik dönemde Ana Tanrıça kültü, insan yaşamını dönüştüren bereketin aslında kutsal olduğu düşüncesini yansıtmaktaydı. Sanatçılar, arkeologların bütün Avrupa, Ortadoğu ve Hint Yarımadası'nda buldukları, onun çıplak ve gebe bir kadın şeklinde tasvir edildiği heykelleri yonttular." (Armstrong, 1998, s. 17).*

Paleolitik dönemdeki Ana Tanrıça kültünün, sanat yoluyla insan yaşamındaki kutsallığın ifade edilmesine nasıl aracılık ettiğini bu ifadeyle anlatılmıştır. Burada sanatın, dinî ve mitolojik bir sembolizme dayalı olduğu görülür. Ana Tanrıça'nın çıplak ve gebe bir kadın olarak tasvir edilmesi, sanatın bereket, doğurganlık ve yaşamın devamlılığı gibi kavramları somutlaştırma rolünü ortaya koyar. Bu tür semboller, insanın yaşamın kutsallığını kavrama ve ifade etme çabasında sanatın nasıl merkezi bir araç olduğunu vurgular.

> *"Söz konusu mitoslar sözel anlamlarıyla yetinilmek amacıyla oluşturulmadılar; daha ziyade, bir başka şekilde dile getirilemeyecek ve anlaşılamayacak derecede karmaşık olan bir gerçeğin ifadesine yönelik metaforik birer girişimdiler." (Armstrong, 1998, ss. 17-18).*

Bu alıntı, mitolojinin metaforik derinliğini ve bu derinliğin sanatla olan bağlantısını açıklıyor. Mitolojik hikâyelerin, yalnızca düz bir anlatım veya didaktik bir mesajdan ziyade, başka türlü ifade edilemeyen karmaşık gerçeklikleri ve duyguları aktarmak için yaratıldığını ortaya koyar. Bu durum, sanatın da benzer şekilde işlediğini gösterir: Sanat, sözle ya da mantıkla anlatılması zor olan gerçeklikleri görsel, işitsel ya da performatif biçimlerde ifade etme yeteneğine sahiptir (Durhan, 2021, ss. 759-763). Sanat ve mitoloji, bu anlamda, insanın derin duygusal ve tinsel gerçekliklerini kavramak için birbirlerini tamamlar.

> *"Mitoloji genellikle ruhun iç dünyasının açıklanmasına yönelik bir girişim olmuştur ve hem Freud hem Jung yeni bilimlerini açıklamak için sezgisel olarak, Yunan öyküsü Oidipus gibi antik mitoslara başvurmuşlardır." (Armstrong, 1998, s. 273).*

Mitolojinin bireylerin ruhsal ve psikolojik durumlarını ifade etmede nasıl bir araç olduğunu ve bunun sanat yoluyla nasıl dışa vurulduğunu açıklanmıştır bu ifade ile. Özellikle Yunan mitolojisinin hikâyeleri hem sanat hem de modern psikolojide güçlü bir ilham kaynağı olmuştur. Sanat ve mitoloji, insanlığın kendini ve çevresini anlamlandırma

çabasının iki temel aracı olarak karşımıza çıkar. Mitoloji, insanlığın bilinmeyene duyduğu hayranlık, korku ve merakın hikâyelerle dile getirilmesiyken, sanat bu hikâyelere bir biçim kazandırarak onları hem görünür hem de duyumsanabilir kılar (Zencirci, 2024, s. 96). Her ikisi de insanın evreni anlamlandırma ihtiyacının ürünü olup, aynı zamanda bu anlamlandırmayı daha geniş bir kültürel bağlama yerleştirme çabasını yansıtır. Bu ilişki, mitolojik hikâyelerin ve sembollerin sanat yoluyla nasıl ölümsüzleştirildiğini ve yeni anlam katmanları kazandığını gösterir.

> *"Ziggurat. Sümerler tarafından dünyanın birçok başka yerinde de görülen biçimde inşa edilmiş olan tapınak kule. İnsanların tanrılarıyla buluşmak üzere tırmanacakları yüksek taş merdivenleri olurdu." (Armstrong, 1998, s. 19).*

Sümerlerin inanç sistemlerinde mitolojinin sanata nasıl ilham verdiğini görülmektedir. Zigguratlar, yalnızca mimari eserler değil, aynı zamanda insanın kutsalla temas kurma arzusunun somut ifadeleridir (*bk.* Şekil 17, 18). Bu yapılar, insanın manevi dünyasını ve mitolojik anlatılarını somutlaştıran birer sanat eseri olarak değerlendirilebilir.

Bir Nefeste Dünya Mitolojisi kitabında Daniels, mitoloji ile sanat arasındaki ilişki ile ilgili bilgiler vermiştir. Yunan mitolojisinde, tanrıların ve kahramanların hikâyeleri, sanat ve edebiyatın temel ilham kaynakları arasında sayıldığını söyleyen yazar; özellikle Homeros'un "İlyada" ve "Odysseia" gibi epik eserlerinin, Batı sanatında uzun yıllar boyunca süregelen etkiler bıraktığı belirtmiştir (Daniels, 2014, ss. 127-129).

> *"Mitolojiler; kökenlerimizin, zaferlerimizin ve başımıza gelen felaketlerin hikayelerini anlatagelmiş ve hayata dair önemli dersler vermek için yaratıcı araçlar olarak rol oynamıştır." (Daniels, 2014, s. 9).*

Mitolojik hikâyeler, toplumsal hafızanın ve insanlığın anlam arayışının bir ürünü olarak sanatı beslemiştir (Eliade, 1959, s. 94). Sanatçılar, mitolojiden aldığı ilhamla heykel, resim, müzik, tiyatro, şiir ve edebiyat gibi alanlarda zamana meydan okuyan eserler ortaya koymuştur. Örneğin, Yunan mitolojisinden ilhamla yaratılmış klasik heykeller ve Rönesans dönemi tabloları bu ilişkinin doğrudan örnekleridir (Gombrich, 1997, ss. 264-266).

> *"Düşzamanı efsaneleri, verdikleri dersleri hikâye anlatıcısının hayatına aktardıkları için nedensellik ilişkilerini açıklayan mitler ve ahlaki dersler olarak kullanılır." (Daniels, 2014, s. 16).*

Sanat, mitolojik hikâyeleri zihinsel bir görsellik ya da dramatik bir sahneyle canlandırma gücüne sahiptir. Örneğin, Aborjinlerin "Düşzamanı" hikâyeleri sanat yoluyla görselleştirilerek toplumsal hafızayı diri tutar. Bu tür eserler, izleyiciye derin bir ruhani ve estetik deneyim yaşatarak mitlerin kalıcılığını artırır.

> *"Üstelik mitlerin ve efsanelerin yaratıcı hayal dünyası, hikayelerin içerdiği mesajları daha çekici kılar." … "Bu ritüeller, toplumların ortak bir kimlik oluşturmasına ve bireysel bir aidiyet duygusu yaratmasına yardım eden birtakım gelenekler kazandırır." … "Törenlerde, birlikte edilen dualarda, futbol stadyumunda yapılan tezahürattaki beraberlik ve sosyal kaynaşma duygusuyla zenginleşiriz; mitler de aynen böyle ortak ritüeller oluşturmak için uygun ortam sağlar." (Daniels, 2014, s. 10).*

Sanat, mitolojik hikâyeleri yorumlayarak insanlara daha derin bir anlam katmanı sunar (Gombrich, 1997, s. 136). Bir annenin çocuğuna ahlak öğüdü vermek için bir mitolojik hikâyeyi kullanması gibi, sanat da mitleri evrensel insan deneyimlerini temsil eden soyut metaforlara dönüştürür. Bu, sanatın bir iletişim aracı olarak mitolojinin eğitici ve moral verici boyutunu güçlendirdiğini gösterir. Sanat mitolojiyi toplumsal bağları güçlendirme yönündeki işlevini anlatmaktadır.

> *"Gökkuşağı Yılanı yaratılış efsanesi olarak, aynı zamanda da Avustralya'nın yasalarını, âdetlerini ve totemik kabile kültürünü açıklamak için kullanılır." (Daniels, 2014, s. 18).*

Mitolojik figürler ve semboller, sanatın estetik boyutunu şekillendirmiştir. Gökkuşağı Yılanı gibi yaratılış figürleri, sanatçılar tarafından kültürlerin temel değerlerini ve yaşam biçimlerini betimlemek için kullanılmıştır (Gombrich, 1997, s. 618). Özellikle, totemik sanatta mitolojik öğelerin güçlü bir görsel temsili, sanatın toplumsal ritüellerle birleşmesini sağlamıştır. Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, insanlığın anlam arayışı ile estetik ifade arasındaki güçlü bağdan kaynaklanır. Mitolojiler, sanata zengin bir içerik ve yaratıcı bir ilham kaynağı sunarken, sanat mitolojik hikâyeleri evrensel, kalıcı ve etkileyici bir şekilde yeniden yorumlayarak insanlık tarihine katkıda bulunur. Bu etkileşim hem mitlerin hem de sanatın insan deneyiminde oynadığı temel rolün bir kanıtıdır.

> *"Çocuk oyunları, dansları ve ayinsel hareketlerin tümü ve oyuncakların çoğunun dinî bir kökene sahip olduğunu biliyoruz. Bunlar daha önceden tapınma obje ve jestleri idi. Aynı şekilde müzik aletleri, ulaşım araçları, kutsal nesneler ve kutsal eylemler olarak ortaya çıkmıştır." … "Sanat ve teknik yetenek de kutsal bir şey olarak başlamış ve yıllardır dinî değerlerle birlikte incelenmektedir." (Eliade, 2005, s. 36).*

Bu alıntı, sanatın kökeninin mitoloji ve kutsal ritüellerle nasıl iç içe olduğunu göstermektedir. Çocuk oyunlarından müzik aletlerine kadar birçok kültürel ve sanatsal öğe, başlangıçta dinî ve kutsal bir bağlamda anlam bulmuştur. Mitolojik temalar, sanatın hem biçimini hem de anlamını şekillendirerek evrensel kültürlerin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Sanatın ilk biçimleri, dinî törenler ve mitlerin anlatımıyla doğmuştur. Eliade'ye göre sanat, insanın kutsal olanı ifade etme ve onunla iletişim kurma çabası olarak başlamıştır. Mitolojik hikâyeler, yalnızca sanatsal yaratıcılığın değil, aynı zamanda teknik becerilerin ve insanlık tarihindeki inovasyonların da temelini oluşturmuştur. Antik Yunan'da tiyatro, mitolojik hikâyeleri dramatize ederek izleyicilere aktarmak için kullanılan bir sanat formuydu. Örneğin, Sophokles'in *Kral Oidipus* oyununda, kader ve ilahi adalet temaları mitolojik bir bağlamda işlenmiştir (Sevindik, 2023, s. 609-618). Bu tiyatro eserleri, yalnızca eğlence amaçlı değil, aynı zamanda dinî ritüellerin bir uzantısı olarak görülüyordu.

> *"Müzik aletleri, ulaşım araçları, kutsal nesneler ve kutsal eylemler olarak ortaya çıkmıştır." ... "Sanat ve teknik yetenek de kutsal bir şey olarak başlamış ve yıllardır dinî değerlerle birlikte incelenmektedir." (Eliade, 2005, s. 36).*

Hindistan mitolojisinde, tanrı Shiva'nın *damaru* adlı çift taraflı davulu, evrenin yaratılışını ve ritmini temsil eder (Bilican, 2019, s. 65). Bu enstrüman hem mitolojik bir figürün simgesi hem de dinî törenlerde kullanılan bir müzik aleti olarak öne çıkar. Bu, mitoloji ve sanatın birleşerek kutsal mesaj taşıyan bir form oluşturduğunu gösterir. Antik Mısır'daki heykel sanatı, tanrıları betimleyen figürler ve firavunların ilahi statülerini göstermek için kullanılmıştır (Hamed, 2022, ss. 1-2). Örneğin, Isis ve Osiris heykelleri, Mısır mitolojisindeki kutsal hikâyeleri sanat aracılığıyla somutlaştırır. Bu heykeller hem mitolojik anlam taşır hem de dinî ritüellerin odak noktasıdır.

> *"Herhangi bir şeyin büyüde olduğu gibi dinde de belli aralıklarla meydana gelişi, esas olarak mitolojik bir zamanın şimdiki zaman yapılmasına ve ardından da sürekli olarak tekrarlanmasına işaret eder. Her ritüel, şimdi, tam bu anda meydana gelen şeyin özelliğini taşır." (Eliade, 2005, s. 463).*

Bu alıntı, sanat ve ritüel bağlamında mitlerin sürekli olarak yeniden canlandırıldığına işaret eder. Mitler, sanatın birçok formunda (resim, heykel, tiyatro *vb.*) görselleştirilerek veya hareketle ifade edilerek kutsal zamanı şimdiki zamana taşır. Orta çağ Avrupa'sındaki vitray sanatında İncil'in hikâyeleri resmedilmiştir. Bu resimler, halkın kutsal anlatıları görsel olarak anlaması için yaratılmıştır (Çorbacı, 2024, s. 123-

124). Mitolojik hikâyeler, bu sanat eserlerinde evrensel temalar olarak yansıtılmış ve dinî inançların görselleştirilmesinde kullanılmıştır. Bu örnekler, sanatın mitolojiyle nasıl derin bir bağ kurduğunu ve kutsal olanın ifade edilmesinde nasıl bir araç olarak işlev gördüğünü somutlaştırır.

Eliade, "Myth and Reality" adlı eserinde mitoloji ile sanat arasındaki ilişkiyi çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Mitlerin sanatsal yaratım üzerindeki etkisi ve sanatçılarla mitoloji arasındaki bağlar detaylı olarak incelenmiştir. Eserde, modern sanatın, tıpkı mitlerin dünyayı yeniden yaratma çabasında olduğu gibi, bir tür "sanatsal evrenin yıkımı" ve ardından yeniden yaratılması olarak ele alındığı belirtilmiştir. Sanatçıların bu yıkıcı süreci, kozmogonik mitlerle paralel olarak ele alınmaktadır; yani, kaostan düzen yaratmak denilebilir (Eliade, 1963, ss. 73-74). Eliade, mitoloji ile sanat arasındaki ilişkiye özellikle mitlerin semboller, hikâyeler ve arketipler aracılığıyla sanatın temel ilham kaynaklarından biri olması bakımından değinir.

> *"Mit, kutsal bir tarihi aktarır; başlangıçların efsanevi zamanı olan ilksel zamanda gerçekleşmiş bir olayı hikâye eder. Başka bir ifadeyle mit, doğaüstü varlıkların eylemleri sayesinde bir gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır..." (Eliade, 1963, s. 5).*

Bu alıntıya göre, mitler evrenin ve insanın varoluşunu açıklayan kutsal hikâyelerdir. Sanat, bu mitolojik hikâyeleri görselleştirerek veya yeniden yorumlayarak onları hem bireylerin hem de toplulukların daha iyi anlamasını sağlar. Örneğin, Yunan mitolojisindeki Zeus veya Afrodit gibi tanrılar, heykellerde ve resimlerde birer sembol haline gelmiştir. Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" adlı eseri, mitlerin sanatla görselleştirilmiş örneğidir (Kurtuluş, 2002, ss. 29-38). Bu tür sanat eserleri, mitlerdeki "başlangıç zamanının" ruhunu yakalayarak hem estetik hem de manevi bir deneyim sunar.

> *"Mitleri yaşamak... hakiki anlamda 'dinsel' bir deneyim anlamına gelir; çünkü bu deneyim, gündelik yaşamın olağan deneyiminden farklıdır." (Eliade, 1963, ss. 18-19).*

Mitlerin sanatta canlandırılması, günlük yaşamın ötesinde de bir deneyim sunar. Sanatçılar, mitolojik hikâyeleri şekillendirirken izleyicilere de bu kutsal deneyimi aktarma fırsatı bulur.

> *"Mitler, kutsalın (ya da 'doğaüstü'nün') dünyaya yönelik çeşitli ve kimi zaman dramatik biçimdeki müdahalelerini anlatır." (Eliade, 1963, s. 6).*

Eliade'nin bu sözü, sanatın mitolojik olayları ve kutsalın dünyaya inişini dramatize etme potansiyelini açıklar. Sanat, mitolojik hikâyelerin dramatik unsurlarını tiyatro, müzik ve edebiyat gibi formlar aracılığıyla görselleştirir.

> *"Ritüeller ve mitler; sanat ve bilgelik de dâhil olmak üzere insan faaliyetleri için örnek modeller oluştururlar." (Eliade, 1963, s. 8).*

Mitler ve ritüeller, sanat için örnek alınacak arketipler sunar. Örneğin, Maya ve Aztek toplumlarında, yaratılış mitleri sanat eserlerinde soyut ve sembolik şekillerde işlenmiştir. Bu kültürlerdeki tapınaklar, heykeller ve duvar resimleri, kozmolojik mitlerin bir yansımasıdır (The Importance of Symbols and Iconology in Aztec, Inca, and Mayan Mythology, 2025). Günümüzde bile, mitolojik unsurlar modern sanat eserlerinde sembolik bir dil oluşturmak için kullanılmaktadır. Sanat ve mitoloji arasındaki ortak yön, ikisinin de kutsalı görünür kılmaya çalışmasıdır. Mitler, soyut kutsal gerçeklikleri hikâyelerle açıklarken, sanat bu gerçeklikleri görselleştirir. Bu, özellikle dinî mimaride dikkat çekicidir. Gotik katedraller hem İncil mitolojisini hem de kutsalın yüceliğini taş heykeller ve vitraylar aracılığıyla somutlaştırır. Aynı şekilde, İslam sanatındaki geometrik desenler, görünmeyen kutsal düzenin görsel bir yansımasıdır. Heykel, resim ve mimari, mitolojinin sembollerini estetik bir forma dönüştürür.

Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, her ikisinin de insanlık deneyimini ifade etme çabasında yattığını gösterir. Sanat, mitlerin sembollerini görselleştirerek veya yeniden yorumlayarak onları modern dünyada canlı tutar. Eliade'nin kitabında öne çıkan bu ilişki, mitlerin sadece geçmişin hikâyeleri olmadığını, aynı zamanda sanat yoluyla bugüne ve geleceğe taşınan dinamik bir güç olduğunu vurgular.

Campbell (1991), mitoloji ile sanat arasındaki ilişki oldukça derinlemesine ele alınmıştır. Campbell, mitolojinin sanatı nasıl şekillendirdiğini ve sanatın mitolojik anlatılar yoluyla insanın ruhsal dünyasına nasıl dokunduğunu vurgular. Campbell, sanatın, mitolojinin bir yansıması olduğunu ve mitolojik imgelerin sanat yoluyla görselleştirildiğini belirtir. Özellikle katedraller gibi dinî yapılar, mitolojik temaların taşlara, vitraylara ve mimariye işlendiği örneklerdir. Chartres Katedrali bu açıdan sıklıkla vurgulanır. Katedralin, insanın kozmosa olan bağlantısını sembolik olarak temsil ettiği belirtilir (Campbell & Moyers, 1991, ss. 125-127).

> *"Ben mitolojiyi, sanatın ve şiirin ilham perileri olan Musaların anayurdu olarak düşünürüm. Hayatı bir şiir gibi görmek ve kendini bu şiirin bir parçası olarak hissetmek, mitlerin bize sunduğu şeydir." (Campbell & Moyers, 1991, ss. 73-74).*

Mitoloji, sanat için bir ilham kaynağıdır çünkü insanın yaşamı bir şiir olarak görmesini sağlar. Mitolojik hikâyeler ve semboller, hayata anlam kazandıran derinlikli imgeler sunar. Sanatçı, bu imgeleri kullanarak yaşamın şiirsel yönünü ifade eder. Mitoloji, sanata hem tema hem de ruh verir; bu, sanatçının yaratıcı sürecinde kendisini evrensel bir hikâyenin parçası olarak görmesini sağlar. Mitolojinin sunduğu temalar, sanatı sadece estetik bir uğraş olmaktan çıkarıp, insanlık deneyimini ifade eden bir araç haline getirir.

> *"Muhteşem bir sanat patlaması yaşanır ve mitik hayal gücünün tüm gücüyle ortaya çıktığının kanıtları belirir. [...] İşte o eski mağaralara girdiğinizde sizi etkileyen şey budur. Bu imgeleri yaratırken zihinlerinde ne vardı?" (Campbell & Moyers, 1991, s. 107).*

Eski mağara resimleri gibi antik sanat eserleri, mitolojik düşüncenin ilk örneklerini yansıtır. Bu eserler, insanın doğa ve evrenle kurduğu bağın sanatsal bir dışavurumudur. Sanatçılar, bu eserleri yaratırken mitolojik imgeler ve hikâyelerden ilham almış ve bunları görsel bir dile dönüştürmüştür. Bu bağlamda, sanat mitolojinin somutlaşmış hâli olarak görülebilir. Eski toplumlar için sanat, mitolojik dünyalarını anlamlandırma ve ifade etme aracıdır. Campbell, sanatçıların çağdaş dünyanın şamanları olduğunu, mitolojik imgeler aracılığıyla insanlara ruhsal mesajlar ilettiklerini ifade eder. Mitolojinin sanatta yansıma bulduğu bu süreç, sanatçının ilham aldığı bir kaynağı temsil eder (Campbell & Moyers, 1991, s. 225).

Antik mağara resimleri, dinî ritüellerin bir parçası olarak görülür. Campbell, bu mağaraların, sanatın kutsal bir alana dönüşmesine hizmet ettiğini ve burada yapılan sanatın, mitlerin topluma aktarılmasında bir araç olduğunu açıklar (Campbell & Moyers, 1991, s. 10). Mitoloji, sanat için bir ilham kaynağı olduğu gibi, sanat da mitolojik düşüncenin yaşatıldığı ve görselleştirildiği bir alandır. Mitolojik hikâyeler, sanatçıya yaratıcı süreçte rehberlik eden imgeler ve temalar sunar. Estetik deneyim, bu hikâyelerin izleyicinin ruhunda yankı bulmasını sağlar. Antik dönemlerden günümüze, mitolojinin sanattaki yansımaları, insanın evreni anlamlandırma çabasında ne kadar derin bir kaynağa sahip olduğunu gösterir. Sanat, mitolojinin evrensel hikâyelerini yeni nesillere aktarmanın bir yolu olmaya devam etmektedir.

Türk mimari süsleme sanatında, mitolojik hayvan figürleri, mimari elemanlar üzerinde sıkça kullanılmıştır. Özellikle ejderha, çift başlı kartal, simurg ve siren gibi mitolojik figürler, taş kabartmalar, çini süslemeler ve ahşap işlemeler üzerinde işlenmiştir. Bu figürler, Türk sanatında koruyuculuk, güç ve bereket gibi sembolik anlamlar taşır (Alsan, 2005, ss. 55-70).

> *"Hayvan Üslubu konusu içerisinde incelediğimiz bütün hayvanların simgesel bir anlamı olup, mitoloji de önemli yerleri bulunmaktadır. Sanat eserlerinde yer alan hayvan figürleri, hep bu sembolleri ihtiva eder." (Alsan, 2005, s. 57).*

Sanatta hayvan figürleri genellikle mitolojik anlatılardan alınan sembolik anlamlarla bezenmiştir. Bu figürler hem dekoratif hem de anlatısal işlevler üstlenir. Örneğin, Türk sanatında çift başlı kartal figürü hem gücü hem de hükümdarlığı simgeler. Selçuklu taş işçiliğinde sıkça karşımıza çıkan bu figür hem dinî yapılar hem de saray dekorasyonlarında kullanılmıştır. Mitolojik bir bağlamda, bu tür figürlerin sanatta kullanımı, toplumların inanç sistemlerini, değerlerini ve kültürel miraslarını görselleştirmenin bir yoludur. Mitoloji ile sanat arasındaki ilişki, özellikle hayvan figürlerinin ve mitolojik yaratıkların kullanımıyla zengin bir bağlam sunar (Faeza & Zahra, 2024, s. 166).

> *"Gerçek dünyada varlığı mümkün olmayan, maddi alemin dışında, insanların düşlerinde veya kabuslarında yaşayan bu varlıkları olağan dışı veya olağanüstü sayarız. Genellikle başka varlıkların vücut parçalarının birleşmesiyle, insan veya leoparın başı ile kartal kanatlarının aynı gövdeye eklenmesi ya da aynı canlının vücut kısımlarındaki değişiklik/deformasyonla yeni bir biçim kazanan yaratık, bazen sfenks veya grifon bazen de çift başlı kartal olarak sahneye çıkıyor." (Alsan, 2005, s. 56).*

> *"Ejder başta Çin olmak üzere Uzakdoğu ve Orta Asya bölgesinde çok sık karşımıza çıkan bir figürdür. Ön Asya'da görülüşü ise Türkler ile birlikte gerçekleşmiştir." (Alsan, 2005, s. 57).*

Mitolojik yaratıklar, sanat eserlerinde hem görsel olarak çarpıcı bir etki yaratır hem de derin sembolik anlamlar taşır. Grifon veya çift başlı kartal gibi yaratıklar, güç ve koruyuculuğu simgeleyen bir ikonografi sunar. Anadolu Selçuklu döneminde, özellikle kapı alınlıklarında ve sütun başlıklarında bu tür figürlerin görülmesi, yapının kutsal bir alan olduğunu ve koruma altında bulunduğunu ifade eder. Örneğin, Divriği Ulu Cami'nin kapı süslemelerinde yer alan çift başlı kartal figürü, hükümdarın gücünü ve yapının kutsallığını vurgular. Ejderha, Türk mitolojisinde hem yaratıcı hem de yok edici bir güç olarak görülmüştür (Duman, 2019, ss. 482-483). Bu figür, sanatta bolluk, bereket ve koruyuculuk gibi anlamlarla sembolize edilmiştir. Selçuklu mimarisinde ejder figürleri

genellikle su oluklarında veya cami alınlıklarında yer alır. Örneğin, Erzurum Çifte Minareli Medrese'deki ejder figürleri hem yapının koruyuculuğunu temsil eder hem de mitolojik anlatıların sanata nasıl yansıtıldığını gösterir (Öney, 1969, s. 185). Ejderin, bir yılan ve aslan melezi formuyla tasvir edilmesi, hayal gücünün sanatta nasıl somutlaştığını ortaya koyar.

> *"İnsan ve hayvan figürlerinin süsleme sanatlarına giriş tarzları, bu figürlerin yer aldığı tasarım ortamına göre anlam kazanmakta, çoğu kez özel sembolik değerler üstlendikleri, görülenin ötesinde bazı anlamlar taşıdıkları fark edilmektedir." (Alsan, 2005, s. 56).*

Sanatta kullanılan hayvan figürleri, yalnızca görsel bir unsur değil, aynı zamanda birer mesaj taşıyıcısıdır. Bu figürlerin yer aldığı tasarım ortamı, onların anlamlarını güçlendirir. Örneğin, mezar taşlarında kullanılan hayvan figürleri, ölen kişinin ruhunun yolculuğuna rehberlik eden koruyucular olarak işlev görür. Türk sanatında kullanılan aslan ve kartal figürleri, güç, cesaret ve ruhani koruma gibi anlamları ifade eder. Ahlat mezar taşlarında yer alan hayvan motifleri hem mitolojik hem de dinî anlamlar taşır ve bu taşların kültürel bağlamını zenginleştirir (Yücel & Sanal, 2021, s. 544). Mitoloji, sanat eserlerinin tasarımında hem sembolik hem de işlevsel bir temel sağlar. Hayvan figürleri, sanatta kullanılan ana motiflerdir ve bu figürler, kültürlerin inanç sistemlerini ve sosyal değerlerini yansıtır.

Hitit ayinlerinde mitolojik anlatıların sanatsal performanslar aracılığıyla aktarıldığı belirtilmektedir. Özellikle Fırtına Tanrısı'nın mitleri, ayinlerde dramatize edilerek müzik, dans ve tiyatral öğelerle sunulmuştur. Bu ritüellerde mitolojik hikâyeler, tapınakların duvarlarına işlenen kabartmalarla da görsel sanatlara yansıtılmıştır (Baş ve Arıkan, 2023, ss. 1300-1303). Hitit toplumunda ayinler sırasında müzik aletlerinin kullanımı yaygındır. Ayinlerde yer alan dans ve müzik, mitolojik hikâyelerin anlatılmasına hizmet etmiştir. Örneğin, Fırtına Tanrısı Teşub'un şenliklerinde müzik eşliğinde danslar yapılmış (Ünal, 2016, ss. 150-151), bu ritüeller toplumsal birlik ve düzenin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

> *"Hitit ayinlerinde ve ayrıca kral şenliklerinde mit anlatımının önemli yer tuttuğunu sıkça görmekteyiz. 'Çok sayıda halkın mitlerinin ayinlerden kaynaklandığını ispatlamak gerektiği halde, Hatti literatüründe bu husus bizzat metinlerden açıkça ortaya çıkmaktadır.' Bu anlatımlarda mitler, kurban ve diğer ritüel unsurlarla birleşerek sanatsal bir ifade kazanır." (Ardzinba, 2010, s. 104).*

Mitlerin anlatımının Hitit ayinlerinin merkezinde yer alması, bu anlatıların sanatsal bir form kazandığını gösterir (Ünal, 2016, s. 41). Metinlerde belirtildiği gibi, Hitit mitolojisinin büyük bölümü, ayinlerden kaynaklanmıştır ve bu durum ayinlerin, toplumsal hafıza ve sanatsal ifade biçimlerini beslediğini ortaya koyar. Örneğin, kurban ayinleri sırasında anlatılan mitler, sadece dinî bir anlatı değil, aynı zamanda estetik bir performanstır. Ayinde kullanılan jestler, semboller ve kurban törenleri, mitolojinin sanatsal bir dilde sunulmasını sağlamıştır (Ünal, 2016, s. 225). Bir Hitit kral şenliği sırasında, tanrıların yaratılışı veya dünyanın düzenlenişi gibi mitolojik hikâyeler anlatılmış olabilir. Bu hikâyeler, dramatik unsurlarla (şarkılar, mimikler, kurban kesimi) sunularak sanatsal bir değer kazanmıştır (Ünal, 2016, s. 75).

> *"Yazılıkaya'daki anıtlarda tanrıların başlarındaki örtülerde hiyerarşi işareti olan keçi boynuzları da görülmektedir. Boynuzların sayısı ne kadar çoksa tanrının derecesi o kadar yüksektir. Ayrıca tapınak süslemelerinde kullanılan renklerin (kırmızı, beyaz, mavi) tanrıların statüsünü ve ayinlerin anlamını vurguladığı görülmektedir." (Ardzinba, 2010, s. 238).*

Yazılıkaya anıtları gibi Hitit tapınakları mitolojik ve sanatsal bir ifade aracıdırlar (*bk.* Şekil 22.). Tanrıların başlarındaki keçi boynuzları, hiyerarşiyi vurgularken sanatın sembolik gücünü ortaya koyar. Aynı şekilde renklerin kullanımı da mitolojiyi görsel sanatla birleştirir. Kırmızı, beyaz ve mavi gibi renkler, ayinlerin mesajını ve tanrıların özelliklerini izleyicilere aktarmak için kullanılmıştır. Kırmızı renk, savaş tanrısını temsil ederken, beyaz saflığı ve mavi göksel unsurları simgelemiş olabilir (Kılıç & Başol, 2014, ss. 56-62). Bu renklerin uyumlu kullanımı, Hitit mitolojisindeki tanrılar panteonunu sanat yoluyla daha anlaşılır kılmıştır.

> *"Hapi neferleri tanrıça İnanna aletlerinde ve arkammi aletinde çalınan müzik eşliğinde dans ediyorlardı: 'Kral, kraliçe ve tanrının kız kardeşine kaplar sunulurken İnanna aletlerinde çalarlar, arkammi çalarlar, hapi neferleriyse dans ederler.'" (Ardzinba, 2010, s. 162).*

> *"Dans edenler, tanrı önünde, yüz yüze durarak veya el ele tutarak dans edebilirlerdi. Dans ederken sağa, sonra sola dönerlerdi, eğilirlerdi, ellerini yukarı kaldırırlardı ve alkış hareketi yaparlardı. Kralın huzurunda dans edenler ise sadece yüzleri krala dönük olarak hareket ederlerdi. Sırtını krala dönmek yasaktı." (Ardzinba, 2010, s. 96).*

> *"Şarkılar daha çok koro hâlinde söylenirdi. Metinlerde şarkı söyleyenlerden genelde çoğul hâlinde bahsedilmesi de buna işaret etmektedir. Tuhumiyara kenti halkının düzenlediği ve Hitit kralının da yer aldığı ayinde söylenen şarkı, koro hâlinde şarkı söylenmesinin karakteristik örneğidir." (Ardzinba, 2010, s. 93).*

Hitit ayinlerinde müzik, dans ve şarkılar, mitlerin anlatımı sırasında ritüelin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmuştur. Örneğin, kralın katıldığı büyük ayinlerde halk,

tanrıları onurlandırmak için Hatti dilinde şarkılar söyler ve danslar düzenlerdi (Ünal, 2016, s. 179). Hitit ayinlerinde müzik ve dansın kullanılması, mitolojik anlatıların çok boyutlu bir sanatsal deneyime dönüşmesini sağlamıştır. Hatti dilinde söylenen şarkılar hem dinî ritüelleri süsler hem de mitolojik hikâyeleri toplumsal hafızaya kazırdı. Dans ise tanrılara duyulan saygıyı hareketlerle ifade edilirdi Kralın katıldığı bir ayin sırasında, tanrıların dünyaya inişi hikayesi anlatılırken halkın dans ettiği ve tanrıları onurlandırmak için müzik çaldığı bir sahne hayal edin (Ünal, 2016, ss. 195-200). Bu, mitolojinin ritmik ve görsel bir sanat formuna dönüştüğünün göstergesidir. Bu örnekler, mitoloji ve sanatın Hitit toplumunda nasıl iç içe geçtiğini ve sanatsal araçların, mitolojik anlatıyı güçlendirmek için nasıl kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Graves (2010), eserinde mitoloji ile sanat arasında bir ilişki kurulduğunu birçok bölümle örneklemektedir. Yunan mitolojisinin sanata etkisi, özellikle eski dönemlerin ikonografi, heykel ve ritüel temsilleri üzerinden detaylandırılmıştır.

> *"Hephaistos, olağanüstü ve eşsiz bir sanat becerisine ve yaratıcılığına sahip olan bir sanatkardı. Sanatında o kadar ustaydı ki, tanrılar için düzenlenen şölenlerde kendi başlarına hizmet eden altın tekerlekli ve üç ayaklı masalar yapmıştır." (Graves, 2010, s. 106).*

Hephaistos'un tanrılar için yaptığı altın tekerlekli ve üç ayaklı masalar, mitolojideki yaratıcı gücün sanatsal üretime dönüştüğü önemli bir örnektir. Hephaistos, mitolojide hem bir zanaatkar hem de bir sanatçı olarak tasvir edilir (Garstad, 2024, ss. 514-515). Bu anlatı, dönemin el işçiliğine ve estetik objelerin tanrısal bir nitelik taşıdığına işaret eder. Hephaistos'un eserleri, tanrıların dünyasını daha somut ve görsel kılarken, sanatın kutsal bir anlam taşıdığını da gösterir. Bu mit, aynı zamanda, insan eliyle yapılan nesnelerin tanrılar tarafından da takdir edilebileceği fikrini de vurgular.

> *"Zeus'un Metis'i yuttuktan sonra Athena'yı kafasındaki bir yarıktan dünyaya getirmesi, muhtemelen bir tapınağın duvarlarında grafiksel olarak tasvir edilmiştir." (Graves, 2010, ss. 22-23).*

Zeus'un Athena'yı kafasından doğurması gibi mitolojik hikâyelerin tapınak duvarlarında betimlenmesi, sanatın mitleri hikâyeleştirerek ve görselleştirme rolünü açıkça gösterir (Cömert, 2010, s. 38). Bu tür tasvirler, mitleri sadece anlatıdan ibaret olmaktan çıkarıp, dinî ve kültürel bir hafızanın parçası haline getirir. Tapınak duvarlarındaki betimlemeler, mitlerin sadece ruhani bir deneyim değil, aynı zamanda görsel bir deneyim olarak da aktarılmasını sağlar. Bu durum, sanatın dinî ve mitolojik

hikâyeler için nasıl bir araç olduğunu gözler önüne serer. Bu alıntılar, mitolojinin sanatsal ifadeler ve el sanatlarında nasıl yer aldığını vurgulamaktadır. Hephaistos'un mitolojik anlatılarda sanatkârlıkla ilişkilendirilmesi ve mitlerin tapınak duvarlarında betimlenmesi, mitoloji ile sanat arasındaki güçlü bağları ortaya koymaktadır. Mitolojide soyut olarak aktarılan hikâyelerin, sanat yoluyla somutlaştırılması halkın bu anlatılarla daha doğrudan bir ilişki kurmasını sağlar. Zeus'un Athena'yı kafasından doğurması gibi bir mitolojik olay, insanüstü güçler, doğurganlık, bilgelik ve yaratım gibi kavramların fiziksel bir tasvirle izleyiciye aktarılmasıdır. Bu anlatı, özellikle dinî veya kültürel mekânlarda görselleştirildiğinde, ritüelistik bir boyut kazanır ve izleyicinin mitlere olan inancını güçlendirir.

> *"Mykene'deki altın bir yüzükte, üç rahibenin tapınağa gidişi resmedilmiştir. Bunlardan biri dirseğine bağlı olan bir ağaç dalı taşımaktadır. Bu seremoni, Ay Tanrıçası'na ibadet edenler tarafından yapılan teatral ritüellerin bir parçası olabilir." (Graves, 2010, s. 121).*

Mykene'deki altın bir yüzükte, rahibelerin tapınağa gidişinin tasviri, ritüelin teatral bir formda gerçekleştirildiğini ve sanatın bunu görselleştirdiğini gösterir. Ağaç dalının taşınması, Ay Tanrıçası'na yapılan bir ibadeti temsil ederken, aynı zamanda doğa unsurlarının ritüellere nasıl entegre edildiğini vurgular. Ritüel ile tiyatronun birleşimi, mitolojinin dramatize edilerek halk arasında yayılmasına olanak tanımış, sanat ise bu tiyatral anlatıların ölümsüzleştirilmesini sağlamıştır (Berberović, 2015, s. 31).

Sanat yoluyla betimlenen mitler, aynı zamanda halk için birer eğitim aracıdır. Bu tür görseller, okuma yazma bilmeyen veya mitlerin detaylarına hâkim olmayan kitlelere tanrılar ve onların güçleri hakkında bilgi verir. Mitolojik hikâyeler sadece sanatsal bir ifade aracı olarak değil, aynı zamanda sanatçının yaratıcılığını şekillendiren bir ilham kaynağı olarak da önemli bir rol oynar (Özhancı, 2022, ss. 517-519; Zencirci, 2024, ss. 91-100).

> *"Bir daire içerisinde dans eden kişiler, ruhları cennete giden kahramanların geleneksel yolculuğunu simgeliyordu. Girit sanat eserlerinde dansçıların gezegenleri sembolize ettiğine inanılmıştır." (Graves, 2010, s. 470).*

Bir daire içerisinde dans eden figürlerin Girit sanatında betimlenmesi, mitolojik ve dinî düşüncelerin estetik bir ifadeye dönüştüğünü gösterir. Bu tasvirler, dansın sadece bir eğlence değil, aynı zamanda ruhani bir yolculuk olarak algılandığını ortaya koyar. Sanat ve mitoloji arasındaki bu örnekler, sanatın mitolojik hikâyeleri somutlaştıran,

görselleştiren ve halk arasında yayılmasını sağlayan bir araç olduğunu göstermektedir. Sanat, mitolojiyi sadece bir anlatı olmaktan çıkarıp, fiziksel dünyada algılanabilir bir deneyim haline getirirken; mitoloji de sanata anlam ve derinlik katmıştır. Bu karşılıklı ilişki, sanatın tarih boyunca hem dinî hem de kültürel bir iletişim aracı olarak kullanılmasında büyük bir rol oynamıştır.

López-ruiz (2012), mitoloji ile sanat arasındaki ilişki detaylı olarak ele almıştır ve eserinin çeşitli bölümlerinde sanatsal etkiler, ritüeller ve kültürel etkileşimler üzerinde durmuştur. Hesiodos'un *Theogonia*'sı bölümünde Musalar'ın övülmesi ve onların sanata ilham veren figürler olarak yer alması anlatılmaktadır. *Theogonia*'da tanrıların yaratılışı ile sanat arasındaki bağlantılar ve özellikle şiir, müzik gibi sanatsal ifadelerin ritüel bağlamda kullanımı üzerinde durulmuştur (López-ruiz, 2012, ss. 65-94). Eserde, Yunan mitolojisinin sanatsal temsillerde nasıl kullanıldığı, özellikle şiir ve ritüellerin toplumdaki rolü ele alınmıştır. Mitlerin, özellikle Homeros ve Hesiodos gibi şairler tarafından ritüellerde nasıl canlandırıldığı ve sanatsal bir form olarak toplumda nasıl birleştirici bir rol üstlendiği açıklanmıştır. Homeros'un şiirlerinin dinî törenlerde kullanımı örneklenmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 197-221).

> *"Wendy Doniger'ın yorumuna göre: Sanat ve ritüel, kültürlerarası girişimlerde mit için güçlü tamamlayıcılardır. Ancak mitler, bu bağlamda en kolay yolu temsil eder." (López-ruiz, 2012, s. 211).*

Bu ifade, mitlerin sanatsal eserlerdeki ana temasal yapı olarak kullanıldığını ve ritüellerle bir arada, estetik ve kültürel ifadenin temeli olduğunu ortaya koyar. Wendy Doniger'ın vurguladığı gibi, sanat ve ritüel, mitolojiyi kültürlerarası ifade ve iletişimde güçlü araçlar haline getirir. Mitler, insanlığın ortak deneyimlerini hikâyelerle ifade ederken, sanat bu hikâyelere fiziksel bir biçim kazandırır (Özhancı, 2022, s. 517; Tökel, 2001, s. 62-63). Ritüel ise bu hikâyeleri toplumsal bir bağlamda canlı tutar. Sanat, mitolojiyi soyut bir anlatıdan somut bir deneyime dönüştürerek insanların tanrılar ve doğaüstüyle olan bağlarını kuvvetlendirir (Zencirci, 2024, s. 91-96). Yunan tragedyaları, ritüel ve sanatın mitolojiyle birleştiği önemli bir sahne oluşturur. Örneğin, Sophokles'in Antigone oyununda, insanın ilahi yasalara karşı sorumluluğu mitolojik bir tema olarak ele alınır ve tiyatro sanatı aracılığıyla dramatik bir şekilde ifade edilir. Tragedyalar, Dionysos festivalleri gibi ritüellerle iç içe geçmiş ve sanat, dinî bir etkinlik haline gelmiştir (Livraga, 2016, s. 22; Özdemir, 2011, s. 17).

> *"Musalar'ın sevgilisi bir ozan, anlatınca eski insanların destanlarını, övünce Olympos'un mutlu tanrılarını, unutuverir hemen dertlerini, çıkar gider aklından üzüntüleri, şeneltir onu tanrıçaların büyüsü." (López-ruiz, 2012, s. 208).*

Burada mitoloji, sanatsal bir aracın (şiir) hem anlatımını hem de ruhsal etkisini şekillendirir. Hesiodos'un *Theogonia* eserinde kullanılan heksametrik dizeler, mitolojik anlatıyı hem ritmik bir forma sokar hem de estetik bir deneyim yaratır. Bu form, mitolojik hikâyelerin yalnızca içeriğini değil, aynı zamanda etkisini de artırır (López-ruiz, 2012, s. 208-209). Şiir, mitleri bir anlatı düzeyinden çıkarıp sanatsal bir forma dönüştürürken dinleyicilerin ruhsal ve duygusal olarak hikâyeye dahil olmalarını sağlar. Musalar'ın bir şairin ilham kaynağı olduğu fikri, Yunan sanatında sıkça temsil edilen bir temadır. Vazo resimlerinde Musalar, şairlere ve sanatçılara eşlik ederken tasvir edilmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 67-69). Bu, şiirsel formun ve ilahi ilhamın sanatta nasıl somutlaştırıldığını gösterir. Ayrıca Homeros'un destanlarında yer alan tanrılar ve kahramanlar, resim ve heykel sanatında önemli figürler olarak karşımıza çıkar.

Kitapta, Doğu Akdeniz'deki kültürel etkileşimlerin, mitolojik temaların sanat eserlerine nasıl dahil edildiğini açıklayan örnekler yer alır. Özellikle, Ege ve Doğu Akdeniz kıyıları arasında dolaşan hikâyelerin ve sembollerin, *"Yunan ve Yunan olmayan sanatçıların kendi tercihlerine ve o andaki ihtiyaçlarına göre istediklerini aldıkları bir ortak havuz"* (López-ruiz, 2012, s. 27) yarattığı belirtilir.

Şeklindeki açıklama Doğu Akdeniz'de kültürel etkileşim, mitlerin sanatta kullanımı için bir zemin hazırlamıştır. Mitolojik hikâyeler ve semboller, sanatçılar için ortak bir dil haline gelmiş ve hem Yunan hem de Yunan olmayan sanatçılar bu temaları kendi estetik ihtiyaçlarına göre uyarlamıştır. Bu "ortak havuz," mitlerin sanatta evrensel bir tema olarak işlev görmesine olanak tanımıştır. Fenike sanatında yer alan lotus çiçeği veya grifon gibi mitolojik semboller, Yunan vazolarında ve mimarisinde sıkça görülmüştür. Örneğin, Knossos Sarayı'ndaki fresklerde mitolojik hikâyeler ve semboller Akdeniz'deki kültürel alışverişin bir yansımasıdır (Boardman, 2002, s. 31) Bu semboller, sanatı sınırların ötesine taşıyan bir ifade aracı haline getirmiştir. Homeros ve Hesiodos'un eserleri, Yunan sanatında özellikle vazolar ve duvar resimleri gibi görsel ifade biçimlerinde mitolojik hikâyelerin sahnelenmesi için bir temel oluşturmuştur (Ferrari, 2003, s. 39-44). Sanat eserleri, bu hikâyeleri sadece estetik bir şekilde temsil etmekle

kalmaz, aynı zamanda toplumsal ritüellerin ve mitolojik temaların canlı tutulmasını sağlar.

Yunan vazolarındaki resimlerde, genellikle tanrıların veya mitolojik kahramanların hikâyeleri betimlenir. Örneğin, Perseus'un Medusa'yı öldürüşünü gösteren sahneler ya da Herakles'in on iki görevi, sanatın mitolojik hikâyeleri nasıl canlandırdığını gösterir. Bu resimler, yalnızca hikâyeyi anlatmaz, aynı zamanda bir ritüel veya tapınma sırasında izleyicilere ilahi hikâyeyi hatırlatır. Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, kültürlerarası bir dil yaratmıştır. Mitolojik hikâyeler, sanat aracılığıyla görselleştirilmiş ve bireylerin tanrılarla veya doğaüstüyle bağ kurmasına olanak tanımıştır. Sanat, bu hikâyelerin sadece anlatıldığı değil, aynı zamanda yaşandığı bir alan yaratarak mitlerin estetik bir deneyime dönüşmesini sağlamıştır. Ritüellerle birleştiğinde sanat, mitolojik hikâyelerin hem toplumsal hem de bireysel düzeyde anlam kazandığı güçlü bir araç haline gelmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 205-221).

Frankfort (1948), Mısır mitolojisinin sanatta nasıl tezahür ettiğini ve sanatın, mitolojinin temel temalarını ve sembollerini nasıl işlediğini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Her bir alıntı, mitoloji ve sanat arasındaki ilişkinin farklı yönlerini açıklamaktadır.

> *"Tanrılar yeniden ortaya çıkar ve 'ilk kez' söyledikleri sözleri bir kez daha söylerler. Böylece, devlette kaçınılmaz olarak gerçekleşen değişim, Osiris ile onun oğlu ve halefi arasındaki arketipsel ilişkiyle özdeşleştirilir. Mitolojik durum, geleneksel ifadeleri dile getiren tanrıların ortaya çıkışıyla harekete geçirilir." (Frankfort, 1948, s. 136).*

Bu alıntı, Mısır mitolojisindeki döngüsel zamansallık anlayışını ve bunun sanatta nasıl temsil edildiğini açıklar. Osiris ve Horus'un ilişkisi, yalnızca bir mitolojik hikâye değil, aynı zamanda hükümdarlık değişimlerinin arketipsel bir sembolüdür (Frankfort, 1948, s. 102-104). Bu mit, sanatta özellikle taç giyme törenlerini, firavunun tanrısal doğasını ve meşruiyetini vurgulayan tasvirlerde görülür. Örneğin, duvar resimlerinde ve kabartmalarda Osiris genellikle ölümden sonra yeniden canlanışının sembolü olarak betimlenir; Horus ise tahtın varisi olarak babasının gücünü devralan tanrı figürü olarak yer alır. Bu döngüsel ilişki, Mısır sanatında devlet otoritesinin ilahi kökenini vurgulamak için tekrar tekrar işlenmiştir (Frankfort, 1948, ss. 49-50).

> *"Mısır sanatında, yaşam ve ölümün birliği, çocukça arzulara bağlı düşünce ile derin bir teslimiyet arasında, hayatın zevklerinin sürebileceği umudu ile yaşamın ancak*

> *ölüm yoluyla sonsuz olduğu gerçeğinin kabulü arasında, bıçak sırtında dengelenmiştir." (Frankfort, 1948, s. 123).*

Mısır sanatındaki ölüm ve yaşamın birleşik doğasını vurgulayan bu alıntı; Mısır mitolojisinde ölüm, bir son değil, dönüşüm ve yeniden doğuşun başlangıcı olarak görülür. Bu anlayış, sanatta, özellikle mezar dekorasyonlarında ve heykellerde belirgin şekilde ifade edilir. Bu iki alıntı birlikte değerlendirildiğinde, Mısır mitolojisi ve sanatının birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu, sanatın mitolojik düşüncenin somut bir ifadesi olarak işlev gördüğü anlaşılır. Mısır sanatı, hem bireyin ölümden sonraki yaşamına yönelik umutlarını hem de toplumsal düzenin mitolojik temellerini yansıtarak, mitolojiyi fiziksel bir gerçeklik haline getirmiştir. Bu ilişki, sanat eserlerinin sadece estetik değerlerini değil, aynı zamanda dinî ve kültürel anlamlarını da güçlendirmiştir.

Hamilton (1998), "Mythology" adlı eserinde Antik Yunan sanatının ve mitolojisinin birbiriyle nasıl bütünleştiğini ve kültürel üretim üzerindeki etkisini farklı boyutları ile ele almıştır.

> *"Oyunları yazan şairler, onlarda rol alan aktörler ve şarkıcılar, hepsi tanrının hizmetkârları olarak kabul ediliyordu. Gösteriler kutsaldı; izleyiciler de yazarlar ve oyuncularla birlikte bir ibadet eylemi içindeydiler. Dionysos'un bizzat orada bulunduğuna inanılıyordu; onun rahibi onur koltuğuna sahipti." (Hamilton, 1942, s. 74).*

Hamilton, Dionysos'a adanan tiyatro etkinliklerinin hem sanatsal hem de dinî bir boyut taşıdığını vurgular. Dionysos, şarabın, coşkunun ve dramatik sanatların tanrısıydı (İndirkaş, 2012, ss. 62-67). Tiyatro, onun kültüyle yakından ilişkilendirilmişti ve performanslar, yalnızca eğlence değil, bir ibadet biçimiydi. Tiyatro eserleri, Dionysos'un onuruna yapılan festivallerde sergilenirdi. Bu performanslar, tanrının fiziksel olarak orada olduğu inancıyla gerçekleştirilirdi. Seyirciler, oyuncular ve şairler, yalnızca bir sanat etkinliğine katılmıyor, aynı zamanda kutsal bir deneyimi paylaşıyorlardı. Tanrının rahibinin onur koltuğuna oturması, bu etkinliğin ibadet niteliğini pekiştiriyordu. Antik Yunan'da Euripides, Sophocles gibi tragedya yazarlarının eserleri, insanın tanrılarla, doğayla ve kendi kaderiyle ilişkisini ele alırken aynı zamanda tanrıya adanmış bir sanat biçimi olarak görmüşlerdir (Vernant & Vidal-Naquet, 1988, s. 259).

> *"Heykeltıraş, oyunlarda yarışan atletleri izledi ve hayal edebileceği hiçbir şeyin, o güçlü genç bedenler kadar güzel olamayacağını hissetti. Bu yüzden Apollo'nun heykelini yaptı. Hikâye anlatıcısı, Hermes'i sokakta yanından geçtiği insanlar arasında buldu. Homer'in dediği gibi, onu 'gençliğin en güzel olduğu yaştaki bir delikanlı gibi' gördü. Yunan sanatçıları ve şairleri, bir insanın ne kadar görkemli*

> *olabileceğini fark ettiler: dimdik, çevik ve güçlü. O, güzellik arayışlarının doruk noktasıydı." (Hamilton, 1942, ss. 8-9).*

Bu alıntı, Yunan sanatının mitolojik temaları insan formunun fiziksel güzelliğiyle nasıl birleştirdiğini ortaya koyar. Mitolojideki tanrılar, insanüstü nitelikleriyle insan şeklinde tasvir edilirdi (Özdemir, 2022, s. 1301). Bu, sanatçılara tanrıları ideal güzellik ve mükemmeliyetle betimleme fırsatı sundu. Apollo, ışığın, müziğin ve kehanetin tanrısı olarak, güzellik ve armoni ile ilişkilendirilmiştir. Heykeltıraşlar, Apollo'nun bedenini yaratırken sporcuların güçlü ve dengeli fiziksel formundan ilham almışlardır. Bu heykeller, yalnızca estetik değil, aynı zamanda ruhani bir mesaj taşır: İnsanın fiziksel ve ruhsal potansiyelinin birleşimi. Yine sanatçılar, Hermes gibi tanrılarda ilahi olanı günlük yaşamın unsurlarıyla harmanlamıştır. Aynı şekilde, Olimpiyat oyunları sırasında yarışan sporcuların hareketlerinden esinlenerek yaratılan Apollo heykelleri, mitolojinin sanata olan ilhamını somutlaştırır. Mitoloji, tanrıları ve kahramanları idealize ederek sanatçılara mükemmel insan formunu yaratma arzusu kazandırmıştır. Bu hem heykel hem de resim sanatında Yunan estetiğinin temelini oluşturur.

Bu örnekler, mitoloji ile sanat arasındaki ilişkinin sadece bir ilham kaynağı olmadığını, aynı zamanda antik toplumlar için bir tapınma ve yaşam anlayışı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Mitoloji, sanatı estetik bir araçtan öte, kutsal olanı anlamak ve ifade etmek için bir kanal haline getirmiştir.

Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki Antik Yunan dünyasında ayrılmaz bir bağ ile şekillenmiştir. Mitolojik sahneler, kırmızı figürlü vazoların gelişimiyle birlikte, yalnızca anlatısal bir araç değil, aynı zamanda sanatsal tekniklerin ve estetik anlayışın dönüşümüne yön veren bir unsur olmuştur. Vazo ressamları, sahneleri daha detaylı ve anlam yüklü hâle getirmek için geleneksel ikonografiden uzaklaşarak yeni anlatım biçimleri geliştirmişlerdir (Boardman, 2002, s. 223).

Bu bağlamda, Troya destanlarının sanattaki etkisi, mitolojik anlatılar ile görsel sanatlar arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır. Epik şiirler ve trajediler, sanatçıların sahne seçimlerini etkilemiş; özellikle beşinci yüzyılın başlarında Troia Savaşı sahneleri daha detaylı ve zengin bir anlatımla işlenmiştir (Boardman, 2002, s. 223). Siyah ve kırmızı figür sanatı arasındaki karşılaştırmalar da gösteriyor ki, Troia sahneleri yalnızca tarihsel bir anlatım olarak değil, aynı zamanda toplumun kolektif hafızasını şekillendiren bir sanatsal motif olarak değerlendirilmiştir (Boardman, 2002, s. 230).

Sanatta Dionysos'un ve tiyatronun yeri, mitolojinin estetik ve performatif yönünü en iyi şekilde yansıtan unsurlardan biridir. Dionysos ile bağlantılı figürler, festivallerde oynanan trajedi ve komedilerin sanata nasıl ilham verdiğini gösterir. Şarap festivalleri, satyrler ve tiyatro figürleri, sahne sanatlarının vazolar üzerinde nasıl bir ikonografi oluşturduğunun önemli kanıtlarıdır (Boardman, 2002, s. 225). Tiyatroda sergilenen mitolojik oyunlar, özellikle Dionysos ile ilişkili olarak sanatın temel motiflerinden biri haline gelmiştir (Boardman, 2002, s. 234).

Öte yandan, Herakles'in sanattaki yeri, mitolojik kahramanların sanatsal temsillerinin evrimini gösterir. Kahramanın çocukluğundan itibaren işlenen sahneler, sanatçıların dramatik anlatımlara nasıl yöneldiğini ve kahramanlık kavramını şekillendirdiğini gözler önüne serer. Berlin Ressamı'nın, Herakles'in beşikteyken Hera'nın gönderdiği yılanlarla savaşmasını resmetmesi, sanatçıların mitolojiyi dramatik bir sahne olarak ele alma biçimlerine bir örnektir (Boardman, 2002, s. 227). Aynı zamanda Herakles'in Dionysos ile gösterildiği sahneler, mitolojinin yalnızca bireysel kahramanlık anlatılarıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda tanrılar ve ritüellerle de bütünleştiğini kanıtlamaktadır (Boardman, 2002, s. 228).

Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, mitoloji ve sanat arasındaki ilişki yalnızca bir betimleme meselesi değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın, dinî ritüellerin ve sanatsal tekniklerin birleştiği dinamik bir süreçtir. Mitolojik figürlerin sanattaki evrimi, sanatçıların teknik gelişimleriyle paralel olarak ilerlemiş, her yeni sahne, toplumun inançları ve estetik anlayışına dair daha derin anlamlar taşımıştır.

Kramer'in, "Sümer Mitolojisi" isimli eseri mitoloji ile sanat arasındaki ilişkiye dair bilgiler sunan bölümlere sahiptir. Sümer silindir mühürlerinde mitolojik sahneler sanatsal bir üslupla tasvir edilmiştir. Bu mühürler, dönemin sanatsal zenginliğini ve mitolojik hikâyelerin görsel aktarımını yansıtır (Kramer, 1999, ss. 69-70).

> *"Enki tarafından İnanna'ya armağan edilen kutsal yasalar arasında şunlar sayılır: efendilik, tanrılık, yüce ve sonsuz taç, krallık tahtı, yüce krallık asası, yüce alametler, çobanlık, krallık, sayısız rahiplik görevi, doğruluk, yeraltı dünyasına iniş ve oradan çıkış, 'sancak,' tufan, cinsel ilişki ve fahişelik, resmî dil ve konuşma dili, sanat, kutsal kült odaları, 'göğün hizmetkârları,' müzik, yaşlılık, kahramanlık ve kudret, düşmanlık, dürüstlük, kentlerin yok edilmesi ve mersiye, yüreğin sevinci, yalan, asi ülke, erdem ve adalet..." (Kramer, 1999, ss. 127-128).*

Sümer mitolojisinde sanatın tanrısal düzenin bir parçası olarak görüldüğünü ifade eden Kramer; İnanna'ya sunulan armağanlar arasında sanat, kutsal kült odaları ve müzik gibi estetik unsurların yer aldığını belirtmiştir (*bk.* Şekil 9.). Bu, Sümerlerde sanatın yalnızca bir ifade aracı değil, aynı zamanda dinî ve kozmik bir düzenin parçası olduğunu gösterir. Tanrılar arasındaki bu tür armağan değişimleri, Sümer toplumunda sanatın kutsal bir bağlamda ele alındığını işaret eder.

> *"İnanna sarhoş Enki'nin kendisine sunduğu armağanları almaktan pek mutlu olur. Bunları alır, 'gök kayığı'na yükler ve değerli yükü ile birlikte Uruk'un yolunu tutar.'" (Kramer, 1999, s. 128).*

Bu cümlede Kramer, İnanna'nın Enki'den aldığı armağanları bir "gök kayığı"na yükleyerek Uruk'a götürmesi, sanat ve kültür unsurlarının sadece tanrısal bir bağlamda değil, aynı zamanda yerleşik topluluklara aktarılarak medeniyetin gelişiminde bir araç olarak görüldüğünü gösterir. Buradaki "gök kayığı," sanatın kutsallığını ve topluma bir hediye olarak ulaştırılma sürecini sembolize eder. Bu pasajlar, Sümer mitolojisinde sanatın, sadece estetik bir uğraş değil, aynı zamanda toplumu şekillendiren, düzenleyen ve medeniyetin temel taşlarını oluşturan bir değer olarak algılandığını vurgular. Tanrıların bu değerleri birbirine aktarması ve daha sonra insan topluluklarına iletmesi, sanatın ilahi kökenine olan inancı yansıtır. Sümer toplumunda sanat ve mitoloji arasındaki bu ilişki, günlük yaşamdan dinî törenlere kadar her alanda görülür. Sanat, Sümerlerde bir araç değil, ilahi bir emanetti.

İnanna'nın aldığı armağanlar arasında "müzik" ve "kutsal kült odaları" gibi unsurlar, Sümer tapınaklarında icra edilen dinî ritüellerle ilişkilidir. Bu tapınaklarda müzik, dans ve dekoratif sanatlar, tanrılara hizmet etmenin önemli bir parçasıydı. Örneğin, Uruk'taki İnanna Tapınağı hem mimari hem de sanatsal açıdan dönemin estetik anlayışını yansıtır (Kramer, 1963, ss. 100-136). Sümer heykelleri ve kabartmaları, bu mitolojik hikâyeleri görselleştirir. İnanna'nın hikâyeleri, genellikle zigguratların üzerindeki kabartmalarda veya silindir mühürlerde betimlenmiştir. Tanrısal İnanna'nın göksel kayığı, bir mühürde tasvir edilerek onun tanrısal görevlerini ve sanatla olan ilişkisini görünür kılar. Sümer şiirleri ve destanları (örneğin, "Enki ve Dünya Düzeni") hem mitolojik hem de sanatsal bir anlatım sunar. Bu eserlerde sanat ve mitoloji bir arada işlenir ve halkın kolektif hafızasına kazınır. Sonuç olarak, Sümer mitolojisi, sanatın hem kutsal hem de toplumsal bir boyuta sahip olduğunu, medeniyetin ve estetiğin ayrılmaz bir

parçası olarak görüldüğünü gösterir. Bu ilişki hem sanat eserleri hem de edebi metinler yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır.

> *"Örneğin Zeus'un kardeşi Prometheus da bir Tanrıdır. Tanrılar, ateşten yararlanmayı salt kendileri için düşünüp saklayınca, Prometheus ateşi çaldı, içi oyuk bir bastona gizleyerek insanlara getirdi. Prometheus, bununla da kalmadı, insanlara uygarca yaşamayı öğretti. Ev yapmalarını, yaban hayvanları evcilleştirmesini ve onlardan yararlanmalarını, yeraltı ve yerüstü madenleri işlemelerini, yazı yazmalarını, resim yapmalarını, güzel sanatların her dalıyla ilgilenmelerini, tıp bilimi öğrenmelerini sağladı..." (Kaleli, 1996, s. 37).*

Bu alıntıda Prometheus'un insanlara ateşi getirmesi ve ardından uygarlığın temellerini atarak sanat, bilim ve zanaatları öğretmesi anlatılmaktadır. Prometheus'un eylemleri, mitolojide insanlığa bilgi ve beceri kazandıran tanrısal figürlerin örneklerinden biridir. Prometheus, Yunan mitolojisinde Titan soyundan gelen bir tanrıdır. Zeus, insanların ateşten yararlanmasını yasakladığında, Prometheus, Olimpos'tan ateşi çalarak insanlara verir. Bu olay, insanlığın teknoloji, sanat ve bilgelik ile tanışmasını sembolize eder (Kaleli, 1996, s. 37). Prometheus'un eylemi, yalnızca fiziksel ateşi değil, aynı zamanda yaratıcılığı, sanatı ve medeniyeti simgeler. Prometheus'un insanlara resim yapmayı, müzik icra etmeyi ve yazıyı öğretmesi, Yunan mitolojisindeki uygarlık kurucu figürlerin temel rollerinden biridir. Sanatlar, ateşin sağladığı aydınlanma ile gelişmiş ve insanların kültürel kimliğini oluşturmuştur. Prometheus'un insanlara yazıyı öğretmesi, başka bir Yunan tanrısı olan Hermes ile bağlantılıdır. Hermes, haberci tanrı olmasının yanı sıra, alfabenin, dilbilgisinin ve yazının mucidi olarak da kabul edilir (Kaleli, 1996, s. 37).

> *"Kuzey kapısının girişini ve doğrudan doğruya bitişiğindeki iki odanın duvarlarını oluşturan sıra sıra dikmetaş kabartmalarının önünden geçmemiz, bu Geç-Hitit çağı kültürünün, bu artakalmış taşra kültürünün yaygın biçim yoksunluğunu anlamamızı sağladı. Aralarında en küçük bir ilişki olmaksızın burada duran insanlar ve hayvanlar vardı; geçit alayları, armalar, gündelik yaşantı resimleri, tanrı tasvirleri, dinsel tören sahneleri, müzik ve dans gösterileri, suda ve karada av tasvirleri ve yan yana bir arabayla bir gemi vardı. Bunların arasına yazılar serpiştirilmişti, kimi ayrı dikmetaşlar üstünde gruplar meydana getiriyor, kimi tek başına duruyordu." (Ceram, 2008, s. 156).*

> *"Karatepe'de, kuzey kapısından Ceyhan vadisinin görünüşü. Nemrut Dağı'nda tanrılar. (Aşağıda solda) Tunçtan küçük bir adam heykeli. Gümüş kemerli bir yelek giymiştir; gözleri Basedov hastalığına tutulmuşlarda görüldüğü biçimde dışarıya doğru pörtlemiştir. (Aşağıda sağda) 30 cm. boyutunda tunçtan kadın ve erkek heykelleri. Bunlar herhâlde küçük ev tanrıları olmalılar, ancak hangi tanrılar olduğu bilinemiyor. Çünkü Hititler 'bin tanrısı' olan bir ulustu." (Ceram, 2008, s. 96-97).*

Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, Hitit kültüründe kendine özgü bir bütünlük oluşturmuş ve bu bütünlük, sanat eserlerine yansıtılarak dini, sosyal ve gündelik yaşamı şekillendirmiştir. Karatepe ve Kuzey Kapısı'nda yer alan kabartmalar, Hitit sanatının doğrudan mitolojik öğelerle iç içe olduğunu ve sanatın mitolojiyi somutlaştırarak halkın günlük hayatının bir parçası haline getirdiğini göstermektedir.

Hitit sanatında görülen figüratif anlatımlar, tanrılar, dinsel ritüeller, gündelik hayat sahneleri, avcılık ve müzik gibi farklı temalar içermektedir. İlk alıntıya göre, Kuzey Kapısı'ndaki kabartmalar, figürler arasında herhangi bir uyum ya da biçimsel birlik olmaksızın bir araya getirilmiş olmasına rağmen, bu sahnelerin dini, kültürel ve mitolojik bir düzen içinde var olduğu anlaşılmaktadır (Ceram, 2008, s. 156). Mitolojik figürler, av sahneleri ve dinsel törenlerin bir arada betimlenmesi, sanatın Hitit toplumu için yalnızca estetik bir unsur olmadığını, aynı zamanda dinî ve mitolojik hikâyelerin görsel bir anlatımı olduğunu gösterir. Öte yandan, Hitit sanatı, tanrıların figüratif temsilleriyle mitolojiyi doğrudan sanat eserleri üzerinden halkın hayatına taşımaktadır. İkinci alıntıda belirtilen tunçtan yapılmış küçük tanrı heykelleri, mitolojinin yalnızca büyük tapınaklarda ya da anıtsal eserlerde değil, bireysel inanç dünyasında da etkili olduğunu kanıtlamaktadır (Ceram, 2008, s. 97). Bu küçük heykellerin ev tanrıları olarak kullanıldığı ve Hititlerin "bin tanrılı halk" olarak anıldığı göz önüne alındığında, sanatın mitolojinin yaşatılması ve bireysel ibadetlerin bir parçası haline gelmesinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Hitit sanatında mitoloji hem bireysel hem de kamusal alanlarda kendine yer bulmuş, sanat eserleri yalnızca dekoratif nesneler olmaktan çıkarak dini, ritüelistik ve sosyal işlevler üstlenmiştir. Tanrı tasvirleri, dinsel törenler ve av sahneleri, mitolojik anlatıların sanat yoluyla ölümsüzleştirildiğini ve toplumsal belleğin şekillendirilmesinde sanatın önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Sanat, mitolojiyi hem koruyan hem de toplumun kolektif hafızasına kazıyan bir unsur olarak işlev görmüştür.

Malinowski'nin "Myth in Primitive Psychology" adlı eserinde mitoloji ve sanat arasındaki ilişki doğrudan ele alınmasa da mitolojinin edebi ve sanatsal potansiyeli üzerine birkaç önemli tartışma bulunmaktadır. Sanat ve mitoloji arasındaki bağlantılar, mitlerin dramatik ve sembolik anlatılar olarak edebi ve sanatsal ifade biçimlerini nasıl

etkilediği bağlamında değerlendirilmiştir. Malinowski, mitlerin sadece kültürel işlevi olan hikâyeler olmadığını, aynı zamanda destan, roman ve trajedi gibi edebi türlerin tohumlarını taşıdığını belirtir. Özellikle sevgi, ölüm, ölümsüzlüğün kaybı ve altın çağ gibi temaların sanat ve edebiyat üzerinde etkili olduğu vurgulanır. Bu mitlerin insan duyguları ve tutkularıyla yakından ilişkili olduğu ifade edilir (Malinowski, 2011, ss. 50-55).

Malinowski'nin yaklaşımında mitoloji, sanatla doğrudan bir bağ kurmaktan ziyade, sanatın doğasını ve amacını etkileyen temel bir kültürel unsur olarak ele alınmıştır. Mitlerin dramatik yapıları, edebi anlatılar ve ritüeller gibi sanatsal unsurlara dönüşme potansiyeline sahip olduğunu belirtir. Ancak, bu konu daha fazla detaylandırılmamış ve genellikle kültürel bağlamda ele alınmıştır.

Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, Antik dünyanın estetik ve dinî yapısını şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur (Özhancı, 2022, ss. 517-518). Athene'nin dokuma sanatıyla olan ilişkisi, mitolojinin sanat üretiminde nasıl bir model oluşturduğunu gösterirken, Phidias'ın Parthenon'daki devasa heykeli, mitolojik figürlerin sanat aracılığıyla kalıcı hâle getirildiğini ve toplumsal bellekte güçlü bir yer edindiğini göstermektedir. Athene'nin dokuma sanatındaki ustalığı, mitolojide sanatın kutsal bir etkinlik olarak algılandığını ortaya koyar. Bu durum, sanatın yalnızca bireysel bir yetenek değil, tanrısal bir lütuf olarak görüldüğünü göstermektedir. Dokuma ve nakış gibi zanaatlar, tanrıçanın rehberliğinde gelişmiş ve mitolojik bir bağlam içinde toplumun kültürel kodlarına işlenmiştir. Özellikle Jason'a verilen mitolojik pelerinin dokuma sanatının bir kutsallık ve büyü unsuru taşıdığını göstermesi, sanatın sadece dekoratif değil, aynı zamanda ritüelistik ve koruyucu işlevlere de sahip olduğuna işaret eder (Berens & Spence, 2020, s. 688).

Öte yandan, Phidias'ın yaptığı Athene heykeli, mitolojik figürlerin sanatsal tasvirler aracılığıyla somutlaştırıldığını ve dini-sanatsal bir ikonografi geliştirdiğini gösterir. Heykelin fildişi ve altından yapılması, tanrıçanın kutsallığını vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda Antik Yunan'daki sanatın malzeme seçiminde mitolojiye bağlı olduğunu da gösterir. Nike'nin elinde taşınması ve yılan figürünün ayaklarının yanında bulunması, mitolojik sembollerin sanatsal kompozisyonların merkezinde olduğunu ve tanrıçanın güç, zafer ve bilgelik kavramlarıyla özdeşleştiğini ifade eder (Berens & Spence, 2020, s. 689).

Bu bağlamda mitoloji, sanatın biçimini ve içeriğini belirlerken, sanat da mitolojinin hafızasını koruyan bir araç haline gelir. Athena'nın el işçiliğiyle olan bağlantısı, sanatın tanrısal bir armağan olarak algılanmasına katkıda bulunurken, heykel sanatı mitolojik kimliklerin halkın gözü önünde görselleştirilmesini sağlar. Bu döngü, sanatın mitolojiye bağlı olarak evrildiğini ve mitolojinin de sanat yoluyla nesiller boyunca aktarıldığını ortaya koymaktadır.

> *"Bu simgesel davranışlara biraz daha geç tarihlerde Afrika, Avrupa ve Asya'da mağaraların duvarlarında ortaya çıkan resim sanatı da eklenmiştir. Tüm simgesel arkeolojik izler kabaca, insanlar arasında, toplumsal dayanışma, ritüel ve inancın önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ama daha da önemlisi bir dil olduğunun, insanların bu dil ve simgesel ifadelerle temsil edilen ortak değerler ürettiklerinin ve mitler anlatarak hem aralarındaki bağı güçlendirdiklerinin hem de kültür aktarımı yaptıklarının kanıtlarıdır. (...) Sözel karakterlerin bedenlendiği bu taşlar ve kemikten yapılmış heykelcikler mitik öykülerin arkeolojik verileridir. O güne kadar sessiz-sözsüz kalmış, dillendirilmemiş, insanla birlikte karanlığa karışmış öyküler maddileşmiş, görünür olmuştur." (Gezgin, 2020, s. 71).*

> *"Dilsiz bir öykünün, anlamın dile taşınması bu göstergeler sayesinde olmuştur. Kitonik karanlıktan gelen, ontolojik soruların yanıtlarını içeren sürreal öyküler, ilkin mağaraların karanlıklarında gözlerini açarak görünür olmuşlardı. Duvarlara hayvan formunda yansıyan bu resimlerin göstereni ne olursa olsun gösterilen her zaman insan olmuştur." (Gezgin, 2020, s. 96).*

Mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, insanın dünyayı anlamlandırma çabasında şekillenmiş ve sanat, mitolojik anlatıların hem görsel hem de simgesel taşıyıcısı olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Mağara resimleri, heykeller ve diğer arkeolojik buluntular, insanın mitlerle kurduğu ilişkinin maddi izlerini oluşturmaktadır.

İlk alıntıya göre, sanatın simgesel ifadelerle mitleri görünür hâle getirdiği anlaşılmaktadır. Mağara duvarlarına yapılan resimler, yalnızca birer estetik ürün değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, ritüelleri ve inancı şekillendiren anlatılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sanat eserleri, mitlerin sadece sözlü anlatılarla değil, görsel imgelerle de aktarıldığını göstermektedir. Taş ve kemik üzerine oyulmuş figürler, yalnızca birer sanat eseri değil, aynı zamanda mitik hikâyelerin sembolik kayıtlarıdır (Gezgin, 2020, s. 71). Bu durum, mitlerin kültürel aktarımda yalnızca sözlü geleneğe bağlı kalmadığını, aynı zamanda sanatsal ve maddi nesneler aracılığıyla gelecek kuşaklara iletildiğini göstermektedir.

İkinci alıntı, sanatın mitleri sessiz bir öyküden görünür ve dile gelmiş bir anlatıya dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Mağaraların derinliklerinde ilk kez beliren hayvan

figürleri, yalnızca av sahnelerini anlatmakla kalmamış, aynı zamanda insanın kendini ve dünyayı anlamlandırma sürecinin bir parçası olmuştur. Bu figürlerin gösterdiği şey, yalnızca resmedilen hayvanlar değil, aynı zamanda onları çizen insanın düşünsel dünyasıdır (Gezgin, 2020, ss. 95-96). Sanat, mitolojinin dili olmuştur ve mağara duvarlarına çizilen her figür, bir anlatının izlerini taşımaktadır. Bu sanat eserleri, insanın doğa ile kurduğu ilişkiyi, inançlarını ve ritüellerini somutlaştırarak, mitolojik anlatıların şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Bu bağlamda, sanat ve mitoloji arasındaki ilişki yalnızca bir temsilden ibaret değildir; sanat, mitlerin aktarımını sağlayan bir hafıza aracı işlevi görmektedir. Mağara resimlerinden taş ve kemik heykellere kadar sanat, mitolojik anlatıların zamansal sürekliliğini sağlayarak, insanın kendini ifade etme biçimlerinden biri haline gelmiştir. Sanat, mitolojiyi yalnızca korumakla kalmamış, onu toplumun kolektif hafızasına kazıyarak, anlam dünyasını şekillendirmiştir.

Mitoloji, insanlığın doğa, evren ve varoluşla kurduğu ilişkiyi anlamlandırma çabasının simgesel ve metaforik bir ürünüdür. Bu çaba, insanın estetik üretim sürecine doğrudan yansımış; mitolojik anlatılar, tarih boyunca sanatın hem biçim hem de içerik düzeyinde temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Sümerlerden Antik Yunan'a, Hint, Mısır ve Mezopotamya kültürlerinden modern sanata dek, mitosun sanatı şekillendirme kapasitesi, kültürel hafızanın inşasında ve insanın içsel dönüşümünde hayati bir rol oynamıştır.

Mitolojik öğeler, resimden heykele, müzikten seramik sanatına, mimariden edebiyata kadar pek çok disiplinde güçlü birer ifade aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sümer tanrısı Enki'nin müzikle olan ilişkisi ve Eridu tapınağının estetik yapısı, mitolojinin mimari ve işitsel sanatlara nasıl yön verdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, Mezopotamya'nın Gılgamış Destanı gibi anlatılar, yalnızca yazınsal değil, görsel sanatların da önemli birer tematik kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda mitoloji hem bireysel yaratıcı süreçlerin hem de kolektif sanat anlayışının beslendiği bir arketipsel zemin sunmaktadır.

Mitolojik imgeler, insanın doğa ve evren karşısındaki hayranlık, korku, umut ve anlam arayışını somutlaştırırken; sanat, bu imgeleri estetik formlarla duyumsanabilir kılar. Campbell, Armstrong ve Eliade gibi düşünürlerin vurguladığı üzere, mitoloji sadece

geçmişin hikâyeleri değil, insan ruhunun evrensel yönelimlerini ve kültürel bilinçaltını temsil eden imgeler bütünüdür. Bu anlamda sanat, mitolojinin yalnızca taşıyıcısı değil, aynı zamanda onun yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü bir zemin olarak işlev görmektedir. Özellikle Rönesans, Barok ve Modern dönem sanatçıları, mitolojik temaları yalnızca klasik biçimlerde değil, aynı zamanda eleştirel, sembolik ve çağdaş estetik biçimlerde yeniden işlemişlerdir.

Mitolojinin sanat üzerindeki etkisi, yalnızca estetik değil, aynı zamanda ideolojik ve toplumsal boyutlara da sahiptir. Mitolojik semboller, toplumların kendilerini tanımlama, kimlik oluşturma ve ideolojik çerçevelerini meşrulaştırma süreçlerinde sanatsal bir araç olarak kullanılmıştır. Bu yönüyle sanat, mitlerin kültürel anlamını taşıyan ve yeniden üreten bir araç haline gelmiştir. Claude Lévi-Strauss'un da belirttiği üzere, mitler yalnızca kronolojik olay dizileri değil, anlam yoğunluklarıdır ve bu anlamlar, sanatın bütünsel yapısında estetikle harmanlanarak ifade bulur.

Sonuç olarak, mitoloji ile sanat arasındaki ilişki, insan kültürünün en eski ve en derin anlatı biçimlerinden birinin, estetik yaratım yoluyla süreklilik kazanmasıdır. Sanat, mitolojik anlatıların çağdaş yorumlarla yeniden anlamlandırıldığı bir platformdur. Bu bağlamda mitoloji, sanatın diliyle yaşayan, dönüşen ve insanın varoluşsal sorularına yanıt arayan bir hafızadır. Sanat ve mitoloji arasındaki bu simbiyotik ilişki, insanlık tarihinin kültürel sürekliliğini ve ruhsal derinliğini yansıtan en güçlü göstergelerden biridir (*bk.* Tablo 1).

Tablo 1. Mitolojik Anlatıların Sanat Alanlarına Yansımaları ve İşlevleri

Sanat Alanı	**Mitolojik Kaynak / Figür**	**Sanatsal Temsil Biçimi**	**Temel Sembol / Tema**	**Toplumsal–Kültürel İşlev**
Mimari	Enki – Eridu Tapınağı	Labirent plan, kutsal mekân	Bilgelik, Abzu, kozmik düzen	Kutsal bilginin mekânsallaştırılması
Müzik	Enki, İnanna	Lir, arp, ritüel müziği	İlahi düzen, armoni	Tanrılarla iletişim, ritüel birlik
Seramik	Enki, su mitleri	Dalga, spiral, balık motifleri	Yaşam, bereket, bilgelik	Mitin gündelik nesnelerle aktarımı
Heykel	Gılgamış, Enlil, Marduk	Figüratif tanrı/kahraman betimleri	Güç, iktidar, koruyuculuk	Otoritenin görselleştirilmesi
Rölyef / Kabartma	Baal, Hitit tanrıları	Savaş ve zafer sahneleri	Düzen–kaos karşıtlığı	Siyasal ve dinsel meşruiyet

Şiir / Destan	Gılgamış, Homeros, Hesiodos	Epik anlatı, ilahi	Ölümsüzlük, kader	Kolektif hafızanın aktarımı
Tiyatro / Sahne	Dionysos, Yunan tragedya	Dramatik temsil, ritüel	Vecd, arınma, kader	Toplumsal sorgulama ve katharsis
Resim	Botticelli, Dali	Mitin yeniden yorumu	Yaratılış, dönüşüm	Mitin çağdaş estetikte sürekliliği
Dans / Performans	Hitit ayinleri	Müzik–dans birlikteliği	Kutsal zamanın tekrarı	Toplumsal bütünleşme
Mimari-Sembolizm	Ziggurat, piramit	Yükselme, eksen mundi	Göğe ulaşma	İnsan–tanrı ilişkisinin temsili
Hayvan Üslubu	Ejder, kartal, grifon	Mimari ve süsleme sanatı	Güç, koruma, bereket	Siyasal–kutsal kimlik inşası
Modern Sanat	Picasso, Max Ernst	Mitin soyutlanması	Eleştiri, bilinçaltı	Mitin ideolojik dönüşümü

2.4. MİTOLOJİNİN ŞEHİR KURUMLARINA ETKİSİ

İnsanların kentler kurarak burada yaşamaya başlamaları, mitolojinin değişmesine neden oldu; tanrılar artık uzaklaşıyordu. Eski döneme ait ayinler ve öyküler, insanları bir zamanlar çok yakın oldukları göksel dünyaya yönlendirmede giderek başarısız olmaya başladı. Eski mitolojik imgeler atalarını beslemiş olsalar da zaman ilerledikçe insanları giderek hayal kırıklığına uğratıyordu. Kentler de örgütlenme artarken, yine bu kentler düzeni sağlayıcı önlemlerle ve suçlularla mücadele ederken, insanlar tanrılara giderek daha az ilgi gösteriyor, tanrılar ise insanlığın içinde bulunduğu kötü duruma ilgisiz duruyorlardı. Tinsel anlamda bir boşluk oluşmuştu. Uygar dünyamızın kimi bölgelerinde eski tinsel yapı çökmüş, üstelik bu yapının yerini alacak yeni bir şey de henüz oluşmamıştı. Sonuçta, bu huzursuz durum başka bir dönüşümün oluşmasına neden olacaktı (Armstrong, 2005, ss. 54-55).

MÖ yaklaşık 800-200, antik mitlere yaklaşımı değiştiren bir dönemdi. Her eksenel akım, mitlere farklı bir bakış açısı ile yaklaşıyordu. Bazıları belirli mitolojik eğilimleri kabul etmezken, bazıları ise her türlü mitolojik yaklaşımı sorgulamadan kabul ediyordu. Bu dönem insanlarının hepsi kendi mitlerine daha derin ve ahlaki bir anlam yükledi. Kent yaşamındaki değişmeler, mitlerin eskisi gibi gerçek kabul edilmemesi anlamına geliyordu. İnsanlar mitleri eleştirmeye devam ettiler, ancak zaman ilerledikçe içlerinde ruhsal bir boşluğu hissettiklerinde, içgüdüsel olarak yine eski mitlere yöneldiklerini fark ettiler. Eski mitleri yeniden şekillendirilmeleri gerektiğinde bile, öyküler hala önemliydi. Bu durum, daha gelişmiş din sistemlerinde bile insanların mitolojik anlatımlar olmadan

yapamayacaklarını anlamalarına yol açtı. Öte yandan, insanlar artık eski dönemlerdeki gibi kolayca kutsalı hissedemiyorlardı. Mitolojilerdeki tanrılar, ilk kentlerde yaşayan insanların bilincinden uzaklaşmaya başlamıştı. Eksenel ülkelerde yaşayan insanlar, hala aşkın olanı arzuluyorlardı, fakat kutsal olan artık yabancı bir durumda ve uzaktaydı. Ölü ruhlar ile tanrılar arasında derin bir uçurum vardı. Artık aynı doğayı paylaşmıyorlardı. Artık, tanrılar ile insanların aynı göksel hamurdan oluştuklarına inanmak pek mümkün olmamaktaydı (Armstrong, 2005, ss. 58-59).

Bu bağlamda, kentleşmenin mitolojik düşünce üzerindeki dönüştürücü etkisi, yalnızca tanrılarla insanlar arasındaki ilişkinin niteliğini değiştirmekle kalmamış; aynı zamanda şehirlerin kuruluşunun da kutsal anlatılar aracılığıyla temellendirilmesini zorunlu kılmıştır. Dünyada kentlerin ortaya çıkışı, mitolojik metinlerde tanrısal irade, kozmik düzen ve toplumsal işlev kavramlarıyla iç içe kurgulanmış; bu durum, şehir kurulumlarının mitler aracılığıyla meşrulaştırılan tarihsel süreçler olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Babil ve Atina şehirlerinin kuruluşu ile ilgili mitolojik kaynaklarda anlatımlar mevcuttur. Babil şehrinin kuruluşu: *"Marduk'un akıllıca tasarıları üzerine hareket eden Ea, bazı tanrıların da yardımıyla, Kingu'nun atardamarlarını kesti ve kanından insan soyunu yarattı. Artık insan, yenilmiş tanrılar ordusunun işini üstlenerek, Babil'in bir dolu tanrısını besleyecekti. ... Anunnaki'ler, Marduk'un eliyle özgürlüğe kavuştuklarından dolayı minnet ifadesi olarak Babil kentini ve Marduk'un büyük tapınağı, çok katlı kulesiyle Esagila'yı inşa ettiler."* (Heidel, 2000, s. 22).

Atina şehrinin kuruluşu: *"İlerleyen yıllarda Athena ve Poseidon, Kekropia şehrinin koruyuculuğu için yarıştılar. Poseidon yükseklerdeki bir kayaya üç dişli mızrağını saplayarak deniz suyu çıkardı; etkileyici bir numaraydı ama tuzlu olduğu için güzel bir çeşmeden başka bir işe yaramadı. Athena'nın basit hediyesi, ilk zeytin ağacıydı. Kekropia vatandaşları bu ağacın meyvesinin, yağının ve ondan yapılan tahtaların çok yönlü faydasını görüp başlıca ilahları ve koruyucuları olarak Athena'yı seçtiler ve onun şerefine şehrin ismini Atina olarak değiştirdiler."* (Fry, 2019, s. 98).

> *"Atalarımız yüz binlerce yıl mağara köşelerinde barınmaya çalıştıktan sonra, 10 bin yıl önceleri Anadolu'da kurmaya başladıkları ilk köyler, kasaba ve kentlerin her biri, yaşam süreleri içinde gösterdikleri farklı özellikleriyle, akıp giden zamanın değişik noktalarında Anadolu tarihini etkilemiş, bazıları ise belli dönemlere damgasını vurmuştur." (Tuna, 2000, s. 9).*

Bu alıntı, Anadolu'daki şehirleşmenin başlangıç noktasını, ilk köylerden kasabalara ve kentlere doğru evrilen bir süreç olarak ortaya koymaktadır.

> *"Günümüzden 10-12 bin yıl önce... insanoğlu, mağaraları yavaş yavaş terk etti, ... su kaynaklarına yakın yerlerde toplanmaya, güneşte kurutulan çamurun sağlamlığını öğrenerek duvarlar ve konutlar yapmaya, böylelikle yerleşik düzene geçmeye başladı." (Tuna, 2000, s. 29).*

Bu yapı sadece Anadolu değil, dünya genelinde şehirleşmenin temel modelini de yansıtmaktadır.

> *"Mezopotamya şehirlerini teokratik şehirler olarak düşünmekten sakınmak gerekiyorsa da bu şehirlerin her şeyden önce tanrıların ikametgâhı oldukları düşüncesi bir gerçektir. Şehirlerin kuruluşu her ne kadar kralların eseri ise de kökenlerinin tanrılara uzandığını gösteren metinler çok sayıdadır. Bu bağlamda, Eski Yakın Doğu edebiyatında tanrıların şehirleri inşa ettiği fikri ile karşılaşılır. Nitekim MÖ II. binyılda bölgesel krallık haline gelen Babil'de, Yaratılış Destanı'nda Babil şehrinin üstünlüğünü vurgulamak amacıyla, bu şehrin tanrıların yeni taç giymiş kralı olan Marduk'un evi olarak tanrılar tarafından inşa edildiği anlatılır." (Tekin, 2017, s. 27).*

Mitoloji, şehir kurulumunu sıradan bir beşerî eylem değil, tanrısal bir planın yeryüzündeki yansıması olarak yorumlar. Özellikle Mezopotamya'da şehirler hem maddi hem manevi anlamda tanrıya ait yerlerdir ve bu nedenle şehir halkının tüm yaşamı kutsal bir görevin parçası haline gelir. Babil örneği, bu anlayışın zirvesi olup; her şehir, kendi koruyucu tanrısının evi olarak görülmüş ve tüm sosyal yapı bu kutsal merkeze göre düzenlenmiştir (Tekin, 2017, ss. 27-28).

Şehirlerin kuruluşu tarihsel olarak kralların eseri sayılsa da mitolojik metinler kökeni tanrılara bağlar. Bu, sadece fiziksel bir inşa süreci değil, ilahi iradenin tecellisi olarak kabul edilmiştir. Mezopotamya edebiyatında sıkça rastlanan bu anlayış, kralın da tanrısal iradeyi uygulayan bir araç olduğuna işaret eder (Tekin, 2017, s. 27). Babil şehrinin kuruluşu, Enuma Eliş (Yaratılış Destanı) üzerinden açıkça mitolojik zemine oturtulur. Destanda Babil, Marduk'un evi olarak tanrıların ortak kararıyla inşa edilen bir kutsal merkezdir. Bu anlatı, Babil'in hem siyasi hem dinî üstünlüğünü meşrulaştırmak için kullanılır (Eliade, 1974, s. 98; Tekin, 2017, s. 28; Van De Mieroop, 2006, s. 310). Sonuçta, Mezopotamya'daki şehirler "tanrılar için inşa edilen" mekânlar olarak düşünülmüş; yöneticilerin meşruiyeti de bu tanrısal bağlantıdan türemiştir. Şehir, tanrının yeryüzündeki düzenini sürdüren bir organizmadır ve her yapı, her sosyal sınıf bu kutsal düzenin bir parçasıdır (Crawford, 2010, s. 32; Tekin, 2017, s. 28).

Mitolojiler insanın bilincinin ve bilinçaltının, doğal olandan uzaklaşarak uğradığı değişimin ifadesi için stilize edilmiş hayali kent siluetlerini anlatım aracı olarak kullanmıştır. Mitolojik anlatılarda, kutsal bir dağ ya da dünyanın merkezi olduğu varsayılan bir alana kurulan kentler, toprağa bağlılığın ve insan yaşamının sürekliliğinin sembolü olmuştur. Kentler, doğanın tehlikeli yanlarından ve düşman olarak tanımlanan gerçek ya da hayali tehditler karşısında koruyucu gücü nedeniyle ana rahmiyle özdeşleştirilmiş, dişil bir güç olarak düşünülmüştür. Kentlerin bu ortak algısını, ana rahmine dönüş metaforu olarak ele alırken, mitolojilerin de günlük yaşantıların yansıması oluşundan yola çıkarak, güncel bir miti yansıtmayı amaçlamıştır (Çınar, 2006, s. 66).

Mezopotamya şehirlerinin kuruluşu, yalnızca pratik ve savunma amaçlı değil, aynı zamanda dinsel ve kraliyet otoritesiyle biçimlenmiştir. Yazılı belgeler, şehirlerin tanrılar tarafından krallar aracılığıyla kurulduğunu ve bu kutsal anlayışın kentsel düzenlemeye doğrudan yansıdığını göstermektedir (Smith, 2007, s. 8). Özellikle kanallar, sokaklar, kapılar ve surlar gibi temel şehir unsurlarının, tanrılara ithafen adlandırıldığı ve kutsal anlamlar yüklendiği bilinmektedir (Ching *vd.*, 2017, s. 152). Ayrıca, şehirlerin kuruluşu sırasında düzenlenen törenlerde kral aktif rol almakta ve bu törenler, tanrılar tarafından onaylanmış planların uygulandığı ritüel süreçler olarak gerçekleşmektedir (Mieroop, 1997, s. 45). Örneğin, aksiyel ya da radyal plan tipinde düzenlenmiş şehirlerin, tanrısal ve kraliyet düzeninin yeryüzündeki yansımaları olduğu kabul edilmektedir (Alderescal, 2013, s. 20; Ching *vd.*, 2017, s. 157).

Bununla birlikte, planlı şehirlerin zamanla organik olarak geliştiği ve evlerin sokak dokusunu belirlediği görülmektedir (Mieroop, 1997, s. 47). Ancak, hemen her Mezopotamya şehri, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan eliptik ve kalın surlarla çevrilmiş şekilde tasarlanmıştır (Oates, 1991, s. 74). Bu surlar hem dinsel kutsallık hem de savunma işlevi taşımaktadır (Kuhrt, 1995, s. 162). Mezopotamya şehirlerinde dinsel ve törensel yaşam, anıtsal kapılar ve tören yolları aracılığıyla somutlaştırılmıştır. Örneğin, Yeni Alan Tapınağı'na uzanan yıllık geçit törenleri için ayrılmış güzergâh, koruyucu ruhlar ve önemli kadın figürleri gibi motiflerle süslenmiş tuğla kabartmalarla donatılmıştır (Curtis, 2013, s. 93). Özellikle kabartmaların hazırlanmasında özel şekillendirilmiş tuğlalar kullanılmış, böylece dinsel ve görsel estetik bir araya getirilmiştir (Leick, 2003, s. 134).

Bazı şehirlerde, örneğin Khorsabad ve Babil'de, surlar burçlarla güçlendirilmiş, böylece hem askeri hem de dinsel alanlar korunmuştur (Mieroop, 1997, s. 49). Ayrıca, ana yollar, saray ve tapınak gibi kutsal alanlara ulaşarak törenlerin gerçekleştirilmesine uygun mekânlar oluşturmuştur (Alderescal, 2013, s. 21; Reade, 2000, s. 188).

Tapınaklar ve saraylar genellikle yükseltilmiş platformlar üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, yapıları hem kutsal kılmakta hem de askerî açıdan korunaklı hâle getirmektedir (Oates, 1991, s. 88). Babil'de olduğu gibi, tapınak ve sarayların ayrı bölgelerde yer alması, dinsel ve yönetsel otoritelerin mekânsal olarak ayrıldığını göstermektedir (Kuhrt, 1995, s. 165). Bu alanların nehirle bağlantılı olduğu ve Yeni Yıl Tapınağı'na yönelik törenlerin başlangıç ve bitiş noktalarını oluşturduğu anlaşılmaktadır (George, 1999, s. 211). Babil'in en anıtsal yapılarından biri olan İştar Kapısı, şehrin iç ve dış surları arasında, iki kuleli ve iki kademeli şekilde tasarlanmıştır (Reade, 2000, s. 190) (*bk.* Şekil 19.). Bu kapı, çift kemerli yapısıyla hem savunma hem de törensel geçitler için önem taşımaktadır.

Kapı, yedi katlı ziggurat üzerinde yükselen tanrı Marduk'un tapınağına giden alayların başlangıç noktasıdır (Leick, 2003, s. 140). İştar Kapısı'nın yüzeyi, mavi sırlı tuğlalarla kaplanmış ve 575 ejderha ve boğa figürü ile süslenmiştir. Bu figürler, Marduk'a ithafen tasarlanmış ve Sümercede "Güneş Tanrısının Boğası" anlamına gelen bir simgeyi ifade etmektedir (George, 1999, s. 215). İştar Kapısı'nı Esagila ve Etemenanki kutsal kompleksine bağlayan Tören Yolu, 16 metre genişliğinde ve 200 metre uzunluğundadır (Oates, 1991, s. 92). Bu tören yolu, belirli dönemlerde yüksek duvarlarla çevrelenmiş ve iki yanına dizilmiş 120 aslan figürü (her iki yanda altmışar adet) ile donatılmıştır (Leick, 2003, s. 145). Aslan figürleri, mavi sırlı tuğlalar üzerine işlenmiş ve İştar'ın sembolleri olarak törenlerin sessiz tanıkları olmuştur (Alderescal, 2013, s. 22; Reade, 2000, s. 193).

Tanrıyla kurduğu ayrıcalıklı ilişkide hükümdarın tanrının gereksinimlerini karşılamayı aksatmaması, tanrısal yardımın, nimetin ve bolluğun güvencesidir. Bunun örneği yaklaşık MÖ 2450 yılına tarihlenen Lagaş kent devletinde bulunmuş olan, kralın tanrılar tarafından yaratıldığı ve kollandığını anlatan bir yazıtta kısmen belirtilmiştir:

> *"Ningirsu llagaş'ın koruyucu tanrısı) rahmi dölleyerek Eonatum'a lla-gaş kralı) gebe bırakh […] Eanatum için sevindi. İnanna lbir tanrıça) eş-lik etti ona, adinî Eana-İnanna-İbgalakakatum itam adı: "İbgallı İnanna Eana' da! tapınak değerli koydu ve onu Ninhursag'ın (bir ana tanrıça) biricik kucagına oturttu. Ninhursag [sundu] ona benzersiz memelerini. Ningirsu Eanatum için sevindi, rahmi dölleyen Ningirsu'ydu.*

Ningirsu onu karışladı, bes kola denkti uzunlugu: lölctül beş kol boyu, bir karış! Ningirsu sevincle [Lagos] kral [lıgını verdi ona].” (Cooper, 1983, s. 45). (bk. Şekil 30.).

Hükümdarın kendisi de aralarında olmak üzere, kent sakinlerinin çoğu, kült şarkıcısı olsun, dokumacı, fırıncı, çoban ya da küçük çiftçi olsun, temel ürünlerini adak olarak sunarak tanrı kültünde rol oynarlardı. Tanrı ile evi için yerine getirilmesi gerekli çeşitli işler ya toprak mülkiyeti ya da ondan pay verilerek kazancı doğurur, böylece yapılan her bir iş gelir getirirdi. Çoğu (erkek) yurttaş olasılıkla bu görevlerden bazılarını yerine getirmek zorundaydı, bunların sosyal statü kaynağı olduğu da neredeyse kesindi. Tapınak çalışanlarının salt külte ilişkin görevlerinin olduğu ve yurttaşlar topluluğundan ayrı tutulduğu olası görünmemektedir; bu dinsel hizmet, kişisel geçim ve kazanım için ticaret, dokumacılık ya da çiftçilikle uğraşılabilecek bir yaşamın yalnızca bir yönüydü (Kuhrt, 2010, s. 42).

Dumézil’in “Mit ve Destan I” adlı eseri, Mayıs 1968’de, Üç İşlev Kuramı’nın ortaya atılmasının üzerinden otuz yıl geçmişken yayımlanmış ve yazarın akademik kariyerinde önemli bir kırılma noktasını simgelemiştir. Bu dönemde, Dumézil’in çalışmalarında sentez ve değerlendirme niteliği taşıyan derlemeler ve bilanço kitapları öne çıkmıştır. Üç işlev sistemi ilk kez 1938 yılının ilkbaharında ortaya konmuş ve Hint-Avrupa halklarına atfedilen temel bir dünya görüşünü açıklamada merkezi bir kavram haline gelmiştir.

MÖ II. binyılın sonlarına doğru, muhtemelen Güney Rusya steplerinden hareket eden ve Avrupa’nın büyük bölümüne yayılarak İran üzerinden Hindistan sınırına kadar ulaşan göçebe atlı topluluklar, ortak bir dil yapısına sahip oldukları varsayılan ve literatürde *Hint-Avrupalılar* olarak adlandırılan grupları oluşturmuştur. Bu toplulukların paylaştığı üç işlevli ideolojik yapı, toplumsal düzenin hiyerarşik bir şekilde sınıflandırılmasını öngörmüştür: Büyüsel ve hukuksal egemenliği temsil eden birinci işlev; fiziksel güç ve savaşçılığı temsil eden ikinci işlev; bereket, üretim ve zenginliği simgeleyen üçüncü işlev.

Bu sınıflandırma, tarihsel süreçte Batı Orta Çağı toplum düzenine ilham vermiştir. Rahipler, savaşçılar ve üretici sınıflar (çiftçiler ve hayvancılıkla uğraşanlar) birbirinden ayrılarak, belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde konumlandırılmıştır. Dumézil’e göre bu üç işlevli yapı, Hint-Avrupa kültürlerinin- Hint, İran, İskit, Yunan, Roma, Kelt ve Germen

geleneklerinin- kozmosu ve toplumu anlama ve düzenleme biçimini şekillendirmiştir. Söz konusu ideoloji; yalnızca tanrısal düzenin ve ritüel pratiğinin temelini oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda beşerî üretim, söylem ve toplumsal yapının neredeyse tüm yönlerine de nüfuz etmiştir. Dumézil'in araştırmalarının yaklaşık elli yıl boyunca merkezinde yer alan bu üç işlevli model, özellikle dinî alan başta olmak üzere çeşitli kültürel ve toplumsal yapılarda derinlemesine incelenmiştir (Dumézil, 2012, ss. 9-10).

> *"Bu nedenle Tarkhon kişiliğine dinsel bir nitelik atfeden ve hatta bu niteliği şairin ona Etrüsklerin arasında en önde gelen rolü vermesinin gerekçesi sayan Jean Gage'ye katılamıyorum." ... Tarkhon'a dört elle sarılan Vergilius, onun kendisiyle birlikte savaşan ve kuruluşu eskiye dayanan kentlerin kurucusu olduğunu kabul etmez gibi görünür ... Peki, onu bu duruma rağmen niye Etrüsklerin şefi yapmıştır? Çünkü Tarkhon, sadece Grekler tarafından değil, Etruria tarafından da şekillendirilmiş popüler bir simadır ve Etruria ona kurduğu kentlerin dışında, dinsel vahiyler de atfetmektedir. Vergilius'a da gereken, sadece askeri şef olmakla kalmayıp, aynı zamanda Aeneas gibi tanrılar nezdinde halkından sorumlu dinsel şef de olan biriydi. Bu niteliğiyle, Aeneas'la birlikte, savaşçılarının gömülme törenine başkanlık edecektir." (Dumézil, 2012, s. 393).*

Bu alıntıda, mitoloji ve şehir kurulumları bağlamında birkaç önemli nokta dikkat çekmektedir. Tarkhon'un hem askeri hem de dinî bir lider olarak konumlanması, eski şehir kurulumlarında lider figürlerin yalnızca idari veya askeri rolleri değil, aynı zamanda dinsel ve sembolik roller üstlenmesinin ne denli kritik olduğunu göstermektedir. Bu tür roller, şehir kurulumlarının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kutsal bir düzenle ilişkilendirilmesine katkıda bulunmuştur. Buna örnek olarak, Roma'nın kurucusu Romulus'un hem askeri bir lider hem de şehir kurulumunda kutsal bir figür olarak konumlandırılması verilebilir. Romulus, Roma'nın kurulmasında sadece bir lider değil, aynı zamanda Roma'nın kutsal düzenini belirleyen bir figür olarak tanımlanır. Bu yönüyle, Vergilius'un Tarkhon'a yüklediği rol ile paralellik göstermektedir (Grant, 1962, ss. 350-354; Livius, 2012, ss. 8-10). Delos Adası'nın Apollon'a adanması, şehirlerin mitolojik bir bağlama oturtularak kurumsallaşmasını örnekler. Apollon'un kutsal merkezi olan Delos, dinî bir figür üzerinden şekillenmiş ve bu figür, adanın yalnızca dinî değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal yapısını da şekillendirmiştir. Tarkhon'a atfedilen dinsel vahiyler, bu örnekle benzerlik taşır (Herodot, 1973, s. 367). Aynı şekilde Mısır'da firavunlar, yalnızca birer yönetici değil, aynı zamanda tanrılar tarafından seçilmiş dinî liderler olarak görülmüşlerdir. Firavun, toplumun düzeninden tanrılar önünde sorumlu tutulur ve şehirlerin düzenlenmesinde kutsal rehberlik rolünü üstlenir. Tarkhon'un hem

askeri hem dinî bir figür olarak Aeneas'la birlikte yer alması, bu modelle uyumludur (Wilkinson, 2003, ss. 15-18).

Eliade (1959), "Cosmos and History: The Myth of the Eternal Return" adlı eserinde şehirlerin kuruluşunu salt fiziki bir eylemden ziyade, kozmogonik bir tekrar, yani ilksel yaratılış anının ritüel yeniden üretimi olarak ele alır. Eliade'ye göre, özellikle arkaik toplumlarda şehir, tapınak ve kutsal mekânlar göksel arketiplere dayandırılarak inşa edilmekte; böylece yeryüzünde kutsal bir kozmos düzeni yaratılmaktadır. Eliade, Mezopotamya, Hint, Mısır ve İbrani geleneklerinden verdiği örneklerle, şehirlerin ve kutsal mekânların önceden var olan göksel modellere göre şekillendirildiğini vurgular.

> *"Kentlerin de ilahi prototipleri vardır. Tüm Babil kentleri, gök takımyıldızlarında kendi arketiplerine sahipti: Sippara Yengeç (Cancer) takımyıldızında, Ninova Büyük Ayı (Ursa Major) takımyıldızında, Assur ise Arcturus'ta yer almaktaydı." (Eliade, 1959, s. 7).*

Bu anlayışa göre şehir, insan eliyle inşa edilen bir yapı olmaktan öte, göksel olanın dünyevi tezahürüdür. Babil'in yıldızlara göre inşa edilmesi ya da Kudüs'ün "ilahi şehir" olarak görülmesi, şehir mekânının kutsallıkla içkin bir ilişki kurduğunu ortaya koyar. Şehrin varlık nedeni, kozmik düzenin yeryüzünde temsili olmasıdır. Bu yaklaşım, insanın dünyayı anlamlandırma biçimi olarak şehri tanrılarla iletişim kurulan, varoluşsal bir merkez haline getirir. Eliade'ye göre her kutsal şehir aynı zamanda dünyanın merkezi, yani axis mundidir *(Eliade, 2017, ss. 17-18).*

> *"Her tapınak ya da saray- ve bu bağlamda her kutsal şehir veya kraliyet ikametgâhı- Kutsal Dağ'dır ve bu sayede Merkez hâline gelir." (Eliade, 1959, s. 12).*

Bu tespit, şehirlerin dünyevi birer yerleşim birimi olmanın ötesinde, evrenin katmanlarını birbirine bağlayan kozmik noktalar olarak görüldüğünü ortaya koyar. Nitekim Eliade'nin işaret ettiği üzere Babil'in "tanrıların kapısı" olması, Kudüs'ün "dünyanın göbeği" olarak addedilmesi ve Hint geleneğindeki Meru Dağı tasavvuru hep aynı ontolojik kaygıya işaret eder: Şehir, yeryüzünü sema ile birleştiren, zaman ve mekânın kesiştiği kutsal merkezdir. Eliade'nin belki de en özgün katkısı, şehir kuruluşunu mitolojik yaratılış anlatılarıyla özdeşleştirmesidir.

> *"Yeni, bilinmeyen ve işlenmemiş bir toprağa yerleşmek, yaratılış eylemine eşdeğerdir." (Eliade, 1959, s. 12).*

Yeni bir kentin inşası, yalnızca bir mühendislik faaliyeti değil, ilk yaratılış anının yeniden sahnelenmesidir. Vedic ritüellerde görüldüğü gibi, temel atma sırasında dünyayı sırtlayan kozmik yılanın başına kazık çakılması eylemi doğrudan yaratılış mitine referansla gerçekleştirilir.

> *"Temel taşı böylece tam olarak 'dünyanın merkezine' yerleştirilir. Ancak bu temel atma eylemi, aynı zamanda kozmogonik eylemin de tekrarını oluşturur." (Eliade, 1959, s. 19).*

Bu ritüeller aracılığıyla kaosun temsili olan yılan alt edilir, böylece kent kozmosa dönüştürülür. Dolayısıyla her şehir kuruluşu, hem zamanı ilksel mitolojik zamana döndürür hem de mekânı kutsallaştırır. Şehrin varlığı ve sürekliliği de ancak bu kutsal bağlamda anlam kazanır. Eliade'nin çözümlemesi, şehir kurmanın arkaik toplumlarda yalnızca pragmatik bir ihtiyaçtan değil, aynı zamanda varoluşsal ve kutsal bir zorunluluktan kaynaklandığını gösterir. Şehir kurucusu, tanrısal düzenin yeryüzündeki temsilcisi olarak hareket eder; dolayısıyla şehir inşası: Kozmik düzenin yeniden üretimi, Tanrılarla insan arasındaki bağın mekânsal olarak kurulması ve zamanın mitolojik "başlangıca" döndürülerek kutsallığın tekrar sahneye çağrılması olarak anlam kazanır. Bu nedenle arkaik dönemde şehir, varoluşsal bir mekândır; insanın evrendeki yerini bulduğu, kozmik düzene dahil olduğu yerdir. Modern kentin aksine, arkaik kent yaşamak için değil, var olmak ve kozmik düzenin parçası olmak için inşa edilir.

> *"Bütün ilkel insanlık için Dünya'nın temelini inşa eden şey, dinsel deneyimdir. 'Kaos'u 'Kozmos'a (Evren) dönüştüren ve dolayısıyla, insan varoluşunu olanaklı kılan- yani zoolojik (hayvansal) bir varoluş düzeyine gerilemesini önleyen- şey, açığa vurduğu kutsal mekân yapılarıyla dinsel yönelimdir." (Eliade, 2017, s. 16).*

Bu cümle, şehir veya kutsal mekân inşasının kaosu düzene (kozmos) dönüştüren mitolojik ve dinsel temellerle yapıldığını gösterir. Antik şehirler salt yerleşim alanı değil, kutsal bir kozmos kurma eyleminin sonucu olarak değerlendirilir. Oannes miti de bu duruma örnek olarak verilebilir. Mezopotamya ve İran kültürlerinde şehirleşmenin kutsal bir kökenle ilişkilendirildiğini gösteren bu anlatıya göre: Oannes, insanlara yalnızca yazıyı ve sanatları öğretmekle kalmamış; aynı zamanda şehir kurmayı, tarımı, hukuk düzenini ve toplumsal yaşamın kurallarını da öğretmiştir (Yıldırım, 2022, s. 46). Bu durum, şehirleşmenin ve sosyal düzenin tanrısal bir kaynağa dayandırıldığını ortaya koymaktadır. Enki'nin su ile uygarlığın devamlılığını sağlaması gibi, Oannes de denizden çıkarak insanlara düzeni ve bilgeliği getirmiştir. Oannes'in gündüzleri insanlara bilgi öğretip geceleri denize dönmesi, bilginin ve kültürün "sudan doğma" düşüncesiyle

ilişkilendirildiğini göstermektedir. Böylece toplum, şehirleşme ve sosyal düzenini yalnızca insan çabasına değil, kutsal bir varlığın öğretisine dayandırmıştır (Burstein, 1978, ss. 11-14; Black & Green, 1992, s. 144). Oannes miti aynı zamanda şehir kurulumlarının kutsallığını da vurgulamaktadır. Mezopotamya'da şehirler, yalnızca ekonomik ve politik merkezler değil, aynı zamanda tanrısal düzenin yeryüzündeki yansımalarıydı. Oannes'in insanlara şehir kurmayı öğretmesi, bu mekânların kutsallığını ve toplumun mitolojik temellerle meşrulaştırıldığını göstermektedir. Böylece mit, toplumsal yapının hem ideolojik hem de mekânsal boyutunu şekillendirmiştir.

> *"Orada, Tanrı Phoibos Apollon güzel tapınağını yapmaya karar verdi ve şöyle dedi: 'Bu yere görkemli bir tapınak inşa etmeyi düşünüyorum; insanlara kehanet verecek bir merkez olacak ve zengin Peloponnesos'ta yaşayanlar da Avrupa'dan ve dalgalarla çevrili adalardan gelenler de buraya, bana sormak için mükemmel hekatomblar getirecekler. Onlara şaşmaz öğütler vereceğim, zengin tapınağımda cevap vereceğim.' Bunu söyledikten sonra, Phoibos Apollon tüm temelleri geniş ve uzun olarak attı ve Erginus'un oğulları, ölümsüz tanrılarca sevilen Trophonius ve Agamedes, taş temelini döşedi. İnsanların sayısız kavimleri işlenmiş taşlardan tüm tapınağı inşa etti; sonsuza dek söylenecek bir yapı oldu." (Eliade, 1974, s. 54).*

Eliade'nin aktardığı bu mitolojik anlatı, şehir, tapınak ve kutsal merkez ilişkisini çok net biçimde ortaya koyar. Apollo, Delfi'de bir tapınak kurar ve burayı "kehanet merkezi" ve "insanlarla tanrı arasındaki bağlantı noktası" olarak tasarlar. Bu durum, kutsalların mekânları, tapınakların ve şehirlerin, tanrılarla iletişimin öğretilmesi ve eğitilen kehanetler almak için kozmik bir merkez olarak sürdürülebilmesiyle kullanılabilir. Şehrin kozmik düzeniyle bağlantılı olduğu ve mitolojik yapıya sahip olduğu vurgulanır.

> *"Enki, güney Irak ve Basra Körfezi'nin bataklıkları yakınında bulunan ana kült merkezi Eridu'yla özdeşleştirilmiştir. Yaşanan suların hayatın korunması için elzem olduklarından, yeraltı suları ve sulu dipsiz derinliğin tanrısı Enki aynı zamanda bir bereket ilahıydı..." (Kramer, 2000, s. 10).*

Enki'nin Eridu ile özdeşleştirilmesi, Sümer kentlerinin doğrudan mitolojik temeller üzerine kurulduğunun önemli bir göstergesidir. Metinde Enki, güney Mezopotamya'da bataklıklar yakınındaki Eridu'nun ana kült merkezi olarak tanımlanır ve bu şehir, yaşamın kaynağı olan sularla ilişkilendirilir. Yeraltı sularının ve bereketin tanrısı Enki'nin Eridu ile böylesine güçlü bir bağ kurması, şehrin yalnızca bir yerleşim değil, kozmik düzenin merkezi olarak konumlandırıldığını gösterir. Eridu'nun varlık sebebi, Enki'nin burada bulunmasıdır. Bu da Sümer mitolojisinde şehirlerin tanrılar tarafından kurulduğu veya onlarla özdeşleştiği anlayışını açıkça yansıtır. Enki'nin

bereket, hayat ve bilgelik unsurlarıyla ilişkilendirilmesi Eridu'yu kutsal bir yaşam merkezi haline getirir.

> *"Enki ve Ninhursag: Sümer Cennet Miti'ni yazmak için yazarın arzusunu körükleyen kıvılcım, zamanının büyük bir ticaret merkezi olan Dillmun'dan sorumlu olan tanrının Ensag adında oldukça önemsiz bir tanrı oluşunun bir bakıma şaşırtıcı tanrabilimsel nedenini açıklayabileceğine duyduğu inançtır. Onu Dillmun'un efendisi yapan, Dillmun'un güzeneği, görkemi ve saflığından sorumlu olan tanrı, tepeden tırnağa bilge Enki, Ensag'ın babası olmalıydı." (Kramer, 2000, s. 28).*

Dillmun miti ise şehirlerin kökeninin mitolojik soy bağıyla nasıl meşrulaştırıldığını sergiler. Metinde Dillmun, büyük bir ticaret merkezi olarak tanıtılır ve bu şehirde hükümdarlık yapan tanrı Ensag'ın önemsiz görülmesi, anlatının merkez problemini oluşturur. Yazar, bu durumu açıklamak için Ensag'ı, bilgelik tanrısı Enki'nin oğlu yaparak, Dillmun'un kutsallığını ve önemini tanrısal bir soya dayandırır. Böylece kentin yönetimi, sıradan bir tanrıya değil, Enki gibi yüce bir varlığın soyuna bağlanır. Bu anlatı, Sümer şehirlerinin rastgele değil, tanrılar tarafından atanan soylar üzerinden yönetildiğini ve şehir kimliklerinin mitolojik kökenlerle desteklendiğini ortaya koyar. Belgedeki tüm bu bölümler Sümer dünyasında şehirlerin tanrılar tarafından yaratıldığı, yönetildiği ve kutsandığı birer ilahi merkez olarak kurgulandığını net bir şekilde göstermektedir. Şehirler, yalnızca yaşanılan mekânlar değil; tanrısal düzenin yeryüzündeki yansımalarıdır. Bir kentin gücü ve itibarı, arkasındaki tanrıya veya mitolojik soya dayanır. Üstelik sadece şehirlerin kuruluşu değil, uygarlık, kültür ve kutsal nesnelerin aktarımı dahi tanrılar aracılığıyla yapılır. Bu yapı, Mezopotamya'da şehir kavramını tümüyle mitolojik bir düzlemde ele alan bir dünya görüşünü ortaya koyar.

> *"Şehir, suçu nasıl telafi edeceğini öğrenmek için kâhine danışır. Kâhin, 'sunağı insan kanıyla ıslatmalarını' emreder ve böylece kurban ritüeli başlatılır; kurban ise kura ile seçilen bir insandır. Ancak sonrasında Lykurgos (Sparta'nın 'kültür kahramanı', anayasasının kurucusu) bu kültü 'reform' eder: İnsan kurban etmek yerine sunağı insan kanıyla ıslatmanın başka bir yolunu bulur- genç erkeklerin ('ephebe'lerin) kamçılanarak kanlarının akıtılmasını sağlar." (Kitagawa & Long, 1969, s. 201).*

Bu alıntı, Sparta kentinin mitolojik kurulumunda insan kurbanı yerine geçen ritüel uygulamaları anlatmaktadır. Lykurgos, mitolojik olarak Sparta'nın anayasal sistemini kuran kahraman olarak kabul edilir. Şehrin kurucu mitleri, şehrin kolektif varlığına zarar veren suçları tanrılara kurbanla telafi etme anlayışını içerir. Metin, şehirlerin kuruluşunda veya gelişiminde mitolojik suç, kefaret ve kurban ritüelinin nasıl merkezi bir unsur olduğunu gösteriyor. Burada, bir şehirde işlenen "kozmik suç", tanrısal düzeni bozduğu

için kâhine danışılıyor. Kâhin, çözümü "insan kanı dökerek sunağın kutsanması" olarak sunuyor. Bu doğrudan, şehir-toplum ile tanrılar arasındaki kozmik dengenin bozulduğunu ve bunu düzeltmenin mitolojik bir kefaretle mümkün olduğunu gösteriyor. Kurban ritüeli burada rastgele bir uygulama değil, şehrin hukuki ve dinî düzeninin inşası için gerekli bir temeldir. İnsan kurbanı, toplumun kanı üzerinden kutsal bir meşruiyet yaratıyor. Kent, "kan akıtarak" ya da "kurban sunarak" tanrılarla yaptığı sözleşmeyi tazeliyor ve hem suçtan arınıyor hem de kutsal bir kent olarak yeniden doğuyor.

> *"Bu kültün de kendine ait bir kuruluş miti vardır (görünüşe göre, Peiraieus'taki Artemis Munichia kültüyle ortak bir yapı sergiler; burada da bir arkteia belgelenmiştir). Bir keresinde, tanrıçanın kutsal alanında bir dişi ayı öldürülür; hemen ardından şehri bir salgın- ya da kıtlık- vurur. Çare için kâhine danışılır." (Kitagawa & Long, 1969, s. 201).*

Burada, Atina'nın yakınlarındaki Brauron şehrinde, Artemis kültüne dayalı bir şehir kurulumu anlatılmaktadır. Tapınakta kutsal kabul edilen bir hayvanın öldürülmesi sonucunda tanrılar tarafından gönderilen bir felaket yaşanmış, bunun üzerine bir kehanet alınmış ve dinî ritüellerle şehir yeniden kutsanmıştır. Bu pasaj, antik şehirlerin kuruluş mitlerinin ve dinî ritüellerinin temelinde "kozmik suç" ve "kehanet" döngüsünün yattığını çok iyi gösterir. Kutsal olanın ihlali- bu örnekte tanrıçanın alanındaki dişi ayının öldürülmesi- toplumun başına felaket gelmesine sebep olur. Ayı, Artemis'in kutsal hayvanı olduğu için bu cinayet aslında tanrıçaya karşı işlenmiş bir suçtur ve doğrudan kutsal düzeni bozar. Hemen ardından gelen salgın veya kıtlık, bu kutsal ihlalin tanrılar tarafından cezalandırıldığının göstergesidir. Bu döngü, şehir-toplumun tümüyle kutsal düzenin içine hapsolduğunu ve varlığını tanrılarla yaptığı sözleşmeye borçlu olduğunu kanıtlar. Kriz anında şehrin hemen kâhine danışması, siyasi ve dinî otoritenin temelinin kehanet ve mitoloji olduğunu ortaya koyar. Ayrıca burada bahsi geçen arkteia ritüeli (genç kızların ayı taklidi yaparak Artemis'e hizmet etmesi), kentin genç nüfusunun da dini-ritüel sistem içine alındığını, böylece toplumun kuşaklar boyunca tanrılara bağlılığının yeniden üretildiğini gösterir (Külahlı, 2023, ss. 750-752). Bu tür ritüeller hem toplumu arındırır hem de kutsal düzenin sürekliliğini sağlar.

Santarcangeli'nin (2000), "Il libro dei labirinti" adlı eserinde mitolojilerin şehir kuruluşlarına etkisi ile ilgili açık ifadeler bulunmaktadır. Özellikle şehirlerin mitolojik hikâyelerle bağlantılı olarak tasarlandığı veya bu tasarımın mitolojik temellere dayandığı anlatılır.

> *"Başka bir kaynağa göre, 'Troya şehri ve surları, Knossos labirenti örnek alınarak Giritli mimarlar Belin ve Lev tarafından yeniden inşa edilmişti; bu labirent aynı zamanda yıldızlarla dolu evrenin bir temsilini oluşturuyordu." (Santarcangeli, 2000, s. 18).*

Bu alıntıda, Troia şehrinin surlarının, Giritli mimarlar tarafından Knossos Labirenti'nin kozmik modeli temel alınarak yapıldığı ifade edilmekte, şehirlerin kuruluşunun mitolojik tasarımlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Mitolojinin kent ve şehir kurulumları üzerinde önemli etkileri olduğu, özellikle Mezopotamya kültüründe açıkça görülmektedir. Hooke (1993), "Ortadoğu Mitolojisi" adlı eserinde, mitolojik unsurların şehir devletlerinin kuruluş süreçlerinde merkezi bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Örneğin, Sümer mitolojisinde "tanrıların kentlerinin ve tapınaklarının, evrenin düzeninin kurulmasıyla ilgili çeşitli tanrısal etkinliklerin sonuna konan 'insanın yaratılması' olayından önce var oldukları düşünüldü" ifadesi yer almaktadır (Hooke, 1993, s. 26). Bu durum, kentlerin ve tapınakların kuruluşunu doğrudan kutsal ve tanrısal bir eylem olarak niteleyerek şehir kurulumlarını meşrulaştıran ve kutsayan bir işlev görmektedir.

Babil mitolojisinde ise, kentin politik ve dinî merkez haline gelmesi mitolojik anlatılarla derinden ilişkilidir. Özellikle Babilonya'nın önemini vurgulayan "Enuma Eliş" destanında, tanrı Marduk'un evren ve insan yaratılışını Babil kentinin yükselişi ile eşleştirdiği görülür: "*Babil kentinin politik ve dinî merkez haline gelmesiyle, Marduk'un evreni düzenleyici ve yaratıcı gücü ortaya çıkmıştır*." (Hooke, 1993, ss. 42-47). Böylece mitoslar, siyasi otoritenin ve kentlerin merkezi konumunun tanrısal irade ile desteklenmesini sağlamaktadır.

Ayrıca, uygarlığın gelişiminde önemli bir rol oynayan araçların ortaya çıkışını da mitolojik anlatılarla ilişkilendiren Hooke, Sümer mitolojisinde Enlil tanrısının "kazma" gibi temel araçları insanlara bahşettiğini ve bu araçların kullanımıyla evlerin ve kentlerin kurulduğunu vurgulamaktadır (Hooke, 1993, ss. 27-28). Bu anlatılar, şehir kurulumunun teknolojik gelişmelerle birlikte tanrısal bir kökene sahip olduğunu ileri sürmektedir. Sonuç olarak, Ortadoğu mitolojisi, kent kurulumlarının sadece siyasi veya ekonomik süreçlerle değil, aynı zamanda derin mitolojik ve dinî bağlamlarla şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Mitolojinin şehir ve kent kurulumları üzerindeki etkisi özellikle Mezopotamya medeniyetlerinde belirgin biçimde görülmektedir. Şehir medeniyetinin başlangıcıyla ilgili olarak Bratton şunları ifade etmektedir: "*Şehir medeniyeti MÖ 4000 yıllarında Mısır ve Mezopotamya'da aynı zamanda göründü. Bu, politik ünitelerin formülleştirilmesinin, emeğin, uzmanlaştırılmış çeşitli fonksiyonlarına bölünmesinin, yazının icadının ve madenlerin kullanılmasının neticesi idi.*" (Bratton, 1995, s. 33). Bu süreç içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar, "organize bir hükümeti, yazılı kayıtları ve matematiği gerekli kıldı" ve toplumların "tanrı-krallar veya rahipler" tarafından teokratik ve otoriter bir biçimde yönetildiği vurgulanmaktadır (Bratton, 1995, s. 33).

Ayrıca, toplumsal düzen ve şehirlerin kuruluşunun mitolojik bağlamda tanrısal düzenlemelerle gerçekleştiği ifade edilmektedir. Mezopotamya mitolojisinde Anu'nun rolü şu şekilde belirtilmektedir: "*Anu, kaos ve anarşiden uzak, organize olmuş bir bütün hâline getiren bir kuvvet olarak kabul edilir ve toplum düzenini, gelenek ve yasaları gönüllü bir şekilde takip edilmesini sağlayan bir güçtür.*" (Bratton, 1995, s. 35).

Sonuç olarak mitolojik anlatılar, şehirlerin fiziksel kuruluşunun yanı sıra idari ve sosyal düzenlemelerinde de doğrudan rol oynamıştır.

Çoban & Özarslan (2003), şehirlerin mitolojik anlamları ve kutsal mekânların toplumsal bilinçteki yeri üzerine eserlerinde dolaylı çıkarımlar yapmışlardır. Toplumların kolektif bilinç yapısı, mitolojik, dinsel ve ideolojik simgeler üzerine kuruludur. Şehirler ve kutsal mekânlar da bu bağlamda toplumsal bilinci şekillendiren simgeler olarak değerlendirilebilir. Eserde, toplumsal yapının "maddi" yanı doğrudan toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklanırken, "tinsel" yanı toplumsal bilinçdışı ile bağlantılı olarak anlatılmıştır. Şehirler ve kutsal alanlar, sadece maddi yapılar değil, aynı zamanda toplumsal bilinçte derin anlamlar taşıyan mekânlar olarak vurgulanmıştır (Çoban & Özarslan, 2003, s. 273-278).

Campbell (1995a), "Batı Mitolojisi" adlı eserinde, mitoloji ile şehir kurulumları arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Özellikle şehirlerin kozmik merkezleri, yani "Axis Mundi" (dünya bilgileri) olarak görülmektedir. Dünya Ağacı ve Axis Mundi Kavramı:

> *"Böyle bir kutup veya tünek, her şeyin çevresinde döndüğü eksen noktasının (axis mundi) simgesidir ve dünyanın merkezindeki, 'Hareketsiz Nokta'daki Budist Aydınlanma Ağacı'na eşdeğerdir." (Campbell, 1995a, s. 19).*

> *"Neolitik ve yüksek Tunç Çağı döneminde, ağaç simgesi, kozmolojik ve mistik olarak tüm zıt çiftlerin bir araya geldiği dünya ekseni olarak görülmüştü." (Campbell, 1995a, s. 102).*

Bu alıntılar, "Axis Mundi"nin hem mitolojik hem de kozmolojik bağlamda temel bir kavram olduğunu, dünya düzenini ve kutsal merkezleri sembolize ettiğini göstermektedir. Özellikle kutsal sütunlar ve ağaçlar gibi semboller üzerinden "Eksen Mundi" anlatılıyor. Campbell, dünya ağacının ve kutsal sütunların şehirlerde merkezi bir yer aldığını, bunların tanrıların iradesiyle kapanan yapılar olarak kabul edildiğini belirtir. Campbell, Mezopotamya ve Yakın Doğu mitolojilerinden örneklerini paylaşarak, bu toplumlarda şehirlerin bir tür kutsal merkez olarak inşa edildiğini anlatıyor. Örneğin, Gılgamış Destanı ve Sümerlerde şehirlerin tanrılarının koruması altında, ritüellerle yapılan ve bu şehirlerin kozmik bir eksen yerinde görüldüğüne vurgusunu şu şekilde yapmaktadır:

> *"Gılgamış, Sümer kenti Uruk'un kralının adıdır. Eski Sümer kral listesinde 'Kutsal Gılgamış' diye geçer... Sümer kentlerinden daha eski kaynaklara gittiğimizde, adı, ölü ve dirilmiş oğul ile tanrıçanın eşi olarak bildiğimiz kutsal Dumuzi'ninkini izler." (Campbell, 1995a, s. 85).*

> *"Profesör Moorgat, bu dönemde yapılan Ur örenindeki ziggurat için, 'Büyüklüğünü ve karmaşık yapısını göz önüne aldığımızda bu dönemde Ur'un büyüklüğünün, aşağı yukarı büyük tapınak kenti Tanrıça İanna'nın Uruk'u kadar olduğunu, son dönem Sümer toplumsal düzeninin hâlâ temelde teokratik olduğunu anlayabiliyoruz,' diye yazıyor." (Campbell, 1995a, s. 112).*

Bu alıntılar, Sümer şehirlerinin dinî ve kozmik bir bağlamda ele alındığını ve ritüellerin bu yapılar üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Bu mitolojik anlatımlar, eski şehir kurulumlarının sadece mimari bir olay değil, aynı zamanda evrenin düzeni ile bağlantılı ritüel bir eylem olduğunu göstermektedir. Şehirler; tanrıların değişimleri, ikametgahları ve kozmik düzeninin bir devamı olarak kutsal bir anlam kazanmıştır. Campbell'a göre Mezopotamya mitolojisinde Gılgamış ve diğer kahramanların, tapınakların koruyucusu olarak görev aldıkları ve tapınakların kozmik bir ekseni oldukları anlatılmaktadır. Roma şehir kurulumlarında, özellikle Romulus'un şehri kurulurken Disciplina Etrusca'ya uygun ritüellerle hareket ettiği anlatılıyor. Şehrin "Mundus" adı verilen bir çukur kazıldığı ve bunun kozmik bir merkez olarak kabul edildiği detaylandırılıyor.

> *"Romulus kente saldırdı ve ikizini kurtardı, Tiran kralı ve kardeşini kesti; ikizler annelerine veda ederek bebekliklerini geçirdikleri yere kendi kentlerini kurmak üzere ayrıldılar... Romulus'un kenti kurmaya koyulduğunu ve Disciplina Etrusca'ya uygun*

> *olarak törenleri yönetmek üzere Toskona'dan adamlar çağırdığını yazıyor." (Campbell, 1995a, s. 288).*

Bu bölümler, şehirlerin yalnızca fiziki değil, aynı zamanda kozmik ve kutsal birer merkez olarak inşa edildiğini ve bu eylemin mitolojik kökenine dayandığını ortaya koyuyor.

> *"Çekirdek Yakındoğu'da, uygarlığın Neolitik aşamasının gerçekleştiği, en eski tarım yerleşimlerinin kurulduğu bölgede, ilkel bitki bölgelerine oldukça yaklaşık bir bitkisel mitoloji gelişti... Bu kozmik düzeni öğrenen kâhinlerce mutlak, kutsallık taşıyan bir ahlaki otorite kurulmuştur. Ve eski Yakındoğu'da yükselen en eski büyük tapınaklardan (MÖ 4000) bugün okuduklarımıza bizi ulaştıran, bilinen her yüksek kültürde... ruhsal yapı göğün kâhin gözlemcileri tarafından kurulmuştur." (Campbell, 1995a, s. 459).*

> *"Bu zamanlarda Anadolu'nun yüksek, korunmuş vadilerinde, Suriye'de, İran'da ve Kuzey Irak'ta tarım ve hayvancılık sanatları geliştirilmişti ve bunlar hem insan varlığında hem onun gelişme olanaklarında çığır açan değişiklik yarattı... Bu arada, kaynağın gelişmiş bölgesinde, çekirdek Yakındoğu'da, Mezopotamya'nın ırmaklar geçen arazisinde, MÖ 3500 dolaylarında, ikinci bir çığır açıcı değişiklik yaşanmış, uygarlığın temel sanatları yaratılmıştır: Yazı, matematik, anıtsal mimari, (göklerin) sistematik bilimsel gözlemi, tapınak inancı ve hepsinin üstünde şahane siyaset sanatı." (Campbell, 1995a, s. 12).*

Eserde geçen bu bölümler ise, Yakındoğu'daki erken şehirleşmenin mitolojik, kültürel ve bilimsel temellerini oluşturduğunu; bunun yazı, mimari ve tarım gibi temel uygarlık unsurlarına yön verdiğini ayrıca Roma şehir kurma ritüellerinin mitolojik bağlamına işaret etmektedir.

Campbell'in "İlkel Mitoloji" eserinde, şehirlerin ve köylerin oluşumlarının mitolojinin etkisi, özellikle *Hiyeratik Şehir Devleti Dönemi* olarak bilinen bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitapta bu konu, farklı uygarlıkların mitosları çerçevesinde tartışılmaktadır. Hiyeratik Şehir Devleti ve Kozmik Düzen MÖ 3500-2500 yılları arasında Mezopotamya'da bulunan hiyeratik şehir devletlerinin, kozmik düzenin çıkışının bir olarak kavrandığı anlatılmaktadır. Şehirler, evrenin bir modeli olarak temizlenen ve bu şehirlerde tapınaklar, benler, tüccarlar ve köylüler gibi toplumsal sınıflar bir arada yaşamıştır. Bu ortamda yerleşik şehirlerin, göksellerin bir şekilde göründüğü ve bu düzenin şehirlerde krallığın otoritesi çevresinde şekillendiği belirtilmiştir (Campbell, 1995b, ss. 145-155). Mitolojik yansıma ve şehir kuruluşu, ilk zigguratların inşa edilmesiyle birlikte, şehirler kozmik düzeninin bozulmasının temsil edildiği kutsal merkezler haline gelmiştir. Zigguratlar, gök ile yer arasındaki ilişkiyi simgelemiş ve bu yapılar etrafında sosyal ve dinsel hayatı şekillendirmiştir. Aynı zamanda, kral ve kraliçelerin rolleriyle uygulanan ritüellerle, kozmik güçlerin şehir merkezinde canlandırıldığı anlatılmaktadır (Campbell, 1995b, ss. 148-153). Bu dönemde

şehirler, kozmik düzenin dünyadaki birer yansıması olarak görülmüştür. Şehir devleti, evrenin (makrokozmos), toplumun (mezokozmos), ve bireyin (mikrokozmos) mükemmel bir uyum içinde bir araya geldiği bir model olarak tasavvur edilmiştir.

> *"Bu tür bir mitolojinin ana konularını ortaya koyup sunan kurbanların doğası 'Ben sana veriyorum, sen de bana ver' mantığı yoktur. Bunlar armağan, rüşvet veya Tanrının belirttiği görevler değildir; burada ve şu anda Tanrının başlangıçtaki kendi kurbanı gibi taze eylemlerdir, bunlar aracılığıyla o, erkek veya kadın veya cinsiyetsiz dünya sürecinde yeniden yaşam bulur. Dahası, köy toplumunun çevresinde örgütlendiği ve kimliğini onlarla tanımladığı bütün ritüel eylemler bu ölümsüz kurbanın işlevidir ve kısmi gerçekleştirilişidir. Ve son olarak; bu ilkel fakat geniş bir tasarım gücü taşıyan mitolojide, hiyeratik şehir devletini incelerken belirttiğimiz daha geniş, semavi kaynaklı mitolojik bütünün temelinin atılmış olduğu kabul edilmelidir." (Campbell, 1995b, s. 184).*

Bu alıntı, köy ve şehirlerin, kurban ritüelleri gibi mitolojik temellere dayanan toplumsal yapıların merkezinde yer aldığını açıklar. Kurban, yalnızca bir dinî eylem değil, aynı zamanda toplumun kendi kimliğini tanımladığı bir ritüel olarak sunulur. Bu eylem, insanın kozmik döngüde bir yer edinmesini sağlar. Köy toplumu, bu tür ritüellerle hem bireylerin hem de toplumun kendisini evrensel bir düzenin parçası olarak yeniden inşa eder. Hiyeratik şehir devleti, bu mitolojik temellerin daha karmaşık bir organizasyona dönüştüğü bir yapıdır. Şehirler, mitolojinin kozmik düzen anlayışını yeryüzünde somutlaştıran birer model olarak işlev görür.

> *"Hiyeratik şehir devleti döneminde insanın evrensel düzen karşısında kapıldığı huşu duygusu onu bu düzeni taklit etmeye götürmüştür; göksel yasalar olarak kavranılan üstüne, yüce ilkenin gücüyle onun kama, artha ve dharması kurulmuştur. Aynı biçimde, Paleolitik ve Mezolitik toplayıcılar, avcılar ve ilkel bitki yetiştiricileri, hayvan ve bitki dünyalarında gözledikleri mucizeler karşısında kapıldıkları huşu duygusuyla buffalo dansı ve kurban edilen tohum taklitlerini türetmişlerdir." (Campbell, 1995b, s. 462).*

Bu bölüm, şehirlerin kozmik düzenle uyum içinde kurulma çabasını açıklar. Hiyeratik şehir devletleri, göksel yasaların bir yansıması olarak görülmüştür. Şehir düzeni, evrensel düzeni taklit etmek üzere tasarlanmıştır. Bu, yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal ve ruhsal bir düzenleme biçimidir. Paleolitik ve Mezolitik toplumların doğaya karşı duyduğu huşu, bu taklit edici düzenin temelini oluşturur. Buffalo dansı ve kurban ritüelleri, bu düzeni anlamaya ve onunla uyum içinde yaşamaya yönelik erken denemelerdir. Bu bağlamda şehirler, sadece fiziksel yerleşim yerleri değil, aynı zamanda kutsal ve kozmik düzenin yeryüzündeki temsilleridir.

> *"Mağaranın, bir gerçek olarak, bulgu uyarımı yoluyla, öteki mağaranın, içyüzü bilinmeyen insan yüreğinin gizli enerjilerini uyandırdığı ortadadır ve ortaya dökülen*

> *dünya tarihindeki ilk tapınağın yaratılışıdır. ... Tapınak mitosun dünyevi bir mekâna yansıtılmasıdır." (Campbell, 1995b, s. 391).*

Şehirlerin mitolojik kökenleri, insanın dünyayı anlamlandırma çabasında kutsal mekânlar yaratma gerekliliğiyle doğmuştur. Mağaralar, ilkel insanın bilinmeyeni ve insan ruhunun derinliklerini temsil eden ilk kutsal mekânlardır. Mağara, ilk tapınakların doğuşuna ilham veren sembolik bir mekândır (Küçük, 2017, ss. 30-31). Tapınaklar, mitosun fiziksel bir mekâna yansıması olarak görülmüştür. Bu, mitolojinin soyut bir fikir olmaktan çıkarak somut bir toplum organizasyonu aracına dönüştüğünü gösterir. Şehirler, bu tapınakların etrafında büyüyerek, insan toplumunun kutsal bir merkez etrafında organize edilmesine olanak sağlamıştır. Bu alıntılar, mitolojinin köy ve şehirlerin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sembolik ve ruhsal bir yapı olarak inşa edilmesindeki merkezi rolünü vurgular. Köyler ve şehirler, ritüeller ve mitolojik anlatılar aracılığıyla kozmik düzenin bir yansıması olarak şekillenmiştir. Bu mekânlar, insanların doğaüstü güçlerle bağ kurmasını sağlarken, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini de mümkün kılar. Campbell'in bu anlatımları, şehirlerin yalnızca birer yerleşim yeri değil, insanlık tarihindeki mitolojik ve kozmik anlam taşıyan merkezler olduğunu ortaya koyar.

Armstrong'un (1998) "Tanrının Tarihi" adlı eserinde, mitoloji ile şehir ve köy kurulumları arasında bazı ilişkiler ele alınmıştır. Bu eserde, özellikle Babil mitosu üzerinden, şehirlerin kutsal merkezler olarak algılanması anlatılmaktadır. Özellikle Babil'in mitolojik anlamı üzerinde durulmakta ve Babil'in "dünyanın merkezi" ve tanrıların evi olarak kabul edilmesinden bahsedilmektedir. Bu kutsal şehir anlayışı, sadece Babil'de değil, antik dünyanın birçok bölgesinde görülmüştür. Mitoslara göre tanrılar, yeryüzünde kendilerine ait kutsal mekânlar kurmuşlar ve bu mekânlar insanlara örnek olmuştur. Bu durum, şehirlerin birer "kozmik merkez" olarak inşa edilmesine yol açmıştır (Armstrong, 1998, ss. 15-25). Buna ek olarak, Babil Ziggurat'ı gibi yapılar, tanrılarla iletişime geçmek ve kutsal ayinler icra etmek amacıyla inşa edilmiştir. Ziggurat'ın, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki bağı temsil ettiği ve kutsal bir sembol olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır. Bu yapılar, toplumların tanrılarla olan bağlarını pekiştirmek ve düzeni sağlamak için ritüellerin bir parçası olmuştur.

> *"Tanrılar insanoğluna kendilerinin tanrısal alemdeki evlerinin birer kopyası olan kentler ve tapınakları nasıl yapacaklarını gösterdiler. Mitosta dile getirildiği gibi,*

> *tanrıların kutsal dünyası yalnızca insanoğlunun peşinde koşması gereken bir ideal değil aynı zamanda insan varlığının ilk modeliydi...” (Armstrong, 1998, s. 18).*

Bu pasaj, şehirlerin ve tapınakların, tanrıların dünyasını yeryüzüne taşıyan kutsal mekânlar olarak tasarlandığını vurgular. İnsanlar, bu kutsal tasarımı model alarak toplumsal yapıyı ve mekânsal düzenlemeyi kurmuşlardır. Alıntı antik kentlerin, tanrısal düzene dayalı ideal modeller olarak görüldüğünü ifade eder. Şehirlerin ve tapınakların inşası, tanrısal bir talimat olarak algılanmış ve bu yapılar, kutsal dünyanın yeryüzündeki bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış, şehirlerin sadece bir yaşam alanı değil, aynı zamanda manevi bir düzenin temsili olduğunu ortaya koyar. İnsanlar, tanrısal dünyanın düzenine uyarak hem toplumsal hem de kozmik düzeni yeniden üretmişlerdir (Karakaş, 2020, s. 15; Rykwert, 1988, s. 90; Uygur 2020, s. 131).

> *“Mitos, ayrıca, Babil’in kutsal bir kent, dünyanın merkezi ve tanrıların evi olduğu inancını da gözler önüne sermekteydi; bu antik çağın hemen bütün dinsel sistemlerinde önemli yer tutan bir inançtı.” (Armstrong, 1998, s. 23).*

Babil’in kutsal bir merkez olarak görülmesi, mitolojinin mekânsal düzen üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Tanrıların evi olarak algılanan bu kent, dinî ritüellerin ve toplumsal işlevlerin odak noktası haline gelmiştir. Babil’in, mitolojide dünyanın merkezi olarak görülmesi, bu kentin kozmolojik ve dinsel bir rol üstlendiğini göstermektedir. Babil, yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda tanrılarla insanlar arasında bir bağ kuran kutsal bir mekân olarak algılanmıştır. Bu inanç, toplumsal organizasyonu ve şehirdeki dinî ritüellerin önemini artırmıştır. Babil’in merkeziliği diğer antik kentlerin de kendilerini bir şekilde kozmik bir düzene bağlama çabasını yansıtır.

> *“Ziggurat, Sümerler tarafından dünyanın birçok başka yerinde de görülen biçimde inşa edilmiş olan tapınak kule. İnsanların tanrılarıyla buluşmak üzere tırmanacakları yüksek taş merdivenleri olurdu.” (Armstrong, 1998, s. 501).*

Sümerler tarafından inşa edilen zigguratlar, tanrılarla insanları buluşturmayı amaçlayan kutsal yapılar olarak mitolojik bir temele dayanmaktadır. Bu yapılar hem ritüel hem de toplumsal işlev taşır. Zigguratlar, hem tanrılarla insanların buluşmasını sağlayan bir araç hem de kozmik bir bağlantı noktasıdır (Kramer, 2011, s. 348). Bu yapılar, antik toplumların tanrılarla iletişim kurma ve kozmik düzenle uyum sağlama arayışlarının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Zigguratların merdivenleri, bu arayışın fiziksel bir temsili olarak, kutsal bir yükseliş sembolü sunar. Sümerlerin

zigguratlarının benzer biçimde diğer bölgelerde de bulunması, bu mitolojik yapının evrensel bir anlam taşıdığını gösterir.

> *"Sonunda tanrılar yeni dünyanın merkezinde, Babil'de toplandılar; göksel ayinlerin icra edildiği bir tapınak inşa ettiler. Böylece Marduk'un onuruna yapılmış 'yeryüzü tapınağı, sonsuz gökyüzünün sembolü' büyük Ziggurat ortaya çıktı." (Armstrong, 1998, s. 22).*

Bu alıntı, Babil'in kutsal şehir olarak yaratılış mitosuyla bağlantısını açıklamaktadır. Ziggurat, sadece mimari bir yapı değil, aynı zamanda tanrıların kozmik düzeni temsil eden bir semboldür. Bu Babil'in, Marduk'un onuruna inşa edilen zigguratla birlikte kozmik bir düzeni temsil ettiğini ortaya koyar. Babil'in kutsal kent olarak görülmesi, sadece fiziksel bir yerleşim değil, aynı zamanda tanrıların dünyadaki düzeni kurdukları bir alan olarak algılanmasını sağlar. Ziggurat, bu düzenin bir sembolüdür ve ayinler aracılığıyla hem toplumsal hem de kozmik bağlar güçlendirilmiştir. Genel olarak Armstrong'un söylediklerine baktığımızda, mitolojinin şehir planlaması ve kentlerin kutsal anlamları üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Antik kentler, mitolojik kavramlara dayanarak inşa edilmiş ve tanrılarla insanlar arasında bir bağ kurmayı amaçlamıştır (Eliade, 2005, s. 320). Babil'in kutsal kent olarak algılanması ve zigguratların inşa edilmesi, şehirlerin sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda kutsal ve toplumsal düzenin merkezleri olduğunu göstermektedir. Bu anlayış, mitolojinin toplumsal yaşam üzerindeki derin etkisinin bir yansımasıdır. Bu alıntılar, mitoloji ve kent kurulumlarının, antik toplumların kozmik düzeni dünyaya yansıtma çabasını nasıl şekillendirdiğini gösterir. Şehirler, yalnızca fiziksel bir yaşam alanı değil, aynı zamanda tanrısal düzenin bir mikrokozmosu olarak değerlendirilmiştir. Zigguratlar ve Babil gibi kutsal kentler, insanların tanrılarla iletişim kurduğu ve ritüellerle düzeni pekiştirdiği mekânlar olarak toplumsal yaşamın merkezinde yer almıştır. Bu yapıların ve şehirlerin inşası, mitolojik anlatılarla desteklenmiş ve kutsallık kavramıyla meşrulaştırılmıştır.

> *"Dünyanın dört bir köşesindeki görkemli medeniyetlerden tutun da küçük, yerel kabilelere kadar her insan topluluğunun kendi tanrılarını, canavarlarını ve mitlerini oluşturduğu geniş mitolojileri vardır. Bu mitolojiler; kökenlerimizin, zaferlerimizin ve başımıza gelen felaketlerin hikayelerini anlatagelmiş ve hayata dair önemli dersler vermek için yaratıcı araçlar olarak rol oynamıştır." (Daniels, 2014, s. 9).*

Bu alıntı, kentlerin kuruluşuyla ilgili mitlerin, bir toplumun köken hikayesini ve kimliğini şekillendirdiğini göstermektedir. Antik şehirlerin kuruluş hikâyeleri genellikle tanrısal varlıklarla ilişkilendirilmiş, bu hikâyeler kentin kültürel ve siyasi yapısını

güçlendirmiştir (Kramer, 2011, s. 124; Rykwert, 1988, s. 44). Bu alıntı, mitolojilerin insan topluluklarının kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendiren köken hikâyeleri sunduğunu belirtir. Şehirler, genellikle tanrılar veya mitolojik kahramanlarla ilişkilendirilmiş ve bu hikâyeler şehirlerin kutsal bir varoluş sebebi olduğuna inanılmasını sağlamıştır. Mitolojik kökenler, şehirlerin manevi değerini yükseltmiş ve sakinlerinin kolektif bilincini güçlendirmiştir. Örneğin, Yunan şehirleri arasında Atina'nın Athena tarafından kurulduğuna dair mit, şehrin tanrılar tarafından kutsandığına inancı desteklemiştir (Graves, 2010, s. 72).

> *"Sümer metinlerinden çözümleyebildiğimiz kesitler, kurucu tanrılardan bahseder ve onları büyük şehir devletlerinin ilk kralları olarak tasvir eder; daha sonra şehirleri yöneten aileler de onların soyundan gelmiştir. Bu, kralların mümkün olan en yüksek mertebeye yerleşmesini sağlar ve yöneticileri yarı-ilahi statüsüne yükseltmek için dahiyane bir yoldur." (Daniels, 2014, s. 44).*

Sümer mitolojisinde şehirlerin kuruluşu tanrılarla ilişkilendirilmiştir. Şehirleri yöneten kralların ilahi soyları olduğu fikri hem toplumun düzenini hem de yöneticilerin meşruiyetini pekiştirmiştir. Sümer mitolojisinde, şehirlerin doğrudan tanrılar tarafından kurulduğu ya da tanrıların himayesi altında geliştiği fikri vurgulanır. Örneğin, Uruk şehri, Gılgamış gibi mitolojik bir kral ile özdeşleştirilmiştir. Bu tür anlatılar, şehir devletlerinin siyasi yapısını destekleyen ve yöneticilerin ilahi bir soydan geldiğini iddia eden bir araç olmuştur (Kramer, 2011, ss. 188-241). Böylece, mitolojiler hem şehirlerin kuruluşunu hem de hükümdarların otoritesini meşrulaştırmıştır. Bu durum, şehirleri yalnızca fiziksel yerleşimler değil, aynı zamanda kutsal ve politik güç merkezleri haline getirmiştir.

> *"Mısır'ı yöneten firavunların doğrudan tanrı soyundan geldiği rivayet edilirdi ve yönetici olarak temel görevleri Ma'at'ın ilkelerini muhafaza etmekti. Kozmik dengeyi korumanın yollarından biri, tanrılara ve firavunlara adanan ritüeller, mitler ve törenler yapmaktı." (Daniels, 2014, s. 57).*

Mısır'da kentler, kozmik düzenin bir temsili olarak tasarlanmış ve firavunların ilahi rolü, şehirlerin bu düzen içindeki önemini vurgulamıştır. Şehirlerin planlaması ve yönetimi, mitolojik prensiplerle şekillenmiştir. Mısır mitolojisinde şehirlerin, firavunların ve kutsal mekânların düzeni, Ma'at'ın (kozmik denge) ilkelerine dayanır (Assmann, 2001, s. 3; Wilkinson, 2003, s. 6). Şehirler, bu dengenin fiziksel bir yansıması olarak inşa edilmiş ve yönetilmiştir. Piramitlerin yerleşimi ya da tapınakların düzeni, evrensel düzenin bir parçası olarak düşünülmüş ve her bir şehir, firavunun tanrısal görevlerini yerine getirdiği bir merkez haline gelmiştir. Firavunların tanrısal kökeni, şehirlerin

düzenini koruma ve tanrılara adanan ritüellerle kutsallığını sürdürme sorumluluğunu artırmıştır. Yunan mitolojisinde şehirlerin kuruluşu genellikle tanrıların ve kahramanların mücadelesine dayanır. Athena'nın Atina şehrine adinî vermesi gibi hikâyeler, Yunan dünyasında şehirlerin mitolojik bir bağlama yerleştirildiğini gösterir. Şehirlerin tanrılar tarafından korunması ve kutsanması, onların kültürel kimliklerini güçlendirmiştir (Daniels, 2014, s. 136).

Şehirlerin mitolojik temelleri, yalnızca fiziksel yapılar olarak değil, aynı zamanda kozmolojik düzenin, tanrısal iradenin ve toplumsal aidiyetin bir yansıması olarak görülmüştür. Mitolojiler, şehirlerin kutsal bir kökeni olduğunu vurgulayarak, toplumun kimliğini ve tarihini anlamlandırma işlevi görmüştür. Sümer ve Mısır gibi medeniyetlerde şehirlerin mitolojik anlatılarda oynadığı bu rol, onların politik ve dinî yapılarının temelini oluşturmuştur. Mitolojiler, şehirlerin fiziksel yapısından toplumsal düzenine kadar her yönünü şekillendiren güçlü bir rehber olmuştur. Bu durum, şehirlerin yalnızca yaşam alanları değil, aynı zamanda tanrısal ve kozmik düzenin yeryüzündeki yansımaları olduğunu göstermektedir.

> *"Gerçekten, Kozmosun merkezinde bulunma olgusuyla, mabet veya kutsal şehir, her zaman üç kozmik bölgenin buluşma yeridir. Dur-an-ki, 'Gök ve Yer arasındaki bağ', Nippur, Larsa ve belki de Sippar tapınaklarının da unvanı idi." (Eliade, 2005, s. 445).*

Bu alıntı, şehirlerin mitolojik anlamını ve kutsal bir merkezi temsil ettiğini vurgular. Şehir planlamaları, mitolojik bir anlayış çerçevesinde, kutsal düzeni yeniden üretmek için tasarlanır. Bu alıntı, şehirlerin mitolojik düzlemde kozmik bir bağın merkezi olarak inşa edildiğini açıklar. Şehirler, yalnızca insanların yaşadığı mekânlar değil, aynı zamanda gökyüzü (tanrılar), yeryüzü (insanlar) ve yeraltı dünyası (ölüler) arasında bir bağ kuran kutsal merkezlerdir. Örneğin, Babil'deki *ziggguratlar*, tanrıların yeryüzüne iniş yaptığı ve insanlarla iletişim kurduğu bir merdiven olarak inşa edilmiştir (Eliade, 1959, s. 14-28; Leick, 2002, s. 2; Rykwert, 1988, s. 90). Bu tür yapılar, şehirlerin yalnızca fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda kutsal bir düzenin somutlaşmış hâli olduğunu gösterir. Şehir planlamasında kullanılan bu tür mitolojik anlayışlar, toplumun kutsal düzeni günlük yaşamlarına nasıl dâhil ettiğini yansıtır.

> *"Dünyanın yaratılışı, bütün yapılar için örnektir. Her yeni kasaba, yapılan her yeni ev, dünyanın yaratılışını taklit eder, yeniler ve bir anlamda tekrarlar." (Eliade, 2005, s. 447).*

Eliade'ye göre, şehirlerin ve yerleşimlerin inşası, evrenin yaratılışını taklit eden ritüellerle gerçekleştirilir. Bu, kaostan düzene geçişi ve kutsal bir alanın kurulmasını ifade eder. Örneğin, Roma'nın kuruluş miti, evrenin merkezindeki kutsal bir düzeni taklit ederek oluşturulmuştur. Bu süreç, yerleşim alanlarının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kutsal anlamlar taşıyan mekânlar olduğunu gösterir. Eliade'nin burada vurguladığı, şehirlerin kuruluşunun kozmogoni mitlerinden ilham aldığıdır. Şehirler, kaostan düzene geçişi temsil eder ve kutsal bir yapının yeniden inşası olarak görülür. Roma'nın kuruluş miti, bu anlayışın somut bir örneğidir. Romulus ve Remus'un hikayesi, şehrin evrensel bir düzenin merkezi olarak kutsal bir temele oturtulduğunu gösterir. Şehirler, ritüel temelli bir kurulum sürecinden geçerek, bireyler ve topluluklar için hem fiziksel hem de ruhsal bir barınak haline gelir. Şehir planlaması bu nedenle rastgele bir süreç değil, mitolojik bir düzenin yeniden üretimidir (Rykwert, 1988, ss. 28-31).

> *"Yeni bir yerleşim yerinin oluşturulması, dünyanın yaratılışını tekrarlar; bir kez, ilgili yer bir törenle kutsanmıştır, pusulanın dört yönüne karşılık gelen dört kapı bırakılarak bir daire veya kare biçiminde çit ile çevresi çevrelenir." (Eliade, 2005, s. 442).*

Bu alıntı, köylerin inşa edilme sürecinin, kozmogonik mitlere dayandığını açıklar. Özellikle, yeni bir yerleşim yeri kurarken gerçekleştirilen ritüeller, evrenin yaratılışı ile ilişkilendirilir. Daire veya kare biçimindeki planlar, evrenin bir modeli olarak görülür. Şehirlerin kuruluşu sırasında gerçekleştirilen ritüeller, kozmogonik bir anlayışa dayanır. Pusulanın dört yönünü temsil eden dört kapı, evrenin düzenini şehrin yapısına taşır. Bu ritüel, şehrin kaostan düzen yaratma sürecini temsil eder. Bu tür uygulamalar, şehri yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda kutsal bir kozmosun yeryüzündeki yansıması haline getirir. Bu anlayış, şehirlerde yaşayan topluluklara bir aidiyet duygusu kazandırır ve onları kutsal bir düzen içinde birleştirir.

> *"Uzun zaman öncesinde bu duvarlar, askeri yapılar idi, büyüsel savunma idi, çünkü bunlar, şeytan ve hayaletlerle dolu 'kaos' alanının ortasından alınıp işaretlenmiş olup bir çevredir, düzenlenmiş bir yerdir." (Eliade, 2005, s. 438).*

Şehir duvarları, fiziksel savunmanın yanı sıra mitolojik bir işleve sahiptir: kaos ile düzen arasındaki sınırı belirlemek. Duvarların inşası, kutsal düzenin oluşturulmasını temsil eder. Orta Çağ Avrupa'sında şehirlerin çevresine yapılan duvarların etrafında düzenlenen dinî törenler, bu mitolojik anlayışın pratikteki yansımasıdır (Eliade, 1957, ss. 32-33; Rykwert, 1988, s. 135). Bu törenler, duvarların sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir koruma sağladığını ifade eder. Ayrıca, duvarlar şehirleri kutsal bir alan haline

getirir, böylece içeride yaşayan insanlar kendilerini dış dünyanın tehditlerinden hem fiziksel hem de ruhsal olarak korunaklı hisseder.

Bu dört alıntı, şehirlerin kuruluşunda mitolojinin nasıl bir rehberlik sunduğunu ortaya koymaktadır. Şehirler, yalnızca fiziksel yerleşim yerleri değil, kutsal düzenin yeniden yaratıldığı ve toplumsal bütünlüğün sağlandığı mekânlar olarak tasarlanmıştır. Mitolojik anlatılar, şehirlerin planlanmasından mimarisine, ritüellerine ve toplumsal ilişkilerine kadar her aşamada etkili olmuştur. Bu, şehirlerin tarih boyunca neden kültürel ve dinî merkezler olarak kabul edildiğini açıklar.

> *"Yapılması gereken tek şey kozmogonik ritüeli tekrar etmektir; böylece bilinmeyen bölge (= kaos), 'Kozmos'a dönüşür, bir 'dünya imgesi' haline gelir ve bu sayede ritüel yoluyla meşru bir 'yaşama alanı' olur." (Eliade, 1963, s. 141).*

Bu alıntı, yerleşim yerlerinin kurulmasında kozmogonik ritüellerin nasıl merkezi bir rol oynadığını açıkça ifade etmektedir. Eliade'ye göre; mitolojik ritüeller, bir alanı kaotik bir durumdan (belirsizlik ve düzenin yokluğu) kutsal bir düzene dönüştürür. Bu, insanlar için yerleşim alanını yaşamaya uygun ve kutsal kılar. Enuma Elish yaratılış mitinde tanrı Marduk, kaos tanrıçası Tiamat'ı yenerek evreni düzenler (*bk.* Şekil 35). Mezopotamya'da bir şehir kurulduğunda bu yaratılış miti ritüel olarak tekrarlanır, böylece şehir kozmik düzenin bir parçası haline getirilir. Örneğin, Babil'in kuruluşunda kutsal Ziggurat (Babil Kulesi), bu düzenin fiziksel bir temsiliydi.

> *"Ritüel kulübenin inşası veya belirli aralıklarla onarılması da kozmogonik bir anlam taşır. Kutsal kulübe Evren'i temsil eder. Çatısı göğün kubbesini, tabanı yeryüzünü, dört duvarı ise kozmik mekânın dört yönünü simgeler. (Eliade, 1963, s. 46).*

Burada, Eliade, ritüel yapılarla evrenin nasıl temsil edildiğini açıklamaktadır. Ritüel olarak inşa edilen ya da onarılan bir yapı, evrenin bir mikrokozmosudur. Bu yapılar, bireyleri ve toplulukları kutsal düzenle bağlantılı tutar.

> *"Başka bir deyişle, burada düzensiz aralıklarla gerçekleştirilen, bir kült yapısının inşasını ve kozmogonik yapıya sahip yaratılış mitlerinin görkemli bir şekilde okunmasını içeren toplu ritüeller söz konusudur. Bu ritüellerden yararlanan ise hem yaşayanları hem de ölüleri kapsayan tüm topluluktur." (Eliade, 1963, s. 35).*

Bu alıntı, toplulukların ritüel ve mitler yoluyla sadece yaşayanları değil, aynı zamanda ölüleri de kutsal bir bağda birleştirdiğini ifade eder. Ritüeller, mitolojik zamanın yeniden canlandırılması anlamına gelir ve topluluğun geçmişle, atalarla ve ilahi düzenle bağlantısını güçlendirir. Romalılar, bir şehrin temellerini attıklarında, mitolojik olarak Romulus'un Roma'yı kuruluş hikayesini yeniden canlandırırlardı. Bu ritüeller sırasında

kurbanlar sunulur ve ataların ruhlarına seslenilirdi (Rykwert, 1988, ss. 30-31). Eliade'nin bu alıntılarında, şehir ve köy kurulumlarının kutsal ritüeller ve mitolojik anlatılarla nasıl şekillendirildiği vurgulanır.

Campbell, Eski Dünya'nın şehirlerinde her bir kentin koruyucu bir tanrıya sahip olduğunu anlatır. Babil'de Marduk, eski tanrıça Tiamat'ın yerini alarak kentin koruyucusu ve kurucusu olarak kabul edilmiştir. Bu mitolojik anlatım, şehirlerin bir tanrısal figürle nasıl ilişkilendirildiğini ve böylece kutsallaştırıldığını göstermektedir. Marduk'un Tiamat'ı yenmesi, erkek egemen bir kültürün yükselişi olarak yorumlanır (Campbell & Moyers, 1991, ss. 213-214).

Campbell, İzlanda'daki yerleşim yerlerinin, kozmik sayılar kullanılarak belirli bir düzene göre kurulduğunu anlatır. Özellikle İzlandalıların yerleşim yerlerini, kutsal sayılara (432,000 Roma ayağı[2] gibi) göre düzenlediği belirtilir. Bu sayede, her yerleşim alanının evrenle uyumlu hâle getirildiği ifade edilir. Bu tür düzenlemelerin, toplumların kutsal bir düzen kurma arayışını yansıttığı vurgulanır (Campbell & Moyers, 1991, s. 125). Bu durum eserde şu şekilde geçmektedir:

> *"Farklı yerleşimlerini birbirlerine 432.000 Roma ayağı mesafede olacak şekilde kurdular (432.000, birçok gelenekte bilinen önemli bir mitolojik sayıdır). İzlanda manzarasının tüm düzeni bu tür kozmik ilişkiler üzerine kuruluydu; öyle ki, İzlanda'da nereye giderseniz gidin (eğer mitolojiyi biliyorsanız) evrenle uyum içinde olursunuz." (Campbell & Moyers, 1991, s. 123).*

Mitolojik sayılar, yalnızca manevi bir anlam taşımakla kalmaz, aynı zamanda şehirlerin ve yerleşimlerin düzenlenmesinde temel bir rehberdir (Rykwert, 1988, ss. 180-181). İzlanda örneğinde, yerleşimlerin birbirine olan uzaklıklarının kozmik bir düzenle uyumlu olması, insanların evrenle olan bağını güçlendiren bir yapı oluşturur. Bu tür bir planlama, şehri yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda evrensel düzenin bir parçası haline getirir. Mitolojik semboller ve ölçüler, insan ile evren arasında bir köprü kurarak kentleşme sürecini kutsallaştırır.

Campbell (1964), Eski Yunan şehirlerinin çoğunun mitolojik kahramanlar tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Kahramanlar, belirli maceralara atılıp ardından şehirler kurarak yeni toplumsal yapılar oluştururlar. Campbell'a göre, bu kahramanların

[2] Roma ayağı (pes Romanus) yaklaşık 29,6 cm, 432.000 Roma ayağı yaklaşık 128 km'dir.

seyahatleri ve şehir kurma süreçleri, eski bir düzeni terk edip yeni bir "tohum fikri" arayışına girmenin bir simgesidir (Campbell, 1964, ss. 314-315).

> *"Tapınak, şehrin tam merkezine inşa edildi. Bu, doğru bir düzenlemedir çünkü tapınak, her şeyin dört bir yana yayıldığı ruhsal merkezdir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 125).*

Tapınakların şehrin merkezine inşa edilmesi, kentin manevi düzeninin fiziksel yapıya yansımasını temsil eder. Tapınak, şehrin manevi merkezi olarak işlev görür ve çevresindeki tüm faaliyetlerin ve yaşamın kaynağıdır. Bu düzenleme, yalnızca dinî bir uygulama değil, aynı zamanda toplumsal bir düzen yaratma yöntemidir. Tapınak, şehrin simgesel kalbini oluşturur ve bu, insanların hem birbirleriyle hem de ilahi olanla bağ kurmalarını sağlar.

> *"Bu, Babil şehrinin yükseliş dönemindeydi. Bu erken dönem şehirlerinin her birinin kendi koruyucu tanrısı ya da tanrıçası vardı. Emperyalist bir halkın karakteristiği, kendi yerel tanrısını tüm evrenin en büyük tanrısı ilan etmeye çalışmasıdır, görüyorsunuz. Diğer hiçbir ilah önemli değildir. Bunu başarmanın yolu ise orada daha önce var olan tanrı ya da tanrıçayı yok etmekten geçer." (Campbell & Moyers, 1991, s. 211).*

Bu alıntı, antik şehirlerin kuruluşunda koruyucu tanrıların nasıl önemli bir rol oynadığını ve bunun siyasi güçle nasıl ilişkilendirildiğini gösteriyor. Alıntıda, antik kentlerin her birinin kendi koruyucu tanrı veya tanrıçasına sahip olduğu belirtiliyor. Bu tanrılar, şehirlerin kimliğini ve manevi merkezini temsil eder. Babil gibi şehirlerin yükselişi, bu koruyucu tanrıların gücünü artırmayı amaçlayan bir siyasi ve dinî stratejiyle iç içe geçmiştir. Şehirlerin büyüklüğü ve gücü, onların koruyucu tanrılarının diğer tanrılar üzerindeki üstünlüğü ile ifade edilirdi. Alıntının bir diğer önemli noktası, imparatorluk kurma eğiliminde olan toplumların, kendi yerel tanrılarını evrensel bir güce yükseltme çabasıdır. Bu süreç, genellikle önceki tanrı veya tanrıçaların "yok edilmesi" ya da sembolik olarak onların etkisiz hâle getirilmesiyle gerçekleştirilirdi. Bu hem manevi hem de siyasi bir egemenlik iddiasıdır. Yerel tanrının evrensel bir tanrı haline gelmesi, o şehrin diğer şehirler ve kültürler üzerindeki hâkimiyetini ifade eder. Bu dinamik, mitolojinin şehir kurulumlarında yalnızca dinî bir unsur değil, aynı zamanda siyasi bir araç olarak işlev gördüğünü gösterir. Bir şehrin tanrısı, o şehrin politik ve askeri gücünü simgeler. Örneğin, Babil'in koruyucu tanrısı Marduk'un, Mezopotamya mitolojisinde diğer tanrılar üzerinde üstünlük kurması, Babil'in bölgedeki politik üstünlüğünün bir yansımasıdır.

Bu yaklaşım, antik dünyada mitolojik sembollerin yalnızca manevi ihtiyaçları değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve siyasi stratejiyi desteklediğini ortaya koyar. Koruyucu tanrılar, şehirlerin kutsal bir statü kazanmasını sağlarken, aynı zamanda bu şehirlerin politik prestijlerini artırırdı. Bu durum, şehir planlamasının ve mitolojik düşüncenin ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterir. Tanrılar arasındaki bu sembolik "çatışma", aslında şehirler arasındaki siyasi rekabetin dinî bir yansıması olarak da okunabilir. Sonuç olarak, koruyucu tanrılar, şehirlerin sadece ruhani kimliklerini değil, aynı zamanda siyasi gücünü ve ideolojisini temsil eden merkezi figürlerdir. Bu, mitolojinin şehir kurulumlarındaki rolünün yalnızca manevi değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik bir boyuta sahip olduğunu vurgular (Arlı, 2017, ss. 150-155).

Mitoloji, şehir planlamasında ve yerleşim düzeninde hem sembolik hem de işlevsel bir rehberdir. Mitolojik sayılar, kutsal alanlar ve manevi merkezler, şehirlerin fiziksel yapısında evrensel bir düzen ve anlam yaratır. Bu, şehirlerin yalnızca ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılamak için değil, aynı zamanda kozmik ve manevi bağlantıları güçlendirmek için tasarlandığını gösterir. Şehirler, mitolojinin fiziksel dünyadaki tezahürleri olarak hem bireylerin hem de toplumların evrenle olan bağlarını temsil eder.

Ellwood (1999), eserinde mitoloji ile şehir kurulumları arasında ilişki ile ilgili birkaç örnek bulunmaktadır. Örneğin, Mircea Eliade'nin görüşlerinin aktarıldığı bölümlerde mitolojik düşüncelere göre, şehirlerin kurulumu bir tür kozmik düzenin yeniden inşası olarak görülür. Özellikle eski Hindistan'da kralların başkentlerini Altın Çağ'daki efsanevi şehirlerin benzeri olarak inşa etmeye çalıştıkları belirtilir. Buna örnek olarak, Seylan'daki Sirigiya saray-kalesinin, ulaşılması güç ilahi şehir Alakananda'ya benzetilerek tasarlandığı anlatılır. Ayrıca, Eliade, şehirlerin ve kutsal mekânların mitolojik bir aksiyal anlam taşıdığına değinir. Avustralya'daki Achilpa kabilesi örneğinde, kabile üyelerinin kozmik ekseni temsil eden kutsal bir direği taşıdıkları ve bu direğin yönlendirdiği doğrultuda göç ettikleri belirtilir. Ancak, bir gün direğin kırılması üzerine kabile üyelerinin amaçsızca dolaşmaya başladıkları ve nihayetinde ölüme terk edildikleri anlatılır. Bu durum, şehirlerin veya toplumların mitolojik temellerinin kırılması durumunda nasıl bir kaosa sürüklenebileceğine dair sembolik bir örnek olarak ele alınabilir (Ellwood, 1999, s. 130).

> *"Romantik mitologlara göre mitler, bir halkın ortak yaratımlarıdır ve o halkın temel dünya görüşünü ve insan doğasına bakışını hikâye biçiminde ifade ederler. Bu*

> *hikâyeler, kapsamlı bir kozmogoni ve toplumsal düzen modeli sunarak bir toplumun kozmosla olan birliğini ortaya koyar." (Ellwood, 1999, s. 29).*

Alıntı, mitlerin bir halkın kolektif yaratımları olarak toplumsal düzenin ve evrenle olan bağın temel yapı taşları olduğunu vurgular. Örneğin, Roma İmparatorluğu'nun kuruluş mitosları (Romulus ve Remus efsanesi) toplumsal düzenin kutsallığını ve Roma'nın evrensel bir kaderle kurulduğunu anlatır. Bu mitoslar, Roma'nın politik ve toplumsal yapısının kozmik düzenle uyumlu olduğu inancını beslemiştir (Rykwert, 1988, ss. 31-33). Benzer şekilde, antik Yunan şehir devletleri, tanrıların korumasını alarak kurulan yerleşimler olarak tasvir edilmiştir. Delphoi'da yer alan Apollon Tapınağı, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda şehirlerin kozmik düzenle bütünleşmesinin bir sembolüydü (Rykwert, 1988, ss. 65-67).

> *"Kahraman, zengin bir ortak bilinç taşıyan organik bir toplumun içinden çıkmalıdır. O kolektif bilinci aşan kahraman, aynı zamanda onun bir parçası da olmalıdır ki, kahramanın o büyük ve sahici eylemlerinde kabileye ait değerler görünür ve zamansız hâle gelsin- tıpkı Odysseus ya da Siegfried gibi." (Ellwood, 1999, s. 38).*

Mitolojik kahramanın organik bir toplulukla bağlantısı, toplumsal değerlerin sembolize edilmesini ve zamansız hâle gelmesini sağlar. Mitolojik kahramanlar, topluluklarının değerlerini evrensel bir düzlemde görünür kılar. Örneğin, Odysseus, yalnız bir kahraman olmasına rağmen İthaka toplumunun değerlerini ve kimliğini taşır; yolculuğu boyunca evine dönme arzusu, bireyin toplulukla olan bağını simgeler. Günümüzde ise bu tür kolektif bilinç eksikliği, modern şehirlerde bireyselliğin aşırı vurgulanmasıyla dikkat çeker. Mitolojik kahramanlar toplumlarının tarihsel ve ahlaki temsilleri olarak bu tür bireyselcilikten uzak bir kolektiviteyi vurgular.

Bu örnekler, mitolojinin hem şehirlerin fiziksel planlamasında hem de toplulukların kimlik oluşturma süreçlerinde nasıl önemli bir rol oynadığını açıklar. Mitler, bir toplumu geçmişiyle ve evrenin daha büyük düzeniyle bağlayarak şehirlerin anlamını güçlendiren sembolik bir altyapı sunar. Şehirlerin fiziksel yapıları kadar onların ruhunu oluşturan mitolojik bağlara işaret eder. Modern şehirlerdeki bireyselciliğin ve yabancılaşmanın, geleneksel toplumlarda bulunan mitolojik bağlarla kıyaslandığında eksik kaldığı görülür. Şehir planlamasında mitolojik unsurların (örneğin semboller, kahraman figürleri, topluluk değerlerini temsil eden yapılar) varlığı, bireylerin topluma aidiyet duygusunu güçlendirebilir. Bu nedenle, şehirlerin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda mitolojik bir bütünlük içinde ele alınması gerektiği söylenebilir.

Alsan (2005), "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri" adlı eserinde, mitoloji ile şehir kurulumları arasında belirgin bir ilişki anlatılmaktadır. Örneğin, Hunların şehirlerine "Lung-ch'eng" (Ejderha Şehri) adinî vermesi, ejderha figürünün eski Türk toplulukları için hem sembolik hem de koruyucu bir unsur olarak şehir yapılarında kullanılmasına işaret eder (Alsan, 2005, s. 57). Bu tür semboller, sadece dekoratif amaçlarla kullanılmamış, aynı zamanda kentin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Eserde ayrıca, Selçuklu mimarisinde de benzer figürlerin kullanımı örneklendirilmiştir (Alsan, 2005, s. 175). Özellikle Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Diyarbakır Surları gibi yapılarda ejderha, çift başlı kartal ve çeşitli mitolojik figürler, şehrin gücünü ve koruyuculuğunu simgelemekte kullanılmıştır (Alsan, 2005, ss. 125-126). Erzurum Emir Saltuk Kümbeti: Burada yer alan çift başlı kartal figürü, Orta Asya Şaman inanışlarına göre şehirlerin koruyucusu olarak sembolize edilmiştir. Çift başlı kartallar, güç ve koruma unsurları olarak özellikle şehir girişlerinde kullanılmıştır (Alsan, 2005, ss. 125-126). Eserde geçen: *"Hunlar da şehirlerine ejderha şehri anlamına gelen Lung-ch'eng adinî vermişlerdir." (Alsan, 2005, s. 57).* İfadesi, mitolojide sıklıkla koruyucu ve kutsal bir sembol olarak görülen ejderhayı vurgulamaktadır. Şehir isimlerinde ejderha figürünün kullanılması, o şehirlerin koruma altında olduğunu, gücünü ve kudretini simgeler. Lung-ch'eng adı, ejderha mitolojisinin toplumsal yapılar üzerindeki etkisini yansıtır. Bu isim, şehir sakinlerinin ejderha gibi güçlü ve dayanıklı bir koruyucuya sahip olduklarına olan inançlarını ifade eder. Çin mitolojisinde ejderha, genellikle su kaynaklarını ve doğanın dengesini kontrol eden bir varlık olarak görülür (Aytekin, 2019, s. 538; World History Encyclopedia, 2022). Bu bağlamda, ejderha şehri anlamına gelen Lung-ch'eng adı, şehrin su kaynakları veya stratejik doğa unsurları etrafında kurulduğunu ima edebilir. Anadolu'daki Selçuklu şehirlerinde de ejder figürleri taş kabartmalarda sıkça görülür, bu da şehirlerin gücünü ve koruyuculuğunu mitolojik bir bağlamda vurgular.

> *"Gök kubbede yedi gezegenin altında, dünya ekseninin en aşağısında düğümlü bulunan bu ejderler, dişi ve erkektir. Yine bir dişi ve erkek meleğin çağrısı ile bu dönüşü başlatırlar. İki zıt kutbu ve kuvveti sembolize eden ejder çifti, hareketin astronomik ve felsefi olarak iki prensibidir. Bu inanca dayanarak, çift ejderler veya burç sembolleri ile birlikte görülen ejderler ahengi, hareketi ve hatta evreni sembolize edebilir." (Alsan, 2005, s. 78).*

Şehirlerin mimarisi ve düzeni, genellikle kozmolojik prensiplerden ilham almıştır. Ejderha figürleri, sadece koruyuculuk değil, aynı zamanda kozmik dengeyi ve ahengi

temsil eder. Şehirlerin giriş kapılarında veya merkez anıtlarında kullanılan çift ejder figürleri, o bölgenin hem fiziksel hem de manevi düzenini sağlama amacını taşımaktadır.

Hitit geleneğinde, tanrıların geri dönüşünün şehirlerin ve toplumsal refahın yeniden canlanmasına neden olduğuna dair anlatılar öne çıkıyor. Örneğin, Nerik kenti ve Fırtına Tanrısı ile ilgili mitler, tanrının geri dönüşüyle birlikte şehrin ve toplumun huzur ve berekete kavuştuğunu anlatmaktadır (Ardzinba, 2010, ss. 106-107). Bununla birlikte, şehirlerin kuruluşu ve ayinlerin düzenlenmesi Hitit kralının sembolik gezileriyle ilişkilendirilmiştir. Hitit kralının, ülkenin önemli kült merkezlerini gezerek, bu şehirlerde bayram kutlamaları düzenlemesi, sadece tanrılara tapınma değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve devletin devamlılığının temsili olarak görülüyordu. Özellikle Antahşum bayramı sırasında kral ve kraliçe, devletin tüm önemli şehirlerini ziyaret ederek toplumsal ve kültürel birlikteliği pekiştiriyorlardı (Ardzinba, 2010, ss. 19-25). Mitoloji ile şehir kurulumları arasındaki ilişkiye yönelik Hitit kültüründen bazı örnekler kitapta şu şekilde ifade edilmiştir:

> *"Yeni saray inşaatıyla ilgili yukarıdaki ayinin tarifinde saray inşaatına, birbirinden yatay çizgiyle ayrılmış üç paragrafta yer verilmiştir. Her paragrafta sarayın ilgili kısmının inşaatı anlatılır: 'Herhangi bir kentte o (kral) saray inşa ederken herhangi bir marangoz dağdaki ağaçları kesmeye gittiğinde o saraydan bir boğa, üç koyun, şarap dolu üç kap, bir kap marnuva, on adet vaki ekmeği, diş şeklinde yirmi adet ekmek ve elli adet iri somun alır.'" (Ardzinba, 2010, s. 119).*

Bu ifadeler, şehir kurulumu sırasında kullanılan ritüel unsurların, mitolojik bağlamda toplumsal ve dinî bir anlam taşıdığını gösterir. Ritüelistik uygulamalarla, yerel mitlerin ve tanrıların, yeni yapının kutsal bir düzenle bütünleşmesini sağladığı vurgulanmaktadır.

> *"Dünya ağacını yansıtan Hitit mitini esas alarak diyebiliriz ki Hitit mitolojik düşüncesinde muhtemelen yukarı (gökler) dünyası kartal ile, orta (toprak) dünya arı ile, yılan ise alt (yeraltı) dünya ile bağlantılıdır. Bazı Hitit metinlerinde görüldüğü üzere dünya ağacının, evrenin üç kısımdan oluştuğuna ilişkin evrensel düşünce, muhtemelen sarayın üç kısma bölünmesinde, ayrıca kralın 'üçlülüğünde' ifade edilmiştir." (Ardzinba, 2010, s. 119).*

Burada, evrenin üç bölüme ayrılmasının Hitit şehir yapılarında da yansıtıldığına dair bir bağlantı kurulmaktadır. Saray ve diğer yapıların, evrensel mitolojik düzeni yansıtacak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu alıntılar, şehirlerin mitolojik düzenlemelere göre nasıl şekillendirildiğini ve dinî ritüellerin şehir inşasında neden bu kadar önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Graves'in "Yunan Mitleri" eserinde mitolojik anlatılar ile şehir kurulumları arasındaki ilişki çeşitli örneklerle ele alınmaktadır. Özellikle tanrıların şehirler üzerindeki etkisi ve şehirlerin kurulmasına dair mitler detaylı olarak anlatılmıştır. Athena ve Poseidon'un Atina üzerindeki mücadelesi efsanesine göre, Poseidon Atina'yı kendi egemenliği altına almak istemiş, ancak Athena bu şehri koruyarak onun tanrıçası olarak kalmıştır. Poseidon'un Atina'yı sahiplenme girişimi ve Athena'nın zaferi, Yunan kültüründe ataerkil ve anaerkil unsurların mücadelesini simgeler. Atinalılar, Poseidon'un babalığını reddederek Athena'yı şehrin koruyucusu ilan etmiştir (Graves, 2010, ss. 72-75). Amazonların şehir kurulumları, Amazon kraliçesi Lysippe'nin kızları, Amazon kadınlarının yaşadığı bölgelere yerleşerek üç ayrı şehir inşa etmişlerdir. Bu şehirlerin kurulması, kadınların yönettiği bir toplumsal yapıyı simgeler. Ayrıca, Amazonlar arasında kadınların yönetici olduğu ve erkeklerin ev işlerini yapması gibi sosyal düzenlerin yerleştiği anlatılır (Graves, 2010, s. 651).

Dionysos, Hindistan'a yaptığı sefer sırasında beraberindekilere adalet kavramını öğreterek büyük şehirler kurdurmuştur. Efsaneye göre, Euphrates ve Tigris nehirlerini geçip Hindistan'a ulaşan Dionysos, burada şehirler kurarak yerleşik bir düzen getirmiştir (Graves, 2010, s. 127-130). Mitolojik anlatılar, şehir kurulumlarının yer seçiminden yapıların anlamlandırılmasına ve şehirle ilgili toplumsal düzenin inşasına kadar çok çeşitli alanlarda etkili olmuştur.

> *"Kendisine kılavuzluk yaparak kuracağı şehrin yerini gösteren ineğin vakit geçirilmeden Athena'ya kurban edilmesi gerektiğini söyleyen Kadmos, arkadaşlarından birkaçını yakınlarındaki pınardan su almaya gönderdi. Ne var ki aralarından hiç kimse sonraları adına Kastalya Pınarı denilen Ares Pınarı'nın bir canavar tarafından korunduğunu bilmiyordu. Kadmos'un gönderdiği adamların pınardan su almaya geldiklerini gören yaratık onların çoğunu öldürdü. Kadmos da arkadaşlarının intikamını kocaman bir kaya ile düşmanının kafasını ezerek aldı." (Graves, 2010, ss. 251-252).*

Bu mitolojik anlatı, şehrin kuruluş yerinin kutsal işaretler ve mitolojik rehberlikle seçildiğini gösterir. İneğin kurban edilmesi gibi ritüeller, şehrin tanrılar tarafından kutsandığını ve korunduğunu ima eder. Kadmos'un Kastalya Pınarı'ndaki mücadelede arkadaşlarının intikamını alması, şehrin düşmanlarına karşı zafer kazanmanın ve korumanın simgesidir. Aynı zamanda, şehrin su kaynaklarının kutsal bir anlam taşıdığına işaret eder; su, yaşamın temel kaynağıdır ve bu durum şehirlerin kurulumunda hayati bir öneme sahiptir. Thebai'nin kuruluşunda Kadmos'un ineği takip etmesi, yer seçiminin

ilahi bir rehberlikle yapıldığını gösterir. Bu tür anlatılar, şehirlerin kutsal bir kökene sahip olduğuna dair inancı güçlendirmiş ve şehirlerin toplumsal düzeninde mitolojinin birleştirici bir unsur olarak kullanılmasını sağlamıştır.

> *"Argos ve Tiryns şehirlerini çevreleyen surların yedi Gasterokheir tarafından inşa edilişi ve Akrisios'un ölüm şekli, muhtemelen etrafı surlarla çevrilmiş bir şehrin tasvir edildiği resimden esinlenilerek anlatılmıştır. Söz konusu resimde, her biri üç sacayağı üzerinde duran fakat kafaları olmayan yedi Güneş diski şehrin hemen üzerine yerleştirilmiş ve kutsal kralın kutsal topuğuna değen kanatlı sekizinci disk tarafından öldürüldüğü anlatılmaya çalışılmıştır." (Graves, 2010, s. 318).*

Tyrins'in surları, şehrin savunma ve koruma fonksiyonunu vurgular. Yedi Gasterokheir'in (kelime anlamıyla "göbek eller") bu surları inşa ettiği anlatısı, tanrısal bir yaratımın veya insanüstü bir emeğin ürününe işaret eder. Güneş disklerinin tasvir edilmesi, şehrin hem kozmik düzenle uyumlu olduğunu hem de tanrılar tarafından korunduğunu ifade eder. Bu anlatı, Miken surlarının devasa taşlarla inşa edilmesinden ilham almış olabilir. Mitolojik anlatıların, fiziksel yapılarla bağdaştırılması, bu yapıların kutsal bir anlam kazanmasını sağlamış ve şehir sakinleri için koruyucu bir anlam ifade etmiştir.

> *"Poseidon ile Minos'un kızı Satyraia'nın yasak ilişkisinden doğan ve bir yunusun sırtına binerek Tarentum'a gelen Yeni Yıl Çocuğu Taras'tır. Tarentum'un Taras tarafından kurulduğu ve burada onuruna bir tapınak inşa edildiği söylenir." (Graves, 2010, s. 392).*

Tarentum'un kuruluşu hem mitolojik soy hem de ilahi rehberlikle ilişkilendirilir. Taras'ın Poseidon'un oğlu olarak tanımlanması, şehrin denizle olan bağlantısına ve deniz ticaretindeki önemine işaret eder. Taras'ın bir yunus tarafından taşınması, denizin kutsal bir yolculuk aracı olarak görülmesi ve şehir kurulumunun bu yolculukla başlaması anlamına gelir (Şahin, 2012, s. 7). Bu mitolojik anlatı, Tarentum'un liman kenti olarak stratejik konumunu ve denizcilikteki rolünü vurgular. Aynı zamanda, Poseidon'un oğlu olan bir kurucu figür, deniz ticareti ve denizle olan bağların kutsallığını pekiştirir. Mitolojik anlatılar, şehir kurulumlarında birkaç ana tema etrafında toplumsal yapıyı şekillendirir. Bu ana temalar şu şekildedir: Yer Seçimi ve Doğal Kaynakların Kutsallığı: Kadmos'un hikayesi, şehrin yer seçiminde doğal kaynakların kutsal bir anlam taşıdığını gösterir. Savunma ve Koruma: Tyrins'in surlarının mitolojik yaratıklarla ilişkilendirilmesi, şehirlerin fiziksel güvenliğini mitolojik temalarla destekler. Kurucu Figürler ve İlahi Bağ: Taras gibi mitolojik kurucular, şehirlerin tanrılarla ve doğa güçleriyle bağlantılı olduğunu ifade eder. Bu tür anlatılar, şehirlerin kutsal, stratejik ve

toplumsal önemini pekiştirir. Mitolojinin şehir kurulumlarında oynadığı bu rol, yalnızca bir yerleşim yerinin fiziksel yapısını değil, aynı zamanda onun sosyal ve dinî kimliğini de inşa eder.

Yunan mitolojisinde, şehir-devletlerin kurulumu ve bu süreçte mitolojik figürlerin rolleri sıkça ele alınmıştır. López-ruiz (2012) Hesiodos'un eserlerinin Yunan şehir devletlerinin doğuşu üzerindeki etkileri tartışmıştır. Hesiodos'un şiirlerinde, özellikle Theogonia'da, tanrıların dünyayı düzenleyerek kentlerin kuruluşunda sembolik roller üstlendikleri anlatılmıştır (López-ruiz, 2012, ss. 63-72). Bu eserlerde, Olympos tanrılarının özellikle şehir-devlet düzeninin inşasına katkı sağladığına dair vurgular yapılmıştır. Ayrıca, Fenike ve Ugarit mitlerinden gelen etkilerin Yunan kozmogonisine nasıl entegre edildiği ve bu mitlerin şehir kurulumları üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Örneğin, Miken dönemindeki Yunan toplumunun mitolojik unsurları kullanarak şehirlerin kuruluşunu ve toplumsal düzeni şekillendirdiği belirtilmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 153-185). Yunan şehir devletlerinin kültürel kimliklerinin oluşumunda mitolojinin etkisi tartışılırken, Panhelenik oyunların ve kehanet merkezlerinin Yunan şehirlerini birleştirici bir unsur olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu tür mitolojik ritüellerin şehir kurulumlarını nasıl etkilediğine dair örnekler verilmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 197-221).

Şehirlerin kuruluşunda mitolojinin temeli konusunda López-ruiz: *"Mopsos adı, arkaik mitlerde ve daha sonra Yunan tarihçilerinin ve mit yazarlarının metinlerinde karşımıza çıkan kuruluş efsanelerinde (şehirler veya kehanetler) anılmıştır." (López-ruiz, 2012, s. 51).* Cümlesiyle Mopsos, şehir kurulumuyla ilişkilendirilen bir mitolojik figür olduğu anlatmıştır. Bu tür efsaneler, şehirlerin yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda manevi ve mitolojik bir bağlamda inşa edildiğini gösterir. Mitolojiler, genellikle bir toplumun kentsel düzeninin kutsal ya da ilahi bir temele dayanmasını sağlamak için kullanılmıştır. Yunan mitolojisinde, tanrılar ve kahramanlar bir şehrin kurulumunu ya da koruyuculuğunu üstlenerek, o toplumun kimliğini belirlemiştir. Örneğin, Atina'nın kurulum mitinde Athena, şehre zeytin ağacını armağan ederek onun koruyucu tanrıçası olur. Bu durum, şehrin kimliğini tarımsal bolluk ve barış gibi değerlerle ilişkilendirir (Gürler, 2002, ss. 94-97).

> *"Bu gibi kutsal ağaç ve kutsal taş kültleri Yunan kültüründe de izler bırakmıştır." (López-ruiz, 2012, s. 232). "Demek ki kutsal ağaç ve kutsal taş simgeciliği oldukça yaygındır ve yeryüzündeki kültürlerde farklı farklı biçimler alır. Bu simgelerin şiirsel kullanımı, araştırmacılarca Hint-Avrupa folkloruyla da ilişkilendirilmiştir." (López-ruiz, 2012, s. 234).*

Yakındoğu kültürlerinde yer alan kutsal mekânların sembolik unsurları, Yunan şehirlerinin tapınakları ve kutsal alanlarının düzenlenmesine ilham kaynağı olmuştur. Örneğin, Atina'da Athena'nın zeytin ağacı şehrin koruyuculuğunu simgelerken, Yakındoğu'da bereketi simgeleyen taş ve ağaç kültleri bulunur. Kitapta belirtildiği gibi, Yunan ve Yakındoğu mitolojileri arasında pek çok paralellik bulunmaktadır. Örneğin, Yakındoğu'da şehirlerin kuruluşu, genellikle tanrılardan gelen emirlerle gerçekleştirilmiş ve bu şehirler tanrıların evi ya da onların kutsal alanları olarak görülmüştür. Mezopotamya'daki Uruk şehri, tanrıça İnanna'nın evi olarak kutsal bir konuma sahiptir (Bayram, 2019, ss. 550-553). Bu, kentsel düzenin ilahi bir planın yansıması olarak algılandığını gösterir. Benzer şekilde, Yunan mitolojisinde Delphi, Apollon'un kehanet merkezi olarak hem kutsal bir alan hem de önemli bir kültürel merkezdir (Çakmak & Yıldırım, 2021, ss. 256-257).

> *"Bir tanrıyı cisimleştiren veya kutsal bir yeri işaretleyen kutsal taş/sütun, Delphoi'deki omphalos örneğinde olduğu gibi dinî ve mekânsal bağlamlarda önemli bir simgedir." (López-ruiz, 2012, s. 233).*

Omphalos gibi semboller, şehirlerin merkezine yerleştirilerek bu alanların ilahi otoriteye ve kutsallığa dayalı olduğunu vurgulamıştır. Bu tür simgeler, ritüeller ve dinî törenlerle şehirlerin manevi temellerini güçlendirmiştir. Mitolojiler, şehirlerin mekânsal düzenlemelerinde sembolik bir rol oynar. Örneğin, bir şehrin merkezinde tapınakların yer alması, ilahi otoriteyi simgeler. Kitapta tartışıldığı gibi, bu tür düzenlemeler Yakındoğu'dan Yunanistan'a kültürel bir aktarım olarak görülmektedir. Fenikelilerin kutsal taş ve ağaç sembolleri, Yunan mitolojisinde de karşımıza çıkar ve bu semboller, şehirlerin kutsal alanlarının düzenlenmesinde etkili olmuştur.

> *"Çoğu araştırmacının sorduğu bir diğer soru, şehir-devletin doğuşunun Hesiodos'un eserini ne ölçüde etkilemiş olduğuyla ilgilidir." (López-ruiz, 2012, s. 200).*

Hesiodos'un kozmogonileri, şehir-devletlerin ortaya çıkışını ve bunların mitolojik bağlamını anlamamıza ışık tutar. Bu eserler, şehir-devletlerinin dinî ve toplumsal düzenini meşrulaştıran mitolojik anlatılar sunar. Şehir kurulumlarına ilişkin mitler, sadece kutsal bir hikâye anlatmaktan öte, toplumsal düzeni ve hiyerarşiyi destekler. Örneğin, bir kralın tanrıların emriyle bir şehri kurduğu miti, o kralın otoritesini meşrulaştırır. Yunan mitolojisindeki Theseus, Atina'nın politik ve sosyal düzenini kurmakla ilişkilendirilirken, Mezopotamya mitlerinde Gılgamış, Uruk'un şehir surlarını inşa ederek şehri koruma altına almıştır (*bk.* Şekil 10.). Fenikeliler, Doğu Akdeniz

kültürel kolonisinin önemli bir parçasıydı ve Yakındoğu motiflerini Akdeniz çevresine yaymışlardır. Fenikeliler, ticaret yolları ve koloniler aracılığıyla Yakındoğu mitolojisindeki birçok unsuru Yunan dünyasına taşımış ve şehirlerin kuruluşuna ilişkin mitolojik hikâyelerin oluşumunda etkili olmuştur (López-ruiz, 2012, ss. 40-45). Kitapta ifade edildiği üzere, Doğu Akdeniz kültürleri arasında önemli bir etkileşim bulunur. Fenikelilerin ticaret yolları boyunca şehirler kurup bu şehirlerde Yakındoğu motiflerini yansıtmaları, Yunan şehirlerinin mitolojik unsurlarında da etkili olmuştur. Örneğin, Fenike şehirleri genellikle denizle ilişkilendirilirken, Yunan şehirlerinde de Poseidon gibi deniz tanrılarının etkisi görülür. Sonuç olarak Mitoloji, şehir kurulumlarında hem ilahi bir rehberlik hem de toplumsal düzenin meşruiyetini sağlama aracı olarak işlev görmüştür. Şehirlerin fiziksel yapısından sosyal hiyerarşisine kadar her unsur, mitolojik temellere dayanarak inşa edilmiştir. Bu ilişki, Yakındoğu ve Yunan kültürlerinde birbirinden farklı olsa da benzer bir şekilde şehirlerin kutsallığını ve kültürel önemini vurgular.

Şehir kurulumları tarih boyunca mitolojik düşüncenin ve kutsal ritüellerin etkisiyle şekillenmiş; bu köklü ilişki, şehir mekânının ruhunu ve düzenini belirlemiştir. Mumford, kentin doğuşunu incelerken, mitolojinin kent planlaması ve şehirlerin oluşumundaki belirleyici rolünü açıkça vurgular. Ona göre, ilk şehirler ekonomik veya savunma kaygılarıyla değil, kutsal bir merkezin etrafında biçimlenmiştir (Mumford, 2007, s. 21).

> *"İlk insanın ölüye olan saygısı -ki bu, başlı başına onun gündüz kurduğu hayaller ve gece gördüğü rüyalardaki güçlü imgelerle nasıl büyülendiğinin bir ifadesidir- belirli bir toplanma mekânı ve sonuçta daimî bir yerleşim yeri aramasında pratik ihtiyaçlarından daha önemli bir rol oynamıştır belki de... Canlıların kentinden önce ölülerin kenti vardı. Bir anlamda, ölülerin kenti her canlılar kentinin öncülü, neredeyse onun özüdür. Kent hayatı, ilk insanın ölülerinin gömülü olduğu alanlarla, tarih boyunca sayısız uygarlığın son nefesini verdiği yer olan nihai mezarlık -Nekropolis- arasındaki tarihsel alanı baştan sona kat eder." (Mumford, 2007, s. 17).*

Bu vurgu, şehirlerin dinsel, mitolojik bir kökenle şekillendiğini net biçimde ortaya koyuyor. İlk yerleşimler, ekonomik değil; ataların ruhlarını barındıran kutsal mekânlar, mezarlıklar etrafında kuruluyor. Çünkü antik insan için ölülerin mekânı yaşayanlar kadar gerçek ve güçlüydü. Bu anlayış, antik kentlerin nekropol gibi devasa ölü şehirleriyle iç içe gelişmesinin temelini oluşturur. Mitoloji burada hem ölümsüzlük arayışını hem de atalara bağlılık kültünü besleyerek kentin mekânsal çekirdeğini belirler.

> *"Mağaraların sanat ve ritüel amaçlı kullanımı barınak olarak kullanımından daha önemli olmuştur. Lasca-ux ve Altamira'daki mağaralar barınak olarak hiç kullanılmamışlarsa da... bir tür tören merkezi oldukları tahmin edilmektedir..." (Mumford, 2007, s. 18).*

> *"Bu tür özel ritüel merkezlerinin... karşınıza şaşılacak kadar ustaca ve canlı çizilmiş, çoğunlukla kusursuz derecede gerçekçi hayvan resimleri ve yer yer de son derece biçimli ve stilize erkek ve kadın çizimleriyle donatılmış muazzam, doğal bölmeler çıkar... Aristoteles'in bir gün Politika'da tarif edeceği türden, henüz yeni yeni yeşermekte olan iyi bir hayat için gelinirdi buralara: Ütopyanın ilk tezahürü." (Mumford, 2007, ss. 18-19).*

Mumford, mağaralarda yapılan dinî ritüelleri "Ütopya'nın ilk tezahürü" olarak tanımlar. Bu çok güçlü bir bağlantıdır çünkü mitolojik düşünceyle şekillenen bu törenler, insanın "iyi hayat" hayalini ve düzen arzusunu doğurur. Dolayısıyla şehir fikri, önce hayali bir kozmik düzen ve kutsal mekân olarak mitolojik bilinçte doğar, sonra maddi olarak inşa edilir. Şehir, kutsal olanın mekâna yansımasıdır.

> *"Dolayısıyla, kent henüz sabit bir yerleşim alanı olmadan önce bile, insanların belli dönemler bir araya geldikleri bir toplanma yeri olarak başlar hayatına: Mıknatıs, kaptan önce gelir... O zaman kentin ilk tohumu, insanların hac amacıyla gittikleri bir tören toplanma yeri olarak atılmıştır diyebiliriz." (Mumford, 2007, s. 21).*

Mumford, şehirlerin ekonomik veya askeri değil, tören ve ritüel ihtiyaçlarıyla başladığını söyler. İnsanlar, kutsal olanın tecelli ettiği mekânlara akın eder. Bu toplanmalar zamanla sabit yerleşime dönüşür ve kent doğar. Mitoloji burada hem hareketi hem de mekânı belirler. Örneğin Delphi, Delfoi veya Kudüs gibi şehirler bu "kutsal çekirdek" modeliyle büyür (Mumford, 2007, ss. 176-177). Kent, bir hac merkezidir, ruhani anlamı olan bir çekim noktasıdır.

> *"İnsanların törensel faaliyetleri ara sıra ve geçici olarak gerçekleşiyor olsa da bu faaliyetleri destekleyen yapı... daha kalıcı bir kozmik imgeye sahip olacaktır... Kentin bazı işlev ve amaçları, kentin o karmaşık birliği ortaya çıkmadan ve bu işlev ve amaçları besleyip desteklemek için bütün çevreyi yeniden düzenlemeden çok önce böyle basit yapılar hâlinde kendini göstermişti." (Mumford, 2007, s. 21).*

Mumford burada kentin "kozmik düzen" fikriyle ortaya çıktığını vurgular. Mitolojide dünya düzeni nasıl tanrıların ve evrenin merkezinden başlıyorsa, şehir de tanrısal/kutsal bir merkezin etrafında gelişir. Zigguratlar, piramitler, tapınaklar sadece dinî yapılar değil, şehrin kozmosla bağlantı noktalarıdır. Kent bir evren modeli, dünyevi ama kutsal bir sahnedir. Mitoloji, şehir kurulumlarını şekillendiren en güçlü unsurlardan biridir. Mumford'un tespitiyle şehir, ekonomik veya askeri zorunluluklarla değil; kutsal, mitolojik ve kozmolojik ihtiyaçlarla doğmuştur. İlk kentler, insanın ruhsal arayışı ve

tanrılarla kurduğu bağın mekâna yansımasıdır. Bu gerçek, modern şehir planlamasında bile izlerini sürdürür.

Mısır mitolojisinde şehirlerin planlanması, düzenlenmesi ve anlamlandırılması, mitolojik kavramların fiziksel dünyaya taşınmasıyla gerçekleşmiştir. Aşağıdaki alıntılar mitoloji ile şehir kurulumları arasındaki ilişki bağlamında örnekler içermektedir.

> *"Yerel tanrıları o yarattı, şehirleri o kurdu, eyaletleri o oluşturdu; tanrıları ibadet yerlerine yerleştirdi, sunularını belirledi, şapellerini inşa etti. Onların bedenlerini (heykellerini), kalplerini hoşnut eden şeye (yani tezahür etmek istedikleri biçimlere) benzetti." (Frankfort, 1961, s. 24).*

Bu alıntı, şehirlerin kuruluşunun tanrıların yerleşimine ve tapınaklarının düzenlenmesine dayandığını gösterir. Mısır mitolojisinde, her şehrin belirli bir tanrıyla ilişkilendirilmesi yaygındır. Örneğin, Thebes şehri Amon-Re ile, Heliopolis ise güneş tanrısı Ra ile ilişkilendirilmiştir. Bu tanrıların tapınakları, şehirlerin fiziksel ve ruhsal merkezleri olarak hizmet vermiştir (Assmann, 2001, ss. 19- 31; Wilkinson, 2003, ss. 7-17). Tapınaklar, sadece ibadet yeri değil, aynı zamanda tanrıların varlığını fiziksel olarak temsil eden heykellerin bulunduğu mekânlardı. Karnak Tapınağı, Thebes şehrinde Amon-Re'ye adanmış en büyük tapınak kompleksidir (Wilkinson, 2003, s. 95). Bu tapınakta yer alan heykeller ve kabartmalar, Amon-Re'nin şehri koruma altına aldığını ve halkına bereket getirdiğini sembolize eder. Şehir planlaması, tapınağın çevresinde yoğunlaşmış, tanrının fiziksel varlığı toplumun her kesimine nüfuz etmiştir.

> *"Memfis Teolojisi, var olan her şeyin Ptah'ın dile getirilen düşüncesi, söze dökülen kelimesi olarak meydana geldiğini anlatır; ancak yeryüzü tanrısı Ptah'ın üstünlüğünü vurgularken, Heliopolis ve Hermopolis'in güneş kültlerinde gelişen imge ve düşüncelerden geniş ölçüde yararlanır." (Frankfort, 1961, s. 20).*

Bu alıntı ise şehirlerin kozmik düzenin bir yansıması olarak görüldüğünü açıklar. Memfis Teolojisi'ne göre, şehirlerin yaratılması tanrısal bir emirle başlamıştır ve bu emir, tanrı Ptah'ın sözleriyle fiziksel dünyaya yansımıştır. Şehirler, bu yaratılış mitinin bir uzantısı olarak kozmik düzenin parçası haline gelir. Heliopolis, güneş tanrısı Ra'nın ibadet merkezi olarak kozmik düzenin bir sembolüydü. Bu şehirde yer alan dikilitaşlar (obeliskler), Ra'nın gökyüzündeki yolculuğunu ve düzenin sürekliliğini temsil eder. Heliopolis'in düzeni, güneşin doğuş ve batışıyla uyumlu bir şekilde planlanmış ve bu, kozmik düzenin fiziksel bir yansıması olarak tasvir edilmiştir (Assmann, 2001, s. 120; Wilkinson, 2003, s. 209).

> *"Tanrılar doğanın içinde immanentti (içkin bir biçimde var idi). Ancak bu temel sayesinde Mısırlılar, görünen dünyanın karmaşıklığının derin bilinciyle insan ile doğa arasında var olan mistik bağı birleştirebildiler." (Frankfort, 1961, s. 81).*

Şehirlerin doğayla olan uyumunun, tanrıların doğa içinde varlık gösterdiği inancıyla ilişkili olduğunu belirtilir. Mısırlılar, şehirlerini doğanın yapısına saygı duyarak planlamışlardır. Nil Nehri'nin taşkınlarına ve çevresindeki verimli topraklara göre şehirlerin konumu belirlenmiş, bu düzen tanrıların rehberliğine atfedilmiştir. Nil Nehri'nin kıyısındaki şehirler, nehrin bereketine olan bağımlılıklarını vurgulamak için nehre paralel bir şekilde inşa edilmiştir. Örneğin, Luxor ve Aswan gibi şehirlerde, nehir kenarına inşa edilen tapınaklar, Nil'in tanrısal bir güç olduğu inancını pekiştirmiştir (Bard, 2015, ss. 49-55). Bu tapınaklardaki resimler ve kabartmalar, Nil'in tarım ve yaşam üzerindeki etkisini, tanrıların bereketi ile birleştirerek yansıtmıştır.

Sonuç olarak bu alıntılar ve örnekler, Mısır mitolojisinin şehir kurulumlarındaki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Şehirler, sadece fiziksel yaşam alanları değil, aynı zamanda tanrılarla insanları ve doğayı birleştiren kutsal mekânlar olarak inşa edilmiştir. Sanat, bu kutsal düzeni görselleştirerek, mitolojik kavramların fiziksel dünyaya aktarılmasını sağlamıştır. Mısır şehirleri, doğa ile uyumlu bir şekilde tasarlanmış, kozmik düzenin fiziksel bir yansıması olarak tanrılar tarafından kutsanmıştır. Bu düzeni vurgulayan tapınaklar, heykeller ve kabartmalar aracılığıyla hem mitolojiyi hem de toplumsal düzeni güçlendirmiştir.

Hamilton (1942), mitolojinin şehir kurulumları üzerindeki etkisini ve bu kurulumların toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bilgiler vermiştir. Kitaptaki alıntılar incelendiğinde, şehrin mitolojik bir temele dayandırılarak nasıl bir kimlik kazandığını ve toplumsal yapıların bu hikâyeler üzerinden nasıl şekillendiği görülmektedir.

> *"Attika'nın ilk kralının adı Kekrops'tu. Onun insani bir atası yoktu ve kendisi de yalnızca yarı insandı. [...] Genellikle Athena'nın Atina'nın koruyucusu olmasını sağlayan kişi olarak anılır. Poseidon da şehri ister ve ne denli büyük bir hayırsever olabileceğini göstermek için Akropolis'in kayalığını üç dişli mızrağıyla yarar; kayadan tuzlu su fışkırır ve derin bir kuyuya dolarak sakinleşir. Ancak Athena daha iyisini yapar; orada bir zeytin ağacı bitirir, ki bu ağaç Yunanistan'ın en değerli ağacıdır." (Hamilton, 1998, s. 393).*

Bu mit, Atina şehrinin kuruluşunu, Athena'nın bilgelik ve zeytin ağacıyla özdeşleşmesi üzerinden açıklar. Poseidon'un tuzlu su kaynağı yaratması güç ve hırsı

temsil ederken, Athena'nın zeytin ağacı daha kalıcı ve barışçıl bir değeri simgeler. Zeytin ağacı, Yunan ekonomisinin temel taşlarından biri olduğu için Athena'nın galibiyeti, şehrin ekonomik ve sosyal refahının bir sembolü haline gelir. Bu mit, Atina'nın kimliğini şekillendiren bir hikâye olarak şehrin bilgelik, barış ve üretkenlik değerleriyle anılmasını sağlamıştır. Atinalılar, Athena'nın koruması altında olduklarını hissederek hem dinî hem de toplumsal bir bağlılık geliştirmiştir. Akropolis, bu mitin fiziksel bir anıtı olarak, Atinalılar için hem dinî bir mekân hem de şehrin kimliğinin bir sembolü olmuştur. Zeytinin Yunan kültüründeki ekonomik ve kültürel önemi, Atina'nın yerleşik bir şehir devleti olarak gelişmesini desteklemiştir. Ayrıca Parthenon, Athena'nın zaferinin ve şehri koruyucu rolünün somut bir simgesi olarak inşa edilmiştir (Neils, 2005, s. 18).

> *"Uzun süren yolculuklar ve karada denizde pek çok zorluğun ardından İtalya'ya ulaştı; ülkeye girişine karşı çıkanları yenilgiye uğrattı, güçlü bir kralın kızıyla evlendi ve bir şehir kurdu. Her zaman Roma'nın gerçek kurucusu olarak kabul edilmiştir; çünkü şehrin asıl kurucuları olan Romulus ve Remus, onun oğlunun inşa ettiği Alba Longa'da doğmuştur." (Hamilton, 1998, s. 322).*

Bu alıntı, Roma'nın kökenlerini Truva'dan gelen bir kahraman olan Aeneas'a dayandırarak, Roma'nın evrensel bir kaderle kurulan bir imparatorluk olduğuna vurgu yapar. Aeneas'ın mücadeleleri ve Roma'yı kurması, şehrin mitolojik bir meşruiyete sahip olmasını sağlar. Bu, Roma'nın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ilahi bir temele dayandığı fikrini güçlendirir. Aeneas'ın Roma'nın kurucusu olarak kabul edilmesi, Romalıların kendilerini tanrılar tarafından seçilmiş bir halk olarak görmelerine olanak tanımıştır. Romulus ve Remus'un hikayesiyle birleşen bu mit, Roma'nın hem tarihsel hem de mitolojik olarak güçlü bir şehir devleti kimliği kazanmasını sağlamıştır. Virgil'in "Aeneid" adlı eseri, Roma'nın mitolojik geçmişini detaylandırarak, imparatorluğun gücünü ve kaderini ilahi bir bağlamda açıklamıştır. Bu anlatı, Roma'nın askeri ve politik gücünü haklı çıkarmak için de kullanılmıştır (Akdeniz & Çokbankir, 2023, ss. 302-303).

> *"Onun ıssız ve kederli dolaşmaları sırasında Eleusis'e geldi ve bir duvarın yanına, yol kenarına oturdu. [...] Eleusis halkı, onun onuruna kasabanın yakınında bir tapınak inşa etti ve buradan hem tarım hem de Demeter'in kutsal ritüelleri tüm ülkeye yayıldı." (Hamilton, 1998, ss. 57-58).*

Demeter'in Eleusis'e gelişi ve burada onurlandırılması, tarımın kutsallığını ve toplumdaki merkezi rolünü vurgular. Demeter'in kutsal tarım tanrıçası olarak görülmesi, Eleusis'i tarımsal üretimin ve ritüellerin merkezi haline getirmiştir. Bu mit, şehirlerin tarımsal ve ekonomik faaliyetlerini birleştiren bir dinî ve toplumsal bağlam yaratır.

Demeter'in Eleusis'e gelişi, Yunan toplumunda tarımın önemini artırmış ve ritüellerin tarımsal faaliyetlerle bütünleşmesini sağlamıştır. Eleusinian Gizemleri, topluluğun manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve doğa ile uyum içinde bir yaşam sürdürmek için bir çerçeve sunmuştur. Eleusinian Gizemleri, yalnızca bir dinî etkinlik değil, aynı zamanda Yunan toplumunda tarımın değerini kutlayan ve bu değerleri nesiller boyunca aktaran bir gelenekti. Bu gizemler, tarımın kutsal bir görev olarak algılanmasını sağlamıştır.

Bu üç alıntıyı genel anlamda değerlendirdiğimizde, mitolojinin şehir kurulumları üzerindeki etkisini üç temel boyutta açıklayabiliriz. İlki Kimlik ve Koruma: Athena'nın Atina'ya olan himayesi, şehri bilgeliğin ve barışın merkezi haline getirmiştir. İkincisi Mitolojik Meşruiyet: Aeneas'ın Roma'nın kurucusu olarak tasviri, Roma İmparatorluğu'nun evrensel ve tanrılar tarafından belirlenmiş bir kaderle kurulduğunu vurgulamıştır. Üçüncüsü Ruhani ve Ekonomik Merkez**:** Demeter ve Eleusis, tarımsal üretimin kutsal bir ritüel olarak toplumsal yapı içinde nasıl yer bulduğunu göstermiştir. Mitoloji, antik şehirlerin yalnızca fiziksel temellerini değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve dinî kimliklerini şekillendiren güçlü bir araç olmuştur. Bu hikâyeler, şehirlerin kültürel mirasını ve toplumların kendilerini tanımlama biçimlerini belirlemiştir.

Roma'nın kuruluşunda Sabinler gibi toplumların oynadığı rol, Hint-Avrupa mitolojisindeki üçlü toplumsal yapı teorisiyle ilişkilerinden bahseden Littleton (1966) mitolojinin şehir kurulumlarına etkisini somut örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

> *"Üçüncü işlev Sabinler tarafından temsil edilir; Romalıların yakın akrabaları olan bu topluluk, Titus Tatius önderliğinde kentin kuruluşunda hazır bulunmuşlardır. Sabinler, ne büyü-din veya idari yetenekleriyle ne de askerî başarılarıyla değil; daha çok lükse ve bedensel refaha olan düşkünlükleriyle- kadınlarının doğurganlığından söz etmeye bile gerek yok- ünlenmişlerdir. Roma toplumuna katıldıktan sonra Sabinler, quiritesin mükemmel prototipi hâline gelmişlerdir." (Littleton, 1966, s. 70).*

Alıntıda Littleton, Roma'nın kuruluşunda Sabinler gibi toplumların oynadığı rolü, Hint-Avrupa mitolojisindeki üçlü toplumsal yapı teorisiyle ilişkilendirir. Sabinler, fiziksel refah ve bereketle ilişkilendirilen üçüncü işlevin (tarımcılar, üreticiler) temsilcisi olarak ele alınmıştır. Titus Tatius'un liderliği altında Sabinlerin Roma'ya entegre edilmesi, Roma'nın hem sosyal hem de mitolojik düzlemde çok katmanlı bir toplum inşa ettiğini göstermektedir. Burada Sabinler fiziksel refah ve bereketin simgeleri olarak Roma toplumuna katılmışlardır. Kadınlarının doğurganlıkları, şehrin demografik ve kültürel büyümesine katkı sağlamıştır. Bu, mitolojide sıklıkla rastlanan bir tema olan

"farklı toplulukların birleşmesiyle yeni bir düzenin kurulması" motifini destekler. Sabin kadınlarının kaçırılması miti hem Roma'nın genişlemesi hem de toplumsal uyumun mitolojik temsili olarak okunabilir. Bu olay, Sabinlerin Roma toplumuna nasıl entegre edildiğini ve üçüncü işlevin Roma'nın sosyal yapısına nasıl yerleştirildiğini açıklamaktadır.

> *"Erken Roma 'tarihinde' üçlü temaların bu şekilde yinelenmesine bir diğer örnek, Roma'nın üç özgün kabilesinin kuruluşuna dair anlatıda görülebilir. En önemlisi olan Ramnes kabilesinin, Romulus tarafından kurulduğu rivayet edilir ve bu kabilenin dinî ve idari otoritenin sürdürülmesinden sorumlu olduğu belirtilir. İkincisi, Luceres kabilesi, Romulus'un Etrüsk askeri müttefiki Lucumon'dan türemiştir ve kentin savunmasından sorumludur. Üçüncüsü ise Sabinli Titus Tatius'tan gelen Titienses kabilesidir ve bedensel refahın sürdürülmesiyle görevlendirilmiştir." (Littleton, 1966, ss. 70-71).*

Bu alıntıdaysa Roma'nın üç temel kabilesi (Ramnes, Luceres ve Titienses), Dumézil'in üçlü işlev modeline (Dumézil, 2012, ss. 9-12) uygun olarak tanımlanır:

- Ramnes: Romulus'un kurucusu olduğu düşünülen bu kabile, din adamları ve yöneticilerle ilişkilidir. Bu, birinci işlevi (dinî ve idari otorite) temsil eder.
- Luceres: Romulus'un Etrüsk müttefiki Lucumon ile bağlantılı olan bu grup, askeri savunma görevini üstlenir ve ikinci işlevi (askeri güç) ifade eder.
- Titienses: Sabin lideri Titus Tatius tarafından kurulan bu kabile, fiziksel refahın ve üretimin temsilcisidir ve üçüncü işlevi (fiziksel bakım ve bereket) temsil eder.

Bu yapı, şehrin kurumsal temelinin mitolojik bir anlatıyla nasıl meşrulaştırıldığını gösterir. Üç kabilenin her biri, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış bir sistemin parçasıdır. Roma'nın Capitolium Tepesi'ndeki üç tapınak da (Jüpiter, Mars, Quirinus) benzer bir şekilde üçlü bir yapıya işaret eder:

- Jüpiter (dinî otorite ve hukuk)
- Mars (askeri güç)
- Quirinus (tarım ve üretim) (Dumézil, 2012, s. 70).

> *"Dumézil'in belirttiğine göre, kentin kuruluşundan önceki gençlik dönemlerinde Romulus ve kardeşi Remus, açık biçimde diğer Hint-Avrupa 'ikiz' figürlerine paralellik gösterirler; beslenme, sürülerin bakımı, fiziksel refah ve genellikle üçüncü işleve atfedilen diğer olgularla ilgilenirler. Ancak Remus'un öldürülmesi ve Romulus'un kral olarak yükselişinden sonra, Romulus adeta Jüpiter'in kahramansı bir karşılığına dönüşür." (Littleton, 1966, s. 108).*

Romulus ve Remus'un mitolojik anlatıları, şehir kurulumunda kahramanların nasıl merkezî bir rol oynadığını ve Dumézil'in "üç işlevli ideoloji" modeline nasıl uyduğunu gösterir. Gençliklerinde, Romulus ve Remus, hayvancılık ve beslenme gibi üçüncü işleve uygun faaliyetlerle ilişkilendirilir. Bu, toplulukların şehirleşmeden önceki tarım ve kırsal hayatına bir göndermedir. Romulus'un Yükselişi: Remus'un öldürülmesiyle Romulus, Roma'nın kurucusu ve kralı olarak birinci işlevi (siyasi ve dinî liderlik) temsil eder.

Jupiter'in mitolojik bir karşılığı olarak sunulması, onun ilahi bir meşruiyet kazandığını gösterir. Romulus'un, Roma'nın kurucu lideri olarak sembolleştirilmesi, şehirlerin kuruluşunda mitolojik figürlerin oynadığı hem tarihsel hem de dinî rolün bir temsili olarak düşünülebilir. Bu alıntılar, şehir kurulumlarının mitolojik anlatılarla nasıl desteklendiğini ve meşrulaştırıldığını açıkça gösterir: Toplumun farklı katmanları mitolojik temsillerle açıklanır. Şehirlerin kurucu figürleri, tanrısal ya da yarı-tanrısal özelliklerle meşrulaştırılır. Üçlü toplumsal yapı, şehir organizasyonunun hem işlevsel hem de ideolojik bir modeli olarak sunulur. Bu şekilde mitoloji hem şehirlerin fiziksel temellerini hem de toplumsal yapısını kurumsallaştırmada bir araç olarak kullanılmıştır.

Mitoloji ve toplumsal etkileşim hakkında bilgiler veren Eyuboğlu (1987), konuyu şu şekilde açıklamıştır:

> *"Anadolu'da söylence ürünlerinin yaratılmasında başlıca etkenin toplumun inançları olması doğaldır. Ancak, söylence varlıklarının birer sanat ürününe dönüşmesinde ayrı bir koşulun aranması gerekir. Günümüze kalan büyük kabartmaların, yontuların, özellikle Yazılıkaya türünden birkaç kişinin bile gücünü aşacak nicelikte emek isteyen sanat varlıklarının ortaya konması, ancak devletin yardımıyla gerçekleşebilir." (Eyuboğlu, 1987, s. 343).*

Anadolu mitolojisinin, yalnızca inanç sistemleriyle değil, şehirlerin fiziksel düzeni ve görsel estetiğiyle de derin bir bağa sahip olduğu bu alıntıdan anlaşılmaktadır. Söylencelerin görsel bir temsil alanı olarak anıtsal yapılar (örneğin Yazılıkaya) şehirlerin simgeleri haline gelmiştir. Bu tür yapılar, yalnızca bireylerin emeğiyle değil, toplumsal iş birliği ve merkezi otorite ile (örneğin bir kral veya rahip sınıfının öncülüğünde) inşa edilmiştir. Bu, şehir kurulumlarında mitolojik unsurların nasıl bir düzenleyici ve birleştirici güç olduğunu gösterir. Şehirler, bu anıtlar çevresinde kutsal birer merkez haline gelmiştirler.

> *"Söylence ürünlerinin yayılmasında, gelişmesinde başka bir etken de evlerin kuruluşudur Anadolu'da. Hititlerden çok önce yapıldığı kazılardan çıkan duvar temellerinden, odalı bölmelerden anlaşılan Anadolu evlerinin kutsal birer nitelik taşıdığı, içinde oturanlarca bir 'aile tapınağı' durumunda olduğu içinde bulunan kaplardan anlaşılmaktadır. Bu kapların çoğu din törenlerinde kullanılan özel saçı kapları, adak araçları ile benzeri kutsal varlıklardır." (Eyuboğlu, 1987, s. 332).*

Mitoloji, şehirlerin yalnızca kamusal alanlarında değil, bireysel yaşam alanlarında da etkili olmuştur. Anadolu'daki evlerin planlamasında, iç düzenlemelerinde ve kullanılan objelerde mitolojik temaların izlerine rastlanır. Evler, yalnızca yaşamsal bir mekân değil, aynı zamanda ritüellerin gerçekleştirildiği kutsal alanlardır. Bu durum, bireysel ve kamusal kutsallığın iç içe geçtiği, şehirlerin inanç temelinde kurulduğu bir düzeni ifade eder. Şehir planlamalarında bu tür evlerin yer aldığı bölgeler, toplumun günlük dinî yaşamının merkezi haline gelmiş olabilir.

> *"Mitoloji, Eski Çağ Anadolu insanının yaşama biçimini, olaylara bakış türünü, yaratma alanındaki başarılarını, düşünce yeteneğini, inanç ürünlerini, bütün bunların bir birikimi olan tarihini dile getirmektedir. Dolayısıyla Anadolu uygarlığının belli bir kesimidir, en uzun, en verimli kesimi." (Eyuboğlu, 1987, s. 297).*

Anadolu mitolojisi, şehirlerin kurulumu ve gelişiminde temel bir rehber olmuştur. Tanrılar, tanrıçalar ve onlarla ilişkili doğaüstü olaylar hem fiziksel yapıları hem de sosyal düzeni şekillendirmiştir. Örneğin, belirli bir tanrıya adanmış tapınak çevresinde bir şehir kurma geleneği, şehirlerin inanç merkezli bir düzen içinde büyümesine yol açmıştır. Bu mitolojik rehberlik, şehirlerin stratejik yer seçiminden (örneğin dağ veya nehir kenarı) toplumun sosyal yapısına kadar her şeyi etkilemiştir (Mumford, 2007, s. 66-67).

> *"Anadolu'da söylenceye giren adlar (tanrı, tanrıça) üzerinde karşılaştırmalı incelemelere girişildiğinde Hitit öncesinden beri belli inanç varlıklarının yaşatıldığını, sürdürüldüğünü, yalnız adların biraz değiştirildiğini öğreniyoruz. ... Çağlar akıp giderken eskilerle yenilerin kaynaşmasına olanak sağlayacak birikimleri de yaratıyor, yeni eski çağın inançlarına göre biçimleniyor." (Eyuboğlu, 1987, ss. 331-332).*

Bu pasaj, mitolojinin şehirlerin sürekli bir gelişim sürecinde etkili olduğunu göstermektedir. Hititler ve onları takip eden topluluklar, önceki inanç sistemlerini tamamen ortadan kaldırmak yerine, kendi mitolojik yapılarıyla harmanlayarak bir süreklilik oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, mitoloji, şehir kurulumlarının sürekliliği ve yeniden inşasında bir aracı rolü üstlenmiştir. Örneğin, bir tanrı veya tanrıçanın tapınağı çevresinde kurulan bir şehir, yeni bir uygarlık döneminde o tanrıya yeni isimler verilerek varlığını sürdürebilmiştir (Dumézil, 2012, s. 536). Sonuç olarak bu çalışmada Eyuboğlu (1987), Anadolu mitolojisi, şehir kurulumlarını şekillendiren çok katmanlı bir yapı

sunmaktadır demiştir. Şehirler, mitolojik hikâyelerle sosyal düzenin fiziksel izdüşümü haline gelmiş ve inanç sistemleri ile fiziksel yapıların birbirini tamamladığı mekânlar oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Mitoloji, şehirlerin toplumsal yapısını ve fiziksel düzenini birleştiren bir rehberdir. Mitoloji, sanat ve anıtlar şehirlerin kutsallığını görünür kılan araçlardır. Ayrıca, mitolojik temalar şehirlerin tarih boyunca sürekliliğini sağlayan birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar, şehirlerin inanç merkezli yapısını ve bu yapının toplumsal yaşam üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Kramer (2013), Enki'nin kutsal Eridu şehrini kurmasını bu bölümde şu şekilde anlatmıştır:

> *"Enlil Anunnakilere şöyle der: 'Burada hazır bulunan siz büyük tanrılar, oğlum, kral Enki, bir yurt kurdu; Eridu'yu, bir dağ gibi, yeryüzünde yükseltti, onu güzel bir yere kurdu. Kimsenin giremediği, temiz yer, Eridu, gümüşten yapılan, lacivert taşıyla donanan yurt. Büyülü sözlerle yedi 'lir-şarkısı' ile yönetilen yurt.'" (Kramer, 1999, s. 121).*

Enki'nin Eridu'yu bir dağ gibi yeryüzüne yükseltmesi, Sümer şehirlerinin tanrısal bir plana göre kurulduğu inancını ifade eder. Şehirlerin yapısal özellikleri (örneğin gümüş ve lacivert taşla süslenmesi), onların yalnızca fiziksel bir yerleşim değil, aynı zamanda kutsal ve düzenleyici bir işlev üstlendiklerini gösterir (Mumford, 2007, s. 89). Eridu, bu bağlamda hem bir tapınak hem de bir medeniyetin başlangıç noktasıdır. Enki'nin Eridu'yu "bir dağ gibi yeryüzüne yükseltmesi" ifadesi, Sümer şehirlerinin tanrılar tarafından kutsanmış alanlar olarak görüldüğünü açıkça ortaya koyar. Bu kutsallık, şehrin sadece fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda tanrısal düzenin yeryüzündeki bir yansıması olduğunu gösterir. Şehirlerin mitolojik bir bağlamda tasarlanması ve kurulması, Sümer toplumunun tanrılarla olan ilişkisini pekiştirir. Eridu gibi şehirler, yalnızca yerleşim alanları değil, aynı zamanda dinî ritüellerin ve kozmik düzenin merkezleridir. Örneğin Eridu'nun lacivert taşlarla süslenmiş ve "kimsenin giremediği temiz yer" olarak tasvir edilmesi, bu şehirlerin tanrıların mekânı olarak tasarlandığını ve sıradan insanlardan ayrıldığını gösterir (Bottéro, 2017, s. 211). Bu, Sümerlerde şehirlerin sıradan bir yapıdan öte kutsal bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Eridu'nun kutsal şehir olarak tasvirinde: *"Eridu, saf yurt kuruldu. Deniz dibi, Enki'nin tanrıçalarının tahtı, kutsal yasalara uyar."*denilmektedir (Kramer, 1999, s. 122).

Bu ifade de Eridu, "kutsal yasalara uyan" bir şehir olarak tasvir edilir. Bu, Sümerlerde şehirlerin tanrısal düzenin bir mikrokozmosu olduğunu, tanrılar tarafından

verilen yasaların bu şehirlerde uygulandığını ifade eder. Mitoloji, şehirlerin sadece fiziki değil, aynı zamanda sosyal düzenin merkezi olduğunu da ima etmiş olur. Sümer mitolojisinde şehirler, düzenin ve yasaların kaynağı olarak görülürdü. Enki'nin "yeryüzünün düzenlenmesi ve işleyiş kuralları"nı oluşturması, bu şehirlerde yaşamın belirli bir düzen içerisinde ilerlemesi gerektiğini ima eder. Yasalar, tanrılar tarafından şehirlerde uygulanmak üzere verilmiştir ve bu düzen, toplumun hiyerarşisini ve görev dağılımını sağlar. Hammurabi Kanunları (*bk.* Şekil 32.) gibi yasal sistemler, Sümerlerin mitolojik anlayışlarının bir uzantısıdır. Bu yasaların Enki veya Enlil gibi tanrılardan kaynaklandığına inanılmıştır. Böylece, şehirler yalnızca fiziksel bir yaşam alanı değil, aynı zamanda tanrıların belirlediği kuralların uygulandığı kutsal yerlerdir.

> *"Bu yapıt bize, Sümerlerin bilgelik tanrısı, su-tanrısı Enki'nin, yeryüzünün düzenlenmesi ve işleyiş kuralları diye tanımlanabilecek yasaların oluşturulması etkinliklerinin ayrıntılı bir açıklamasını sağlar." (Kramer, 1999, s. 114).*

Eridu gibi şehirler, tanrılar ve insanlar arasındaki bağın somutlaştırıldığı mekânlardır. Bu mekânlar, tanrılar tarafından kutsanarak insanlara teslim edilmiştir. Sümer mitolojisinde şehirler, kozmik düzenin yeryüzündeki yansıması olarak görülür. Mitolojide şehirler, evrensel düzenin bir mikrokozmosu olarak görülür (Mumford, 2007, s. 67). Sümer tanrıları, kozmik düzeni insan dünyasına yansıtarak şehirler aracılığıyla birleştirmiştir. Eridu gibi şehirler, bu düzenin bir parçası olarak yaratılmıştır ve toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde, tanrılarla insanlar arasında bir köprü işlevi görmüştür. Eridu'nun denizle ilişkisi ve Enki'nin "deniz dibi tahtı" ifadesi, şehirlerin doğal unsurlarla da bütünleştiğini ve evrenin bir yansıması olduğunu gösterir. Bu, şehrin hem mitolojik hem de coğrafi açıdan özel bir konumda olduğunu ifade eder (Bottéro, 2017, s. 211).

Sümer mitolojisinde tapınaklar, şehrin ruhani merkezini oluşturur. Şehirlerin kuruluşu genellikle bir tapınak etrafında şekillenir ve bu tapınaklar, tanrılara adanmış en kutsal mekânlardır. Bu yapılar, yalnızca dinî ibadetler için değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerdir. Tanrıların bu tapınaklarda yaşadığına inanılır ve şehirlerin gücü ve zenginliği, bu tapınaklarla doğrudan ilişkilidir (Mumford, 2007, s. 64-68; Topaloğlu & Kılıç, 2024, s. 46). Nippur şehri, Enlil'in ana tapınağı Ekur ile özdeşleşmiş ve Sümer dinî ve siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Nippur'daki tapınak, Sümer mitolojisindeki yaratılış ve düzen hikâyeleriyle

ilişkilendirilmiş ve şehrin kutsallığını güçlendirmiştir. Genel anlamda Kramer'in verdiklerini yorumladığımızda Sümer mitolojisinde şehirler, yalnızca insanların yaşadığı yerler değil, aynı zamanda tanrısal düzenin de bir parçasıdır. Bu şehirlerin mitolojik temellerle açıklanması, Sümer toplumunda dinî inançların ne kadar derinlemesine yerleştiğini gösterir. Eridu gibi şehirler, sosyal ve dinî bütünlüğü simgelerken aynı zamanda medeniyetin başlangıcını temsil eder. Bu mitolojik hikâyeler, Sümer halkının şehirleri kutsal mekânlar olarak görmesine ve bu yerleri tanrıların iradesiyle yönetmesine olanak sağlamıştır. Gılgamış Destanı'nda Uruk şehri, tanrılar tarafından korunan ve güçlendirilen bir şehir olarak tasvir edilir. Şehrin surları, Gılgamış'ın halkı için tanrıların himayesini somutlaştırır. Sümer şehirlerinde uygulanan yasalar (örneğin Hammurabi Kanunları), mitolojik hikâyelerle desteklenir ve tanrıların buyruğu olarak kabul edilirdi. Bu, toplumun düzenini ve hiyerarşisini sağlamlaştırmıştır. Sümer mitolojisinde şehir kurulumları, kozmik düzenin yeryüzündeki somut yansıması olarak görülür. Mitolojik bağlamda şehirlerin önemi: tanrısal merkezler olmaları, dinî ritüellerin merkezi olmaları, toplumsal düzenin temelini oluşturmaları ve kozmik düzenin yansıması olması gibi yönleriyle şehirler, tanrısal düzenin bir minyatürü olarak görülürler.

Antik Yunan mitolojisinde şehirlerin kuruluşu ve kimliklerinin şekillenmesi çoğunlukla tanrılar, kahramanlar ve mitolojik olaylarla ilişkilendirilmiştir. Özellikle Athena'nın, Atina şehrine zeytin ağacını hediye etmesi ve bu şehrin onun adıyla anılması, mitolojinin şehirlerin isim ve kültürel yapılarının temelini oluşturduğunu gösterir:

> *"Athena özel bir şehre zeytin ağacını hediye etti ve bu şehir bundan sonra Atina olarak adlandırıldı. MÖ 500 civarında Atina, vatandaşların oy kullanmasına karar verdi. Demokrasi böyle doğdu!" (Napoli, 2011, s. 36).*

Bu örnek hem şehrin isminin hem de demokrasi gibi toplumsal bir sistemin mitolojik köklerle nasıl meşrulaştırıldığını ortaya koyar. Benzer biçimde, Okeanos ve Tethys'in doğrudan dünya üzerindeki nehirleri yaratmasıyla coğrafya ve şehirleşme arasında bağ kurulur:

> *"Birlikte öyle çok oğul yarattılar ki, hepsi güçlü nehirlerdi; Mısır'ın görkemli Nil Nehri'nden, ünlü Troya Skamandros Nehri'ne kadar..." (Napoli, 2011, s. 36).*

Troya'nın Skamandros Nehri üzerinden tanımlanması, mitolojinin doğal unsurları şehirlerle özdeşleştirerek kentsel mekânları kutsal bir anlamla donattığını gösterir. Bununla birlikte, Troya'nın kaderinin Helen üzerinden belirlenmesi, şehrin bizzat bir

mitolojik çatışmanın sahnesi haline geldiğini kanıtlar (Napoli, 2011, s. 179). Son olarak, Demeter ve Persephone anlatısında, mevsim döngüsüyle birlikte tarım ve kırsal üretim süreci, mitolojik bağlamda açıklanır:

> *"Böylece yeryüzü, Demeter ve Persephone tarlalarda el ele tutuştuklarında bahar, yaz ve sonbahar boyunca filizlenir, çiçek açar ve meyve verir. (Napoli, 2011, s. 44).*

Bu anlatı, şehirlerin yaşam kaynağı olan toprağın, mevsimlerin ve bereketin dahi tanrısal kökenlere bağlandığını, dolayısıyla mitolojinin şehirleşme sürecinde doğal *kaynakların kullanımına da kutsiyet kazandırdığını göstermektedir*.

> *"Onlar [atalar] ortaya çıktılar ve bu eylemleriyle birlikte toprağa ve vatandaşlığa, ekonomik ayrıcalıklara ve büyüsel uğraşlara dair belirli hakları tesis ettiler. Tüm kültürlerini yanlarında getirerek bu dünyada sürdürdüler." (Malinowski, 2011, s. 22).*

Bu alıntı, mitolojik köken anlatılarının, Trobriand toplumunda toprağın ilk sahipliğini ve vatandaşlık hakkını doğrudan belirlediğini göstermektedir. Şehir ya da köyün kurulumu, "yer altından çıkış" eylemiyle kutsal bir anlam kazanır. Böylece mit, yalnızca geçmişe dair bir hikâye değil, bugün kimin nerede yaşayacağına ve hangi haklara sahip olacağına dair bir toplumsal sözleşme işlevi görür. Malinowski, mitlerin sadece başlangıç kökeniyle sınırlı kalmayıp yer değiştirme ve yeni yerleşimlerin de meşruiyet kaynağı olduğunu belirtir. Malinowski'nin bu tespitleri, mitolojinin şehirleşme süreçlerinde sadece kültürel değil, hukuki ve ekonomik bir temel oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mit, bir toplumun sosyal yapısının, yerleşim düzeninin ve üretim ilişkilerinin kutsal referans noktası haline gelir.

> *"Babil uygarlığıyla ilk kez karşılaştığımızda, onu iki çekirdek etrafında toplanmış hâlde buluruz: kuzeyde Nippur ve güneyde Eridu. İlki, tanrı Enlil'in kutsal mabedi etrafında büyümüştü... Daha 'medenî' bir tanrı ise Eridu'da hüküm sürüyordu; burası ışık ve bilgelik tanrısı Ea ya da Oannes'in yurduydu." (Berens & Spence, 2020, s. 9).*

Bu alıntı, şehirleşmenin doğrudan tanrısal mekânlarla özdeşleştiğini gösterir. Nippur'un Enlil'in kutsal alanı, Eridu'nun ise bilgeliğin tanrısı Ea'nın evi olarak tanımlanması, şehirlerin kozmik düzene hizmet eden kutsal merkezler olduğunu kanıtlar. Antik şehirlerin rastgele değil, ilahi irade ve kült merkezleri etrafında biçimlendiği ortaya çıkar.

> *"Kocasını büyük bir görkemle toprağa verdi... üzerine bir toprak tümsek yükseltti... ve ardından Babil'i inşa etti." (Berens & Spence, 2020, s. 21).*

Semiramis'in Babil'i inşa etme miti, şehirlerin mitolojik kahramanlar aracılığıyla kurulduğunu gösterir. Kadın bir figürün, ölüm ve yas ritüeliyle başlayan bir şehir kurma eylemi gerçekleştirmesi dikkat çekicidir. Semiramis hem dişil bir kurucu hem de kutsal-anıtsal mekân yaratıcı olarak sunulur. Bu durum, şehirleşmenin mitolojide kadın figürlerle dahi özdeşleştirilebilecek kadar güçlü bir kültürel kurgu olduğunun göstergesidir.

İsmail Gezgin, Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır? eserinde Babil Kulesi anlatısını insanın şehir kurma ve göğe yükselme arzusunun bir sonucu olarak yorumlar.

> *"Ve dediler: Bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin, kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim ve kendimize nam yapalım." (Gezgin, 2020, s. 23).*

Babil anlatısı, insanın şehirleşme ve tanrısal güce ulaşma arzusunu gösterir. Gezgin'e göre burada şehir ve kule yapımı, sadece mimari değil aynı zamanda mitolojik bir isyan ve kutsal mekân yaratımıdır. Tanrıların cezalandırmasıyla birlikte dilin karışması ise şehirleşmenin bir arzu nesnesi olarak mit içinde işlendiğini kanıtlar. Gezgin, Gılgamış destanında Uruk kentinin nasıl mitolojik bir arka planla kurulduğunu ve yönetildiğini aktarır.

> *"Gılgamış, Uruk kentinin kralı olup da bütün genç kızlardan evliliklerinin ilk gecesini talep ettiğinde... böylece tanrılar Gılgamış'a bir rakip olarak Enkidu'yu yaratmaya karar verdiler." (Gezgin, 2020, s. 26).*

Uruk kenti, Gılgamış gibi yarı tanrısal bir figürün yönetiminde, mitolojik anlatıyla kurulmuş ve meşrulaştırılmış bir şehir örneğidir. Bu, kentin kimliğinin ve otoritesinin mit yoluyla güçlendirildiğini gösterir. Gezgin, dilin ve kültürün şehirleşme ve uygarlıkla iç içe geçtiğini vurgular.

> *"Sözün insan yaşamını belirleyen, değiştirip dönüştüren bir yapıya ulaştığı coğrafyadır Mezopotamya ve Babil bu topoğrafyanın merkezidir." (Gezgin, 2020, s. 24).*

Mezopotamya örneğiyle, şehirler mitin, dilin ve kültürel dönüşümün merkezi olarak ele alınır. Babil, Tanrı'nın Kapısı anlamına gelir ve şehirle mit arasındaki doğrudan bağ kurulmuş olur.

Mitolojilerin şehirler ile ilişkisine dair başka bir unsur ise Akat Laneti anlatısında karşımıza çıkmaktadır. Agade'nin Laneti anlatısında şehrin kutsal düzeni ve mimarisi tanrısal iradeye bağlı bir bütünlük olarak tasvir edilir. Tanrıların gazabı, yalnızca bireyleri değil, doğrudan kentin yapısını hedef alır.

> *"Bütün ülkeyi boyunduruk altına alan uğultulu fırtına, karşı konulamayan yükselen tufan -Enlil, çünkü sevgili Ekur'u yıkılmıştı- bunun öcünü almak için neyi yok etmeliydi? Gubin dağlarına baktı, geniş dağ sıralarını taradı… Enlil onları dağlardan çıkardı… Çekirge sürüleri gibi ülkenin üzerine yayıldılar; kollarını onun (Enlil'in) için ova üzerine hayvan tuzağı gibi germişlerdi… Hiçbir şey onların kollarından kurtulmadı. Hiç kimse onların kollarından kaçamadı. Haberci artık ana yollarda seyahat etmiyordu, ulakların kayığı artık nehirlerde ilerlemiyordu." (Cooper, 1983, ss. 57-59).*

Bu alıntı, Mezopotamya düşüncesinde şehrin sadece fiziki bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda tanrısal düzenin yeryüzündeki izdüşümü olduğunu gösterir. Kentin yıkılışı, yalnızca siyasi bir çöküş değil, kozmik düzenin bozulması anlamına gelmiştir. Şehir kurulumlarının meşruiyeti, böylece ilahi otoriteye bağlı hâle gelmiş; kutsal mekânlara saldırı, doğrudan kentin varlığını tehlikeye sokmuştur. Bu bağlamda, Agade'nin Laneti kentin kurulumu ile tanrılar arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Şehrin devamlılığı, tanrılara saygı ve ritüellerin sürekliliğiyle güvence altına alınmış; bu bağ bozulduğunda, kent kendi kimliğini yitirmiştir. Dolayısıyla, şehir kurulumları sadece mühendislik ve politik kararlarla değil, aynı zamanda mitolojik düzenin sürekliliğiyle temellendirilmiştir.

Mitolojik anlatılar, şehirlerin yalnızca maddi yapılar değil, aynı zamanda tanrısal düzenin yeryüzündeki temsilleri olarak inşa edildiğini gösteren güçlü bir zihin haritası sunmaktadır. Antik toplumlar için şehir kurmak, yalnızca barınma ve yönetim ihtiyacının karşılanması değil, kozmik düzenin maddi düzlemde yeniden kurulması anlamına gelmiştir. Bu bağlamda şehir, insanın tanrılarla kurduğu ilişkinin mekânsal karşılığı, kutsal bir varoluş sahnesi olmuştur (Armstrong, 1998, s. 18; Eliade, 1959, s. 12). Mezopotamya şehirleri özelinde bu anlayış son derece açık biçimde görülebilir. Babil gibi kentler, yalnızca siyasi güç merkezleri olarak değil, tanrıların ikametgâhı, kutsal düzenin merkezî alanları olarak kurgulanmıştır. Enuma Eliş gibi yaratılış destanlarında, şehirler tanrılar tarafından inşa edilen mekânlar olarak betimlenmiş; yöneticilerin meşruiyeti bu kutsal bağ üzerinden sağlanmıştır (Eliade, 1974, s. 98; Tekin, 2017, s. 27; Van De Mieroop, 2006, s. 310). Bu çerçevede şehirlerin yapısal unsurları-surlar, kapılar, tapınaklar, sokaklar- yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda sembolik ve ritüel anlamlar taşımaktadır (Ching *vd.*, 2017, s. 152).

Eliade'nin "axis mundi" kavramı üzerinden sunduğu değerlendirmeler, şehirlerin kozmik birer merkez olarak kurulduğu düşüncesini temellendirir. Her tapınak ya da kutsal

şehir, evrenin üç bölgesini- gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı dünyası- birleştiren kutsal bir bağ noktası olarak düşünülmüş ve bu nedenle "dünyanın merkezi" (axis mundi) olarak kabul edilmiştir (Eliade, 1959, s. 14; 2017, s. 17). Örneğin Sippara, Nineveh ve Assur gibi şehirlerin takımyıldızlarla ilişkilendirilmesi, şehir mekânının ilahi prototiplerle kurulan bağını açıkça ortaya koymaktadır (Eliade, 1959, s. 7). Şehir kuruluşu ritüelleri de bu kutsallık anlayışının yeniden üretildiği sahnelerdir. Temel taşının dünyanın merkezine yerleştirilmesi, kurban sunumları, kehanet danışmaları gibi pratikler, kozmik düzenin yeniden inşasına hizmet eden mitolojik eylemlerdir (Eliade, 1959, s. 19; Kitagawa & Long, 1969, s. 201). Bu ritüeller yalnızca dinsel değil, aynı zamanda politik anlamlar da taşımış; şehir halkının aidiyeti ve yöneticinin otoritesi bu semboller üzerinden inşa edilmiştir. Özellikle Sümer ve Mısır uygarlıklarında yöneticilerin tanrı soyundan geldiğine dair inançlar, şehirlerin yönetimini doğrudan mitolojik söylemle meşrulaştırmıştır (Daniels, 2014, s. 44; Kuhrt, 2010, s. 42).

Mitolojik yapıların şehir planlamasına doğrudan yansıdığı da görülmektedir. Khorsabad, Babil ve Uruk gibi merkezlerde zigguratlar yalnızca tapınak değil, gökle yer arasında birer bağ olarak kurgulanmış; bu yapılar etrafında şekillenen şehir dokusu, kozmik düzene göre tasarlanmıştır (Campbell, 1995a, s. 85; Leick, 2003, s. 134). Ziggurat merdivenleri, tanrılarla insanları buluşturan bir yükseliş yolu olarak sembolize edilmiş ve şehirlerin dinsel merkezi haline gelmiştir (Armstrong, 1998, s. 22; Kramer, 2011, s. 348). Mitolojik lider figürler de şehir kuruluşlarında önemli rol oynamaktadır. Romulus'un Roma'yı kurarken uyguladığı "Disciplina Etrusca"ya dayalı ritüeller, şehirlerin ilahi düzene göre nasıl planlandığını göstermektedir (Campbell, 1995a, s. 288). Benzer biçimde, Tarkhon'un hem askerî hem de dinsel bir lider olarak tasvir edilmesi, şehir kurucusunun sadece yönetsel değil, aynı zamanda kutsal temsil gücüne sahip olması gerektiği inancını yansıtır (Dumézil, 2012, s. 393).

Mitolojilerin şehir kurulumlarına etkisi yalnızca Yakındoğu uygarlıklarıyla sınırlı değildir. Yunan mitolojisinde Athena'nın Atina'ya adını vererek şehri kutsaması, Delos Adası'nın Apollon'a adanması gibi örnekler, şehirlerin tanrılarla özdeşleşmesi yoluyla kutsandığını gösterir (Armstrong, 1998, s. 23; Herodot, 1973, s. 367). Bu kutsama, sadece dinsel değil, toplumsal hafızanın ve kimliğin inşasında da işlevsel olmuştur. Şehirlerin köken hikâyeleri, kolektif kimliğin mitolojik zeminde güçlendirilmesini sağlamış ve

mekânsal aidiyet duygusunu beslemiştir (Çoban & Özarslan, 2003, s. 278; Daniels, 2014, s. 9).

Neticede mitolojik anlatılar, şehirlerin kuruluşunu yalnızca geçmişe dair kutsal bir hatıra değil, aynı zamanda geleceği şekillendiren bir model olarak inşa etmiştir. Bu model, yöneticiden mimara, tüccardan çiftçiye kadar tüm toplumsal yapıların kutsal düzene uyumlu biçimde örgütlenmesini sağlamıştır. Şehir, bir yaşam alanı değil, kutsal bir mikrokozmos olarak değerlendirilmiş; toplumun bütünsel varoluşu bu mitolojik yapılarla anlamlandırılmıştır (Campbell, 1995b, s. 184; Eliade, 2005, s. 447). Sonuç olarak, mitoloji ve şehir kurulumları arasındaki ilişki, yalnızca anlatı düzeyinde değil, mekânsal, siyasal ve kültürel düzeyde de derin bir karşılıklı etkileşimi ortaya koyar.

2.5. MİTOLOJİNİN TARİH BİLİMİNE ETKİSİ

Mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, uzun süre mitin tarihsel gerçekliğin karşısında konumlandırıldığı bir kurgu–olgu ayrımı üzerinden ele alınmıştır. Ancak tarih biliminin, özellikle tarihöncesi ve erken tarih dönemlerine ilişkin sınırlı yazılı verilerle çalışmak zorunda olduğu bağlamlarda, mitolojik anlatılar yalnızca sembolik ya da edebi metinler olarak değil; toplumların yaşadıkları olayları nasıl algıladıklarını, anlamlandırdıklarını ve kolektif hafızada nasıl yapılandırdıklarını gösteren dolaylı tarihsel kaynaklar olarak değerlendirilmelidir. Bu tür anlatılar, yaşanmış olayların kronolojik bir kaydını sunmaktan ziyade, tarihsel deneyimin zihinsel ve kültürel düzeyde nasıl temsil edildiğini ortaya koyar. Dolayısıyla mitoloji, tarih bilimi açısından doğrudan veri sunan bir kaynak olmaktan çok, tarihsel olayların toplumsal yansımalarını, ideolojik çerçevelerini ve hafıza mekanizmalarını çözümlemeye imkân tanıyan tamamlayıcı bir yöntem alanı olarak önem taşır.

Bu metodolojik çerçeve içerisinde, *Gılgamış Destanı'nda* yer alan tufan anlatısı, Mezopotamya'da tekrarlanan büyük taşkınların tarihsel bellekte mitolojik bir forma bürünerek nasıl anlamlandırıldığını ve bu anlatıların tarih bilimi açısından nasıl yorumlanabileceğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Gılgamış mitinden alınan aşağıdaki pasaj, Mezopotamya'da yaşanmış büyük bir taşkın veya sel felaketinin, kolektif bilinçte mitolojik bir forma dönüştürülmüş hâlidir.

> *"Bunun üzerine, tanrılar, insanoğlunu yok etmek konusunda anlaştılar. Tanrıların kendi aralarında vardıkları bu kararı Enlil uyguladı. Buna karşılık Ea, önceden verdiği*

sözü tutarak, beni bir düş aracılığıyla bu karardan haberdar etti. Onların sözlerini kamıştan yapılmış evime fısıldadı: Kamış-ev, kamış-ev! Duvar, ey duvar; kulak ver kamış ev, yankıla duvar! Ey Şurrupaklı, ey Ubara-Tutu'nun oğlu! Evini yık, malını bırak; kendine bir tekne yap, yeryüzünün nimetlerini bir yana atıp canını kurtarmaya bak. Dediklerimi hemen uygula; evini yık, kendine tekne yap. Yapacağın teknenin ölçüleri şunlardır: Eni, boyuna eşit olsun, güvertesinin üzerindeki dam ise, dipsiz uçurumu örten çatıyı andırsın. Yapıp bitirdikten sonra, gemiye bütün canlı yaratıkların tohumunu al." (Anonim, 2017, s. 107; Mackenzie, 2011, s. 220; Sandars, 1973, s. 113). (bk. Şekil 28, 29.)

Tarihsel olarak, Dicle-Fırat havzasında sık sık yaşanan taşkınlar, Sümer toplumunun hayatını doğrudan etkileyen doğal olaylardı. Bu olayların, Enlil, Ea ve Utnapiştim gibi tanrılar ve yarı-tanrılar aracılığıyla açıklanması, mitolojik anlatının doğrudan bir tarihsel arka plana sahip olduğunu gösterir. Bu yönüyle Gılgamış Destanı, tarihsel bir felaketin kültürel hafızadaki izini taşıyan ve tarih biliminin başvurduğu birincil metinlerden biri haline gelir.

Mitoloji, yalnızca tarih öncesi toplumların doğa ve toplumla kurduğu ilişkilere dair sembolik anlatılar bütünü değil; aynı zamanda tarihsel düşüncenin biçimlenmesinde ve kültürel kimliğin inşasında etkili olan derin yapısal bir epistemolojidir. Mitler, tarihsel olayların hatırlanış biçimini şekillendirerek, birey ve toplumun kolektif hafızasını yapılandırır. Bu yönüyle, mitoloji tarih bilimi için yalnızca anlatısal değil, anlamlandırıcı bir araç olarak da değerlendirilmelidir.

Çoban & Özarslan (2003), mitolojinin tarih öncesi toplumların düşünsel evriminde ve toplumsal yapılarında önemli bir yere sahip olduğunu anlatmaktadırlar. Mitoloji, tarihin erken dönemlerinde, toplumların dünyayı anlamlandırma süreçlerinde merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle, mitler dilsel semboller aracılığıyla kolektif bilinçdışını şekillendirmiş ve toplumsal düzenin temellerini atmıştır. Mitoloji, tarihin farklı dönemlerinde toplumsal yapıları ve ideolojileri etkileyerek, toplumsal hafıza ve kimlik inşasında önemli bir araç olmuştur. Eski Yunan kent devletlerinden Orta çağ Avrupası'na kadar, mitolojik anlatılar toplumsal düzenin kurulmasında ve sürdürülebilirliğinde kritik bir işlev görmüştür (Çoban & Özarslan, 2003, s. 265-268). Eserde, mitolojinin tarih boyunca ideolojik sistemlere etkisi tartışılmaktadır. Mitoloji, sadece dinî inançların değil, aynı zamanda ideolojik yapıların da temelini oluşturmuş ve tarihsel süreçte çeşitli dönüşümlere uğrayarak toplumsal yapılarla iç içe geçmiştir (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 272-274).

> *"Mitoloji, tarihöncesi toplumların doğayla, toplumla, ekonomik ve siyasi yapıyla kurduğu ilişkilerin, toplumsal bilincin ve söylemin yansıtıldığı bir aynadır. Bu bağlamda mitolojiler, tarihsel birer anlatı olmanın ötesinde, tarihsel bağlamların kültürel ve toplumsal temsillerini içerir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 261).*

> *"Mitoloji, tarihöncesinin gerçekliğini aktaran bir anlamlandırma sistemi olarak tüm yaşamsal pratiklere gönderme yapar. Bu yönüyle mitolojiler, tarih biliminin veri kaynaklarından biri olarak incelenir ve tarihsel olayların toplumsal hafızadaki yansımalarını içerir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 262).*

Bu örnekler, mitolojinin tarih bilimiyle bağlantısını, özellikle tarihöncesi toplulukların yaşam pratiklerini ve kültürel dinamiklerini anlamada bir kaynak olarak kullanılmasını vurgulamaktadır.

Campbell, "Batı Mitolojisi" adlı eserinde mitolojinin tarih ile ilişkisi üzerine çeşitli açıklamalarda bulunmaktadır. Özellikle, mitolojinin tarihsel olayları nasıl anlamlandırdığı ve tarihsel gerçeklikle mitolojik anlatıların nasıl iç içe geçtiği ele alınmıştır.

> *"Doğu mitolojisinin son amacı, demek ki, kutsallıklarla veya onlara ilişkin ritlere bir varlık kurmak değil, bunlar aracılığıyla daha öteye giden bir deneyime teslim olmaktır: Hem içkin hem aşkın ne olan ne olmayan Varlıklar Varlığı ile özdeşlik. Dualar ve ilahiler, imgeler, tapınaklar, tanrılar, hikmetler, tanımlar ve evren bilimleri, akıl kategorilerinin ötesinde deneyim kıyılarına götüren, varıldığında terk edilecek araçlardır." (Campbell, 1992, s. 9).*

Bu alıntı, mitolojinin ritüeller aracılığıyla bireysel ve toplumsal bağlamda derin bir anlam taşıdığını, aynı zamanda kozmik düzenin ve insan varlığının anlamlandırılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

> *"Mitolojinin ve onu kuran ritlerin toplumsal işlevi, grubun her üyesinde, onu kendiliğinden, sonuna kadar bağlı tutacak duygular sistemini yaratmaktır... Eski mitsel düzenler, simgeleriyle tanrılar arasında bağlar kurarak yetke kazanırdı. Tanrıların yanında, kahramanlar veya bazı yüksek, kişisel olmayan kuvvetler, evrensel düzen gibi, toplumun kendi imgesiyle birlikte doğanın daha ulu bir imgesine bağlanır ve dinsel huşunun aracı haline gelirdi." (Campbell, 1992, s. 473).*

Yukarıdaki alıntı ile düşündüğümüzde mitolojinin, tarihsel olayların ötesine geçerek toplumların kolektif bilinçaltında derin bir yer edindiği ve bu nedenle sadece tarihi anlatmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihsel olayları semboller ve arketipler aracılığıyla dönüştürdüğü belirtilmektedir. Mitolojik hikâyelerin, tarihsel süreçlerde toplumsal birleştirici güç olarak işlev gördüğü vurgulanmıştır.

> *"Heinrich Schliemann Truva ve Truva savaşının gerçek olduğunu doğru tahmin etti, epiğin kılavuzluğunu izleyerek hem Truva'yı hem Miken kentini buldu. Aynı şekilde Sir*

> *Arthur Evans, klasik mitos edebiyatının verilerini izleyerek Knossos'u ve labirent sarayı yeraltından çıkardı." (Campbell, 1992, s. 153).*
>
> *"Tarihsel çıkışlı, gelişmeci ve vahye dayanan tema bütün geleneği belirler. Dünya yaratılış mitoslarıyla doludur ve gerçekte hepsi de yanlıştır... Bu kitaplar, yaşam gizlerine ilişkin şiirsel yazılardır." (Campbell, 1992, s. 237).*
>
> *"Mitolojinin ikinci işlevi kozmoloji yaratmasıdır. Huşu duygusuyla desteklenen ve onu destekleyen, varlığın gizemine ve gizemli varlığına bağlı evrenin imgesidir... Çekirdek Yakındoğu'da, MÖ 3500'de eski Sümer kâhinlerinin göğü gözlemeleriyle öğrenilen gezegen düzeninin, çekirdek Yakındoğu'da bütün mitos sistemini ilkel avcı toplayıcı aşiretlerin basit temalarından ayırdığını biliyoruz." (Campbell, 1992, s. 472).*

Bu alıntılarda Campbell, mitolojinin tarihsel olarak toplumların düzenini şekillendirme ve evren anlayışlarını oluşturmadaki etkisini göstermektedir. Ayrıca mitolojinin tarihsel gerçeklikle nasıl iç içe geçtiğini ve geçmişin sadece bir anlatı olarak değil, sembolik bir rehberlik sunarak toplumları nasıl şekillendirdiğini açıklar. Bu alıntılardan ve eserin genelinden, mitolojinin tarih bilimi açısından rehberlik edici bir rol oynadığını, özellikle arkeolojik keşiflerde mitolojik metinlerin temel bir araç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, mitolojik anlatıların tarihsel gerçeklik ile şiirsel anlatı arasında bir denge sağladığına dikkat çekilmektedir.

Lévi-Strauss'un mitolojinin tarihsel işlevi ve tarih ile olan ilişkisi üzerine söyledikleri, mitlerin toplumların kültürel hafızasında oynadığı merkezi rolü vurgular. Bu alıntılar, mitolojinin statik yapısı ve tarihle olan karşıtlığına rağmen, her iki sistemin de insan topluluklarının geçmişi anlamlandırma ve kimlik inşa etme süreçlerinde tamamlayıcı bir işlev gördüğünü ortaya koyar. Mitolojinin tarihsel işlevi üzerine Lévi-Strauss:

> *"Kendi toplumlarımızda tarihin mitolojinin yerini aldığına ve onunla aynı fonksiyonu gördüğüne; yazısız ve belgesiz toplumlar içinse mitolojinin amacının, geleceğin, şimdiye ve geçmişe -tam bir yakınlık açıkça imkânsız olduğundan- mümkün mertebe yakından bağlı kalmasını güvence altına almak olduğuna inanmaktan hiç vazgeçmedim." (Lévi-Strauss, 2013, s. 75).*

Bu ifade, mitolojinin, tarihsel kayıtların bulunmadığı toplumlarda bir tür kolektif hafıza ve zaman algısı oluşturduğunu açıklar. Mitler, geçmişi hatırlama ve geleceği şekillendirme arasında bir köprü görevi görür. Yazılı tarihin gelişmediği toplumlarda mitoloji, toplumların kültürel sürekliliğini sağlayarak toplulukların kimliklerini koruma işlevini üstlenmiştir. Bu yönüyle tarih ile mitoloji arasındaki farkın, daha çok bir yöntem ve ifade biçimiyle ilgili olduğu anlaşılır. Mitolojiden tarihe geçişin doğası hakkında ise yazar:

> *"Mitoloji statiktir; aynı mitik unsurların sürekli bir araya getirildiğini görürüz, fakat bütün bunlar kapalı bir sistem içindedir ve şüphesiz açık bir sistem olan tarihe zıt bir durum arz eder." (Lévi-Strauss, 2013, s. 73).*

Bu pasaj, mitolojinin statik bir yapı olduğunu, aynı unsurları tekrar eden ve bunları kapalı bir sistem içinde düzenleyen bir süreç olarak ele alındığını belirtir. Buna karşılık tarih, açık bir sistemdir ve değişimlere açıktır. Mitoloji, bir toplumu sabit bir düzen içinde tutmaya çalışırken, tarih daha geniş bir hareket alanı sunar. Bu bağlamda mitolojinin işlevi, toplumların temel değerlerini ve kültürel kodlarını muhafaza etmekken, tarihin işlevi, bu kodların dönüşümünü ve yeniden yorumlanmasını sağlamaktır. Mitolojik anlatılar ve tarihsel bağlantıları hakkında da bilgiler veren yazar durumu şu şekilde özetlemektedir:

> *"Problem şudur: Mitoloji nerede biter ve tarih nerede başlar? Bizim için tümüyle yeni bir şey olan ve elbette hiçbir yazılı belgenin olmadığı arşivsiz tarih durumunda, yalnızca, aynı zamanda tarih de olduğu iddia edilen sözlü gelenek vardır." (Lévi-Strauss, 2013, s. 70).*

Bu alıntılar, Lévi-Strauss'un mitlerin tarihsel bir işlev gördüğünü ve tarihle bağlantılı olarak toplumların geçmişi, şimdisi ve geleceği nasıl anlamlandırdığını ele alış biçimini yansıtmaktadır. Bu alıntı, mitoloji ve tarih arasındaki kesişim noktasına odaklanır. Sözlü geleneklerin bulunduğu toplumlarda mitolojinin hem tarihsel olayları anlamlandırma hem de bu olayları toplumsal hafızada tutma işlevi üstlendiği ifade edilir. Bu da mitolojinin, tarihsel süreçlerin bir tür metaforik anlatımı olarak düşünülebileceğini gösterir. Mitoloji, tarihsel bilgileri süzgecinden geçirerek topluma bir anlam kazandırır.

Lévi-Strauss'un bakış açısına göre, mitoloji ve tarih birbirinden farklı yöntemler kullanarak benzer hedeflere hizmet eder. Mitoloji, kültürel sürekliliği sağlamak için sabit ve tekrar eden bir yapı sunarken, tarih olayların ardışıklığını ve değişimlerini anlamaya çalışır. Ancak, her ikisi de toplumsal kimliği pekiştirme, topluluk içinde bir düzen kurma ve bireylere anlam verme işlevinde birbirini tamamlar. Mitoloji, tarihin boşluklarını doldurur ve yazılı tarih geliştikçe, mitlerin yerini daha sistematik tarihsel anlatılar alır.

Campbell, "İlkel Mitoloji" isimli eserinde, mitolojinin tarihe olan etkisi hakkında doğrudan bir başlık açmasa da mitoloji ve tarih arasındaki dolaylı ilişkiye çeşitli bölümlerde değinmiştir. Campbell, mitosların yalnızca dinî veya mistik anlatılar olmadığını, aynı zamanda kültürlerin tarihsel gelişiminde belirleyici bir rol oynadığını belirtir. Özellikle Hint mitolojisinin, yoga ve meditasyon gibi gelenekler aracılığıyla

kültürel ve tarihsel sürekliliği sağladığını vurgular. Hindistan'da mitosların yüzlerce yıl boyunca kültürlerarası etkileşimle nasıl evrildiği ve tarihin bir parçası haline geldiği tartışılır (Campbell, 1995b, ss. 455-460).

Campbell, dünya mitolojilerinin karşılaştırmalı incelemesinin, insanlığın kültürel tarihini bir bütün olarak anlamaya katkı sağladığını belirtir. Ateşin çalınması, tufan efsaneleri ve ölüler ülkesi gibi temaların, farklı kültürlerde nasıl benzer biçimlerde ortaya çıktığını ve tarihsel olaylarla iç içe geçtiğini analiz eder (Campbell, 1995b, ss. 455-460). Bu bölümlerde Campbell, mitolojinin tarih boyunca sadece dinî inanışları değil, aynı zamanda toplumsal düzeni, kültürel yapıları ve ideolojik hareketleri nasıl etkilediğini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Campbell'in "Tanrının Maskeleri Yaratıcı Mitoloji" adlı eserinde ise mitoloji ile tarih arasındaki ilişki çeşitli bölümlerde ele alınmaktadır.

> *"Tarih öncesi veya tarihsel dönemde küçük büyük her türlü ortaklaşa inanç'ın kötü yönü, hepsinin istisnasız olarak, ritüelleşmiş mitolojilerinde bilinebilecek tüm gerçeği kapsamak iddiasında olmalarıdır. Dolayısıyla lanetlenirler ve kendilerini kabul edenleri de onlar lanetler. Buna 'bulunmuş gerçeğin hatası' diyorum. Mitolojik dilde bu Kutsal Ruha karşı işlenen günahtır. Ruhun değerlerine karşı kendi taşlaşmış inançlarının engellerini yığarlar ve dolayısıyla kendi yönetim yasakları içinde mitoloji, verdikleri biçimle, yalnızca bireyleri geçmişe biçim verenlerin (artık aziz, bilge, ata ve hatta tanrı olarak görülenlerin) kendi büyük toplum kavramlarına uygun gördükleri duygular sistemi içinde tutulmalarına hizmet eder. Böylece dışarıdan ve tarihçilerin gözüyle altın çağında görülen bir uygarlık dönemi bile içerden çorak görülebilir." (Campbell, 1994, ss. 391-392).*

Campbell, mitosların, belirli tarihsel olaylara nasıl anlam kattığını ve bu mitosların toplumların kültürel hafızasında nasıl dönüştüğünü tartışır. Mitolojik anlatıların, tarihsel süreçlerin bir yansıması olarak topluluklar üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğuna dikkat çeker.

> *"Beowulf kahramanının, Britanyalı çağdaşı Arthur gibi, I.S. y. 500'de Kattegat'tan yelken açan gerçek bir tarihsel kişilik olup olmadığı araştırılmamış gibi görünüyor. Fakat Kral Hygelac, şiirdeki kahramanın amcası, gerçekten Geatların kralıydı. Geatlar, İsveç'in güneyinde yaşayan Germen kökenli bir halktı; 521 yılı dolaylarında Ren ırmağı kıyısında Franklarca öldürüldüler." (Campbell, 1994, s. 125).*

> *"Sonra, tarihsel bunalımların sonucu olarak yeni folk gelenekleri çevresinde eskinin zamana direnen arketipleri, tanınmış Kelt mitos ve efsane biçimleri, kahramanca doğum ve ölüm, trajik sevgiler ve büyülü görevler, yenileştirilerek yeni adlar- Arthur, Gawain, Tristan, Mark, vb. yeni odak merkezleri oldular." (Campbell, 1994, s. 533).*

Bu alıntılar, mitosların tarihsel figürlerle nasıl iç içe geçtiğini ve kahramanlık anlatılarının toplumsal hafızada yenilenerek nasıl evrildiğini gösterir. Campbell,

mitosların bu dönüşüm sürecinde tarih bilincini şekillendirme rolüne dikkat çeker. Tarihsel olayların mitolojik anlatılarla iç içe geçtiği, özellikle kahramanlık mitlerinin tarihsel figürlere dayandırılarak nasıl yeniden yorumlandığı üzerinde durulmaktadır. Campbell, mitosların toplumların tarih bilincini şekillendirmede oynadığı rolü detaylandırır.

> *"Mitsel formların modern insanın özel ifadesi durumuna dönüşmesi koşullarına ilişkin araştırmamızı dolayısıyla şöyle adlandırabiliriz: Mitoloji yaratılan an: I.S. y. 450 - 950. Freud, Musa ve Tektanrıcılık yapıtında, Yahudilerin çöl yıllarının ardalanında Mısırlı efendileri Musa'yı kesmelerinin bir felaketi unutma, kuluçka devri izlediğini ve bu anların halkların tarihindeki rüya temalarıyla bireysel biyografiye bağlandığını söyler." (Campbell, 1994, s. 520).*

Mitolojinin tarihsel olayları nasıl süslediği ve yeniden yorumladığına dair örnekler verilmiştir. Bu bölümde, tarihsel olayların mitolojik unsurlarla zenginleştirilerek, toplulukların hafızasında kalıcı hâle getirildiği anlatılmaktadır.

> *"Mitolojinin ilk işlevi uyanan bilincin bu evrenin mysterium tremendum et fascinans olarak olduğu gibi kabul edilmesini sağlamaktır." (Campbell, 1994, s. 14).*

Mitolojinin uyanan bilinci evrenin ürpertici ve büyüleyici bir giz olarak kabul etmeye yönlendirdiği fikri, tarihsel açıdan insanın doğayı anlamlandırma çabasını açıklar. Mitoloji, insanın yaşadığı çevreyi anlamak ve evrensel gerçekleri düzenlemek için oluşturduğu sembolik bir sistemdir. Tarihsel olaylar, bu sistemin dönüşümünde etkili olur. Örneğin, tarımsal devrim gibi tarihsel dönüm noktaları, mitolojilerin doğasını yeniden şekillendirmiştir. Bu, evrenle ilişkimizi düzenleyen sembollerin tarihsel süreçte yeniden tanımlanmasını sağlar.

> *"Bu belirleyici temaya "arketip, doğal veya birincil fikir" adını verebiliriz; kültürel olarak koşullandırılmış yankıları ise toplumsal, tarihsel ve etnik fikirler'dir." (Campbell, 1994, s. 18).*

Tarih boyunca mitoslar, bir yandan evrensel bir arka plana (birincil fikirler) dayanırken, diğer yandan yerel tarih ve kültürle şekillenir. Örneğin, Orpheus'un hikayesi Antik Yunan'ın tarihsel ve kültürel özelliklerini taşırken, Hristiyanlık içinde farklı bir biçimde yeniden yorumlanmıştır. Bu süreç, mitolojinin tarihsel bir gelişim süreci olduğunu gösterir. Freud ve çevresel etkenler ile ilgili olarak:

> *"Frobenius böylece mitoloji üretimi çalışmalarında çevre görüngüleri üstünde durur, oysa Freud mitosla ilgili olarak öncelikle tarihsel etkenlere eğilir ve çevre ne olursa olsun mitos sanat, din ve uygarlığın, kendi zamanına kadarki çekirdek temalarının, çekirdek insan ailesinin kaçınılmaz Anne, Baba ve Çocuğun üçlüsünün romansındaki*

> *istek, kıskançlık ve suç sahnelerinden geldiği düşüncesindedir." (Campbell, 1994, s. 659).*

Freud'un tarihsel bağlamlara vurgu yapması, mitolojilerin tarih boyunca insan psikolojisi ve toplumsal olaylarla şekillendiğini açıklamaya çalışır. Campbell ise Frobenius'u referans alarak, çevresel faktörlerin mitolojilerin temel biçimlerini oluşturmadaki rolünü vurgular. Bu, mitolojinin sadece insanlık tarihinin değil, aynı zamanda coğrafi ve ekolojik koşulların bir ürünü olduğunu gösterir. Örneğin, Mezopotamya mitoslarının tarım ve nehirler etrafında şekillenmesi, çevrenin mitoloji üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koyar.

> *"Ruhsal ölüm manzarası, bekleyen bir dünya: 'Godot'yu Beklerken' ya da Arzulanan Şövalye'yi bekleyen bir dünya... Mitolojik esin kaynağı kurumuş ve Çorak Ülke ortaya çıkmıştır." (Campbell, 1994, s. 15).*

"Çorak Ülke" teması, mitolojinin otorite ve baskı tarafından boğulup bireysel yaratıcı ifadenin kaybına uğradığı tarihsel durumları temsil eder. Bu, tarihsel bir bağlamda mitolojilerin artık toplumu birleştirme ve anlamlandırma işlevlerini yitirdiği noktaları ifade eder. Örneğin, sanayi devrimi sonrası modernitenin manevi çöküşü veya İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyayı anlamlandırma krizleri gibi. Campbell, bu tür dönemleri "ruhsal ölüm manzaraları" olarak adlandırır ve mitolojinin tarihsel olarak yeniden doğuşunun gerekliliğini vurgular. Campbell'in mitolojiyi tarihsel bağlamda ele alışı, mitosların sadece geçmişin bir kalıntısı olmadığını, aynı zamanda tarih boyunca toplumsal ve bireysel dönüşümlere yanıt veren dinamik bir yapı olduğunu gösterir. Mitoloji, insanlık tarihinin içsel bir rehberi ve toplumsal düzenin metaforik bir yansımasıdır. Campbell'in analizleri, tarih ve mitolojinin birbirini nasıl şekillendirdiğini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar.

Armstrong'un "Tanrının Tarihi" adlı eserinde mitolojinin tarih boyunca farklı şekillerde kullanıldığı, zamanla nasıl dönüştüğü ve özellikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte tarihsel bir bağlama oturtulduğu gibi konulara vurgu yapılmaktadır. Bu ilişkiyle ilgili dikkat çeken kısımlar şu şekildedir: Armstrong, peygamberlerin mitolojiye karşı bir duruş sergilediklerini belirtmektedir. Onların Tanrısı, mitosların zamandan bağımsız ve kutsal devirlerinden ziyade tarihin ve günlük siyasal olayların içinde etkin bir figürdür (Armstrong, 1998, ss. 270-275).

Aristoteles'in mitolojiye dair yaklaşımı ve tragedyanın arınma (katarsis) amacıyla tarihsel gerçeklerden ziyade evrensel olanı dile getirdiğini vurgulaması, mitolojinin tarihsel anlatılarla olan ayrımını gösterir. Burada, tarihsel olayların şiir ve mitosa göre daha az felsefi ve derin olarak kabul edildiği belirtilmiştir (Armstrong, 1998, s. 55-60). Antik İran'da ve diğer eski kültürlerde, bu dünyadaki her şeyin tanrıların dünyasındaki bir örneği olduğu inancının yaygın olduğu ve bu yaklaşımın, mitolojiyi tarihsel bir çerçeveye oturttuğu anlatılmaktadır (Armstrong, 1998, ss. 15-20).

> *"Günümüzün bazı bilim adamları Çıkış Öyküsünün Mısır ve onun Filistin'deki bağlaşıklarının hakimiyetine karşı girişilen başarılı bir köylü ayaklanmasının mitosa dönüşmesinden ibaret olduğunu ileri sürmektedirler." (Armstrong, 1998, s. 36).*

Bu alıntı, tarihsel olayların mitolojik anlatılara nasıl dönüştüğünü açıklar. Çıkış hikayesi gibi mitoslar, gerçek olayların dinsel ve kültürel anlamlarını güçlendiren anlatılardır. Mitolojinin tarih üzerindeki bu işlevi, olayların yalnızca maddi gerçekliklerini değil, aynı zamanda kolektif bir hafıza oluşturmasını sağlar (Assmann, 2015, ss. 257-258; Eliade, 1994, ss. 10-57). Yine bu alıntı, mitoloji ve tarih bilimi arasındaki ilişkiyi açıklamak için önemli bir örnek teşkil eder. Mitolojik anlatıların genellikle tarihsel olaylardan esinlenerek şekillendiğini ve bu olayların mitoslar aracılığıyla daha büyük bir anlam çerçevesine oturtulduğunu ortaya koyar. Çıkış öyküsünün bir "köylü ayaklanmasının mitosa dönüşmesi" olarak açıklanması, bu ilişkinin dinamiklerini anlamak için değerlendirilebilir. Mitolojik anlatılar çoğunlukla bir tarihsel çekirdek üzerine inşa edilir. Bu çekirdek, toplumsal hafızada güçlü bir yer edinmiş bir olay olabilir. Çıkış hikayesi örneğinde olduğu gibi, tarihsel bir köylü ayaklanması, mitos formunda anlatılarak bu olayın dini, ahlaki ve kültürel boyutları vurgulanmıştır. Bu dönüşüm, tarihsel olayın yalnızca bir dönemle sınırlı kalmayıp, bir halkın kimliğini şekillendiren ve kuşaklar boyunca aktarılan bir hikâyeye dönüşmesini sağlar. Mitolojinin tarihsel olayları bazen çarpıtarak, bazen de idealize ederek yeniden şekillendirmesi, tarih bilimi açısından zorlu ancak zengin bir araştırma alanı sunar (Assmann, 2015, s. 85-90; Eliade, 1994, ss. 54-57). Çıkış hikayesinin tarihsel bir kökeni olduğunu düşünen bilim insanları, bu olayın arka planını ve gerçekliğini araştırarak mitosun altında yatan tarihsel gerçeği aydınlatmaya çalışır. Ancak mitos, tarihsel gerçeklikten daha fazlasını sunar: Bir toplumun ortak değerlerini, korkularını ve ideallerini ifade eder.

Daniels (2014), eserinde mitoloji ile tarih arasında güçlü ve çok yönlü bir ilişki bulunduğunu söyler. Mitolojiler, toplulukların geçmişlerini anlamlandırma ve aktarma araçları olarak, tarihsel olayları şekillendiren ve yorumlayan bir anlatı formu sunar. Aynı zamanda mitolojiler, tarihsel süreçlerin toplumsal hafızadaki yansımalarını temsil ederler. Mitolojiler ve tarihsel kökenleri ile ilgili olarak:

> *"Dünyanın dört bir köşesindeki görkemli medeniyetlerden tutun da küçük, yerel kabilelere kadar her insan topluluğunun kendi tanrılarını, canavarlarını ve mitlerini oluşturduğu geniş mitolojileri vardır. Bu mitolojiler; kökenlerimizin, zaferlerimizin ve başımıza gelen felaketlerin hikayelerini anlatagelmiş ve hayata dair önemli dersler vermek için yaratıcı araçlar olarak rol oynamıştır." (Daniels, 2014, s. 9).*

Mitolojiler, bir toplumun kökenini açıklamak ve tarihsel olayları manevi bir çerçeveye oturtmak için geliştirilmiştir. Örneğin, Sümerlerin tufan efsanesi, bölgedeki büyük sel felaketleriyle ilgili tarihsel bir hafızayı mitolojik bir çerçevede aktarmaktadır. Benzer şekilde, Yunan mitolojisindeki Troya Savaşı, tarihsel bir olayın mitolojik bir anlatıya dönüşmüş halidir.

> *"Sümer metinlerinden çözümleyebildiğimiz kesitler, kurucu tanrılardan bahseder ve onları büyük şehir devletlerinin ilk kralları olarak tasvir eder; daha sonra şehirleri yöneten aileler de onların soyundan gelmiştir." (Daniels, 2014, s. 44).*

Sümer mitolojisi, tarihle mitolojiyi iç içe geçiren en önemli örneklerden biridir. Sümer şehir devletleri, tarihsel süreçte kurulan ilk medeniyetlerden biridir ve mitolojik krallar (örneğin, Gılgamış) tarihsel lider figürleriyle karışmıştır. Bu hikâyeler, tarihsel olayların mitolojik bir bağlamda aktarılmasını ve toplumsal düzenin meşruiyetini sağlamıştır.

> *"Mısır'ı yöneten firavunların doğrudan tanrı soyundan geldiği rivayet edilirdi ve yönetici olarak temel görevleri Ma'at'ın ilkelerini muhafaza etmekti." (Daniels, 2014, s. 57).*

Mısır mitolojisi, tarihsel süreçlerin düzenlenmesinde ve firavunların iktidarının meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel olaylar (örneğin, Nil Nehri'nin taşması), mitolojik kavramlarla (Ma'at, yani kozmik denge) açıklanmıştır. Bu, tarihsel olayların mitolojik bir bağlam içinde yorumlanması ve anlaşılmasını sağlamıştır.

> *"Gılgamış'ın hikayesi muhtemelen yazılı en eski hikayedir... Gılgamış, MÖ yaklaşık 2500 yıllarında tarihi Uruk şehrinin kralıdır." (Daniels, 2014, s. 46).*

Gılgamış Destanı, tarih ve mitoloji arasındaki sınırın bulanık olduğu bir örnektir. Uruk şehrinin gerçek bir kralı olan Gılgamış, zamanla tanrısal özelliklerle donatılmış bir

mitolojik kahramana dönüşmüştür. Bu durum, tarihsel figürlerin mitolojiye, mitolojik figürlerin ise tarihe nasıl nüfuz ettiğini gösterir. Tarih ve mitolojinin birbirini tamamlaması ile ilgili olarak da yazar, mitolojiler, yazılı tarihten önceki dönemlerin toplumsal hafızasını koruyan ve aktaran araçlardır. Tarih ise, mitolojilerde yer alan unsurların somut verilere dayanarak yeniden değerlendirilmesini sağlar. Örneğin: Yunan mitolojisindeki Troya Savaşı anlatısı, tarihsel bir arkeolojik araştırma ile Troya'nın gerçek bir şehir olduğunu ortaya koymuştur. İncil'de ve Sümer mitolojisinde yer alan tufan hikâyeleri, Mezopotamya'da gerçekleşmiş tarihsel sel felaketleriyle ilişkilendirilmiştir (Bottéro & Kramer, 2017, ss. 649–654; Latacz, 2004, s. 90).

Sonuç olarak mitolojinin tarih içindeki rolüne baktığımızda; mitolojinin, Toplumsal Hafıza rolünü üstlendiğini görüyoruz. Mitolojiler, yazılı tarihin olmadığı dönemlerde toplumların geçmişi anlama ve aktarma biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Köken anlatılarıyla, tarihsel olayların tanrılar ve kahramanlarla ilişkilendirilmesi, toplumların kimliklerini ve kolektif bilincini oluşturmuştur. Meşruiyet aracı olarak mitolojiler, tarihsel liderler, mitolojik figürlere dayandırılarak yönetimlerinin ilahi kökeni vurgulanmışlardır. Yine yazılı tarihin yansıması olarak mitolojik hikâyeler, tarihsel olayların yorumlanması ve kültürel bir bağlamda yeniden inşa edilmesine olanak tanımıştır. Mitoloji ile tarih arasındaki bu derin ilişki, geçmişin hem kutsal hem de dünyevi bir bağlamda nasıl şekillendiğini anlamak için eşsiz bir perspektif sunar.

Mitolojik anlatılar, tarihsel olayların doğrudan aktarımı olmaktan çok, o olaylara kültürel anlamlar yükleyerek kolektif hafızayı biçimlendiren sembolik yapılardır. Jean Bottéro, mitin doğasını açıklarken şöyle der:

> *"Mit kesinlikle bir tanığın anlatısı ya da aktarımı değildir; amacı kesinlikle olduğu gibi saptanan bir olayı öğretmek ya da doğrulamak değildir. [...] Yazarlarının düşüncesine göre mitin amacı dokunulabilir, görülebilir, hareketli olanı maddileştirmek ve donatmaktır, sezgileri, sanıları, fikirleri [...] heyecan verici bir şekilde anlatmak, bize aktarmaktır." (Bottéro, 2010, ss. 207-208).*

Bu bakış, Sümerlerdeki Ziusudra Tufanı ya da Babil'deki Enuma Eliş yaratılış anlatısı gibi mitlerin, yalnızca olayları değil, insanın evrendeki yerini ve tanrılarla ilişkisini anlamlandırma işlevi taşıdığını gösterir. Nitekim Bottéro, Babil mitlerinin *"tarih düzleminde [...] en küçük bir gerçekliği yoktur; ama 'felsefi olarak' doğrudur"* diyerek bu mitlerin taşıdığı sezgisel doğruluğu vurgular (Bottéro, 2010, s. 207). Benzer

biçimde, Latacz (2004) da Yunan mitolojisindeki Troia anlatısının tarihsel bir gerçekliğe temas ettiğini gösterir:

> *"İlios ya da Wilios, Yunan hayal gücünün bir ürünü değil, gerçek bir tarihsel yerleşimdir. Bu yer, Homeros'un onu gösterdiği konumda bulunmaktadır. Ayrıca, MÖ ikinci binyılın önde gelen güçlerinin siyasetinde rol oynayacak kadar önemli bir yerdi." (Latacz, 2004, s. 90).*

Bu durumda, Troia Savaşı gibi mitolojik anlatılar, yalnızca geçmişin simgesel temsilleri değil; aynı zamanda tarihsel olayların bellekte idealleştirilmiş ve kutsanmış biçimleridir.

Eliade'nin "Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi" adlı eserinde mitoloji ile tarih arasındaki bağ detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Eserin çeşitli bölümlerinde mitlerin tarihsel süreçteki rolü ve bunların ilkel toplumlar tarafından nasıl "model tarih" olarak kullanıldığı anlatılmaktadır.

> *"Meşhur bir mitolojik temayı ele alırsak... Bu mitler, ilkel insanın çevresinde bulunan nesneleri ve olayları birbiriyle ilişkilendirdiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İlkel insanın zihninin neyin 'gerçek' ve tam anlamda olduğunu öğrenmeye istekli olduğunu gösterir." (Eliade, 2005, ss. 507-508).*

Bu alıntı, mitlerin tarihsel olaylarla ilişkisini ortaya koyar. Mitler, bir topluluğun etrafındaki fiziksel gerçeklikleri anlamlandırma çabasıdır ve bu anlamlandırma, olayların mitolojik çerçevede yorumlanmasıyla gerçekleşir. Böylece tarihsel olaylar, kutsal bir anlam kazanır ve toplumsal bellekte mitler aracılığıyla korunur. Özellikle mitlerin bir "model tarih" olarak işlev gördüğü anlatılır. Mitler, geçmişteki kutsal olayların sadece bir kez gerçekleşmiş olduğunu değil, bu olayların belirli ritüeller ve tekrarlarla sürekli yeniden yaşandığını ifade eder. Bu durum, ilkel toplumların "tarih" anlayışını da etkiler. Yani mitolojik anlatılar, sadece geçmişte yaşanan olaylar değil, ritüeller aracılığıyla sürekli tekrarlanan bir tarih olarak görülür.

> *"Mit, insanı bir kez daha ebedi bir döneme dahil eder. Bu dönem, esasında, bir in illo tempore'dur, tan vaktidir ve tarihin dışında 'cennet' vaktidir." (Eliade, 2005, s. 507).*

Eliade, mitolojik zamanın döngüsel olduğunu ve bu döngünün ritüellerle yeniden canlandırıldığını açıklar. Mitler aracılığıyla tarihsel zamanın ötesine geçilerek, kutsal bir gerçeklik yaratılır. Bu gerçeklik, tarihin döngüsel bir modelle yeniden yaşanmasını mümkün kılar. Mitlerin "model tarih" kavramı üzerinden ele alındığı Eliade'ye göre, her mit, belirli bir arketipin gerçekleştirilmesi anlamına gelir ve bu arketipler, ilksel zamanlardaki (in illo tempore) olayların tekrar edilmesiyle canlanır. Mitlerin bu döngüsel

doğası, tarihsel olayların sadece bir defa yaşanmadığını, kutsal olayların ritüellerle yeniden yaratılabileceğini ortaya koyar (Eliade, 2005, s. 506-508).

> *"Gerçek tarih mittir; gerçek tarihin kaydettiği bütün olaylar, tanrıların, ataların veya kültür kahramanlarının mitik zamanda, in illo tempore sergilediği ilkörnek fiillerdir." (Eliade, 2005, s. 478).*

Bu alıntı, mitlerin sadece tarihsel olayları temsil etmekle kalmadığını, aynı zamanda o olayları kutsallaştırarak daha geniş bir anlam çerçevesine yerleştirdiğini gösterir. Mitler, tarihin kutsallık kazanmasını ve toplumsal kimlik inşasında rol oynamasını sağlar. Ayrıca eserde Eliade, mitlerin, belirli zaman aralıklarında ritüeller aracılığıyla tekrarlandığını ve kutsal zamanın yeniden yaşatıldığını vurgular. Bu tekrarlar, zamanın sıradan akışını kesintiye uğratarak kutsal bir "şimdi" anı yaratır ve bu yolla tarihsel olayların günümüze taşınmasını sağlar (Eliade, 2005, ss. 460-465).

> *"Zerdüşt tarafından gerçekleştirilen dinî devrimdeki en temel ögelerden biri, onun kanlı hayvan kurbanına karşı çıkmış olmasıdır... Bu tarihsel olaya Zerdüşt tarafından dinî bir anlam ve değer verilmiştir." (Eliade, 2005, s. 543).*

Tarihsel bir olay olan hayvancılıktan tarıma geçiş, Zerdüşt'ün dinî reformlarıyla kutsallaştırılmıştır. Bu, tarihsel olayların nasıl mitolojik bir bağlama yerleştirilerek kutsal bir değer kazandığını ve dinî geleneklerin bu yolla dönüştüğünü gösterir.

> *"Her rit, özgün zamanın parçasının tekrar edilmesidir. Özgün zaman, bütün zamanların modelidir." (Eliade, 2005, s. 466).*

Bu alıntı, mitolojinin tarihsel olaylara bir model sunduğunu ve ritüellerle bu modelin sürekli tekrarlandığını açıklar. Mitler, yalnızca geçmişin kutsallaştırılması değil, aynı zamanda geleceğe yönelik bir rehberlik sunarak tarihsel anlamı yeniden inşa eder. Eserde ayrıca, mitlerin tarihsel olaylarla ilişkili olduğu durumlar incelenir. Örneğin, ilkel insanın gözünde mitler, dünyada var olan düzenin ve olayların açıklaması olarak görülür ve bu olayların tarihsel bir karşılığı olarak değerlendirilir (Lévi-Strauss, 1994, s. 41-42). Bu nedenle, mitler ile tarih arasındaki ilişki, sadece olayların anlatımıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda insan toplulukları için bir dünya görüşü oluşturur ve tarihsel bilinci şekillendirir. Bu alıntılar, mitoloji ile tarih arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Mitler, tarihsel olayların anlamlandırılmasını sağlayan araçlar olarak işlev görür, döngüsel bir zaman anlayışı sunar ve tarihsel olayları kutsal bir bağlama yerleştirir. Bu nedenle mitler, tarihsel olayların hem temsilcisi hem de dönüştürücüsüdür.

Mitolojinin tarihe etkisi hem Eliade (1984), hem de Lévi-Strauss (1994), tarafından farklı kuramsal açılardan değerlendirilmiştir. Eliade'ye göre mit, yalnızca kutsal bir anlatı değil, aynı zamanda tarihsel gerçekliğin temelini oluşturan bir modeldir. O, mitlerin "dünyanın, insanın ve toplumun varoluşunu açıklayan" kutsal tarih anlatıları olduğunu vurgular (Eliade, 1984, ss. 76-84). Bu mitolojik tarih, seküler tarihten üstün görülür; çünkü insana yaşamını anlamlandıracak örüntüler ve davranış kalıpları sunar (Eliade, 1984, ss. 76-84). Dahası, erken dönem insan için mitolojik anlatılar, sadece geçmişin temsili değil, aynı zamanda kendi varoluşunun ve kaderinin belirleyicisidir: *"Onun için, efsanevi atalarına ne olduğu, onların ortaya çıkışından önce olanlardan daha önemli hâle geldi"* (Eliade, 1984, s. 82). Claude Lévi-Strauss ise mitlerin doğrudan tarihsel bir anlatı olmadığını, ancak tarihsel olayların "öz niteliklerini en arı ve belirli biçimde" yansıttığını ifade eder: *"Söylense tarih, yanlış bile olsa, tarihsel olayın öz niteliklerini gözler önüne sermekten geri durmaz, hem de en arı durumunda ve en belirli biçimi altında."* (Lévi-Strauss, 1994, s. 284). Ona göre mitler, tarihsel gerçeklikleri olduğu gibi değil, düşünsel bir sistem içinde düzenleyerek aktarır. Örneğin, Aranda toplumunda tüm eylemler, ataların kutsal geçmişini yeniden üretme amacıyla yapılır: *"Her yerli, totemsel atasının tarihini kendi eylemlerinin çağların başlangıcı ve yaşamın şafağıyla... bir bağıntısı olarak düşünür."* (Lévi-Strauss, 1994, s. 276). Bu bağlamda hem Eliade hem de Lévi-Strauss mitleri tarihin yalnızca temsili değil, aynı zamanda yapılandırıcı bir öğesi olarak görür.

Mitoloji ve tarih arasındaki ilişkiye dair Eliade, "Myth and Reality" isimli eserinden oldukça derinlemesine bir inceleme yapmıştır.

> *"Geçmiş, yalnızca şimdinin öncesi değildir; onun kaynağıdır. Hafıza, olayları bir zaman çerçevesine oturtmaktan çok, varlığın derinliklerine ulaşmayı ve evrenin temelinden ortaya çıkan, oluşu anlamayı mümkün kılan bir ilksel gerçekliği keşfetmeyi amaçlar." (Eliade, 1963, s. 120).*

Eliade'nin vurgusu, geçmişin sadece kronolojik bir zaman dilimi değil, aynı zamanda mevcut gerçekliğin kaynağı olduğudur. Mitler, tarihi olayların ötesine geçerek insanın varoluşunun derinliklerine iner ve kozmik düzenin temellerini ortaya koyar. Bu bağlamda mitler, tarihi bir hafıza gibi değil, insanlığın "ilk gerçeği" olarak işlev görür. Buradan yola çıkarak mitlerin, tarihin biçimlendirilmesinde ve anlamlandırılmasında temel bir rol oynadığı söylenebilir. Hafıza aracılığıyla geçmişin ilahi ve yaratıcı gücü bugüne taşınır ve tarihsel bilinç oluşturulur.

> *"Bu mitlerin tümü, insanın bugünkü durumunun, gıda bitkilerinin, hayvanların, ölümün ve dinî kurumların kökenini açıklayan mitlerdir. Bu dinlerde 'temel olan', Dünya'nın Yaratılışı'nda değil, mitik dönemin belirli bir anında sabitlenmiştir." (Eliade, 1963, s. 108).*

Mitlerin tarih ve insan yaşamı üzerindeki etkisi, onların insanın şu anki durumunu açıklayan hikâyeler olmasıyla belirginleşir. Eliade, mitlerin yalnızca kozmogoniyi değil, insanın ölüm, sosyal yapı ve dinî ritüeller gibi temel durumlarını da açıkladığını belirtir. Bu durum, mitlerin sadece birer hikâye olmayıp, tarihsel olguları açıklama, anlamlandırma ve insanlığın kendi varoluşunu meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasına işaret eder. Ayrıca mitlerin, tarihsel olaylara ilahi bir boyut katarak onların anlamını zenginleştirdiği görülür.

> *"İyon rasyonalizminin yükselişi, 'klasik' mitolojinin giderek daha fazla eleştirilmesiyle aynı zamana denk gelir. Avrupa dillerinde 'mit' kelimesi bir 'kurgu' anlamına geliyorsa, bunun nedeni Yunanlıların bunu yirmi beş yüzyıl önce bu şekilde ilan etmeleridir." (Eliade, 1963, s. 148).*

Yunan mitolojisinin İyonya rasyonalizmiyle birlikte eleştirilmesi, mitlerin tarihsel bağlamda dönüşümüne bir örnek sunar. Yunan düşüncesi, mitleri kurgusal ve irrasyonel olarak sınıflandırarak onları tarihsel ve entelektüel incelemeden uzaklaştırmıştır. Bu süreç, Batı dünyasında mit kavramının "kurgu" anlamında kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, mitlerin tarihsel geçerliliğini sorgulamaya açmış ve onları kutsal alanından çıkararak seküler bir çerçevede değerlendirmiştir. Yahudi-Hristiyan geleneğinde ise tarih bilinci, ilahi bir müdahalenin sonucu olarak ele alınır. Özellikle Hegel'in tarihi, insanlığın kendini gerçekleştirmesi olarak görmesi, mitlerden tarihe geçişin önemli bir aşamasıdır. Batı dünyasında tarih bilincinin bu şekilde gelişmesi, mitlerin işlevini değiştirerek onları tarihin bir parçası haline getirmiştir (Eliade, 1963, ss. 134-135).

> *"Kültür yoluyla kutsallıktan arındırılmış bir dinî evren ve demitologize edilmiş bir mitoloji, Batı medeniyetini şekillendirmiştir." (Eliade, 1963, s. 157).*

Mitlerin tarihsel sürekliliği, onların Batı medeniyetinde kutsallıktan arındırılarak nasıl dönüştürüldüğünü açıklar. Mitlerin modern dünyada tarih ve kültürle nasıl iç içe geçtiği ve sekülerleşme sürecinde nasıl yeniden anlamlandırıldığı vurgulanır. Kutsallığından soyutlanan mitler, tarihsel bir kaynak olarak Batı düşüncesini beslemiş ve tarih yazımı için önemli bir çerçeve oluşturmuştur. Yazılı ve sözlü geleneklerin aktarımı sayesinde mitler, tarihin bir parçası olarak işlev görmeye devam etmiştir. Modern tarih

yazımı, mitlerin yerine geçmeye çalışsa da Eliade'ye göre mitolojik düşünce tamamen yok olmamış, tarih yazımı içinde kamufle olmuş şekilde varlığını sürdürmüştür. Mitler, sadece geçmişin anlatıları değil, aynı zamanda toplumların kültürel hafızasında önemli bir yere sahiptir ve toplulukların kimliğini yeniden inşa etmelerine yardımcı olur (Eliade, 1963, ss. 183-184).

Eliade'nin metni, mitolojinin tarihsel düşüncenin temellerini nasıl oluşturduğunu ve bu iki alanın birbirini nasıl beslediğini gösterir. Mitler, insanlığın kökenine dair bilgiyi koruyarak tarihin yorumlanmasında bir rehberdir. Ancak tarihsel süreçte, özellikle Batı'da mitlerin kutsallıklarından arındırılarak seküler bağlamlara uyarlanması, onların modern düşüncede "gerçeklik" statüsünü kaybetmesine neden olmuştur. Yine de mitler, toplumsal düzenin tarihsel meşruiyetini sağlayan temel bir unsur olmaya devam eder. Bu bağlamda mitoloji, tarihi anlamlandırmak için bir çerçeve sunar ve insanlık tarihinin dinamik bir unsuru olarak varlığını sürdürür. Bu alıntılar, mitolojinin tarihsel bağlamda nasıl anlam kazandığını, eleştirildiğini ve yeniden yorumlandığını göstermektedir.

Enwall (1994), mitoloji ile tarih arasında açık bir ilişki kurmuştur. Özellikle, Miao halkının tarihsel geçmişi ve yazı sistemlerinin kaybı üzerine geliştirilen mitler, tarihsel olayların nasıl mitolojik anlatılara dönüştüğünü gösterir niteliktedir. Bu durum, Miao halkının kültürel kimliğini ve yazı sistemlerinin gelişimini anlamak açısından önemlidir.

> *"Miao yazı sistemlerinin tarihi, büyük ölçüde eski Miao yazı sisteminin kaybedilmesine dair mitin ve bu sistemin daha sonra nasıl geri kazanıldığına dair anlatıların hikâyesidir. Miao halkının yaşadığı tüm bölgelerde, kaybolmuş bir yazı sistemine dair efsaneler vardır; bu sistemin, Miao halkı ile Han Çinlileri hâlâ birbirine yakın yaşarken oluşturulduğu iddia edilir. Han halkının genişlemesi nedeniyle Miao'lar güneye göç etmek zorunda kalmış ve bu göç sırasında, yazı ya bir nehir geçişi esnasında kaybolmuş ya da kazara yenilerek yok olmuştur." (Enwall, 1994, s. 45).*

Bu anlatı, tarihsel olayların (göçler ve kültürel değişimler) mitolojik hikâyelerle harmanlanarak nasıl açıklanabileceğini gösterir. Yazının kaybı, sadece bir tarihsel gerçeklik değil, aynı zamanda bir toplumsal hafıza unsuru olarak mitolojide yer alır. Mitoloji, bu kaybı toplumun kimliğiyle birleştirerek geçmişi anlamlandırır.

> *"Miao halkının aslında bir yazı sistemi vardı, ancak ne yazık ki bu günümüze ulaşmamıştır. Chiyou, Zhuolu Savaşı'nda Sarı İmparator tarafından yenilince, Miao halkı güneye doğru sürüldü. Çeşitli suları geçmek zorunda kaldıklarında, tekneler inşa etmeye zamanları olmadı. Bu nedenle nehirlerden geçerken, kitaplarının ıslanmasından korktular." (Enwall, 1994, s. 47).*

Bu hikâye, Miao halkının tarihindeki zorunlu göç süreçlerini mitolojik bir lider ve mücadele anlatısı üzerinden anlamlandırır. Tarihsel gerçeklikler (Han İmparatorluğu'nun genişlemesi gibi), mitoloji aracılığıyla kolektif hafızada derin bir yere sahiptir ve kimlik oluşturmanın bir aracı haline gelir. Mitolojinin tarihsel sembollerle bağı ile ilgili olarak:

> *"Bu nedenle, kadınlara yazıları elbiselerinin köşelerine ve eteklerinin kenarlarına işlemelerini emretti. Böylece Miao yazısı korunmuş oldu." (Enwall, 1994, s. 48).*

Bu anlatı, mitolojinin tarihsel bilgiyi somut sembollerle nasıl koruduğunu gösterir. Geleneksel kıyafetlerdeki desenler, tarihsel bilgilerin ve kimliklerin nesilden nesile aktarılmasında bir araç olarak işlev görür. Mitoloji, tarihsel anlatıları estetik ve kültürel bir bağlamda canlandırır. Ayrıca yazının kumaşlara işlenmesi hem hafızanın somutlaştırılması hem de kadın bedeninin kültürel taşıyıcı rolü açısından oldukça anlamlıdır.

Tarihsel yazının kayboluşu, mitolojide yeni yazı sistemlerinin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir (Enwall, 1994, ss. 54-55). Bu, geçmişteki tarihsel olayların mitolojik çerçevede dönüştürülerek bugüne kadar aktarılmasını sağlar. Mitoloji, tarihsel liderlik ve toplumsal düzenin açıklanmasında kullanılmıştır. Mesih benzeri figürlerin mitolojik hikâyelerde yer alması, tarihsel olayların manevi bir boyutla yorumlanmasına olanak tanır. Mitoloji ve tarih arasındaki bu bağ, geçmişin bugüne nasıl taşındığını anlamak için güçlü bir model sunar.

Campbell, "The Power of Myth" eserinde mitoloji ile tarih arasındaki ilişki çeşitli bağlamlarda incelenmiştir. Campbell, mitolojinin toplumsal yapıların oluşumuna, kültürel değerlerin şekillenmesine ve tarihsel olayların yorumlanmasına nasıl katkıda bulunduğunu ele almıştır.

> *"Dünyanın her yerinde ve insanlık tarihinin farklı dönemlerinde, bu arketipler ya da temel düşünceler farklı kılıklar içinde ortaya çıkmıştır. Bu kılıklardaki farklılıklar, çevresel ve tarihsel koşulların bir sonucudur. Antropoloğun en çok ilgilendiği şey de işte bu farklılıkları tespit etmek ve karşılaştırmaktır." (Campbell & Moyers, 1991, s. 71).*

Mitolojik hikâyeler, insanlığın evrensel deneyimlerini yansıtan ortak arketiplerden oluşur. Ancak bu arketipler, farklı coğrafi, kültürel ve tarihsel koşullara bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkar. Yani mitolojiler, toplumsal ve çevresel koşulların birer ürünü olarak düşünülebilir. Kahraman arketipi, her kültürde farklı bir forma bürünür (Campbell, 2010, ss. 13–14; Jung, 1981, ss. 3-5). Antik Yunan

mitolojisinde Herkül, gücün ve cesaretin sembolüyken, İskandinav mitolojisinde Thor benzer bir rol oynar. Her iki figür de evrensel bir kahramanlık temasını temsil eder, ancak onların hikâyeleri ve nitelikleri yaşadıkları toplumların tarihsel ve çevresel koşullarına göre şekillenmiştir. Campbell, mitolojilerin farklı kültürel grupların değer sistemlerini destekleyerek tarih boyunca toplumsal düzeni koruduğunu belirtir. Örneğin, savaşçı toplumlarda erkek tanrılar ve savaş temaları öne çıkarken, tarımsal toplumlarda bereket ve dişil tanrı figürleri ön plandadır (Campbell & Moyers, 1991, ss. 35-40).

> *"Mitlerin temel motifleri aynıdır ve her zaman da aynı olmuştur. Her mitoloji, belirli bir toplumda, sınırlı bir alanda gelişir. Sonra bu mitolojiler birbirleriyle çatışır, ilişkiye girer ve birleşirler; böylece daha karmaşık bir mitoloji ortaya çıkar." (Campbell & Moyers, 1991, ss. 39-40).*

Mitolojiler, genellikle belli bir toplumun kültürel sınırları içinde gelişir. Ancak farklı topluluklar birbiriyle etkileşime geçtiğinde, mitolojiler birleşir ve daha karmaşık hikâyeler ortaya çıkar. Bu, tarihsel bağlamda kültürel alışverişin mitolojik anlatıları nasıl şekillendirdiğini ve zenginleştirdiğini gösterir. Örneğin, Roma mitolojisinin Yunan mitolojisinden yoğun şekilde etkilenmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Romalılar, Yunan tanrılarını kendi tanrılarıyla özdeşleştirmiş ve bu birleşim sonucunda Yunan-Roma mitolojisi gibi karmaşık bir mitolojik sistem ortaya çıkmıştır (Eliade, 1984, s. 34). Bu, tarihsel bir etkileşim ve kültürel evrim sürecini yansıtır.

> *"Yenilen bitkilerin, kurban edilmiş bir tanrının ya da atasal bir figürün parçalanıp toprağa gömülen bedeninden büyümüş olması motifi, dünyanın birçok yerinde görülür; ancak özellikle Pasifik kültürlerinde yaygındır." (Campbell & Moyers, 1991, ss. 134-135).*

Ritüeller ve mitolojik hikâyeler, tarihsel süreçte tarım toplumlarının değerlerini ve yaşantılarını yansıtır. Özellikle doğa döngüleri ve bereketle ilgili mitolojiler, tarihsel bağlamda tarım toplumlarının çevresel koşullarla nasıl ilişki kurduğunu ve bu ilişkiyi nasıl kutsallaştırdığını gösterir. Mezopotamya mitolojisindeki Tammuz veya Yunan mitolojisindeki Persephone hikâyeleri, tarım döngülerini simgeler. Persephone'nin yeraltı dünyasına inmesi (bitkilerin ölmesi) ve tekrar geri dönmesi (baharın gelişi), tarımsal üretim döngüsüne mitolojik bir anlam kazandırır. Bu tür hikâyeler, tarihsel olarak tarıma dayalı toplumların yaşam biçimlerini anlamamıza yardımcı olur (Berens & Spence, 2020, ss. 115, 392).

Mitoloji, tarihsel deneyimlerin sembolik bir yansımasıdır. Arketipler, insanlığın ortak değerlerini ve mücadelelerini yansıtırken, kültürel evrim ve etkileşimler

mitolojilerin şekillenmesini sağlar. Ayrıca, mitolojiler, belirli tarihsel ve çevresel koşullarda toplumların yaşamını anlamlandırma ve kutsallaştırma aracı olarak işlev görür. Bu bağlamda mitoloji, yalnızca geçmişin hikâyelerini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel bir belge niteliği taşır ve insanlık tarihinin anlaşılmasında temel bir rol oynar.

Ellwood (1999), mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, insanlığın toplumsal, kültürel ve psikolojik dinamiklerini anlamlandırma çabasında derin bir öneme sahip olduğunu söyler. Mitler ve tarihsel anlatılar hem gerçek olayları anlamlandırmak hem de bu olaylara evrensel bir anlam yüklemek için birlikte çalışır. Ellwood, çalışmasında, mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, özellikle Mircea Eliade'nin "Cosmos and History" eserine dayanan analizlerde detaylandırmıştır. Eliade'ye göre mitoloji, tarihi yeniden şekillendirir ve insanın kozmik bir düzen arayışını yansıtır. Mitler, insanın tarihten kaçışını ve kutsal zamana dönerek kendini yeniden yaratma arzusunu sembolize eder. Bu bağlamda, mitler tarihi olayları basitçe anlatmaz, aksine, onları kutsal anlamlarla yükleyerek insan bilincinde dönüştürür (Ellwood, 1999, ss. 100-160).

> *"Mit, ilkeldir ve sonsuz olan dünyanın gerçek sesi gibi görünüyordu; insan deneyiminin nihai, modern olmayan kutbunu temsil ediyordu. [...] Sonunda, mitin faydalı olabilmesi için mitolojiye dönüşmesi gerekiyordu; onun incelenmesi, analiz edilmesi ve içinden evrensel olanın, bugün de geçerli olanın çıkarılması gerekiyordu." (Ellwood, 1999, s. 14).*

Mitler, tarihsel gerçekliği yalnızca kronolojik bir olay örgüsü olarak değil, aynı zamanda evrensel ve zamansız bir anlam çerçevesinde ele alır. Bu anlamda mitler, insanlığın ortak bilinçaltını yansıtan ve tarihsel olaylara ahlaki, dinî ve kozmik bir boyut ekleyen anlatılardır. Örneğin: Roma'nın kuruluş mitosları, sadece kentin tarihi bir başlangıcını değil, aynı zamanda Roma'nın kaderci ve ilahi bir düzenle kurulduğunu ima eder. Romulus ve Remus'un hikâyesi, toplumsal hiyerarşi ve politik güç ilişkilerini de meşrulaştıran bir araçtır. Türk mitolojisinde Ergenekon Destanı, Türk halkının yeniden doğuşunu ve dayanıklılığını tarihsel bir bağlamda yüceltir, bu da tarihsel kimlik oluşumuna hizmet eder. Bu bağlamda mitler, tarihin evrensel derslerini sunarak modern toplumlara ahlaki rehberlik yapar ve toplumsal bağlamda kimlik inşasına katkıda bulunur. Kısaca bu ifade, mitin yalnızca bir geçmiş anlatısı değil, evrensel insan deneyimini yansıtan zamansız bir yapı olduğunu ve ancak kuramsal analizle modern insan için anlamlı hâle getirilebileceğini ortaya koyar.

> *"Mitler, yalnızca şifreleri çözülebilirse hayal bile edilemeyecek bir öneme sahip olabilecek esrarengiz gnostik vahiyler gibiydi." (Ellwood, 1999, s. 186).*

Mitlerin yüzeyde anlatı düzeyinde görünen basit hikâyeler olmasına karşın, altında taşıdığı derin yapılar ve simgesel katmanlar, onları modern insan için hâlâ anlamlı ve işlevsel kılar. Bu bağlamda, Campbell'in "kahramanın yolculuğu" modeli, Jung'un "arketipler" kuramı ve Eliade'nin "kutsal zamanın yeniden üretimi" fikri, mitlerin gizli anlam katmanlarını çözme çabası olarak değerlendirilebilir. Campbell, farklı kültürlere ait mitolojik anlatıların özünde evrensel bir kahraman modeli barındırdığını öne sürer ve bu modeli "monomit" olarak tanımlar. Bu modeldeki evreler – çağrı, sınav, ölüm ve yeniden doğuş – bireysel dönüşüm sürecini simgeler. Jung ise mitlerin bilinçdışında yer alan kolektif arketiplerin dışa vurumu olduğunu savunur; ana tanrıça, kahraman, gölge gibi simgeler insan psikolojisinin evrensel yapılarıdır. Eliade'ye göre ise mit, kutsal zamanın yeniden yaşanmasına olanak sağlayan anlatılardır ve ritüel aracılığıyla bu kutsal zaman şimdiye taşınır. Dolayısıyla, bu üç kuramcıya göre mit, yalnızca geçmişin kültürel kalıntısı değil; bireyin içsel dünyasını anlamlandıran, toplumu yapılandıran ve kutsalı deneyimlemeyi mümkün kılan bir epistemolojik anahtar işlevi görür. Mitleri çözümlemek, insan varoluşunun en eski ve en sürekli yönlerine ulaşmak anlamına gelir.

> *"Yaşayan mit bize kültürel olarak nerede olduğumuzu söyler, fakat nereye gideceğimizi ya da neyin doğru neyin yanlış olduğunu söylemez- ta ki kendisi de geçmişe karışıp resmî olarak ya da ortak bir kabulle 'kabul edilmiş mit' hâline gelene kadar." (Ellwood, 1999, s. 190).*

Mitler, toplumsal belleğin ve kültürel kimliğin taşıyıcıları olmakla birlikte, yaşayan hâlleriyle çoğunlukla yalnızca mevcut konumumuzu, yani bulunduğumuz kültürel bağlamı yansıtırlar. Ancak yön gösterme, norm belirleme veya bir "doğru-yanlış" çerçevesi oluşturma işlevi, mitin ancak tarihsel bir mesafeye yerleşmesiyle ortaya çıkar. Bu bağlamda, mitin normatif gücü retrospektiftir; başka bir deyişle, mit yaşanırken yön göstermez, ancak geçmişte yaşanmış, tamamlanmış ve kolektif olarak kabul edilmiş olduğunda toplum için yol gösterici hâle gelir. Campbell, mitin bireyin dönüşüm yolculuğuna dair evrensel bir harita sunduğunu söylerken, bu haritanın işlevini kazanması için toplumun o yapıyı zaman içinde anlamlandırması gerektiğini ima eder (Campbell, 2010, ss. 47-50). Jung, mitin bilinçdışından gelen evrensel imgeleri temsil ettiğini belirtirken, bu imgelerin ancak tarihsel ve kültürel süzgeçlerden geçerek birey tarafından anlamlı hâle getirildiğini ifade eder (Jung, 1981, s. 4). Eliade ise mitin kutsal zamanı

şimdiye taşıyan bir yapı olduğunu savunur; fakat bu aktarım, ancak ritüel yoluyla ve mitin geçmişte yaşanmış bir örüntü olarak kabul edilmesiyle mümkün olur (Eliade, 1984, s. 76-78). Dolayısıyla, mitin birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü etkisi, onun yaşayan bir anlatı olmaktan çıkıp, kolektif olarak kutsanmış ve meşrulaştırılmış bir yapıya kavuşmasına bağlıdır. Bu yönüyle mit, ancak geçmişle kurduğu mesafe sayesinde geleceğe dair yön gösterici bir güce dönüşebilir.

Mitoloji ve tarih arasındaki ilişki, geçmişi anlamlandırmak, kolektif kimlik oluşturmak ve toplumsal eleştiriyi teşvik etmek için bir köprü görevi görür. Mitler, tarihsel olayların yalnızca bir kaydı değil, aynı zamanda bu olaylara evrensel bir bağlam sağlayan anlatılardır. Tarihi anlamanın ötesinde, mitler toplumların kimliklerini yeniden inşa etmelerine ve kolektif hafızalarını korumalarına olanak tanır. Bu ilişki, tarihin yalnızca bir olaylar dizisi değil, aynı zamanda bir anlam üretim süreci olduğunu gösterir. Tarihsel olaylar, mitolojik çerçevelerle zenginleştirilerek toplumsal hafızaya kök salmış hikâyelere dönüşür.

Alsan (2005), "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri" isimli çalışmasında mitoloji ile tarih arasında belirli bir ilişki kurmuş ve özellikle Türk tarihinin önemli dönemleriyle olan bağlantıları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Türklerin tarihi gelişimini mitolojik figürlerle olan ilişkisini Orta Asya'dan Anadolu Selçuklu dönemine kadar uzanan bir süreçte incelenmiştir. Örneğin, Orta Asya'daki Türk topluluklarının ejderha, simurg, çift başlı kartal gibi mitolojik figürleri kullanarak kendi kültürel kimliklerini ve inançlarını yansıttıkları belirtilmiştir. Bu figürlerin tarihi olaylarda toplumu birleştirici semboller olarak kullanıldığı vurgulanmıştır (Alsan, 2005, ss. 34-57). Selçuklu mimarisinde tarihi ve mitolojik unsurların tarihi olayları ve kültürel kimliği pekiştiren birer sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Konya İnce Minareli Medrese'de yer alan taş kabartmalar hem sanatsal birer öğe hem de Selçuklu tarihini yansıtan simgeler olarak değerlendirilmiştir (Alsan, 2005, ss. 112-121). Mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, toplulukların kökenlerini, kültürlerini ve toplumsal düzenlerini hem mitolojik anlatılar hem de tarihsel kayıtlar üzerinden aktarmalarıyla güçlü bir bağ kurarlar.

> *"Türkler eski dönemlerde tarih yazmayan, ancak tarih yapan bir kavim olarak bilinir. MÖ 5. yüzyıla dayanan runik (oyma) yazının Türk kültür çevrelerinde kullanılması, çok geniş coğrafyaya yayılması ve uzun zaman diliminde varlığını koruması oldukça önemlidir." (Alsan, 2005, s. 46).*

Mitolojik unsurlar, Türklerin tarihsel hafızasında ve tarih yazımında önemli bir rol oynamıştır. Türk hayvan takvimi, yalnızca zamanı düzenleyen bir araç değil, aynı zamanda mitolojik sembollerle tarihsel olayların anlatımını sağlayan bir sistemdir. Runik yazılar, bu mitolojik ve tarihsel bağın somut bir göstergesidir. MÖ 5. yüzyıla dayanan bu yazılar, Türklerin yalnızca tarih yapan değil, mitoloji aracılığıyla tarihlerine anlam katan bir millet olduğunu ortaya koyar. Türk hayvan takvimi, her yılı bir hayvan sembolüyle temsil eder. Bu takvim, toplulukların tarım, savaş ve göç gibi olaylarını düzenlerken aynı zamanda mitolojik anlatılarla bu olaylara kutsallık katmıştır. Ejderha yılı, örneğin, güç ve koruma sembolü olarak toplulukları geleceğe dair umutla besleyen bir anlam taşır.

> *"Bilge Kağan ve Kül Tigin'e ait olanlarda Türk tarihi, dili, hukuku, dini, iktisadi hayatı vb. hakkında önemli bilgiler yer almaktadır." (Alsan, 2005, s. 46).*

Göktürk yazıtları, Türk tarihinin mitolojik anlatılarla harmanlanarak yazılı hâle getirildiği önemli belgelerdir. Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarında, Türklerin mitolojik kökenleri, sosyal yapıları ve kültürel değerleri bir arada sunulur. Bu yazıtlar, mitolojik figürlerin ve anlatıların tarih yazımıyla nasıl bütünleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Göktürk yazıtlarında geçen "kurt" figürü, Türklerin mitolojik kökenini ve göç anlatılarını simgeler. Dişi kurt, Türklerin yeniden doğuşunun ve milletleşmesinin bir sembolüdür. Yazıtlarda kurt figürü, tarihsel olayların bir parçası olarak sunularak Türklerin mitolojik ve tarihsel bağlarını güçlendirmiştir. Mitoloji ve tarih, toplumların kimliklerini şekillendiren ve onların geçmişini anlamlandıran iki temel unsurdur. Türk hayvan takvimi, ejderha sembolleri ve Göktürk yazıtları, bu iki alanın nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunu açıkça gösterir. Mitolojik figürler, tarihsel olayların anlatımında bir araç olarak kullanılmış ve toplumun kültürel değerlerini gelecek kuşaklara aktaran bir köprü görevi görmüştür. Bu bağlamda, Türk tarihi, mitoloji ile yoğrulmuş bir geçmişin ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

Ardzinba (2010), Mit ile tarih arasındaki ilişki ile ilgili olarak:

> *"Mitte bir yandan açlık, verimsizlik, kısırlık, katlıktan, öte yandan tanrıyla birlikte verimliliğin dönüşünden bahsedilmesi de Hititlerin kaybolan tanrı miti ile bahar ayini arasında kurdukları bağlantıyı teyit etmektedir. Göründüğü kadarıyla bu anlatılar, kış mevsiminin açlık ve beslenemezlik dönemi olarak tarif edilmesiyle aynı anlam taşımaktadır." (Ardzinba, 2010, s. 109).*

Bu açıklama, mevsimsel olayların mitler aracılığıyla tarihsel bir bağlam kazandığını göstermektedir. Örneğin, Fırtına Tanrısının doğanın döngüsünü temsil eden

hareketleri, bu döngüye bağlı ayinlerde anılmıştır. Bu tür mitler, tarih boyunca toplulukların doğa olaylarını anlamlandırma ve düzenleme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilir. Kral ve kraliçenin katıldığı ritüellerin ayrıntılı olarak ele alındığı bölümlerde, ayinlerde kullanılan sembollerle tarihsel figürler arasında paralellikler kurulmuştur. Hitit metinlerinde yer alan bazı ayinler, krallığın sosyal yapısının tarihsel gelişimini ve sınıf yapısının oluşumunu anlamak açısından önemli kanıtlar sunmaktadır. "Büyük Meclis" ayinlerinde yapılan sembolik hareketler ve tarihsel olayların ritüellere nasıl yansıtıldığı detaylı olarak açıklanmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 74-104).

> *"Hitit ayinleri, daha ayin ve mit arasında ayrım bulunmadığı kültür düzeniyle ilgili en arkaik ve yazılı olarak belgelenen örnekler olarak dikkat çeker. Burada mit anlatımı, belirli ayin hareketlerinin yapılmasıyla bağlantılıdır. Bu olgu, din sistemlerinde mitle ayin arasındaki oranla ilgili olarak sıkça tartışılan sorun için ve daha geniş manada dinin gelişme tarihini incelemek için oldukça büyük öneme sahiptir." (Ardzinba, 2010, s. 10).*

Bu ifade, mitlerin ayinlerle olan ayrılmaz bağını ve bu bağın tarihsel incelemeler için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Örneğin, bir kral şenliği sırasında gerçekleştirilen ayinlerin, sadece dinî bir görev değil, aynı zamanda tarihsel bir bellek oluşturduğu anlaşılır. Hitit ayinleri ve mitleri incelenirken, mitolojik anlatıların tarihsel gerçekliklerle bağlantılı olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, Hititlerin Fırtına Tanrısı ayinleri sırasında gerçekleştirdikleri ritüellerde, tarihsel olayların izlerini görmek mümkündür. Bu ritüeller, sadece dinî bir anlam taşımakla kalmaz, aynı zamanda Hitit toplumunun sosyal yapısını ve yönetim biçimini de yansıtır. Hitit ayinlerinde mit anlatımlarının önemli bir yer tuttuğu ve bu mitlerin toplulukların tarihsel hafızasını yansıttığı belirtilmiştir (Ardzinba, 2010, ss. 104-124).

> *"Hattuşa arşivlerindeki tabletlerde ayinlerle ilgili tanımlama ve anlatımlar gerek din gerekse dinle sıkı bağlantısı bulunan sanat ve edebiyat araştırmaları için müstesna öneme sahiptir. Örneğin, edebi değere sahip olan belli Hitit eserlerinin çoğu, ayinlerin içinde öğe olarak yer almaktadır." (Ardzinba, 2010, s. 9). (bk. Şekil 21.)*

Hitit metinleri, mitolojik hikâyeleri tarihsel bir bağlamda değerlendirerek toplumsal yapının ve yönetim sisteminin nasıl düzenlendiğine dair bilgiler verir. Örneğin, tabletlerde Fırtına Tanrısına dair hikâyelerin, mevsimsel düzenlemeler ve tarımsal faaliyetlerle bağlantılı olduğu anlaşılır. Eserde, mitlerin çoğunlukla tarihsel olayları ve toplumların kolektif hafızasında yer eden kriz dönemlerini yansıttığı ifade edilmiştir. Özellikle kayıp tanrı mitleri, Hititlerin geçmişte yaşadığı zorlukları ve doğal felaketleri anlatmak için kullanılan mitolojik bir dil olarak değerlendirilmiştir. Hitit toplumunun

tarihsel olaylarını mitler aracılığıyla aktarması ve bu mitlerin ayinler sırasında sürekli tekrarlanması toplumsal hafızada canlı tutulmasını sağlamıştır (Ardzinba, 2010, ss. 125-168). Bu bilgiler, mitolojinin Hitit kültüründe tarihsel olayları anlamlandırmada nasıl bir araç olarak kullanıldığını ve ritüelistik unsurların tarihle nasıl iç içe geçtiğini açıkça göstermektedir.

Graves (2010), Yunan Mitleri isimli eserinin içeriğinde mitoloji ile tarih arasındaki ilişkilerin detaylı bir şekilde ele aldığı bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler, Yunan mitlerinin tarihsel olayları nasıl yansıttığı ve mitlerin eski ritüellerle nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir. Mitlerin tarihi yansıtması ile ilgili olarak: Yunan mitolojisinin geniş bir kısmının politika ve din tarihini yansıttığı belirtmiştir. Örneğin, Bellerophontes'in Khimaera'yı öldürmesi veya Perseus'un Gorgon Medusa'yı katletmesi, Babilli kahraman Marduk'un Tiamat'ı öldürmesiyle karşılaştırılır. Bu anlatılar, MÖ II. binyılda Anadolu ve Yunanistan'a yayılan toplumsal ve dinî değişimleri yansıtmaktadır (Graves, 2010, ss. 18-38). Hera'nın Aigina Adası'na musallat ettiği veba mitinin, aslında MÖ 2. binyılın sonlarına doğru adaya büyük bir göç dalgasını temsil ettiği ifade edilmektedir (Graves, 2010, s. 22). Yunan mitlerinde, Helenlerin ataerkil düzene geçiş süreci anlatılır. Zeus'un hakimiyeti ele geçirmesi ve tanrıçalara boyun eğdirmesi, Yunan toplumunun ataerkil düzene geçişini simgelemektedir (Graves, 2010, ss. 17-25). Theseus'un hikayesi, eski Yunan'da kutsal kralların hüküm süresi dolduğunda ritüel olarak öldürülmesini yansıtır. Theseus'un kurban edilmesi gibi anlatılar, mitlerin eski ritüel uygulamalarla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir (Graves, 2010, ss. 479-503). Bu bölümlerde, mitlerin tarihi gerçeklikleri dramatize ederek anlattığı ve toplumsal değişimleri sembolik öykülerle aktardığı çeşitli örneklerle açıklanmıştır.

> *"Herakles, Daidalos, Teiresias veya Phineus gibi savaşçıların hayatlarının konu edildiği hikayelerin uzun yıllar varlığını koruyabilmesinin nedeni, bunların usta savaşçı isimlerinden ziyade, belli birtakım unvanlar olmasıdır. Bununla beraber, her ne kadar kronolojiyle uzlaştırmak zor olsa da mitler, her zaman kullanıma elverişlidirler, zira, anlatımdaki anlam bozukluklarına rağmen, efsaneler o çağın gelenekleri hakkında önemli ipuçları verir." (Graves, 2010, s. 22).*

Mitolojik figürlerin (örneğin Herakles ve Daidalos) hikâyelerinde, yalnızca fantastik olaylar değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel geleneklerinin izleri bulunmaktadır. Bu anlatılar, o dönemdeki sosyal yapı, savaş yöntemleri ve bireylerin statüleri gibi konularda bilgi verir. Herakles'in on iki görevi, yalnızca kahramanlık

efsaneleri olarak değil, aynı zamanda o dönemdeki toplumsal ve dinî inanışları yansıtan metaforik bir anlatım olarak değerlendirilir.

> *"Kayalıklara hapsedilmiş rüzgarlar ile Lipara Adası'nda yaşayan aile fertleri arasındaki ensest ilişki göz ardı edildiğinde efsanenin geri kalan kısmının tamamen kavimsel göçlerle ilgili olduğu görülür." (Graves, 2010, s. 203).*

Lipara Adası örneği, mitolojik anlatılarda göçlerin nasıl işlendiğini gösterir. Efsaneler, göç eden toplulukların yolculukları, yerleşim süreçleri ve yeni bölgelerdeki entegrasyonları hakkında ipuçları verir. Lipara Adası efsanesi, Yunan kültürünün başka bölgelerle etkileşimini ve göç sürecini açıklayan bir hikâye olarak değerlendirilebilir.

> *"Aiakos'un karmaşık rüyasını anlatan hikâyede geçen üç önemli ayrıntı -Aigina Adası'ndaki meşe ağacının Dadana'dan getirtilen meşe palamudundan yetişmesi, karıncaların Tesalya'dan gelmesi ve Kral Aiakos'un Asopus Irmağı'nın torunu olması- dikkatle incelendiğinde söz konusu tradisyonun, MÖ II. binyılın sonlarına doğru Aigina Adası'na büyük bir göç yaşandığı şeklindeki tarihi bir olayı anlattığı açıktır." (Graves, 2010, s. 22).*

Aiakos'un hikayesi, mitlerin tarihi olayları nasıl kodladığını ve toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini gösterir. Göçler ve yerleşim süreçleri gibi gerçek olaylar, mitolojik hikâyelerle aktarılmıştır. Aigina Adası'na dair mitolojik anlatılar hem göçlerin hem de tarımsal ve sosyal düzenin sembolik bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, toplumsal hafızayı koruma, dönemin olaylarını anlamlandırma ve toplulukların kimliklerini şekillendirme süreçlerinde önemli bir role sahiptir. Mitolojik hikâyeler, yalnızca efsaneler olarak değil, aynı zamanda tarihsel gerçekliklerin sembolik birer anlatımı olarak da değerlendirilebilir.

Yunan mitolojisinin, özellikle Hesiodos'un *Theogonia*'sı gibi eserlerin, Yakındoğu geleneklerinden etkilendiği ve bu mitlerin Yunan toplumundaki tarihsel bağlamla nasıl bütünleştiği anlatan López-ruiz (2012) konuyu şu şekilde açıklamaya çalışmıştır:

> *"Hesiodos'un Theogoniasının belkemiğini oluşturan Soy Miti motifi, Yunan ve Yakındoğu mitolojisi arasındaki sürekliliğin en açık örneklerinden birini sağlar." (López-ruiz, 2012, s. 103).*

Eserde Yunan ve Yakındoğu mitolojilerinde tanrı kuşakları arasındaki ilişkiler detaylandırılmıştır. Yunan mitolojisindeki Kronos figürü ile Yakındoğu'daki El tanrısı arasındaki benzerlikler incelenmiş, mitlerin tarihsel olaylarla nasıl iç içe geçtiği anlatılmıştır (López-ruiz, 2012, ss. 103-153). Alıntıda, Yunan mitolojisinin temel

unsurlarından biri olan *Theogonia*'daki Soy Miti, Yakındoğu mitolojileriyle olan kültürel ve tarihsel bağları açıklar. Bu süreklilik, özellikle tanrılar arasında geçen güç mücadeleleri ve kuşakların değişimi gibi temalar üzerinden izlenebilir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Zeus'un babası Kronos'u devirmesi, Yakındoğu mitolojisindeki Baal'in El tanrısını alt etmesiyle paralellik taşır. Bu tür benzerlikler, kültürel etkileşimlerin zaman içinde mitolojik anlatılara nasıl dönüştüğünü gösterir. Bu bağlamda, mitolojik anlatılar hem tarihsel olayların sembolik ifadeleri hem de toplumsal düzenin yansıması olarak işlev görür.

> *"Kuzeybatı Sami halklarıyla, özellikle de Geç Bronz Çağı'ndan itibaren, Suriye-Filistin bölgesinden Kenanilerle yakın temasa dayandırılabileceğidir. Dolayısıyla, önceden Hitit ya da Mezopotamya etkisi atfedilen Hesiodos'un Theogoniasındaki Soylar Miti gibi kimi ana temalar, edebi kanıtlara yakından bakıldığında ortaya çıkacağı üzere, muhtemelen bu Kuzeybatı Sami halklarınca aktarılmış gibi görünmektedir." (López-ruiz, 2012, s. 13).*

Bu alıntı, Geç Bronz Çağı'ndan itibaren Yakındoğu ve Yunan kültürleri arasındaki temasa odaklanır. Suriye-Filistin bölgesindeki Kenan halklarının mitolojik motifleri, Yunan mitolojisine aktarılan unsurlar arasında yer alır. Örneğin, Yakındoğu mitolojisinde sıkça karşılaşılan kaosun düzenle kontrol altına alınması teması, Yunan mitolojisinde tanrıların düzeni sağlama çabasında kendini gösterir (Burkert, 1998, s. 5). Bu etkileşim, yalnızca mitolojik anlatılarda değil, aynı zamanda bu anlatıların ritüel bağlamında kullanımında da etkili olmuştur. Kenaniler ve Fenikeliler gibi toplumların bu mitolojik temaları, deniz ticareti ve kültürel alışveriş yoluyla Yunan dünyasına taşımış olmaları muhtemeldir.

> *"Hesiodos'un Theogoniası da benzer bir katmanlaşma problemi sunar. Tek fark şudur: Tarihlendirilebilecek arkeolojik eserlerle ya da dilsel özellikler alaşımıyla değil, kaygan mitolojik ve dinsel motiflerle karşı karşıya olduğumuz için, bu mesele öyle kolayca çözülemez." (López-ruiz, 2012, s. 205).*

Bu alıntı, Hesiodos'un *Theogonia*sının mitolojik motiflerin tarihsel katmanlarını yansıttığını ve bu katmanların izini sürmenin zorluğunu vurgular. *Theogonia*, antik toplumların dinî ve sosyal yapılarını yansıtan bir kozmogonidir, ancak bu anlatılardaki motiflerin tarihsel kökenleri, mitolojinin sürekli yeniden işlenmesi nedeniyle tam olarak tespit edilemeyebilir. Örneğin, Yunan mitolojisindeki Titanlar ve Olymposlular arasındaki mücadele, antik toplumların tarihsel savaş ve iktidar değişimlerini sembolize eder. Ancak bu anlatılar, tarihsel gerçeklikten ziyade zamanla gelişmiş ve dinsel bağlamda yeniden yorumlanmış olabilir. Bu bölümde Hesiodos'un *Theogonia*'sının

Yakındoğu kültürleriyle olan bağı ele alınmakta ve mitlerin Yunan toplumunun kültürel belleği olarak nasıl şekillendiği tartışılmaktadır. Özellikle Yakındoğu mitlerinin Yunan edebiyatına etkisi üzerinde durulmaktadır (López-ruiz, 2012, ss. 63-106).

Bu alıntılar, mitolojinin sadece sembolik bir anlatı olmadığını, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal süreçlerin yansıması olduğunu ortaya koyar. Mitoloji, geçmişte yaşanan olayların dinsel ve ritüel bağlamda yeniden yorumlanmasını sağlayarak toplumların kolektif hafızasında bir köprü görevi görür. Hem Yunan hem de Yakındoğu mitolojilerinde görülen ortak temalar, bu toplumlar arasındaki tarihsel etkileşimlerin ve kültürel aktarım süreçlerinin açık bir kanıtıdır.

Mitoloji ile tarih arasındaki ilişkinin Mısır medeniyetindeki anlamını ve etkilerini anlamak için mitolojileri incelemek bizlere ipucu verecektir. Mitoloji, tarihsel olayları yorumlamak, meşrulaştırmak ve halkın hafızasında evrensel bir gerçeklik olarak canlı tutmak için kullanılmıştır.

> *"Tanrılar tekrar ortaya çıkar ve 'ilk kez' söyledikleri sözleri bir kez daha söylerler. Böylece devlette meydana gelen kaçınılmaz değişim, Osiris ile onun oğlu ve halefi arasındaki arketipsel ilişkiyle eşitlenir. Tanrıların ortaya çıkmasıyla mitolojik durum harekete geçer ve onlar geleneksel ifadeleri dile getirirler." (Frankfort, 1961, s. 136).*

Bu alıntı, mitolojinin tarihsel olaylarla nasıl birleştiğini açıklar. Devletin tarihsel dönüşümleri, mitolojik hikâyelerle özdeşleştirilerek evrensel bir düzenin parçası haline getirilmiştir. Osiris'in ölümü ve Horus'un yerine geçmesi, Mısır'da krallık değişimlerinde ritüel olarak yeniden canlandırılmıştır. Bu süreç, tarihsel olayların mitolojik bir bağlama oturtulmasını sağlar. Firavunların tahta çıkışı, Horus'un Osiris'ten görevi devraldığı mitolojik olayla ilişkilendirilir (Frankfort, 1961, s. 45; Hornung, 2004, ss. 9-12). Tahta çıkan firavun, Horus'un bir yansıması olarak görülür ve bu, devlet otoritesinin ilahi bir düzene dayandığını göstermek için kullanılır. Bu durum, tarihsel bir hükümdar değişikliğini mitolojik bir bağlama oturtarak halkın algısında güçlendirmiştir.

> *"Başlangıçta İsis yalnızca kral ile olan ilişkisi bakımından önemliydi; ancak daha sonra- özellikle Osiris miti aracılığıyla- tüm insanlara teselli veren bir figüre dönüştü ve adının Mısır'da ilk kez ortaya çıkışından üç bin yıl sonra, ona Roma İmparatorluğu boyunca, Ren ve Tuna nehirlerine kadar uzanan bölgelerde anıtlar dikilmeye başlandı." (Frankfort, 1961, s. 7).*

Mitolojik figürlerin tarihsel sürekliliği nasıl şekillendirdiğini bu alıntı da görebiliyoruz. İsis, başlangıçta yalnızca kraliyet bağlamında önemli bir figürken, Osiris mitosu aracılığıyla evrensel bir ana tanrıça figürü haline gelmiştir. Bu süreç, mitolojik

temaların yalnızca Mısır'ın tarihsel bağlamıyla sınırlı kalmayıp daha geniş bir coğrafyada benimsenmesine yol açmıştır. İsis kültü, Roma İmparatorluğu döneminde bile popülerliğini korumuş ve sınır bölgelerine kadar yayılmıştır. İsis'in ölümsüz sevgi ve şefkat temalarını içeren mitolojisi, halkın ruhsal ihtiyaçlarına yanıt verdiği için farklı kültürlerde kabul görmüştür. Ren ve Tuna gibi uzak bölgelerde bile tapınaklarının inşa edilmesi, mitolojinin tarihe nüfuz eden bir güç olduğunu kanıtlar.

> *"Memfis Teolojisi'nde yaratılış öyküsü, her şeyin Ptah'ın dile getirilmiş düşüncesi, söylenmiş sözü olarak varlığa geldiğini anlatır." (Frankfort, 1961, s. 20).*

Memfis Teolojisi, tarihsel olayların mitolojik bir çerçevede anlamlandırılmasını sağlar. Ptah'ın yaratılış miti, dünyadaki her şeyin ilahi bir düşünce ve sözle yaratıldığını ileri sürer (Frankfort, 1961, s. 23). Bu, toplumun tarihsel gelişim süreçlerini ve olaylarını evrensel bir düzen içinde yorumlamasına olanak tanır. Mısır'da tapınakların inşası gibi büyük tarihsel projeler, Ptah'ın yaratıcı gücünün bir yansıması olarak görülmüştür. Memfis'teki Ptah Tapınağı hem tanrının yaratıcı rolünü hem de Mısır'ın tarihsel gücünü vurgulamak için tasarlanmıştır. Bu tür yapılar, tarihsel eylemleri mitolojik bir bağlama oturtarak, halkın bu olaylara manevi bir anlam yüklemesini sağlamıştır.

Bu alıntılar ve örnekler, Mısır mitolojisinin tarihsel olayları nasıl dönüştürdüğünü ve anlamlandırdığını açıkça göstermektedir. Mitoloji, tarihsel olayları evrensel bir düzenin parçası olarak sunarken, tarih de mitolojik temaların sürekliliğini sağlayan bir araç haline gelmiştir. Böylece, mitoloji ve tarih, birbirini besleyen ve güçlendiren bir yapı oluşturmuştur. Bu ilişki, Mısır medeniyetinin hem dinî hem de politik sürekliliğini sağlamış, halkın geçmişi ve geleceği algılama biçimini derinden etkilemiştir.

Mitoloji ile tarih arasındaki ilişki, tarihsel olayların mitolojik anlatılarda nasıl yapılandırıldığına ve mitolojinin tarihsel olaylarla nasıl harmanlandığına dair Littleton şunları söylemektedir.

> *"Dumézil burada, erken dönem Roma 'tarihinin' aslında euhemerize edilmiş (insanlaştırılmış) Hint-Avrupa mitolojisi olduğunu ve bu mitin ya da onun içerdiği teoloji ve ideolojinin, antik Hint-Avrupa dili konuşan dünyanın geri kalanı dikkate alınmadan- örneğin İskandinav mitolojisindeki Aesir ile Vanir arasındaki savaş, Hintli Brahman sınıfı ya da İranlı Mainyu gibi olgular göz önüne alınmadan- anlaşılamayacağını ısrarla vurgular." (Littleton, 1966, s. 89).*

Georges Dumézil'in çalışmaları, mitoloji ve tarihsel anlatılar arasındaki sınırları sorgulayan yapısıyla özellikle Hint-Avrupa topluluklarının ideolojik yapılarının

anlaşılmasında önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Yukarıda verilen ifadede Dumézil'in temel savı, erken Roma tarihinin yalnızca kronolojik olayların bir dizisi olarak değil, aynı zamanda *euhemerize* edilmiş, yani tanrısal mitlerin insanlaştırılarak tarihsel figürlere dönüştürüldüğü bir anlatı biçimi olarak ele alınması gerektiğidir. Bu bakış açısı, tarihsel anlatının arka planında mitolojik yapıların sürdürüldüğünü ve söz konusu anlatıların yalnızca Roma'ya özgü değil, geniş bir Hint-Avrupa kültürel-mitolojik sistemin parçası olduğunu öne sürer.

Bu bağlamda Dumézil, Roma'nın kurucu mitlerinin İskandinavya'da Aesir ile Vanir arasındaki savaş, Hint geleneğindeki Brahman sınıfının kozmik rolü ya da İran düalizminin temel figürlerinden Mainyu gibi yapılarla karşılaştırmalı olarak incelenmesini önerir. Bu yaklaşım hem yapısalcı hem de tarihsel anlamlandırmacı bir yöntemle, mitlerin zaman içinde nasıl dönüştüğünü ve kolektif bilinçte nasıl "tarih" hâline geldiğini gösterir. Böylece Dumézil, erken Roma'nın kurumsal ve ideolojik yapısının, daha geniş bir mitolojik evrenin yerelleştirilmiş bir tezahürü olduğunu ileri sürerek, mit ile tarih arasındaki geçirgenliğe dikkat çeker. Kısaca mitolojik temalar, tarihsel gerçekleri anlamlandırmak ve toplumun ideolojik bütünlüğünü pekiştirmek için kullanılmıştır.

> *"Hindistan'da olayların sıralaması şöyledir... Sonuç olarak, İndra Namuci'nin başını kesmeyi başarır... ve böylece güçlerini yeniden kazanır." (Littleton, 1966, s. 150).*

Burada, mitolojik temaların tarihsel ve toplumsal olayların birer alegorisi olarak kullanıldığına dikkat çekilir. Örneğin, İndra ve Namuci'nin mücadelesi hem ilahi hem de toplumsal çatışmaların bir yansımasıdır. Hint mitolojisinde yer alan Indra-Namuci çatışması İndra'nın, şeytani bir figür olan Namuci'yi alt etmesi, tanrısal düzenin yeniden tesisini ve kaybedilen kozmik dengenin geri kazanılmasını simgeler.

> *"...bu şekilde anıları, artık 'tarih' kelimesinin alışılmış anlamında tarih olmaktan çıksalar bile, uzun süre korunmuş oldu." (Littleton, 1966, s. 13).*

Bu ifade ile de yazar, mitolojik anlatıların, tarihsel olayların belleklerde kalıcı hâle gelmesini sağlamak için bir araç olarak kullanıldığını ima eder. Tarih, mitolojik öykülerle dönüştürülerek toplumsal kimliği güçlendiren bir yapıya bürünür. Eserde, mitoloji ve tarih arasındaki ilişki, mitolojik hikâyelerin tarihsel olayları hem yücelten hem de yapılandıran bir araç olarak nasıl işlediğini gösterir. Mitoloji, geçmişin olaylarını romantize ederek veya kutsallaştırarak toplumsal düzeni pekiştirmek ve yeni nesillere

anlamlı bir geçmiş sunmak için kullanılmıştır. Bu bağlamda, Roma tarihi gibi anlatılar, mitolojik bir çerçeveyle toplumsal ideolojiyi ve kimliği destekleyen birer anlatı olarak ele alınır.

Eyuboğlu (1987), Mitolojinin, Anadolu'nun tarihsel gelişimi ve kültürel yapısı üzerinde derin etkileri olduğunu; mitosların aslında tarihin birer parçası olarak kabul edilebileceği belirtmektedir. Özellikle, Anadolu'nun tarihinin mitolojik anlatılarla iç içe geçtiği ve bu söylencelerin Anadolu insanının yaratıcılığını, düşünsel yapısını şekillendirdiği ifade edilmektedir. Tarihin, yalnızca olayların sıralanışı değil, aynı zamanda inançlarla beslenmiş bir anlatılar dizisi olduğu vurgulanır (Eyuboğlu, 1987, ss. 29-35). Hititler öncesi dönemin mitoslarının, Anadolu tarihinin anlaşılmasında önemli bir rol oynadığı, bu mitosların tarih öncesi dönemlerden itibaren yazıya aktarılmasıyla birlikte korunduğu belirtiliyor. Hitit ve diğer Anadolu uygarlıklarının inanç ürünlerinin incelenmesiyle, tarihin sadece olaylardan değil, aynı zamanda mitolojik anlatılardan da oluştuğu anlaşılmaktadır (Eyuboğlu, 1987, ss. 305-310). Ayrıca, Anadolu mitolojisinin Yunan ve Roma mitolojisi üzerindeki etkisi, bu kültürlerin birbirinden nasıl beslendiği ve tarihsel süreçte mitolojinin nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır. Mitolojik anlatıların, tarihin farklı dönemlerinde yeniden şekillenerek halk arasında yaygınlaştığı ve kültürel mirasın bir parçası olarak aktarıldığı belirtilmiştir (Eyuboğlu, 1987, ss. 317-125). Bu bölümler, mitolojinin sadece inanç sistemi değil, aynı zamanda tarihsel bir belge olarak da değerlendirilebileceğini göstermektedir. Mitolojik anlatılar, Anadolu'nun geçmişine ışık tutan birer tarihsel kaynak olarak ele alınmıştır.

> *"Anadolu söylencelerini oluşturan varlıkları tanrılardan, tanrıçalardan, devlerden, onlarla ilgili olaylardan kurulu bir bütün içinde değil, günümüzde söylenen kimi halk öykülerinin kaynaklarına vararak, böyle bir çaba göstererek araştırmak, kavramaya çalışmak gerekir." (Eyuboğlu, 1987, s. 360).*

Bu alıntı, mitolojinin yalnızca efsanevi anlatılardan ibaret olmadığını, tarihsel bir temele dayandığını gösterir. Mitolojinin içerdiği tanrı ve tanrıça hikâyeleri, tarihsel süreçte toplumların sosyal yapıları ve inançları hakkında bilgi verir. Anadolu'da tanrılarla ilgili söylenceler, yerel halkın yaşam biçimini, sosyal organizasyonunu ve dinî ritüellerini anlamak için tarihsel bir veri kaynağıdır. Hititlerin hava tanrısı Teşup, yalnızca bir mitolojik figür değil, aynı zamanda Hititlerin doğayla olan ilişkilerini düzenleyen tarihsel bir olguya işaret eder. Bu tanrının önemini kavramak, Hititlerin tarıma dayalı ekonomisini ve doğa olaylarına duydukları saygıyı tarihsel bir perspektifle anlamayı sağlar.

> *"Hitit öncesinden beri belli inanç varlıklarının yaşatıldığını, sürdürüldüğünü, yalnız adların biraz değiştirildiğini öğreniyoruz. Çağlar akıp giderken eskilerle yenilerin kaynaşmasına olanak sağlayacak birikimleri de yaratıyor." (Eyuboğlu, 1987, ss. 331-332).*

Mitoloji, tarihsel süreçte süreklilik ve dönüşüm özelliği taşır. Bir uygarlığın mitolojik unsurları, yeni gelen uygarlıkların inanç ve anlatılarıyla birleşerek farklı formlarda yaşamaya devam eder. Bu, mitolojinin tarih boyunca bir bilgi aktarım aracı olduğunu gösterir (Eliade, 2001, s. 14). Hitit mitolojisindeki tanrıça Hepat, daha sonra Frig mitolojisinde Kibele'ye dönüşmüştür. Bu süreç, tarih boyunca inanç sistemlerinin ve kültürel unsurların bir süreklilik içinde nasıl aktarıldığını gösterir (Erhat, 1996, s. 184). Hititlerden Friglere geçen bu mitolojik figür, aynı zamanda toplumsal yapıda kadının yerini ve doğayla kurulan ilişkinin tarihsel boyutunu anlamaya da yardımcı olur.

> *"Anadolu uygarlığının önemli bir ürünü olan bu kutsal varlıklar bütünü, 'mitoloji' adinî verdiğimiz çalışma dalı, Anadolu insanının geçirdiği gelişim aşamalarını, düşünme atılımlarını gösteren birer kesin kanıttır." (Eyuboğlu, 1987, s. 296).*

Mitoloji, tarihsel gelişim sürecinde toplumların düşünce yapılarını anlamak için bir araçtır. Anadolu'da farklı uygarlıkların mitolojik anlatıları, bu uygarlıkların dünya görüşlerini ve tarihsel evrimlerini yansıtır. Mitolojideki değişim, toplumların düşünce yapılarındaki değişimi de gözler önüne serer. Sümer ve Hitit söylencelerinde geçen yaratılış efsaneleri, insanın doğaya bakış açısının tarihsel olarak nasıl şekillendiğini gösterir. Sümer mitolojisindeki Tiamat'ın öldürülmesi ve dünyaya düzen getirilmesi, bir tarihsel dönemdeki kaos ve düzen arayışını sembolize eder.

> *"Sanat söylenceyi, söylence de sanatı geliştirir durumdadır. Bir tanrı, tanrıça yontusu incelendiğinde söylenceyle ilgili konu yanında, sanat bakımından da önemli özelliklerle karşılaşılır." (Eyuboğlu, 1987, s. 312).*

Mitolojinin, tarih boyunca sanatı geliştiren ve yönlendiren bir kaynak olduğu belirtilmektedir. Tanrı ve tanrıçaların yontuları, dönemin inanç sistemlerini yansıttığı kadar tarihsel gelişimin de bir belgesidir (Martino, 2022, s. 10). Bu sanatsal eserler, mitolojinin tarih boyunca kültürel kimliği nasıl şekillendirdiğini anlamamıza yardımcı olur. Yazılıkaya'daki kaya kabartmaları, Hitit mitolojisinin tarihsel süreçte nasıl somutlaştığını gösterir. Bu kabartmalar, Hititlerin tanrılarına olan inançlarını ve sosyal yapılarını belgelemekle kalmamış, aynı zamanda gelecekteki sanat eserleri için bir model oluşturmuştur.

Eserden alınan alıntılar ve örnekler ışığında, mitoloji ile tarih arasındaki ilişki şu şekilde özetlenebilir: Mitoloji tarihin hafızasıdır. Mitolojik hikâyeler, toplumların tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri anlamanın anahtarıdır. İnançlar, toplumsal yapı ve kültürel kimlik mitolojik anlatılar üzerinden aktarılmıştır. Mitoloji, tarih boyunca farklı uygarlıklar arasında bir köprü görevi görerek, inançların ve anlatıların sürekli bir dönüşümle aktarılmasını sağlamıştır. Mitolojik unsurlar, doğa olaylarını anlamlandırmak için tarihsel bir bağ oluşturmuş ve toplumların yaşam biçimlerini bu bağ üzerinden düzenlemiştir. Bu bağlamda mitoloji, sadece bir anlatılar bütünü değil, aynı zamanda tarihsel kimliği şekillendiren ve geleceğe aktaran bir yapı taşı olarak görülebilir.

Kramer'in "Sümer Mitolojisi" adlı eserinde mitoloji ile tarih arasındaki ilişkiyi doğrudan ifade eden içerikler yer almaktadır. Bu ilişki, özellikle mitolojik anlatıların tarihsel süreçleri yansıtması ve kültürel kurumların mitolojik temellerle açıklanması yoluyla ortaya çıkmaktadır.

> *"Koca Dağ Enlil olmaksızın,*
> *Hiçbir kent kurulmaz, hiçbir ev yapılmazdı,*
> *Hiçbir ahır kurulmaz, hiçbir ağıl çatılmazdı,*
> *Hiçbir kral başa geçmez, hiçbir en-rahip doğmazdı,*
> *[...]*
> *Doğurgan kalabalık, insanoğlu,*
> *Yatak odalarında yatamaz (?)*
> *Dört ayaklılar, hayvanlar, döl veremez,*
> *Çiftleşemezlerdi." (Kramer, 2013, s. 14).*

Bu alıntı, Sümer mitolojisinde Enlil'in yalnızca doğa düzeninden değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal yapıdan da sorumlu kılındığını göstermektedir. Kentlerin, yönetim yapılarının ve toplumsal işlevlerin doğrudan tanrısal bir irade ile açıklanması, mitoloji ile tarihsel kurumların iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

Harva'nın "Altay Panteonu" adlı eserinde ortaya koyduğu üzere, Altay mitolojisi yalnızca kozmogoniyi açıklamakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal süreçlerin anlamlandırılmasında da belirleyici bir rol üstlenir. Harva'nın ifadesiyle yaradılıştan, türeyişe, üretimden, doğuma, evlenmeden, ölüme ve avlanmaya kadar pek çok inanç, merasim ve ritüel Altay halklarında sebep-sonuç ilişkisi içinde kutsalla ilişkilendirilmiş durumdadır (Harva, 2014, s. X) ifadesi, mitolojinin yaşamın tüm evrelerine nüfuz ettiğini açıkça ortaya koyar. Bu durum, kutsalın tarihsel alanla nasıl bütünleştiğini gösteren bir örnek olarak, doğum ritüellerinde ruhsal varlıkların koruyuculuğuna başvurulması ya da

ölüm sonrası anma törenlerinin belli günlerde yapılması gibi uygulamalarda gözlemlenir. Aynı şekilde, evrenin eylem olarak ortaya çıkışını, tanrısal bir eylemin sonuna bağlayarak sebep-sonuç ilişkisi içinde yan yana getirir (Harva, 2014, s. XI) şeklindeki açıklama, tarihsel olayların mitolojik anlatılar aracılığıyla nasıl neden-sonuç temelli biçimde düzenlendiğini ortaya koyar. Örneğin, kozmik düzenin tesisi sırasında doğanın katmanlara ayrılması veya gökyüzünün bir sütunla desteklenmesi gibi anlatılar, yalnızca sembolik değil, tarihsel olarak mekân ve zaman algısının da şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Altay mitolojisi, geçmişin yalnızca bellekte saklanan bir anlatısı değil; toplumsal kurumların ve kültürel değerlerin temellendirildiği bir tarihsel kaynak işlevi de görmektedir.

Hamilton'un şu ifadesi mitolojinin yalnızca edebi ya da dinsel bir anlatı değil, aynı zamanda bir toplumu anlamlandırma aracı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

> *"Yunan ve Roma mitolojisinin, insan ırkının çok eski zamanlarda nasıl düşündüğünü ve hissettiğini bize gösterdiği genel olarak kabul edilir... Bu mitler, erken dönem Yunanlıların nasıl insanlar olduklarına dair bolca ışık tutar- ki bu, entelektüel, sanatsal ve hatta politik anlamda onların torunları olan bizler için, insanlık tarihinin genelinden daha önemli bir mesele gibi görünmektedir." (Hamilton, 1942, s. 5).*

Bu cümlede Hamilton, mitolojinin tarihe etkisini, onun bir toplumun zihinsel, sanatsal ve politik yapısının bir yansıması olduğu fikriyle temellendirir. Mitoloji, tarihsel bir belge gibi işlev görmese de kolektif bilincin oluşmasında belirleyici bir rol oynar. Öncelikle, mitolojinin entelektüel mirasa etkisi incelendiğinde, Antik Yunan'da doğa olaylarını açıklamaya yönelik ilk felsefi sorgulamaların mitolojik zemin üzerinde yükseldiği görülür. Örneğin, Homeros ve Hesiodos gibi erken dönem ozanlar tanrıların doğasını sorgularken aynı zamanda doğayı anlamlandırma çabasına girişmişlerdir. Bu bağlamda Hesiodos'un "Theogonia" adlı eseri evrenin, tanrıların ve insanın kökenine dair düzenli bir kozmoloji sunar ve bu yönüyle erken bir tarih yazımı işlevi görür (West, 1966, s. 1).

Hamilton'un ifadesinde özellikle vurgulanan politik boyut, mitolojinin şehir-devlet organizasyonları üzerindeki etkisini anlamamıza da yardımcı olur. Örneğin, Atinalılar Athena'yı şehrin koruyucusu olarak benimseyerek politik erk ile dinî mitos arasında bir bağ kurmuşlardır (Burkert, 1985, ss. 85-86; Hamilton, 1998, s. 393). Benzer şekilde Roma'da Mars kültü, savaşçı kimliğin tarihsel sürekliliğini sağlamak için kullanılmıştır. Bu yönüyle mitoloji, yalnızca bir geçmiş anlatısı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin meşrulaştırıcı ideolojisidir.

Sonuç olarak, Hamilton'un belirttiği üzere, mitoloji sadece geçmişi anlamak için bir araç değil, aynı zamanda bir halkın tarihsel bilinç yapısını anlamlandırmak için birincil kaynaktır. Mitoloji, yazılı tarih öncesinde hem hafıza hem de meşruiyet üretmiş; sonrasında ise tarihsel sürecin sanatsal, felsefi ve politik zeminini şekillendirmiştir.

Napoli (2011), eserinde Homeros ve Hesiodos'un tarihi açıdan önemini vurgulamış ve bu sanatçıların anlatılarının tarih açısından önemini belirtmiştir.

> *"MÖ 750–650. Antik Yunan şairleri Hesiodos ve Homeros, Yunan mitolojisi hakkında ilk bilgileri bize veren öyküleri yazarlar. Hesiodos'un Theogonia adlı eseri, dünyanın ve tanrıların kökenlerini anlatır. Homeros'un İlyada'sı Truva Savaşı'nı, Odysseia'sı ise Odysseus'un Truva'dan Yunanistan'a dönüş yolculuğunu anlatır." (Napoli, 2011, s. 158).*

Bu pasaj, mitolojik anlatıların tarihsel olayları (örneğin, Truva Savaşı) aktarmada bir araç olarak nasıl kullanıldığını gösterir. Homeros ve Hesiodos'un eserleri, Yunan mitolojisinin hem tarihi bir kaynak hem de kültürel bir rehber olarak nasıl işlev gördüğünü gösterir. *Theogony*'de dünyanın ve tanrıların kökeni, *İlyada* ve *Odysseia*'da Truva Savaşı'nın anlatımı, tarihsel olayların mitolojik bir çerçeveyle aktarılmasına örnektir. Bu eserler, Yunan toplumunun kolektif hafızasında tarihsel gerçeklik ile mitolojik unsurların iç içe geçmesini sağlamış ve kuşaklar boyunca kültürel bir bağ oluşturmuştur.

> *"Ama savaş hâlâ bitmemişti, çünkü Helen Truva surlarının ardında bir yerde saklanıyordu ve Kral Menelaos onu geri istiyordu. O anda Odysseus'un aklına dahiyane bir fikir geldi: Yunanlıların dev bir tahta at yapmalarını ve en iyi savaşçılarını onun içine gizlemelerini önerdi." (Napoli, 2011, s. 151).*

Truva Savaşı'nın mitolojik anlatılar ve tarihsel kayıtlar arasında bir köprü oluşturduğu görülmektedir. Bu tür hikâyeler, tarihsel olaylara anlam ve bağlam kazandırmak için kullanılmıştır. Truva Savaşı'nın mitolojik anlatımı, tarihsel bir olayın kahramanlık, strateji ve tanrısal müdahalelerle zenginleştirilerek sunulmasıdır. Truva Atı hikâyesi gibi unsurlar, tarihsel olaylara dramatik bir boyut katarak, bu olayların hatırlanmasını ve hikayeleştirilmesini sağlamıştır (Murphy, 2017, s. 17). Bu tür anlatımlar, tarihsel gerçeklerin mitoloji yoluyla yeniden şekillendirilmesi ve kolektif bir anlam kazandırılması için güçlü bir araçtır.

> *"MÖ 29-19. yıllarda Romalı şair Virgil, Aeneis adlı eseri yazar; bu eser, Truva Savaşı'ndan sonra Truvalı asker Aeneas'ın yolculuklarını anlatır. Aeneas, antik Romalıların mitolojik atasıdır." (Napoli, 2011, s. 159).*

Virgil'in Aeneid'i, Roma ve Yunan mitolojilerini tarihsel bir bağlamda birleştiren önemli bir eser olarak vurgulanır. Virgil'in *Aeneid*'i, Roma'nın köken hikayesini Truva Savaşı ile ilişkilendirerek mitolojiyi bir meşruiyet aracı olarak kullanır. Aeneas'ın Truva'dan kaçıp Roma'nın kurucusu olarak mitolojik bir rol üstlenmesi, tarih ve mitolojinin iç içe geçtiği bir örnektir. Bu durum, Roma'nın kendi tarihini Yunan mitolojisiyle bağdaştırarak kültürel mirasını zenginleştirme çabasını da yansıtır.

Mitoloji, tarihsel olayları dramatize ederek veya anlamlandırarak toplumların kolektif hafızasını ve kimliğini şekillendirmiştir. Homeros ve Hesiodos'un anlatıları gibi mitolojik eserler, tarihsel olayları sadece belgelemekle kalmamış, aynı zamanda bu olaylara ahlaki, kültürel ve dinî anlamlar katmıştır. Aynı şekilde, mitolojik hikâyeler tarihsel süreçlere bir anlam kazandırarak toplumsal kimliklerin inşasında rol oynamıştır. Böylece mitoloji, tarih ile güçlü bir simbiyotik ilişki kurmuş ve her iki alan da birbirini zenginleştirmiştir (Yayan & Hekimoğlu, 2023, ss. 634-235). Bu alıntılar, mitolojinin sadece dinî veya kültürel bir öğe değil, aynı zamanda tarihsel olayların ve toplumların kendilerini anlamlandırma süreçlerinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Vernant (2017), mitolojinin yalnızca kültürel bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda tarihsel düşüncenin oluşumunda belirleyici bir kaynak olduğunu yönündedir. Ona göre mit, toplumla çift yönlü bir ilişki içindedir; *"Mit bir toplumda, toplum da mitlerinde hangi sınırlar içinde, hangi biçimler altında belirir?"* ifadesi bu karşılıklı belirlenimi vurgular (Vernant, 2017, s. 11). Bu bağlamda mit, salt anlatı değil, tarih ve felsefe gibi söylem biçimleriyle de ilişki kuran bir yapıdır. Mitin mit olmayan kavramlarla bir arada kullanılması, özellikle mitin tarih ve felsefe karşısındaki konumunu tartışmak için gereklidir ifadesi bu yaklaşımı temellendirir. Antik Yunan'da Thukydides'in tarih anlayışı, mitin temsil ettiği olağanüstü anlatımı geri plana iterken olay örgüsündeki nedensel düzeni esas alır. Thukydides'in tarihsel söylemi olağanüstü olanın küçümsemeyle geri itilmesiyle birleşir (Vernant, 2017, s. 239). Böylece mitolojik anlatıdan tarihsel düşünceye geçiş, "Mythos ile logos" arasındaki mesafenin artışıyla açıklanır; *"Mythos ile logos arasındaki uzaklık şimdi o denli fazladır ki iletişim kurulamaz; konuşma olanaksızdır, kopuş tamamlanmıştır"* (Vernant, 2017, ss. 242-243). Ancak bu kopuş, mitin tarihsel çözümleme dışında kaldığı anlamına gelmez; çünkü tarihsel filoloji ve yapısal çözümleme yöntemiyle mitin kökeni, evrimi ve değişen anlamı izlenebilir. "*Yöntem tarihseldir, oluşa ilişkindir... miti tarih içinde eritir*" ifadesi, mitin

tarihsel süreç içindeki dönüşümünün izini sürmenin önemini vurgular (Vernant, 2017, s. 265). Bu yaklaşım, mitolojiyi durağan bir anlatı formu olarak değil, tarihsel düşüncenin oluşumuna zemin hazırlayan dinamik bir yapı olarak konumlandırır.

Mitolojik anlatılar, yalnızca geçmişi yansıtan anlatılar olarak değil, aynı zamanda toplumsal belleği yeniden kuran, güncel ihtiyaçlara yanıt veren ve tarihsel olaylara anlam kazandıran birer söylem formu olarak işlev görmektedir. Dougherty'nin "The Poetics of Colonization" adlı eserinde belirttiği gibi, Yunanların geçmişe dair anlatıları, bugün akademik disiplinler arasında net sınırlarla ayrılmış olan tarih, edebiyat ve mitoloji gibi söylem alanlarını bir araya getirerek kurgulanmıştır. Bu bağlamda, kolonizasyon anlatılarının amacı yalnızca geçmişin aktarımı değil, aynı zamanda içinde üretildikleri dönemin ihtiyaçlarına da hizmet etmektir. Dougherty bu durumu şu sözlerle ifade eder:

> *"Yunanların geçmişe dair anlatıları, bizim bugün ayrı tuttuğumuz söylemleri bir araya getirir. […] Bu anlatılar geçmişi anlatsalar da aynı zamanda anlatının üretildiği dönemin ihtiyaçlarına da cevap vermelidir; anlatının önemi, olguların doğru bir şekilde yansıtılmasından çok, iç tutarlılığına ve kültürel değerini sürdürebilmesine dayanır. Bu nedenle, tarihsel, edebi, mitolojik ve efsanevi unsurlar, eylemi temsil etmek ve meşrulaştırmak için gerektiği gibi birleştirilir." (Dougherty, 1993, s. 5).*

Bu yaklaşım, mitolojinin salt bir "geçmiş anlatımı" değil, aynı zamanda kültürel bellekte "meşruiyet üretme" aracı olarak da kullanıldığını gösterir. Örneğin, bir koloninin kuruluşu mitolojik bir cinayet anlatısı ya da Delphoi kehaneti ile ilişkilendirilerek yalnızca siyasi bir olay değil, aynı zamanda kutsal bir görev olarak sunulur. Böylelikle tarihsel gerçekliğin kendisi değil, anlatının kültürel işlevi öne çıkar.

Benzer şekilde, Hayden White'ın tarihsel anlatı kuramı da mitolojik söylemin tarih bilimiyle kurduğu ilişkinin doğasını anlamaya katkı sunar. White'a göre tarihsel anlatılar da tıpkı mitolojik anlatılar gibi, "anlamlandırılamayanı anlamlı kılmak" için belirli anlatı stratejilerine ve kültürel formlara başvurur. Dougherty'nin de alıntıladığı şekliyle White şöyle der:

> *"White, anlatı söyleminin genelde bilinmeyen, esrarengiz ya da gizemli olanı anlamlandırmak için metafizik kavramları, dinî inançları ya da hikâye biçimlerini kullandığını öne sürer- başka bir deyişle, 'bilinmeyeni tanıdık hâle getirmek' için." (Dougherty, 1993, s. 5).*

Bu bağlamda mitoloji, tarihsel olayları yalnızca betimleyen değil, onları yorumlayan ve anlamlandıran bir mekanizmadır. Özellikle koloni kuruluşları gibi siyasi dönüşümleri, mitolojik kalıplar aracılığıyla yeniden kurgulayan anlatılar, sadece geçmişi

değil, toplumsal düzeni de inşa eden kurucu söylemler haline gelir. Dolayısıyla, mitoloji, tarih bilimi için hem kaynak hem de söylem düzleminde bir model teşkil eder.

Lincoln (1999), mitolojik anlatıların tarih bilimi üzerindeki etkisini değerlendirirken, bu anlatıların yalnızca içerikleriyle değil, aynı zamanda hangi kelimelerle, nasıl bir yapı ve tonla aktarıldıklarıyla da anlam kazandığını unutmamak gerekir. Lincoln bu durumu şu sözlerle vurgular:

> *"İnsanların kullandığı kelimelerde ve bu kelimeleri kullanma biçimlerinde büyük anlamların saklı olduğu yaygın bir gerçektir; aynı şekilde, anlattıkları hikâyelerde ve bu hikâyelerin nasıl anlatıldığı konusunda da çok şey söz konusudur." (Lincoln, 1999, s. ix).*

Bu ifade, mitolojik anlatıların tarihsel anlatılar üzerindeki etkisini yalnızca "ne anlatıldığı" değil, "nasıl anlatıldığı" bağlamında da ele almamızı gerekli kılar. Zira tarihsel gerçeklik, doğrudan bir yansıma olmaktan ziyade, çoğu kez mitolojik ve kültürel filtrelerden geçirilerek anlamlandırılır. Mitler; tanrılar, kahramanlar ya da kutsal kurucular aracılığıyla geçmişi anlatırken aynı zamanda o geçmişin nasıl hatırlanması gerektiğini de biçimlendirir (Bayat, 2010, s.12; Yayan & Hekimoğlu, 2023, s. 634). Bu noktada mitolojinin tarih bilimi üzerindeki etkisi hem içeriğin hem de anlatım tarzının toplumsal ideolojilere, politik amaçlara ve kültürel beklentilere göre şekillenmesine yol açar. Örneğin, bir koloninin ya da kentin kuruluşunu anlatan efsane, yalnızca bir tarihsel olayı değil; aynı zamanda o toplumun kendini nasıl gördüğünü, geçmişi nasıl yorumladığını ve bu geçmişe nasıl bir otorite yüklediğini de gösterir. Lincoln'ın ifadesi, işte bu çok katmanlı anlatı yapısının ve söylem tercihlerinin tarihsel bilgi üretiminde ne denli belirleyici olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mitolojik anlatılar, yalnızca tarihsel bir bilgi kaynağı olarak değil, aynı zamanda bu bilginin nasıl biçimlendirildiğini, hangi kelimeler ve hangi anlatı stratejileriyle topluma aktarıldığını gösteren güçlü ideolojik araçlardır.

Mitoloji, insanlığın tarihsel gelişimini anlamlandırmakta sadece anlatı düzeyinde değil; aynı zamanda bir epistemolojik kaynak, sembolik hafıza ve kültürel kodlar bütünü olarak önemli rol oynamaktadır. Tarih öncesi dönemlerden itibaren mitolojik anlatılar, bireylerin ve toplumların doğa, toplum ve evren karşısındaki konumunu anlamlandırmalarında belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Bu nedenle mitoloji, tarih

biliminin yalnızca yardımcı bir unsuru değil, tarihsel olayların içsel anlam katmanlarını çözümlemede vazgeçilmez bir veri kaynağıdır.

Çoban & Özarslan'a (2003) göre, mitoloji tarihöncesi toplumların doğayla ve toplumsal düzenle kurduğu ilişkilerin aynasıdır. Onlara göre, mitoloji tarihsel olayların toplumsal bilinçteki yansımasıdır ve bu yönüyle tarihsel bağlamların kültürel temsillerini taşır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 261–262). Bu perspektif, mitolojik anlatıların sadece dinî değil, ideolojik yapıları da biçimlendirdiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, tarih bilimi için mitler; bir dönemin ruhunu, düşünsel yapısını ve toplumsal ilişkilerini anlamaya dönük birer sembolik metin olarak değerlendirilebilir.

Campbell'in (1992) eserleri mitolojinin tarihsel gerçeklikle nasıl iç içe geçtiğini gözler önüne serer. Örneğin, Truva Savaşı'nın mitolojik bir anlatı olmasına rağmen Heinrich Schliemann tarafından yapılan kazılarda tarihsel bir karşılığı olduğunun bulunması, mitlerin arkeolojik araştırmalarda rehber işlevi görebileceğini kanıtlamaktadır (Campbell, 1992, s. 153). Campbell, mitolojiyi yalnızca geçmişin değil, kolektif bilinçaltının ve kültürel sürekliliğin de bir yansıması olarak değerlendirir (Campbell, 1992, s. 473).

Lévi-Strauss (2013) ise mitoloji ile tarih arasındaki farkın yöntemsel olduğuna işaret eder; mitolojinin statik ve döngüsel bir yapı sunduğunu, tarihin ise değişime açık ve ardışık bir sistem olduğunu belirtir (Lévi-Strauss, 2013, s. 73). Ancak her iki sistem de geçmişin anlaşılmasında tamamlayıcı bir rol oynar. Mitler, özellikle yazılı tarihin bulunmadığı toplumlarda kolektif hafızayı oluşturan temel yapılardır ve bu hafıza, tarihsel olayların sürekliliğini sağlayan bir mekanizma görevi görür (Lévi-Strauss, 2013, ss. 70, 75).

Eliade'nin "model tarih" kavramı ise mitolojinin tarih bilimi açısından nasıl bir çerçeve sunduğunu açıklar. Eliade'ye göre mitler yalnızca geçmişi anlatmaz; aynı zamanda geçmişin kutsallığını bugüne taşır. Bu tekrarlar, tarihsel olayların sürekli yeniden yaşanmasını ve kutsal bir düzen içinde anlamlandırılmasını sağlar (Eliade, 2005, ss. 460–508). Mitolojinin zaman algısı döngüseldir; bu yönüyle tarihsel sürekliliğin temsili ve toplumsal kimliğin inşasında etkili bir işlev taşır. Armstrong'un da belirttiği gibi, bazı tarihsel olaylar mitolojik anlatılara dönüşerek yalnızca maddi gerçeklikleri değil, aynı zamanda bir toplumun kimliğini ve ahlaki değerlerini şekillendiren sembollere

dönüşür (Armstrong, 1998, s. 36). Bu durum, mitolojinin tarih bilimi için yalnızca olayları değil, olayların yorumunu ve anlamlandırılmasını da içeren bir veri kaynağı olduğunu gösterir.

Mitin toplumsal hafıza ve kimlik inşasındaki rolü, kazılarla ortaya çıkarılan eserler üzerinden de açıkça izlenebilir. Eliade'nin model tarih kavramının sunduğu kuramsal çerçeve, Uruk Vazosu'ndan Agade'nin Laneti tabletlerine kadar uzanan örneklerde gözlemlenen arkeolojik kanıtlarla pekişmektedir. Uruk kazılarında ortaya çıkarılan "Uruk Vazosu" (MÖ 3200–3000), İnanna kültünün hem mitolojik hem de toplumsal yönünü yansıtan en önemli eserlerden biridir. Vazo üzerindeki kabartmalarda tarımsal ürünlerin İnanna'ya sunulması, bereket mitlerinin doğrudan arkeolojik bir temsili olarak karşımıza çıkar. Bu eser, Sümer mitolojisinde İnanna'nın bereket ve üretimle ilişkisinin ritüel pratiklere nasıl yansıdığını göstermektedir (Frankfort, 1970, ss. 25-27).

Ur'da yapılan kazılarda gün yüzüne çıkarılan "Standart of Ur" (MÖ 2600), savaş ve barış sahnelerini iki ayrı panelde göstermektedir. Her ne kadar doğrudan bir mitolojik metin olmasa da bu eser Mezopotamya'daki iktidar ve düzen anlayışını mitolojik ideolojinin bir yansıması olarak sergiler. Barış sahnesinde düzen ve refah, savaş sahnesinde ise tanrısal zaferin simgesi öne çıkar. Bu durum, Gılgamış Destanı'ndaki "kralın hem savaşçı hem de düzen kurucu" işleviyle paralellik göstermektedir (Woolley, 1934, ss. 109-110).

Nippur'da Ekur Tapınağı'nda yapılan kazılarda ele geçen kil tabletler, Agade'nin Laneti'nin anlatısını destekler niteliktedir. Bu metinlerde, Enlil'in kentine yönelik saygısızlıkların felaketlere yol açtığına dair kayıtlar yer almaktadır. Bu buluntular, edebi anlatı ile arkeolojik belge arasındaki yakınlığı göstermesi bakımından dikkate değerdir (Cooper, 1983, ss. 51-63).

Nineveh'te Asurbanipal Kütüphanesi'nde bulunan Gılgamış tabletleri, mitin yalnızca sözlü bir gelenek olmadığını, aynı zamanda yazılı kültür aracılığıyla toplumsal belleğin parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu buluntular, destanın yalnızca edebi bir metin değil, toplumun tarihsel hafızasını arkeolojik bir kayıtla destekleyen bir yapı taşı olduğunu kanıtlamaktadır (George, 2003, ss. 1-2).

Sonuç olarak, mitoloji ile tarih bilimi arasındaki ilişki; karşıtlıktan çok, tamamlayıcılık ilkesine dayanır. Mitolojik anlatılar tarih bilimi için hem kaynak hem yöntem hem de yorumlayıcı çerçeve sunar. Arkeolojik bulgulardan tarihsel yorumlara kadar geniş bir alanda mitoloji, geçmişi anlamlandırma süreçlerinde rehber niteliği taşır. Tarih, mitler sayesinde sadece olayların dizilimi olmaktan çıkar; aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin inşasına dair sembolik bir yolculuğa dönüşür.

2.6. MİTOLOJİK ARKETİPLERİN KÜLTÜRLERARASI YOLCULUĞU

Mitolojik anlatılar, insanlık tarihinin en eski ifade biçimlerinden biri olarak, toplumsal bilinçte evrenin, yaşamın ve ölümün anlamlandırılmasında merkezi bir rol oynamıştır (Albayrak, 2017, s. 953). Kültürler farklı coğrafyalarda ve dönemlerde şekillenmiş olsalar da ortak arketipler üzerinden benzer anlatılar üretmişlerdir. Bu bağlamda ölüm-diriliş arketipi ve buna bağlı olarak gelişen döngüsel zaman anlayışı, mitolojilerin evrensel boyutunu gözler önüne seren en güçlü anlatı temalarından biridir. Mevsimlerin değişimi, doğanın kuruyup yeniden canlanması ya da kutsal figürlerin yeraltına inişi ve geri dönüşü, yalnızca doğayı değil, insanın içsel ve toplumsal düzenini de açıklamaya yönelik sembolik modeller sunar. Bu anlatılar, yalnızca mitik karakterlerin yaşantılarını değil, aynı zamanda kültürel zaman algısını ve ritüel düzenini de kurar. Farklı uygarlıkların mitolojilerinde gözlemlenen bu arketipik yapı, tematik düzeyde şaşırtıcı benzerlikler taşır ve mitolojinin kültürlerarası yayılımını da destekler niteliktedir. Aşağıda incelenecek olan Sümer, Hitit, Yunan, Mısır, Frig, Fenike, Orta Amerika ve Kuzey Amerika yerli kültürlerine ait sekiz anlatı, bu evrensel yapının kültürel yansımalarını gözlemlemek açısından örnek teşkil etmektedir

Dumuzi'nin Yeraltına İnişi (Sümer Mitolojisi)

> *"Dumuzi'yi al götürün, o gidecek yeraltına... O gitsin, benim yerime o ölsün! Kardeşim Utu, ben senin kız kardeşinim, ben senin tanıdığınım. Gökyüzüne yükseldiğimde, beni yükselten sensin. Yeraltına indiğimde, beni indiren sensin. Şimdi, güneş tanrısı Utu, beni kurtar! Benim ellerimi, Enkidu'nun ellerinden kurtar! Benim ayaklarımı, Enkidu'nun ellerinden kurtar! Beni annemin tapınağına götür, Nanna'nın tapınağına götür!" (Kramer, 1963, ss. 153-160).*

Bu alıntı, Dumuzi'nin yeraltına inişini ve onun yerine geçişini anlatır. İnanna'nın, güneş tanrısı Utu'ya yakarışı ve Dumuzi'nin yeraltına gönderilişi, Sümer mitolojisinde mevsimsel döngülerin ve doğurganlığın sembolik bir anlatımıdır.

Telepinu'nun Kayboluşu (Hitit Mitolojisi)

> *"Tanrı Telepinu öfkelendi, ülkeyi terk etti... Ekilen tohumlar büyümedi, hayvanlar doğurmadı. Tanrılar ve insanlar açlıktan kıvranıyordu. Büyük tanrılar toplandı ve Telepinu'yu aramaya karar verdiler. Fırtına Tanrısı, aramaya çıktı ama bulamadı. Arama devam etti, ancak kimse Telepinu'yu bulamadı. Sonunda, arı gönderildi ve Telepinu'yu bir bataklıkta uyurken buldu. Arı, onu sokarak uyandırdı ve öfkesini yatıştırmak için ona balmumu ve bal sundu." (Reyhan, 2009, ss. 86-90).*

Bu pasaj, Telepinu'nun kayboluşunun doğa üzerindeki olumsuz etkilerini ve tanrıların onu arayışını vurgular. Telepinu'nun dönüşü, doğanın yeniden canlanmasını ve bereketin geri gelmesini simgeler.

Persephone'nin Kaçırılışı (Yunan Mitolojisi)

> *"Demeter, güzel saçlı kutsal tanrıça ve onun narin ayaklı kızı Persephone'yi anlatmaya başlıyorum. Persephone, çiçekli bir çayırda, Okeanos'un kızlarıyla birlikte nergis toplarken, yer yarıldı ve yeraltı tanrısı Hades, altın arabasıyla ortaya çıkarak onu kaçırdı. Demeter, kızının kaybolduğunu duyunca, dokuz gün boyunca yeryüzünde onu aradı ne ambrosia yedi ne de tatlı nektar içti. Onuncu gün, Helios ona gerçeği söyledi ve Demeter, kızının yeraltına götürüldüğünü öğrendi." (Homeric Hymn to Demeter, satır 1-90).*

Bu satırlar, Persephone'nin kaçırılışını ve Demeter'in yasını anlatır. Persephone'nin yeraltında geçirdiği süre, kış mevsimini; yeryüzüne dönüşü ise baharı simgeler, bu da mevsimlerin döngüsünü açıklar.

Osiris'in Ölümü ve Dirilişi (Mısır Mitolojisi)

> *"Osiris, saf ve güçlü olarak doğar; doğruluk efendisi olarak yükselir. Tanrıların babası Atum memnundur; Shu ve Tefnut memnundur, Geb ve Nut memnundur; Osiris ve İsis memnundur, Set ve Neftis memnundur. Osiris, ilk yılın başında, yılın efendisi olarak doğar. O, tanrıların kalbini sevindirir ve Maat'ın tahtına oturur." (Pyramid Texts, Utterance 577).*

Bu metin, Osiris'in dirilişini ve tanrılar arasındaki yerini anlatır. Osiris'in ölümü ve dirilişi, Mısır'da Nil Nehri'nin taşması ve çekilmesiyle ilişkilendirilir, bu da tarımsal döngüyü temsil eder.

Attis'in Ölümü ve Dirilişi (Frigya Mitolojisi)

> *"Attis, erkekliğini keserek kendini tanrıçaya kurban etti; Kibele'nin başrahibi de kanlı bir törenle kendini hadım etmek zorundaydı. Attis'in ölümüyle doğa yas tuttu, ağaçlar yapraklarını döktü, çiçekler soldu. Ancak baharın gelişiyle birlikte, Attis yeniden dirildi ve doğa yeniden canlandı." (Bremmer, 2004, ss. 11-12).*

Bu alıntı, Attis'in kendini feda edişini ve bunun doğa üzerindeki etkilerini açıklar. Attis'in ölümü ve dirilişi, doğanın mevsimsel döngüsünü ve yeniden doğuşunu simgeler (*bk.* Şekil 24-27).

Adonis'in Ölümü ve Yeniden Doğuşu (Yunan Mitolojisi)

> *"Kışın yeraltında saklanan, baharla birlikte yeryüzüne dönen ve aşk cümbüşü içinde fışkırıp gelişen bitkisel varlığı simgeleyen Adonis'e Suriye'de özellikle kadınlar tapınırlardi: Yılda bir bahar bayramları yaparlar, saksılara, sepetlere tohum dikerler, onları sıcak sularla sularlardı, böylece hızla büyüyen bu bitkiler kısa zamanda solup ölürlerdi. Adonis bahçeleri denilen bu çiçeklerin karşısında kadınlar yas tutar ve "O ton Odonin" (Vah Adonis!) çığlıklarıyle dövünürlerdi" (Erhat, 1996, s. 12).*

Quetzalcoatl'ın Ölümü ve Yeniden Doğuşu (Aztek Mitolojisi)

> *"Quetzalcoatl, utanç içinde, halkını terk etti. Derisini süsleyen tüylerini çıkardı, yüzünü siyaha boyadı ve ormanda yalnızlığa çekildi. Orada ateş yaktı, kendini kurban etti ve sabah yıldızına dönüştü. İnsanlar onun göğe yükseldiğini, ışığa karıştığını ve bir gün tekrar geleceğini söylediler. Gecenin sonunda, ufukta ilk kez bir yıldız doğdu: Quetzalcoatl yeniden doğmuştu." (León-Portilla, 1963, ss. 106-107).*

Bu anlatım, Quetzalcoatl'ın *ölüm, kendini kurban edişi*, ardından *yıldız olarak yeniden doğuşu* gibi net bir şekilde ölüm-diriliş ve döngüsel zaman arketipini işler. Ayrıca Meksika'daki bazı ritüel takvimlerinde onun yılda bir kez "göğe dönmesi" kutlanır.

Raven'ın Işığı Çalması (Tlingit – Kuzey Amerika Yerli Mitolojisi)

> *"Başlangıçta dünya karanlıktı. Ne güneş vardı ne ay ne de yıldızlar. Işık, bencil bir adamın sandığında saklıydı. Raven, dünyayı ışıkla buluşturmak istedi. O adamın kızına sihirli biçimde hamilelik yoluyla girerek, bebek olarak doğdu. Sandığı açtırıp ışığı çaldı ve göğe fırlattı. Güneş, ay ve yıldızlar böylece oluştu. Raven, dünyaya ışığı getirerek hem kaosu sonlandırdı hem de yeni bir döngüyü başlattı." (Swanton, 1909, ss. 7-8).*

Bu hikâyede Raven (Karga), karanlıktan aydınlığa geçişin simgesi olarak kutsal zamanın yeniden başlamasını sağlar. Mit hem yaratılış hem de döngüsel zamanın bir dönüşümü anlamına gelir. Bu sekiz alıntı, farklı kültürlerin mitolojilerinde ortak bir ölüm–diriliş arketipi ve döngüsel zaman anlayışı olduğunu açıkça gösteriyor. Bu, Eliade'nin *kutsal zamanın ritüelleşmesi* anlayışıyla doğrudan ilişkilidir: Tanrılar ölür, doğa kurur; tanrılar döner, doğa canlanır – ve bu sonsuz biçimde tekrar eder.

> *"Araştırmamızın izleyen bölümleri boyunca yalnızca İlkel Mitolojide değil Doğu ve Batı Mitolojisi ciltlerinde de gerçekten evrensel mitolojik temaların bulunduğunun birçok kanıtı sergilendi. Bunlar çeşitli bölgelerde farklı yerel koşullara göre dönüşüme uğramışlardır ve nihayet bu kalıcı temaların kaynak ve bağlamları değişen coğrafya,*

tarih ve inanç çevresi olamaz, ancak türlerin kalıcı içsel gerçekliklerine bağlıdırlar." (Campbell, 1994, s. 678).

Bu alıntıda Campbell, mitolojilerin evrensel bir çekirdeğe sahip olduğunu ve bu çekirdeğin, insanlığın ortak varoluşsal ve psikolojik ihtiyaçlarını yansıttığını ifade etmektedir. Farklı coğrafyalar ve kültürel bağlamlar, bu evrensel temaları kendi yerel koşullarına uyarlamış olsa da temaların özü insan türünün ortak içsel gerçekliklerinden kaynaklanır. Campbell, burada mitolojilerin temel konularının (örneğin, yaratılış, ölüm, yeniden doğuş, kahramanlık) kültürlerarasında nasıl benzer olduğunu vurgular. Bu, insan doğasının anlam arayışı, varoluşsal korkularla yüzleşme ve toplumsal düzenin açıklanması gibi temel gereksinimlerinden kaynaklanır.

Alıntıda, bu evrensel temaların farklı coğrafyalarda ve kültürlerde değiştiği ifade edilir. Bu değişim, mitosların daha çok bireysel kültürel ihtiyaçlara uyarlanması ile olur. Örneğin, güneşin yaşam kaynağı olduğu fikri, Mısır mitolojisinde Ra'ya odaklanırken, Kuzey mitolojisinde Yggdrasil ağacı gibi farklı sembollerle ifade edilir. Campbell, bu evrensel temaların kökenlerinin coğrafya, tarih veya inanç bağlamından ziyade insan türünün "kalıcı içsel gerçekliklerine" dayandığını belirtir. Bu ifade, insanın arketipsel düzeydeki ortak deneyimlerini (örneğin, korku, umut, sevgi, kahramanlık) ve bu deneyimlerin mitolojik temaları nasıl beslediğini açıklar. Mitolojilerin farklı toplumlara yayılırken evrim geçirdiği, ancak özü itibarıyla aynı mesajı koruduğu vurgulanır. Bu durum, insanlığın ortak bir hikâyeyi farklı dillerde anlatması gibidir. Örneğin, kahramanın yolculuğu teması, Homeros'un *Odysseia*sında farklı, Hint epiklerinden *Mahabharata*'da farklı şekillerde anlatılır, ancak temelde aynı psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlara yanıt verir.

Bu alıntıdan hareketle Campbell'in temel argümanı, mitolojilerin farklı kültürlerarasında taşınırken değişiklik gösterdiği, ancak evrensel bir özün daima korunduğudur. Bu öz, insanın evrensel deneyimlerini ve anlam arayışını yansıtan kalıcı bir bağlantıdır.

Mitolojideki aynı temaların bütün dünyaya yayılmış olması son zamanlarda ilim adamlarını hayrete boğdu. İster sadece eğlendirmek için olsun isterse nihaî hakikatleri temsil ettikleri ifadelerde olsun, bu aynı motifler bütün kültürlerde vardır. Gerçi yeryüzünün her tarafındaki şevkli ve derin inançlı müminler kendi geleneklerine dört elle sarılıp diğer bütün sistemlere sahte veya yetersiz diye tepeden bakarlarken, onların hepsi

az sayıdaki aynı mitolojik motifleri kullanıyorlar. Her kültürel grup bu ifşaatları, kendi ihtiyaçlarına göre yorumladı ve uyguladı. Öyle anlaşılıyor ki, insanoğlu, efsanelere dayalı inanışları bulunmaksızın yaşayamaz. Campbell diyor ki:

> *"Gerçekte, insanoğlunun tam bir hayat sürmesi, onun rasyonel düşüncesinin değil, mahallî mitolojisinin derinlik ve sahasıyla doğru orantılıdır. Niye insanlar, hayatlarını üzerine kuracak sağlam bir şeye baktıkları vakit, dünyada pek bol olan gerçekleri değil, hatırlanamayacak kadar çok eski zamanların hayallerindeki efsaneleri seçiyorlar? ... Ve şurası da doğrudur ki, insanlar birbirleriyle rasyonel hususlarda anlaşırlarsa da gerçekte kendilerini harekete geçiren şey, sımsıkı sarıldıkları efsanelerdir ki, onları birbirlerinden ayırır." (Bratton, 1995, s. 27).*

Daha önce de belirtildiği üzere, bazı mitolojik fikirlerin evrenselliği, gayet açıktır ki, ya beşerî ruhun benzer durumlarda bağımsızcasına aynı reaksiyonları göstermesinin ve bu temaların şifahen yayılma sahasının göçlerle geometrik artmasının veya bir medeniyetin edebî hayatının diğerine bağlı oluşunun neticesidir. Kültürlerin çoğunun daha önceki kültürlerden çıkmasına ve efsanelerin böylece yayılmasına ve onların herhangi bir toplulukta varlıklarını devam ettirebilmeleri, doğuştan kazandıkları çekiciliğin beşerî kafaya tesir edebilmesine bağlı olmasına rağmen, bu üç faktör göz önünde tutulmalıdır. Efsanelerin bazıları, geniş bir sahaya yayılmıştır. Yaratanın kimliğinin değişik şekillerde anlatmasına rağmen, ekserisi yaradılışı güneşe ve biraz da tekâmül işlemine atfeder ve böylece kısmen de olsa doğruluk payına sahiptir. Belki şöyle söylemek daha doğru olacak: dünyanın yaratılışı ile ilgili efsaneler dünyanın her tarafında yoksa da beşeriyetin yaratılışı ile ilgili hikâyeler evrenseldir. Rooth, kendi incelemeleri ile Kuzey Amerika'daki Kızıl Derililerinin üç yüz yaratılış efsanesinin sekiz ana tipte toplanabileceğim ve bu sekiz tipin yedisinin de Eurasia'da [Avrupa-Asya, Avrasya] da var olduğunu gördü. Leach Kuzey, Güney ve Merkezî Amerika, Afrika, Okyanusya, Sibirya ve Orta ve Uzak Doğu gibi birbirlerinden çok ayrılmış yerlerin seksen iki yaratılış hikâyelerinin redaksiyonunu yaptı. Hemen hemen bütün bu hikâyelerde tekrarlanan başlıca motiflerden biri, kâinatın, en eski bir zamanda su üzerinde bir kaosla başladığı idi. İlk insanların kâinat ve hayatın sırrı etrafındaki merakları düşünülecek olursa, yaratılış efsanesinin her yerde bulunması tabiîdir. Fakat tufan hikâyesinin hemen hemen aynı ölçüde müşterek olması ve hatta çevrenin, mantıkî olarak böyle bir reaksiyona yer veremeyeceği yerlerde bile bulunması hayret uyandırıcıdır. Tufan hikâyesinin bütün dünyada mevcut olmasını biz, psikolojik sebeplerden ziyade, efsanelerin yayılmasına ve ödünç alınmasına atfetmeliyiz. Tufan hikâyelerinin ekserisinde belirtilmeye değer bir

unsur, tufanın bir ceza olarak gelmesidir. Burada, kültürel ödünç alınmalara yerinde bir örnek olmak üzere, Musa'nın Mısır'da doğuşuna ve oradaki saray hayatına ait Eski Ahid'deki hikâyeyi (Çıkış. 2:1-10) zikredebiliriz ki hikâyenin, aslında, Agade'li Sargon'un daha eski olan efsanesine dayandığı görülüyor. Liberal ekole mensup ilim adamları, böylesine çarpıcı benzerliğin tesadüfi olamayacağını söylerlerken, muhafazakâr ilim adamları iki hikâye arasındaki benzerliğin bir tesadüf eseri olduğunu belirtiyorlar. Sümer efsanesi kısmen şöyledir: (Bratton, 1995, s. 27-28).

> *"Ben Agade kralı Sargon'um. Benim haysiyetsiz anam beni gizlice dünyaya getirdi. Beni, sazlardan yapılmış bir sepete koydu ve nehire attı. Nehir benim üstüme yükselmedi ve beni, suların sorumlusu Akki'ye götürdü. Akki beni sepetten aldı ve kendi oğlu gibi büyüttü. Ben Akki'nin bahçıvanı oldum ve tanrıça İştar beni sevdi. Ben dört yıl bu krallıkta hükümran oldum." (Bratton, 1995, s. 29).*

Bilhassa kadim Orta Doğuda tekrarlanan efsanevî motifler şunlardır. Devlerin veya ejderhaların öldürülmesi; nikah düşmeyen kimseler arasındaki cinsî temas; yılanlardaki, boğalardaki, arılardaki, ve beetle'deki [bir çeşit böcek, Kırıkkanat böceği] hikmet ve ilahilik; cennet; yeniden dirilme ve ölümsüzlük; tanrıça ana; güneş, ay, ve yıldızlar; kardeş öldürme; ölen ve yükselen tanrı; bir kaya, bir hayvan, veya bir tanrı tarafından gebe bırakılma; bâkire, bir kızın doğum yapması; kahraman, efendi, ve kurtarıcı ışık güçleri ile karanlık güçleri arasındaki savaş (Bratton, 1995, s. 29).

Lévi-Strauss'un "Mit ve Anlam" adlı eserinde mitolojinin evrenselliği ve farklı kültürlerdeki yansımaları konusunda önemli bilgiler yer almaktadır. Mitolojinin evrensel yapısı ile ilgili olarak:

> *"Bütün Amerikan mitolojisinde, hatta dünya genelindeki mitolojide de diyebilirdim, yukarıdaki güçler ile aşağıdaki insanlar arasında aracılık rolünü oynayan tanrılar ve doğaüstü varlıklar bulmamızdır. Farklı şekillerde temsil edilebilirler." (Lévi-Strauss, 2013, s. 66).*

Lévi-Strauss, mitolojinin evrensel yapısını vurgulayarak, tanrılar ve doğaüstü varlıkların her toplumun mitlerinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Bu varlıklar, insanlar ile kozmik güçler arasında aracılar olarak görülür. Bu vurgu, farklı toplumlarda birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan mitolojik motiflerin aslında ortak insan ihtiyaçlarına ve zihinsel yapılara dayandığını gösterir. Farklı kültürlerde bu aracılar değişik biçimlerde temsil edilse de temelde insanın doğayla ve bilinmezle ilişki kurma çabası evrensel bir olgudur. Bu ortak figürler farklı kültürlerdeki yansımaları ile ilgili olarak ise şu betimleme yapılmıştır:

> *"Farklı insanlar tarafından anlatılan farklı mitler veya anlattıkları hikayeler açısından birbirinden çok farklı görünen mitler arasında mito-logik, yani mit-mantığı bakımından çok yakın ve derin bağlar bulunabilir. Üstelik bu bağlar birbirlerini bütünleyebilir ve aydınlatabilir." (Lévi-Strauss, 2013, s. 27).*

Bu alıntı, mitlerin yüzeyde farklı görünebileceğini ancak derin bir yapı incelendiğinde bu farklı mitler arasında ortak temaların ve mantıksal ilişkilerin bulunduğunu vurgular. Lévi-Strauss'un "mit-mantığı" (mito-logik) kavramı, mitlerin arkasındaki yapısal benzerliklere odaklanır. Bu da mitlerin bir toplumun dünyayı algılama ve düzenleme çabalarının yansıması olduğunu, ancak bu algılama biçimlerinin evrensel insan zihni yapılarına dayandığını açıklar. Farklı mitlerin birbiriyle örtüşen yönleri, insanlığın ortak deneyimlerini anlamak için güçlü bir araç sunar.

> *"Yapısalcı antropolojinin amacı, çok farklı insan topluluklarının farklı eylemleri arasındaki zaman içinde değişmeyen ortak temeli ve bu 'evrensel kategorileri' bulmaktır." (Lévi-Strauss, 2013, s. 19).*

Lévi-Strauss, yapısalcı antropolojinin temel hedefini tanımlarken, tüm insan kültürlerinde görülen ortak yapıları ve evrensel kategorileri keşfetmeyi amaçlar. Mitler, bu evrensel temellerin belirgin bir göstergesidir. Farklı toplumlar farklı mitler yaratmış olsa da bu mitlerin temelindeki insan zihni yapıları, sembolik düşünce ve sosyal düzenleme mekanizmaları aynıdır. Bu da insanlık tarihindeki kültürel çeşitliliğin altında yatan ortak paydaların keşfedilebileceğini ve bunun insanlık anlayışımıza katkıda bulunduğunu gösterir. Lévi-Strauss, mitolojiyi hem evrensel hem de kültürel olarak özgün bir olgu olarak ele alır. Her toplumun kendine özgü mitleri vardır, ancak bu mitler, insan zihninin evrensel yapılarına dayanır. Mitolojiler arasındaki benzerlikler, insanlığın ortak düşünme ve anlam üretme süreçlerini yansıtırken, farklılıklar ise kültürel bağlamın bu süreçleri nasıl şekillendirdiğini gösterir. Bu bakış açısı, mitolojinin antropolojik açıdan hem evrensel bir bilimsel alan hem de kültürel zenginlik kaynağı olarak ele alınmasını sağlar.

Hitit ayinlerinde kullanılan semboller ve ritüellerin, başka kültürlerde görülen dinî uygulamalarla büyük benzerlikler taşıdığı belirtilmiştir. Özellikle, Hitit kral şenliklerinin diğer kültürlerin mevsimsel ayinleriyle benzerlik gösterdiği ve bu ritüellerin arkaik toplum yapılarındaki evrensel unsurları yansıttığı vurgulanmaktadır. Kral bayramlarının evrensel özellikler taşıdığı ve bu bayramların, eskiçağ topluluklarında tarım takvimine bağlı olarak düzenlenen şenliklerle benzerlik gösterdiği açıklanmıştır (Ardzinba, 2010,

ss. 201-202). Hitit mitolojisinde yer alan dünya ağacı sembolü, farklı kültürlerde de benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu sembolün kökleri yeraltı dünyasına, gövdesi dünyaya ve dalları gökyüzüne uzanır. Benzer anlatılar Sümer, Mısır ve Hint mitolojilerinde de görülmektedir (Ardzinba, 2010, ss. 118-119).

Telepinu miti, tanrının kayboluşu ve geri dönüşü temasıyla, diğer kültürlerdeki benzer hikâyelerle karşılaştırılmıştır. Hitit mitolojisinde yer alan kayıp tanrı ve bereket temaları, diğer kültürlerde de benzer şekillerde görülmektedir. Özellikle Telepinu miti, tanrının kaybolması ve geri dönüşü aracılığıyla doğanın canlanmasını anlatır. Bu tema, Slav kültüründe baharın geri çağrılması ritüelleri ile benzerlik göstermektedir. Bu mit, doğanın döngüselliğini ve mevsimsel değişimleri sembolize eden evrensel bir anlatıdır. Telepinu'nun kaybolup geri dönmesi ile doğanın yeniden canlanması teması ve bu hikâyenin Slav kültüründeki bahar ritüelleri ile olan benzerliği ele alınmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 106-109).

> *"Doğu Slavlar ile Hitit gelenekleri arasında V.N. Toporov'un kaydettiği paralelleri dikkate alırsak, Hitit geleneğinde arının, bahar kilidinî açan ve kışı kilitleyen bir işlevi olduğunu söyleyebiliriz... Bu anlatılar, kış mevsiminin açlık ve beslenemezlik dönemi olarak tarif edilmesiyle aynı anlam taşımaktadır." (Ardzinba, 2010, s. 109).*

Kayıp tanrı miti, baharın yeniden doğuşunu sembolize eden bir hikayedir ve Hititlerde olduğu gibi birçok kültürde bulunur. Bahar kilidinî açma ve kışı kapatma fikri hem tarımsal döngülerin hem de toplumsal ritüellerin temel bir parçasıdır. Doğu Slav mitolojisindeki benzer anlatılar, bu düşüncenin kültürlerarasında nasıl taşındığını gösterir. Hitit mitindeki arı figürü, Slav mitolojisinde baharı simgeleyen canlılarla benzer işlev taşır. Örneğin, Slav mitlerinde baharın gelişi için yapılan şenliklerde hayvanların uyanışı sembolize edilir.

> *"Evrenin üç kısımdan oluştuğu hakkında düşünce I. Šuppiluliuma ile Hukkana arasındaki anlaşmada da görülür... Burada 'gök, toprak, Büyük Okyanus' ifadesi geçer. Ayrıca kayıp tanrı hakkındaki mitte tanrıların gönderdikleri kartal ve arı, tanrıyı farklı dünyalarda arıyorlar. Telepinu hakkında mitin en tam şekilde bize ulaştığı versiyonunda... Büyük (ve) küçük tanrılar Telepinu'yu aramaya başladılar. Güneş tanrısı hızlı kartalı gönderdi: 'Git! Yüksek dağları ara, derin vadileri ara!' (Ve) kartal (Telepinu'yu aramak) için uçtu, ama onu bulamadı..." (Ardzinba, 2010, s. 115).*

Evrenin üç bölümlü yapısı, birçok kültürde karşılaşılan bir mitolojik tema olup, Hititlerde de görülmektedir. Bu yapı, gök, yer ve yeraltı (veya deniz) olmak üzere üç bölüme ayrılır. Telepinu mitindeki arı ve kartalın farklı dünyalarda tanrıyı araması, bu mitolojik kozmolojinin bir yansımasıdır. Benzer yapılar, Vedik metinlerde göksel,

dünyasal ve yeraltı varlıkları olarak ve antik Yunan'da Zeus, Poseidon ve Hades'in yönetimindeki evren bölünmesiyle görülür. Güneş Tanrısının kartalı göndermesi hem mitin dramatik öğesini güçlendirir hem de bu arayışın doğa unsurlarını tanrısal rollerle bağdaştırdığına işaret eder. Antik Yunan'da Prometheus'un gökten ateşi getirmesi, bu kozmik düzenin bir başka yansımasıdır.

> *"Yeraltı (öteki) dünyası, Puhvel'in gösterdiği gibi Hitit kralının cenaze ayinine ait Hitit metinlerinde boğalar, koyunlar, atlar ve katırların otladığı çimen (-otlak) gibi bir yer olarak anlatılır. Benzer düşünceler Vedalar ve antik Yunan metinlerinde de izlendiğinden araştırmacı, bu üç gelenekte Hint-Avrupa inançlarının yansıdığını tahmin etmiştir." (Ardzinba, 2010, s. 114).*

Yeraltı dünyasının pastoral bir şekilde tasvir edilmesi, ölüm sonrası yaşamın düzenine dair evrensel bir düşünceyi yansıtır. Hititlerin cenaze ritüellerindeki bu tasvirler, Vedik cennet kavramlarıyla ve Yunan mitolojisindeki Hades'in alanıyla paralellik taşır. Yeraltı dünyası genellikle hem yaşamın bir sonu hem de yeni bir başlangıç olarak görülmüştür. Hitit metinlerindeki otlak ve hayvanlarla dolu yeraltı dünyası, Yunan'da Elyos Çayırları (Elysian Fields) olarak adlandırılan cennetvari bir yerle benzerlik taşır. Vedalarda ise bu tür bir yer, ölenlerin yeniden yaşam bulduğu bir alan olarak tasvir edilir.

Hititlerin Fırtına Tanrısı ile yılan arasındaki mücadeleyi anlatan mitlerin, Hint ve Mezopotamya mitolojilerindeki benzer anlatılarla paralellik taşıdığı ifade edilmiştir. Bu mitlerde doğanın denetlenmesi ve yağmurun sağlanması gibi temalar öne çıkmaktadır. Fırtına Tanrısı ve Yılan arasındaki mücadelenin Hint mitolojisindeki İndra ve Vrtra hikayesi ile benzerliği üzerine karşılaştırmalar yapılmıştır (Ardzinba, 2010, ss. 39-40). Bu açıklamalar, mitolojinin evrensel temalarının (örneğin, kozmik düzen, ölüm sonrası yaşam ve mevsimsel döngüler) farklı kültürlerde benzer şekillerde nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Bu temalar, mitlerin insanlık için ortak bir hafıza ve düzenleyici bir rol oynadığını ortaya koyar.

Graves (2010), Yunan mitolojisinin evrenselliği ve farklı kültürlerdeki yansımaları üzerine çeşitli analizler yapmıştır. Mitlerin evrensel temaları, farklı coğrafyalarda benzer anlatıların bulunması ve kültürlerarası etkileşimler detaylandırılmıştır. Yunan mitolojisinde Perseus'un Medusa'yı öldürmesi, Babilli kahraman Marduk'un deniz canavarı Tiamat'ı öldürmesiyle karşılaştırılmıştır. Bu benzerlik, eski Mezopotamya kültürleriyle Yunan mitolojisi arasında güçlü bir etkileşimi göstermektedir (Graves, 2010, ss. 18-19).

> *"Klasik Çağ Yunan astrologları, Babil astrologlarıyla temelde uyumlu görüşler öne sürmüşler ve söz konusu gezegenleri Helios, Selene, Ares, Hermes (veya Apollon), Zeus, Aphrodite ve Kronos arasında paylaştırmışlardır, ki bunların yukarıda verilen Latince karşılıkları hala Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca'da haftanın gün isimleri olarak geçmektedir." (Graves, 2010, s. 29).*

Mitolojik hikâyeler, farklı coğrafyalar ve kültürlerarasında yayılmış ve birbirini etkilemiştir. Babil astrologlarının gezegenleri sembolleştirmesi ve bu sembollerin Yunan mitolojisi ve ardından Batı kültürlerinde kullanılması, mitolojik sembollerin evrenselliğini gösterir. Haftanın günlerinin adlarının bile bu aktarımın bir yansıması olduğu görülmektedir. Eserde, Yunan mitolojisinin Mısır, Girit ve Babil gibi kültürlerden etkilenmiş olduğuna dair çeşitli örnekler verilmiştir. Örneğin, Apollon'un Python'u öldürmesi ile ilgili mitin kökenleri Mısır ve Babil kaynaklarına dayandırılmıştır. Delphoi'deki Pythia kehanetleri de bu etkileşimlerin bir yansıması olarak görülmüştür (Graves, 2010, s. 454). Yunan mitolojisinin kahramanlarına verilen ölümsüzlük simgesi olan "elma" motifinin İrlanda ve Galler mitolojilerinde de yer aldığı belirtilmiştir. Bu durum, mitlerin farklı kültürlerde benzer temalarla ortaya çıktığını göstermektedir (Graves, 2010, ss. 23-24). Yunan kahramanları Theseus, Herakles, Dionysos ve Orpheus'un yeraltı dünyasına iniş öyküleri, Babil kahramanları Bel ve Marduk, İtalyan Aeneas, Britanya efsanelerindeki Arthur gibi figürlerle benzerlik taşır. Bu anlatılar, birçok kültürde ortak bir motif olan kahramanın yeraltı yolculuğunu betimlemektedir (Graves, 2010, s. 598).

> *"Dionysos'un Hindistan seferi, hayali olarak Aleksandros'un bu bölgede Hindulara karşı sarhoş bir hâlde verdiği mücadeleye benzetilmişse de tarihteki öncelik sırası nedeniyle, efsane daha çok şarap kültünün doğuya yayılması ile alakalıdır." (Graves, 2010, s. 134).*

Dionysos'un Hindistan seferi, yalnızca mitolojik bir anlatı değil, aynı zamanda şarap kültünün yayılımını açıklayan bir metafordur. Bu, Yunan mitolojisinin doğuya yayılma sürecinin, kültürel ve dinî ritüellerle nasıl ilişkilendirildiğini açıklar.

> *"Romalılar, Juno'ya 'Unial' adinî veren Etruryalılardan almışlardır. Özgün Herakles hikayesinin, Babillilerin Gılgamış destanının -bu efsane Fenike üzerinden Yunanistan'a ulaşmıştır- eski bir varyantı olduğu söylenilebilir." (Graves, 2010, s. 603).*

Gılgamış destanının Yunan mitolojisine etkisi, Fenike üzerinden gerçekleşmiştir. Herakles ve Gılgamış arasında ortak hikâye unsurları (kahramanlık görevleri, ölümsüzlük

arayışı) mitolojinin, tarihsel ve kültürel etkileşimlerle nasıl evrensel bir çerçeveye oturduğunu gösterir.

> *"Andromeda'nın hikayesi, Güneş Tanrısı Marduk ya da selefi Bel'in beyaz atına binmiş hâlde deniz ejderhası Tiamat'ı öldürüşünü tasvir eden ikondan alınmıştır." (Graves, 2010, s. 320).*

Andromeda hikayesinin Marduk ve Tiamat mitinden esinlenmesi, farklı kültürlerde benzer temaların işlendiğini ve bu temaların ikonografik olarak yayıldığını ortaya koyar. Bu hikâyelerin ortak özellikleri, mitolojinin uluslararası bir dil gibi çalıştığını kanıtlar. Mitolojinin evrenselliği, farklı kültürlerarasında ortak temaların, sembollerin ve hikâyelerin paylaşılmasıyla kendini gösterir. Yunan, Babil ve Mısır mitolojisi gibi büyük mitolojik sistemler hem kültürlerarası etkileşimin hem de bu mitolojilerin insani deneyimlerin evrenselliğini yansıtan yapılar olduğunun kanıtıdır.

López-ruiz (2012), Yunan mitolojisinin, Yakındoğu ve diğer kültürlerle olan ilişkisi detaylandırılarak mitolojinin evrenselliği ve çeşitli kültürlerdeki yansımaları geniş kapsamlı olarak işlemiştir. Yunan ve Yakındoğu mitolojileri arasındaki benzerlikler özellikle soy mitlerinin evrensel temalar üzerinden nasıl örtüştüğü ele alınmıştır. Hesiodos'un *Theogonia*'sı ile Hurri-Hitit mitolojisi arasındaki paralellikler ve bu mitlerin farklı kültürlerdeki yansımaları anlatılmaktadır Yunan şairi Hesiodos'un *Theogonia*'sı ile Mezopotamya'nın Enuma Eliş destanı arasındaki benzerlikler ele alınmıştır. Her iki mitolojik anlatıda da tanrı kuşakları arasında bir mücadele ve nihai bir düzen kurma süreci anlatılır. Kronos'un babası Uranos'u devirmesi ve sonrasında Zeus'un Kronos'u alt etmesi, Enuma Eliş'teki Marduk'un Tiamat'ı alt etmesiyle paralellik gösterir. Bu benzerlikler, iki kültürde de kozmik düzenin kuruluşunu temsil eden evrensel temaları yansıtır (López-ruiz, 2012, ss. 103-120). Yunan kozmogonilerinin Yakındoğu'dan nasıl etkilendiği ve bu etkilerin Yunan dünyasında yeniden nasıl şekillendiği detaylandırılmış; özellikle Mezopotamya, Mısır ve Ugarit kültürlerinden alınan unsurların, Yunan mitolojisine nasıl uyarlandığı anlatılmıştır. Yaratılış mitlerinin farklı kültürlerdeki yansımaları ve kozmogonilerin ritüel ve dinî anlamları üzerine de derinlemesine bir inceleme yapılmıştır (López-ruiz, 2012, ss. 197-218). Orpheusçu teogonilerin, özellikle Yakındoğu ve İran etkileriyle nasıl zenginleştiği anlatılmıştır. Bu metinlerin, Fenike ve Suriye kültürleriyle olan bağlantıları ayrıntılı olarak işlenmiştir (López-ruiz, 2012, ss. 153-183). Homeros'un ilahilerinde tanrıların övgüsü, Mısır'daki dinî ilahilerle benzerlik

taşır. Örneğin, Mısır'da Amon-Ra'nın övüldüğü ilahilerle Homeros'un Zeus'a yazdığı ilahiler arasında tematik benzerlikler bulunur. Her iki kültürde de tanrılara tazim etme ve onların dünyayı düzenleme gücünü vurgulama yaygındır (López-ruiz, 2012, ss. 223-230).

> *"Bu anlatı türü, komşu etnik ve linguistik sınırlardan rahatça geçmiş ve benimsenmiş, zamanın eğilimlerine ve mevcut mitlerin yorumlarına uyacak şekilde dönüştürülmüştü. Tanrılar zincirinin anlatı şeması, yabancı ve yerli unsurların, belli teolojik ve edebi amaçlara kolayca uydurulabildiği bir şablon sağladı." (López-rui, 2012, s. 139).*

Bu alıntı, mitolojik anlatıların kültürel sınırları aşma yeteneğini vurgular. Mitler, ortak insan deneyimlerinden türediği için farklı etnik ve dilsel topluluklar tarafından kolayca benimsenebilir. Örneğin, Yunan mitolojisindeki Zeus'un tanrılar panteonundaki liderliği, Yakındoğu mitolojilerindeki Baal veya Enlil'in rollerine benzer şekilde bir düzen sağlayıcı olarak yorumlanabilir. Bu anlatıların toplumlara uyarlanması, ritüellerle de yakından ilişkilidir. Özellikle tanrılar arasındaki hiyerarşi, dinî ritüellerde toplumsal düzeni ve ilahi otoriteyi pekiştirmek için kullanılmıştır. Bir ritüelde Zeus için yapılan bir dua, diğer bir toplumda Baal ya da başka bir tanrı için uyarlanabilir bir şablon sağlayarak, mitolojik anlatının evrenselliğini ve ritüel bağlamdaki pratikliğini ortaya koyar.

> *"Ege ve Doğu Akdeniz kıyıları arasında dolaşan eski eserler ve hikayeler, daha sonrasında Yunan ve Yunan olmayan sanatçıların kendi tercihlerine ve o andaki ihtiyaçlarına göre istediklerini aldıkları bir 'ortak havuz' yaratmıştır. Başka bir deyişle, bir dereceye kadar, Doğu Akdeniz'de çok yönlü ve karmaşık bir kültürel değişimle yaratılmış bir Bronz Çağı koinesinden söz edebiliriz." (López-ruiz, 2012, s. 27).*

Bu alıntı, Doğu Akdeniz'deki mitolojik anlatıların karşılıklı etkileşiminden bahseder. Bölgedeki farklı kültürlerin, mitolojik hikâyeleri kendi sanatlarında ve dinî uygulamalarında nasıl yeniden işlediği açıklanır. Örneğin, Fenike'nin kutsal taş sembolizmi (betil) ve Yunan mitolojisinde Delphoi'daki *omphalos* taşı, iki kültürün ortak bir mitolojik havuzu paylaştığını gösterir. Bu tür semboller, ritüellerde kutsal alanların merkezini temsil ederken, aynı zamanda tanrılarla iletişim kurmanın bir yolunu sunmuştur. Bu ritüel pratik hem Yunan hem de Yakındoğu toplumlarında yaygın olarak görülmüştür. Dolayısıyla mitolojik temaların bu "ortak havuzdan" alınması, ritüel uygulamalar yoluyla kültürel sürekliliği sağlamıştır.

> *"Yakındoğu ve Yunan kültürleri arasındaki bu yaygın benzerliklere göndermede bulunmak için yeni terimler aramayı sürdürmeleri, modası geçmiş yayılmacı yaklaşımın kısıtlamalarını bertaraf eder." (López-ruiz, 2012, s. 27).*

Bu alıntı, Yakındoğu ve Yunan mitolojileri arasındaki benzerliklerin kültürel yayılmanın bir sonucu olduğu kadar, bu anlatıların yerel koşullara göre yeniden

yorumlandığını da vurgular. Örneğin, Hesiodos'un *Theogonia*sındaki kaosun düzenle sona ermesi teması, Yakındoğu mitolojisindeki yaratılış destanlarına paraleldir. Ancak bu tema, Yunan toplumlarında farklı ritüel pratiklere hizmet edecek şekilde değiştirilmiştir. Yunanlar bu anlatıyı, tanrıların düzeni ve sosyal hiyerarşiyi kutsallaştıran bir ritüel çerçeveye yerleştirirken, Yakındoğu'da bu tür mitler, doğa güçlerini kontrol altına almayı simgeleyen ritüellerde ön plandaydı. Bu alıntılar, mitolojik anlatıların evrensel temalarının, farklı kültürlerde ritüel bağlamda nasıl kullanıldığını açıklar. Mitler, yalnızca hikâye anlatımı değil, ritüeller aracılığıyla toplumsal düzenin korunmasında ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir araçtır. Ritüeller, bu anlatıların bir topluma uygun şekilde uyarlanmasını ve ilahi güçle toplumsal yapının bağlantısının sürekli yeniden kurulmasını sağlar. Bu süreç hem Doğu Akdeniz'de hem de Yunan dünyasında mitolojiyi ritüellerin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Frankfort'un, "Ancient Egyptian Religion" isimli eseri mitolojinin evrensel doğasını ve farklı kültürlere nasıl yayıldığını anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır.

> *"İlk başta İsis yalnızca kral ile olan ilişkisi bakımından önemliydi; sonrasında- özellikle daha sonra ele alacağımız Osiris miti aracılığıyla- tüm insanlara teselli sunan bir figür haline geldi ve adının Mısır'da ilk kez geçmesinden üç bin yıl sonra, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına, Ren ve Tuna nehirlerine kadar uzanan bölgelerde onun adına anıtlar dikiliyordu." (Frankfort, 1961, s. 7).*

Bu sözler, mitolojik figürlerin bir kültürden başka bir kültüre nasıl yayıldığını ve evrensel bir anlam kazandığını gösterir. İsis başlangıçta yalnızca Mısır'daki kraliyet bağlamında önemliyken, Osiris miti aracılığıyla zamanla herkes için bir şefkat ve teselli sembolü haline gelmiştir. Bu evrensellik, İsis kültünün Roma İmparatorluğu boyunca yayılmasında açıkça görülür. Roma İmparatorluğu'nda, özellikle Pompei gibi şehirlerde İsis tapınakları inşa edilmiştir. Bu tapınaklarda, İsis'in evrensel bir ana tanrıça olarak tapınıldığı görülür. Mısır'daki dinî köklerine rağmen, İsis'in Roma İmparatorluğu sınırlarına kadar ulaşması, mitolojinin coğrafi ve kültürel sınırları aşan evrensel gücünü kanıtlar.

> *"Memfis Teolojisi, Mısırlıların kabullenmeye hazır olmadığı bir soyutlama derecesine sahipti. Tam karşıt uçta yer alan ve onlar için aynı derecede kabul edilemez olan diğer örnek ise Akhenaten'in güneş kültüdür." (Frankfort, 1961, s. 24).*

Bu alıntı, mitolojinin soyut ve somut temsiller arasında nasıl farklılıklar gösterdiğini ve farklı kültürlerde farklı şekillerde yorumlandığını ortaya koyar. Memfis Teolojisi, yaratılışın soyut bir kavramsal modelini sunarken, Akhenaten'in (*bk.* Şekil 31.)

güneş kültü, tanrıyı doğrudan güneş diski olarak somutlaştırır. Bu iki yaklaşım arasındaki gerilim, mitolojik kavramların kültürlere göre nasıl çeşitlilik gösterebileceğini gösterir. Akhenaten'in Aten'e tapınması, monoteizmin erken bir biçimini temsil eder ve bu durum, Mısır mitolojisinin evrimini anlamak için önemlidir. Ancak Akhenaten'in bu radikal değişimi hem Mısır'da hem de diğer kültürlerde tepkiyle karşılanmış ve geleneksel çoktanrıcılığa geri dönülmüştür (Assmann, 2014b, ss. 3-14; Hornung, 2004, ss. 108-112) . Bu durum, mitolojik kavramların farklı kültürlerde ne kadar uyarlanabilir olduğuna dair önemli bir örnektir.

> *"İmparatorluğun başkenti Teb, öteden beri 'Gizli Olan' Amon'a tapmaktaydı; Amon, 'dilediği yerde esen ve sesini duyduğun ama nereden gelip nereye gittiğini bilemediğin' rüzgârda kendini gösterirdi. Ancak Amon, rüzgâr olarak, aynı zamanda nefes yoluyla insanda ve hayvanda hayatın gizemli kaynağıydı." (Frankfort, 1961, s. 22).*

Bu alıntı, Amon-Re'nin hem gizemli hem de hayat verici bir güç olarak evrensel bir anlayışı temsil ettiğini gösterir. Amon, sadece Mısır'da değil, aynı zamanda diğer kültürlerde de kolayca benimsenebilecek bir tanrısal figürdür. Rüzgâr ve nefes gibi evrensel kavramlarla ilişkilendirilmesi, onun farklı coğrafyalarda anlaşılabilir ve tapınılabilir bir figür haline gelmesine olanak tanır. Amon-Re, Mısır İmparatorluğu'nun genişlemesiyle birlikte farklı kültürlerde tanrısal bir güç olarak tanınmış ve bazen yerel tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Amon, Zeus ile ilişkilendirilmiş ve "Zeus-Amon" adıyla tapınılmıştır. Bu, mitolojinin evrensel doğasını ve kültürlerarasında nasıl köprüler kurduğunu açıkça ortaya koyar.

Bu alıntılar, mitolojinin evrensel temalarının nasıl farklı kültürlere yayıldığını ve her bir kültürde nasıl yeni anlamlar kazandığını gösterir. Mitolojinin temel özelliklerinden biri, yerel bağlamların ötesine geçerek evrensel insani deneyimlere hitap etme yeteneğidir. İsis'in evrensel bir ana tanrıça figürü haline gelmesi, Amon'un çok kültürlü tanrısal bir varlık olarak benimsenmesi ve mitolojik soyutlamaların kültürlerarasında değişim göstermesi, mitolojinin insanlık tarihindeki derin etkisini ve sürekliliğini vurgular.

Konu ile ilgili olarak Eyuboğlu, "Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi" isimli eserinde Mitolojinin evrenselliği ve etkileri ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

> *"Anadolu, bütün tarihi boyunca, söylencelerin beşiği olmaktan, komşu ülke mitoslarını beslemekten, geliştirmekten kurtulamamıştır. Çoktanrıcı dinlerin de tektanrıcı dinlerin*

> *de en güçlü söylenceleri Anadolu'da güvenli barınaklar bulmuş, sığınaklar yapmıştır." (Eyuboğlu, 1987, s. 304).*

Anadolu, coğrafi ve kültürel bir kavşak noktası olması nedeniyle, farklı mitolojik sistemlerin kaynaştığı ve yayıldığı bir merkez olmuştur. Bu durum, Anadolu mitolojisinin evrensel özellikler taşıdığını ve farklı kültürleri etkilediğini göstermektedir. Anadolu'daki tanrılar ve mitolojik figürler, komşu medeniyetlere geçerek onların inanç sistemlerine uyarlanmıştır. Yunan mitolojisindeki birçok tanrı figürünün Anadolu kökenli olduğu bilinmektedir. Örneğin, Kybele'nin Yunan mitolojisindeki Demeter ile ilişkilendirilmesi bu kültürel geçişin bir örneğidir (Özmen, 2016, s. 393). İnançların birleşimi ve etkileşimi ile ilgili olarak ise şu betimleme yapılmıştır:

> *"İnançlar arasında görülen yoğunlaşma, iç içe geçip yoğurulma daha çok Anadolu'da gerçekleşmiştir. Olympos tanrılarının on iki oluşu, Anadolu'da bulunuşu, çoğunun adının Yunan dili ile açıklanamayışı, eski Anadolu dilleriyle açıklanışı bunu gösteriyor." (Eyuboğlu, 1987, s. 53).*

Bu alıntı, Anadolu mitolojisinin hem Mezopotamya hem de Yunan mitolojisi üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Anadolu'da şekillenen mitolojik yapılar, diğer kültürlerde farklı isimlerle ama benzer işlevlerle yaşamaya devam etmiştir. Anadolu tanrısı Telepinu, Suriye mitolojisinde Adonis, Yunan mitolojisinde Attis adıyla tanınmıştır (Eyuboğlu, 1987, s. 366). Bu süreç, mitolojinin bir kültürden diğerine nasıl yayıldığını ve yeniden biçimlendiğini gösterir. Mitolojik figürlerin evrensel özellikleri olduğu şu şekilde belirtilmiştir:

> *"Platon'un yazılarında sık sık geçen yeraltı dünyası (Tartaros), en eski Anadolu dinlerinde de vardır. Yunan yazınında görülen Yedi Bilge'nin benzerini Sümer dininde de buluyoruz." (Eyuboğlu, 1987, s. 52).*

Bu alıntı, mitolojinin evrensel temalara sahip olduğunu ve bu temaların farklı kültürlerde benzer biçimlerde karşımıza çıktığını ortaya koyar. Yeraltı dünyası kavramı veya bilgelik sembolü olan figürler hem Sümer hem de Yunan mitolojilerinde benzer işlevlere sahiptir. Sümer mitolojisindeki yeraltı dünyası kavramı, Yunan mitolojisinde Hades adıyla benzer bir şekilde karşımıza çıkar. Bu, kültürlerarasındaki mitolojik yayılmanın açık bir göstergesidir.

> *"Yer adları, söylenceye giren adlar (tanrı, tanrıça) üzerinde karşılaştırmalı incelemelere girişildiğinde Hitit öncesinden beri belli inanç varlıklarının yaşatıldığını, sürdürüldüğünü, yalnız adların biraz değiştirildiğini öğreniyoruz." (Eyuboğlu, 1987, ss. 331-332).*

Mitolojik figürler, zamanla farklı kültürlerde değişime uğrayarak yeni isimlerle ve hikâyelerle yaşamaya devam etmiştir. Bu, mitolojinin evrensel bir olgu olduğunu ve kültürel farklılıkların onu zenginleştirdiğini gösterir. Ana Tanrıça Kubaba, farklı dönemlerde Kybele ve daha sonra da Yunan mitolojisinde Rhea olarak varlığını sürdürmüştür. Bu figürün aynı işlevle ama farklı isimlerle farklı kültürlere yansıması, mitolojinin evrenselliğini kanıtlar.

"Bu tür karşılaştırmalarda, aradaki sürenin uzunluğunu düşünerek, yüzde yüz tıpkılık arama gereği yok." (Eyuboğlu, 1987, s. 360). Ancak, Sümer dininde görülen öğeler ile Yunan mitolojisindeki birçok unsur arasında dikkat çekici benzerlikler bulunur. Mitolojik figürler ve anlatılar, sanatsal ifadeler ve dinî inançlar yoluyla yayılmıştır. Farklı kültürlerin mitolojik öğeleri benzer sanatsal temsil biçimleriyle karşımıza çıkar. Sümer'deki Gılgamış Destanı'nın bazı unsurları, Yunan mitolojisindeki Herakles'in hikayesiyle benzerlikler taşır. Bu, mitolojik hikâyelerin bir kültürden diğerine nasıl yayıldığını ve yeni biçimlere büründüğünü açıklar.

Armstrong'un "Tanrı'nın Tarihi" adlı eserinde, mitolojinin evrenselliği ve aynı mitolojik temaların farklı kültürlerdeki yansımalarına dair örnekler sunmuştur. Büyük ana tanrıça ve farklı kültürlerdeki yansımaları

> *"Eski Sümerlerde İnana, Babil'de İştar, Filistin'de (Kenan ili) Anat, Mısır'da İsis ve Yunanistan'da Afrodit olarak anıldı ve bütün bu kültürlerde onun insanların tinsel yaşamlarındaki rolünü dile getiren oldukça benzer hikayeler oluşturuldu." (Armstrong, 1998, s. 18).*

Bu alıntı, Büyük Ana Tanrıça'nın farklı isimlerle ve kültürel bağlamlarla ortaya çıkmasına rağmen ortak özellikler taşıdığını gösterir. Doğurganlık, aşk ve bereket gibi evrensel temalar, her kültürde bu tanrıçalara yüklenmiş anlamlar olarak tekrar eder. Bu durum, mitolojinin insanlığın ortak değer ve ihtiyaçlarını nasıl yansıttığını açıklamaktadır. Büyük Ana Tanrıça figürü, farklı kültürlerarasında benzer işlevler üstlenmiş ve zamanla yerel inançlara uyarlanmıştır. Sümerlerin İnana'sı, Babil'de İştar'a, Yunanistan'da Afrodit'e dönüşerek aşk, bereket ve doğurganlık gibi evrensel insanlık değerlerini simgelemiştir (Eliade, 2003, s. 85). Bu durum, mitolojik figürlerin farklı kültürlere yayılmasının sadece fiziksel bir aktarım değil, aynı zamanda bu figürlerin her toplumun ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun olarak yeniden yorumlanmasıyla mümkün olduğunu gösterir. Büyük Ana Tanrıça gibi mitolojik figürler, insanların kolektif

bilinçaltını ve evrensel yaşam deneyimlerini yansıtarak kültürlerarasında bir köprü görevi görmüştür.

> *"Ejderha, neredeyse bütün kültürlerde belirsizi, şekilsizi ve farklılaşmamış olanı simgeler. Baal, böylece, tamamen yaratıcı bir tavırla, başlangıçtaki şekilsizliğe dönüşün önüne geçer." (Armstrong, 1998, s. 24).*

Ejderha sembolü gibi mitolojik temaların farklı toplumlarda benzer anlamlarla karşımıza çıkması, mitolojinin evrensel bir dil sunduğunu gösterir. Bu semboller, kaos, düzen, yaratılış ve yıkım gibi insanlığın temel endişe ve kavramlarını ele alır. Ejderha gibi semboller, farklı toplumlarda benzer anlamlar taşımaktadır. Ejderhanın kaosu ve belirsizliği simgelemesi, evrensel insanlık korkularını ve mücadelelerini yansıtır. Bu tür semboller, kültürlerarası yayılımın bir sonucu olarak belirginleşmiştir. Örneğin, Çin mitolojisindeki ejderha, Batı mitolojilerindeki ejderhalardan farklı niteliklere sahip olsa da temel işlevi (doğanın kontrolü, güç ve kaosa karşı mücadele) benzer bir yapıdadır (*bk.* Şekil 14.). Bu durum, mitolojik sembollerin her kültürde farklı bir biçimde yorumlandığını, ancak evrensel bir çekirdeğe sahip olduğunu ortaya koyar.

> *"Öyle anlaşılıyor ki, insanlar mutlak üzerinde düşündüklerinde, çok benzer fikir ve deneyimlere ulaşmışlardır. Nirvana, Bir, Brahman veya Tanrı olarak adlandırılan bir gerçeğin varlığı karşısında, varoluş, vecd ve korku duygusunun bir zihinsel durum, insanoğlunca durmaksızın peşinde koşulmuş doğal bir anlayış olduğu anlaşılıyor." (Armstrong, 1998, s. 148).*

Bu alıntı, farklı kültürlerin, varoluşun anlamına dair mitolojik ve dinî anlayışlarının birbirine paralellik gösterdiğini vurgular. Her toplum, kendi coğrafi ve kültürel koşullarına uygun bir dil geliştirse de temel sorular ve kavrayışlar evrensel niteliktedir. Bu alıntı, mitolojilerin insanlığın temel sorularına evrensel bir yanıt arayışı olarak ortaya çıktığını vurgular. Nirvana, Brahman ya da Tanrı gibi kavramlar, farklı kültürlerde farklı şekillerde ortaya çıkmış olsa da varoluşsal sorulara verilen yanıtların ortak bir çerçevede şekillendiğini gösterir. Bu evrensellik, kültürlerarasında mitolojik fikirlerin kolayca paylaşılmasını ve benimsenmesini sağlamıştır. İnsanlığın farklı coğrafyalardaki benzer ruhsal ihtiyaçları, mitolojilerin yayılmasını ve yerel kültürlere entegre olmasını kolaylaştırmıştır.

> *"Baal ve Yam'ın her ikisi de Filistinlilerin Yüce Tanrısı El ile aynı zamanda yaşamışlardı... Ejderha, neredeyse bütün kültürlerde belirsizi, şekilsizi ve farklılaşmamış olanı simgeler." (Armstrong, 1998, s. 24).*

Baal ve Yam arasındaki mücadele, Mezopotamya'daki Tiamat-Marduk hikayesi gibi diğer yaratılış mitoslarına benzer. Bu durum, toplumların mitolojik temaları yerel bağlamlara uyarlarken, ortak semboller ve motiflerle bunları nasıl birleştirdiğini gösterir. Baal ve Yam gibi figürlerin farklı kültürler tarafından benimsenip yeniden şekillendirilmesi, mitosların kültürlerarasında nasıl dolaştığını ve uyarlandığını gösterir. Bu adaptasyon, toplumların kendi koşullarına ve değer sistemlerine uygun mitolojik anlatılar geliştirmesini sağlamıştır. Örneğin, Mezopotamya'daki yaratılış mitosları (Marduk ve Tiamat) ile Filistin mitosları arasında görülen paralellikler, mitolojinin kültürlerarası etkileşimle nasıl evrildiğinin bir kanıtıdır. Bu örnekler, mitolojinin evrenselliğini ve farklı kültürlerdeki benzerliklerini açıkça ortaya koyar. İnsanlığın evrensel temalar üzerinden ortak bir dil geliştirdiği ve mitosların coğrafi sınırları aşarak insanlığın kolektif hafızasında yer ettiği görülmektedir (Kim vd, 2024, s.1). Aynı mitolojik hikâyenin farklı toplumlarda tekrar etmesi, insanın temel ihtiyaçlarını ve endişelerini ifade etme biçiminin ortak olduğunu gösterir. Bu durum, mitolojinin, insanlık tarihindeki kültürel etkileşimleri ve kolektif bilinçdışını anlamak için güçlü bir araç olduğunu kanıtlar.

Mitolojilerin farklı kültürlere yayılması hem fiziksel hem de zihinsel bir süreçtir. Büyük Ana Tanrıça veya ejderha gibi temalar, bir yandan kültürlerarası etkileşimle aktarılırken, diğer yandan her toplumun kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum, mitolojinin evrensel çekirdeğini ve yerel bağlamlarda kazandığı anlamları ortaya koyar. Mitolojik temaların farklı kültürlerde tekrar etmesi, insanlığın ortak deneyimlerini ve evrensel arzularını yansıtır. Aynı zamanda, bu mitolojik motifler, kültürlerarası iletişimi ve etkileşimi kolaylaştırarak insanlık tarihinin birleştirici unsurları haline gelmiştir.

Mitolojinin evrenselliği, insanların dünyanın farklı coğrafyalarında benzer mitolojik temalar geliştirmesinde açıkça görülür. İnsanlık, doğa olaylarını, yaşamın başlangıcını, ölümün gizemini ve kozmik düzeni anlamlandırmaya çalışırken ortak temalar yaratmıştır. Bu temalar farklı kültürlerde şekil değiştirse de ana fikirleri ve işlevleri büyük ölçüde benzerdir.

> *"Dünyanın dört bir köşesindeki görkemli medeniyetlerden tutun da küçük, yerel kabilelere kadar her insan topluluğunun kendi tanrılarını, canavarlarını ve mitlerini oluşturduğu geniş mitolojileri vardır." ... "Bu ritüeller, toplumların ortak bir kimlik*

> *oluşturmasına ve bireysel bir aidiyet duygusu yaratmasına yardım eden birtakım gelenekler kazandırır." (Daniels, 2014, s. 9).*

Bu alıntı, her toplumun mitler geliştirdiğini ve bu mitlerin, evrensel insan deneyimlerine dayandığını gösterir. Doğum, ölüm, doğa güçleri, yaşamın anlamı gibi temel sorular her kültürde benzer anlatılarla yanıtlanmıştır. Bu da mitolojinin evrensel bir fenomen olduğunu ortaya koyar. Farklı kültürlerdeki mitolojiler, toplumsal bağları güçlendiren ritüellerin temelini oluşturmuştur. Ortak mitler, kültürlerin kimliklerini inşa etmelerine ve bireylerin topluluk içinde kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olmuştur. Bu da mitolojinin evrenselliğinin toplumsal işlevleriyle nasıl birleştiğini gösterir.

> *"Sümer mitolojisinde de yıkıcı bir tufana dair hikayeler vardır. [...] Benzer mitlerin Yunanlılar, Romalılar ve Orta Amerika Yerlileri tarafından da anlatıldığına rastlarız." (Daniels, 2014, s. 37).*

Tufan mitleri, dünyanın farklı kültürlerinde yaygın bir temadır. Sümerlerin Enki ve Utnapiştim hikayesi, İncil'deki Nuh Tufanı, Yunan mitolojisindeki Deukalion ve Pyrrha hikayesi ve Orta Amerika'daki Maya ve Aztek tufan efsaneleri, insanlığın kolektif hafızasında yer alan yıkım ve yeniden doğuş anlatılarını temsil eder. Bu temaların evrenselliği, insanların doğa olaylarını benzer şekillerde anlamlandırmasından kaynaklanır. Tufan mitleri, dünyanın çeşitli kültürlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin: Sümerlerin, Enki'nin Utnapiştim'e tufanı haber vermesi ve bir gemi yapmasını istemesi (Kramer, 1998, s. 191). Yunan mitolojisi, Deukalion ve Pyrrha'nın tufandan kurtulup yeni bir insanlık nesli yaratması (Graves, 2010, ss. 174-176). Aztek mitolojisi, Çoklu yaratılış döngüsünde dünyanın yıkılıp yeniden yaratılması. Bu mitler, büyük doğal felaketlere insanın anlam arayışını ve yüksek bir güce duyulan bağlılığı yansıtır.

> *"Başlangıçta... hiçliğin bulutsu kaosundan başka hiçbir şey yoktu, bu kaos da tanrı Nun ile kişileştiriliyordu. [...] Atum spermlerini boşluğa savurup ortaya hava tanrısı Shu ile yağmur ve nem tanrısı Tefnut'u çıkararak tanrıların ilk neslini yaratmış oldu." (Daniels, 2014, s. 53).*

Mısır'ın yaratılış mitinde, evrenin başlangıcında kaos (Nun) ve yaratıcı bir ilke (Atum) yer alır. Benzer şekilde, Yunan mitolojisinde Kaos'tan Gaea (Toprak Ana) ve Uranus (Gökyüzü) ortaya çıkar. Bu ortaklıklar, evrenin düzenli bir yapı kazanmasının kaosun bir ürünü olduğu fikrini paylaşır.

> *"Gılgamış'ın hikayesi muhtemelen yazılı en eski hikayedir... Gılgamış, MÖ yaklaşık 2500 yıllarında tarihi Uruk şehrinin kralıdır." (Daniels, 2014, s. 46).*

Gılgamış Destanı'ndaki kahramanlık teması, Yunan mitolojisinde Herakles, Hint mitolojisinde Rama, İskandinav mitolojisinde Thor gibi figürlerle paralellik gösterir. Kahramanların insanüstü güçlere sahip olması, toplumları için mücadele etmesi ve genellikle kişisel bir olgunlaşma sürecinden geçmesi, mitolojilerin ortak bir temasıdır.

> *"Osiris, kız kardeşi Isis tarafından tekrar hayata döndürülür. Ancak bu hayata dönüş, onu ölülerin hükümdarı yapar." (Daniels, 2014, s. 58).*

Ölüm ve yeniden doğuş teması, Mısır mitolojisinde Osiris ile ifade edilirken, Yunan mitolojisinde Persephone'nin yeraltı dünyasına inişi ve geri dönüşüyle görülür. Bu anlatılar, yaşamın sürekliliğini ve doğanın döngüsel düzenini temsil eder. Mitolojiler, insanlığın evrensel deneyimlerini ifade eden hikâyelerden oluşur. Bu hikâyeler, insanlığın temel sorunlara ortak yanıtlar arama çabasıyla açıklanabilir. Farklı kültürlerdeki mitolojik anlatılar, insanlık tarihinin kolektif bilinçaltını ve kültürel zenginliğini ortaya koyar.

Mitolojinin evrenselliği ve insanların farklı coğrafyalarda benzer mitolojik temalar geliştirmesi üzerine Eliade'nin (2005), eserinden doğrudan alıntılar yapılabilir:

> *"Belli bir bakış açısından, her mit 'kozmogoni ile ilgilidir', çünkü her mit yeni bir kozmik 'durumun' veya bütün zamanlar için örnek olan ilksel bir olayın ortaya çıkışını anlatır. Ancak bütün mitleri herhangi bir formüle bağlamamak veya bütün mitolojileri güneş ve ayın kutsal tezahürlerine dayandıran birkaç nesil öncesinin gerçekten değerli bilim adamlarının yaptığı gibi, bir tek arketipe indirgememek gerekir." (Eliade, 2005, s. 491).*

Bu alıntı, mitlerin yalnızca belirli bir kültüre özgü olmadığını, her birinin insanlığın evreni ve kendi varoluşunu anlamlandırma çabasının bir ürünü olduğunu gösterir. Farklı coğrafyalarda benzer temaların ortaya çıkışı, insanın temel varoluşsal sorunlarına yanıt arayışıyla açıklanabilir. Kozmogoni mitleri (evrenin yaratılışı hakkındaki mitler), dünyanın dört bir yanında toplumların insan varlığını ve evrenin kökenini anlamlandırma çabasıyla üretilmiştir. Mitolojinin bu yönü evrenseldir; her toplum kendi çevresel ve kültürel koşullarına göre bu mitleri şekillendirmiştir. Bu konuyla ilgili örneklere baktığımızda Yunan Mitolojisi: Kaos'tan Gaia (toprak), Uranos (gök) ve diğer ilksel tanrılar doğar. Bu mit, evrenin düzensizlikten düzene geçişini açıklar (Graves, 2010, s. 34). Hint Mitolojisinde: Rigveda'da evrenin yaratılışı, Purusha adında bir devin kurban edilmesiyle açıklanır (Yitik ve Arslan, 2011, s. 240). Bu mit, toplumsal düzeni ve evrenin kutsallığını yansıtır. İskandinav Mitolojisinde: *Ymir* adlı devin

öldürülmesiyle evrenin şekillenmesi anlatılır. Bu da kurban temasıyla yaratılışı açıklar (Ercan, 2014, s. 121; Özkan, 2018, s. 73). Bu mitler, evrenin bir kaostan düzene geçişini açıklarken, farklı coğrafyalardaki kültürlerin benzer sorulara nasıl cevaplar verdiğini ortaya koyar.

> *"Birçok mit ve efsane, aşkın bir yer olan –cennet veya cehennem– 'yasaklı bir bölge'ye girmeye çalışan yarı-tanrı ve kahramanların 'zorluklarını' tasvir eder." (Eliade, 2005, s. 503).*

Cennet veya cehennem gibi kavramlar, dünyanın farklı bölgelerindeki toplumların mitlerinde ortak bir tema olarak yer alır. Bu temalar, insanın bilinmeyene dair merakını ve ötesine ulaşma arzusunu yansıtır. Cennet ve cehennem temaları, insanın bilinmeyene ulaşma, ölüm sonrası yaşamı keşfetme ve ahlaki düzeni anlamlandırma çabasını yansıtır. Bu temalar, farklı kültürlerde benzer işlevlere hizmet etmiştir. Kahramanların yasaklı bölgelere girme çabaları, insanın sınırları aşma arzusunun bir sembolüdür. Mezopotamya mitolojisinde Gılgamış, ölümsüzlük arayışında yeraltı dünyasına iner. Bu, insanın ölüm korkusu ve sonsuz yaşam arzusunu temsil eder (Kılıç & Eser, 2017, ss. 130-131; Özgen, 2020, ss. 1-8). Yunan Mitolojisinde Orpheus, ölen eşi Eurydike'yi kurtarmak için Hades'e gider. Bu mit, sevginin ve kaybın ötesine geçme arzusunu ifade eder. Japon Mitolojisinde ise İzanagi, ölen eşi İzanami'yi Yomi (ölüler dünyası) denilen yere kurtarmaya çalışır. Ancak dönüşü sırasında başarısız olur (Cartwright, 2023). Bu mitler, coğrafi olarak birbirinden uzak toplumların ölüm, ölümsüzlük ve bilinmeyenle ilgili benzer temalar geliştirdiğini gösterir.

> *"Çocukların ruhlarının bir kum tanesinin belli ağaçlarda var olduğuna inanılır. Öyle ki, onlar bazen gelirler ve göbekten annelerinin karnına girerler. İnsan ırkının bitki türlerinde ifade edilen hayatın tam kaynağından geldiği mitinin somut ve akılcı yorumudur." (Eliade, 2005, s. 358).*

Bu alıntı, insan ile doğa arasındaki köken bağını mitolojik bir perspektiften açıklar. Ağaç, doğumun kaynağı olarak tasvir edilir ve bu inanç, insanların doğayı sadece yaşamın fiziksel kaynağı değil, aynı zamanda kutsal bir ilham kaynağı olarak gördüğünü gösterir.

> *"Hayat bitkisi ile simgelenen hayat ve hakikat hakkındaki aynı düşünceler, benim 'ağaçlarla insanlar arasındaki mistik ilişkiler' diyeceğim ifadeyi açıklar. Bu mistik ilişkilerin en açık olanı, belli bir ırkın bir takım ağaç türlerinden türemiş olmasıdır." (Eliade, 2005, s. 355).*

Bu alıntı, arketiplerin evrensel olduğunu ve her kültürde ortak bir şekilde ortaya çıktığını açıklar. İnsanların ağaçlardan türediğine dair mitler, doğanın yaratıcı gücünü ve kutsallığını ifade eder. İskandinav mitolojisi, insanların *Yggdrasil* adlı hayat ağacından türediği inancına dayanır. Türk mitolojisinde ise Ergenekon destanında demir dağı delmek için doğanın bir parçası olarak ağaçlar ve dağlar önemli bir rol oynar. Bu mitler, insanın kendi kökenlerini doğanın büyük bir tasarımının parçası olarak gördüğünü ve ağaçların insan yaşamını sürdüren arketipsel bir bağ sunduğunu gösterir. Doğadan türeyen insan miti, evrensel bir tema olarak, insanın kendi varlığını kutsal ve çevresiyle bütünleşik bir şekilde anlamlandırdığını ortaya koyar.

Bu alıntılar, mitolojinin evrenselliğini ve farklı toplumların birbirinden bağımsız olarak benzer mitolojik temaları geliştirmesinin temel nedenlerini açık bir şekilde göstermektedir. Mitler, kültürel ve coğrafi farklılıklara rağmen, insanlığın ortak varoluşsal kaygılarına hitap eder. Mitolojinin evrensel doğası, farklı toplumların coğrafi, kültürel ya da tarihsel bağlarından bağımsız olarak benzer temalar geliştirmesiyle açıklanır. Bu durum, insanlığın ortak varoluşsal sorulara verdiği benzer cevapların bir yansımasıdır. Eliade'nin eserindeki alıntılara dayanarak bu temayı ayrıntılı şekilde yorumlamak ve örneklemek mümkündür. Mitolojinin evrenselliği, farklı coğrafyalardaki insanların aynı varoluşsal sorulara (evrenin kökeni, ölümün anlamı, doğanın kutsallığı) verdikleri benzer cevaplarla kanıtlanır. Kozmogoni mitleri, cennet ve cehennem temaları, doğa-insan bağı ve arketipler gibi unsurlar, farklı kültürlerin mitolojik sistemlerinde tekrarlanan temalardır. Bu, insanlığın ortak bilinç yapısının ve evrensel sorularının bir yansımasıdır.

Enwall (1994), Miao halkının yazıyı kaybetmesi konusundaki miti işlediği eserinde mitlerin evrenselliği konusunda da bilgiler vermektedir.

> *"Bu tür mitler benzersiz değildir; Burma'daki Karen halkı arasında benzer bir efsane vardır. Başlangıçta, yaratıcı yeryüzündeki çeşitli halklara kitaplar dağıtırken, Karen halkı uyuya kalır ve okuryazarlık armağanını kaçırır. Bu mitin bazı versiyonlarında ise onlara bir kitap verilmiştir, ancak kitap, onların tarla açmak için yaktıkları ateşlerde yanıp kül olmuştur. Kachin halkının da benzer bir miti vardır; onlara göre kendi yazılarını açlık nedeniyle yemişlerdir. Akha halkı da benzer bir anlatıya sahiptir. Graham, 'kayıp kitap efsanesinin' batı Sichuan'daki Qiang halkı arasında da bulunduğunu belirtir." (Enwall, 1994, s. 45).*

Bu alıntı, yazının kaybıyla ilgili mitlerin birçok kültürde benzer şekilde işlendiğini gösteriyor. Yazının kaybı, evrensel bir tema olarak bilgiye ulaşma, kaybolan kültürel

değerler ve bu değerlerin yeniden keşfi üzerine inşa edilmiştir. Mitlerin farklı toplumlar tarafından ortak bir anlatım çerçevesinde ele alınması, onların insanlık tarihindeki evrensel özelliklerini ortaya koyar.

> *"Nakış desenleri, geleneksel giysiler ve (dilsel tonlara dönüştürülebilen) qeej müziği, anlamları yalnızca bu kültüre aşina olan kişilerce 'okunabilen' birer iletişim kodu sağlar. Sözlü geleneklerde bu tür sözel olmayan iletişim yöntemlerinin önemi kesinlikle küçümsenmemelidir." (Enwall, 1994, s. 49).*

Miao halkında görüldüğü gibi, mitlerin yayılmasında sözlü geleneklerin yanı sıra nakış, müzik ve diğer kültürel ifadeler de etkili bir araçtır. Bu yöntemler, mitolojik anlatıların farklı toplumlar ve nesiller boyunca aktarılmasını sağlar. Farklı kültürlerde benzer ritüelistik ve sanatsal yöntemler kullanılarak bu mitler evrensel bir şekilde yayılmışlardır. Mitolojik hikâyeler, kültürel yeniliklerin benimsenmesi sürecinde önemli bir rol oynar. Yeni bir yazı sistemi ya da dinî inanış, mitlerin mevcut anlatılarına uyarlanarak kültürel bağlamda kabul edilir. Bu süreç, mitlerin farklı coğrafyalarda yeni anlamlar kazanarak nasıl yayıldığını açıklar. Bu unsurlar, mitlerin sadece bir toplumun değil, tüm insanlığın ortak kültürel birikimi olduğunun altını çizer.

Campbell, "The Power of Myth" isimli eserinde konu ile ilgili şu önemli bilgileri vermiştir:

> *"Tek Yasak Şey' adında standart bir halk masalı motifi vardır. Hatırlayın, Mavi Sakal karısına 'O dolabı açma' der. Ve sonra, her zaman o yasak çiğnenir. Eski Ahit'te de Tanrı, insanlara tek bir yasak şeyi işaret eder. Elbette Tanrı, insanın o yasak meyveyi yiyeceğini gayet iyi biliyordu. Ama insan, işte o yasağı çiğneyerek kendi yaşamının başlatıcısı oldu. Gerçek yaşam o itaatsizlik eylemiyle başladı." (Campbell & Moyers, 1991, s. 68).*

Bu alıntı, "yasaklı olanın cazibesi" temasının mitolojilerde ve halk hikâyelerinde evrensel bir arketip olduğunu vurgular. Yasaklı şeye duyulan merak ve bu yasağın ihlal edilmesi, insan doğasının temel bir özelliğidir. Bu durum, bireyin özgür iradesini kullanarak yeni bir gerçekliği keşfetmesini temsil eder. Eski Ahit'te Tanrı, Âdem ve Havva'ya "bilgi ağacından" yememelerini söyler, ancak onlar bu yasağı çiğneyerek insanoğlunun kaderini değiştirir. Bluebeard**,** masalda eşine "bir odayı açmamasını" söyler, ancak kadın merakına yenik düşer ve trajik sonuçlarla karşılaşır (Bölükmeşe ve Gündüz, 2020, ss. 256-261). Yunan mitolojisinde Pandora, kutuyu açmaması gerektiği hâlde merakına yenik düşer ve kutuyu açarak dünyaya kötülükleri salar (Graves, 2010, s. 182). Bu örnekler, yasak olanın cazibesi temasının insanlık için evrensel olduğunu

gösterir. Farklı kültürlerde, aynı arketipin farklı hikâyelerde tekrarlanması, bu temanın insan doğasının ortak bir parçası olduğuna işaret eder.

> *"Evet. Sanki aynı oyun bir yerden başka bir yere taşınmış da her yerde yerel oyuncular, yerel kostümlerle o eski oyunu sahneliyormuş gibi." (Campbell & Moyers, 1991, s. 54).*

Bu ifade, mitlerin farklı kültürlerde aynı temayı işlediğini ancak yerel koşullara ve kültürel özelliklere göre şekillendiğini açıklar. Mitler, bir "oyun" gibi, her toplumda kendi "kostümlerini" giyerek kendilerini yerel bağlamlara uyarlarlar. Nuh Tufanı (Ortadoğu), Gılgamış Destanı (Mezopotamya) ve Manu'nun Kurtuluşu (Hint mitolojisi) gibi anlatılarda büyük bir sel felaketi teması evrenseldir. Ancak her biri, kendi kültürel bağlamlarına göre detaylandırılmıştır. Yunan mitolojisinde Herkül, fiziksel gücüyle tanınan bir kahramanken; başka mitolojilerde de gücü ile ön plana çıkan kahramanlar vardır. Herkül veya diğer güçlü kahramanların anlatıldığı mitlerde kahramanlık temasını işlenir, ancak kültürel bağlamlarına göre farklı detaylarla süslenmişlerdir. Bu durum, mitlerin temel yapılarını korurken kültürel farklılıkları yansıtacak şekilde uyarlanabilir olduğunu gösterir.

> *"İnsan psişesi -insanın ruhsal/zihinsel yapısı- aslında dünyanın her yerinde temelde aynıdır. Psişe, insan bedeninin içsel deneyimidir ve bu beden tüm insanlarda özde aynıdır: aynı organlar, aynı içgüdüler, aynı dürtüler, aynı çatışmalar, aynı korkular. Jung'un arketipler adinî verdiği şeyler, yani mitlerin ortak fikirleri, işte bu ortak temelden ortaya çıkmıştır." (Campbell & Moyers, 1991, s. 68).*

Mitlerin evrenselliği, insanlığın ortak psikolojik deneyimlerinden ve biyolojik yapılarından kaynaklanır. Jung'un "arketipler" olarak adlandırdığı bu ortak temalar, insanların benzer korkular, arzular ve çatışmalar yaşamasından doğar. Ana tanrıça figürü, birçok mitolojide ortak bir temadır. Örneğin, Yunan mitolojisinde Gaia, yerin ve doğanın annesiyken; Hindu mitolojisinde Durga, koruyucu anne figürüdür. Campbell'ın "kahramanın yolculuğu" modeli, dünyanın dört bir yanındaki mitolojik anlatılarda benzer yapılar bulur. Örneğin, İlyada'daki Odysseus ile Hindu mitolojisindeki Rama'nın hikâyeleri, bu modeli izler. Ortak insan deneyimleri, mitlerin neden dünyanın dört bir yanında benzer temalar işlediğini açıklar. Mitler, insanlığın ortak ruhsal ve fiziksel gerçekliklerinden doğar ve bu nedenle evrensel bir nitelik taşır.

Bu alıntılar ve örnekler, mitlerin evrensel doğasının ve kültürlerarasında nasıl yayıldığının anlaşılmasına ışık tutar. Mitler, insanlığın ortak deneyimlerinden doğmuş, ancak her kültürde farklı bağlamlarda ifade edilmiştir. Yasaklanmış şeylerin cazibesi,

kahramanın yolculuğu ve arketipik figürler gibi temalar, mitolojinin evrenselliğini ve kültürel uyarlanabilirliğini vurgular.

Ellwood (1999), "The Politics of Myth" isimli eserinde konu ile ilgili olarak farklı yazarların görüşlerini aktarmıştır.

> *"Tüm mitoloji- ister halk arasında dolaşan ister aydınlar tarafından oluşturulmuş olsun- insanın binlerce yıldır tekrar tekrar gerçekleştirdiği bir ruhsal serüvenin ikonografisini (imgelemini) muhafaza eder. Ve bu serüven her gerçekleştiğinde, öyle sabit unsurlar ortaya koyar ki, dünyanın sayısız mitolojisi tek bir dilin lehçeleri gibi birbirine benzer." (Ellwood, 1999, s. 39).*

Mitler, insanlığın ortak deneyimlerinden ve bilinçaltı yapılarına dayanan sembollerden doğar. Yukarıdaki alıntılar, özellikle Jung'un arketip teorisini destekler. Jung'a göre, mitler insanlığın kollektif bilinçaltının dışavurumudur. Örneğin, farklı kültürlerde görülen *Büyük Tufan* mitleri, insanlığın doğa ile olan mücadelesini ve yeniden doğuşu simgeler. Bu mit, Mezopotamya'dan Yunan mitolojisine (Deukalion ve Pyrrha), hatta yerli Amerikan mitlerine kadar evrensel bir tema oluşturur.

> *"Kısacası bu, tüm mitlerin aslında tek bir mit olduğunu, binlerce yüzlerinin ardında tek bir mesaj taşıdıklarını, bu mesajın insanlığın psişik (zihinsel/ruhsal) birliğine dayandığını ve kurtuluşa giden içsel bir yolu ilan ettiğini söylemek olurdu. Bu düşünce temelde Jung'un arketiplerinde, Eliade'nin yapısalcılığında ve Campbell'in tüm mitlerin ardındaki ortak mesajında ifade bulur." (Ellwood, 1999, s. 37).*

Her mit, evrensel bir temayı yansıtırken aynı zamanda bulunduğu kültürün tarihsel, coğrafi ve toplumsal koşullarına göre farklılaşır. Örneğin, Hint mitolojisinde yaratılış, ritüel ve reenkarnasyon öğeleri baskındır; buna karşın Batı mitolojisinde kader ve kahramanlık vurgulanır. Bu durum, mitlerin her toplumun kendine özgü yaşam koşullarıyla yeniden şekillendiğini gösterir.

> *"Aslında her anlatım farklıdır; bir ülkenin anlatımı, aynı ülkenin başka bir anlatımıyla olduğu kadar başka bir ülkenin anlatımıyla da benzerlik gösterebilir. Bireysel sezgiye odaklanmak bizi bir tür 'ikinci saflık'a götürür: bu da neredeyse Jungvari bir evrenselciliğe değil, her biri kendi bağlamını aşarak bize zaman ve mekân ötesinden seslenen bireysel yazarların içgörülerinden oluşan bir tür noktacılığa (pointillisme) dayalı bir 'benzerlik' varsaymamıza yol açar." (Ellwood, 1999, s. 75).*

Mitler, ticaret yolları, kültürel etkileşimler ve göçlerle yayılmıştır. Örneğin, Yunan mitolojisindeki Herakles figürü, Roma'da Hercules olarak yeniden yorumlanmış, daha sonra Avrupa halk hikâyelerinde kahraman motiflerine dönüşmüştür. Bu süreçte, mitlerin temel mesajı korunmuş ancak detayları yeni bağlama uyarlanmıştır.

> *"Mitler evrensel temalar içerebilir; ancak somut mitler her zaman belirli kültürlere ve zamanlara aittir, belli bir halkın belli bir toprakta bilgeliği hangi biçimde ifade ettiğine işaret eder." (Ellwood, 1999, s. 39).*

Modern çağda mitlerin evrenselliği, bireysel anlam arayışlarında yeniden ortaya çıkmıştır. Campbell'ın "kahramanın yolculuğu" modeli, modern filmlerde ve hikâyelerde görülür. Bu model, kültürel bağlamlardan bağımsız olarak bireyin içsel yolculuğunun evrenselliğini vurgular. Mitlerin evrensel doğası, insanlığın ortak bilinçaltından doğmuş olmasına dayanırken, bu mitlerin kültürlere özgü ayrıntılarla yeniden şekillendiği açıktır. Mitlerin yayılması, onların temel yapısını koruyarak farklı kültürlere uyarlanmasını mümkün kılar. Bu bağlamda mitler, insanlığın tarihsel, sosyal ve psikolojik gelişiminin evrensel bir anlatısı olarak değerlendirilebilir.

Littleton (1966) çalışmasında, mitolojinin evrensel doğasına dair önemli açıklamalar yapmış ve farklı toplumların coğrafi, kültürel ya da tarihsel bağlarından bağımsız olarak benzer temalar geliştirmesinin nedenlerini ele almıştır.

> *"Dumézil, Hindistan, Avrupa ve diğer yerlerdeki en eski Hint-Avrupa dili konuşan toplumların, bu türden 'kolektif temsiller'in ortak bir setini paylaştığını göstermeye çalışmıştır. Bu erken Hint-Avrupa toplumlarının hemen hepsinin- en azından bilinen en eski dönemlerinde- hiyerarşik olarak düzenlenmiş üç bölümlü bir toplumsal yapıya sahip olduğunu öne sürer ve her bir sınıf, mitlerde ve destanlarda kendisine uygun tanrılar ve kahramanlar dizisiyle kolektif olarak temsil edilmiştir." (Littleton, 1966, s. 4).*

Bu alıntıda Littleton, Hint-Avrupa toplumlarının mitolojilerindeki ortak temaların, toplumsal yapılarına dayalı bir ideoloji tarafından şekillendiğini ve farklı coğrafyalardaki toplumlar arasında bile bu üçlü yapının görüldüğünü açıklar.

> *"Modern Avrupa karnavalları ve bunlarla ilişkili ritüel davranışları tartışarak yola çıkan Dumézil, birbirinden oldukça uzak Hint-Avrupa bölgelerinden kanıtlar sunar. Sonuç olarak, İranlı Gandareva'ların, Hintli Gandharva'ların, Romalı Faunus ve Februus'un (Lupercalia festivaliyle karşılaştırınız) ve Yunan Kentauros'larının, insan ve hayvan doğurganlığını yöneten, genç, güçlü, kısmen hayvan biçimli (theriomorfik), kısmen insan biçimli (antropomorfik) tanrılardan oluşan ortak bir Hint-Avrupa tanrı sınıfıyla ilişkili olduğunu ileri sürer." (Littleton, 1966, s. 47).*

Bu ifadeler, farklı Hint-Avrupa mitolojilerinde yer alan benzer temaların (örneğin doğurganlık ve bahar ritüelleri) evrensel bir kaynaktan türemiş olabileceğini açıklar. Eserde, mitolojilerin evrensel doğasının en önemli nedeni olarak, insan topluluklarının temel ihtiyaçlarına ve algılarına dayalı olarak ortak temalar geliştirdiği vurgulanmaktadır. Coğrafi veya kültürel olarak birbirinden uzak topluluklar, benzer toplumsal yapıların ve

doğa olaylarının etkisiyle ortak mitolojik anlatılar oluşturmuştur. Bu benzerlikler, mitlerin sadece yerel değil, aynı zamanda evrensel bir fenomen olduğunu gösterir.

Napoli (2011), mitolojinin evrenselliğinin, insanlığın farklı coğrafyalarda benzer temalar ve anlatılar geliştirdiğini gösterdiğini söyler. Bu durum, insanların doğa olaylarını, toplumsal düzeni ve evrensel soruları anlamlandırma çabasının bir yansımasıdır. Eserde yer alan alıntılardan yola çıkarak yaratılış mitleri ve güneşin rolü üzerine şu yorumlar yapılabilir:

> *"Dünyanın dört bir yanında, yaşamın yaratılışına dair hikâyeler bulunur. Genellikle bu hikâyelerde güneş önemli bir rol oynar ki bu da şaşırtıcı değildir, çünkü güneş Dünya'daki yaşam için son derece önemlidir. Ancak Yunan mitolojisi bu açıdan ilginç bir şekilde farklıdır: Yaratılış öyküsünde gündüz ışığı erken bir aşamada ortaya çıkar, fakat bu ışık başlangıçta güneşle ilişkilendirilmez. İlginçtir ki, Tekvin (Yaratılış) Kitabı'nda da ışığın ortaya çıkışı, güneşin yaratılışından önce gelir." (Napoli, 2011, s. 20).*

Bu pasaj, farklı kültürlerin yaratılış mitleri arasında benzerliklere dikkat çeker ve güneşin yaşamın başlangıcındaki merkezi rolünü vurgular. Alıntıda, güneşin yaratılış mitlerinde merkezi bir rol oynadığına dikkat çekilir. Örneğin: Yunan mitolojisi, Güneş tanrısı Helios, güneşin her gün doğup batmasını temsil ederken, yaşamın devamlılığına katkıda bulunur (Pachoumi, 2015, s. 397). Mısır Mitolojisinde Ra, güneşin ve yaşamın tanrısı olarak, yaratıcı bir güç ve düzen sağlayıcıdır (Hart, 2005, ss. 133-137). Hint Mitolojisinde, Surya, güneş tanrısı olarak hayatın kaynağı ve zamanın düzenleyicisi olarak görülür (Kaya, 1997, s. 147). Bu örnekler, güneşin farklı kültürlerde yaşamın sembolü olarak evrensel bir tema haline geldiğini gösterir. Aynı zamanda, yaratılış mitlerinde ışığın güneşten önce ortaya çıkması gibi ortak unsurlar, kültürel sınırların ötesinde paylaşılan bir insan deneyimini yansıtır.

> *"İskandinav mitolojisinde savaş tanrısı olan Tyr aynı zamanda çekişmenin de tanrısıydı; ortalığı karıştırarak sorun çıkarırdı. Antik Mısır'ın savaş tanrıçası Sekhmet ise kan dökmeyi severdi. Bir savaş sona erdiğinde, halkın onu yatıştırmak için büyük bir kutlama yapması gerekirdi; aksi takdirde, Sekhmet öldürmeye devam ederdi, ta ki herkes ölene kadar. Savaş tanrılarının ortak noktası, yıkım için bir çılgınlık hâline sahip olmalarıydı." (Napoli, 2011, s. 80).*

Savaş tanrılarının farklı kültürlerde benzer işlevlere sahip olması, mitolojinin evrensel temalar sunduğunu gösterir. Farklı kültürlerde savaş tanrılarının yıkım, güç ve çatışma temaları etrafında birleştiği görülmektedir. Yunan mitolojisinde Ares, savaşın vahşetini ve kontrolsüz yıkıcılığını temsil eder. İskandinav Mitolojisinde Tyr hem savaş hem de kaosun tanrısıdır, benzer şekilde çatışmayı teşvik ederdi. Mısır Mitolojisinde ise

Sekhmet, savaşın ve kan dökümünün tanrıçasıdır. Öfkesi, insanlar tarafından kutlamalarla yatıştırılmak zorundadır. Bu tanrılar, savaşın sadece fiziksel bir mücadele değil, aynı zamanda toplumsal düzenin bir testi olarak görüldüğünü ve farklı kültürlerin bu durumla başa çıkmak için mitolojik figürler geliştirdiğini ortaya koyar.

Mitolojinin evrenselliği, insan doğasının benzer kaygılar ve sorulara sahip olduğunu ve bu kaygılara farklı coğrafyalarda benzer semboller ve anlatılarla yanıt verildiğini gösterir. Bu, mitolojinin, insanların yaşadığı coğrafi ve kültürel farklılıkları aşarak ortak bir insanlık mirası oluşturduğunu ortaya koyar. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, bu mitler kimlik ve anlam arayışında güçlü bir araç işlevi görmüştür.

Eliade (1963), mitlerin insan yaşamında derin bir kökene sahip olduğunu ve her kültürde evrensel bir işlev gördüğünü şöyle ifade eder:

> *"Mit, ilkel kültürde vazgeçilmez bir işlev görür: inancı ifade eder, güçlendirir ve kodlar; ahlakı korur ve güçlendirir, ritüelin etkinliğini temin eder ve insanı yönlendiren pratik kuralları içerir. Bu nedenle mit, insan uygarlığının temel bir bileşenidir; boş bir hikâye değil, aktif bir güçtür." (Eliade, 1963, s. 20).*

Eliade'nin görüşlerine göre, mitlerin evrenselliği, insanlığın ortak deneyimlerinden ve temel varoluşsal sorularına verdikleri yanıtlardan kaynaklanır. Eliade, mitlerin sadece yerel bir gerçekliğin ürünü değil, tüm insan topluluklarının ortak ruhsal ve kültürel tecrübelerinin bir yansıması olduğunu öne sürer. Örneğin, yaratılış, tufan, ölümün kökeni veya kahramanlık mitleri gibi temalar, dünyanın dört bir yanındaki kültürlerde benzer biçimlerde ortaya çıkar. Bu benzerlikler, insanın doğa, toplum ve kutsallıkla kurduğu ilişkinin evrensel bir dili olarak görülebilir. Yaratılış mitleri, pek çok kültür, evrenin kaostan düzene geçişini anlatan mitlere sahiptir. Babil'in *Enuma Eliş* destanı, Yunan mitolojisindeki Gaia'nın hikayesi veya İskandinav mitolojisindeki Ymir efsanesi, bu bağlamda benzer temalar taşır. Bu mitler, insanoğlunun varoluşun kökenine dair ortak bir sorgulamayı paylaştığını gösterir. Mitlerin farklı kültürlerarasındaki aktarımı ve değişimi, özellikle ritüel ve tarihsel bağlamlarda şu şekilde ele alınır:

> *"Batı dünyasının tarihsel anımsaması yeni başlıyor... Geleneksel toplumlarda bu, mitik olayların hatırlanmasıdır; modern Batı'da ise tarihi Zaman'da gerçekleşen her şeyin hatırlanmasıdır. Ancak her iki tür anımsama da insanı kendi 'tarihsel an'ından dışarı taşır." (Eliade, 1963, s. 138).*

Mitlerin farklı kültürlerarasında yayılması, göçler, ticaret yolları, savaşlar ve kültürel etkileşimler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Eliade'ye göre mitlerin bu yayılımı,

onların sadece coğrafi sınırların ötesine geçtiğini değil, aynı zamanda temel insani kaygılara hitap ettiği için kolayca benimsenip dönüştüğünü gösterir. Yayılma örnekleri olarak Eliade, Tufan mitini verir. Ona göre, Mezopotamya'daki *Gılgamış Destanı*, İncil'deki *Nuh Tufanı*, Hint mitolojisindeki *Manu Efsanesi* ve Amerika yerlilerinin mitolojilerinde benzer şekilde görülür. Tufan miti, insanlığın doğal felaketlere karşı duyduğu korkuyu ve yeni bir başlangıç ihtiyacını simgeler. Mitlerin, evrensel temellerinden yerel kültürlere nasıl adapte olduğu şöyle ifade edilir:

> *"Sonuçta, dinsel hayal gücü düzeyindeki bir yaratıcılık, geleneksel mitolojik materyali yeniler... güçlü bir dinsel kişiliğin etkisiyle, geleneksel model nihayet değişime boyun eğer." (Eliade, 1963, s. 146).*

Eliade, mitlerin temel yapılarının evrensel olduğunu, ancak kültürlerin kendi tarihsel, coğrafi ve sosyal bağlamlarına göre bu mitleri çeşitlendirdiğini öne sürer. Bu durum, mitlerin evrensel bir çekirdekten yola çıkıp yerel renkler kazanmasını açıklar. Pek çok kültürde Güneş ve Ay mitleri, ışık ve karanlık arasındaki ilişkiyi simgeler. Ancak bu mitler, farklı coğrafyalarda farklı sembolik anlamlarla yüklenmiştir. Örneğin, Antik Mısır'da Güneş tanrısı Ra gündüzle ilişkilendirilmiştir. Evrensel mitlerin, farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlarda nasıl şekillendiği şu şekilde özetlenmiştir:

> *"Köken mitleri ve kozmogonik mitler... Yapısal açıdan bakıldığında, köken mitleri kozmogonik mitlerle homolog olarak ele alınabilir. Dünyanın yaratılışı en üstün örnektir." (Eliade, 1963, s. 21).*

Eliade, mitlerin evrenselliğini, onların insanoğlunun kutsal olanla bağını korumaya yönelik kolektif çabasının bir parçası olarak görür. Mitler, insanın varoluşunun kozmik düzenle bağlantısını sağlayarak bireyin toplumsal ve evrensel gerçekliğini anlamlandırmasına yardımcı olur. Kültürlerarasındaki benzerlik, insanın zaman ve mekân ötesindeki ruhsal deneyimlerinin ortaklığını kanıtlar. Mitolojinin evrenselliği ve yayılımı, insanlığın ortak hikâye anlatma geleneği ve temel varoluşsal kaygılarıyla ilişkilidir. Farklı kültürlerde görülen benzer mitler, hem ortak bir insanlık hafızasının izlerini taşır hem de kültürlerin tarih boyunca nasıl şekillendiğine dair ipuçları sunar. Eliade'nin analizleri, mitlerin sadece geçmişe ait bir fenomen değil, bugün de insanlık tarihini anlamlandıran bir araç olduğunu ortaya koyar. Bu alıntılar, mitlerin evrensel niteliklerini, farklı kültürlere nasıl yayıldığını ve bu süreçte nasıl değişime uğradığını anlamak için önemli bir zemin sunar.

Bu çalışma, farklı coğrafyalarda ve tarihsel dönemlerde ortaya çıkan mitolojik anlatıların, evrensel temalar etrafında şekillendiğini göstermektedir (*bk.* Tablo 2). Sümer'den Mısır'a, Hititlerden Yunan ve Frig mitolojisine, Mezoamerika'dan Kuzey Amerika yerli kültürlerine kadar uzanan örneklerde, özellikle *ölüm-diriliş arketipi*, *döngüsel zaman anlayışı*, *kahramanın yeraltı yolculuğu* ve *evrenin üçlü yapısı* gibi ortak yapılar dikkat çekmektedir. Bu temalar, Eliade'nin (2005) "kutsal zamanın ritüelleşmesi" kuramıyla örtüşmekte; Lévi-Strauss'un (2013) "mitolojik yapı" kavramı çerçevesinde ise farklı anlatıların altında yatan zihinsel şemaların ortaklığını gözler önüne sermektedir.

Sümer mitolojisinde Dumuzi'nin yeraltına inişi, Hititlerde Telepinu'nun kayboluşu, Mısır'da Osiris'in ölümü ve dirilişi, Yunan mitolojisinde Persephone anlatısı; doğanın döngüsel ritmiyle bağlantılı olarak bereket ve yeniden doğuş fikrini işler. Benzer şekilde Aztek tanrısı Quetzalcoatl ve Frigya tanrısı Attis'in anlatıları, doğanın kuruyup canlanmasını simgeleyen arketipsel yapılarla örülüdür. Bu durum, mitolojilerin yalnızca kutsal anlatılar değil, aynı zamanda doğaya ve insana dair evrensel açıklama modelleri olduğunu ortaya koyar.

Campbell'in (1994) ifadesiyle mitoslar, yalnızca anlatı değil, "insan varoluşunun derinliklerinde yankı bulan kolektif deneyimlerin sembolik haritalarıdır." Campbell, farklı mitolojik sistemlerin yüzeyde çeşitlilik arz etse de özlerinde aynı "kalıcı içsel gerçekliğe" dayandığını vurgular. Nitekim Anadolu'da Kybele kültünün Yunan'da Demeter, Sümer'de İnanna ve Babil'de İştar formlarında yeniden tezahür etmesi, bu evrensel çekirdeğin yerel anlatılarla yeniden şekillendiğini kanıtlar (Armstrong, 1998; Eyuboğlu, 1987).

Anadolu, bu kültürel geçiş ve dönüşüm süreçlerinin merkezlerinden biri olarak öne çıkar. Eyuboğlu'nun (1987) belirttiği gibi, Anadolu hem çoktanrılı hem de tek tanrılı dinlerin anlatılarına ev sahipliği yapmış, mitolojik figür ve motiflerin farklı kültürlerarasında aktarılmasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Hitit mitolojisindeki arı, kartal, fırtına tanrısı ve yeraltı betimlemeleri; Vedik, Mezopotamya ve Yunan mitolojilerindeki benzer anlatılarla birebir örtüşmektedir (Ardzinba, 2010).

Mitolojik anlatıların bu evrenselliği, yalnızca kültürel etkileşimle değil, aynı zamanda insan zihninin benzer durumlar karşısında benzer sembolik tepkiler üretmesiyle açıklanabilir (Lévi-Strauss, 2013). Tufan mitleri, yaratılış anlatıları, güneş-ay-kozmik

ağaç gibi figürler, dünyanın farklı uçlarında, farklı dil ve dinlerde benzer biçimlerde ortaya çıkmıştır. Daniels'in (2014) de vurguladığı gibi, mitler hem bireyin hem de toplumun anlam, kimlik ve aidiyet üretme süreçlerinde temel bir işlev görmektedir.

Sonuç olarak, mitoloji; yerel olanı evrensel olana bağlayan, kültürel çeşitliliği insanlığın ortak bilinçaltında birleştiren bir anlatı alanıdır. Mitolojik temaların ve figürlerin coğrafya ve zaman üstü benzerliği, yalnızca geçmişi anlamamıza değil, aynı zamanda insanlığın ortak düşünsel mirasını kavramamıza da olanak tanır. Mitoloji hem kültürlerarası bir dil hem de varoluşsal bir rehber olarak değerlendirilmeyi hak eden evrensel bir hafızadır.

Tablo 2. Mitoloji ve Evrensellik

Kültür	**Tanrı/Tanrıça**	**Ölüm/Çekiliş**	**Geri Dönüş / Diriliş**	**Anlam**
Sümer	Dumuzi	Yeraltına iniş	Mevsimsel dönüş	Tarım döngüsü
Hitit/Anadolu	Telepinu	Kaybolma	Büyüyle geri getirme	Bereketin yeniden doğuşu
Mısır	Osiris	Öldürülme	Isis'in büyüsüyle diriliş	Ölüm-yaşam döngüsü
Yunan	Persephone	Yeraltına kaçırılma	Baharda geri dönüş	Mevsimsel doğurganlık
Frigya	Attis	Kendi kendini hadım	Kybele ile dönüş	Bahar bereketi
Fenike-Yunan	Adonis	Av sırasında ölüş	6 ay yeryüzünde yaşam	Mevsimsel dönüş
Aztek	Quetzalcoatl	Kendini yakar	Sabah yıldızına dönüş	Güneşin/kozmosun döngüsü
Yerli Tlingit	Raven (Karga)	Kaybolur	Işıkla döner	Kozmik düzenin geri gelişi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİTOLOJİK ANLATILARIN TOPLUMSAL YAPININ OLUŞUMUNA VE SÜREKLİLİĞİNE ETKİSİ

3.1. MİTOLOJİK DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Mitolojik anlatılar, geleneksel toplumlarda yalnızca kozmogonik ya da teolojik açıklamalar sunan sözlü ve yazılı ürünler değil; aynı zamanda toplumsal düzenin kuruluşunu, işleyişini ve sürekliliğini temellendiren kurucu yapılardır. Mitler aracılığıyla toplum, kendi varoluşunu kutsal bir zaman ve mekân çerçevesinde anlamlandırırken; bireysel ve kolektif davranışlar da tanrısal ya da yarı tanrısal örneklere dayandırılarak meşrulaştırılır. Bu bağlamda mitoloji, toplumsal normların, ritüellerin, ahlaki ilkelerin ve kurumsal yapıların kökenini açıklayan bir referans sistemi işlevi görür. Özellikle geleneksel toplumlarda, insan eylemlerinin kutsal kökenli anlatılarla ilişkilendirilmesi, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Mircea Eliade, mitlerin bu kurucu ve düzenleyici işlevini, insan eylemlerinin kutsal zamanda gerçekleşmiş örneklerin tekrarı olarak algılanması üzerinden açıklamakta ve mitolojik düşüncenin toplumsal yapıya kazandırdığı kutsal sürekliliği vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, mitolojinin toplumsal yaşam üzerindeki belirleyici etkisini anlamak açısından temel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Yıldırım, 2007, ss. 60-74).

Eliade'nin "Mitler, Rüyalar ve Gizemler" eserinde mitlerin toplumsal yapıya etkileri ile ilgili bilgiler vermiştir. Mitlerin en temel işlevlerinden biri, toplumsal yaşamın her yönünü kutsal bir çerçevede meşrulaştırmasıdır. Geleneksel toplumlarda bireylerin yaptığı her eylem, tanrılar veya kahramanlar tarafından geçmişte gerçekleştirilen bir olayın tekrarı olarak görülür. Eliade bu durumu şöyle açıklar:

> *"Bütün geleneksel toplumlarda sorumluluk gerektiren her eylem kendi gizemli, insanüstü modelini yeniden üretir ve bu nedenle, kutsal zamanda gerçekleşir. Çalışma, el sanatları, savaş ve sevgi… Bunların hepsi kutsaldır. Tanrıların ve Kahramanların başlangıcın zamanında (in illo tempore) yaşamış olduğu şeyi yeniden yaşamak, insanın varoluşuna kutsal bir boyut kazandırır- hayata ve Evren'e atfedilen kutsal doğa da bunu tamamlar." (Eliade, 2017, s. 38).*

Bu bağlamda, mitlerin toplumsal yaşamdaki rolü, bireylerin yalnızca dünyevi anlamda işlevsel olan şeyleri yapması değil, aynı zamanda kutsal düzeni devam ettirmesi

ile ilgilidir (Hooke, 2002, s. 15; Malinowski, 1998, s. 132; Yanık, 2020, ss. 274-275). Örneğin, Antik Yunan'da bir marangozun ağaçtan bir gemi yapması, yalnızca teknik bir iş değil, aynı zamanda Poseidon veya Odysseus'un yaptığı gibi kutsal bir eylemin tekrarıydı (Umut, 2018, ss. 192-198). Benzer şekilde savaşçılar, savaşı yalnızca politik bir mücadele değil, mitlerdeki kahramanların mücadelesinin bir yansıması olarak görüyordu. Bu mitolojik tekrar anlayışı, toplumun sürekliliğini sağlamakla kalmayıp bireylere de kutsal bir kimlik kazandırıyordu.

Mitler yalnızca bir zamanlar yaşanmış kutsal olayları anlatmaz, aynı zamanda bugünün insanı için ahlaki, sosyal ve kültürel bir rehber sunar. Eliade, mitlerin toplum içinde bir norm oluşturduğunu ve insan davranışını yönlendirdiğini şu şekilde açıklar:

> *"Mit, gerçek ve kutsal bir nitelik taşıdığı için de ibretlik hâle gelir ve bu nedenle, yinelenebilir bir şekle bürünür; çünkü bütün insan eylemleri için bir model işlevi görür ve tam da bu nedenle, insan eylemini gerekçelendirme işlevi taşır. Başka bir deyişle, bir mit Zaman'ın başlangıcında vuku bulan şeyin doğru bir tarihidir ve insan davranışı için bir model oluşturur." (Eliade, 2017, s. 22).*

Bu açıklama, mitlerin bireylerin kararlarını ve toplumun normlarını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Örneğin, *Gılgamış Destanı*'nda kahramanın ölümsüzlük arayışı, insanın ölüm karşısındaki çaresizliğiyle nasıl başa çıkması gerektiğine dair bir ders verir (Akbalık, 2024, ss. 70-75). Aynı şekilde, Prometheus'un ateşi çalması, insanın bilgiye ve ilerlemeye duyduğu arzunun bedelini anlatan bir mit olarak işlev görür. Toplumsal düzeyde ise, bu mitler adalet, cesaret ve fedakârlık gibi kavramları besleyerek, bireylerin sosyal rolleri benimsemesini ve belirli normlara uymasını sağlar (Eliade, 2001, ss. 22-23). Mitlerin bu model işlevi, günümüzde de devam etmekte; kahraman figürleri, tarihî kişilikler ve dinî anlatılar modern toplumda benzer şekilde rehberlik etmektedir.

Mitler, yalnızca geçmişin anlatıları değil, aynı zamanda kültürel kimliği oluşturan ve sürdüren unsurlardır. Bu durum, özellikle eğitim ve tarih yazımı yoluyla açıkça görülür. Eliade, bu etkileşimi şu şekilde açıklar:

> *"Mitin bütün toplum için örnek alınması gereken modeller oluşturması. Üstelik bu bakımdan, birisinin yaşam öyküsünün (yani kişisel tarihinin) bir paradigma olarak örnek gösterilmesi ve tarihi bir kişiliğin bir arketipe dönüştürülmesi gibi çok genel bir insani eğilim buluruz." (Eliade, 2017, s. 33).*

Bu durum, mitlerin bireysel ve toplumsal kimlik oluşumundaki rolünü açıkça göstermektedir. Tarih boyunca toplumlar, kahramanlarını mitolojik figürler gibi yüceltmiş ve onların yaşamlarını birer model olarak sunmuştur. Örneğin, Antik Roma'da

Julius Caesar, yalnızca bir hükümdar değil, aynı zamanda Roma'nın gücünü ve kaderini temsil eden bir figür olarak mitolojik bir anlatıya dönüşmüştür. Öte yandan, kültürel aktarımın bir başka yolu da edebiyat ve sanattır. Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanları, Antik Yunan'da nesiller boyunca eğitimde kullanılan mitolojik anlatılardı (Finley, 2002, ss.109-110).

Bu alıntılar, mitlerin yalnızca geçmişin bir parçası olmadığını, toplumsal düzeni koruyan ve bireylere kimlik kazandıran güçlü anlatılar olduğunu göstermektedir. Geleneksel toplumlarda mitler, sosyal yapıların ve ritüellerin temelini oluştururken, modern dünyada sinema, edebiyat, tarih ve eğitim aracılığıyla varlıklarını sürdürmektedir. Eliade'nin ortaya koyduğu üzere, mitler yalnızca bir zamanlar var olmuş anlatılar değil, insan varoluşunun ve toplumsal kimliğin temel taşlarıdır.

> *"Mitoloji tümüyle kendi dünyamızla birlikte var olan ve bir şekilde onu destekleyen başka bir düzlemden söz eder. Tanrılar dünyası adı da verilen, gözle görünmez, ama daha güçlü bu gerçekliğe inanış, mitolojinin temelidir. Ayrıca bilimsel açıdan modern olmamızdan önce bütün toplumlardaki mitoloji, töre ve toplumsal düzenlemeler hakkında bilgi vermesi ve günümüzde daha geleneksel toplumları etkilemeyi sürdürmesi nedeniyle 'kalıcı (kadim) felsefe' adinî da alır." (Armstrong, 2005, s. 9).*

Bu alıntı, mitlerin yalnızca fantastik hikâyeler olmadığını, toplumların kültürel ve ahlaki çerçevesini belirlediğini anlatıyor. Mitoloji, toplumların yasalarını, ahlaki değerlerini ve geleneklerini şekillendiren bir sistem olarak işlev görmüştür. Örneğin, Sümer toplumunda Enki'nin bilgelik tanrısı olarak adalet ve düzen sağlama rolü, yöneticilerin nasıl bir otorite kurması gerektiğini şekillendirmiştir (Kramer, 1999, ss. 113-119). Aynı şekilde, Antik Mısır'da firavunun tanrısal bir figür olarak kabul edilmesi, toplumsal hiyerarşiyi mitlerle destekleyen bir sistem oluşturmuştur (Bickel, 2024, s. 58).

> *"Mitoloji insanın içinde yaşadığı sorunlu durumla baş edebilmesine yardım etmek üzere kurgulanmıştı. İnsanlara dünyadaki yerlerini ve doğru yönü bulmaları için yardım ederdi. Hepimiz nereden geldiğimizi öğrenmeye can atarız, ancak ilk atalarımız tarihöncesinin sisli ortamında kaybolduklarından, biz de tarihsel olmasa da atalarımızın çevre koşullarına, komşularına ve geleneklerine karşı takındıkları tutumları açıklayabilmek için mitler üretmişizdir." (Armstrong, 2005, s. 10).*

Bu pasaj, mitlerin bireysel ve toplumsal kimlik oluşturmadaki rolünü açıklıyor. Mitoloji, toplumların kendilerini ve tarihlerini anlamlandırmasını sağlayan bir anlatı biçimi olarak işlev görmüştür. Örneğin, Yunan mitolojisinde Prometheus'un insanlara ateşi vermesi, uygarlığın başlangıcını ve insanlığın bilgiye erişimini açıklayan bir mit olarak görülür (Özer, 2023, ss. 7573-7575). Modern toplumlarda da mitlerin kimlik

oluşturmada etkili olduğunu görebiliriz. Ulusların kuruluş mitleri, halkın kendilerini nasıl gördüklerini ve kolektif bilinçlerini nasıl şekillendirdiklerini gösterir.

> *"Görülmedik bir durum değildi bu. Bir mitin kalıplaşmış tek bir uyarlaması bulunmaz. Koşullar değiştikçe, sonsuz gerçeği ortaya çıkarmak adına öykülerimizi başka türlü dile getirmemiz gerekir. Mitolojinin tarihçesinde erkeklerle kadınların ileri doğru attıkları her adımda, mitolojilerini gözden geçirdiklerini ve onu yeni koşullara uyarladıklarını göreceğiz." (Armstrong, 2005, s. 13).*

Bu alıntı, mitlerin statik değil, aksine toplumsal değişimlere göre uyarlanabilir olduğunu gösteriyor. Toplumlar geliştikçe ve yeni sosyal yapılar ortaya çıktıkça, mitler de buna uygun şekilde dönüşüme uğramıştır. Örneğin, Sümer'de tarım toplumu ortaya çıktığında, mitler de bereket ve su tanrılarına odaklanarak toplumun yeni değerlerine uyum sağlamıştır. Aynı şekilde, Roma mitolojisinde eski Yunan mitleri yeniden yorumlanmış ve Roma'nın siyasi gücünü destekleyen bir anlatıya dönüştürülmüştür.

> *"Mitler, insanların sezgileriyle algıladıkları bir gerçeğe belirgin bir biçim ve kalıp verirlerdi. Meraklarını gidermek ya da öyküleri eğlenceli olduğu için değil, erkeklerle kadınlar bu güçlü varlıkları taklit etsinler, kendileri de tanrısallığı yaşasınlar diye insanlara tanrıların nasıl davrandıklarını gösterirlerdi." (Armstrong, 2005, s. 9).*

Bu ifade, mitlerin yalnızca hikâyeler anlatmak için değil, toplumsal rollerin ve davranış kalıplarının nasıl olması gerektiğini göstermek için oluşturulduğunu vurguluyor. Mitolojilerde tanrılar ve kahramanlar, toplumda benimsenmesi gereken davranış biçimlerini model olarak sunar. Örneğin, Antik Yunan'da Herakles'in cesareti ve fedakârlığı, bir erkek kahramanın nasıl olması gerektiğine dair bir model sunarken, Athena'nın bilgelik ve adaletle özdeşleştirilmesi, kadınların ve yöneticilerin sahip olması gereken erdemleri belirlemiştir (Herakles (Herkül): Yunan Mitolojisindeki En Büyük Kahramanın Hikayesi), Günümüzde de bu mitolojik figürlerin etkisini sürdürdüğünü görebiliriz.

Fromm (1990), "Psikanaliz ve Din" isimli eserinde mitolojinin toplumsal yapıya etkisini ele aldığı bölümler, toplumların bilinçdışı psikolojik süreçlerle şekillendiğini ve mitolojinin bu süreçlerin bir yansıması olduğunu gösteriyor. Fromm'un yaklaşımlarını üç temel eksende ele alabiliriz: mitolojinin insan toplulukları üzerindeki etkisi, ilkel toplumlarda din-mitoloji ve sosyal yapı ilişkisi, mitolojik düşüncenin toplumları şekillendirme gücü şöyle ifade edilmektedir:

> *"Bu unutulmuş dili anlamamızı sağlayan kişi Freud'dur. Freud, düşlerin dilini anlamaya yönelik çabalarıyla, simgesel dilin özelliklerinin kavranmasına götüren yolu*

> *açmış, bu dilin yapısını ve anlamını ortaya koymuştur. Bu arada da dinsel efsanelerin dilinin, düşlerin dilinden temelde farklı olmadığını, yani önemli deneyimlerin anlamlı bir ifadesi olduğunu göstermiştir." (Fromm, 1990, s. 104).*

Fromm'un belirttiği gibi, mitolojik anlatılar ve dinsel efsaneler, insanın bilinçdışı dünyasındaki simgesel ifadelerin bir uzantısıdır. Freud'un rüya analizine dayanarak vardığı bu sonuç, toplumların kolektif bilinçdışının da bir tür "düş dili" konuştuğunu, mitoloji ve dinsel anlatıların bu dilin dışavurumu olduğunu öne sürer. Bu durum, mitolojinin toplumsal yapıya etkisini anlamamızı sağlar çünkü her toplum, bilinçdışı süreçleri aracılığıyla kendisini anlamlandırmak ve varlığını sürdürmek için mitolojiler üretir. Bu mitolojiler, ahlaki değerleri, güç ilişkilerini ve sosyal normları meşrulaştıran yapılar oluşturur. Toplum içindeki düzenin sağlanması ve bireylerin kimliklerini inşa etmeleri, bu mitolojik anlatılarla yönlendirilir.

Ancak, Fromm'un Kuzey Amerika Kızılderilileri örneğinde gösterdiği gibi toplumlar tarih boyunca yeni dinsel veya ideolojik sistemler benimsediklerinde bile eski mitolojik yapılarını tamamen terk etmezler (Fromm, 1990, s. 37). Hristiyanlık öncesi inanç sistemleri, yeni dinsel yapıların altında gizlice varlığını sürdürmeye devam eder. Bu durum, mitolojilerin sadece bireysel psikoloji üzerinde değil, kolektif kimlik ve kültürel miras üzerinde de büyük bir etkisi olduğunu gösterir. Toplumsal yapılar, köklerini mitolojik düşüncede bulur ve yeni ideolojik sistemler bile eski mitolojilerle sentezlenerek topluma entegre edilir. Bu da mitolojinin sosyal düzenin sürekliliğini sağlamadaki rolünü ortaya koyar (Fromm, 1990, ss. 31-65).

Bununla birlikte, Fromm'un işaret ettiği bir başka gerçek de mitolojinin otorite ve güç ilişkileriyle olan bağlantısıdır. Mitolojiler, ilk ortaya çıktıklarında bireyin ve toplumun psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan, anlam sağlayan anlatılar olabilirken, zamanla siyasal iktidarlar tarafından araçsallaştırılabilirler. Fromm, dinsel veya mitolojik sistemlerin, tarihte birçok kez iktidarla iş birliği yaptığını ve yönetici sınıfların çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeniden biçimlendirildiğini vurgular. Mitolojilerin toplum içinde düzen sağlama işlevi vardır, ancak bu düzen her zaman özgürleştirici bir işlev oluşturmaktan çok, mevcut iktidar yapılarını koruyucu bir rol üstlenebilir. Bu bağlamda, mitoloji yalnızca bir kültürel veya ahlaki kılavuz değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşileri sürdüren bir mekanizma olarak da işlev görebilir (Fromm, 1990, ss. 31-65).

> *"Sosyal görevler şenliğin dersini olağan, günlük varoluşta sürdürür ve birey, varlığını sürdürür. Buna karşılık farksızlık, ayaklanma -ya da sürgün- yaşam verici bağlantıları*

> *koparır. Sosyal birim açısından, koparılan birey basitçe hiçbir şeydir- boşa gitmiştir. İster rahip ister orospu, kraliçe ya da köle olsun, rolünü yaşadığını dürüstçe söyleyebilen erkek ya da kadın ise olmak fiilinin tam anlamıyla, bir şeydir. O hâlde erginlenme ve yerleşme ayinleri bireyin ve topluluğun özsel birliği dersini öğretmektedir; mevsim şenlikleri geniş bir ufka açılır. Birey nasıl toplumun bir organıysa, kabile ya da şehir -ve bütün olarak insanlık- kozmosun güçlü organizmalarının bir aşamasıdır yalnızca. Yerli denen halkların mevsim şenliklerini doğayı denetleme çabası olarak anlatmak alışkanlık olmuştur. Bu yanıltıcı bir açıklamadır, insanın her eyleminde ve özellikle de yağmur bulutlarını getirdiği, hastalığı iyileştirdiği ya da seli durdurduğu düşünülen büyü ayinlerinde, denetleme arzusuna yönelik çok şey vardır; yine de bütün gerçekten dinsel (kara büyüsel olana karşıt olan) törenlerin egemen motifi kaderin kaçınılmaz şeylerine teslim olmadır- ve mevsim şenliklerinde bu güdü açıkça bellidir." (Campbell, 2010, s. 417).*

Bu alıntı, mitolojinin ve ritüellerin birey-toplum ilişkisini nasıl şekillendirdiğini, bireyin sosyal yapının bir parçası olarak anlam kazandığını ve toplum dışına itildiğinde nasıl bir hiçlik durumuna düştüğünü vurgular.

> *"Sosyal görevler şenliğin dersini olağan, günlük varoluşta sürdürür ve birey, varlığını sürdürür. Buna karşılık farksızlık, ayaklanma -ya da sürgün- yaşam verici bağlantıları koparır." (Campbell, 2010, s. 417).*

Bu ifadede Campbell, bireyin toplumsal düzen içindeki rolünü nasıl üstlendiğini anlatır. Bir birey, toplum içindeki görevlerini yerine getirdiği sürece varlığını sürdürebilir. Ancak, ayaklanma, farksızlık ya da sürgün gibi eylemlerle bu toplumsal düzenden koparsa, bir anlamda yok olur. Bu düşünce, birçok mitolojide yer alan "sürgün edilen kahraman" figürüyle de ilişkilidir. Yunan mitolojisinde Prometheus, tanrılardan ateşi çaldığı için toplum düzenini bozan bir figür olarak görülmüş ve cezalandırılmıştır (Çelik, 2021, s. 308). İbrahimi dinlerde Âdem ve Havva, cennetten sürgün edilerek toplumsal birliğin dışına itilmişlerdir. Bu mitolojik figürler, bireyin toplum içindeki rolünü korumadığında cezalandırıldığını ve ancak toplumsal uyuma katkıda bulunduğunda değer kazandığını gösterir.

> *"O hâlde erginlenme ve yerleşme ayinleri bireyin ve topluluğun özsel birliği dersini öğretmektedir; mevsim şenlikleri geniş bir ufka açılır." (Campbell, 2010, s. 417).*

Bu cümlede, bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ritüellerin ve ayinlerin önemi vurgulanıyor. Erginlenme törenleri, bireyin toplum içindeki rolünü kabullenmesini ve bu rolü içselleştirmesini sağlar. Birçok kültürde bu tür ritüeller bulunur.

> *"Birey nasıl toplumun bir organıysa, kabile ya da şehir -ve bütün olarak insanlık- kozmosun güçlü organizmalarının bir aşamasıdır yalnızca." (Campbell, 2010, s. 417).*

Burada Campbell, birey-toplum-evren arasındaki hiyerarşik yapıyı ortaya koyar. Birey, toplumun bir parçası olduğu gibi, toplum da evrenin bir parçasıdır. Bu anlayış, birçok mitolojik anlatının temelinde yer alır: Antik Mısır'da firavun, toplumun düzenini sağlayan ilahi bir varlık olarak görülür ve kozmosun düzeniyle ilişkilendirilir. Mezopotamya mitolojisinde, Gılgamış Destanı'nda krallar ve tanrılar arasında bir uyum olması gerektiği vurgulanır çünkü toplum, tanrısal düzenin bir yansımasıdır (Kramer, 1963, ss. 118-122). Campbell'ın burada anlatmak istediği, bireyin yalnızca toplumsal bir rolü olmadığı, aynı zamanda evrenin düzenine de hizmet ettiğidir.

Bu alıntılar, mitolojinin sosyal düzeni nasıl şekillendirdiğini ve bireyin toplum içindeki rolünü nasıl belirlediğini açıkça gösteriyor. Mitolojiler, bireye toplumda nasıl hareket etmesi gerektiğini öğretirken, toplumu da evrenin düzeni içinde bir parça haline getirme işlevi görür. Ritüeller ve mitler, yalnızca bireyin toplum içindeki yerini değil, toplumun doğayla olan ilişkisini de düzenler. Campbell'in vurguladığı gibi, toplumun ve bireyin doğanın yasalarına uyum sağlaması, insanın varoluşunun temel koşullarından biridir.

Campbell, modern toplumların mitolojiyi kaybetmesiyle birlikte toplumsal birimlerin artık dinî içerik taşıyan yapıların yerine ekonomik ve politik birimlere dönüştüğünü belirtir. Eskiden mitoloji ile beslenen sosyal düzenin, günümüzde materyal üstünlük ve kaynak rekabetine dayanan bir mücadeleye dönüştüğünü vurgular. Bu dönüşüm, mitolojinin toplumsal yapıyı bir arada tutma işlevini yitirmesine ve bireylerin kendilerini sosyal yapıya bağlı hissetmemelerine neden olur der (Campbell, 2010, s. 420).

> *"Kollektivitenin belleği tarih dışıdır. (...) Tarihsel olayların anıları iki ya da üç yüzyıl sonra bireysel olanı kabul edemeyen ve sadece örneksel olanı saklayan arkaik zihniyetin kalıbına girecek şekilde değiştirilmektedir. (...) Popüler belleğin modern çağların tarihsel kişiliğine bir arketipin taklitçisi ve arketipik bir jestin yeniden üreticisi olarak anlamını arkaik toplumların mensuplarının geçmişte ve şimdi daima bilincinde oldukları, ama Dieudonne de Gozon veya Marko Kraljeviç gibi kişiliklerce unutulmuş anlamı yeniden kazandırdığı söylenebilir." (Eliade, 1994, s. 55).*

Bu bilgiler, mitolojinin kolektif hafızayı nasıl biçimlendirdiğini açıklıyor. Eliade'ye göre, kolektif bellek (toplumsal hafıza) doğrudan tarihsel olayları bireysel gerçeklikleriyle muhafaza edemez; bunun yerine, tarihsel kişilikleri ve olayları *arketipik* kalıplara sokarak korur. Yani, bir olay ya da kişi hafızada yalnızca mitsel bir modelin temsili olarak var olabilir. Bu yüzden, tarihsel gerçeklik arkaik zihniyet tarafından değişime uğrayarak bir tür mitsel anlatıya dönüşür. Onlar artık bireysel kişiler olarak

değil, daha büyük bir mitsel anlatının taklitçileri olarak hatırlanır. Toplumlar, bu figürleri sıradan tarihi kişiler olarak değil, geçmişten gelen büyük kahramanların mirasını devam ettiren arketipsel karakterler olarak görmeye başlarlar. Böylece kolektif bellek, gerçek olayları unutturur ve mitsel kalıpları devam ettirir. Bu, birçok kültürde görülebilir.

> *"Arkaik ve geleneksel toplumların insanıyla Musevi-Hıristiyanlığın güçlü etkilerini taşıyan modern toplum insanı arasındaki başlıca fark öncekinin kendisini Kozmos'la ve kozmik ritmlerle ayrılmaz biçimde bağlantılı olarak görürken, ötekinin sadece Tarih ile bağlantılı olduğunu iddia etmesinde yatar. (...) Ama Kozmos'un ve insan toplumunun bu 'tarihi', mitoslarla korunan ve aktarılan bir 'kutsal tarih'tir. (...) Mitsel zamanlarda insanlara vahyedilmiş bu paradigmatik modeller sayesinde Kozmos ve toplum periyodik olarak yeniden doğar." (Eliade, 1994, s. 11).*

Bu alıntıda ise, mitolojinin toplumların dünyayı nasıl algıladığını belirlediğini açıklıyor. Arkaik toplumlar, kendilerini doğrudan Kozmos'la ve kozmik ritimlerle bağlantılı olarak görürler. Yani, evrenin kendisi gibi düzenli döngülere sahip bir toplumsal yapıya inanırlar. Onlar için gerçeklik, tarihin ilerleyici bir süreç olmasıyla değil, kozmik döngülerin ve kutsal tarihin tekrar edilmesiyle anlam kazanır. Bu yüzden, toplumun işleyişi de mitoslarla korunan kutsal tarihe dayanır. Bu kutsal tarih, mitsel zamanlarda tanrılar veya kutsal figürler tarafından belirlenmiş olan örnek modellerden oluşur. Arkaik insan, toplumsal düzenin ya da tarihsel gelişimin kendiliğinden ortaya çıkmadığını, bunun önceden tanrılar tarafından vahyedildiğini ve düzenlendiğini düşünür. Dolayısıyla, tarih doğrusal bir ilerleyiş olarak değil, kozmik düzenin ritmik tekrarı olarak algılanır.

Eliade'nin belirttiği gibi, bu *kutsal tarih* ve mitsel döngüler, arkaik toplumlarda sadece geçmişte kalmaz; aksine, toplumun sürekli olarak kendini yeniden doğuş yoluyla var etmesini sağlar. Toplum, mitsel zamanlarda belirlenen örnekleri taklit ederek kendi varlığını sürdürür. Yani, toplumun işleyişi mitolojik ritüellere ve kutsal tarih anlatılarına bağlıdır. Bu bağlamda, modern insan ile geleneksel toplum insanı arasındaki farkı da anlayabiliriz. Modern toplumlar, tarihi ilerleyici bir süreç olarak algılarken; arkaik toplumlar, tarihi kutsal modellerin tekrarı olarak görürler. Bu yüzden modern tarih yazımı, arkaik tarih algısına kıyasla bireysel olaylara daha çok odaklanırken, geleneksel toplumlar tarihsel gerçekleri mitsel formlara dönüştürerek muhafaza eder (Kramer, 1963, ss. 34-122).

Bratton (1995), mitolojinin toplumsal yapıya etkisi hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Mezopotamya mitolojisinde tanrı Anu, toplumun düzenini sağlayan en yüksek

otorite olarak görülmektedir. Anu'nun, kaosu önleyerek düzeni sağladığı, bu düzenin hem toplumsal hem de kozmik seviyelerde geçerli olduğu belirtmiştir. İnsanlar, bu düzenin parçası olarak tanrıların koyduğu kanunlara ve toplumsal normlara uymak zorunda kalmışlardır.

> *"Gökyüzü tanrısı Anu'ya tanrıların kralı deniliyordu; fakat onun otoritesi insanlar arasındaki ilişkilere de uzanıyordu. Dünyevî hayatın hiyerarşisi ve otoritesi gökyüzünün düzenine tekabül ediyordu. Anu'nun yeryüzündeki temsilcisi kralın emirleri, bundan böyle, ilahi idi. Bir kimse, sorgusuz sualsiz krala, rahibe ve ailenin reisine itaat etmek mecburiyetinde idi. Bütün tanrılar emirleri ile gökyüzünün ve yeryüzünün temelini oluşturan Anu'ya itaat etmekteydiler. Bu kozmik devletin hukukî yapısını Thorkild Jacobsen ilahi irade diye tarif ediyor. Biz böylece Anu'yu hem insan topluluğunda ve hem de daha büyük toplulukta- ki bu topluluk kâinattır- bütün otoritenin ve aktif faaliyetin kaynağı olarak görüyoruz. O, topluluğu kaos ve anarşiden sıyırıp organize olmuş bir bütün hâline getiren kuvvettir; o, cemiyetin emirlerine, âdetlerine ve kanunlarına ve fizikî dünyanın tabiî kanunlarına, kısacası, dünya düzenine gönüllüce boyun eğilmesini temin eden güçtür. Nasıl bir binayı destekleyen ve yapının hatlarını gösteren şey, o binanın temeli ise, Mezopotamya kâinatını destekleyen ve onun yapısını aksettiren de ilâhî bir iradedir." (Bratton, 1995, s. 36).*

Bratton, mitoloji ve ritüellerin, toplumsal dayanışmayı sağlamak ve topluluğun bir arada kalmasına katkıda bulunmak amacıyla kullanıldığını söylemiştir. Mitolojiler sadece geçmiş olayları anlatmakla kalmaz, aynı zamanda toplumu mevcut çevresel ve sosyal zorluklarla başa çıkmak için hazırlar. Özellikle Mezopotamya'da dinî ayinleri, toplumsal düzenin korunmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu konuyu Bratton,

> *"Efsaneler tanrıların mücadelelerini, iyi ve kötü güçler arasındaki savaşları, bitki ilâhının ölümünü ve dirilmesini anlatır. Yıllık festivaller, sembolik hareketlerle tanrının ölümünü, ana tanrıçasının ağlayıp sızlamalarını, tanrı-kralın tekrar tahtına geçmesini ve Öteki Dünya ülkesine girmekteki güçlükleri canlandırdı. Bu ayinler, hemen hemen kadim Orta Doğunun bütün dinlerinde aynıdır. Böylece efsane ve ayin arasındaki hayatî bağlantıyı görüyoruz. Onların fonksiyonu, sadece mazinin hâdiselerini kaydetmek ve kutlamak değil, insanları, tehlikeli ve güvensizlik verici mevcut çevre içinde daha etkili yaşamalarına hazırlamaktı." (Bratton, 1995, ss. 25-26) şeklinde işlemiştir.*

Toplumsal düzenin mitolojik anlatılarda nasıl tasvir edildiğini somut biçimde görmek için "Agade'nin Laneti" metni dikkate değerdir. Çünkü bu metin, yalnızca bir kentin yıkımını değil, aynı zamanda toplumsal yapının bütün katmanlarının -ekonomik üretimden bireysel yaşama, kamusal alanlardan siyasal otoriteye- nasıl altüst olduğunu gözler önüne serer. Tarımsal üretimin durması, açlığın bireyleri çaresizliğe sürüklemesi, sokakların sessizliğe ve şiddete teslim edilmesi ve nihayetinde Guti istilası, lanetin toplumsal yapıyı bütünüyle çökerten bir felaket olarak kurgulandığını göstermektedir. Dolayısıyla "Agade'nin Laneti", mitlerin toplumsal düzenin kırılganlığını ve tanrısal

irade karşısındaki bağımlılığını nasıl temsil ettiğini incelemek açısından kritik bir örnek sunar (Pekşen, 2020, ss. 250-252).

Metin, yalnızca şehrin yıkılışını değil, toplumsal düzenin çöküşünü de detaylı bir şekilde aktarır. Lanetin etkisiyle toplumun bütün tabakaları altüst olur:

> *"Büyük tarım arazileri hiç tahıl vermedi… İnsanlar açlıktan kendilerini hırpalıyordu… Köpekler sessiz sokaklarda toplanmıştı… Guti, hiçbir engel tanımayan, insani içgüdülere sahip ama köpeksi zekâya ve maymun yüzlü bir görünüme sahip bir halktı…' (Cooper, 1983, ss. 58–59)."*

Bu alıntı, toplumsal düzenin kırılganlığını ortaya koymaktadır. Mit, düzenin ancak tanrılarla uyumlu bir yaşam sürdürüldüğünde devam edebileceğini vurgular. Kralların kutsal otoriteyi ihlal etmesi, halkın sosyal yapısının çökmesine yol açmıştır. Burada lanet, yalnızca siyasi bir felaket değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın yok olması anlamına gelmektedir (Bachvarova, 2016, ss. 38-44). Toplumsal yapı açısından Agade'nin Laneti, mitin ideolojik işlevini açıkça ortaya koyar. Gutilerin "Düzen dışı gruplar" olarak tanımlanması, merkezî uygarlık ile çevredeki göçebe topluluklar arasındaki karşıtlığı simgeler. Böylece mit, halkın yaşadığı toplumsal travmayı hem açıklayan hem de anlamlandıran bir araç işlevi görmüştür. Bu bağlamda, toplumsal düzenin kırılmasının yalnızca tarihsel bir olay değil, tanrılarla kurulan ilişkinin kopuşu olduğu mesajı verilmiştir.

Agade'nin Laneti, tanrısal iradenin yalnızca bir kenti değil, bütün bir toplumsal düzeni nasıl çökerttiğini gözler önüne serer. Metinde tarımsal üretimin durmasıyla "büyük tarım arazileri hiç tahıl vermedi… sulanan bahçeler ne şurup ne de şarap verdi" (Cooper, 1983, s. 58) ifadesi, ekonomik yapının tanrısal lanet aracılığıyla sarsıldığını ortaya koyar. Açlığın bireyleri çaresizliğe sürüklemesi "çatıda uyuyan, çatıda öldü… insanlar açlıktan kendilerini hırpalıyordu" (Cooper, 1983, s. 58) sözleriyle aktarılırken, kamusal alanların çözülüşü "*köpekler sessiz sokaklarda toplanmıştı; oraya iki adam gelse birlikte yenirdi*" (Cooper, 1983, ss. 58–59) betimlemesiyle toplumsal bağların kopuşuna işaret eder. Nihayetinde, "Gutiler, hiçbir engel tanımayan, insani içgüdülere sahip ama köpeksi zekâya ve maymun yüzlü bir görünüme sahip bir halktı" (Cooper, 1983, s. 59) ifadesiyle düzensizlikle özdeşleştirilen ve merkezî uygarlığın dışında konumlandırılan kavimlerin istilası, toplumsal düzenin dış tehditlerle tamamen altüst oluşunu sembolize eder. Bu pasajlar birlikte değerlendirildiğinde lanetin, yalnızca doğaya yönelmiş bir

felaket değil; ekonomik, sosyal ve siyasal düzeni kapsayan bütüncül bir yıkımın mitolojik gerekçelendirmesi olduğu görülmektedir.

Mısır ve Mezopotamya'da krallar, aynı zamanda dinî liderler olarak görülmüş ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli roller üstlenmiştir (Etgü & Pekşen, 2023, ss. 514-523). Krallar, ritüeller aracılığıyla tanrılarla iletişime geçerek toplumun refahını sağlamaya çalışmışlardır. Bu ritüeller, toplumu bir arada tutmanın ve düzeni sağlamanın yollarından biri olarak kullanılmıştır.

> *"Mevsimlik festivallerle ilgili kurbanlık ve diğer ayinlere kral liderlik ediyor ve zaman zaman kraliçe de kendisine yardım ediyordu. Bilhassa ilkbahar noktasında tertiplenen 'Büyük Purilli Bayramı,' kralın mutlaka bulunmasını gerektiriyordu. Kral bu festivalde, krallık ailesinin ve halkın sıhhat ve refahı için verimlilik tanrısına dua etti. Bahar festivali, Mısırlıların Osiris dramına ve Babilonya'nın Enuma Eliş verimlilik festivaline benziyordu. Tanrıları gücendirecek herhangi bir hareket veya kralın rahiplerle ilgili fonksiyonundaki bir ihmal, halkın veya ülkenin başına bir felâket getirebilirdi. Hitit krallarının güçleri her şeyi kaplıyor ve mutlaktı ve bu otorite de büyük bir ölçüde kraliçe tarafından paylaşılıyordu. Ülkenin ve halkının refahı, kralın sıhhatine ve kutsal görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmesine bağlı olduğundan, rahiplik görevini yerine getirirken birçok tabu ve ihtiyat tedbirlerine dikkat etmek mecburiyetinde idi. Hitit ve Hurri efsanelerinde ilâhların krallar üzerindeki üstünlüklerini görüyoruz." (Bratton, 1995, s. 130).*

Bu bilgiler, mitolojinin antik toplumlarda yalnızca bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının korunması ve sürdürülmesi için kullanılan bir araç olduğunu göstermektedir. Mitoloji, toplumların normlarını belirleyerek, sosyal düzenin ve hiyerarşinin devamlılığını sağlamıştır.

> *"Mitoloji, tarihöncesi toplumun tüm (doğayla, toplumla, ekonomik ve siyasi yapıyla kendisiyle kurduğu) ilişkilerinin, toplumsal bilincinin ve söyleminin yansıtıldığı bir aynadır, tüm bu özellikleriyle tüm toplumlar için mitolojiler, toplumsal bilinç ve bilinç yapısının (bilinç ve bilinçdışının birleşimi olan bilinçsel yapının) altyapısını oluşturan bir temeldir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 262).*

> *"Din, mitolojinin öğelerini de içererek metinler arası bağlamda yeni bir metin kurar, bu metin maddi yaşamın gerektirdiklerini içerir ve siyasi, ekonomik alanların belirleyiciliğinde şekillenir ve toplumsal yaşam bağlamında onları yeniden üretir." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 264).*

Mitoloji, toplumsal yapının "düğüm noktalarını" oluşturan simgeler aracılığıyla toplumsal bilinç üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Mitlerin, kolektif bilinçdışında hala yaşamakta olan unsurlar olduğu ve toplumsal söylemlerde sürekli yeniden üretildiği bilinmektedir. Bu simgeler, toplumsal yapının merkezinde yer alır ve insanların kendi toplumsal konumlarından evrensel değerlere açılmasını sağlamışlardır (Eliade, 2001, ss. 12-26; Lévi-Strauss, 2013, ss. 18-73). Mitoloji, tarih öncesi toplumların düşünsel

evriminde merkezi bir yer tutar ve toplumsal bilinç yapısının (bilinç ve bilinçdışının birleşimi) temellerini oluşturur. Çoban & Özarslan (2003), çalışmalarında, mitlerin, toplumsal bilinç ve bilinçaltının yapılandırılmasında nasıl bir temel teşkil ettiğine dikkat çekmektedirler. Mitler, toplumsalın dünyayı anlamlandırma ve anlatma aracıdır ve bu süreç, ideoloji ve dinle iç içe geçerek toplumsal yapının sürekliliğini sağlamıştır (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 260-270)**.**

Simgeler toplumsal yapının uzamsal ve zamansal boyutlarında yapılanmasını sağlar. Bu bağlamda, mitolojik simgeler, toplumsal yaşamın anlamlandırılması için kritik bir rol oynar. İdeolojik pratikler, bu simgeleri kullanarak toplumsal yapının bilincini şekillendirir ve egemen ideolojinin toplumsal anlam sistemine yerleşmesini sağlar (Çoban & Özarslan, 2003, ss. 280-282)**.**

> *"Tüm kolektif söylemler ve eylemler toplumsal bilinç yapısının (toplumsal bilincin ve bilinçdışının) üzerine kurulmuştur ve onun tüm etkilerini içsel olarak barındırırlar." (Çoban & Özarslan, 2003, s. 282).*

Bu alıntılar, mitolojinin toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak ele alındığını ve toplumların kendilerini anlamlandırma süreçlerinde oynadığı önemli rolü göstermektedir.

Campbell, "Batı Mitolojisi" adlı eserinde mitolojinin dört temel işlevi üzerine açıklamalarda bulunmuştur. Bu işlevler şu şekildedir: Mistik İşlev (Varlığın gizemi karşısında huşu uyandırma), Kozmolojik İşlev (Evrenin düzenini anlamlandırma), Sosyolojik İşlev (Toplumsal düzeni destekleme) ve Pedagojik İşlevdir (Bireyi yaşam boyunca rehberlik etme).

> *"Mitolojinin üçüncü işlevi, mevcut toplumsal düzeni desteklemektir. Bireyi grubuyla organik bir bütünlük içine sokar." (Campbell, 1995a, s. 474).*
>
> *"Mitoloji, mevcut toplumsal düzeni destekler, bireyi, grubuyla organik bir bütün haline getirir. Mevcut düzenin değişmesi halinde, eski mitosların değişen duruma uygun hâle getirilmesi gerekir." (Campbell, 1995a, s. 11).*

Campbell'e göre mitolojinin üçüncü işlevi, bireyi topluluğuyla organik bir bütünlük içine sokmaktır. Bu bağlamda, toplumların gelişimiyle birlikte ailenin, aşiretlerin, hatta imparatorlukların birleştirici unsuru olarak mitolojinin rolü vurgulanır. Mitoloji, bireyleri kendi topluluklarıyla bağlayarak sosyal uyumu pekiştirir. Aileden devlete kadar uzanan yapılar, mitolojik anlatılar ve ritüellerle güçlendirilir. Pedagojik İşlev için ise Campbell şunu belirtmiştir:

> *"Mitolojinin dördüncü işlevi, insanı kendi ruhsal zenginliğine ve nesnelleşmeye doğru götürerek, kendi ruhsal gerçeklerine ulaştırmaktır." (Campbell, 1995a, s. 474).*

Mitolojiler, bireylerin kişisel yolculuklarında rehberlik eder ve yaşamın çeşitli aşamalarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur

> *"Mitolojiler, toplumsal düzenle doğanın düzenini birleştirerek dinsel bir huşu yaratma işlevi görmüştür. Bu şekilde bireyler, toplumun koyduğu yasaları ilahi bir emir gibi algılar." (Campbell, 1995a, s. 19).*

Campbell, farklı mitolojik sistemlerin, topluluklara ait duygu sistemlerini nasıl şekillendirdiğini tartışmaktadır. Özellikle, eski mitsel düzenlerde simgeler ve tanrılar arasında kurulan bağların toplumsal otoritenin meşrulaştırılmasında kullanıldığı belirtilmektedir.

> *"Mezopotamya'da tanrılarla toplum arasında bağ kuran mitolojik ritüeller, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamıştır. Ritüeller, mitosların toplumsal etkisini pekiştiren araçlardır." (Campbell, 1995a, s. 166).*

Mitolojinin ve onu kuran ritüellerin toplumsal işlevi, bir topluluğun her üyesini kendiliğinden bir bağlılık içinde tutacak bir "duygu sistemi" yaratmaktır. Ava dayalı aşiretlerdeki duygu sistemleri, tarımsal toplulukların sistemleriyle uyum göstermez. Benzer şekilde, anaerkil toplumlar ile ataerkil düzenler arasında da mitolojik anlatımların toplumsal düzeni nasıl etkilediği anlatılmaktadır. Bu bilgiler mitolojinin toplum içindeki çeşitli işlevlerini açıklayarak, eski ve modern toplumlarda mitolojik anlatıların toplumsal normları ve değerleri nasıl desteklediğini ortaya koymaktadır.

Lévi-Strauss, "Mit ve Anlam" adlı eserinde, mitlerin toplumsal yapıya etkisi ve sosyal ilişkiler üzerindeki rolü hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Mitlerin toplumsal iletişimde rolü hakkında:

> *"Mitler kuşakların birbiriyle iletişimi demektir. Asırlar ötesinden sürdürülen bu iletişimde, kuşakların birbirini anlayabilmesi için de bazı şeylerin tekrar tekrar vurgulanması kaçınılmazdır." (Lévi-Strauss, 2013, ss. 26-27) der.*

Ona göre, mitler toplumsal iletişimin temel araçlarından biridir. Mitler aracılığıyla yalnızca bireyler değil, kuşaklar arasında da iletişim sağlanır. Bu iletişim, mitlerin sürekli olarak tekrar edilmesiyle gerçekleşir ve toplumsal hafızanın korunmasına katkıda bulunur (Eliade, 1963, ss. 102-103; Assmann, 2015, ss. 98-99). Mitlerin kuşaklar arası aktarımı, toplum içindeki düzenin sürdürülmesine yardımcı olur.

> *"Birey çoğu zaman varlığından haberdar olmadığı, görmediği ve fark etmediği yapılara göre düşünür, konuşur ve eylemde bulunur. Buna göre yapı, asli ve belirleyici olandır ve bireyin iradesini önceler." (Lévi-Strauss, 2013, s. 11).*

Toplumların sosyal düzenleri, mitlerin sunduğu sembolik yapılar aracılığıyla biçimlenir. Mitler, toplumsal kuralların ve normların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Özellikle akrabalık sistemleri gibi sosyal organizasyonların mitolojik temelleri vardır. Bu sistemler, toplum içinde bireylerin kimlerle evlenebileceğini veya evlenemeyeceğini belirleyerek toplumsal ilişkilerin sınırlarını çizer. Lévi-Strauss'a göre, sosyal hayatın temelinde bilinçdışı yapılar bulunur. Birey, bu yapıların farkında olmadan bunlara göre düşünür, konuşur ve hareket eder (Lévi-Strauss, 2013, ss. 11-17).

Mitlerin toplum içindeki rolü, onları bir iletişim sistemi olarak değerlendiren Lévi-Strauss tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

> *"Kültür; hikayelerde, mitlerde, masallarda, tasvirlerde, teorilerde, atasözlerinde, sanat eserlerinde, ritüellerde dile getirerek fiziki gerçekliğe anlam verme tarzıdır." (Lévi-Strauss, 2013, ss. 15-16).*

Bu alıntılar, mitlerin toplumsal yapıya etkisinin, topluluk içinde anlam oluşturma, kuşaklar arasında iletişim sağlama ve bireylerin davranışlarını bilinçdışı yapıların şekillendirmesi üzerinden incelendiğini göstermektedir. Lévi-Strauss, kültürü bir iletişim sistemi olarak ele alır. Bu bilgiler, mitlerin toplumsal yapıya etkisinin bireysel bilinçdışı yapıların ötesine geçerek topluluklar arasında anlam ve iletişim yaratmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Campbell, "İlkel Mitoloji" eserinde, mitolojinin toplumsal yapıya olan etkisi ayrıntılı olarak ele almaktadır. Mitolojik anlatımların, toplumların sosyal düzenini, değerlerini ve yaşam biçimlerini nasıl şekillendirdiği farklı bölümlerde tartışmıştır. Mitolojinin toplumsal düzen üzerindeki rolünü Campbell, ilkel tarım toplumlarında mitolojinin toplumsal yapının temelini nasıl oluşturduğu ile açıklar. Yerleşik tarım toplumlarında mitoloji hem dinî ritüellerle hem de toplumsal kurallarla iç içe geçmiş ve bu toplulukların sosyal düzenini belirlemiştir. Özellikle tarım döneminde, doğa döngüleriyle bağlantılı mitolojik anlatılar, toplumsal düzenin ve ritüellerin temel dayanakları olarak kullanılmıştır (Campbell, 1995b, ss. 140-144).

> *"Bu evrensel düzene Mısır'da Ma'at denirdi; Hindistan'daki adı Dharma, Çin'deki adı Tao'dur. Ve şimdi bu evrensel düzen kavramından çıkan bütün mitos ve ritüellerin anlam ve mantığını bir cümleyle toparlamaya çalışırsak, onu oluşturan öğelerin insani düzenin gök düzeniyle uyumlu hâle getirmeye yardımcı olan işlevleri vardır diyebiliriz.*

> *'Dünyada da göklerdeki gibi olacaktır.' Mitos ve ritler mezokozmos oluştururlar - aradaki, orta kozmos- bununla bireyin mikrokozmosu bütünün makrokozmosuyla ilişki kurabilir." (Campbell, 1995b, s. 153).*

Campbell, "Öldüren Krallar" bölümünde, kralların mitolojik rolünü tartışır. Krallar, toplumsal yapının hem koruyucusu hem de yeniden düzenleyicisi olarak görülmüştür. Topluluklar, kozmik düzeni krallar aracılığıyla yeniden tesis etmeye çalışmışlardır. Bu bölümde, kralın toplumsal işlevinin mitoslarla nasıl desteklendiği anlatılır (Campbell, 1995b, ss. 154-172). Gılgamış, tanrıların oğlu olarak tasvir edilir. Annesi Ninsun bir tanrıçadır, bu da onun ilahi bir soy taşıdığını ve tanrılardan özel bir güç aldığını gösterir. Bu ilahi bağ, Gılgamış'ı sıradan bir kraldan ayırır ve toplumu için koruyucu ve düzen sağlayıcı bir figür haline getirir. *"Gılgamış, tanrıların üçte ikisi ve insanın üçte biridir."* (Tablet I) Bu ifade, kralların tanrıların temsilcisi olarak hem ilahi hem de insani yönleriyle toplumun kaderinde belirleyici bir rol oynadığına işaret eder. Gılgamış, fiziksel gücü ve cesaretiyle Uruk halkını düşmanlardan ve tehditlerden korur. Örneğin, Humbaba'nın öldürülmesi ve Gök Boğası'yla mücadelesi, kralın mitolojik bir savaşçı ve koruyucu olarak işlevini vurgular. "Gılgamış ve Enkidu birlikte Humbaba'ya karşı çıktılar ve onu yendiler." diyerek bu yönü göstermiş oluyor (Çığ, 2002, ss. 3-18) (*bk.* Şekil 15.).

> *"Mitos ve ritlerin güç ve işlevine ilişkin görüşümüz burada ortaya çıkıyor. Psikolojik tehlike anlarında bir yerin ve grubun tehlikeleri karşılaması ve atlatması için yaşam enerjilerini büyüsel biçimde harekete geçirirler. ... Andamanlılar için mitos ve efsanelerin işlevi, ritüel ve törenlerle tamamıyla koşuttur; bireyin toplumun kendisine verdiği moral gücü hissetmesinin araçları bunlardır." (Campbell, 1995b, s. 366).*

Campbell, mitosların toplumda dayanışmayı nasıl teşvik ettiğini bu pasajla ele almıştır. Toplumsal bağları güçlendirmek ve bireylerin sosyal sorumluluklarını hatırlatmak için mitolojik anlatılar, törenler ve ritüellerle birlikte kullanılmıştır. Özellikle geçiş dönemlerinde ve kriz anlarında, toplumun bir arada kalabilmesi için mitosların önemi vurgulanmaktadır.

Mitolojinin toplumsal uyum ve görevler üzerindeki rolü hakkında da bilgiler veren Campbell: *"Ritüel canlı mitolojidir ve etkisi erkekleri melek yapmaktadır. Çünkü arkaik erkek, çağdaş, bireysel anlamda erkek değildir, toplumsal olarak belirlenmiş arketipin yeniden hayat bulmasıdır. Bu tanrılaştırmanın etkili olması da görmüş olduğumuz gibi, acımasız büyüsel sanat etkisiyle, erginlenme ritinde gerçekleşir."* (Campbell, 1995b, s. 123).

Mitolojinin ritüeller aracılığıyla toplumsal arketipleri canlı tutması, bireyi kişisel kimliğinden sıyırarak toplumsal bir rolün temsilcisi haline getirir. Bu süreçte, birey yalnızca kendisi değildir; toplumsal düzenin bir parçası ve temsilcisi olan bir figüre dönüşür. Erginlenme ritüelleri, bireyin toplumsal görevlerini yerine getirecek bir yetişkin veya lider haline gelmesini sağlar. Mitolojinin "erkekleri melek yapması," bireyin sıradan bir insandan, toplumun kutsal düzenine hizmet eden bir arketip haline dönüşmesini ifade eder. Bu bağlamda, mitoloji, toplumsal işleyişin sürekliliğini sağlamada kritik bir araçtır. Ayrıca mitoloji toplum için anlam ve yapı sağlamaktadır.

> *"Mitos imgeleri, dolayısıyla, insan türünün toplum gizinin doğrudan sunuluşu olamaz, ancak bir yaklaşımın işlevi, bir anlayışın yansıması, bir yaşamın ifadesi, bir oyunun oynanması yoludur. Ve bu oyunun kural ve biçimleri terkedildiğinde mitoloji dağılır, mitolojiyle birlikte yaşam da." (Campbell, 1995b, s. 135).*

> *"Toplumun uyum ve gönenci, parçası olduğu kozmosun uyum ve nihai yapısıyla eş güdümlenmesi ve bireyin, düşünce, duygu ve kişisel istekleriyle bu evrensel koşulların anlam ve ana güçleriyle bütünleşmesinin, dolayısıyla, törenin temel hedef ve amacı olduğu söylenebilir." (Campbell, 1995b, s. 182).*

Mitolojinin toplumsal yapı üzerindeki etkisi, onun toplumun işleyişini anlamlandırma ve yönlendirme kapasitesinde yatar. Mitolojiler, insan toplumlarının karmaşıklığını anlamak için birer rehber niteliği taşır (Özhancı, 2022, ss. 514-521). Ancak bu mitoslar, sabit ve değişmez doğrular sunmaz; aksine, yaşamı yorumlamanın ve toplumsal düzeni deneyimlemenin bir yoludur. Mitolojinin "oyun" olarak tanımlanması, toplumsal normların ve değerlerin ritüellerle dramatize edilip pekiştirilmesi anlamına gelir. Bu kurallar terk edildiğinde, yalnızca mitolojiler değil, onlara bağlı olan toplumsal yapılar da dağılır (Campbell, 1995b, s. 135). Ritüeller, birey ve toplum arasındaki bağlantıyı güçlendirerek, toplumu daha geniş bir kozmik düzenle uyumlu hâle getirme amacı taşır. Bu alıntılar, mitolojinin bireyleri sadece topluma değil, aynı zamanda evrensel bir düzenin parçası olarak hissettirdiğini vurgular. Ritüel, bireyi günlük kaygılarından sıyırarak toplumun bir parçası yapar ve bireyin kişisel arzularını evrensel koşullarla birleştirir. Bu, toplumsal uyumun korunmasında ritüellerin vazgeçilmez olduğunu gösterir (Campbell, 1995b, s. 182).

> *"Ritüeller, ekonomik refah ve toplumsal uyum sağlamaları beklenir, bu doğrudur. Gene de başlangıçları ekonomik anlayışa veya toplumsal gereksinime bağlanamaz. Yüzlerce insandan oluşan gruplar uyum sağlamak için en güzel kız ve erkek çocuklarını öldürmek zorunda değildir. Ritlerin bu biçimi alışı kozmik bir anlayıştan türemiştir ve bu öyle güçlüdür ki, bütün anlamı evrenin formel yapıcı ilkesidir." (Campbell, 1995b, s. 181).*

Ritüellerin ekonomik ve toplumsal işlevi, sadece pratik ihtiyaçlara hizmet etmekle sınırlı değildir; bu ritüeller, kozmik bir anlayıştan kaynaklanan derin bir anlam taşır. Örneğin, ritüellerde kurban verme gibi uygulamalar, basitçe ekonomik refah veya toplumsal düzen sağlama aracı değildir; bunlar evrenin düzenini anlama ve ona uyum sağlama çabasının ifadeleridir (Önal & Daşdemir, 2022, ss. 135-143). Ritüellerin bu güçlü kozmik temelleri, toplumsal yapıların sadece maddi değil, aynı zamanda ruhsal ve sembolik bir bağlama sahip olduğunu gösterir. Mitolojinin toplumun uyumunu, bireylerin toplumsal rollerini ve kozmik düzenle bağlantısını nasıl şekillendirdiğine dair içgörüler sunmaktadır. Mitoloji, toplumsal yapının sürekliliğini sağlamak, bireyleri toplumsal rollerine entegre etmek ve toplumu daha geniş bir kozmik düzenle uyumlu hâle getirmek için kritik bir rol oynar. Ritüeller, bu sürecin hayati bir parçasıdır; bireylerin toplumla, toplumun da evrenle uyumlu bir şekilde var olmasını sağlar. Mitolojiler olmadan, toplumsal dayanışma ve düzenin devamlılığı tehlikeye girer. Campbell'in bu ifadeleri, mitolojinin insan toplumları için sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir yapılandırıcı güç olduğunu açıkça ortaya koyar.

Buna ek olarak, Campbell (1994), "Tanrının Maskeleri Yaratıcı Mitoloji" adlı eserinde de mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi çeşitli bölümlerde ele alınmaktadır. Toplumsal düzenin mitoloji yoluyla meşrulaştırılması konusu hakkında bilgiler veren yazar özellikle eski toplumlarda, mitolojik anlatıların yasalar ve toplumsal normlar üzerinde etkili olduğu, bu düzenin göksel veya kozmik bir düzene dayandırılarak değişmez kılındığını anlatır. Bu bölümlerde Campbell (1994), mitolojinin toplumsal düzeni nasıl şekillendirdiğini ve bireylerin topluma uyum sağlamasında nasıl bir araç olarak kullanıldığını derinlemesine inceler. Toplumların, mitoslar aracılığıyla bireylerin içgüdülerini eğittiğini ve toplumsal yapıya entegre ettiği düşüncesini ortaya koyar (Campbell, 1994, ss. 90-100).

Campbell, mitolojinin temel işlevlerinden birinin toplumu bir arada tutmak ve bireyleri topluluğun ihtiyaçlarına göre şekillendirmek olduğunu açıklar. Mitolojinin, toplumsal düzeni korumak amacıyla bireyleri eğitmek ve topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmak için kullanıldığını belirtir. Bu bağlamda mitolojinin, toplumsal rollerin ve ahlaki değerlerin aktarımında nasıl bir araç olarak işlediği üzerinde durur. Geleneksel topluluklarda mitos ve ritüelin toplumsal düzeni sürdürme işlevi vurgulanmaktadır. Campbell, Sümer, Akad ve eski Mısır toplumlarında toplumsal düzenin kozmolojik

yasalarla ilişkilendirildiğini ve bu toplumların mitolojik anlatılar yoluyla toplumsal ahengi sağlamaya çalıştıklarını detaylandırır (Campbell, 1994, ss. 670-680).

Karen Armstrong, mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi mitosların toplumların dinî ve sosyal düzenlerini nasıl etkilediği bağlamında açıklamaktadır.

> *"Gerçekten de eski dünyada insanların, ancak, bu tanrısal yaşamın bir parçası haline gelmekle gerçek anlamda insan olacaklarına inandıkları anlaşılıyor. Bu dünyadaki yaşam kesinlikle geçiciydi ve ölümlülük onu gölgeliyordu, fakat eğer insanlar tanrıların davranışlarını örnek alırlarsa onların daha büyük olan güç ve etkinliklerini de bir dereceye kadar paylaşmış olurlardı." (Armstrong, 1998, s. 18).*

Eski toplumlarda, insanların tanrıların davranışlarını örnek alarak yaşamlarını şekillendirdiklerinin belirtildiği bu bölümde; yeryüzündeki her şeyin tanrıların dünyasındaki bir şeyin yansıması olduğu inancı ve toplumsal düzenin mitolojiye dayandığını düşüncesi vardır. Bu anlayış, antik kültürlerde ritüellerin ve toplumsal normların belirlenmesinde etkili olmuştur (Armstrong, 1998, s. 18).

> *"Tanrılar insanoğluna kendilerinin tanrısal alemdeki evlerinin birer kopyası olan kentler ve tapınakları nasıl yapacaklarını gösterdiler. Mitosta dile getirildiği gibi, tanrıların kutsal dünyası yalnızca insanoğlunun peşinde koşması gereken bir ideal değil aynı zamanda insan varlığının ilk modeliydi; burada, aşağıdaki yaşamımızın kendine model aldığı ilk örnek ya da asıl düzendi." (Armstrong, 1998, s. 18).*

Bu alıntı, mitolojide tanrıların yaşamının toplumsal düzenin bir prototipi olarak kabul edildiğini ve insanların bu modele göre yaşamlarını şekillendirdiğini göstermektedir. Mitoloji, antik toplumların hem fiziksel hem de sosyal düzenlerini şekillendiren bir rehber olmuştur. Bu alıntıda, tanrıların dünyasının insanlar için bir rol model oluşturduğu ifade ediliyor. Kentler ve tapınaklar, tanrıların dünyasındaki düzenin yeryüzündeki bir yansıması olarak inşa edilmiştir. Bu anlayış, toplumsal düzenin kutsal bir temele oturtulmasını sağlar. Böylece insanlar, kendilerini tanrıların belirlediği bir düzenin parçası olarak görerek toplumsal rollerini anlamlandırmıştır. Örneğin, Sümer Zigguratlarının sadece mimari yapılar değil, aynı zamanda toplumda ritüeller ve sosyal hiyerarşi için de bir merkez olduğu anlaşılmaktadır (Bookchin, 2013, ss. 163-166).

> *"Mitos, ayrıca, Babil'in kutsal bir kent, dünyanın merkezi ve tanrıların evi olduğu inancını da gözler önüne sermekteydi; bu antik çağın hemen bütün dinsel sistemlerinde önemli yer tutan bir inançtı." (Armstrong, 1998, s. 23).*

Bu örnek, antik toplumlarda kutsal şehirlerin tanrılarla bağ kurma aracı olarak görülmesi ve toplumsal düzenin bu kutsallık etrafında şekillenmesini açıklar. Mitolojinin mekânsal düzen üzerindeki etkisi bu bölümde yazar tarafından açıklanmış oluyor. Babil

gibi kentlerin kutsal bir merkez olarak görülmesi, toplumu yöneten otoritelerin (krallar veya din adamları) meşruiyetini artırmıştır. Kentin tanrıların evi olarak algılanması, sosyal ve dinî hiyerarşinin kutsallığını pekiştirmiştir. Bu durum, toplumun her bireyinin bu kutsallık çerçevesinde bir görev üstlenmesini sağlamış ve bireylerin toplumsal düzeni benimsemelerine yol açmıştır.

> *"Gerçekten de eski dünyada insanların, ancak, bu tanrısal yaşamın bir parçası haline gelmekle gerçek anlamda insan olacaklarına inandıkları anlaşılıyor... Eğer insanlar tanrıların davranışlarını örnek alırlarsa onların daha büyük olan güç ve etkinliklerini de bir dereceye kadar paylaşmış olurlardı." (Armstrong, 1998, s. 18).*

Burada, mitolojinin bireyler ve toplum üzerindeki davranışsal etkisi ele alınmakta, tanrısal yaşamı örnek almanın toplumsal normlar için temel oluşturduğu belirtilmektedir. Mitolojide tanrılar, sadece ibadet edilen varlıklar değil, aynı zamanda etik ve davranışsal rehberlerdir. İnsanlar, tanrıların idealize edilmiş yaşamlarını kendi hayatlarına uyarlayarak onlara yaklaşmaya çalışmışlardır. Bu, toplumsal düzenin ahlaki ve davranışsal normlarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Mezopotamya'da tanrıların düzen yaratma mücadelesini betimleyen mitoslar, kaosu kontrol altına almayı başarmış bir düzenin sürekliliğine olan inancı güçlendirmiştir. Ritüeller ve ahlaki davranış kuralları, tanrılarla bu bağın bir yansımasıdır.

> *"Geleneksel dinde büyük tanrıçaların sahip olduğu prestij, dişil olanın kutsallık derecesinde yüceltildiğini gösterir. Bununla birlikte, kentlerin doğuşu, daha haşin, fiziki güce dayalı erkeksi özelliklerin dişil özellikler karşısında daha fazla yüceltilmesini ifade etmiştir." (Armstrong, 1998, s. 75).*

Bu pasaj, toplumsal yapılar değiştikçe mitolojik temsillerin de değiştiğini ve kadının rolünün zamanla nasıl gerilediğini vurgulamakta; mitolojinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisine işaret etmektedir. İlk dönemlerde tanrıçaların prestijinin yüksek olması, kadınların toplumsal hayatta daha etkili roller oynadığına işaret eder. Bereket, üretkenlik ve yaratılış gibi kavramlarla ilişkilendirilen kadınlık, toplumda saygı görmüştür. Ancak kentleşmeyle birlikte, fiziksel güç ve erkeksi özellikler ön plana çıkmış, bu da dişil olanın statüsünün düşmesine neden olmuştur. Mitolojideki bu değişim, toplumsal yapının değişimiyle paralellik göstermiştir. Örneğin, Sümerlerde İnanna'nın önemli bir yer tutması, kentleşme sürecinde daha eril tanrılarla dengelenmiştir.

Bu alıntılar, mitolojinin yalnızca dinî ve sanatsal bir araç değil, aynı zamanda toplumsal düzeni şekillendiren güçlü bir rehber olduğunu göstermektedir. Tanrıların yaşam biçimleri, kutsal şehirler ve ritüeller, antik toplumların sosyal yapısına ve kolektif

davranışlarına yön veren temel faktörler olarak karşımıza çıkar. Mitolojik hikâyeler, toplumun ahlaki ve kültürel normlarını belirleyen ve güçlendiren bir araç görevi görmüştür. Armstron, mitolojinin toplumsal yapının şekillenmesindeki çok yönlü rolünü gözler önüne seriyor. Mitolojik anlatılar, toplumsal düzeni kurumsallaştırırken aynı zamanda bireylerin bu düzene uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Kutsal kentler, etik rehberlik sağlayan tanrılar ve cinsiyet rollerindeki dönüşümler, mitolojinin sosyal yaşamı etkileyen ana unsurlar olduğunu göstermektedir. Toplumlar, bu mitolojik kalıplarla hem düzenlerini hem de kimliklerini oluşturmuş, değişen koşullarla birlikte mitolojideki roller de yeniden tanımlanmıştır.

Mitler, toplulukların ortak kimlik oluşturmalarına ve bireylere aidiyet duygusu kazandırmalarına yardımcı olan geleneklerin bir parçası olarak ele alınmıştır. Toplu dualar ve ritüeller, insanların birlikte hissetmelerini sağlayan birleştirici bir deneyim sunar. Bilişsel bilimcilere göre bu tür toplu ibadetler, spor karşılaşmalarındaki coşkuya benzetilerek, toplumsal bağları güçlendirmektedir (Daniels, 2014, ss. 9-11).

> *"Bilişsel bilimciler, topluca edilen bir duanın yaşattığı ruhani deneyimi, büyük bir spor karşılaşmasındaki duygu yoğunluğuna benzetirler." (Daniels, 2014, s. 10).*

Mitolojik ritüeller, toplumu bir araya getiren ve kolektif bir enerji oluşturan faaliyetlerdir. Ortak dualar, festivaller ve diğer ritüeller, bireylerin topluluğun bir parçası olduğunu hissetmesine olanak tanır. Bu, toplumsal dayanışmanın artmasını ve ortak bir kimlik oluşmasını sağlar.

> *"Bu ritüeller, toplumların ortak bir kimlik oluşturmasına ve bireysel bir aidiyet duygusu yaratmasına yardım eden birtakım gelenekler kazandırır." (Daniels, 2014, s. 10).*

> *"Sümer metinlerinden çözümleyebildiğimiz kesitler, kurucu tanrılardan bahseder ve onları büyük şehir devletlerinin ilk kralları olarak tasvir eder; daha sonra şehirleri yöneten aileler de onların soyundan gelmiştir." (Daniels, 2014, s. 44).*

Mitolojiler, toplumların ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmasında kritik bir rol oynar. Mitlerin etrafında şekillenen ritüeller ve gelenekler, bireylerin toplumsal yapı içindeki yerini anlamlandırmasına ve bu yapıya uyum sağlamasına yardımcı olur (Karakurt, 2011, ss. 10-11). Örneğin, bir toplumun kurucu mitolojisi, liderlerin yetkisini ve toplumsal düzeni meşrulaştırmak için kullanılabilir. Sümer mitolojisi, toplumsal hiyerarşinin kökenini tanrılara dayandırarak yönetici sınıfın meşruluğunu güçlendirmiştir. Mitolojide, tanrı soyundan geldiği varsayılan kralların hem siyasi hem

de dinî lider olarak toplumu yönettiği anlatılır. Bu durum, hiyerarşik yapının kutsal bir temele dayanmasını sağlar.

> *"Mısır'ı yöneten firavunların doğrudan tanrı soyundan geldiği rivayet edilirdi ve yönetici olarak temel görevleri Ma'at'ın ilkelerini muhafaza etmekti." (Daniels, 2014, s. 57).*

Mısır mitolojisinde firavunlar, tanrısal bir soyun devamı olarak kabul edilmiştir. Bu, toplumsal yapının hem dinî hem de siyasi bir temele oturtulmasını sağlamıştır. Ma'at (âlemdeki denge) kavramı, toplumsal düzenin korunması ve adaletin sağlanması için firavunlara özel bir rol yüklerdi. Mısır firavunları, tanrısal bir soyun devamı olarak görülürdü. Özellikle firavunlar, güneş tanrısı Ra'nın veya Osiris gibi büyük tanrıların oğlu ve temsilcisi olarak kabul edilirdi. Firavunun en önemli görevlerinden biri, evrensel düzeni ve kozmik dengeyi temsil eden Ma'at ilkesini korumaktı. Ma'at, sadece adalet ve doğruluk değil, aynı zamanda toplumsal düzen, doğa dengesi ve evrenin düzenini ifade ederdi. Firavun, tanrılarla insanlar arasındaki aracı olarak, bu düzeni sürdürmek için hem dinî hem de siyasi otoriteye sahipti.

II. Ramses'in (Ramses the Great) saltanatında kendini tanrı Amon'un oğlu ve dünya üzerindeki temsilcisi olarak ilan etmesi, firavunların tanrısal soy ve Ma'at'ı koruma görevini açıkça gösterir. Ramses'in Kadeş Savaşı'ndan sonra Ma'at'ı koruduğu iddiasıyla barış anlaşması imzalaması, bu görevin siyasi ve dinî bir rol olarak nasıl algılandığını göstermektedir (Wilkinson, 2003, ss. 56-58).

> *"Dünyanın dört bir köşesindeki görkemli medeniyetlerden tutun da küçük, yerel kabilelere kadar her insan topluluğunun kendi tanrılarını, canavarlarını ve mitlerini oluşturduğu geniş mitolojileri vardır." (Daniels, 2014, s. 9).*

Mitolojiler, toplumsal hafızanın aktarımında hayati bir rol oynar. Tarihsel olaylar, kurucu figürler ve ahlaki değerler mitolojik hikâyelerle gelecek nesillere aktarılır. Bu hikâyeler, toplumsal yapının sürekliliğini sağlar ve bireylerin kültürel bağlarını güçlendirir. Mitoloji ve toplumsal yapı arasındaki ilişki, insanlığın kültürel ve toplumsal düzen ihtiyacıyla şekillenir. Mitolojiler, toplumsal yapının çeşitli alanlarında rehberlik eder: kimlik ve aidiyet (Toplumların ortak değerlerini tanımlar.), meşrulaştırma (Yönetici sınıfın otoritesini kutsar.), birlik (Toplumu birleştiren ritüeller yaratır.) ve hafıza (Geçmiş deneyimleri ve değerleri aktarır.). Kısacası mitolojiler, toplumsal yapının sürekliliğini ve dayanıklılığını sağlayan manevi bir temel oluşturur.

Eliade'nin "Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi" adlı eserinde, mitolojinin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi ile ilişkili bölümler bulunmaktadır. Eliade'ye göre, mitler sadece bireysel inançlar değil, aynı zamanda toplumsal yapıları ve kurumları da şekillendirir.

> *"Bu kozmogoni miti böylece, Polinezyalılara, biyolojik, psikolojik, ruhsal ve her ne derecede olursa olsunlar bütün yaratılışların arketipi olarak hizmet eder. Bu mitin esas işlevi, bütün ritüel ve insanların anlamlı bütün davranışları için örnek modeller tarif etmektir." (Eliade, 2005, s. 484).*

Bu alıntı, mitlerin toplumsal yapıların temelini oluşturduğunu ve ritüellerin anlam kazanmasına rehberlik ettiğini gösterir. Polinezya kozmogoni miti gibi anlatılar, bireylerin ve toplumların davranışlarını yönlendiren arketipler sunar. Bu durum, mitlerin sosyal düzenin inşasında oynadığı merkezi rolü ortaya koyar. Kozmogoni mitleri yalnızca evrenin kökenini açıklamakla kalmayıp, toplumsal normlar ve değerler için bir çerçeve sunduğunu ortaya koyar. Polinezyalılar için yaratılış miti, bireylerin ve toplulukların anlamlı davranışlarının temelini oluşturur. Ritüeller, bu mitler aracılığıyla kutsallaştırılır ve toplumsal düzenin sürekliliği sağlanır. Örneğin, bir toplumun ortak törenlerinde kozmogoni miti referans alınarak belirli kurallar ve ritüeller uygulanabilir. Bu, bireylerin ortak bir tarih, değer ve amaç çerçevesinde birleşmesini sağlar. Toplumun işleyişi, bu mitlerdeki arketipik davranışlar ve normlarla uyumlu hâle getirilir (Assmann, 2015, ss. 152-153).

> *"Kumaş simgesi, cemiyetinin bütün üyelerinin gözünde onun kimliğini açık hâle getirmesine rağmen, insan oğlunu hem bir kozmos hem de cemiyete bağlı olan bir kimse haline getirmiştir." (Eliade, 2005, s. 531).*

Mitolojik semboller, bireyin toplumsal statüsünü ve kozmik düzenle olan bağını ifade eder. Bu bağlamda mitler, bireyin hem toplum içindeki hem de evrensel düzlemdeki yerini tanımlayarak toplumsal kimliklerin oluşumunda kritik bir rol oynar (Vernant, 2017, s. 128-129). Bu alıntı, bireyin toplumsal statüsü ile kozmik düzen arasındaki bağlantısını ele alır. Kumaş gibi bir simge, bireyin sosyal kimliğini görünür kılar ve toplumsal yapının bir parçası olarak bireyin yerini güçlendirir. Ancak bu sembol sadece toplumsal düzeyde kalmaz; aynı zamanda bireyi kutsal bir düzenin parçası olarak konumlandırır. Örneğin, bir liderin ritüel sırasında giydiği özel kıyafetler veya kutsal bir işlev gören figürlerin sembolik aksesuarları, bireyin yalnızca topluluk içindeki rolünü değil, aynı zamanda kozmik düzenle olan ilişkisini de simgeler. Bu, toplumsal statünün

kutsal bir temel üzerine inşa edildiğini ve bireyin varlığını bu iki düzlemde meşrulaştırdığını gösterir.

> *"Aynı şey, şehir duvarları için de geçerlidir: Uzun zaman öncesinde bu duvarlar, askeri yapılar idi, büyüsel savunma idi, çünkü bunlar, şeytan ve hayaletlerle dolu 'kaos' alanının ortasından alınıp işaretlenmiş olup bir çevredir, düzenlenmiş bir yerdir, kozmik hâle getirilmiş, başka bir deyişle bir 'merkez' ile doldurulmuş yerdir." (Eliade, 2005, s. 438).*

Bu alıntı, mitlerin toplumsal mekânların kutsallaştırılmasında nasıl kullanıldığını açıklar. Şehir duvarları gibi yapılar, kaostan düzene geçişi ve toplumun kutsal bir merkez etrafında birleşmesini sembolize eder (Albera, 2021, ss. 14-15). Bu da mitlerin, toplumsal birlikteliğin oluşumundaki rolünü gözler önüne serer. Bu sözler bize, mitlerin yalnızca bireysel ritüelleri değil, aynı zamanda mekânların kutsallaştırılmasını da yönlendirdiğini açıklar. Şehir duvarları, yalnızca askeri savunma araçları değil, aynı zamanda toplumun kutsal bir merkezi temsil eder. Duvarların inşa edilmesi, kaotik doğadan koparak kutsal düzenin oluşturulması anlamına gelir. Bu süreçte mitler, bu düzenin hikayesini ve meşruiyetini sağlar. Örneğin, bir şehrin kurucusu hakkındaki mitolojik hikâye, o şehri yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kutsal bir mekân haline getirir. Böylece toplum, kutsal bir merkezin etrafında birleşir ve kimliğini bu mekân üzerinden tanımlar.

> *"Model tarih olarak mitlerin işlevleri, ilkel insanın mitte kaydedilen olayın 'delillerini' gösterme ihtiyacından uzak olduğu kolayca anlaşılabilir." (Eliade, 2005, s. 507).*

Model tarih olarak mitler, toplumsal dayanışmayı sağlayan model hikâyeler sunar. İlkel toplumlarda mitolojik anlatılar, bireylerin davranışlarını düzenler ve toplulukların uyum içinde yaşamasını sağlar. Bu bağlamda mitler, toplumsal yapıları sağlamlaştıran bir çimento işlevi görür. Bu alıntı, mitlerin toplumsal dayanışmayı sağlayan bir araç olduğunu vurgular. Mitler, toplulukların geçmişten gelen değerlerini, normlarını ve geleneklerini anlamlandırmasını sağlar. Bu model hikâyeler, toplum ile birey arasında bir bağ kurarak ortak bir kimlik oluşturur. İlkel toplumlarda mitler, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamada hayati bir rol oynar. Örneğin, bir topluluğun mitolojik hikâyelerinde geçen kahraman figürleri, bireyler için birer ideal model oluşturur ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir örnek sunar. Bu da mitlerin yalnızca bireysel değil, kolektif bir anlam taşıdığını ve toplumsal düzenin inşasında vazgeçilmez bir rol oynadığını gösterir. Mitler, toplulukların ritüelleri aracılığıyla toplumsal düzeni sürekli

yeniden inşa eder ve sosyal kurumların kutsal temellere dayandırılmasına katkıda bulunur (Karaman, 2010, ss. 230-233).

Eliade'nin "Myth and Reality" isimli eserinde Mitlerin Toplumsal İşlevi hakkında bilgiler verir. Eliade, mitlerin sadece dinî veya edebi hikâyeler değil, aynı zamanda toplumsal düzenin temelini oluşturan kurallar ve davranış modellerini açıklayan bir "pragmatik charter" (pratik anayasa) olduğunu belirtir. Bu, mitlerin sadece birer hikâye olmaktan öte, toplulukların ahlaki ve ritüel davranışlarını şekillendirdiği anlamına gelir:

> *"Mit, ilkel toplumlarda temel bir işlev görür: Ortak inançları ifade eder, pekiştirir ve sosyal yapının normlarına bağlar; toplumsal ahlakı korur ve uygulatır, ritüel pratiklerinin geçerliliğini destekler ve bireysel ya da kolektif davranışları yönlendiren pratik normlar içerir." (Eliade, 1963, s. 20).*

Bu, mitlerin toplumsal yapıda hem moral hem de ritüel standartları oluşturduğu bir bağlayıcı unsur olduğunu gösteriyor. Örneğin, Navajo halkının mitleri, kadınların ve erkeklerin oturma biçiminden tarım yöntemlerine kadar günlük yaşamın düzenlenmesinde rehberlik etmiştir. Topluluklar, mitolojik hikâyelere dayanan bu kurallar aracılığıyla kültürel sürekliliği sağlamışlardır. Mitolojik anlatılar, toplulukların dünyayı ve kendi yerlerini nasıl algıladıklarını da belirlerler.

> *"Her yaratılış miti, "yeni bir durumu" anlatır ve meşrulaştırır - burada "yeni" olan, dünyanın başlangıcında mevcut olmayan bir olgudur. Yaratılış mitleri, kozmogonik mitin devamı ve tamamlayıcısıdır; dünyanın nasıl dönüştüğünü, nasıl zenginleştiğini ya da yoksullaştığını aktarırlar." (Eliade, 1963, s. 21).*

Mitler, toplumsal yapıda sonradan ortaya çıkan yeni durumları (örneğin mülkiyet, evlilik kuralları, iktidar düzeni, sosyal sınıflar) doğal ve meşru göstermek için kullanılır. Çünkü toplumda herhangi bir şeyin "her zaman böyle olduğu" fikri, o kurumun sorgulanmadan kabul edilmesini sağlar. Bir kabilede şeflik makamı varsa, bu makamın ortaya çıkışını anlatan bir mit, o şefliği "doğal" ve "tanrısal kökenli" göstererek herkesin buna itaat etmesini sağlar. Mitler, sadece dünyanın yaratılışını değil, toplumsal düzenin nasıl kurulduğunu da anlatır. Başlangıçta "doğal" olan bir dünyadan, "insani ve toplumsal" bir dünyaya geçişin anlatısıdır bu durum. Avustralya Aborjin mitlerinde "Ataların Zamanı" (Dreamtime), sadece doğanın değil, toplumsal ilişkilerin, kuralların ve yasakların da ortaya çıktığı zamanı anlatır (Stanner, 1956, s. 201-205). Böylece, kimin kimle evlenebileceği, hangi toprağın kime ait olduğu gibi konular mit aracılığıyla belirlenir. Toplumda yeni bir durum ortaya çıktığında- örneğin yeni bir iktidar düzeni, yeni bir yasa- mitler bu değişimi açıklayarak onu kabul edilebilir kılar. Yani toplumda

mevcut yapının değişimini bile mitler aracılığıyla anlatmak mümkündür. Bir toplumda eskiden var olmayan özel mülkiyet ortaya çıktığında, bir yaratılış miti aracılığıyla "Tanrı şu aileye bu toprağı verdi" gibi anlatılar üretilir ve böylece toplumsal değişim meşrulaştırılır. Mitler, yalnızca kozmik düzenin değil, toplumsal düzenin de nasıl kurulduğunu anlatır. Böylece mitler, toplumda var olan güç, iktidar, yasa ve ahlakın doğal ve kaçınılmaz olduğuna dair kolektif bir inanç yaratır. Toplumun yapısını korur, değişimi meşrulaştırır ve bireyleri o yapı içinde konumlandırır.

> *"Mitin en temel işlevi, tüm insanî ritüeller ve anlamlı insan faaliyetleri- beslenme ya da evlilik, çalışma ya da eğitim, sanat ya da bilgelik- için örnek modelleri ortaya koymaktır." (Eliade, 1963, s. 8).*
>
> *"Mit aracılığıyla, dünya tamamen düzenlenmiş, anlaşılır ve anlamlı bir Kozmos olarak kavranabilir. Mit, şeylerin nasıl yaratıldığını anlatırken, onları kimin, neden ve hangi koşullarda yarattığını da ortaya koyar." (Eliade, 1963, s. 145).*

Bu alıntılar, mitlerin topluluklar arasında sosyal normları ve pratikleri standardize etme gücünü açıklar. Örneğin, eski Yunan mitolojisindeki kahramanlık hikâyeleri, cesaret ve erdem gibi değerlerin nasıl hayata geçirilmesi gerektiği konusunda topluma rehberlik etmiştir. Nitekim Sophokles'in Philoctetes oyununda, kahramanın özverili cömertliği ve erdemi, Odysseus'un kurnazlığıyla karşıtlık içinde sunularak aretê gibi değerlerin anlamı vurgulanır (Kirk, 1973, ss. 105-106). Mitler, toplulukların kozmik düzenle bağlantısını kurarken aynı zamanda bu düzenin insanlar arasında nasıl yansıması gerektiğini açıklar. Bu açıklama, mitlerin sadece toplumsal yapıların değil, aynı zamanda bu yapıların evrensel anlamını ve kutsallığını da açıkladığını gösteriyor. Örneğin, Mezopotamya mitolojisindeki yaratılış hikâyeleri hem kozmik düzeni hem de kraliyet otoritesini meşrulaştırmıştır. Eliade'ye göre, mitoloji, toplumsal yapının hem temelini oluşturan hem de bu yapının sürekliliğini sağlayan bir sistemdir. Mitler, toplulukların dinî ritüellerini, ahlaki değerlerini ve günlük davranışlarını düzenleyerek onları bir arada tutar. Bu yönüyle, mitoloji yalnızca bireysel bir manevi deneyim değil, aynı zamanda toplumsal bir bütünlük sağlayan temel bir unsurdur.

Enwall (1994), "A Myth Become Reality History and Development of the Miao Written Language" isimli eserinde, mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri çeşitli yönlerden ele almıştır. Özellikle Miao halkının kültürel kimliği, toplumsal organizasyonu ve tarihsel süreçte karşılaştıkları zorluklar, mitolojik anlatılarla iç içe geçmiş durumdadır. Miao halkının tarihsel geçmişi, yazının kaybedilmesine dair mitlerle anlatılmıştır. Bu

mitler, Miao topluluklarının yazıyı yutmak veya kaybetmek zorunda kalmalarını ve sonrasında yazılı geleneklerini ritüeller aracılığıyla sürdürdüklerini belirtir. Toplumsal hafızayı canlı tutmak amacıyla bu tür mitler, sosyal dayanışmayı güçlendiren semboller olarak işlev görmüştür (Enwall, 1994, ss. 15-25).

Miao mitlerinde, toplumsal yapıların nasıl şekillendiği ve ritüellerin nasıl toplumsal düzeni korumaya yardımcı olduğu ele alınmaktadır. Miao köylerinin, Çinlilerle yaşanan çatışmalar sırasında nasıl birleşerek savunma organizasyonları oluşturduğu, mitolojik liderler aracılığıyla halkın bir araya geldiği anlatılmaktadır. Bu bölümlerde, mitolojik anlatıların Miao halkının sosyal yapısını nasıl şekillendirdiği ve güçlendirdiği, özellikle zorlu tarihsel dönemlerde topluluğun bir arada kalmasına yardımcı olduğu vurgulanmaktadır (Enwall, 1994, ss. 45-55).

"The Power of Myth"te Campbell, mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişki geniş bir şekilde ele alınmıştır. Campbell, mitolojinin, toplulukların kültürel kimliklerini, ahlaki değerlerini ve sosyal yapılarını nasıl şekillendirdiğini tartışır. Campbell, mitlerin bir toplumun değerlerini ve normlarını destekleyen bir rol oynadığını vurgular. Özellikle toplumların mitler aracılığıyla kendilerini tanımladıkları ve diğer toplumlarla olan sınırlarını belirledikleri belirtilir. Örneğin, belirli bir toplumun mitolojisi, sadece o toplumun üyeleri için geçerli olan ahlaki kuralları ve yasakları kapsar (Campbell & Moyers, 1991, ss. 35-50).

> *"Bireyi toplumsal gruba bağlayan mitler, yani kabile mitleri, bireyin daha büyük bir bütünün- kolektif toplumsal organizmanın- ayrılmaz bir parçası olduğunu onaylar. Aynı şekilde, toplumun kendisi de içinde var olduğu çevreyle, yani kabilenin hareket ettiği doğal dünya ile bütünleşmiş daha geniş bir organizmanın parçasıdır. Ritüelin temel işlevi, bireyi yalnızca kendi fiziksel bedenine indirgenemeyecek kadar kapsamlı, daha geniş bir yapısal (morfolojik) düzene bağlamaktır." (Campbell & Moyers, 1991, s. 96).*

Mitoloji, bireyin kendisini bir topluluğun parçası olarak hissetmesini sağlar. Burada mitoloji, yalnızca bireysel anlamda bir rehber değil, aynı zamanda bireyi toplumsal yapının bir organı olarak tanımlayan bir bağlayıcıdır. Toplum, daha büyük bir organizmanın (örneğin doğa veya dünya) bir parçası olarak görülür ve mitoloji, bu bağlamda hem birey-toplum hem de toplum-doğa arasındaki ilişkiyi anlamlandırır. Ritüeller, bireyleri bu daha büyük yapılarla uyumlu hâle getiren köprülerdir ve mitoloji, bu ritüellerin anlamını ve önemini şekillendirir.

Mitolojinin, toplumsal düzeni destekleyici ve meşrulaştırıcı bir rolü vardır. Campbell, mitlerin bir toplumun üyelerini bir arada tutmak için nasıl kullanıldığını ve bu mitlerin toplumların tarihsel süreçte nasıl evrildiğini açıklar. Toplumların çeşitli mitolojik sembollerle kendi sosyal yapılarını nasıl sürdürdüğünü anlatır (Campbell & Moyers, 1991, ss. 49-88).

> *"Üçüncü işlev, sosyolojik işleve yöneliktir-- belirli bir toplumsal düzeni desteklemek ve meşrulaştırmak. Ve işte tam da burada, mitler yerden yere büyük ölçüde farklılık gösterir. Çok eşliliği (poligami) meşrulaştıran bütün bir mitoloji olabileceği gibi, tek eşliliği (monogami) destekleyen başka bir mitoloji de olabilir. İkisi de toplumsal bağlama bağlı olarak kabul edilebilir; her şey bulunduğunuz yere ve topluma göre değişir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 49).*

Mitolojinin sosyolojik işlevi, belirli bir toplumsal düzeni desteklemek ve meşrulaştırmaktır. Burada mitolojinin esnek yapısı vurgulanır; çünkü farklı kültürler ve toplumlar, kendi sosyoekonomik ve kültürel yapılarına uygun mitolojiler geliştirir. Örneğin, tek eşlilik ya da çok eşlilik gibi farklı toplumsal normlar, mitolojik anlatılar aracılığıyla desteklenebilir. Bu, mitolojinin toplumsal düzeni stabilize eden ve bireyleri belirli normlara uygun davranmaya teşvik eden bir araç olduğunu gösterir.

> *"Mitler, insan varlığındaki ruhsal potansiyelin mecazi anlatımlarıdır ve yaşamımıza güç veren aynı güçler, dünyanın yaşamını da harekete geçirir. Ancak, bunun yanı sıra, belirli toplumlarla, o toplumların koruyucu tanrılarıyla ilişkili mitler ve ilahlar da vardır. Başka bir deyişle, iki tamamen farklı mitoloji düzeyinden söz edebiliriz: İlki, insanı doğasına ve bir parçası olduğu doğal dünyaya bağlayan mitolojidir; ikincisi ise, yalnızca toplumsal düzene hizmet eden ve bireyi belirli bir topluma bağlayan saf anlamda sosyolojik mitolojidir." (Campbell & Moyers, 1991, s. 39).*

Mitolojinin iki temel düzeyde işlev gördüğü belirtilir: bireyi doğaya ve evrene bağlayan mitolojiler ile bireyi belirli bir topluma bağlayan mitolojiler. Doğaya yönelik mitolojiler, insanın evrensel bir varlık olarak doğayla uyumunu vurgular (Ellwood, 1999, s. 52). Topluma yönelik mitolojiler ise bireyin toplumsal kurallara ve normlara uyum sağlamasını teşvik eder. Her iki tür mitoloji de bireyin kendini daha büyük bir yapının parçası olarak görmesini sağlar, ancak işlevsel düzeyde farklılık gösterir. Mitoloji, toplumsal yapıların hem şekillendirilmesinde hem de sürdürülebilirliğinde hayati bir rol oynar. Mitolojik anlatılar, toplumsal normların ve kuralların meşruiyetini sağlar ve bireylere bu düzenin bir parçası olduklarını hissettirir. Aynı zamanda mitoloji, bireylerin sadece topluma değil, daha büyük bir doğal ve evrensel düzene de uyum sağlamasına yardımcı olur. Bu, mitolojinin insanlık tarihi boyunca toplumsal uyumu koruyan ve kültürel farklılıkları destekleyen bir yapı taşı olduğunu gösterir.

Mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişki, insanların doğayı anlamlandırma çabası, inanç sistemlerinin şekillendirilmesi ve bu inançların toplumsal düzende oynadığı rol üzerinden derin bir bağ sunar. Şaman ayinleri, toplumun manevi ve sosyal birliğini sağlamada önemli bir yere sahiptir. Şaman, ritüeller sırasında kabilenin büyük atalarını ilahiler eşliğinde çağırarak, topluluk içindeki kötü ruhları uzaklaştırır ve aileler için iyi dileklerde bulunur. Bu ayinler, toplumsal düzenin korunmasına hizmet eder (Alsan, 2005, ss. 31-39).

> *"Açıklayamadığı doğa olaylarının doğaüstü güçler tarafından düzenlendiğine ve yönetildiğine inanmıştır. Bununla birlikte tanrıların dünyasını doğaüstü yaratıklarla zenginleştirmiş ve bu yaratıklarla ilişki kurarak doğayı dolayısıyla da kendi kaderlerini denetlemek istemiştir." (Alsan, 2005, s. 14).*

Mitolojinin en temel işlevlerinden biri, insanın doğa olaylarını açıklayamadığı durumlarda bunlara anlam kazandırma çabasıdır. Toplumlar, yıldırım, fırtına, güneş tutulması gibi doğa olaylarını, tanrılar ve doğaüstü varlıklarla ilişkilendirerek bu olaylara düzenli bir açıklama getirmiştir (Alsan, 2005, s. 14; Eliade, 1963, ss. 6-29). Örneğin, Türk mitolojisinde gök gürültüsü ve yıldırım, "Gök Tanrı" veya "Tengri"nin gücünü gösteren bir işaret olarak kabul edilmiştir. Bu durum, doğa olaylarının yalnızca manevi bir anlam kazanmasını değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruyan bir otorite figürü (tanrılar) ile desteklenmesini sağlamıştır. Orta Asya göçebe toplumlarında, şamanlar bu doğaüstü güçlerle ilişki kurarak toplumsal düzene katkı sağlarlardı. Örneğin, kuraklık dönemlerinde yağmur yağdırmak için yapılan ritüeller, hem toplumun bir araya gelmesini sağlıyor hem de doğaüstü güçlerle iletişim kurarak umut aşılıyordu. Bu tür ritüeller, toplumun dayanışmasını artıran bir işlev görmüştür.

> *"Totemizmin ana teması, totem adı verilen atalara tapmak ve bunun sonucunda ortaya çıkan birtakım şeylere bağlılık geliştirmektir. Totem konuları, çeşitli boy ve uruklara göre değişir. Bunlar, kendilerine has sosyal, ekonomik şartları ve tarihsel gelişmelerin düzensizliği ile her bölgede ayrı bir görünüş kazanırlar." (Alsan, 2005, s. 15).*

Totemizm, mitoloji ve toplumsal yapı arasındaki ilişkinin somut bir örneğidir. Toplumlar, kendilerini belirli bir hayvan veya doğa unsuruyla özdeşleştirerek, bu unsuru kutsal bir atası veya koruyucusu olarak kabul ederlerdi. Bu inanç, toplumsal bağlılığı güçlendiren ve bir grubun kimliğini tanımlayan bir unsur olarak işlev görmüştür. Her boyun veya uyruğun kendine özgü bir totemi olması, sosyal yapıların farklılaşmasını ve bireylerin bu yapı içerisinde kendilerini tanımlamasını sağlamıştır. Türk kültüründe kurt totemi, cesaret ve liderlik sembolü olarak kabul edilir. Göktürklerin köken efsanesinde

kurt hem halkın kurtarıcısı hem de yol göstericisi olarak tasvir edilmiştir. Bu mitolojik anlatılar, toplumsal kimliği güçlendirmiş ve halkın lider figürlerini mitolojik bağlamda meşrulaştırmıştır. Bu iki örnek, mitolojinin toplumsal yapı üzerindeki iki temel etkisini göstermektedir: birincisi doğaüstü güçler, toplumların doğayı anlamlandırmasına ve bu anlamlandırma süreci içinde toplumsal düzenin otorite figürleriyle desteklenmesine katkıda bulunur. İkincisi ise totemizm gibi mitolojik inançlar, toplumun birliğini, kimliğini ve sosyal düzenini şekillendirmesidir. Mitoloji, sadece bireysel manevi deneyimlerin değil, aynı zamanda toplumun kolektif düzeninin ve kültürel dayanışmasının temel taşı olmuştur. Bu bağlamda, mitolojik inançlar, sanat, ritüeller ve sosyal roller aracılığıyla toplumsal yapıya derin bir şekilde kök salmıştır (Alsan, 2005, ss. 15-25).

> *"Ayinler, oldukça aktüel bir sorunun- sosyal yapıdaki (kült toplumundaki) kült biçimleri ile kült dışı, dünyevi biçimler arasındaki oranın araştırılması açısından da büyük ilgi uyandırmaktadır. Hitit toplumu, muhtemelen bu iki uç noktanın arasında bir yerde durmaktadır. Fakat bilinen tutuculuğu nedeniyle Hitit ayinlerinde, sosyal örgütlenmenin kült şekilleriyle kült dışı şekillerinin birbiriyle sıkıca bağlı olduğu daha eski tiplerin izlerini görebiliyoruz." (Ardzinba, 2010, s. 9).*

Bu alıntı, Hitit toplumunun, sosyal yapıdaki dinî ve dünyevi işlevleri birleştiren bir model sunduğunu vurgular. Mitolojik hikâyeler, toplumun sosyal örgütlenmesi ile dinî uygulamaları arasında bir köprü işlevi görür. Örneğin, kurban ritüelleri sadece tanrılara adanmış bir uygulama değil, aynı zamanda topluluk üyeleri arasında sosyal bağları güçlendiren bir etkinliktir. Bu tür ritüellerin, daha eski geleneklerden izler taşıdığı ve toplumun kimlik ve dayanışma duygusunu pekiştirdiği görülmektedir. Hitit devletinde kralın liderliğinde düzenlenen dinî törenler, yalnızca tanrılarla ilişki kurmak amacıyla değil, aynı zamanda halkla doğrudan bir bağ oluşturmak için gerçekleştirilmiştir. Kral, Hatti ülkesinin sembolik temsilcisi ve başrahibi olarak, en önemli devlet şenliklerine katılmakla yükümlüydü; böylece dinî otoritesini pekiştirirken, toplumsal düzeni koruyan merkezi bir figür hâline gelmekteydi (Collins, 2007, s. 95). Öyle ki, bazı krallar, örneğin II. Muršili, önemli dinî festivallerin gerçekleştirilmesini sağlamak için askeri seferleri dahi ertelemişlerdir (Collins, 2007, s. 95). Bununla birlikte, devlet destekli festivaller, katılan şehirler ve temsilcileri açısından krala bağlılığın bir göstergesi olurken, kral için de kolektif bir dinsel kimlik ve toplumsal birlik inşa etmenin etkili bir aracı olmuştur (Collins, 2007, s. 163). Dolayısıyla Hitit şenlikleri, yalnızca dinî değil, aynı zamanda sosyal ve politik işlevler üstlenen, toplumun bütünlüğünü ve krallığın meşruiyetini

pekiştiren ritüeller olarak değerlendirilmektedir. Bu şenliklerde kral, toplulukla olan bağını güçlendirmekte ve toplumsal düzeni sağlamlaştırmaktadır. Şenliklerde tanrıların çağrılması ve onların halkla buluşturulması, toplumun bir araya gelerek dayanışma içinde hareket etmesini sağlamaktadır (Ardzinba, 2010, ss. 104-110).

> *"Mit anlatımı, belirli ayin hareketlerinin yapılmasıyla bağlantılıdır. Bu olgu, din sistemlerinde mitle ayin arasındaki oranla ilgili olarak sıkça tartışılan sorun için ve daha geniş manada dinin gelişme tarihini incelemek için oldukça büyük öneme sahiptir." (Ardzinba, 2010, s. 10).*

Mitler, yalnızca hikâye anlatımları olarak değil, aynı zamanda toplumsal işlevlere sahip ritüellerin bir parçası olarak ortaya çıkar. Ritüelistik hareketler, mitlerin topluma aktarılmasını ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlar. Mitolojik hikâyeler, toplumsal normları pekiştirir ve ayinler sırasında sahneye konularak sosyal rollerin ve görevlerin netleşmesine katkıda bulunur. Bir Hitit mitinde tanrıların iş birliğiyle dünyayı düzenlemesi anlatılırken, bu anlatı, ritüel hareketlerle sahnelenir. Bu şekilde, topluma bir arada çalışmanın önemi mitolojik bir bağlamda öğretilir. Hitit ayinlerinin, sadece dinî ritüeller değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için de önemli olduğu belirtilmektedir. Topluluk içinde sınıf farklılıklarının ve hiyerarşinin ritüeller aracılığıyla pekiştirildiği ve bu sayede toplumun işleyişinin düzenlendiği vurgulanmıştır. Hitit toplumundaki sınıf öncesi sosyal yapının ayinlerde nasıl korunduğu ve toplumsal iletişimin bu ritüeller aracılığıyla nasıl sağlandığına dair detaylı açıklamalar yer almaktadır (Ardzinba, 2010, ss. 201-202).

> *"Hediye değiş tokuşu, nikâhlar, karşılıklı hizmet verme, kurbanlar ve kült ayinleriyle birlikte toplumun erken gelişme dönemlerinde görülür ve sosyal ilişkiler kurma ve sürdürme yollarından biridir. Böylece toplum içinde değişik aşiretler, gruplar ve klanlar arasında sürekli temas ve sağlam ilişkiler kurulması amaçlanıyordu." (Ardzinba, 2010, s. 255).*

Hediyeleşme ve diğer ritüeller, toplumun sosyal yapısını güçlendiren mekanizmalardır. Mitolojik anlatılar, bu ritüellere anlam katarak topluluklar arasında bağları pekiştirir. Hediyeleşme ve kurban verme ritüelleri, toplumsal dayanışmayı artırır ve sosyal yapının sürekliliğini sağlar. Nikah gibi sosyal törenlerde ise mitolojik unsurlar, törenlere kutsallık kazandırır. Bir klanın başka bir klana hediye gönderirken tanrıların adinî anması, ritüelin kutsal bir boyut kazanmasına neden olur toplumlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde mitolojik düşünce ve ritüelin önemli bir rolü olmuştur. Bir klanın başka bir klana hediye gönderirken tanrıların adinî anması, bu ilişkinin yalnızca sosyal değil,

aynı zamanda kutsal bir bağ olarak algılanmasına neden olur. Nitekim Türk Kağanlarının Çin'e elçi gönderirken yanlarında kutsal kabul edilen bir av kuşunu (örneğin kartal) hediye olarak sunmaları, diplomatik ilişkilerin mitolojik ve ritüel bir zemine dayandığını gösterir (Alsan, 2005, s. 87). Bu tür uygulamalar, toplumlar arası barış ve iş birliği mesajı taşırken, aynı zamanda kutsal güçler aracılığıyla meşrulaştırılmış bir sosyal düzenin korunmasına hizmet eder. Öte yandan, topluluk içindeki ritüellerde de tanrıların adı anılarak toplumsal dayanışma güçlendirilirdi. Örneğin, dağ ruhlarına yapılan içki sunumları ve doğuya, batıya yakılan kutsal ateşler, yalnızca doğaüstü güçlerle değil, aynı zamanda topluluk üyeleri arasında da birliği pekiştiren pratiklerdir (Alsan, 2005, s. 38). Mitoloji ve ritüel, bu bağlamda, yalnızca bireysel inançları değil, aynı zamanda toplumun bütününü kapsayan normlar ve dayanışma sistemleri oluşturarak sosyal bağları pekiştirici bir araç olarak işlev görmüştür. Göktürklerin kurttan türediklerine dair inançları da mitolojik kimliğin ve sosyal bütünlüğün güçlü bir yansıması olarak toplumu birleştirici bir işlev üstlenmiştir (Alsan, 2005, s. 69).

Yunan mitleri, toplumsal düzenin, sınıfların ve cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişki, mitolojik anlatıların toplumsal düzenin kurulması, yönetim sistemlerinin şekillendirilmesi ve cinsiyet rolleri gibi konular üzerindeki etkisini yansıtır.

> *"Tarihi çağlarda, başlangıçta altı tanrı ve altı tanrıçadan oluşan Olympos kültü, Helen öncesi dönemin anaerkil kaideleri ile Helen döneminin ataerkil kaideleri arasında bir uzlaşı dinî olarak şekillenmiştir. Oldukça hassas olan bu güç dengesi, Tanrıça Athena'nın, babası Zeus'un kafasından doğması ve Dionysos'un İlahi Meclis'te Hestia'nın yerini almasıyla erkek üstünlüğünün belirgin hâle gelmesine yol açmıştır." (Graves, 2010, s. 570).*

Bu alıntı, Yunan mitolojisinin toplumsal cinsiyet rolleri ve yönetim sistemlerinin evrimine ayna tuttuğunu gösterir. Helen öncesi dönemlerde anaerkil sistemlerin hâkim olduğu bilinirken, Helen döneminde ataerkil yapıların ağırlık kazandığı gözlemlenir. Olympos panteonunda yer alan tanrı ve tanrıçaların sayısal eşitliği, bu geçiş sürecindeki bir uzlaşmanın göstergesidir. Athena'nın Zeus'un kafasından doğması, bilgelik ve savaş stratejisinin bir erkeğin otoritesi altında yeniden tanımlanmasını sembolize eder. Hestia'nın yerini Dionysos'un alması, tanrıçaların toplumsal etkisinin azalmasını ve erkeklerin üstünlük kazanmaya başladığını gösterir. Bu dönüşüm, toplumsal yapının anaerkilden ataerkil bir düzene geçişini mitolojik anlatılarla destekler. Theseus'un Atina'da farklı toplumsal sınıfları organize etmesi, Yunan mitolojisinin sosyal yapıyı

nasıl etkilediğine dair önemli bir örnektir. Theseus, toplumu üç sınıfa ayırmıştır: Eupatridler (soylular), Georgeler (çiftçiler) ve Demiurgeler (zanaatkarlar). Bu sınıfların her birine belirli görevler yüklenmiş, toplumsal düzen bu şekilde organize edilmiştir (Graves, 2010, s. 476).

> *"Yunan mitolojisinin geniş bir kısmı politik ve din tarihidir. Bellerophontes kanatlı at Pegasos'u eğiterek Khimaera'yı öldürür. Bu efsanenin farklı bir anlatımında Perseus, havada uçar ve Pegasos'un annesi Gorgon Medusa'nın kafasını vücudundan ayırır; buna benzer bir şekilde Babilli kahraman Marduk da deniz Tanrıçası dişi canavar Tiamat'ı öldürür." (Graves, 2010, s. 18).*

Bu, mitolojinin yalnızca dinî bir içerik taşımadığını, aynı zamanda toplumsal düzenin temellerini açıklamaya ve güçlendirmeye hizmet ettiğini gösterir. Mitolojik anlatılarda kahramanın kaosla mücadelesi, yalnızca bireysel cesaretin değil, aynı zamanda toplumun düzenini kurma ve koruma ideolojisinin de bir sembolüdür. Bellerophontes'in Khimaera'yı öldürmesi ya da Perseus'un Gorgon Medusa'yı yenmesi, bireyin ya da kahramanın, toplumu tehdit eden doğaüstü güçlere karşı düzenin koruyucusu olarak konumlandırıldığını gösterir. Benzer biçimde, Babil mitolojisinde Marduk'un kaos ejderhası Tiamat'ı öldürmesi, ilk kaotik düzenden yeni ve düzenli bir dünyanın yaratılmasını simgeler. Campbell, bu kahramanlık anlatılarının farklı kültürlerde toplumsal düzenin kuruluşunu ve korunmasını açıklayan evrensel mitolojik kalıplar olduğunu vurgular. Campbell'a göre:

> *"Babil versiyonunda kahraman, güneş tanrısı Marduk'tur; kurban ise Tiamat- korkunç, ejderha biçiminde, cinler sürüsüyle çevrili- başlangıçtaki uçurumun, kaosun, tanrıların anası olan dişil kişileştirilmiş hâlidir; ama artık dünyanın tehdidi konumundadır." (Campbell, 2015, s. 216).*

Campbell, bu anlatının yalnızca bir yaratılış efsanesi değil, düzeni koruma ve meşrulaştırma amacı güden bir toplumsal mit olduğunun altını çizer. Benzer şekilde, Apollo'nun Python'u öldürmesi, Delfi'de düzenin kurulmasını ve kutsal alanın kaotik güçlerden temizlenmesini simgeler. Herakles'in Hydra ile savaşı, yalnızca bireysel kahramanlık değil, toplumun karşılaştığı çok başlı tehditlere karşı birlikte direnme fikrinin bir yansımasıdır. Campbell'a göre, "canavarla mücadele eden kahraman", kaotik güçleri alt ederek insan topluluğuna anlamlı bir düzen sunan ve bunu tanrılarla ilişkilendirerek kutsallaştıran figürdür (Campbell, 2015, ss. 215–217). Bu tür kahramanlık anlatıları, kültürlerarasında değişse de temel işlevleri bakımından benzer biçimde toplumsal düzeni tesis eden ve meşrulaştıran anlatılardır. Böylece mitler,

yalnızca bireysel ruhsal yolculuklar değil, toplumu bir arada tutan ortak anlam çerçeveleri ve normlar olarak işlev görürler. Khimaera gibi kaos yaratıklarının yok edilmesi, toplumsal düzenin kurulması ve yönetici sınıfın meşruiyet kazanmasını sembolize eder. Perseus'un Medusa'nın başını alması, sadece bir zafer değil, aynı zamanda düzeni tehdit eden güçlere karşı otoritenin sembolik bir zaferidir. Bu hikâyeler, kahramanın kişisel başarısını toplumsal güvenliğin teminatı haline getirir.

> *"Anlatılan efsanelerin hepsinde, uğruna savaş verilen kadın, kendisiyle evlenenin krallık ayrıcalığını elde edeceği Ay Tanrıçası'nın yeryüzündeki temsilcisi olan rahibesidir." (Graves, 2010, s. 318).*

Bu anlatı, kadın figürlerinin mitolojide yalnızca birer birey değil, aynı zamanda siyasi ve dinî güç sembolleri olarak görüldüğünü gösterir. Uğruna savaş verilen kadınlar, krallık gücünü devredecek birer vasıta olarak işlev görür. Bu durum, krallık yönetiminin ilahi bir meşruiyet kazandığı fikrini destekler. Paris'in Helena'yı seçmesi, Troyalıların savaş sebebini oluştururken, Ay Tanrıçasının temsilcisi olan kadınlar, krallığın devamlılığını sembolize eder. Benzer şekilde, Persephone'nin yeraltı dünyasına inişi hem doğanın döngüsünü hem de yeraltı tanrılarının otoritesini temsil eder. Kadın figürleri bu anlatılarda, krallık gücünün aktarılmasında bir bağlayıcı rol oynar. Mitoloji ve toplumsal yapı arasındaki ilişki hem dinin hem de politikanın meşruiyetini sağlamada mitolojik anlatıların etkili bir araç olduğunu gösterir. Kahramanlık hikâyeleri, düzeni koruma ve kaosu bastırma gibi toplumsal hedefleri yansıtırken; tanrıçaların ataerkil yapılar altında yeniden tanımlanması, cinsiyet rolleri ve güç dinamikleriyle ilgili değişimlere işaret eder. Krallık yönetiminde kadınların sembolik olarak merkezi bir rol oynaması, mitolojinin toplumsal düzenin inşasında ve aktarımında oynadığı kritik rolü vurgular.

López-ruiz (2012), "Tanrılar Doğduklarında Yunan Kozmogonileri ve Yakındoğu" isimli eserinde mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişki ayrıntılı olarak ele almıştır. Mitlerin toplumsal yapı üzerindeki etkisi ve toplum içindeki düzenleyici rolleri çeşitli bölümlerde incelenmiştir. Hesiodos'un *Theogonia*'sındaki Toplumsal Düzen bölümünde tanrıların soyu ve bu soyun devamlılığı, toplumsal hiyerarşilerle ilişkilendirilmiştir. Özellikle tanrı kuşakları arasındaki ilişkiler, Yunan toplumundaki aile yapısı ve otorite figürleriyle paralellik göstermektedir. Tanrıların arasındaki mücadeleler, Yunan toplumunda güç ve iktidarın nasıl elde edildiği üzerine alegorik bir anlatı sunar (López-ruiz, 2012, ss. 65-93).

Üçüncü bölümde, Yunan ve Yakındoğu mitolojisinde soy miti, toplumsal yapının nasıl düzenlendiğini açıklamak için bir araç olarak ele alınmıştır. Yunan mitolojisindeki tanrılar hiyerarşisi, toplumsal düzenin temsili olarak kullanılmıştır. Örneğin, Kronos'un liderliği ve tanrıların birbiri ardına iktidarı ele geçirmesi, toplumda iktidar değişimlerine atıfta bulunur (López-ruiz, 2012, ss. 103-140). Orpheusçu teogoniler bölümünde ise toplumsal ritüellerin nasıl mitlerle iç içe geçtiği, özellikle dinî törenlerin toplumda düzeni sağlamak için nasıl kullanıldığı üzerinde durmuştur. Ritüellerin, toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve toplumun değerlerini aktaran bir işlevi olduğu vurgulanmıştır (López-ruiz, 2012, ss. 153-186).

> *"Araştırma, Yunan ve Yakındoğu benzerliklerini sıralamakla kalmayacak, kozmogonilerin edebi özelliklerinin yanı sıra toplumdaki ve dinsel imgelemdeki işlevlerini de göz önüne alarak, karşılaştırmalı kanıtların bu türün yorumlanmasına ve kültürel bir bağlama oturtulmasına nasıl bir ışık tutabileceğini gösterecektir." (López-ruiz, 2012, s. 12).*

Bu alıntı, mitlerin sadece anlatı geleneği içinde değil, aynı zamanda toplumsal yapılar ve dinî inanışlar üzerindeki etkisine işaret eder. Mitler, toplumların ortak değerlerini, inançlarını ve dünyaya bakış açılarını şekillendiren bir "çerçeve" işlevi görür. Örneğin, Yunan mitolojisindeki Hesiodos'un "Theogonia" adlı eserinde, tanrılar arasındaki hiyerarşi ve güç mücadelesi, antik Yunan toplumunda sosyal düzen ve iktidar ilişkilerinin bir yansıması olarak görülebilir (Vernant, 1990, s. 216). Benzer şekilde, Yakındoğu mitolojilerinde yer alan tanrılar arasındaki çatışmalar ve düzen arayışı, Mezopotamya toplumlarında krallık düzeninin ve otoritenin ilahi bir temele dayandığını gösterir. Burada, mitler bireysel hikâyelerin ötesine geçerek toplumsal düzenin devamını sağlayan birer yapı taşı olarak ortaya çıkar. Kültürel etkileşimde ise bu mitler, farklı toplumlar arasında fikir alışverişine, ortak semboller yaratılmasına ve toplumsal yapıların karşılıklı olarak zenginleşmesine yol açmıştır (Eliade, 2001, s. 18).

> *"Mecra'ya ilişkin tarihsel soru, Hesiodos'un eserlerini, Orpheusçulukla ilgili materyalin ve Yunanistan'da daha geniş bir bilgelik edebiyatının varoluşunun ışığında edebi veya yorum bilgisel açıdan etraflıca düşünme işine koşuttur." (López-ruiz, 2012, s. 13).*

Bu alıntı, Hesiodos'un eserleri ve Orpheusçu gelenekler gibi farklı mitolojik kaynakların, toplumsal bağlamda nasıl bir rol oynadığını anlamamıza yönelik bir yol açar. Örneğin, Orpheusçu geleneklerde yer alan ruh göçü (reenkarnasyon) ve kutsal bilgiye ulaşma temaları, dinî toplulukların ritüellerine ve ahlak sistemlerine katkıda bulunmuştur.

Orpheusçu geleneklerde yer alan ruh göçü (metempsikoz) ve kutsal bilgiye (gnosis) ulaşma temaları, antik dinî toplulukların ritüel ve ahlak sistemlerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Orphik düşüncede ruh, ölümsüz kabul edilir ve beden, ruh için geçici bir hapishane olarak görülür; dolayısıyla insanın nihai amacı, ritüeller ve bilgi aracılığıyla bu döngüden kurtulmaktır (Edmonds, 2013, ss. 45–47). Bu bağlamda Orpheusçu inançlar, bireysel kurtuluşu sağlamak için arınma (katharsis) ve ritüel inisiyasyonları (teletai) zorunlu kılar. Özellikle Derveni Papirüsü gibi metinlerde, kutsal bilgiye ulaşma süreciyle ruhun kurtuluşu arasında doğrudan bir bağ kurulur; bu bilgiye ulaşamayanların ruhlarının sürekli göç etmeye mahkûm olduğu belirtilir (Betegh, 2004, s. 162–164). Ayrıca, Orpheusçu geleneklerin ahlaki boyutu da dikkate değerdir; ruhun yeniden bedenlenmesini önlemek için bireyin etik ve doğru bir yaşam sürmesi gerektiği vurgulanır (Herrero de Jáuregui, 2010, ss. 89–92). Dolayısıyla Orpheusçu öğretiler, sadece bireysel kurtuluşu değil, aynı zamanda topluluklar içinde ahlaki normlar ve ritüel davranışları şekillendiren güçlü bir dinsel yapı olarak da işlev görmüştür. Toplumsal açıdan bakıldığında, bu tür mitolojik motifler, bireylerin hayatlarının anlamını ve ölüm sonrası yaşamla ilgili beklentilerini şekillendirmiştir. Edebi açıdan ise, bu mitlerin sürekli tekrar işlenmesi ve dönüştürülmesi, toplumların hem kendi kimliklerini hem de dış etkilerle olan ilişkilerini yeniden tanımlamalarına olanak tanımıştır.

> *"Yunan kozmogoni geleneğini Yakındoğulu arka planıyla birlikte, tek bir kapsamlı araştırmada etraflıca düşünmeyi mecbur kılar. Böyle bir araştırma, bu geleneğin dahili evrimini ve Yunan edebiyatındaki yerini; Doğulu arka planını ve Yunan şairlerce özgün, yaratıcı bir şekilde tekrar biçimlendirilmesini ve son olarak, tarihsel bağlam ve Yakındoğu motiflerinin Yunan mitolojisi ve dinine aktarılışının kesin yolları meselesini kapsayacaktır." (López-ruiz, 2012, s. 13).*

Bu, Yunan ve Yakındoğu mitolojileri arasındaki benzerliklerin, yalnızca yüzeysel bir karşılaştırma düzeyinde kalmaması gerektiğini vurgular. Yunan mitolojisindeki Soylar Miti (*Theogonia*), Yakındoğu mitolojilerindeki tanrıların kuşaklar boyunca birbirini takip etmesi motifine benzerlik gösterir. Örneğin, Hesiodos'un Zeus'un babası Kronos'u devirmesi, Ugarit mitolojisindeki Baal'in El'i yenmesi temasına paralellikler taşır. Bu tür örnekler, sadece benzerliklerin saptanmasından ibaret değildir; bu mitlerin her iki toplumda da toplumsal yapıları ve dinî inançları şekillendirdiğini ortaya koyar (Burkert, 2004, ss. 3-4). Ayrıca, Yunan şairlerinin Yakındoğu motiflerini alıp özgün bir şekilde yorumlamaları, mitlerin hem toplumsal hem de bireysel düzeyde yaratıcı bir dönüşüm sürecine nasıl dahil edildiğini gösterir.

Bu yorumlar, mitlerin sadece edebi veya dinî birer eser değil, toplumsal yapıların ve kültürel kimliklerin bir yansıması olduğunu ortaya koyar. Mitler, bir yandan toplumların düzen ve hiyerarşi anlayışını pekiştirirken, diğer yandan kültürel etkileşimlerin taşıyıcısı olarak işlev görmüştür. Bu çerçevede, mitolojik anlatılar, toplumsal yapılar ve kültürel süreçler arasında güçlü bir bağ kurarak, geçmişin bugüne nasıl taşındığını anlamamıza yardımcı olur (Eliade, 2001, s. 30).

Mısır mitolojisinin toplumsal yapı üzerindeki etkisi, özellikle krallık kurumunun ilahi temellerini ve bunun toplum içindeki düzenin nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik güçlü bir çerçeve sunar.

> *"Toplumsal düzen, kozmik düzenin bir parçasıydı. Tüm teolojik okullar, toplumun merkezi olan krallığın, varoluşun temel düzenine ait olduğu ve yaratılış anında dünyaya getirildiği konusunda hemfikirdi." (Frankfort, 1961, s. 51).*
>
> *"Bir ilahide, güneş tanrısına ölmüş bir kral gibi hitap edilir: Kutlu anısına Kral Re, İki Ülkenin Egemeni, Güçte muazzam, kudrette zengin." (Frankfort, 1961, s. 51).*

Bu alıntı, Mısır mitolojisinde toplumsal düzenin evrensel düzenin bir yansıması olarak görüldüğünü ifade eder. Mısırlılar, krallığın tanrılar tarafından yaratıldığına ve bu düzenin, kaostan düzenin oluştuğu yaratılış hikayesiyle başladığına inanıyordu. Bu kozmik düzen anlayışı, sanatta sıkça sembolize edilmiştir. Örneğin, firavunun yaratılış tanrısı Ptah veya güneş tanrısı Ra ile resmedildiği tapınak kabartmaları, kralın ilahi bir figür olarak bu düzenin merkezi bir parçası olduğunu göstermektedir (Frankfort, 1978, ss. 149-150). Karnak Tapınağı'ndaki kabartmalar bu ilişkiye dair iyi bir örnek sunar. Bu kabartmalarda firavun, tanrılar tarafından taçlandırılırken gösterilir. Bu sahneler, firavunun sadece siyasi bir lider değil, aynı zamanda kozmik düzenin devamını sağlayan ilahi bir figür olduğunu vurgular (Wilkinson, 2000, ss. 89-92).

Alıntının devamı firavunun ölümden sonra bile ilahi kimliğini koruduğunu ve tanrılarla eşdeğer bir statüde bulunduğunu ifade eder. Güneş tanrısı Ra'nın bir kral olarak anılması, firavunun yaşam ve ölümde tanrısal bir varlık olduğuna dair güçlü bir mitolojik inançtır. Bu ilişki sanatta, özellikle mezar yapılarında ve mezar resimlerinde sıkça görülür. Örneğin, firavun mezarlarının duvarlarına yapılan resimler, firavunun öbür dünyada tanrılarla birlikte var olduğunu ve Ra'nın gemisinde sonsuz bir yolculuğa çıktığını betimler (Frankfort, 1978, ss. 149-150). Valley of the Kings'teki mezar resimleri bu bağlamda önemlidir. Özellikle Seti I'in mezarında Ra'nın güneş diskiyle birleşen firavun tasvirleri, kralın hem insan hem de tanrısal doğasını görselleştirir.

> *"Firavun, isteksiz bir halkı zorla yöneten sıradan bir despot değildi. O, en kesin anlamıyla ilahi hakka dayanarak hüküm sürüyordu ve Firavun'un ilahiliği doktrini göz ardı edilerek Mısır devletini tanımlamaya yönelik her girişim, temelsiz ve anlamsız olur." (Frankfort, 1961, s. 31).*

Bu alıntı, firavunun siyasi otoritesinin ilahi bir meşruiyete dayandığını açıklar. Firavun, toplumun düzenini sağlamak için tanrılar tarafından atanmış bir temsilci olarak görülürdü. Bu, firavunun kaos güçlerini yenerek düzeni (Maat'ı) sağladığını gösteren sahnelerde vurgulanır. Örneğin, firavunun düşmanlarını ezdiği sahneler, yalnızca askeri bir zaferi değil, aynı zamanda tanrılar adına kaosu yenip düzeni koruduğunu simgeler. Medinet Habu'daki kabartmalar, firavunun düşmanlarını yere sererken gösterildiği sahnelerle, firavunun ilahi görevinin bir temsilidir. Bu tür tasvirler, firavunun evrensel düzenin (Maat) bir garantörü olduğunu açıkça ifade eder (Wilkinson, 2000, s. 245).

> *"Toplumsal düzenleri bile bu anlayışı yansıtıyordu; öyle ki, dünyaya bakışlarını o denli derinden belirliyordu ki, bu durum ancak evren düzenine dair sezgisel- ve bu nedenle bağlayıcı- bir yorum olarak anlaşılabilir." (Frankfort, 1961, s. 13).*

Bu alıntı, Mısır toplumunun sosyal yapısının, kozmik düzenin bir yansıması olduğunu belirtir. Mısır mitolojisi, toplumu bir hiyerarşi içinde düzenlemiş ve her bireyin bu düzen içindeki yerini tanımlamıştır. Bu düzenin sanattaki temsili, özellikle tapınak kabartmalarında ve mezar resimlerinde görülebilir. Sanatta, firavun en üstte yer alırken, rahipler, soylular ve sıradan halk hiyerarşik bir şekilde sıralanmıştır (Assmann, 2015, s.177-187). Bu görseller, toplumun evrensel düzenle uyumlu bir şekilde işlediğini göstermeyi amaçlar. Sınıf farklılıklarını göstermesi açısından da önemli bir kanıttır. Örneğin, Abu Simbel Tapınağı'nın kabartmalarında, firavunun büyüklüğü ve halkıyla olan ilişkisi, toplumsal hiyerarşinin ve kozmik düzenin bir tasviri olarak sunulmuştur (Womack, 2020, s. 64). Firavunun ilahi koruyuculuğu altında halkın uyum içinde çalıştığını gösteren bu sanat eserleri, mitolojinin toplumsal yapıyı nasıl meşrulaştırdığını açıkça ortaya koyar.

Bu alıntılar ve sanattaki örnekler, Mısır mitolojisinin toplumsal yapıyı şekillendirmedeki rolünü ortaya koymaktadır. Mitoloji, sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda toplumun siyasi, sosyal ve kültürel düzenini meşrulaştıran bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Sanat, bu mekanizmayı görselleştirerek hem tanrısal düzeni hem de toplumsal düzeni somutlaştırmıştır. Mısır sanatındaki bu bütüncül yaklaşımlar, mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki güçlü bağı ortaya koyar.

> *"Her zaman esasen Demeter'e adanmış olan Eleusis Gizemleri (Eleusis Mysterioları) gerçekten de büyük bir öneme sahipti. Yüzyıllar boyunca insanlara, Cicero'nun da söylediği gibi, 'neşeyle yaşamayı ve umutla ölmeyi' öğrettiler. Ancak bu etkileri kalıcı olmadı; muhtemelen bunun nedeni, bu öğretilerin açıkça öğretilmesine veya yazıya dökülmesine izin verilmemesiydi. Sonunda onlardan geriye yalnızca silik bir anı kaldı. Oysa Dionysos için durum bütünüyle farklıydı. Onun büyük festivallerinde yapılanlar bütün dünyaya açıktı ve bu etki bugün bile canlılığını korumaktadır. Yunanistan'da başka hiçbir festival onunla kıyaslanamazdı." (Hamilton, 1969, s. 74).*

Antik Yunan dünyasında Eleusis Gizemleri ve Dionysos festivalleri, dinî ve toplumsal yaşamın en güçlü ritüel biçimlerini oluşturmuştur. Özellikle Eleusis Gizemleri, Demeter'e adanmış gizli öğretiler olarak yüzyıllar boyunca insanlara "neşeyle yaşamayı ve umutla ölmeyi" öğretmiş; ancak bu öğretiler asla açıkça paylaşılmadığı için zamanla yalnızca silik bir hatıraya dönüşmüştür (Hamilton, 1969, s. 73). Gizemlerin gizliliği, bireysel anlamda derin manevi deneyimler sunsa da toplumsal hafızada kalıcılıklarını zayıflatmıştır. Buna karşılık, Dionysos festivalleri tüm halka açık, kamusal ve toplumsal dayanışmayı pekiştiren etkinliklerdi. Dionysos'un büyük festivalleri, sadece dinsel değil, aynı zamanda kültürel ve estetik (tiyatro, müzik, dans) anlamda da toplumun ortak belleğinde yer edinmiş, etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. Nitekim Hamilton, "*Yunanistan'da başka hiçbir festival onunla kıyaslanamazdı*" diyerek Dionysos kültünün toplumsal ve dinî hayatta eşsiz bir yere sahip olduğunu vurgular (Hamilton, 1969, s. 73).

Antik Yunan'daki Dionysia festivalleri hem sanat hem de dinî bir ritüel olarak toplumun her kesiminden insanların katıldığı bir etkinlikti. Tragedya ve komedya bu festivallerde gelişti ve toplumsal sorunların, bireysel trajedilerin ve ahlaki değerlerin tartışılmasına zemin hazırladı (Finkelberg, 2006, ss. 17–23). Bu festivaller, yalnızca eğlence değil, aynı zamanda bir tür toplumsal eğitim ve katharsis (arınma) sağladı.

> *"Yunan mitolojisi büyük ölçüde tanrılar ve tanrıçalar hakkında anlatılan hikâyelerden oluşur, ancak kesinlikle Yunan dinî hakkında yazılmış bir tür Yunan İncili gibi okunmamalıdır. En modern yaklaşıma göre, gerçek bir mitin dinle doğrudan bir ilgisi yoktur. Mit, doğada olup biten bir şeyin açıklamasıdır; örneğin, evrendeki herhangi bir şeyin nasıl ortaya çıktığının anlatımıdır: insanlar, hayvanlar, şu veya bu ağaç ya da çiçek, güneş, ay, yıldızlar, fırtınalar, volkanik patlamalar, depremler, kısacası var olan ve gerçekleşen her şeyin nasıl oluştuğunu açıklamaya yöneliktir." (Hamilton, 1969, s. 12).*

Mitoloji, doğayı ve doğa olaylarını açıklamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu hikâyeler, topluma doğanın işleyişini anlamaları için bir çerçeve sunmuş ve sosyal düzenin bu doğal yasalarla uyumlu bir şekilde şekillenmesine yardımcı olmuştur. Mitler, bireylere ve topluluklara doğal dünya ile bağlantı kurma ve onu anlama yolu sunmuştur.

Zeus'un gök gürültüsü ve şimşekle ilişkilendirilmesi, Yunan toplumunda doğa güçlerinin kontrol edilemez ancak düzenli bir sistem içinde olduğu fikrini destekledi. Poseidon'un denizlerin tanrısı olarak tasvir edilmesi, deniz ticareti yapan bir toplumda denizin kutsallığını ve önemini pekiştirdi. Bu mitler, doğal olayların rastgele değil, tanrılar tarafından düzenlenen bir sistemin parçası olduğunu ima ederek toplumu düzenlemiştir (Gözlü, 2021, ss. 179-183).

> *"Odysseia, 'tüm insanların özlem duyduğu ilahi olan'dan söz eder ve yüzyıllar sonra Aristoteles, 'Ölümlülerin soyu tarafından büyük çabalarla elde edilen erdem' diye yazar. İlk mitologlardan itibaren Yunanlılar, ilahi olana ve mükemmelliğe dair bir algıya sahipti. Bu ilahi ve yüce olana duydukları özlem, onları, sonunda gök gürültüsü ve şimşeğin Evrensel Baba'ya dönüşeceği ana dek, onu açıkça görmek için çabalamaktan asla vazgeçmeyecek kadar güçlüydü." (Hamilton, 1969, ss. 14-15).*

Bu alıntı, mitolojinin Yunan toplumu üzerindeki ahlaki ve etik etkisini göstermektedir. Yunan mitolojisi, bireylerin mükemmeliyete ulaşma arzularını teşvik etmiştir. Mitlerdeki kahramanlar ve tanrılar, insanların ilham aldığı ideal davranış ve değerlerin sembolü olmuştur. Antik Yunan düşüncesinde insanın ilahi olana ve mükemmelliğe (areté) ulaşma arzusu hem mitolojik anlatılarda hem de felsefi metinlerde temel bir tema olarak karşımıza çıkar. Homeros'un Odysseia destanında geçen "tüm insanların özlem duyduğu ilahi olan" ifadesi, insanın doğaüstü ve aşkın olana yönelen kadim arayışını yansıtırken, Aristoteles'in "ölümlülerin soyu tarafından büyük çabalarla elde edilen erdem" ifadesi, insanın ahlaki ve bireysel mükemmellik yolundaki çabasını ortaya koyar (Hamilton, 1969, s. 19). Bu durum, yalnızca mitolojik değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir çabanın göstergesidir. Nitekim Aristoteles, "Nicomachean Ethics" adlı eserinde, insanın nihai amacının "en yüksek iyilik" (to agathon) ve mutluluk (eudaimonia) olduğunu, bunun da "erdemli bir yaşam" aracılığıyla mümkün olacağını belirtir: *"Mutluluk, ruhun erdeme uygun etkinliğidir."* (Aristoteles, Nicomachean Ethics, 1098a16). Benzer şekilde, Platon da "The Republic (Devlet)" adlı eserinde, insanın adalet, iyilik ve hakikatle bütünleşme arzusunu tanımlar ve gerçek bilgiye (episteme) ulaşma sürecini mağara alegorisi ile simgeler: *"İnsanın gözünü kamaştıran hakikat, ilkin acı verir; fakat nihayetinde ona ulaşan, evrenin ve adaletin özünü kavrar."* (Platon, The Republic, 515c-d).

Hamilton'a göre, "*Yunan halkı, ilahi olan ve mükemmellik fikrine o kadar derinden bağlıydı ki, sonunda şimşek ve gök gürültüsünün Evrensel Baba'ya dönüşeceği ana dek, onu açıkça görmek için çabalamaktan asla vazgeçmediler." (Hamilton, 1969, s.*

19). Bu çaba, yalnızca tanrıları anlamaya yönelik değil, aynı zamanda doğa olaylarını, insan hayatını ve toplumsal düzeni kapsayan bütüncül bir anlam arayışını gösterir. Yunan mitolojisi ve felsefesi, insanın kozmik düzen içindeki yerini, ilahi olanla kurduğu bağı ve kişisel gelişim yolculuğunu yansıtarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki bir yapı sunmuştur. Mitoloji, Yunan toplumunda estetik, etik ve sosyal bağlamda güçlü bir etkendir.

Kramer (1999), eserinde mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiye dair önemli bilgiler vermiştir. Kramer, Yeryüzünün düzenlenmesi ve yasaların oluşturulması ile ilgili olarak şu şekilde bahsetmiştir:

> *"Bu yapıt bize, Sümerlerin bilgelik tanrısı, su-tanrısı Enki'nin, yeryüzünün düzenlenmesi ve işleyiş kuralları diye tanımlanabilecek yasaların oluşturulması etkinliklerinin ayrıntılı bir açıklamasını sağlar." (Kramer, 1999, s. 114).*

Sümer mitolojisinde, tanrılar dünyayı ve toplumsal düzeni bir bütün olarak düzenler. Enki gibi bilgelik tanrıları, yeryüzünün fiziksel düzenlenmesiyle birlikte toplumun işleyiş kurallarını (yasaları) oluşturur. Bu durum, tanrıların yalnızca kozmik düzende değil, toplumsal yapının işleyişinde de önemli bir role sahip olduğunu gösterir (Bottéro, 2012, ss. 265-276; Kramer, 1999, ss. 15-16). Mitoloji, toplumun düzeni ve yasalarının kutsal bir temel üzerine inşa edildiği inancını destekler. Sümer toplumunda "kutsal yasa"nın günlük hayat üzerindeki etkisi büyüktü. Dinî bayramlar, toplumsal yasalar ve ahlaki değerler, mitolojik hikâyelere dayandırılarak uygulanırdı. Bu, toplumun bütün katmanlarının ortak bir inanç ve düzen çerçevesinde hareket etmesini sağlamıştır.

> *"Ey Sümer, evrendeki ülkelerin yüce ülkesi. Hep ışıkla dolu olan, gün batımından gün doğumuna kutsal yasaya uyan halk, senin yasaların yüce, erişilmez yasalardır, yüreğin derin, sırrına erilmezdir." (Kramer, 1999, s. 115).*

Sümer toplumunda toplumsal yapı, doğrudan kozmik düzenle ilişkilendirilir. Alıntıda Sümer halkının "kutsal yasa"ya bağlı olduğu vurgulanır. Bu, yasaların tanrılar tarafından belirlenmiş olduğu ve insanların bunlara uyum göstermesinin tanrılara hizmet anlamına geldiği inancını yansıtır. Bu, toplumsal düzenin kozmik düzenle bir uyum içinde algılandığını gösterir (Bottéro, 2012, ss. 249-250). Sümer tapınakları, yalnızca dinî merkezler değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin organize edildiği yerlerdi. Tapınakların işleyişi ve yönetimi mitolojik kurallara dayandırılmıştır (Akrep, 2017, ss. 459–468). Örneğin, tarımsal faaliyetlerin düzenlenmesi, Enlil gibi tanrıların yeryüzünü düzenleme hikâyeleriyle ilişkilendirilmiştir.

"Evrenin düzenlenmesi, insanın yaratılışı ve uygarlığın kuruluşunu başlattı." (Kramer, 1999, s. 83).

Sümer mitolojisinde, evrenin düzenlenmesi ile uygarlığın başlangıcı bir arada ele alınır. İnsanlar, tanrıların düzenlediği yeryüzü üzerinde uygarlıklarını kurar. İnsan yaratılışı, tanrıların iradesine bağlıdır ve insan hem kozmik düzenin hem de toplumsal düzenin bir parçası olarak görülür. Uygarlığın ilerlemesi, tanrıların inayetine bağlıdır. Sümer kralları, yönetimlerini tanrılarla olan bağlantıları üzerinden meşrulaştırmıştır. Örneğin, Uruk kralı Gılgamış'ın hikayesinde, onun tanrı Enlil tarafından seçildiği belirtilir. Kralların tanrılar adına yasa koymaları ve toplumu yönetmeleri, mitolojinin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğinin önemli bir örneğidir (Bottéro, 2012, ss. 249-250; Kramer, 1999, ss. 14-17).

Bu alıntılar, Sümer mitolojisinin toplumsal düzenin temelini oluşturduğunu gösterir. Sümerlerde toplumsal yapının kutsal bir temel üzerine inşa edildiği inancı, mitolojinin toplumsal yapıyı destekleyici bir araç olarak kullanılmasına yol açmıştır. Sümer mitolojisi, tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen kuralları belirlerken aynı zamanda yönetici sınıfların otoritesini de meşrulaştırır. Tanrılar tarafından belirlenen yasalar, liderlerin tanrısal bir otoriteye sahip olduğu inancını güçlendirmiştir. Tanrılar, evrenin düzenlenmesiyle birlikte insanların yaşamını düzenleyen kurallar koyar. Bu, toplumsal düzenin kutsal bir otoriteye dayalı olduğunu gösterir ve mitoloji aracılığıyla Sümer toplumunun hem dinî hem de sosyal yapısı güçlendirilmiştir.

Lipinskaya ve Marcinyak'ın (1983), "Antik Mısır Mitolojisi" adlı eserinde mitoloji ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiye dair pek çok bilgi sunmaktadırlar. Bu bağlantıyı açıklayan bazı temel noktalar şu şekildedir: Mitolojik kökenlerin toplumsal düzeni şekillendirmesi, antik Mısır'da tanrı Pta'nın, şehirleri kurma, mabetleri inşa etme ve toplumun düzenini belirleme gibi rolleri açıklanırken toplumsal yapıdaki merkezi rolü vurgulanır. Pta'nın yaratıcı gücü ile hem maddi hem de manevi düzenin kurulduğu belirtilir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 189-192). Faraonların, tanrılar ile doğrudan bağlantılı oldukları ve bu nedenle toplumda ara bulucu ve düzenleyici olarak görev aldıkları anlatılır. Mitolojide, kralın ilahi bir otorite ile kutsandığı ve halkın düzeni sağlamakla görevlendirildiği bir düzen tarif edilir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 192-195).

Osiris ve Horus'un mücadelesi bağlamında, baba-oğul arasındaki hukuki devamlılık, meşruiyet, iktidar mücadelesi gibi toplumsal yapıya dair göndermeler yapılır. Bu mit, gerçek hayattaki iktidar kavgaları ve toplumsal düzenin yansımalarını içerir (Assmann, 2001, ss. 122-135; Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 123-125). Antik Mısır'da günlük yaşamın dahi mitolojik temalarla iç içe olduğu, toplumsal ritüellerin, bayramların ve bireysel eylemlerin mitolojik bir çerçevede şekillendiği ifade edilir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 188-189).

İkinci temel nokta mitolojinin günlük ritüellerdeki rolü başlığıdır**.** Osiris festivalleri, ekin döngüsünü ve yeniden doğuşu kutlamak amacıyla düzenlenirdi. Bu bayramlarda Osiris'in parçalanıp yeniden bir araya gelmesi, doğanın döngüsel düzenine bir gönderme olarak görülür (Hornung, 2004, s. 38). Halk, tarlalarda ritüeller düzenler ve ürünlerin bereketi için dualar ederdi. Bu tür ritüeller, tarım toplumu olan antik Mısır'da sosyal düzeni sağlamlaştırırdı (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 188-190). Her gün sabah ve akşam olmak üzere düzenlenen tapınak ayinleri ise, tanrıların korumasını sağlamak ve toplumu felaketlerden koruma amacı taşırdı. Tanrı heykellerine yiyecek ve içecek sunumları, tanrı ile insan arasındaki iletişimin bir parçasıydı. Özellikle rahiplerin bu ritüellerdeki rolü, toplumsal hiyerarşiyi de güçlendirmiştir (Lipińska & Marciniak, 1983, s. 189). Halk, günlük yaşamında Osiris, İsis ve Horus'un sembollerini taşıyan amuletleri koruma amaçlı kullanırdı. Örneğin, Ankh sembolü, yaşamın sürekliliğini temsil ederdi. Bunun yanı sıra Horus gözü, kötülükten korunma amuleti olarak yaygın şekilde taşınırdı (Lipińska & Marciniak, 1983, s. 189). Yerel tanrılar ve koruyucu ruhlarla ilgili hikâyeler, köylerde ve kasabalarda yaygındı. Özellikle ev içi ritüellerde, İsis gibi koruyucu tanrıçalara yapılan dualar yaygındı. Yeni doğan bir bebeği korumak için İsis'in yardımına başvurulurdu (Lipińska & Marciniak, 1983, s. 190).

Öne çıkan üçüncü nokta tarım ve mitolojik döngülerdi. Nil nehrinin yıllık taşkınları, Hapi tanrısı ile ilişkilendirilirdi. Bu doğa olayını kontrol etme kapasitesine sahip bir tanrıya inanç, halkın tarımda dayanıklılık ve bereket beklentisiyle çalışmasını teşvik ederdi. Hapi'nin heykellerine sunulan adaklar, taşkınların düzenli olması için yapılırdı (Lipińska & Marciniak, 1983, s. 190). Osiris'in ölüm ve yeniden doğuş döngüsü, ekinlerin toprağa ekilip hasat edilmesine benzetilirdi. Bu bağlantı, tarımsal faaliyetlerin kutsal bir görev gibi görülmesine neden olurdu (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 188-189).

Bu temel noktalar dışında mitolojinin toplumsal yapıya etkisi konusunda Tanrıların toplumsal hiyerarşiye etkisi ve kralların tanrısal otoritesi gibi konularda dikkat çekmektedir. Tanrı Pta'nın yaratıcı rolü, sadece evrenin değil, aynı zamanda toplumsal düzenin de temelini oluşturur. Memfis'teki Pta rahipleri, onun dünya düzenini kurduğunu, şehirleri inşa ettiğini ve toplumu şekillendirdiğini vurgular. Bu, rahip sınıfının otoritesini artırarak toplumsal hiyerarşiyi güçlendirmiştir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 189-192). Pta'nın "*kalbiyle düşündüğü ve diliyle söylediği*" her şeyin gerçekleşmesi, kralın emirlerine ve toplumsal kurallara uyum sağlamanın mitolojik bir temele dayandırılmasıdır. Firavun, Horus'un yeryüzündeki temsilcisi olarak görülürdü. Bu inanç, kralın sadece siyasi değil, dinî bir lider olarak da topluma hükmetmesini sağlamıştır. Örneğin, kralın emirleri tanrısal buyruğa eşdeğer sayıldığı için toplumsal düzenin korunması, bu mitolojik temele dayanıyordu (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 192-195). Kralın tahta çıkış törenlerinde Horus'un kutsamasıyla gerçekleşen ritüeller, yöneticiye halkın itaatini artırır ve kralın halk üzerindeki otoritesini meşrulaştırırdı. Mısır mitolojisinde farklı şehirlerin tanrıları arasındaki hiyerarşik düzen, siyasi birliğin bir yansımasıdır. Örneğin, Memfis'te Pta, Heliopolis'te Ra gibi tanrılar, kendi bölgelerinde üstün sayılırken, ülke çapında bir kült oluşturulmuştur. Bu, toplumsal düzenin ve dinî uygulamaların birleşimini sağlamış ve halkın farklı gruplarının ortak bir inanç sisteminde birleşmesine yol açmıştır (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 189-192).

Mitolojik anlatıların toplumdaki görev dağılımını da şekillendirmiştir. Osiris miti, sadece ölümden sonraki yaşamın değil, aynı zamanda Mısır'daki adalet sisteminin de temelini oluşturur. Osiris'in kalbin tartıldığı Maat'ın terazisi, toplumdaki ahlaki ve hukuki düzenin bir simgesi olarak görülürdü. Bu anlayış, halkın kurallara uymasını ve doğru davranmasını teşvik etmiştir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 123-125). Tanrıya hizmet eden rahipler, mitolojik hikâyeler aracılığıyla tanrıların emirlerini halka iletmekle yükümlüydü. Örneğin, rahipler, tanrılardan gelen işaretleri yorumlayarak tarım faaliyetlerini organize eder ve halkın dinî bayramlara katılımını sağlarlardı. Bu, toplumun görev paylaşımını şekillendirmiştir (Lipińska & Marciniak, 1983, ss. 188-190). Bu örnekler, Mısır mitolojisinin toplumsal düzenin oluşumunda ve devamlılığında nasıl bir rol oynadığını göstermektedir.

Mitolojinin günlük hayata etkisi, insan yaşamını anlamlandırma ve doğa olaylarını düzenleme bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu mitolojik anlatılar, bireylerin

günlük yaşamdaki deneyimlerini tanrısal bir bağlamda açıklamalarına ve bu deneyimlerin düzenli bir yapı içerisinde anlam kazanmalarına olanak tanır.

> *"Prometheus ve Helios, insanları kilden şekillendirdiler. Ancak ölümlü varlıkları kendi suretlerinde yaratma fikri tanrıları öylesine memnun etti ki, giderek daha fazlası bu işe katkıda bulunmak istedi. Böylece Prometheus, bu yeni varlıkları şekillendirdi ve onlara "insan" adinî verdi. Diğer tanrılar merakla olup biteni izliyordu. Çok geçmeden, demirci tanrı Hephaistos da bu uğraşa katıldı ve Zeus'un da teşvikiyle kadınları yarattı." (Napoli, 2011, ss. 91-92).*

Bu pasaj, mitolojik figürlerin toplumsal cinsiyet rollerine ve yaratılışın tanrılar arası iş birliğiyle gerçekleşen bir süreç olarak sunulmasına işaret etmektedir. Prometheus'un insanları yaratma hikâyesi, toplumsal cinsiyet rolleri ve yaratılış mitolojisi ile doğrudan ilişkilidir. Erkeklerin ve kadınların yaratılışı, tanrılar tarafından belirlenmiş bir iş birliği ve ilahi planın parçası olarak sunulur. Bu durum, toplumun cinsiyet temelli iş bölümünü ve rolleri doğaüstü bir düzlemde anlamlandırma eğilimini yansıtır. Mitolojik anlatım, insanlığın kökenini tanrıların bir armağanı olarak sunarak toplumsal hiyerarşiyi de kutsallaştırır. Prometheus ve Helios'un insanı kilden yaratma miti, insanın doğa ve kutsallık arasındaki sınırda konumlanan bir varlık olarak tasarlandığını göstermektedir. Bu anlatı, tanrılar topluluğunun kolektif yaratım sürecine katılmasıyla birlikte, Lévi-Strauss'un (2013) mitlerin yapısal doğasına ilişkin vurguladığı gibi, insan varoluşunun temel ikilikler (doğa/kültür, ölümlü/ölümsüz, erkek/kadın) etrafında kurgulandığını ortaya koyar. Özellikle Prometheus'un erkek, Hephaistos'un ise Zeus'un yönlendirmesiyle kadın figürünü yaratması, insanın cinsiyetli ve toplumsal yönünün mitolojik düzeyde temellendirildiğine işaret eder (Hornung, 2004, ss. 38-39).

> *"Antik Yunan aileleri, gündelik ev yaşamlarının Hestia'nın yumuşak ve koruyucu gözetimi altında olduğuna inanarak manevi bir teselli bulurlardı. Öte yandan, Hestia da bu teselliyi sunmak suretiyle kendi varoluşsal huzurunu temin ederdi." (Napoli, 2011, s. 32).*

Hestia, ev ve aile ile ilişkilendirilerek mitolojik inançların toplumsal yaşamın merkezine nasıl yerleştiğini göstermektedir. Aile hayatı, mitoloji aracılığıyla kutsal bir düzen olarak sunulmuştur. Hestia'nın ev ve aileyle ilişkilendirilmesi, toplumsal düzenin temel birimi olan ailenin mitolojik bir çerçevede yüceltilmesini sağlar. Aile hayatı, yalnızca bireylerin bir araya geldiği bir yapı değil, aynı zamanda tanrısal bir düzenin yansıması olarak tasvir edilir. Hestia'nın ailenin koruyucusu olarak resmedilmesi, toplumsal bağların kutsallığını vurgular ve Yunan toplumunda aile kavramının önemini mitolojik bir temele dayandırır. Hestia'nın "günlük ev yaşamı üzerinde sakin ve koruyucu

bir şekilde gözlem yapması," bireylerin gündelik rutinlerini kutsal bir boyutta hissetmelerine katkıda bulunur (Konstantinou, 2024, ss. 247-258). Bu mitolojik bağlantı, aile içi ilişkileri güçlü tutmaya ve toplumsal huzuru sağlamaya yönelik bir motivasyon sağlar.

> *"Böylece Persephone, annesi Demeter'e geri verilmiştir. Ancak Hades, onun ağzına yalnızca bir nar tanesi koymuş ve o zarif genç kız da bunu yutmuştur. Ne yazık ki, yeraltı dünyasında geçirdiği o kısa ve acı dolu sürede, her ne kadar küçücük bir lokma dahi olsa, bir şey tatmış olduğu için, yılın üçte birini Hades'in eşi olarak yeraltı dünyasında geçirmek zorunda kalmıştır. Yılın geri kalan üçte ikisini ise annesi Demeter'le birlikte geçirmiştir." (Napoli, 2011, s. 44).*

Bu anlatım, mevsimlerin döngüsünü açıklamak için kullanılan bir mitolojik çerçeveyi sunar. Aynı zamanda toplumsal olarak tarım ve bereketin önemiyle bağlantı kurar. Demeter ve Persephone hikâyesi, tarım toplumlarının doğa döngülerini ve mevsimleri anlamlandırma çabasını ortaya koyar (Ökse, 2006, ss. 68-69; Sina, 2004, ss. 38-39). Persephone'nin yeraltı dünyasına gidip dönmesi, doğurganlık ve tarım sezonlarını açıklayan bir metafor olarak kullanılır. Aynı zamanda, toplumsal yapıların tanrılarla olan simbiyotik ilişkisinin altını çizer; tarım ve doğa olayları, tanrılar tarafından düzenlenir ve insan yaşamının bu ilahi düzene bağlı olduğu vurgulanır (Çatal, 2021, s. 150; Şahin, 2025, s. 210). Mitolojik hikâyeler, toplumsal yapıların temelini oluşturan inançları, düzeni ve değerleri yansıtır. Mitoloji, insanların toplumsal düzeni ilahi bir bağlamda kavrayarak bireylerin ve toplumun davranışlarını şekillendirmelerine yardımcı olur. Bu şekilde, mitoloji yalnızca geçmişteki toplumlar için bir rehber değil, aynı zamanda kolektif kimliğin ve kültürel sürekliliğin bir aracıdır.

> *"Helios, yorulmak bilmeyen ve iyi huylu olarak doğmuştu. Her gün, hiç aksatmadan doğar, altın miğferini takar ve güçlü atlarını altından arabasına koşardı... Helios, dünyaya huzur ve esenlik yayardı. Ne büyük bir ayrıcalık!" (Napoli, 2011, s. 88).*

Helios'un günlük güneş hareketleri, doğanın düzenine ve bunun insan hayatındaki önemine işaret etmektedir. Helios'un her gün doğup batması, güneşin düzenli döngüsünü, insan yaşamının doğal düzenle bağlantılı olduğu fikrine dönüştürür. Helios'un "her gün yorulmadan ve uyumlu bir şekilde doğması," sadece bir doğa olayı değil aynı zamanda güven ve süreklilik hissini sağlayan bir ilahi düzen olarak görülür.

> *"Helios, insanların diledikleri yere götürebilmeleri ve birbirlerine sokularak ısınabilmeleri için meşe ağacını ateşe verdi; böylece onlar, ateşten aldıkları dallarla ateşi yanlarında taşıyabildiler. (Napoli, 2011, s. 92).*

Prometheus ve Helios'un ateşi insanlara sunması, mitolojinin insan yaşamına işlevsel bir katkı olarak doğa güçlerini nasıl tasvir ettiğini yansıtır Prometheus'un insanlara ateşi getirme hikayesi, insanlığın teknolojik ve kültürel ilerlemesini tanrılara dayandırır. Ateş hem hayatta kalma aracı hem de toplumsal gelişmenin bir sembolüdür. Prometheus'un bu hediyesi, insanların hem fiziksel hem de sosyal yaşamını dönüştürürken, aynı zamanda tanrılara karşı bir minnettarlık duygusunu teşvik eder.

> *"Dionysos, çiftçilere asma yetiştirmeyi, üzümlerini sonbahar yıldızlarına bakarak toplamayı, olgunlaşmaları için iki hafta bekletmeyi, ardından toprak kaplara doldurmak üzere şarap yapmak için ezmeyi öğretti. Şarap, koyu mor bir nehir gibi akarken, çiftçiler Dionysos'un cömertliğine şükranla kadeh kaldırarak içtiler." (Napoli, 2011, s. 101).*

Dionysos'un çiftçilere üzüm yetiştirmeyi ve şarap üretmeyi öğretmesi, tarım bilgisi ve ürünlerin kullanımı açısından doğrudan bir katkıdır. Dionysos'un insanlara şarap yapımını öğretmesi hem bireysel hazları hem de toplumsal kutlamaları etkiler. Bu, eğlence ve ritüellerde şarabın nasıl birleştirici bir unsur olduğunu gösterir. Dionysos şenlikleri, sosyal hayatın önemli bir parçasıdır ve bu kutlamalar toplumda birlik duygusunu güçlendirmiştir. Ayrıca tarımsal faaliyetlerin ve şarap ticaretinin ekonomik önemi de vurgulanır (Ventura da Silva, 2021, ss. 1-15).

Mitoloji, bireylerin günlük yaşamlarını anlamlandırma ve organize etme biçimini derinden etkilemiştir. Tanrılar, sadece doğa olaylarını kontrol eden figürler değil, aynı zamanda insan yaşamının her yönüne nüfuz eden rehberlerdir. Günlük ritüeller, doğa olayları ve toplumsal ilişkiler, mitolojik hikâyeler yoluyla kutsallaştırılmış ve bu sayede insanlar için bir yaşam rehberi haline gelmiştir. Mitolojinin günlük hayata etkisi, bireylerin yaşamlarına anlam katmalarına, düzen ve güven hissetmelerine yardımcı olmuştur.

Mitoloji, insanlık tarihinin en eski anlatı biçimlerinden biri olmakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal yapının oluşumu, meşruiyeti ve sürekliliği açısından da vazgeçilmez bir işleve sahiptir. Bu çalışmada incelenen Eliade, Campbell, Fromm, Armstrong, Lévi-Strauss ve Bratton gibi düşünürlerin görüşleri ışığında mitlerin yalnızca geçmişin kutsal hikâyeleri olmadığı, aksine sosyal düzeni şekillendiren, bireyin kimliğini belirleyen ve kolektif belleği inşa eden dinamik bir sistem olduğu ortaya konmuştur. Geleneksel toplumlarda mitler, birey-toplum ilişkisini kutsal bir düzen çerçevesinde

meşrulaştırmakta; her toplumsal eylem, mitik geçmişin bir tekrarına dönüşmektedir (Eliade, 2017, s. 38).

Eliade'nin "in illo tempore" kavramıyla açıkladığı kutsal zaman anlayışı, bireysel davranışların ancak tanrısal örneklerle anlam kazanabileceğini ortaya koymaktadır (Eliade, 2017, s. 22). Campbell'in dört işlevli mit kuramında belirttiği üzere, mitlerin sosyolojik işlevi, toplumu bir arada tutan ortak bir anlam zemini oluşturmaktır (Campbell, 1995a, s. 11). Bu işlev, ritüeller aracılığıyla pekiştirilerek bireyin topluluğa olan aidiyeti güçlendirilir. Özellikle erginlenme ve mevsim şenlikleri gibi törenler, bireyin toplumsal birimle bütünleşmesini sağlayan temel mekanizmalardır (Campbell, 2010, s. 417).

Fromm'un psikoanalitik yorumlarında mitlerin kolektif bilinçdışının bir ifadesi olduğu vurgulanırken; Lévi-Strauss, bu anlatıların yapısal düzenleyiciliğini ön plana çıkarmaktadır (Fromm, 1990, s. 104; Lévi-Strauss, 2013, s. 11). Mitler, yalnızca bireyler arasında değil, kuşaklar arası iletişimin de temel aracıdır. Bu aktarım, toplumun normatif hafızasını şekillendirirken sosyal düzenin sürekliliğini sağlar (Eliade, 1994, s. 55; Lévi-Strauss, 2013, ss. 26-27).

Mezopotamya, Mısır ve Antik Yunan gibi farklı kültürel bağlamlarda mitolojinin toplumsal yapıyı nasıl meşrulaştırdığı, ritüel ve semboller aracılığıyla nasıl kurumsallaştığı örneklerle gösterilmiştir. Kralların tanrı soyundan geldiği miti, yalnızca siyasal otoritenin değil, sosyal hiyerarşinin de kutsallaştırılması anlamına gelir (Bratton, 1995, s. 36; Daniels, 2014, s. 44). Armstrong'un vurguladığı üzere, mitolojik anlatılar kent mimarisinden toplumsal cinsiyet rollerine kadar geniş bir yelpazede belirleyici rol üstlenmiştir (Armstrong, 1998, ss. 18, 75).

Mitlerin toplumsal yapıyı meşrulaştırıcı ve kurumsallaştırıcı işlevi yalnızca sözlü ya da yazılı gelenekle sınırlı değildir; aynı zamanda maddi kültür unsurları üzerinden de somutlaşmaktadır. Bu bağlamda arkeolojik veriler, mitolojik anlatıların toplumsal düzenin inşasında oynadığı rolü gözler önüne sererek, mit ile arkeoloji arasında doğrudan bir etkileşim alanı açmaktadır. Nitekim şehir planlaması, tapınak mimarisi ve ritüel mekânlar gibi buluntular, mitolojik düşüncenin toplumsal yaşamın mekânsal ve kurumsal düzenlenişinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Mitolojik anlatılar, yalnızca sözlü veya yazılı metinlerde değil, arkeolojik buluntular aracılığıyla da toplumsal yapının inşasında önemli ipuçları sunmaktadır.

Özellikle Ön Asya uygarlıklarında şehir kurulumları, tapınak kompleksleri, ritüel mekânlar ve günlük kullanım eşyaları, mitlerin yalnızca inanç sistemi değil, aynı zamanda toplumsal düzeni şekillendiren araçlar olduğunu göstermektedir.

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan zigguratlar, mitolojik düşüncenin şehirlerin mekânsal organizasyonunda belirleyici rol oynadığını kanıtlamaktadır. Ziggurat, yalnızca bir ibadet mekânı değil, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki bağlantıyı kuran kozmik bir eksen olarak düşünülmüştür (Frankfort, 1978, ss. 322-323). Bu bağlamda, mitlerin kentin merkezine tapınağın yerleştirilmesi üzerindeki etkisi, arkeolojik bulgularla doğrudan doğrulanmaktadır. Bu mekânsal düzen, mitolojik inanışların toplumsal yaşamın hiyerarşisini belirlediğini ortaya koyar.

Benzer biçimde, Gılgamış Destanı'nda Uruk surlarının övülmesi, arkeolojik bulgularla paralellik göstermektedir. Uruk'ta bulunan devasa sur kalıntıları, destandaki anlatının yalnızca edebi bir motif olmadığını, aynı zamanda toplumsal hafızanın maddi kültür aracılığıyla somutlaştığını kanıtlamaktadır (Dalley, 2009, s. 50; George, 2003, s. 2). Böylece mit ile arkeoloji arasında kurulan bağ, toplumsal yapının hem sembolik hem de maddi boyutlarının iç içe geçtiğini gösterir.

Ayrıca Sümer mitolojisinde İnanna'nın yeraltına inişi ve Dumuzi ile bağlantılı ritüeller, arkeolojik buluntularda da izlenebilmektedir. Mezopotamya'da bulunan törensel kaplar, bereket sembolleri ve spiral dalgalarla işlenmiş seramikler, yalnızca günlük kullanım eşyası değil, aynı zamanda mitolojik temaların sanat ve ritüel yaşamda nasıl temsil edildiğinin göstergesidir (Black & Green, 1992, ss. 61-89). Bu eserler, mitlerin toplumun üretim ilişkileriyle bağlantılı olarak ritüel pratiklerde yeniden üretildiğini kanıtlamaktadır. Arkeoloji aynı zamanda mitlerin toplumsal düzeni meşrulaştırıcı rolünü de somutlaştırır. Agade'nin Laneti'nde anlatıldığı üzere, tanrıların gazabına uğrayan şehirlerin harabeye dönüşmesi, Nippur ve Akad bölgesinde bulunan yıkım tabakalarıyla tarihsel bir karşılık bulur. Bu, edebi anlatıların yalnızca sembolik değil, aynı zamanda tarihsel olayların mitolojik dille ifade edilmiş yansımaları olduğunu göstermektedir (Cooper, 1983, ss. 51-60).

Sonuç olarak, arkeolojik veriler mitolojinin toplumsal yapıya yansımalarını gözler önüne sermektedir. Ön Asya mitolojileri yalnızca düşünsel ve edebi bir gelenek değil, aynı zamanda şehirlerin planlanmasında, üretim ilişkilerinin düzenlenmesinde ve sosyal

hiyerarşinin meşrulaştırılmasında doğrudan etkili bir unsur olmuştur. Bu disiplinler arası yaklaşım, mit ile arkeoloji arasındaki bağın toplumsal düzenin kökenlerini anlamak için vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır.

Eski Çağ toplumlarında hukuk, yalnızca dünyevi düzeni sağlamakla sınırlı olmayan; kozmik düzen, tanrısal adalet ve kutsal meşruiyetle iç içe geçmiş bir normlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *"ilkel ve antik toplumlarda hukuk kuralları büyük ölçüde dinî değerler çerçevesinde şekillenmiş, hukuki yaptırımlar çoğu zaman ilahi iradenin yansıması olarak kabul edilmiştir" (Yücebaş, 2019, s. 7).* Bu durum, Mezopotamya'dan Antik Yunan'a uzanan geniş bir coğrafyada hukuki normların tanrısal kökenli kabul edilmesine ve siyasi otoritenin kutsallıkla meşrulaştırılmasına zemin hazırlamış; böylece hukuk, yalnızca toplumsal düzeni tesis eden bir araç değil, aynı zamanda kutsal düzenin yeryüzündeki temsili olarak algılanmıştır. Ayrıca, mitolojik anlatılar, toplumsal düzenin hem açıklayıcısı hem de sürdürücüsüdür. Mitik anlatılar, yalnızca geçmişin değil, aynı zamanda bugünün ve geleceğin de sosyal inşasında rol oynamaktadır. Modern dünyada biçim değiştirse de mitin işlevi – norm oluşturma, davranış yönlendirme ve kimlik inşa etme – hâlâ devam etmektedir (Campbell, 1995b, s. 135). Bu bağlamda, mitolojinin toplumsal yapı üzerindeki etkisi yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda yapısal ve işlevseldir (*bk.* Tablo 3); kültürel sürekliliğin temel dayanaklarından biri olmayı sürdürmektedir (*bk.* Şekil 1.).

Tablo 3. Teorik Yaklaşımlar Tablosu

Kuramcı	Toplumsal İşlev	Anahtar Kavramlar	Örnek
Mircea Eliade	Kutsal zaman ve davranış modeli	in illo tempore, kutsal tekrar	Zanaatkarın tanrısal modeli taklidi
Joseph Campbell	Sosyolojik ve pedagojik işlev	Ritüel, erginlenme, arketip	Mevsim şenlikleri, kral ayinleri
Erich Fromm	Psikolojik yansıma	Bilinçdışı, simgesel dil	Kızılderili mitleri ve kolektif bilinçdışı
Karen Armstrong	Toplumsal düzenin kutsallaştırılması	Tanrısal prototip, kent kutsallığı	Babil'in merkez oluşu
Claude Lévi-Strauss	Yapısal ve kültürel aktarım	Akrabalık yapısı, tekrar	Kuşaklar arası iletişim
Fred Bratton	Mit-iktidar ilişkisi	İlahi yasa, ritüel iktidar	Anu'nun temsilcisi olarak kral

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, mitolojik anlatıların toplumsal yapıya etkisi yalnızca inanç dünyasıyla sınırlı kalmamış; bireyin toplum içindeki konumunu, rollerini ve hiyerarşik ilişkilerini belirleyen kurucu bir kodlama sistemi olarak işlev görmüştür. Mitler aracılığıyla kral, rahip, savaşçı, üretici ya da "öteki" gibi kimlikler belirli sembolik

niteliklerle donatılmış; bu nitelikler zamanla siyasal otorite, dinî kurumlar, üretim ilişkileri ve toplumsal normlar içinde doğallaştırılarak kurumsallaşmıştır. Toplumsal düzenin sürekliliği, bu kimliklerin mitolojik karşıtlıklar ve hiyerarşik katmanlar üzerinden yeniden üretilmesiyle sağlanmıştır. Aşağıda sunulan tablolar, mitolojik anlatılarda kodlanan bu kimlik ve hiyerarşi mekanizmalarının toplumsal yapıya nasıl yansıdığını; iktidar, norm ve kimlik üretimi bağlamında hangi kurumsal sonuçları doğurduğunu karşılaştırmalı ve şematik biçimde ortaya koymaktadır (*bk.* Tablo 4, 5 ve 6). Tablo 4, mitolojik figürler üzerinden inşa edilen temel toplumsal kimliklerin hangi kurumsal yapılara karşılık geldiğini göstermektedir. Tablo 5, bu kimliklerin hiyerarşik düzeyler ve ikili karşıtlıklar yoluyla nasıl düzenlendiğini ve ideolojik işlev kazandığını ortaya koymaktadır. Tablo 6 ise mitolojik temsillerin toplumsal roller ve statüler üzerinden nasıl kalıcı bir kimlik kodlamasına dönüştüğünü özetlemektedir.

Tablo 4. Mitolojik Kimlik Kodlamasının Toplumsal Yapıya Etkileri

Kodlanan Kimlik	Mitolojik Kaynak	Normalleştirilen Rol	Kurumsal Yansıma	Tarihsel Etki
Kral = Düzen	Enuma Eliş, Gılgamış	Yönetme hakkı	Merkezî devlet	Siyasal süreklilik
Rahip = Bilgi	Tapınak mitleri	Yorum ve ritüel yetkisi	Dinî kurumlar	Bilginin tekelleşmesi
Erkek = Güç	Kahraman mitleri	Savaş / koruma	Askerî yapı	Ataerkil düzen
Kadın = Dönüşüm	İnanna, Persephone	Bereket / arınma	Ritüel pratikler	Toplumsal cinsiyet kodları
Öteki = Tehdit	Tiamat, Guti	Dışlama	Sınır söylemi	Kimlik konsolidasyonu

Tablo 5. Mitolojik Anlatılarda Hiyerarşik Yapı ve Kimlik Üretim Mekanizmaları

Hiyerarşik Düzey	Temsil Edilen Figürler	Karşıtlık (Binary)	Kimlik Kodlama Mantığı	İdeolojik İşlev
Üst düzey	Baş tanrı / kral	Düzen / Kaos	"Seçilmişlik" ve kutsallık	İktidarın sorgulanamazlığı
Ara düzey	Rahipler, kahramanlar	Kutsal / Dünyevi	Aracılık ve yorum yetkisi	Otoritenin dolaşımı
Alt düzey	Halk, üreticiler	Emek / Yönetim	Hizmet ve itaat	Toplumsal düzenin sürekliliği
Marjinal	Canavar, yabancı, düşman	İç / Dış	Tehdittin sembolizasyonu	Kolektif kimliğin pekişmesi
Dişil figür	Tanrıçalar	Yaşam / Ölüm	Dönüşüm ve döngüsellik	Yenilenme ideolojisi

Tablo 6. Mitolojik Anlatılarda Toplumsal Roller ve Hiyerarşik Kimlik Kodları

Toplumsal Rol / Kimlik	Mitolojik Temsil	Kodlanan Özellik	Hiyerarşik İşlev	Toplumsal Sonuç
Kral / Yönetici	Marduk, Gılgamış	Düzen kurucu, seçilmiş figür	En üst otorite	Siyasal iktidarın kutsallaştırılması
Rahip	Tanrılarla aracı figür	Bilgi, ritüel yetkisi	Meşrulaştırıcı ara katman	Kutsal bilginin kontrolü
Savaşçı	Kahraman, Fırtına Tanrısı	Güç, cesaret, kaosu bastırma	Düzen koruyucu	Şiddetin meşru kullanımı
Halk / Üretici	Atrahasis'te insan	Emek, hizmet, düzenin yükü	Alt katman	İş bölümünün doğallaştırılması
Kadın (Tanrıça)	İnanna	Bereket, güç, dönüşüm	Çok katmanlı kimlik	Dişil kutsallığın ideolojik temsili
Dış grup / "Öteki"	Tiamat, Yam, Guti	Kaos, tehdit, düzensizlik	Sınır belirleyici	Merkez–çevre ayrımının kurulması

Şekil 1. Mitolojinin Toplumsal Yapıya Etkisi Zihin Haritası

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mitolojik anlatının toplumsal kodlayıcı bir işlevi vardır. Mitolojik anlatılar, tarih boyunca insan toplumlarının doğa, evren ve kendilik algılarını düzenlemek amacıyla oluşturdukları sembolik sistemlerdir. Bu sistemler yalnızca dinî ya da edebi metinler değildir; aynı zamanda toplumların kendilerini anlamlandırdıkları, değerlerini, yasalarını ve sosyal rollerini kodladıkları kültürel haritalardır. Mitler, geçmişi anlatırken aslında şimdiyi meşrulaştırır ve geleceğe dair kolektif tahayyülleri şekillendirir. Bu çalışmada "toplumsal yapı", üretim ve iş bölümü, siyasal otorite ve bürokratik aygıt, hukukî-ritüel düzen, statü/hiyerarşi ve cinsiyet/akrabalık ilişkileri ile kent mekânının örgütlenmesi gibi bileşenlerin toplamı olarak ele alınmıştır. Mitolojik anlatılar ise bu bileşenleri doğrudan "oluşturan" metinler olmaktan çok, onları kutsal köken üzerinden meşrulaştıran ve tekrar eden pratiklerle süreklileştiren bir normatif çerçeve sunar.

Ön Asya mitolojisi, yalnızca kozmogoni (evrenin yaratılışı) ya da teogoni (tanrıların soy kütüğü) türünde anlatılar sunmanın ötesinde, şehirlerin kuruluşunu, siyasal meşruiyet düzenlerini, üretim biçimlerini (zanaat ve tarım), ritüel-hukuksal döngüleri ve sanatsal üretimleri anlamlandıran birer normatif metin olarak işlev görmektedir. Bu alanlardan baktığımız zaman mitler, tarih yazımı açısından yalnızca bir "olgu anlatısı" değil, aynı zamanda kurumsal pratiklerin inşasında yönlendirici bir çerçeve sunar. Bu bağlamda, mitolojik anlatıların sadece kutsal metinler olarak değil, tarihsel ve siyasal kurumların temeli olarak da değerlendirilmesi gerekir.

Ön Asya mitolojileri incelendiğinde, özellikle Mezopotamya, Hitit, Sümer ve Babil kültürlerinde mitosların sadece tanrılarla insanlar arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda sosyal normların, güç ilişkilerinin ve hiyerarşilerin nasıl kurulduğunu da yansıttığı görülür. Örneğin *Enuma Eliş*, yalnızca bir yaratılış anlatısı değil; Marduk'un kozmik zaferinin egemenlik kuramı ile ilişkilendirilmesi yoluyla, siyasal otoritenin ve kraliyet meşruiyetinin ideolojik temellerini oluşturan bir metin olarak değerlendirilmelidir. Aynı zamanda bu mit, yönetici sınıfın kutsallığını ve düzenin doğallaştırılmasını simgeler. Marduk'un tanrılar meclisine hükmetmesi, krallığın ve merkezî iktidarın meşruiyetinin ilahi bir düzenden kaynaklandığı düşüncesini yerleştirir. Bu, doğrudan doğruya toplumsal yapının kodlanmasıdır. Burada kodlama, mitin tek başına bir anlatı olmasıyla değil; belirli

mekanizmalarla toplumsal alana bağlanmasıyla gerçekleşir: otoriteyi kutsal kökene dayandırarak meşrulaştırma, yasak/ceza/ödül düzenekleriyle norm üretimi, tapınak–krallık–kent gibi alanlarda kurumsallaştırma, rol modelleri üzerinden kimlik ve statü kodlama ve ritüel tekrar aracılığıyla süreklilik sağlama. Böylece kozmik düzen söylemi, kurumların işleyiş ilkesine dönüşür. Bu örnek, mitin egemenlik ve otorite kavramlarıyla nasıl iç içe geçtiğini açıkça gösterirken, diğer Mezopotamya metinlerinin de benzer tematik yapılar barındırdığına işaret eder. Güncel araştırmalar, *Enuma Eliş*'in, Babil monarşisinin ideolojik temellendirilmesinde merkezi bir rol oynadığını; Marduk'un "sözü" aracılığıyla bir hukukî ve yönetsel düzenin meşruiyet zemininin inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, mitin tarihsel kurum üretme ve iktidar inşa etme kapasitesini açık biçimde gözler önüne serer; dolayısıyla, mitolojik anlatılar siyaset tarihi ve kurumlar tarihi disiplinleriyle doğrudan kesişim hâlindedir. Aynı şekilde, *Gılgamış Destanı*'nda ölümsüzlüğe duyulan arzu ve bu arzunun sonuçsuz kalması, insanın sınırlarının çizilmesi anlamına gelir. Bu anlatı, bireyin toplum içindeki yerini tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda ölüm, güç, dostluk ve yönetim anlayışı gibi temaları da kültürel normlar etrafında kodlar. Gılgamış'ın Enkidu ile olan dostluğu, doğa ile kültür arasındaki geçişi temsil ederken; yolculuk teması ise bireysel arayışın toplumsal sınırlarla nasıl kesiştiğini gösterir.

Benzer bir şekilde, Sümer ve Akad geleneğinde de mitolojik anlatılar, egemenliğin tanrısal bir düzenden türediğini vurgulayarak toplumsal düzenin temellerini atar. Sümer kral listeleri, egemenliğin tanrılardan insanlara geçtiği inancını pekiştirirken, krallığın belirli şehirler arasında dolaştığını vurgular. Bu durum, siyasal otoritenin kutsal bir düzen içinde el değiştirdiği fikrine dayanır. *İnanna'nın Yeraltı Yolculuğu* ise yalnızca bir iniş-çıkış anlatısı değil; aynı zamanda ritüel yenilenme ve toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan mitolojik bir modeldir. Tıpkı *Enuma Eliş*'te Marduk'un düzeni tesis etmesi gibi, İnanna'nın dönüşüyle birlikte doğa ve toplum yeniden dengeye kavuşur. Dolayısıyla, Sümer mitlerinde de siyasal ve kozmik düzenin birlikte kurgulandığı, ritüel dönüşümün aynı zamanda kurumsal dönüşüm anlamına geldiği görülür.

Atrahasis Destanı, tanrılar ile insanlar arasında bir düzen kurulmasını anlatır. İnsanların yaratılışı, iş gücünü tanrılar adına üstlenmeleri amacıyla gerçekleştirilir. Bu yönüyle mit hem sınıfsal iş bölümünün hem de tanrısal otoriteye dayanan toplumsal

düzenin ideolojik temelini oluşturur. Tufan sahnesi, insan topluluğunun sınırlarının çizildiği, Tanrı'nın müdahalesiyle hukuki bir çerçeveye kavuştuğu bir dönüm noktasıdır. Bu anlatı, *Enuma Eliş*'teki yaratılış ve düzen inşasıyla paralel bir yapıya sahiptir.

Benzer bir düzen kurma ve kaosu bastırma teması, Anadolu ve Levant mitolojilerinde de karşımıza çıkar. Hitit anlatıları içinde *İlluyanka Miti*, kaos ile düzen arasındaki döngüsel mücadeleyi işler. Fırtına Tanrısının canavarı yenmesi, tıpkı Marduk'un Tiamat'ı alt etmesi gibi, tanrısal egemenliğin simgesidir. Diğer yandan *Kumarbi Destanı*, tanrılar arası taht mücadeleleri üzerinden otoritenin el değiştirmesini anlatırken, politik düzenin sürekliliği için kurban, iktidar ve soy bağı gibi kurumsal temaları işler.

Ugarit mitolojisinde *Baal ve Yam* çatışması, kozmik güçler arasındaki düzen mücadelesini yansıtır. Yam (deniz) kaotik ve yıkıcıdır; Baal ise düzenin ve verimliliğin tanrısıdır. Baal'ın zaferi, yalnızca bireysel bir kahramanlık değil; Ugarit şehir-devletinin tanrısal otoriteye dayalı siyasal meşruiyetini temsil eder. Bu mitin sonunda Baal'a "ev" yapılması, onun egemenliğinin kurumsallaşmasına dair açık bir simgedir – tıpkı Marduk için Babil'de kurulan Esagila tapınağı gibi. Bu noktada, tüm bu mitolojik anlatıların ortak paydası, tanrısal düzenin dünyevi kurumlara aktarılmasıdır. Tezde ele alınan örnekler, bu aktarımın her metinde farklı bir kurum alanında yoğunlaştığını göstermektedir: Enuma Eliş siyasal merkezileşme ve kraliyet ideolojisini; Atrahasis emek rejimi ve iş bölümünü Sümer Kral Listesi egemenliğin şehirler arasında devredilebilen kurumsal niteliğini; İnanna anlatıları ritüel yenilenme üzerinden toplumsal yeniden üretimi; Gılgamış ise kent mekânı, kolektif bellek ve yönetim tahayyülünü görünür kılar. Böylece mit, kurumların kaynağını "ilksel düzen"e bağlayarak toplumsal yapıyı yalnızca açıklamaz, aynı zamanda işler hâle getirir.

Bu mitolojik anlatıların her biri, kendi kültürel bağlamında egemenliğin kaynağını, düzenin dayanaklarını ve toplumsal kurumların meşruiyetini inşa eder. *Enuma Eliş,* Marduk'un "söz"ü ile evreni şekillendirerek siyasal düzeni meşrulaştırırken; Sümer, Akad, Hitit ve Ugarit mitleri de benzer biçimde kozmik ve toplumsal düzeni kurumsal düzleme çeker. Böylece mit, sadece geçmişi anlatmakla kalmaz, bugünü kurar ve geleceği şekillendirir. Mitoloji bu anlamda, Yakın Doğu'da siyasal ve hukuki pratiklerin meşruiyet temellerini attığı bir "kurumsallaşma aracı" olarak işlev görür.

Buradan hareketle denilebilir ki mit, toplumun bilinçdışında yer alan, ama davranışlarını ve kurumlarını şekillendiren derin yapıları temsil eder. Bu durum, Claude Lévi-Strauss'un mitleri bir tür *yapısal dil* olarak görmesine neden olmuştur. Mitler, karşıtlıklar ve ikilikler üzerinden çalışır: kutsal/profan, kaos/düzen, tanrı/insan, kadın/erkek gibi. Bu ikilikler, sadece düşünsel değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenmenin de temelidir. Dolayısıyla mit, yalnızca bir anlatı değil, toplumun nasıl organize olacağını belirleyen kodlayıcı bir sistemdir.

Bu anlamda, mitoloji çalışmaları sadece filolojik ya da dinler tarihi açısından değil; sosyoloji, tarih, antropoloji ve kültürel çalışmalar açısından da merkezi öneme sahiptir. Mitosların yapısal analizleri, toplumların neyi nasıl düşündüğünü, hangi değerleri neden ürettiğini anlamamızı sağlar. Her mitos, tarihsel bir bağlamda, toplumsal bir ihtiyaca cevap verir ve bu ihtiyaçların sembolik olarak nasıl çözümlendiğini gösterir.

Tez kapsamında yapılan çözümlemeler de göstermiştir ki, mitolojik anlatılar yalnızca geçmişin değil, aynı zamanda bugünün toplumsal örgütlenmesini de anlamamıza yardımcı olan güçlü anahtarlardır. Mitin simgesel dili çözüldükçe, tarihsel süreç içerisinde kurumların, kimliklerin ve iktidar biçimlerinin nasıl şekillendiği daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mit, tarihsel bilgi kadar tarihsel belleği de şekillendiren kurucu bir anlatı türüdür.

Mitolojinin din ve ideoloji ile olan ilişkisi toplumsal yapıda önemli bir yere sahiptir. Mitoloji, tarih boyunca yalnızca dinî düşünceyi değil, aynı zamanda ideolojik yapıları da inşa eden bir anlatı sistemi olarak işlev görmüştür. Din ile mitoloji arasındaki ilişki, birçok kültürde iç içe geçmiş bir yapıdadır; öyle ki mitoslar çoğu zaman kutsal kabul edilen kitapların, ritüellerin ve dinî kurumların temelini oluşturmuştur. Bu yönüyle mit, sadece "anlatı" değil, aynı zamanda "inanılan gerçeklik" hâline gelir. Bu inanılan gerçeklik ise ideolojinin temel taşıdır.

Mitlerin içerdiği tanrı, yaratılış, düzen ve ahlak temaları; birey ile toplum, insan ile doğa, kutsal ile dünyevi olan arasındaki sınırları çizer. Örneğin, *İnanna'nın Yeraltına İnişi* anlatısında tanrıçanın alt dünyaya inerek dönüşü, sadece doğa döngüsünü değil, aynı zamanda yeniden doğuş ideolojisini ve arınma ritüellerini meşrulaştırır. Bu tür mitoslar, dönemlerinin dinî pratikleri kadar, toplumların yaşama, ölüme ve otoriteye dair geliştirdiği fikirlerin de taşıyıcısıdır.

Dinî yapıların temelinde yer alan mitoslar, otoritenin kutsallığını da tesis eder. Bu bağlamda *Enuma Eliş*'te Marduk'un diğer tanrılar tarafından evrenin düzenleyicisi olarak seçilmesi, sadece dinî bir kozmogoni değildir; aynı zamanda merkezî yönetimin ilahi meşruiyetini tesis eden bir siyasi söylemdir. Bu, mitin ideolojik bir araç olarak kullanıldığını gösterir. Marduk'un bu yükselişi, Babil'in tanrısal bir merkeze dönüştürülmesinde ve toplumsal düzenin bu merkez etrafında kurulmasında belirleyici olmuştur. Benzer şekilde, *Gılgamış Destanı*'nda tanrıların kararları, bireyin yaşam üzerindeki sınırlılıklarını belirlerken, kralın halk üzerindeki mutlak otoritesini de metafizik bir boyuta taşır. Bu anlatılarda, krallar tanrıların seçilmiş temsilcileri olarak konumlandırılır. Burada ideoloji, doğrudan tanrısal irade üzerinden şekillenen bir siyasal otorite olarak sunulur.

Bu ilişkiler, ideoloji tanımıyla da uyumludur. İdeoloji, bireyleri toplumsal yapıya göre özneleştiren yapılardır. Mitolojik anlatılar, bireyin kim olduğunu, neye inanması gerektiğini, kime itaat edeceğini ve hangi değerlerle yaşayacağını belirlerken aslında ideolojiyi bireyin bilinçaltına yerleştirir. Bu bakımdan mitoloji, din ve ideoloji arasında doğrudan bir iletişim hattı kurar. Ayrıca, mitolojilerde yer alan yasaklar, cezalar, kutsamalar ve lanetler gibi unsurlar; sadece dinî öğreti değil, aynı zamanda toplumun ahlaki kodlarının, yani ideolojik normların da üretim araçlarıdır. Herodot'un aktardığı üzere, Homeros ve Hesiodos'un tanrılara dair yaptığı tanımlar, Antik Yunan toplumu için bir tür "dinsel rehber" olmuş; ama bu rehber aynı zamanda sosyal düzenin sınırlarını da çizmiştir. Buradan hareketle mitoloji, dinin kutsallık yüklediği sembolleri üretirken; ideolojinin bu semboller aracılığıyla toplumsal düzeni inşa etmesine olanak tanır. Mitos, bir anlamda dinin kutsal anlatısı; ideolojinin ise meşruiyet kaynağıdır.

Tezin genelinde incelenen tüm örneklerde, mitolojik anlatıların yalnızca dinî birer metin değil; aynı zamanda iktidar, toplumsal norm ve ideolojik yönelimin kurucusu oldukları açıkça görülmüştür. Mitler, bireyi inandırırken toplumu biçimlendirir. Bu biçimlendirme süreci tarih boyunca farklı kültürel kalıplar içerisinde tekrar tekrar üretilmiş, kimi zaman yazılı metinlerle, kimi zaman ise ritüel, sanat ya da şehir organizasyonu aracılığıyla yeniden hayat bulmuştur.

Mitolojiler, toplumda sosyokültürel etmenlerin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Mitolojik anlatılar, yalnızca geçmişin fantastik hikâyeleri değil; toplumların

kültürel dokusunu oluşturan, sosyal normlarını belirleyen ve bireylere kimlik kazandıran derin yapısal sistemlerdir. Mitoloji, toplumların kendilerini tanımladıkları, geçmişlerini meşrulaştırdıkları ve geleceklerini kurguladıkları bir tür kolektif bilinç mimarisidir. Bu açıdan mitoslar, yalnızca anlatı olarak değil, kültürel üretimin ve toplumsal inşanın vazgeçilmez araçları olarak değerlendirilmelidir. Ön Asya mitolojilerinde görülen tanrılar panteonu, kutsal yer anlatıları, yaratılış efsaneleri ve kahramanlık mitosları; toplumların değer sistemlerini, ahlaki normlarını ve kurumsal yapıları doğrudan şekillendirmiştir. Örneğin, Sümerlerde İnanna'nın yeraltı yolculuğu bir yandan doğa döngüsünü açıklarken, öte yandan kadınlık, güç, ölüm ve yeniden doğuş gibi toplumsal rollerin nasıl kurgulandığını simgeler. Bu mitos, sadece bireysel bir arayışı değil, toplumun kadın figürünü nasıl anlamlandırdığını da gösterir. Aynı şekilde Gılgamış Destanı, sadece bir kralın ölümsüzlüğü arayışı değil, aynı zamanda liderlik, dostluk, sınır aşımı, doğa ile mücadele ve yazgı gibi kavramların tarihsel-toplumsal zeminde nasıl kurulduğuna dair güçlü bir sembolik anlatıdır. Gılgamış'ın kent surlarını inşa ettirmesi, toplumun şehirleşme bilincini yüceltirken, yönetici figürünün kültürel hafızadaki yerine dair de açık mesajlar verir.

Mitler, toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlar. Her anlatı, toplumun kendi varoluşunu yeniden üretmesine katkı sunar. Bu nedenle, mitoloji yalnızca geçmişi açıklamakla kalmaz; aynı zamanda bugünü biçimlendirir ve geleceğe dair idealleri yönlendirir. Campbell'in ifadesiyle, "Mitler sadece anlatmak için değil, yaşamak içindir." Çünkü mitolojik yapı, toplumun ortak aklını ve kültürel sürekliliğini temsil eder. Tez kapsamında yapılan analizlerde de görüldüğü üzere, mitolojik anlatılar sanat, hukuk, yönetim, eğitim ve hatta ekonomiye kadar uzanan geniş bir etki alanına sahiptir. Bu etki, bazen doğrudan yasalarla, bazen de dinî törenler ve ritüeller aracılığıyla sürdürülür. Mitosun içerdiği semboller, bireyin kimliğini şekillendirirken toplumun kolektif düzenini de ayakta tutar. Her birey, bu anlatılar aracılığıyla toplumsal rollerini öğrenir; bir anlamda, mitoslar bireyi sosyal bir özneye dönüştürür.

Mitoslar toplumun bilinçdışını kodlar. Bu kodlar, toplumsal yapının devamlılığını sağlar. Özellikle ataerkil ya da teokratik sistemlerde, mitoloji çoğu zaman ideolojik bir kalkan olarak işlev görür ve kültürel yapıların nesilden nesile aktarılmasında merkezi bir rol oynar. Mitler aracılığıyla normlar kutsanır, kurallar doğallaştırılır ve iktidar ilişkileri gizlenir ya da meşrulaştırılır. Bu bağlamda mitoloji hem kültürel üretimin motoru hem de

toplumsal kontrolün aracıdır. Bu nedenle mitoloji ile kültür arasında karşılıklı bir üretim ilişkisi vardır. Mitler kültürü üretir, kültür de mitleri yeniden kurgular. Bu döngü, tarih boyunca devam etmiş ve farklı toplumlarda benzer temaların farklı biçimlerde ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, mitolojik anlatılar, sadece geçmişin sözlü hikâyeleri değil; toplumsal belleği yapılandıran, kültürel kimliği inşa eden ve bireyi topluma bağlayan sembolik köprülerdir. Tez bu yönüyle, mitlerin sosyokültürel inşa gücünü hem tarihsel hem yapısal boyutlarıyla gözler önüne sermiştir.

Yapılan kazılarda elde edilen arkeolojik kültür verileri, Ön Asya mitolojilerinde temsil edilen kozmik ve toplumsal düzenin yalnızca düşünsel değil, aynı zamanda mekânsal ve ekonomik olarak da inşa edildiğini göstermektedir. Uruk kentinde bulunan ve yaklaşık MÖ 3200–3000 dönemine tarihlenen *Warka Vazosu* (*bk.* Şekil 20.), *İnanna kültü* etrafında örgütlenen tapınak ekonomisinin ve törensel sunum-dağıtım ritüellerinin arkeolojik belgesi niteliğindedir. Vazonun ikonografik düzeninde, tarımsal ürünlerin toplandığı, tapınağa sunulduğu ve tanrıçaya iletildiği hiyerarşik şemalar, bereket ve egemenlik semantiğini doğrudan kent planlaması ile ilişkilendirmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman vazodaki sahneler, sadece bir inanç sistemi temsili değil, aynı zamanda tapınak merkezli ekonomik örgütlenmenin törensel ve idari döngüsünü belgeleyen arkeolojik bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Kentin ekonomik ve toplumsal yapısının tapınak etrafında şekillendiğini gösteren bu kayıt, şehir tarihi ve iktisat tarihi araştırmaları için birincil önemde belge sunmaktadır.

Benzer biçimde, *Ur Kraliyet Mezarlığı*'nda ortaya çıkarılan buluntular, erken dönem Mezopotamya'da kraliyet ideolojisinin ve siyasal otoritenin törensel temsillerle nasıl pekiştirildiğini göstermektedir. Mezarlık alanında bulunan *Standard of Ur*'a ait "savaş" ve "barış" panelleri, yöneticinin hem askerî gücünü hem de ekonomik refah sağlayıcı rolünü görselleştirmektedir. Bu tür sahneler, *Gılgamış miti* ve benzeri metinlerde yer alan "kralın düzen kurucu" figürünün maddi kültürdeki izdüşümünü oluşturur.

Arkeolojik raporlar ve izleyen analizler, söz konusu mezar kompleksinin hiyerarşik yapı, iş bölümü, artı-ürün aktarımı ve kamusal törensellik gibi boyutlarını ortaya koyarak, mitolojik temsillerin toplumsal karşılıklarını somutlaştırır. Bu veriler,

tarihsel antropoloji ve sosyal tarih araştırmaları için önemli birer ampirik kaynak niteliği taşır.

Mezopotamya siyasi düşüncesinde merkezî otorite, kutsallık ve mekânsal düzen arasındaki kırılgan ilişkisini çarpıcı bir biçimde ele alan *Agade'nin Laneti* ideolojik bir anlatıdır. Metin, Sargon hanedanının doruk noktasına ulaşmasının ardından yaşanan merkez-çevre çatışmasını, kutsal bir ihlâl üzerinden gelişen felaket zinciriyle betimler. Bu felaket şeması, *kutsalın ihlali → tanrısal lanet → şehirlerin yıkımı → ekonomik ve demografik çöküş* şeklinde kurgulanmıştır.

Anlatıya göre, Naram-Sin'in Enlil'in kutsal mekânı olan Ekur Tapınağı'nı (Nippur) yağmalaması, yalnızca dinsel bir suç değil, aynı zamanda tanrılarla insanlar arasında tesis edilmiş düzenin radikal biçimde bozulmasıdır. Tanrıların sözünün çiğnemesine tanrıların cevabı, şehir mekânına, altyapıya ve üretim rejimine yönelen lanetler şeklinde tezahür eder: *"Kutsal duvarların yasla çınlasın; giguna'n kül olsun... tahıl tarlaya geri dönsün..."* gibi formüller, tarımsal üretim zinciri, inşa kaynakları, iş gücü ve tapınak ekonomisinin tahribatına işaret eden sembolik dil aracılığıyla ifade edilmiştir.

Bu anlatı, yalnızca dinsel bir uyarı değil, aynı zamanda Mezopotamya kent mühendisliği, tedarik sistemlerini ve ekonomik altyapıya dair tarihsel bir farkındalık sunar. Bu nedenle *Agade'nin Laneti* hem mitolojik hem de tarihsel-toplumsal bir belge olarak değerlendirilmelidir. Nitekim metnin standart çevirileri ve katalogları, şehir temelli lanet motiflerini detaylı biçimde sınıflandırmaktadır. Öte yandan metnin ideolojik işlevi, onun tarihsel bağlamdaki politik fonksiyonunu da açığa çıkarır. Guti halkının "düzen bilmez" ve "medeniyetten uzak" bir unsur olarak kodlanması, Akad İmparatorluğu'nun çöküşünü içsel bir zayıflıktan çok, dışsal ve düzensizlikle özdeşleştirilen ve merkezî uygarlığın dışında konumlandırılan toplulukların bir tehdide dayandıran bir anlatı stratejisidir. Bu tür bir çerçeve, merkezî devletin meşruiyetini koruma çabasının ürünü olarak okunabilir. Böylece *Agade'nin Laneti*, yalnızca geçmişe dair bir mit değil, aynı zamanda "çevre tehdidi", "sınır güvensizliği" ve "Düzen dışı topluluklar" gibi temalar üzerinden inşa edilen tarihî bir hafıza politikasıdır. Bu durum, metni siyasal kültür tarihi açısından önemli bir kaynak hâline getirir. Standart edisyonlar ve tarihsel analizler, anlatının bu ideolojik yapı taşlarını ayrıntılı olarak ortaya koyar.

Mitolojik anlatımlar kentlerin kurulumlarında etkili olmuşlardır. Şehirlerin kurulumu, yalnızca fiziksel bir yerleşim değil; aynı zamanda kutsal bir düzenin yeryüzüne yansıması olarak değerlendirilmiştir. Mitolojik anlatılar, şehirlerin kuruluşunu meşrulaştıran, sembolleştiren ve kutsayan metinlerdir. Her kentin, sadece jeopolitik veya ekonomik nedenlerle değil; aynı zamanda mitolojik bir anlam zemininde inşa edildiği tezi, tarih boyunca birçok uygarlık tarafından kabul görmüştür. Ön Asya mitolojileri incelendiğinde, şehir kurulumlarının tanrılarla olan ilişki üzerinden anlam kazandığı açıkça görülmektedir. Örneğin *Enuma Eliş*'te Marduk'un Tiamat'ı yenip evreni düzene sokmasının ardından Babil'in onun evi olarak inşa edilmesi, yalnızca bir şehir kurma anlatısı değildir; aynı zamanda kozmosun merkezileştirilmesi anlamına gelir. Babil, sadece bir başkent değil; tanrısal düzenin somutlaştığı mekândır. Bu durum, şehirlerin mitos yoluyla nasıl kutsallaştırıldığını gösteren güçlü bir örnektir.

Benzer şekilde, *Gılgamış Destanı*'nda Uruk şehrinin surları detaylı biçimde anlatılır. Gılgamış'ın bu surları yaptırmış olması hem onun yönetimsel gücünü hem de kentin tanrılar tarafından korunduğu inancını pekiştirir. Uruk, tarihsel bir yerleşim olduğu kadar, bir uygarlık modelinin sembolüdür. Şehir surları burada sadece savunma değil, kutsal sınır çizgisidir. Bu sınırlar, fiziksel de kozmolojik de anlam taşır. Yunan mitolojisinde ise bu kurgu, *Atina'nın kuruluş miti* ile örneklenebilir. Athena ve Poseidon'un kente sahip olma mücadelesi, tanrısal güçlerin şehir üzerinden meşruiyet arayışlarını yansıtır. Athena'nın zaferi ile birlikte şehir onun adıyla anılır ve zeytin ağacıyla kutsanır. Burada da şehir, bir tanrının ikametgâhı ve sembolik temsili hâline gelir.

Bu mitolojik anlatıların ortak yönü, şehirlerin yalnızca insan eliyle değil, tanrısal rehberlikle kurulduğu düşüncesidir. Bu anlayış, şehir mimarisinde tapınakların merkeze yerleştirilmesi, yolların kutsal eksenlere göre düzenlenmesi ve kamusal alanların ritüel işlevli oluşuyla kendini gösterir. Özellikle Mezopotamya'da zigguratların yer aldığı şehir planları, gökyüzü ile yer arasındaki iletişim köprüsü olarak düşünülmüş ve kentler bu eksende kurgulanmıştır. Mitolojik şehir kurulumları, aynı zamanda toplumsal düzenin yerleşmesini sağlar. Her şehir, bir düzenin, hiyerarşinin ve kültürün taşıyıcısıdır. Şehir planlarının mitolojik öğelere göre şekillenmesi, toplumun yaşama biçimini doğrudan etkiler. Bu bağlamda mitos, sadece şehri kutsamaz; onun içinde yaşayan bireylerin toplumsal rollerini de belirler. Tezde yapılan analizler, şehir kuruluş mitlerinin sadece

tarihsel veri sunmakla kalmayıp, o toplumun ideolojik, dinî ve sembolik düzenini nasıl kurduğunu da gösterdi. Kurucu mitler, yöneticilere tanrısal bir meşruiyet sunarken, halkın aidiyet duygusunu da güçlendirmiştir. Bu mitolojik temel, şehirlerin zamanla sadece yönetimsel değil, kültürel, dinî ve ritüel merkezler hâline gelmesine olanak sağlamıştır. Sonuç olarak, mitoloji ve şehir kurulumları arasındaki ilişki, sadece geçmişe ait bir kültürel kalıntı değil; aynı zamanda tarihsel hafızanın şekillendiği bir temel olarak görülmelidir. Her kent, kendi mitolojik anlatısını içinde taşır. Bu anlatılar, şehre kimlik kazandırdığı gibi, toplumun o şehre yüklediği anlamı da kurar.

Mitoloji ve ritüel, tarih boyunca ayrılmaz bir bütün olarak işlev görmüştür. Mitler, kutsalın sözlü anlatımıysa, ritüeller onun eylemle yeniden üretildiği sahnedir. Bu bağlamda mit, bir anlatı olarak geçmişte olmuş olanı aktarırken; ritüel, bu anlatının yeniden sahneye koyulması, toplumsal belleğin eyleme dönüştürülmesidir. Mircea Eliade'nin ifadesiyle ritüel, "ilksel zamanın yeniden yaşanmasıdır." ve bu zamanın içeriği daima mitos aracılığıyla taşınır. Özellikle Ön Asya mitolojilerinde mit ve ritüel arasındaki bu simbiyotik ilişki oldukça belirgindir. Sümer rahipleri tarafından icra edilen tanrısal hizmetlerde mitlerin anlatımıyla başlayan törenler, sonrasında taklit yoluyla uygulamaya dönüşürdü. Bu taklit, sadece geçmişte olanı hatırlamak değil; aynı zamanda kutsal düzeni yeniden kurmak ve dünyayı ilahi ilkeler doğrultusunda tazelemek anlamına geliyordu. Ritüel, bu anlamda mitin hayata geçirilmiş hâlidir.

Tezde detaylıca incelenen *İnanna'nın Yeraltına İnişi* miti, bu yapısal bağlantıya güçlü bir örnektir. Tanrıçanın ölüp dirilmesi, doğanın döngüselliğini ve hayatın yeniden doğuşunu sembolize ederken; aynı zamanda bu anlatıya dayalı ritüellerle tarımsal üretkenlik, bereket ve mevsimsel geçişler kutsanır. Ritüelin bu mit üzerinden kurgulanması hem toplumsal hem tarımsal döngülerin kutsallıkla örülmesini sağlar. Böylece birey, ritüel aracılığıyla kozmik düzene katılır. Bu yapısal bağın önemli bir boyutu da "yeniden üretim" fikridir. Ritüeller aracılığıyla mitolojik düzen, her yıl yeniden kurulur. Örneğin Babil'de kutlanan Akitu (Yeni Yıl) Bayramı sırasında, *Enuma Eliş*'in okunması, Marduk'un kaosu yenmesi, kralın sembolik olarak tahttan indirilip yeniden çıkarılması gibi uygulamalar, mitin ritüel yoluyla yeniden üretildiği anlam alanlarını gözler önüne serer. Bu eylemler, tarihsel olayları tekrarlamaz; kutsal zamanı geri çağırır, toplumu ilksel düzenle yeniden bağlar.

Mitlerin ritüelleşmesi aynı zamanda toplumsal rollerin pekişmesine ve kolektif kimliğin inşasına da hizmet eder. Her ritüel, bir yandan bireye ait olduğu toplumu hatırlatır, diğer yandan da bireyi o topluma yeniden dahil eder. Bu nedenle ritüeller, yalnızca dinî görevler değil; aynı zamanda toplumsal birliğin ve kültürel devamlılığın araçlarıdır. Tezde vurgulanan bir diğer önemli unsur da ritüellerin yalnızca dinî değil, aynı zamanda politik, ideolojik ve ekonomik fonksiyonlar da taşıdığıdır. Tapınma ve meditasyon gibi uygulamalar, yalnızca bireyin kutsalla ilişkisini değil; aynı zamanda topluluğun tanrısal düzenle olan bağını da kurar. Bu düzenin devamlılığı, mitlerin döngüsel yapısı kadar ritüellerin düzenli icrasına da bağlıdır.

Sonuç olarak, mit ve ritüel arasındaki ilişki, sadece içerik değil, işlev temelli bir ortaklıktır. Mit, ritüelin metnidir; ritüel, mitin bedenselleşmiş hâlidir. Bu yapısal birlik, mitolojinin yalnızca anlatı düzeyinde değil; toplumsal pratikler içinde yaşayan, dönüşen ve yeniden kurulan bir sistem olduğunu gösterir. Bu nedenle ritüeller, tarih bilimi açısından yalnızca kültürel gelenekler değil; aynı zamanda mitlerin tarihsel işlevselliğini anlamamıza imkân tanıyan canlı belgeler olarak değerlendirilmelidir.

Mitolojik anlatılar, yalnızca düşünsel ve sözlü sistemler olarak değil, aynı zamanda sanatın tüm dallarında derin izler bırakan kültürel imgeler ve sembolik kodlardır. Bu imgeler, tarih boyunca resimden heykele, şiirden mimariye kadar birçok alanda hem bir ifade aracı hem de bir anlatı kaynağı olarak kullanılmıştır. Mitoloji, bu yönüyle sanatın yalnızca konusunu değil, biçimini, ruhunu ve hatta anlam haritasını da belirleyen bir etki alanıdır.

Özellikle Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Anadolu mitolojilerinde tanrı-tanrıça figürleri, kahramanlar, yaratılış sahneleri ve kozmogonik tasvirler, sanatsal üretimin temelini oluşturmuştur. Örneğin Sümerlerde İnanna'nın ziggurat duvarlarına işlenmiş kabartmaları; onun hem tanrıça kimliğini hem bereketi hem de toplumsal rolüyle kutsanmış bir varlık olarak konumunu ortaya koyar. Bu sadece dinî bir tasvir değil; aynı zamanda bir ideolojik mesaj ve estetik düzenin parçasıdır. Heykel sanatında mitolojik temsiller, tanrıların bedensel idealizasyonu yoluyla hem güç hem güzellik ideallerini yansıtır. Özellikle Antik Yunan'da Apollon, Athena, Hermes gibi figürlerin heykelleri, sadece estetik birer form değil; aynı zamanda kutsal düzenin maddi temsilleri olarak

düşünülmüştür. Tapınaklara yerleştirilen bu heykeller, tanrıyı mekânda var ederken toplumun ona bakışını da şekillendirmiştir.

Şiir ve sözlü anlatı geleneğinde ise mitoloji, dilin metaforik ve simgesel gücünü arttıran temel bir kaynaktır. Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında yer alan mitolojik karakterler, yalnızca anlatının kahramanları değil, aynı zamanda ahlaki, kültürel ve tarihsel değerlerin taşıyıcılarıdır. Bu figürler, anlatıya estetik derinlik kazandırırken, aynı zamanda okuyucunun toplumsal hafıza ile bağ kurmasını da sağlar. Sanatın bir diğer önemli alanı olan mimari de mitolojik sembolizmden yoğun şekilde etkilenmiştir. Mezopotamya'daki zigguratlar, Mısır'daki piramitler, Yunan'daki Parthenon Tapınağı veya Anadolu'daki Kybele alanları, sadece ibadet mekânları değil; mitolojik düzenin yeryüzündeki izdüşümleridir. Bu yapılar, tanrıların yeryüzündeki ikametgahları olarak inşa edilmiş ve mimari planları da kozmolojik bir düzene göre şekillenmiştir. Bu nedenle mimarlıkta kutsallık, mitosla birlikte doğmuş ve şekillenmiştir.

Tezde örnekleri verilen birçok mit, sadece anlatı düzeyinde değil; aynı zamanda sembol, motif, ikonografi ve estetik anlayış olarak da sanat ürünlerine yansımıştır. Örneğin İnanna'nın yeraltına iniş mitinde geçen me'lerin İnanna tarafından Uruk'a taşınması, yazı, müzik, dans, mimari ve kahramanlık gibi sanatsal güçlerin de tanrısal kökenli olduğuna dair bir imgelem sunar. Bu, sanatın tanrılar tarafından insanlığa hediye edildiği fikrini doğurur ve sanatçı figürünü de kutsal düzene bağlar. Mitolojinin sanat üzerindeki bu etkisi, sadece geçmiş dönemlerle sınırlı değildir. Modern sanatçılar da mitolojik öğeleri kullanarak çağdaş temalar üretmekte, bireysel kimlik, toplumsal cinsiyet, ölüm, yeniden doğuş gibi temaları arketipik figürler aracılığıyla işlemişlerdir. Dolayısıyla mitoloji, sanatın yalnızca tarihsel değil; zamanlar üstü bir dili olmasına katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, mitoloji ve sanat arasındaki ilişki, karşılıklı bir üretim sürecidir. Mit, sanata içerik sunarken; sanat da miti yaşatır, dönüştürür ve yeniden üretir. Bu bağlamda mitoloji, yalnızca kültürel değil; aynı zamanda estetik bir hafızanın da kurucusudur. Tez kapsamında yapılan çözümlemeler, sanat eserlerinin yalnızca görsel değil; aynı zamanda mitolojik belleğin taşıyıcıları olduğunu da ortaya koymuştur.

Mitoloji, toplumsal hiyerarşi ve kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir ve yalnızca evrenin, tanrıların ve doğa olaylarının açıklanması için başvurulan bir anlatı

sistemi değil; aynı zamanda toplum içindeki güç ilişkilerinin, sosyal rollerin ve kimliklerin meşrulaştırıldığı bir ideolojik araçtır. Her mit, içerdiği semboller, karakterler ve olay örgüsü aracılığıyla bireyin toplum içindeki konumunu belirler. Bu konum belirleme süreci, yalnızca bireysel kimliği değil; aynı zamanda toplumsal hiyerarşiyi de düzenleyen bir yapıdır.

Özellikle Ön Asya mitolojilerinde bu durum oldukça belirgindir. *Enuma Eliş*'te tanrı Marduk'un diğer tanrılar tarafından lider olarak seçilmesi, yalnızca tanrılar arası bir güç dengesini değil, aynı zamanda bir merkezî otorite modelini temsil eder. Bu mit aracılığıyla güç sahibi bir merkezin (Babil) ilahi düzenle ilişkilendirilmesi, toplumda yöneticilerin tanrısal bir görevle donatıldığını ima eder. Böylece krallar, yalnızca dünyevi figürler değil, tanrının yeryüzündeki temsilcileri olarak konumlanır. Bu model, yalnızca yöneticiler için değil; rahipler, savaşçılar, sanatçılar, kadınlar ve köleler gibi toplumun diğer kesimleri için de geçerlidir. Mitolojik anlatılarda yer alan karakterler ve onların rolleri, toplumsal kimlikleri kodlar. Örneğin, İnanna gibi tanrıçalar yalnızca doğurganlık figürleri değil; aynı zamanda kadın kimliğinin çok katmanlı doğasını yansıtan sembollerdir: hem yaratıcı hem yok edici hem şefkatli hem savaşçı semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temsiller, toplumların kadınlara, erkeklere, yöneticilere, kahramanlara veya günahkârlara yüklediği anlamları da şekillendirir. *Gılgamış Destanı*'nda Enkidu'nun evcilleştirilmesi, doğadan topluma geçişi temsil ederken; Enkidu'nun ölüme yenik düşmesi, insani sınırların ve güçsüzlüğün kolektif kabulünü öğretir. Bu anlatı, bireyin kimlik oluşum sürecini hem kozmik hem sosyal düzlemde tanımlar.

Mitolojideki sosyal düzen, genellikle kozmik düzene paralel olarak inşa edilir. Tanrıların arasında bile bir hiyerarşi varken, insanların da sosyal rollerinin doğuştan veya kutsal düzen gereği belirlendiği kabul edilir. Bu anlayış, toplumda sınıf ayrımlarını doğallaştırır: "Tanrılar böyle istedi." Mitos, böylece yalnızca geçmişi değil; mevcut düzeni de kutsallaştırarak, sorgulanamaz hâle getirir. Mitlerin kimlik oluşturmadaki etkisi, bireyin toplumla kurduğu ilişkide de belirgindir. Ritüellere katılım, inisiyasyon törenleri, toplumsal rollerin tanrılarla özdeşleştirilmesi, bireyin toplumsal bağlamda yeniden üretilmesini sağlar. Erkek çocukların savaş tanrısı figürleriyle özdeşleşmesi, kadınların bereket tanrıçalarıyla ilişkilendirilmesi gibi pratikler, kimliğin mitolojik temsiller üzerinden kurulmasına örnektir. Bu bağlamda mitoloji, yalnızca geçmişin

anlatımı değil; bugünün düzeninin temellendirilmesi ve geleceğin tahayyül edilmesi sürecinde işlevsel bir araçtır. Birey, mitin içinde kendi yerini bulur, görevini öğrenir ve toplumla bağ kurar. Toplum ise mit aracılığıyla bireylerini şekillendirir, disipline eder ve yönlendirir.

Tezde ulaşılan bulgular göstermektedir ki, mitoloji toplumun sadece inanç sistemini değil; sınıf yapısını, cinsiyet rollerini, statü ilişkilerini ve kimlik kurgularını da biçimlendiren bir üst-anlatı işlevi görmektedir. Bu işlev, tarih boyunca değişen biçimlerde sürmüş; fakat mitin kurucu gücü, her çağda yeniden üretilmiştir.

Mitolojik anlatılar, insanlığın kolektif bilinçaltında yer alan evrensel temaları farklı kültürel bağlamlarda yeniden üreterek çağlar boyunca varlığını sürdürmüştür. Jung'un ortaya koyduğu arketip kavramı, bu evrenselliğin kuramsal temelini oluşturmaktadır. Buna göre arketipler, insan doğasında ortak olan evrensel imgeler ve temsil biçimleridir. Bu imgeler, farklı toplumlarda benzer mitolojik figürlerin ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin, Sümer mitolojisinde İnanna'nın yeraltına inişi, Yunan mitolojisinde Persephone'nin Hades tarafından yeraltına götürülmesiyle benzerlik gösterir. Her iki anlatı da doğanın döngüselliği, ölüm ve yeniden doğuş gibi temaları içerir. Bu tür benzerlikler, farklı coğrafyalardaki toplumların benzer varoluşsal kaygılara benzer sembolik çözümler geliştirdiklerini gösterir. Mitler evrensel insan deneyimlerinin metaforik haritalarıdır.

Mitolojik arketiplerin kültürlerarası dolaşımı sadece benzer temaların farklı coğrafyalarda ortaya çıkmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda bu figürler, zamanla birbirinden etkilenerek dönüşür. Örneğin, Hint mitolojisindeki tanrı Krishna'nın çobanlarla olan ilişkisi ve flüt çalması, Yunan mitolojisindeki Pan figürüyle karşılaştırıldığında benzer pastoral ve erotik temaları yansıtır. Bu durum, kültürlerin birbirinden tamamen izole olmadığını, aksine mitoslar aracılığıyla sürekli bir alışveriş içinde olduğunu gösterir.

Bu kültürel alışverişler, özellikle ticaret yolları, savaşlar, göçler ve dinî misyonerlik faaliyetleri gibi tarihsel süreçlerle hız kazanmıştır. Mezopotamya'dan Anadolu'ya, oradan Ege'ye uzanan mitolojik unsurlar, her yeni toplumda yerel inanç sistemleriyle kaynaşarak yeni anlatılar üretmiştir. Bu da gösteriyor ki mit, sabit bir yapı değil; dinamik, dönüştürülebilir ve çoğaltılabilir bir kültürel formdur. Tez kapsamında

incelenen mitolojik metinler, bu arketiplerin yalnızca birer sembol değil; aynı zamanda toplumlar arası iletişimin ve ortak kültürel bilinç üretiminin araçları olduğunu göstermiştir. Mitolojik arketiplerin kültürlerarası yolculuğu, insanlığın ortak anlam üretme çabasının en güçlü yansımalarından biridir.

Tarih bilimi, geçmişin belgelenmesi, yorumlanması ve anlamlandırılması süreçlerini kapsayan bir disiplin olmakla birlikte, özellikle sözlü kültür toplumlarında mitolojik anlatılar tarihsel bilgiye ulaşmak için önemli bir kaynak teşkil eder. Mitler, her ne kadar doğrudan tarihsel olayları belgelemese de bir toplumun geçmişi nasıl hatırladığını, hangi olayları ve figürleri kolektif hafızasında yaşattığını gösterir. Bu yönüyle mitoloji, tarih bilimi açısından hem bir bellek deposu hem de yorumlayıcı bir çerçeve sunar. Kolektif bellek ve tarihsel anlatı incelendiğinde, mitolojik anlatıların da tarihsel bilgi üretiminde işlevinin olduğunu söylemek mümkündür çünkü anlatılar, geçmişe dair sadece bilgi sunmaz; aynı zamanda geçmişin nasıl hatırlandığını ve bugünün nasıl anlamlandırıldığını da belirler. Bu bağlamda mitoslar, geçmişin verisini değil, geçmişin anlamını taşır.

Mitoloji ile tarih bilimi arasında kurulan bu ilişki, özellikle yazının henüz gelişmediği dönemlerde önem kazanır. Sümer ve Babil mitosları, toplumların hangi tarihsel figürleri kutsal kabul ettikleri, hangi mekânlara kutsiyet atfettikleri ve hangi sosyal yapıları meşrulaştırdıkları gibi veriler aracılığıyla, tarihçinin yorumlama sürecinde önemli bir referans kaynağı işlevi görür. Gılgamış Destanı'ndaki Uruk surları örneğinde olduğu gibi, bir mimari yapı yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda mitolojik bir anlam taşır. Mitler, yalnızca tarihsel belleği taşımakla kalmaz; aynı zamanda mevcut toplumsal yapıları dönüştürme potansiyeli de taşır. Bu yönüyle mitos hem muhafazakâr hem de devrimci bir işleve sahiptir. Eski düzeni kutsallaştırarak koruyabilir, ancak aynı zamanda yeni düzenler için ideolojik bir zemin de oluşturabilir. Örneğin, tanrıların görev değişimi ya da düzenin yeniden kurulması gibi mitoslar, tarihsel değişimin anlatısal temsilleridir. Tez kapsamında ele alınan mitolojik metinler, tarih bilimi açısından yalnızca bilgi kaynakları değil; aynı zamanda anlam üretim alanları olarak da değerlendirilmiştir. Mitler aracılığıyla tarih yalnızca olayların sıralanması değil; bu olaylara yüklenen anlamların, sembollerin ve yorumların da izini sürer. Bu da gösteriyor ki mitoloji, tarihsel sürecin anlaşılması kadar, onun dönüştürülmesinde de etkili bir anlatı pratiğidir.

Şimdiye kadar ele alınan temalar ışığında, disiplinler arası kazanımlar ve tarihsel bilinç açısından, bu tez çalışması, mitolojinin yalnızca tarihsel anlatılarla sınırlı olmadığını; aynı zamanda dilbilim, sosyoloji, antropoloji, dinler tarihi, sanat tarihi, mimarlık ve kültürel çalışmalar gibi birçok farklı disiplinle etkileşim hâlinde olduğunu ortaya koymuştur. Mitolojik metinlerin incelenmesi, yalnızca tarihsel verilerle sınırlı kalmadan çok katmanlı bir anlayışla gerçekleştirilmiş, bu da çalışmanın disiplinler arası karakterini güçlendirmiştir. Özellikle dilbilimsel analizler sayesinde mitlerdeki sembollerin, metaforların ve anlatı yapıların anlam dünyası çözümlenmiş; semiyotik yaklaşımlar aracılığıyla bu sembollerin toplum üzerindeki etkisi deşifre edilmiştir. Bunun yanı sıra sosyolojik perspektif, mitlerin toplumsal düzen, güç ilişkileri, cinsiyet rolleri ve kolektif kimlik üzerindeki etkilerini anlamaya katkı sağlamıştır.

Antropolojik yaklaşım ise mitlerin evrensel yapıları ile kültürel farklılıklarını bir arada ele alarak, farklı toplumların ortak anlatı kalıplarına nasıl farklı anlamlar yüklediğini gözler önüne sermiştir. Ritüel analizleri ve dinsel sembolizm üzerinden yürütülen çözümlemeler, dinler tarihi bağlamında mitlerin kutsal düzene katkısını ve dinî kurumlarla olan bağını açığa çıkarmıştır. Sanat tarihi ve mimarlık disiplinleriyle kurulan bağ sayesinde, mitolojik anlatıların fiziksel mekâna, tapınaklara, anıtlara, heykellere ve şehir planlamalarına nasıl yansıdığı ortaya konmuştur. Bu bağlamda, mitoloji yalnızca soyut bir anlatı değil; aynı zamanda somut yapılarla bedenleşen bir kültürel inşa unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Tarihsel bilinç açısından ise mitoloji, toplumların sadece geçmişini değil; geçmişe dair bakış açılarını, hafıza mekanizmalarını ve kendilik tasarımlarını anlamamıza imkân tanımaktadır. Mitler, olayların nasıl hatırlandığı, hangi figürlerin yüceltildiği ve hangi değerlerin korunduğu gibi sorulara yanıt verir. Bu bağlamda mitoloji çalışmaları, tarih disiplininin anlatı merkezli doğasını derinleştirir ve geçmişin anlamlandırılmasına yönelik daha katmanlı bir perspektif sunar. Sonuç olarak, bu çalışmanın sunduğu en önemli katkılardan biri, mitolojiyi yalnızca tarihsel bir veri olarak değil; aynı zamanda disiplinler arası bir çözümleme nesnesi olarak konumlandırmasıdır. Bu yaklaşım hem akademik hem de entelektüel düzeyde zenginleştirici bir yöntem sunmakta ve tarih biliminin yorumlayıcı kapasitesini genişletmektedir.

Tarih yazımı, yalnızca belgelenmiş olayların kronolojik bir anlatımı değil; aynı zamanda geçmişe dair anlamların, temsil biçimlerinin ve kolektif hafızaların düzenlenmesi sürecidir. Bu bağlamda mitolojik kaynaklar, klasik tarihçi yaklaşımlar tarafından uzun süre ikincil, sübjektif veya edebi olarak değerlendirilmiş olsa da modern tarih yazımı perspektifinden bakıldığında, bu anlatıların tarihsel bilinç, kimlik inşası ve anlatı stratejileri açısından hayati bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Mitolojik metinlerin tarih yazımı açısından değeri, yalnızca bir toplumun geçmişi nasıl hatırladığını göstermekle sınırlı değildir; aynı zamanda geçmişin hangi formlarda temsil edildiğini, hangi sembollerin meşrulaştırıldığını ve hangi anlatıların silinip hangilerinin yüceltildiğini analiz etme imkânı da sunar. Bu yönüyle mitoslar, tarih yazımında yalnızca kaynak değil; aynı zamanda meta-kaynak, yani tarihin kendisini nasıl kurduğunu anlatan bir üst-yapı hâline gelir. Özellikle sözlü kültür geleneğine sahip toplumlarda, mitolojik anlatılar tarihsel bilgiyi nesilden nesile taşımanın en etkili araçlarından biri olmuştur. Bu aktarım, yalnızca geçmişi anlatmakla kalmaz; toplumsal hafızanın neyi, nasıl hatırlaması gerektiğini de biçimlendirir. Modern tarih yazımı, bu tür "kurgulanmış geçmiş" biçimlerini, artık tarihsel verinin değil; tarihsel tahayyülün incelenmesi açısından merkezi bir yere koymaktadır.

Tarih yazımında mitolojik kaynakların geleceği, onları salt bilgi kaynağı olarak değil; aynı zamanda anlatı stratejileri, sembolik örgütlenme ve ideolojik inşa biçimleri üzerinden değerlendirebilme becerisine bağlıdır. Mit, sadece geçmişi değil, bugünü de kuran bir anlatıdır. Bu nedenle çağdaş tarihçiler için mitolojik kaynaklar, kültürel kimliklerin, toplumsal normların ve ideolojik düzenlemelerin tarih içindeki dönüşümünü izlemek açısından eşsiz fırsatlar sunar. Tez bağlamında yapılan çözümlemeler, Gılgamış'tan İnanna'ya, Marduk'tan Atis'e kadar pek çok figürün yalnızca anlatı düzeyinde değil; aynı zamanda tarihsel tahayyül ve sosyal organizasyon biçimlerinde ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. Bu karakterlerin işlevi, sadece sembolik değil; aynı zamanda yön verici, normatif ve öğretici nitelikler taşır.

Sonuç olarak, mitolojik anlatıların tarih yazımı içindeki konumu, artık yeniden gözden geçirilmekte; özellikle kültür tarihi, belleğin politikası ve anlatı kuramlarıyla etkileşim hâlinde yeniden inşa edilmektedir. Mit, artık tarihin dışı değil; tarihi kuran katmanlardan biri olarak görülmektedir. Bu perspektif, tarih yazımı disiplininin yalnızca

doğruları sıralamak değil, anlatının doğasını da sorgulamak zorunda olduğunu açıkça göstermektedir.

Mitolojik anlatıların tarih öncesi dönemlerle sınırlı, sadece arkaik kültürlere ait birer anlatı dizgesi olduğu yönündeki yaygın anlayış, modern mitoloji araştırmalarıyla büyük ölçüde dönüşmüştür. Günümüz toplumları, görünürde seküler, rasyonel ve bilimsel bir zeminde organize olsa da arketipler, semboller, kahraman figürleri ve kolektif anlatılar hâlâ yaşamın hemen her alanında kendini göstermektedir. Bu bağlamda mitoloji, modern dünyanın "yeni maskelerle" yeniden ürettiği, dönüştürdüğü ve kullandığı bir anlam sistemine dönüşmüştür.

Popüler kültürde tanrılar, kahramanlar ve mitolojik temalar; filmlerden romanlara, reklam kampanyalarından video oyunlarına kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Marvel Sinematik Evreni'nde Thor'un yeniden canlandırılması, Yunan mitolojisinin estetik kodlarının güncellenerek sunulması ya da distopik anlatılarda Prometheus arketipinin sıkça kullanılması; mitolojinin çağdaş bireyin bilinçaltındaki canlılığını gösteren örneklerdir. Bu tür örnekler, mitolojinin kolektif kimlik oluşumundaki etkisinin hâlâ sürdüğünü ve sadece anlatılarda değil; sosyal ve politik sembollerde de yeniden üretildiğini göstermektedir. Ayrıca modern ideolojiler, ulusal kimlikler, kent planlamaları, mimari yapılar ve hatta sosyal medya söylemleri bile mitolojik arketiplere ve kodlara dayanmaktadır. Kent meydanlarında tanrısal simgelerin yeniden yorumlanması, ulusal liderlerin kurucu kahraman figürleriyle eşleştirilmesi ya da toplumsal hareketlerin "kurtarıcı figürler" etrafında şekillenmesi, modern mitolojilerin sosyopolitik etkisini kültürlerarası işaret etmektedir. Bu bağlamda, mitolojik anlatıların toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini üç temel Mezopotamya miti üzerinden karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur (*bk.* Tablo 7).

Tablo 7. Kurucu Mezopotamya Mitlerinin Tematik ve Yapısal Karşılaştırması

Özellik/ Tema	**Gılgamış Destanı**	**Enuma Eliş**	**İnanna'nın Yeraltına İnişi**
Mit Türü	Epik – Kahramanlık	Kozmogoni – Teogoni	Ritüel Dönüşüm – Tanrıça Miti
Merkez Figür	Gılgamış (Yarı tanrı kral)	Marduk (Kâinatın düzenleyicisi)	İnanna (Aşk, savaş ve bereket tanrıçası)
Temel Arketipler	Kahraman, Gölge (Enkidu), Bilge (Utnapiştim)	Düzen kurucu, Kaotik Ana (Tiamat), Hiyerarşik Tanrılar	Dönüşüm Tanrıçası, Gölge (Ereshkigal), Yeniden Doğuş

Başlıca Temalar	Ölümle yüzleşme, dostluk, bilgelik, uygarlık	Kaosun bastırılması, tanrısal düzen, iktidarın temeli	Ölüm, arınma, yeniden doğuş, cinsiyet dönüşümü
Zaman Algısı	Lineer kişisel zaman / mitik döngü	İlksel mitik zaman / yaratılış anı	Mevsimsel ritim / döngüsel zaman
Mekân Kurgusu	Uruk kenti, ziggurat, doğal orman, yeraltı geçişleri	Kozmik mekânlar (Apsu, gök, yer, tanrılar meclisi)	Yeraltı dünyası, yedi kapı, doğaüstü sınırlar
İdeolojik İşlev	Kralın dönüşümü ve uygarlığın meşrulaşması	Babil'in merkez oluşu ve Marduk'un iktidarı	Dişil kutsallığın, dönüşümün ve ritüel gücün temsili
Ritüel Bağlantılar	Kraliyet inşası/ ölümsüzlük arayışı	Akitu bayramı / yaratılışın yeniden temsili	Bereket ritüelleri / kutsal evlilik dramatizasyonu
Bellek ve Toplumsal İşlev	Mimari bellek (Uruk surları) ve efsanevi öğüt	Yıllık anlatı tekrarı ile kültürel bellek üretimi	Dişil bilgi, mevsim döngüsü ve halk ritüelleriyle aktarım

Mitoloji, aynı zamanda bireysel psikolojide de güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Jungçu psikoloji ve arketip kuramı üzerinden bireyin içsel dünyası, mitolojik figürler aracılığıyla analiz edilmektedir. Bu da gösteriyor ki mitoloji yalnızca toplumsal değil; aynı zamanda bireysel düzlemde de anlam üretmeye devam eden bir mekanizmadır. Bu tez çalışmasında değerlendirilen mitolojik yapılar, günümüz kültürel üretim biçimleriyle kıyaslandığında, mitosun bir kültürel kod olarak sürekliliğini sürdürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Mitoloji, geçmişin sabit bir kalıntısı değil; yaşayan, dönüşen ve yeni bağlamlarda yeniden üretilen bir düşünce sistemidir. Bu nedenle günümüz toplumları için mitoloji, yalnızca nostaljik bir bakış değil; aynı zamanda çağdaş yaşamı anlamlandırmak için vazgeçilmez bir düşünsel zemin sunar.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu doktora tez çalışması, Ön Asya mitolojisinin yalnızca dinsel ve sembolik anlatılar bütünü değil, aynı zamanda kentleşme, siyasal otorite, ekonomik örgütlenme ve hukuki ritüellerin tarihsel düzlemde temellendirilmesine katkı sağlayan kurumsal bir söylem olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Mitolojik metinler, arkeolojik ve yazılı belgelerle birlikte değerlendirildiğinde, tarihçinin saha verisi olarak başvurabileceği çok katmanlı bir bilgi kaynağı hâline gelir. Bu bağlamda, kentsel mekânın oluşumu ve iktisadî döngülerin yapısı (*Warka Vazosu, Ur Kraliyet Mezarlığı- PG 1237, Standard of Ur*), iktidarın meşrulaştırılması ve çöküşün ideolojik inşası (*Agade'nin Laneti*), hukukî düzenin ve siyasal egemenliğin kozmik ilkelerle temellendirilmesi (*Enuma Eliš*) ve yazılı belleğin kurumsallaşması ve süreklilik mekanizmaları (*tablet arşivleri, kütüphaneler*), mitolojinin tarihsel kurgu ve kurum üretimi açısından işlevsel bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu analiz,

Dinler Tarihi disiplininden kavramsal araçlar ödünç alsa da temel olarak Eski Çağ Tarihi'nin sorularına cevap üretmektedir: Şehir nasıl kuruldu, nasıl işledi ve nasıl çöktü? Siyasal otorite nasıl kurumsallaştı? Ekonomik üretim hangi ilkeler çerçevesinde örgütlendi? Hukuk ve ritüel, toplumsal düzenin sürekliliğini nasıl sağladı? Bu soruların yanıtları, yalnızca yazılı tarihte değil, mitin kurucu dilinde ve sembolik dünyasında saklıdır. Mitoloji, Mezopotamya'da tarihsel süreçlerin yalnızca temsili değil, aynı zamanda taşıyıcısı ve kurucusudur. Bu yönüyle mit, geçmişi açıklayan bir anlatı değil; kurumları inşa eden tarihsel bir eylem biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Bu tez çalışması, Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıya yansımalarını ele alarak, mitlerin yalnızca dinî ya da edebi birer anlatı olmadığını, aynı zamanda toplumların kendi düzenlerini, otoritelerini ve kimliklerini anlamlandırma biçimleri olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın özgünlüğü, mitleri sadece tarihsel belgeler veya edebi metinler olarak değil, toplumsal düzenin kurucu ve meşrulaştırıcı unsurları olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Mitlerin kurucu işlevi, Enuma Eliş örneğinde açıkça görülmektedir. Marduk'un tanrılar arasındaki yükselişi, yalnızca bir kozmogoni anlatısı değildir; aynı zamanda Babil'in siyasal üstünlüğünü meşrulaştıran ideolojik bir kurgudur. Bu anlatı, mitlerin siyasal otoritenin dayanaklarını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Tezin özgünlüğü, bu mitleri birer dinî metin olmanın ötesinde, siyasal düzenin temellerini açıklayan belgeler olarak ele almasındadır. Gılgamış Destanı'nda ise bireysel bir kahramanın ölümsüzlüğü arayışı toplumsal hafıza ile birleşmektedir. Gılgamış'ın ölümlülük karşısındaki çaresizliği, insanın sınırlı doğasının kabulünü sembolize ederken, Uruk'un surları kolektif kalıcılığı ve toplumun sürekliliğini simgeler. Bu açıdan tez, Gılgamış'ın anlatısını yalnızca bireysel bir arayış değil, toplumun varoluşsal meşruiyetini sağlayan bir bellek inşası olarak değerlendirmiştir. Bu bakış açısı, çalışmanın en önemli katkılarından biridir. Sümer mitolojisindeki İnanna ve Dumuzi anlatısı da tezin özgünlüğünü yansıtan önemli bir örnektir. Bu mit, yalnızca doğa olaylarını açıklamak için değil, tarımsal üretim, toplumsal roller ve ritüel pratikler için bir temel sunmuştur. İnanna'nın yeraltına inişi, toplumsal düzenin kesintiye uğrayışını; Dumuzi'nin dönüşümlü ölümü ve dirilişi ise yaşamın devamlılığını simgeler. Bu tez, bu döngüyü yalnızca tarımın ritüel döngüsü değil, aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden kuruluş biçimi olarak ele almıştır.

Tezin özgünlüğü, mitleri yalnızca geçmişin anlatıları olarak görmek yerine, toplumsal düzenin yeniden üretiminde işlevsel unsurlar olarak değerlendirmesindedir. Enuma Eliş'in siyasal otoriteyi, Gılgamış'ın toplumsal belleği, İnanna ve Dumuzi'nin ritüel döngüyü açıklaması; Ön Asya toplumlarının varlıklarını nasıl anlamlandırdıklarını göstermektedir. Bu çerçevede tez, mitleri tarihsel ve toplumsal bağlamda yeniden okuma girişimiyle literatüre farklı bir katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma mitlerin sadece geçmişi açıklayan metinler olmadığını, aynı zamanda şimdiyi meşrulaştıran ve geleceğe dair tahayyülleri biçimlendiren güçlü sembolik sistemler olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle tez, Ön Asya mitolojilerinin toplumsal yapıya yansımalarını disiplinler arası bir perspektiften ele alarak hem tarih bilimi hem de kültürel çalışmalar alanına özgün bir katkı yapmıştır.

Buna ek olarak, bu doktora tez çalışması, mitolojinin tarihsel, kültürel ve toplumsal düzlemlerdeki işlevlerini çok katmanlı bir biçimde ele alarak, mitolojik anlatıların tarih bilimi içindeki rolünü yeniden tanımlama çabasındadır. Tezin sunduğu temel katkı, mitolojiye yalnızca anlatı düzleminde değil; toplum kurucu, ideolojik, ritüelistik ve şehirsel organizasyonu etkileyen bir sistem olarak yaklaşmasıdır. Mitolojik metinlerin tarih yazımı, şehir planlaması, ritüel organizasyonları, estetik ve dinî sembolizm ile olan ilişkileri detaylı biçimde çözümlenmiş; bu bağlamda mitlerin sadece dinî ya da sanatsal ürünler değil, aynı zamanda tarihsel belgeler kadar işlevsel kültürel kod taşıyıcılar olduğu gösterilmiştir.

Tezin disiplinler arası yöntemi, tarih bilimi başta olmak üzere antropoloji, arkeoloji, dinler tarihi ve kültürel çalışmalar alanlarında da yankı uyandırabilecek niteliktedir. Özellikle şehir kurulum mitleri üzerinden geliştirilen çözümlemeler, kent tarihçiliği, mekân kuramları ve kutsal mimari üzerine çalışan araştırmacılar için yeni perspektifler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, mitolojik anlatıların güncel yorumlamalarla yeniden işlevselleştirilebileceğini, arketipsel analizlerin tarihî yorumlarla nasıl bütünleştirilebileceğini ve mitlerin kolektif bellek ile tarih arasında nasıl bir köprü kurduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, yeni kuşak araştırmalarda hem metodolojik hem kuramsal katkılar sağlama potansiyeline sahiptir.

İlerleyen araştırmalar, bu tez çalışmasının üzerine inşa edilerek; belirli bir mitin farklı kültürlerdeki evrimini, mitolojik yapının modern politik retoriklerdeki

yansımalarını ya da mitolojinin günümüz şehir kimliğindeki rolünü daha da derinlemesine inceleyebilir.

Böylelikle bu tez çalışması, mitolojinin tarihsel süreklilik taşıyan, dinamik ve çok boyutlu yapısını ortaya koyarak hem tarih bilimine hem de kültürel çözümleme alanlarına yeni kavramsal açılımlar sunmuş, aynı zamanda disiplinler arası araştırmalara zemin hazırlayan bir katkı üretmiştir.

Ayrıca bu çalışma, Ön Asya mitolojisinin yalnızca sembolik ve dinsel anlatılar bütünü olarak değil, aynı zamanda sınıfların oluşumu, kentleşme süreçleri, üretim ilişkileri, bürokratik aygıtlar ve siyasal otoritenin meşruiyeti gibi tarihsel-toplumsal unsurları açıklayan bir birincil kaynak işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Mitolojik metinler, içerdiği formüller ve doğrudan alıntılar aracılığıyla, Eski Çağ toplumlarının toplumsal örgütlenmesini tarihçi için görünür kılmaktadır.

Örneğin Gılgamış Destanı, Uruk toplumunun sınıfsal ve mesleki yapısını doğrudan adlandırır. "Savaşçının kızı, delikanlının gelini; şikâyetlerini gök tanrısı duydu" dizeleri, bir yandan kadınların toplumsal konumlarını akrabalık ve evlilik yoluyla tanımlarken, diğer yandan "savaşçı" gibi mesleki kategorilerin yerleşikliğine işaret eder. Şikâyetin doğrudan tanrısal merciye yöneltilmesi, adaletin ve siyasal düzenin kamusal boyutunu gösterir. Benzer biçimde, Atrahasis Destanı, insanın yaratılışını üretim ilişkileri çerçevesinde temellendirir: "İnsan tanrıların yükünü taşısın" formülü, emeğin mitolojik kökenini tanrısal emeğin ikamesi olarak kurar. Bu anlatım, tarım, inşa ve taşıma gibi temel üretim alanlarının kutsal düzenin parçası olarak nasıl meşrulaştırıldığını, dolayısıyla sınıfsal iş bölümünün normatif boyutunu gösterir. İnanna ve Enki anlatısında geçen "me" (ilahi düzen ilkeleri) listeleri, yalnızca ritüel öğeler değil, aynı zamanda kurumsal toplum yapısının bileşenlerini içermektedir. "En-rahipliği, lugal-rahipliği, yazmanlık, marangozluk, dökmecilik…" gibi meslek ve statüler, kutsal düzenin ayrılmaz parçaları olarak sunulurken, rahiplik bürokrasisinin ve zanaatkâr hiyerarşisinin mitolojik bir sözleşme zemininde nasıl meşrulaştırıldığı ortaya konur. Siyasal meşruiyet açısından Sümer Kral Listesi, iktidarın ilahi kökenini "krallığın gökten inişi" formülüyle sabitler: "Tufan geçip krallık gökten inince, krallık Kiş'teydi…". Bu ifade, krallığın yalnızca bireysel bir güç değil, şehirler arası devredilebilen bir görev ve sorumluluk olduğu fikrini yerleştirir. Kentleşme ve ekonomik düzen açısından ise Agade'nin Laneti, şehir

altyapısını hedef alan lanet listesiyle dikkat çeker: “Kutsal duvarların yasla çınlasın… toprağa dönsün tahılın; ormanına dönsün keresten.”. Burada sayılan maddi unsurlar (duvar, tahıl, kereste), şehir ekonomisinin tapınak, tarım ve lojistik sistemler etrafında nasıl örgütlendiğini ortaya koyar. Lanetin yalnızca dinsel bir ceza değil, somut bir felaket senaryosu olarak işlev görmesi, mitin şehir ve iktisat tarihi için temel veriler sunduğunu kanıtlar.

Tüm bu örnekler, Ön Asya mitolojisinin yalnızca dinler tarihi disiplinine değil, aynı zamanda Eski Çağ tarihi ve sosyal tarih alanlarına da doğrudan katkı sunduğunu göstermektedir. Sınıfsal hiyerarşiler, üretim biçimleri, siyasal otoritenin kurumsallaşması, bürokratik yapılanma ve ekonomik örgütlenme gibi temel tarihsel sorular, mitolojik metinler aracılığıyla cevaplanabilir hâle gelir. Mit, bu bağlamda sadece bir “anlatı” değil, kadim toplumların sosyal hafızasını taşıyan tarihsel bir arşiv dili olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda tez kapsamında ele alınan mitolojik anlatıların, farklı kültürel örnekler üzerinden benzer toplumsal ve kurumsal işlevler üstlendiği görülmektedir. Mitler, siyasal meşruiyetin tesisinden ritüel sürekliliğin sağlanmasına, üretim ilişkilerinin düzenlenmesinden mekânsal ve kentsel örgütlenmenin kutsallaştırılmasına kadar uzanan geniş bir etki alanında, toplumun normatif çerçevesini belirleyen kodlayıcı metinler olarak işlev görmüştür. Aşağıda sunulan tablolar, tezde incelenen başlıca mitlerin hangi kurumsal alanlarla ilişkilendirildiğini ve bu anlatıların toplumsal yapıyı hangi mekanizmalar aracılığıyla şekillendirdiğini özetleyici bir bütünlük içinde ortaya koymaktadır. Böylece mitolojik anlatıların yalnızca anlatısal değil, aynı zamanda düzen kurucu ve kurumsallaştırıcı bir işlev üstlendiği açık biçimde görünür hâle gelmektedir (*bk.* Tablo 8 ve 9).

Tablo 8. Tezde Kullanılan Ana Mitler ve Kurum Alanları

Mit / Anlatı	Kurum Alanı	Kodlanan Tema	Sonuçta Vurgu
Enuma Eliş	Siyasal meşruiyet / merkezî iktidar	Kaos→Düzen; “söz” ile hukukî-yönetsel zemin	Babil monarşisinin ideolojik temeli
Gılgamış	Kent, yönetim, kolektif bellek	Ölüm, sınır, liderlik; surlar	Uygarlık ve kalıcılık fikri
İnanna’nın Yeraltına İnişi	Ritüel yenilenme / süreklilik	Ölüm-diriliş; döngüsellik	Toplumsal düzenin “yeniden kuruluşu”
Atrahasis	Üretim ilişkileri / iş bölümü	Emeğin mitik temeli	Sınıfsal düzenin ideolojik zemini

İlluyanka	Kaos–düzen mücadelesi	Canavarın yenilmesi	Egemenlik ve düzenin döngüsel tesisi
Kumarbi	Otoritenin el değiştirmesi	Taht/soy mücadelesi	İktidarın kurumsal sürekliliği
Baal–Yam	Şehir-devleti meşruiyeti	Kaotik denize karşı düzen	"Ev" inşasıyla egemenliğin kurumsallaşması

Tablo 9. Mitlerin "Toplumsal Kodlayıcı" İşlev Haritası

İşlev Alanı	Mitin Kodladığı Unsur	Mekanizma (Nasıl?)	Sonuç (Ne üretir?)
Meşrulaştırma	Siyasal otorite, krallık	Tanrısal seçim/zafer anlatısı	İktidarın "doğal/kutsal" görünmesi
Norm üretimi	Ahlak, yasak, ceza	Lanet, ödül, sınama motifleri	Davranış standartlarının kurulması
Kurumsallaştırma	Tapınak, ekonomi, ritüel-hukuk	Ritüelin düzenli tekrar/yeniden sahnelenmesi	Süreklilik ve düzenin korunması
Kimlik inşası	Rol/hiyerarşi (rahip, kral, halk)	Figürlerin rol modeli olması	Toplumsal rollerin içselleşmesi
Kolektif bellek	Geçmişin nasıl hatırlanacağı	Anlatının tekrar dolaşıma girmesi	Ortak hafıza ve aidiyet

Bu çalışmanın tarih bilimi içinde yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Ön Asya mitolojilerinin yalnızca dinî bir anlatı düzeyinde değil, aynı zamanda toplumsal yapının şekillenmesinde, kültürel kimliğin inşasında ve şehir planlamasından sanata kadar pek çok alanda belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler sunulmaktadır:

Disiplinler arası yaklaşımlar geliştirilmelidir: Mitolojinin tarih, sosyoloji, antropoloji, sanat tarihi ve şehircilik gibi farklı alanlarla olan ilişkisi dikkate alınarak disiplinler arası çalışmalar teşvik edilmelidir. Özellikle kent planlaması, sanat tarihi ve toplumsal yapı kuramlarıyla mitolojiyi ilişkilendiren araştırmalar artırılmalıdır. Örneğin, Enuma Eliş'te tanrılar arasındaki iktidar mücadelesi, Mezopotamya'daki siyasal hiyerarşiyi meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bu gibi örnekler, mitlerin yalnızca inanç değil aynı zamanda toplumsal düzen kurucu işlevini gösterir (*bk.* Bölüm 3 *Mitolojik Anlatıların Toplumsal Yapının Oluşumuna ve Sürekliliğine Etkisi*).

Millî Eğitim ve kültür politikalarında mitolojiye yer verilmelidir: Mitolojik anlatılar, bir toplumun tarihsel hafızasını ve değerler sistemini anlamada önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda, özellikle İlköğretim ve Ortaöğretim düzeyindeki müfredatlarda, mitolojilerin kültürel aktarım ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerine dair içeriklere daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Örneğin, Gılgamış Destanı sadece edebi bir metin değil, aynı zamanda ölümsüzlük, dostluk ve liderlik temalarının tarihsel-toplumsal izdüşümüdür. Bu tür anlatıların sanat ve eğitim alanlarında sistemli şekilde kullanımı kültürel bilinç oluşturacaktır (*bk.* Bölüm 2- 2.3. *Mitolojinin Resim, Heykel, Şiir gibi Alanlara Etkisi*).

Kültürel miras alanları mitolojik bağlamda değerlendirilmelidir: Şehir planlamasında ve kültürel miras projelerinde, mekânın yalnızca fiziksel özellikleri değil, mitolojik arka planı da göz önüne alınmalıdır. Bu sayede şehirlerin kültürel kimliği korunabilir ve mitolojik geçmiş ile bugünün mimarisi arasında bir bağ kurulabilir. Tezde aktarıldığı üzere, Uruk gibi şehirlerde tapınakların tanrıların ikametgâhı olarak inşa edilmesi, şehir planlamasının mitolojik temellere dayandığını ortaya koymaktadır (*bk.* Bölüm 2- 2.4. *Mitolojinin Şehir Kurulumlarına Etkisi*). Bu bağlam, bugünkü kültürel miras restorasyonlarında değerlendirilebilir.

Toplumsal değişim dinamiklerinde mitolojik unsurlar analiz edilmelidir: Toplumsal yapıların dönüşüm süreçleri incelenirken, bu dönüşümlerin arka planında yer alan mitolojik temsillerin ve sembollerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Özellikle iktidarın meşruiyetini mitolojik referanslarla sağlaması gibi örnekler bu bağlamda daha fazla analiz edilmelidir.

Ritüel ve mitoloji ilişkisi üzerine alan çalışmaları teşvik edilmelidir: Modern toplumlarda yaşayan mitolojik kalıntıların, güncel ritüel uygulamalarla ilişkisi araştırılmalı ve özellikle Anadolu gibi çok katmanlı kültürel yapılara sahip coğrafyalarda alan araştırmaları yapılmalıdır. Tezde Eleusis Gizemleri örneğiyle gösterildiği gibi, ritüeller mitolojik anlatıların toplumsal yaşamda yeniden üretildiği pratiklerdir. Sosyolojik araştırmalarda ritüel-mit bağlantısı dikkate alınmalıdır (*bk.* Bölüm 2- 2.2. *Mitoloji ve Ritüel İlişkisi*).

Karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları artırılmalıdır: Ön Asya mitolojilerinin farklı kültürlerdeki karşılıkları ile benzerlikleri ve ayrışma noktaları incelenerek kültürel

etkileşim ve ortak anlatı kalıpları üzerine yeni sentezler oluşturulmalıdır. Tufan motifi hem Sümer hem Tevrat hem de Yunan mitlerinde görülmektedir. Bu benzerlikler kültürel etkileşimlerin ve ortak sembol sistemlerinin ortaya çıkarılması için önemli bir araştırma alanı sunmaktadır (*bk.* Bölüm 2- 2.6. *Mitolojik Arketiplerin Kültürlerarası Yolculuğu*).

Mitolojik bilinç geliştirilmelidir: Toplumların mitolojik anlatıları anlaması, kendi kültürel köklerine dair daha güçlü bir bilinç oluşturacaktır. Bu bağlamda, toplumsal belleğin güçlendirilmesi için halk anlatıları, yerel efsaneler ve ritüel pratiklerin belgelenmesi ve akademik çalışmalara dahil edilmesi önerilir.

KAYNAKLAR

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. Kabalcı Yayınevi.

Albayrak, A. (2017). Mitolojinin Dinî Hayattaki Yeri ve Önemi. *Uluslararası Dinî Araştırmalar Dergisi, 10*(54), 952–958.

Albera, D. (2021). Kutsal Mekânların Politikası ve Poetikası Arasında: Dinî Mekânların Değiştirilmesi Hakkında Bazı Yorumlar. *Anadolu'da İnanç Mekânlarında Dönüşümler* Uluslararası Konferansı Bildirileri, 10–11 Nisan 2021. ADO

Alderescal, I. (2013). *La religión de la antigua Mesopotamia*. https://dokumen.pub/la-religion-de-la-antigua-mesopotamia.html

Alexander, J. (2024). *The Divine Comedy: A work of medieval mythology* (Undergraduate Honors Thesis). University of Northern Colorado.

Alsan, Ş. (2005). *Türk mimari süsleme sanatlarında mitolojik kaynaklı hayvan figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Altınörs, A. (2003). *Dil felsefesine giriş*. İnkılap.

Altuncu, A. (2011). *Sümerlerin dinî tarihi.* [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Altuncu, A. (2014). Sümer mitolojisi bağlamında otorite tarafından şekillendirilen ibadet ve törenler. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*(1), 141-165.

Akbalık, E. (2024). Bir Varoluş Problemi Olarak Ölüm ve Ölüme Meydan Okuyan İki Kahraman: Gılgamış ve Deli Dumrul. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 68-80.

Akdeniz, D., & Çokbankir Şengül, N. (2023). *Mitoloji ve ortak bilinç: Homeros ve Vergilius'un Aeneas'ı. BELGÜ, Özel Sayı,* 295-304.

Akrep, M. Y. (2017). Sümer ekonomisinde tapınak faktörü. *Mavi Atlas*, 5(2), 458–473.

Aktulga, M. (2022). Zerdüştlükte Tanrı-Evren ilişkisi bağlamında meleklerin rolü. *Kilitbahir*, (20), 70-93.

Aksamaz, N. G. (2001). *Kuzey Kafkasya mitolojisi: Nartlardan beri*. Sorun Yayınları.

Aksan, G., & Elnabarawy, K. (2024). İnanç pratiklerinin dönüşümüne dair sosyolojik çıkarımlar: yoga deneyimi üzerine nitel bir araştırma. *İmgelem*, (15), 205-238.

Aktulga, M. (2022). Zerdüştlükte Tanrı-Evren ilişkisi bağlamında meleklerin rolü. *Kilitbahir*, (20), 70-93.

Akurgal, E. (2000). *Anadolu uygarlıkları*. TÜBİTAK Yayınları

Akyüz, Y., & Altıparmak, E. (2023). Antik Yunan mitolojisinde ateşin kökeni ve akıl ilişkisi. *Dört Öge, (23),* 75-95.

And, M. (2019). *Oyun ve Bügü: Türk kültüründe oyun kavramı* (5. bs.). YKY Yayınları.

Anonim. (2017). *Gılgamış Destanı* (S. Maden, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aras, H. (2011). *Dünya dinlerinde merkez sembolizmi* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ardzinba, V. (2010). *Eskiçağ Anadolu ayinleri ve mitleri* (O. Uravelli, Çev.). Kafdav Yayınları.

Aristotle. (2009). *Nicomachean ethics* (W. D. Ross & L. Brown, Trans.). Oxford University Press.

Arlı, Y. (2017). *An assessment on the factors that effect the establishment of cities and urbanism in ancient history*. II. Uluslararası Iğdır Sempozyumu Bildiriler Kitabı (ss. 150-159). Iğdır Üniversitesi.

Armstrong, K. (1998). *Tanrının tarihi: İbrahim'den günümüze 4000 yıllık Tanrı arayışı* (O. Özel ve diğerleri, Çev.). Ayraç Yayınevi.

Armstrong, K. (2005). *Mitlerin kısa tarihi* (D. Şendil, Çev.). Merkez Yayınları.

Aslıtürk, G. E., & Aydın, C. (2017). Mitoloji ve dinler tarihi çerçevesinde yaratılış: Sistine Şapeli tavan freskolarına yönelik düşünceler. *İdil Dergisi, 6*(30), 715-734.

Assmann, J. (2001). *The search for God in ancient Egypt (D*. Lorton, Trans.). Cornell University Press.

Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.

Assmann, J. (2014a). *Death and salvation in ancient Egypt*. Cornell University Press.

Assmann, J. (2014b). *From Akhenaten to Moses: Ancient Egypt and religious change*. The American University in Cairo Press.

Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (A. Tekin, Çev.) (2. basım). Ayrıntı Yayınları.

Aydar, H., & Ulutaş, İ. (2010). Dilin kökeni: Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplara göre dil olgusu. *Turkish Studies, 5*(4), 680–696.

Aytekin, C. A. (2019). Doğu ve Batı sanatında tarihselliğin ve bakışın toplumsal sürecinin bir bileşkesi; ejderha simgesi ve doğa (ana) ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(68), 537-542.

Bachvarova, M. R. (2016). *The destroyed city in ancient "world history": From Agade to Troy*. In J. J. Collins (*ed.*), *The fall of cities in the Mediterranean: Commemoration in literature, folk-song, and liturgy* (pp. 34–57). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139424387.005

Bahrani, Z. (2009). The Babylonian visual image. In G. Leick (*ed.*), *The Babylonian world* (pp. 275–291). Routledge.

Bard, K. A. (2015). *An ıntroduction to the archaeology of ancient Egypt*. Wiley-Blackwell.

Baş, N., & Arıkan, Y. (2023). Hitit inanç dünyasının temel yönleri ile toplumsal yaşamdaki yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 22*(4), 1296-1308.

Başkan, Ö. (1968). İnsan dilinin doğuşu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 16*, 143–156.

Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*. Ötüken Neşriyat AŞ.

Bayat, F. (2010). *Mitolojiye giriş*. Ötüken Yayınları.

Bayram, S. (2019). Eski Mezopotamya'da kutsal evlilik metinleri ve "kutsal/kült/mabet fahişe (Si)" ibâresi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6*(2), 546-575.

Bedrettin, C. (2010). *Mitoloji ve ikonografi*. De Ki Basım Yayım.

Berberović, N. (2015). Ritual, myth and tragedy: Origins of theatre in Dionysian rites. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies, 8*(1), 31–46.

Berens, E. M., & Spence, L. (2020). *The ancient mythology: Egyptian, Assyrian, Babylonian, Greek and Roman myths.* OK Publishing.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books.

Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma* (18. baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Berkli, Y., & Gültepe, G. (2016). Sanat, metafor ve dönüşüm. *Sanat Dergisi, (30),* 44–51.

Berkli, Y., & Gültepe, G. (2020). Eski Türk inançlarında tabiat kültü: Erzurum Kazancı örneği. *Journal of Turkish Researches Institute, 67*, 443–454.

Bickel, S. (2024). Kings as gods in the New Kingdom. *ORIENT*, 59, 37–57.

Bilican, R. (2019). Hindu inançlarında dansın yeri: "Dansın kralı Śiva". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, (8),* 57-68.

Black, J., & Green, A. (1992). *Gods, demons and symbols of ancient Mesopotamia: An illustrated dictionary*. British Museum Press.

Boardman, J. (1974). *Athenian black figure vases: A handbook*. Thames & Hudson.

Boardman, J. (1985). *Greek sculpture: The classical period*. Thames & Hudson.

Boardman, J. (2002). *Kırmızı figürlü Atina vazoları: Arkaik dönem* (G. Ergin, Çev.). Homer Kitabevi.

Boran, B. (1992). *Sosyoloji yazıları*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Bordreuil, P., Briquel-Chatonnet, F., & Michel, C. (2015). *Tarihin başlangıçları: Eski yakındoğu kültür ve uygarlıkları* (L. Başaran, Çev.). Alfa Yayınları.

Bottéro, J. (1998). *La plus vieille religion: en Mésopotamie.* Gallimard.

Bottéro, J. (2001). *Religion in ancient Mesopotamia* (T. L. Fagan, Trans.). University of Chicago Press.

Bottéro, J., & Kramer, S. N. (2017). *Mezopotamya mitolojisi* (A. Tümertekin, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bölükmeşe, E., & Öner Gündüz, B. (2020). Kurtlarla Koşan Kadınlar'da toplumsal cinsiyetlendirme: 'Mavi Sakal Masalı' örneği. *Edebiyatta Kadın ve Mit, 1*(1), 248–264.

Bratton, F. G. (1995). *Yakın Doğu mitolojisi* (N. Muallimoğlu, Çev.). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Bremmer, J. N. (2004). Attis: A Greek god in Anatolian Pessinous and Catullan Rome. Mnemosyne, *A Journal of Classical Studies, 56*(4), 534–573.

Britannica. (2024). Ouroboros. *Britannica ansiklopedisi.* https://www.britannica.com/topic/Ouroboros

Bryce, T. (2005). *The kingdom of the Hittites* (New ed.). Oxford University Press.

Burkert, W. (1985). *Greek religion: Archaic and classical*. Harvard University Press.

Burkert, W. (1998). *The orientalizing revolution: Near Eastern influence on Greek culture in the early archaic age* (M. E. Pinder & W. Burkert, Trans.). Harvard University Press.

Burkert, W. (2004). *Babylon, Memphis, Persepolis: Eastern contexts of Greek culture.* Harvard University Press.

Burstein, S. M. (1978). *The babyloniaca of Berossus* (Vol. 1). Malibu: Undena Publications.

Cabrera, R. (2018). The Three Faces of Inanna: An Approach to her Polysemic Figure in her Descent to the Netherworld. *Journal of Northwest Semitic Languages*, *44*(2), 41–79.

Campbell, J. (1964). *The masks of God: Occidental mythology*. Penguin Compass.

Campbell, J. (1992). *Batı mitolojisi* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Yayınları.

Campbell, J. (1994). *Yaratıcı mitoloji: Tanrının maskeleri* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Yayınları.

Campbell, J. (1995a). *Batı mitolojisi* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Yayınları.

Campbell, J. (1995b). *İlkel mitoloji: Tanrının maskeleri* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Yayınları.

Campbell, J. (1999). *Kahramanın sonsuz yolculuğu.* Kabalcı Yayınları.

Campbell, J., & Moyers, B. (1991). *The power of myth.* Anchor.

Campbell, J., & Moyers, B. D. (2007). *Mitolojinin gücü: Kutsal kitaplardan Hollywood filmlerine mitoloji ve hikâyeler* (Z. Y. Yaman, Çev.). MediaCat Kitapları.

Campoli, A. (2020). Art, myth, and memory: An investigation into the relationship between ancient myths, collective and cultural memory and the visual arts. *Visual Review*, 7(2), 199–206. https://doi.org/10.37467/gka-revvisual.v7.2647

Can, Ş. (1994). *Klasik Yunan mitolojisi*. Ötüken Neşriyat.

Cartwright, M. (2023). İzanami ve İzanagi. *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*. https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-11626/izanami-ve-izanagi/

Castleden, R. (2011). *Truva savaşı*. Doruk Yayımcılık.

C. W. (2008). *Tanrıların vatanı Anadolu* (E. N. Erendur, Çev.). Remzi Kitabevi. (Orijinal eser yayımlanma tarihi 1955).

Ching, F. D. K., Jarzombek, M. M., & Prakash, V. (2017). *A global history of architecture*. John Wiley & Sons.

Cooper, J. S. (1983). Reconstruction of the Eanatum text. In *The curse of Agade*. Johns Hopkins University Press.

Cory, I. P. (1876). *Cory's ancient fragments of the Phoenician, Carthaginian, Babylonian, Egyptian and other authors* (E. R. Hodges, *ed.*). Reeves & Turner.

Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (6. bs.). Sakarya Yayıncılık.

Coward, R., & Ellis, J. (1985). *Language and Materialism: Developments in Semiology and the theory of the subject*. Routledge.

Crawford, H. (2004). *Sumer and the Sumerians* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Crawford, H. (2010). *Sümer ve Sümerler* (N. Uzan, Çev.). Arkadaş Yayınevi.

Curtis, J. (2013). *Ancient Persia and the West: Xenophon's Cyrus the Great*. I.B. Tauris.

Çakır, İ. H. (2011). *Arkaik dönem Yunan seramiklerinin incelenmesi ve günümüz yorumlamaları*. [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çakmak, T. A., & Yıldırım, A. (2021). Geçmişten günümüze kehanet. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *25*(Özel Sayı), 254-270.

Çatal, S. (2021). *Cehennemin yer altı ile şeytanın yer altı tanrıları ile özdeşleştirilme durumuna başlıca mitolojiler üzerinden bakış*. Akademik Açı, 1(2), 147–160.

Çelik, A. (2021). Ateşin mitolojik kökeni: Türk ve Yunan mitolojilerindeki tasarımların karşılaştırılması. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 304–318. https://doi.org/10.33692/avrasyad.950842

Çelik, G. (2023). *Çukurova Yöresi geçiş dönemlerinde mitolojik unsurlar*. [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çetin, C. (2006). Antik Çağ'da Hieros Gamos Ritüeli. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (76), 99–113.

Çınar, G. (2006). *Heykel ve mitoloji*. [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çoban, B., & Özarslan, Z. (Eds.). (2003). *Söylem ve ideoloji: Mitoloji-din-ideoloji*. Su Yayınları.Çorbacı, H. (2024). Avrupa Gotik resim sanatında Rönesans'a doğru sanat ve mekânsal anlatının önemi. *Geographies, Planning & Tourism Studios*, *4*(2), 122–140. https://doi.org/10.5505/gpts.2024.54254

Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve ikonografi*. De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Dalley, S. (2000). *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and others*. Oxford University Press.

D'Andrade, R. (2002). Cultural Darwinism and language. *American Anthropologist*, *104*(1), 223–232.

Daniels, M. (2014). *Bir nefeste dünya mitolojisi* (P. Üstel, Çev.). Maya Kitap.

Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel, Tapınak*. Ayışığı Kitapları.

Demiralp, D. (2011). Toplumsal değerlerin sanatsal oluşumlar üzerindeki etkisine İlkçağ'dan bir örnek: Eski Yunan tasvir sanatı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(1), 80-91.

Dilaçar, A. (1968). *Dil, diller ve dilcilik*. T.T.K. Basımevi.

Dilek, Y. (2019). *Eski Mezopotamya dinî ritüelleri ve kullanılan objeler*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Dilek, Y., & Bahar, H. (2019). Eski Mezopotamya dininde ve ritüellerinde nesnelerin kutsallığı ve önemi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, *6*(3), 1340-1372.

Duman, H. (2019). Türk mitolojisinde ejderha ve özellikleri. *International Journal of Humanities and Education (IJHE), 5*(11), 482–493.

Dinç, M. H. (2024). Zerdüştlük inancı ile Hint dinlerindeki ateşe tapınma ve kurban ritüelleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 11*(1), 18-42.

Dindi, E. (2019). Tûr-i Sinâ kıssasını İsrailoğullarının teşbihî ve tecsîmî Tanrı tasavvuru zemininde okumak. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 107–148. https://doi.org/10.30561/sinopusd.650581

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2004). Kur'an-ı Kerim meali. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Dönmez, S. (2024). Eski Mezopotamya toplumlarında korku ve güç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies, 12(53),* 213-226.

Duchesne-Guillemin, M. (1981). Music in ancient Mesopotamia and Egypt. *World Archaeology*, 12(3), 287–297.

Dumézil, G. (2012). *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa halklarının destanlarında üç işlev ideolojisi (Çev.* A. Berktay). Yapı Kredi Yayınları.

Durhan, G. (2021). Mantık ve sanat ilişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31*(2), 757–764. https://doi.org/10.18069/firatsbed.825079

Durkheim, E. (1984). *The division of labour in society* (W. D. Halls, Trans.). Palgrave Macmillan.

Eco, U. (*ed.*). (2018). *Antik Yakındoğu* (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Yayınları.

Eliade, M. (1959). *Cosmos and history*. Harper & Brothers.

Eliade, M. (1959). *The sacred and the profane: The nature of religion* (Vol. 81). Houghton Mifflin Harcourt.

Eliade, M. (1963). *Myth and reality*. Harper & Row.

Eliade, M. (1974). *Gods, Goddesses, and Myths of creation: A Thematic source book of the history of religions*. Harper & Row.

Eliade, M. (1984). *The quest: History and meaning in religion*. University of Chicago Press.

Eliade, M. (1985). *Symbolism, the sacred and the arts.* Crossroad.

Eliade, M. (1990). *Dinin anlamı ve sosyal fonksiyonu* (M. Aydın, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Gece Yayınları.

Eliade, M. (1992). *İmgeler ve simgeler* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Gece Yayınları.

Eliade, M. (1994). *Ebedi dönüş mitosu.* İmge Kitabevi.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri* (S. Rifat, Çev., 2. Baskı). Om Yayınları.

Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: Taş devrinden Eleusis gizemlerine* (C. Candan, Çev., 1. cilt). Kabalcı Yayınları.

Eliade, M. (2005). *Dinler tarihi: İnançlar ve ibadetlerin morfolojisi.* Serhat Kitabevi.

Eliade, M. (2017). *Mitler, rüyalar ve gizemler*. Çev: Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları.

Eliade, M., Kitagawa, J. M., & Long, C. H. (1969). *Myths and symbols: Studies in Honor of Mircea Eliade.*

Ellwood, R. (1999). *The politics of myth: A study of C. G. Jung, Mircea Eliade, and Joseph Campbell.* Suny Press.

Enwall, J. (1994). *A myth become reality: History and Development of the Miao written language.* [Doktora tezi, Stockholm University].

Ercan, C. A. (2014). Germen mitolojisinde yaratılış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(1), 121–132.

Erdem, H. (2020). Mircea Eliade'de kutsal kavramı analizi ve bir metalaşma unsuru olarak Mevlid Kandili örneği. *Turkish Studies - Educational Sciences*, *15*(3), 1799–1828. https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.40169

Erginer, G. (1997). *Kurban: Kurbanın kökenleri ve Anadolu'da kanlı kurban ritüelleri*. Yapı Kredi Yayınları.

Erhat, A. (2007). *Mitoloji sözlüğü.* Remzi Kitabevi.

Erkol, A. (2010). Cennetin Dili ya da Dinin Anlaşılmasında Dilin Kutsanması. *Şarkiyat*, *4*(2010), 4–16.

Etgü, Y. T., & Pekşen, O. (2023). Sumerlilerde din anlayışı ve tanrı algısı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 22*(2), 511–525. https://doi.org/10.21547/jss.1237944

Etöz, Z. (2011). Mitos ve iktidar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(3), 157–176.

Estin, C., & Laporte, H. (2002). *Yunan ve Roma mitolojisi* (M. Eren, Çev.). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Eyuboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu inançları: Anadolu mitolojisi – İnanç-söylence bağlantısı*. Geçit Kitabevi.

Faeza, A.-T., & Zahra, A. Z. (2024). Animal motifs and mythical myth: The myth association to the identity of the ancient people. *Art and Design Review, 12*, 165–190. https://doi.org/10.4236/adr.2024.122012

Ferrari, G. (2003). Myth and genre on Athenian vases. *Classical Antiquity, 22*(1), 37–54. https://doi.org/10.1525/ca.2003.22.1.37

Finkelberg, M. (2006). *The City Dionysia and the social space of Attic tragedy*. In *Greek Drama III: Essays in Honour of Kevin Lee* (pp. 17–26). Oxford University Press.

Finley, M. I. (2002). *The world of Odysseus*. New York Review of Books.

Frankfort, H. (1948). *Ancient Egyptian religion: An interpretation*. Columbia University Press.

Frankfort, H. (1961). *Ancient Egyptian religion: An interpretation*. Harper & Row.

Frankfort, H. (1970). *The art and architecture of the ancient Orient*. Penguin Books.

Frankfort, H. (1978). *Kingship and the Gods*. The University of Chicago Press.

Frobenius, L. (1928). *Paideuma: Umrisse einer kulturund seelenlehre*. Frankfurter Societäts-Druckerei.

Frazer, J. G. (2020). *Altın dal: Dinin ve folklorun kökleri* (M. H. Doğan, Çev.). YKY.

Fry, S. (2019). *Mitos: Yunan mitleri 1* (Çev. A. Llisterri, J. Sotes). Alfa Yayınları.

Galpin, F. W. (1937). *The music of the Sumerians: And their immediate successors, the Babylonians and Assyrians*. Cambridge University Press.

Garstad, B. (2024). The implications of Hephaestus's role as the inventor of metallurgy in the *Chronographia* of John Malalas. *Harvard Theological Review, 117*(3), 506–531. https://doi.org/10.1017/S0017816024000208

Gezgin, İ. (2020). *Homo narrans: İnsan niçin anlatır? Mit, masal ve hikayenin arkeolojisi.* Redingot.

George, A. (1999). *Babylonian topographical texts*. Peeters.

George, A. (2000). *The epic of Gilgamesh: A new translation*. Penguin Classics.

George, A. (2003). *The Epic of Gilgamesh: The Babylonian epic poem and other texts in Akkadian and Sumerian*. London: Penguin Books.

Gezgin, İ. (2020). *Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır?* Redingot Kitap.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. H. Özel & C. Güzel). Ayraç.

Gombrich, E. H. (1997). *Sanatın öyküsü* (E. Onur, Çev.) (5. bas.). Remzi Kitabevi.

Gökçek, L. G. (2022). Mitoloji. In L. G. Gökçek, E. Yıldırım, & O. Pekşen (Eds.), *Eski Mezopotamya'nın kültür tarihi* (ss. 227–252). Değişim Yayınları.

Göktürk, I. (2016). *Kültür sosyolojisi*. Doğu Kitabevi.

Güvenç, B. (1993). *Antropoloji (İnsanbilim)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Güvenç, B. (2016). *İnsan ve kültür*. Boyut Yayınları.

Grant, M. (1962). *Myths of the Greeks and Romans*. The World Publishing Company.

Graves, R. (2010). *Yunan mitleri: Tanrılar, kahramanlar, söylenceler* (U. Akpur, Çev.). Say Yayınları.

Gül, S., & Meral, K. (2024). İnanna'dan Venüs'e, bir Mezopotamya tanrıçasının değişimi. *Current Perspectives in Social Sciences*, *28*(2), 219-232.

Gürler, B. (2002). Tanrıça Athena ve ikonografisi. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, *12*, 94–100.

Hafız, M. (2012). Kutsal bir sanat eserine yönelik iki tür fenomenolojik yaklaşım tarzı: Van Der Leeuw ve Eliade. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology, (21),* 133-154.

Hamed, M. A. E. (2022). Ancient Egyptian kings under Divine Protection; Reflection in Art. *Journal of Tourism, Hotels and Heritage*, *4*(2), 1–21.

Hamilton, E. (1998). *Mythology.* (S. Savage, İllüstrasyon).

Hart, G. (2005). *The Routledge dictionary of Egyptian gods and goddesses* (2nd ed.). Routledge.

Harva, U. (2014). *Altay panteonu: Mitler, ritüeller, inançlar, tanrılar* (Ö. Suveren, Çev.). Doğu Kütüphanesi.

Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş: Babil yaratılış destanı* (Çev. İ. Birkan). Ayraç Yayınları.

Herodot. (1973). *Herodot tarihi (M*. Ökmen, Çev.). Remzi Kitabevi.

Herodotos. (2006). *Tarih* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Herrero de Jáuregui, M. (2010). *Orphism and Christianity in Late Antiquity*. Walter de Gruyter.

Homer. (2003). Homeric Hymn to Demeter (H. Foley, Trans. & *ed.*). Princeton University Press.

Hooke, S. H. (1993). *Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan mitosları* (A. Şenel, Çev.). İmge Kitabevi.

Hornung, E. (2004). *Ana hatlarıyla Mısır tarihi* (Z. A. Yılmazer, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

İndirkaş, Z. (2012). Dionysos tanrının maskesi ya da maskenin tanrısı. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, (5), 61–70.

Jastrow, M., Jr. (1915). *The civilization of Babylonia and Assyria: Its remains, language, history, religion, commerce, law, art, and literature*. J. B. Lippincott Company.

Johansson, S. (2005). *Origins of language: Constraints on hypothesis*. John Benjamins.

Jung, C. G. (1981). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans., 2nd ed.). Princeton University Press.

Kaleli, L. (1996). *Mitolojide inanç ve peygamberler.* Can Yayınları.

Kaplan, M. A., & Koç, A. (2023). Sanatta Narkissos öyküsünün temsili ve Salvador Dali'de Narkissos metamorfozu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*(3), 1241-1250.

Karakaş, R. (2020). Kutsal mekânlarda tezahür eden geçiş dönemi ritüelleri (Dicle bölümü örneği). *Ritüel ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği I.* (Edt. Bülent Akın). Paradigma Akademi, 13-39.

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. https://www.mnt/data/turksoylencesozlugu.pdf

Karaman, K. (2010). *Ritüellerin toplumsal etkileri*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 227-236.

Katz, D. (1995). *Inanna's descent and undressing the dead as a divine law*. *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, *85*, 221-233.

Kaya, K. (1997). *Hint mitolojisi sözlüğü*. İmge Kitabevi.

Kaya, M. (2015). *Mitolojiden efsaneye: Türk mitolojisinin Türkiye'deki efsanelerde izleri* (3. bs.). Bağlam Yayıncılık.

Kerimoğlu, C. (2016). Dilin kökeni arayışları I: Dilin kökeniyle ilgili akademik tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, *10*(18), 47–84.

Kılıç, Y., & Başol, S. (2014). Hitit büyülerinde sayı ve renk sembolizmi. *Turkish Studies (Elektronik).*

Kılıç, Y., & Eser, E. (2017). Eskiçağ toplumlarının mitolojisinde ölümsüzlük arayışı (Ölümsüzlük sembolü olarak bazı bitki, su ve hayvanlar). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 4*(13), 122–134.

Kıymet, K. (2014). Hitit mitolojisinde tanrıların yer altına inişi. *Folklor/Edebiyat*, *20*(77), 21-34.

Kilmer, A. D. (1971). The discovery of an ancient Mesopotamian theory of music. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 115(2), 131-149.

Kim, H., Hamilton, M. J., Jung, W. S., & Youn, H. (2024). Deeply nested structure of mythological traditions worldwide. *arXiv preprint arXiv:2408.07300*.

Kirk, G. S. (1973). *Myth: Its meaning and functions in ancient and other cultures*. University of California Press.

Kitabı Mukaddes. (1981). *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)* (2. bs.). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kramer, S. N. (1961). *Sumerian mythology: A study of spiritual and literary achievement in the third millennium BC*. Harper Torchbooks.

Kramer, S. N. (1963). *The Sumerians: Their history, culture, and character*. University of Chicago Press.

Kramer, S. N., & Maier, J. (1989). *Myths of Enki, the crafty god*. Oxford University Press.

Kramer, S. N. (1998). *Tarih Sümer'de başlar: Yazılı tarihteki otuzdokuz ilk* (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Kramer, S. N. (1999). *Sümer mitolojisi* (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınları.

Kramer, S. N., & Maier, J. R. (2000). *Sümerlerin kurnaz tanrısı Enki.* Kabalcı Yayınları.

Kuhrt, A. (1995). *The ancient Near East: c*. 3000–330 BC. Routledge.

Kuhrt, A. (2010). *Eski Çağda Yakındoğu Cilt I: M.Ö. 3000–330* (D. Şendil, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Konstantinou, A. (2024). The anthropomorphism of Hestia: Reconsidering the early Greek sources. *The Journal of Hellenic Studies*, 144, 247–260.

Köroğlu, K. (2006). *Eski Mezopotamya tarihi*. İletişim Yayınları

Kurtuluş, C. (2002). *Rönesans dönemi mitolojik konulu resimlerde figür.* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Kurhan, M. (1994). Eski Mısır kraliyet tanrısı Ptah. *Belleten, 58*(222*)*, 265-278.

Kutsal Kitap. (n.d.). Yaratılış 28:10-22. *Kutsal Kitap Derneği.* https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar.28%3A10-22

Küçük, M., & Girgin, V. (2022). Toplumsal yapılar üzerine eleştirel realist bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi, (42),* 1416–1435.

Külahlı, N. (2023). Eğitimde Artemis Ephesia Kültü: Kız Çocuklarının Geçiş Ayinleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi, 9*(4), 746-770.

Küçük, M. A. (2017). Mitolojiden ikonografiye Türkiye'nin turistik dinî mekânları: Mağaralar. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 2*, 16-57.

Kuşçu, M. (2010). Tarih biliminde coğrafyanın yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *50*(2), 123–137, s. 125.

Lang, A. (1911). Mythology. In H. Chisholm (*ed.*), *Encyclopædia Britannica* (11th ed., Vol. 19, pp. xx–xx). Cambridge: Cambridge University Press.

Latacz, J. (2004). *Troy and Homer: Towards a solution of an old mystery* (K. Windle & R. Ireland, Trans.). Oxford University Press.

Leeming, D. (2017). *A'dan Z'ye dünya mitolojisi*. Say Yayınları.

Lehner, M. (1997). *The complete pyramids: Solving the ancient mysteries*. Thames & Hudson.

Leick, G. (2002). *Mesopotamia: The invention of the city*. Penguin UK.

Leick, G. (2003). *Mesopotamia: The invention of the city*. Penguin Books.

León-Portilla, M. (1963). *Aztec thought and culture: A study of the ancient Nahuatl mind* (J. E. Davis, Trans.). University of Oklahoma Press.

Lévi-Strauss, C. (1975). Mitlerin yapısı (F. Akerson, Çev.). *Felsefe Arşivi*, *(19),* 153–180.

Lévi-Strauss, C. (1994). *Yaban düşünce* (T. Yücel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam* (G. Y. Demir, Çev.). İthaki Yayınları.

Lincoln, B. (1999). *Theorizing myth: Narrative, ideology, and scholarship*. University of Chicago Press.

Liverani, M. (2013). *The ancient Near East: History, society and economy*. Routledge.

Livraga, J. A. (2016). *Antik Yunanistan'da gizemler tiyatrosu: Tragedya* (E. Kınay, Çev.). Yeni Yüksektepe Kültür Derneği Yayınları.

Littleton, C. S. (1966). *The new comparative mythology: An anthropological assessment of the theories of Georges Dumézil*. University of California Press.

Livius, T. (1854). Ab urbe condita, libri I-X. In aedibus B.G. Teubneri.

López-ruiz, C. (2012). *Tanrılar doğduklarında: Yunan kozmogonileri ve Yakındoğu* (H. Koyukan, Çev.). İthaki Yayınları.

Mackenzie, D. A. (1996). *Çin ve Japon mitolojisi* (K. Akten, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.

Mackenzie, D. A. (2011). *Babil ve Asur mitleri: Marduk efsanesi, Gılgamış destanı ve büyük tufan miti* (A. Atalay, Çev.). İlya Yayınevi.

Malinowski, B. (2011). *Myth in primitive psychology.* Read Books Ltd.

Martinez, S. R., Dueñas, A., & Ordoñes, X. (2021). Effects of brief daily Kundalini yoga meditation on self-esteem, mood and emotional self-efficacy: A randomized comparison study. *International Journal of Transpersonal Studies, 40*(2), 8.

Marx, K. (1973). *Grundrisse* (Çev. D. McLellan). London: Penguin Books.

Marx, K., & Engels, F. (1992). *Alman ideolojisi* (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.

Martino, M. (2022). *Mythology in art history: Course curriculum* [Yüksek lisans tezi, Lindenwood University]. https://digitalcommons.lindenwood.edu/theses/132

Mercer, S. A. B. (1952). The pyramid texts (Utterance 577). Longmans

Moghaddam, S. S., & Abai, A. (2016). Analytical study of the status of myth in the creation of literary and artistic works. *Advances in Language and Literary Studies*, *7*(1), 208–213.

Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent.* Ayrıntı Yayınları.

Murphy, L. (2017). *Horses, ships, and earthquakes: The Trojan War in myth and art*. *Iris: Journal of the Classical Association of Victoria*, *30*, 17–35.

Mylonas, G. E. (1947). Eleusis and the Eleusinian mysteries. *The Classical Journal*, *43*(3), 131-146.

Nalbantoğlu, F. (2017). Yüzüklerin Efendisi'ndeki karakterlerin arketipsel nitelikleri ve kostüm tasarımına etkisi. *Art-e Sanat Dergisi*, *10*(20), 504-517.

Napoli, D. J. (2011). *Treasury of Greek mythology: Classic stories of Gods, Goddesses, heroes & monsters*. National Geographic Books.

Neils, J. (2005). *The Parthenon: From antiquity to the present*. Cambridge University Press.

Nutku, Ö. (2011). *Dünya tiyatrosu tarihi I: Başlangıcından 19. yüzyıla kadar* (3. basım). Mitos Boyut Yayınları.

Oates, J. (1991). *Babylon*. Thames & Hudson.

Olgunlu, A. C. (2014). *Mitos'tan Logos'a: Mitlerin çözümlemesi*. Hükümdar Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1991). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Bilim Yayınları.

Öksüz, F. (2024). Şaman mitolojisinde eril ve dişil semboller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *(41)*, 538-552.

Öney, G. (1969). Anadolu Selçuk sanatında ejder figürleri. *Belleten*, *33*(130), 171-192.

Özer, R. T. B. (2018). *Truva efsanesindeki mitolojik figürlerin seramik hayvan formları ile gerçeküstü anlatımı*. [Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Özer, R. T. B., & Canduran, K. (2022). Gerçeküstücü çağdaş seramik formlarda mitolojik bir öğe: Minotaur. *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication, 12*(2).

Özçalık, M. (2017). Lotus çiçeğinin farklı kültürlerdeki önemi ve peyzaj tasarımında kullanımının irdelenmesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, (10),* 22-28.

Özdemir, D. (2022). Yunan mitolojisinde Pan tanrısı ve resim sanatına yansıması. *İdil, 97*, 1300–1310.

Özhancı, E. (2022). Mitolojik-kültürel ve sanatsal bağlamda toplumsal belleğin inşası. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS), 11*(2), 512-526.

Özgen, M. K. (2020). Gılgamış destanında ve mistisizimde içsel yolculuk. *KARE-Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi, 9*, 1–33.

Özkalp, E. (2018). Sosyolojiye giriş ve yöntemi. İçinde A. Ç. Kırel & Z. S. Taşdemir (Eds.), *Davranış Bilimleri I* (ss. 3–30). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özkan, S. (2018). Viking mitolojisinin temelleri ve tarihsel kaynakları. *Orta çağ Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 67–76.

Özmen, S. S. (2016). Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü. *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(7), 381–397.

Pachoumi, E. (2015). The religious and philosophical assimilations of Helios in the Greek magical papyri. *Greek, Roman, and Byzantine studies, 55*(4), 391–413.

Pekşen, O. (2017). *Eski Mezopotamya'da din-siyaset ilişkisi (Sumer-Akad-Babil)* [Doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Pekşen, O. (2020). Eskiçağ Ön Asya Tarihinde Gutiler. *Turkish Studies-Historical Analysis, 15*(1), 245-259.

Pinch, G. (2004). *Egyptian Myth: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

Plato. (2007). The republic (D. Lee, Trans., 2nd ed.). Penguin Books.

Raglan, L. (2004). Mit ve ritüel (E. Ölçer, Çev.). *Millî Folklor, 16*(61), 187–194.

Reade, J. (2000). Mesopotamian architecture and its symbolism. *World Archaeology, 32*(2), 185-203.

Rezania, P. (2011). Symbol of lotus in the ancient world. *Life Science Journal-Acta Zhengzhou University Overseas Edition, 8*(3), 309-312.

Reyhan, E. (2003). Hitit büyü ritüellerinin uygulama şekilleri üzerine bir inceleme. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri, 6*(2), 111-142.

Reyhan, E. (2009). The missing God Telipinu myth: A chapter from the ancient Anatolian mythology. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 28*(45), 85–106. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000420

Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: Büyük destan ve söylenceler antolojisi* (K. Akten ve diğerleri, Çev.). İmge Kitabevi.

Rykwert, J. (1988). *The idea of a town: The anthropology of urban form in Rome, Italy and the ancient world.* Mit Press.

Sallaberger, W. (2009). The palace and the temple in Babylonia. In *The Babylonian World* (pp. 265-275). Routledge.

Sandars, N. K. (1973). *Gılgamış Destanı* (S. Kutlu & T. Duralı, Çev.). Hürriyet Yayınları.

Santarcangeli, P. (2000). *Il libro dei labirinti*: *Storia di un mito e di un simbolo.* Sperling & Kupfer.

Saraswati, S. S., & Nikolić, N. (1984). *Kundalini tantra.* Bihar School of Yoga.

Sevindik, A. (2023). "Kral Oidipus": Mit ve tragedy ilişkisinde bir inceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11*(35), 608-636.

Sina, A. (2004). Eleusis'de Demeter kültü ve kadın ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *44*(1), 37-52.

Sivri, M., & Akbaba, C. (2018). Dünya mitlerinde yılan. *Folklor/Edebiyat*, *24*(96), 53–64. https://doi.org/10.22559/folklor.363

Smith, M. E. (2007). Form and meaning in the earliest cities: A new approach to ancient urban planning. *Journal of Planning History, 6*(1), 3-47.

Somuncuoğlu, S. Ö., & Çıvgın, A. G. (2024). Tragedyanın kökeni: Tarihsel ve bağlamsal bir değerlendirme. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, *11*(1), 139-156.

Stanner, W. (1956). The dreaming. In Hungerford, T. (*ed.*). *Australian signpost, an anthology.* FEW Cheshire.

Subaşı, E. E. (2019). *Antik Yunan mitolojik unsurlarının kültürel bağlamda reklamcılık alanına yansıması.* [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Swanton, J. R. (1909). *Tlingit myths and texts (Bureau of American Ethnology Bulletin 39).* Smithsonian Institution.

Şafak, F. A. (2022). Eski Mısır'da Nil Nehri ve Tanrı Hapi. *Amisos*, *7*(12), 22-47.

Şahin, C. (2025). Lâle Müldür Şiirinin Mitolojik Kaynakları. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 7(17), 208–236. https://doi.org/10.47994/usbad.1643882

Şahin, F. S. (2012). *Antik sikkeler üzerinde görülen yunus betimleri üzerine bazı gözlemler*. *Akademik Araştırmalar Dergisi, 13*, 137–154.

Şen, V. I. (2017). Isis ve Horus'tan Meryem ve çocuk'a. *Journal of Awareness (JoA), 2*(Special), 463-470.

Şenbaş, H. (2019). *Psiko-sosyo-teolojik yaklaşımlar çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberliğin teorik temelleri ve pratik yansımaları.* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Tecimer, Ö. (2006). *Sinema: Modern mitoloji*. Plan B.

Teeter, E. (2011). *Religion and Ritual in Ancient Egypt.* Cambridge University Press.

Tekin, M. (2017). Dünya tarihi'nde ilk şehir ve şehir devletinin ortaya çikişi ve gelişimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12*(2), 17-30.

The Importance of Symbols and Iconology in Aztec, Inca, and Mayan Mythology. (2025, Haziran). *Medium*.

Toluyağ, D. (2020). Geçmişten günümüze heykel sanatında mitolojik imgeler. *İdil Sanat ve Dil Dergisi, 9*(66), 267-282.

Topaloğlu, Y., & Kılıç, M. (2021). Doğu Anadolu Demir Çağı'nda ölüm ve ahiret inancı. (Edt. Gökçek, Yıldırım ve Pekşen), *Anadolu'nun Eski Çağlarında inanç olgusu ve yönetim anlayışı* (ss. 511–538). Değişim Yayınları.

Topaloğlu, Y. & Kılıç, M. (2024). An analysis of the Gods and heroes in ancient Mesopotamian Art. *Art and Interpretation*, 44, 41-49.

Tosun, O. (2021). Sandro Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" tablosu ve Joel-Peter Witkin'in "Yerin ve Göğün Tanrıları" fotoğrafının göstergebilimsel karşılaştırması. *Kurgu, 29*(1), 21-36.

Tökel, D. A. (2001). Sanat ve edebiyatın kaynağı olarak mitler. *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 16*, 60-81.

Tuna, C. (2000). *Mağaradan kente: Anadolu'nun eski yerleşim yerleri (Vol. 1)*. İletişim.

Tuncel, S. (2009). *Eskiçağ tarihi: Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve İran*. Pegem Akademi.

Tuncer, A., & Kahraman, D. (2024). Fantastik anlatıların 12.-13. yy Türk seramik sanatına etkisi. *The Journal of Social Sciences, 56*(56), 427-437.

Umut, T. N. (2018). *Antik Yunan'da Tekhnê ile Ahlâki Alan Arasındaki İlişki Üzerine. Beytulhikme: An International Journal of Philosophy, 8*(1), 191-213.

Uygur, H. K. (2020). "Kutsal Mekân Bağlamında Gündelik Hayatın İzinde Mekânın Dönüşümü: Mardin Süryani Kilise ve Manastırları." *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 3*(4), 130-146).

Ünal, A. (2016). *Hititlerde ve eski Anadolu toplumlarında din, devlet, halk ve eğlence: Müzik, dans, spor, akrobasi, sirk ve gladyatör oyunları*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Van De Mieroop, M. (1997). *The ancient Mesopotamian city*. Oxford University Press.

Van De Mieroop, M. (2007). *A History of the Ancient Near East, ca. 3000–323 BC* (2nd ed.). Blackwell Publishing.

Van De Mieroop, M. (2016). *A history of the ancient Near East ca. 3000–323 BC* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.

Ventura da Silva, G. (2021). Images of the feast in Antioch: Reflections about Dionysus' mosaics in domestic settings. *Mythos: Rivista di Storia delle Religioni*, *15*, 1–20.

Vernant, J.-P., & Vidal-Naquet, P. (1990). *Myth and tragedy in ancient Greece* (J. Lloyd, Çev.). Zone Books. (Orijinal eser 1988'de yayımlanmıştır)

Vernant, J. P. (1996). *Eski Yunan'da söylen ve toplum* (M. E. Özcan, Çev.). İmge Yayınları.

Vernant, J. P. (2017). *Eski Yunan'da mit ve toplum* (M. E. Özcan, Çev.). Alfa Yayınları.

Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Yılmaz). Hürriyet Vakfı Yayınları.

West, M. L. (1966). *Hesiod: Theogony*. Clarendon Press.

Wilkinson, R. H. (2000). *The complete temples of ancient Egypt*. Thames & Hudson.

Wilkinson, R. H. (2003). *The complete Gods and Goddesses of ancient Egypt*. Thames & Hudson.

Winter, I. J. (1981). Royal rhetoric and the development of historical narrative in Neo-Assyrian reliefs. *Studies in Visual Communication, 7*(2), 2–38.

Woolley, L. (1934). *The Royal Cemetery: a report on the predynastic and Sargonid graves excavated between 1926 and 1931*. The British Museum and the University Museum.

Womack, O. (2020). *Abu Simbel: The Beginnings of World Heritage*. *Tenor of our Times, 9*, Article 10. https://scholarworks.harding.edu/tenor/vol9/iss1/10

World History Encyclopedia. (2022). *Antik Çin'de Ejderha*. World History Encyclopedia. https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1125/antik-cinde-ejderha/

Yamaner, M. (2018). *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da müzik.* [Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Yayan, G., & Hekimoğlu, N. (2023). Meliha Yılmaz'ın eserlerindeki Türk mitolojisi unsurları üzerine bir inceleme. *İdil*, *12*(105), 633–645.

Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı. *Dinî Araştırmalar*, *10*(28), 59-82.

Yıldırım, E. (2022). Eski Mısır'da erdem ahlakının inanç sistemine yansıması: Maat anlayışı. *İdrak Dinî Araştırmalar Dergisi*, *2*(2), 238-254.

Yıldırım, E. (2022). A comparative approach to the Oannes narrative in Mesopotamia and the Prometheus Myth in the Ancient Greek world. *Belleten*, *86*(305), 39-60.

Yıldırım, F. B. (2012). Romantik bir mitos: Dilin kökeni. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2),* 52–84.

Yılmaz, F. (2021). Etrüsk resim sanatı üzerine bir değerlendirme. İçinde Y. Güner, E. Vatansever & H. Şallı (*ed.*), *Prof. Dr. İlker Alp'e Armağan Kitabı* (ss. 867–879). Paradigma Akademi.

Yitik, A. İ., & Arslan, H. (2011). Vedalar ve kaynağı üzerine. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 225–250.

Yurtözveri, T. (2023). *Antik Yunan heykel sanatının modern heykel sanatına etkileri*. [Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Yücebaş, Ç. (2019). *Hellen ve Roma hukuku'nun modern hukuka yansımaları* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Yücel, M., & Sanal, Ş. (2021). Selçuklu dönemi eserlerinde hayvan sembolleri: Ahlat müzesi örneği. *Malatya Uluslararası Tarih, Folklor ve Turizm Dergisi*, *11*(3), 535–545. https://doi.org/10.31020/mutftd.901682

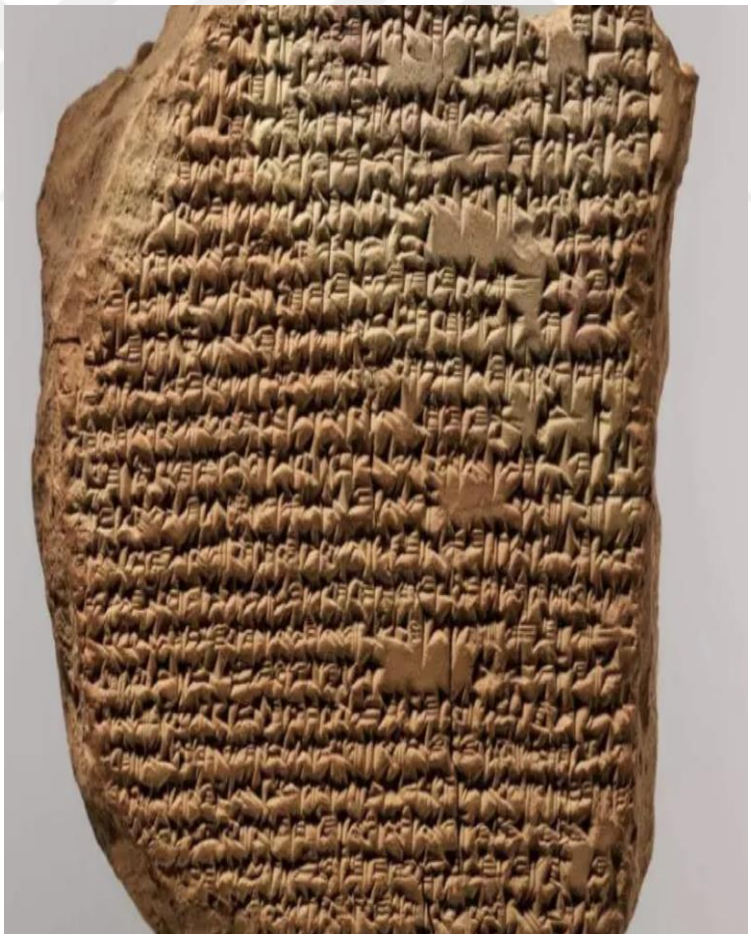
Zencirci, D. E. (2024). Özgün baskıresim sanatında Türk mitolojisinden esinlenmeler. *Mitoloji -Mitoloji ve Sanat* (A. Kırkan & Y. Cengiz, Eds.), 90-116. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Zimmer, C. (1995). Early signifiers. *Discover*, *16*(5), 38–39.

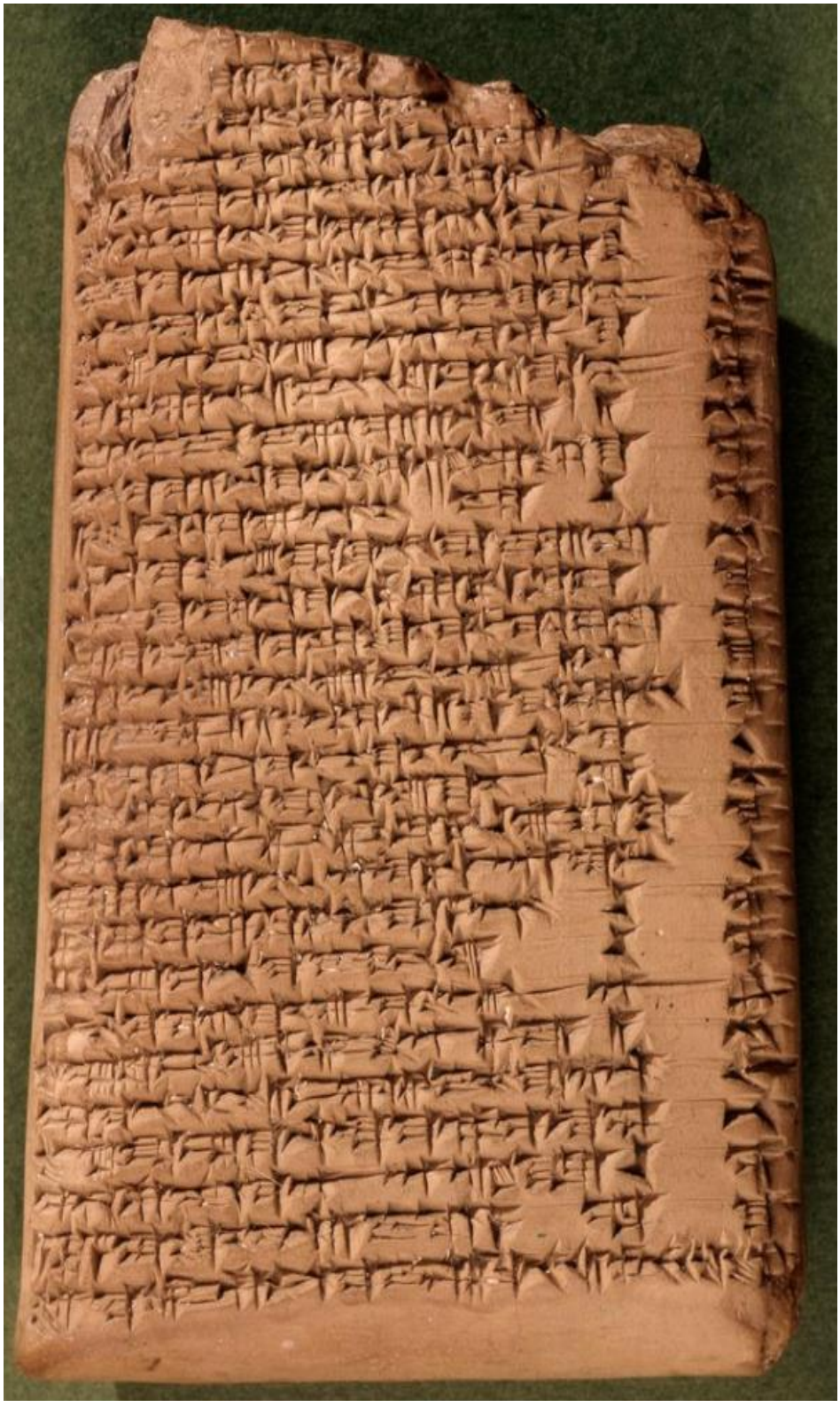
EKLER

Şekil 2. Çatalhöyük Evlerinden Bir Duvar Resmi
(https://i.pinimg.com/originals/27/d3/40/27d34055d4e0a53d1b87c5a7f360fa7f.jpg)

Şekil 3. Kil Tablet Enuma Elish
(https://ourartfulcosmos.com/enuma-elish-cuneiform-tablet/)

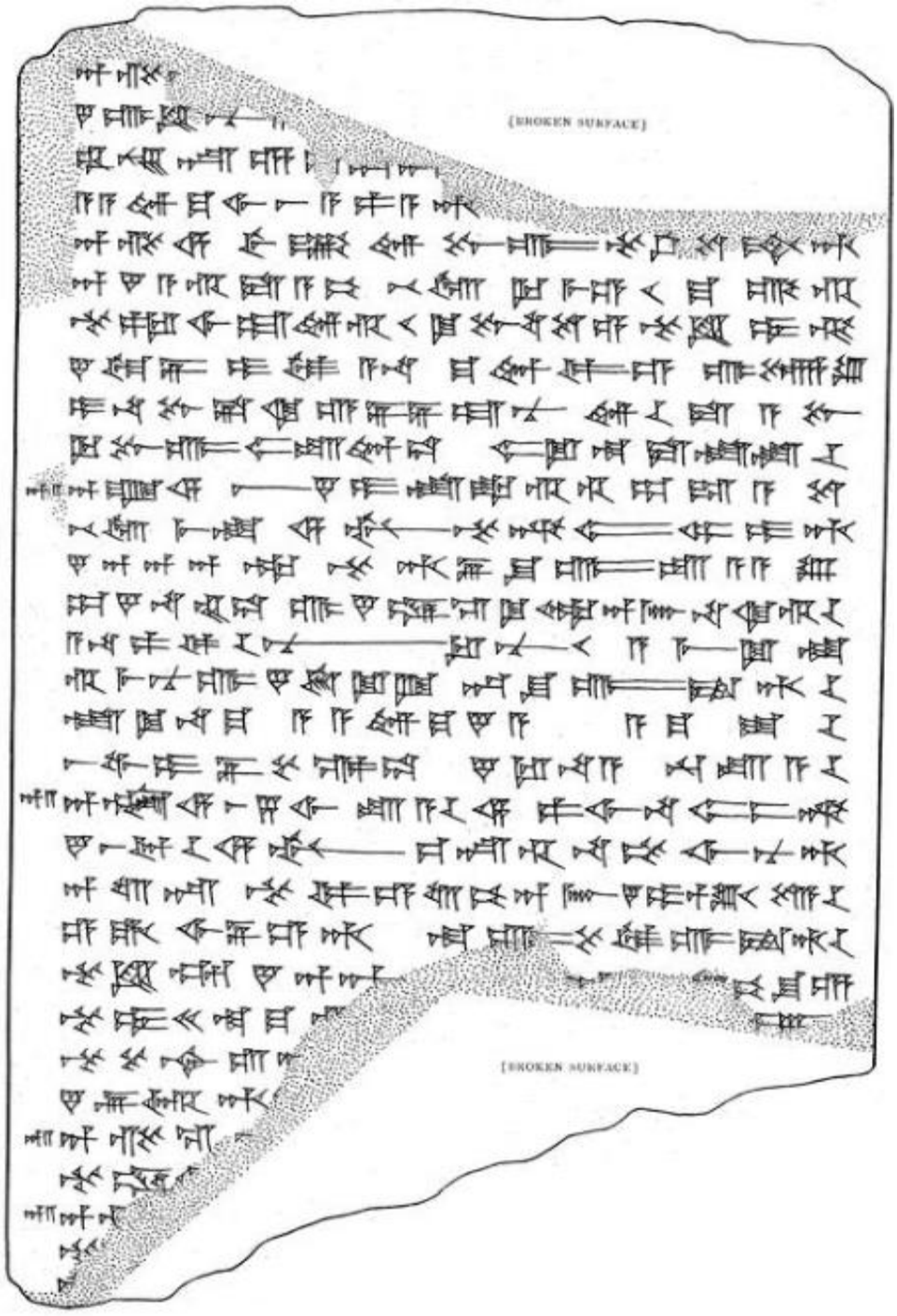
Şekil 4. Kil Tablet Enuma Elish III

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1888-0419-13)

Şekil 5. Kil Tablet Enuma Elish VI

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_K-13867)

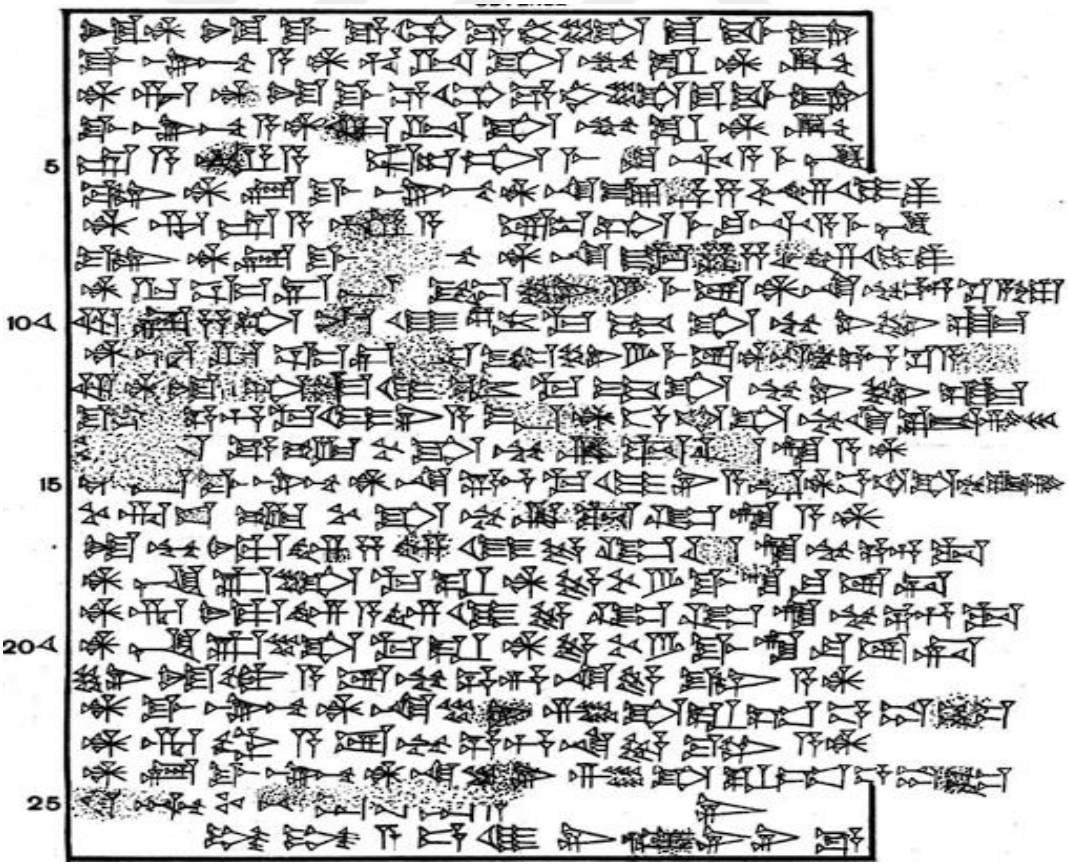
Şekil 6. Kil Tablet

(Bir kil tablet parçası, 30 + 29 satır yazıt. Neo-Asur. Ortadan bir parça. Enuma Elish serisinden bir tablete ait olduğu anlaşılan mitolojik bir efsane parçası. XIII, 26, 27)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_K-8522)

Şekil 7. Silindir Mühür; Tanrıça İştar?
(Dört satırlık bir yazıtın sağında, panelli bir kürsü üzerinde duruyor; solunda bir çömlek ve top ve asa, sağında ise uzun bir topuz var; delikli.)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1889-1014-681)

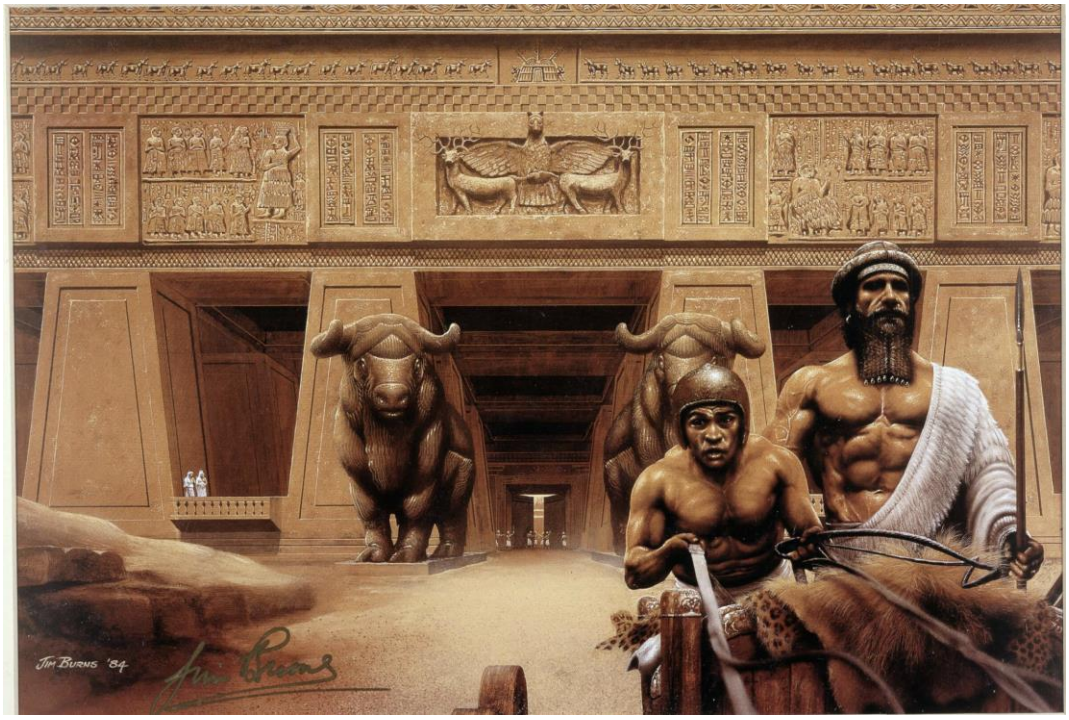
Şekil 8. İnanna ve Ama-Ushumgal-Ana'ya Adanmış Sümer İlahisi
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1902-0415-60)

Şekil 9. İçme Yalağı

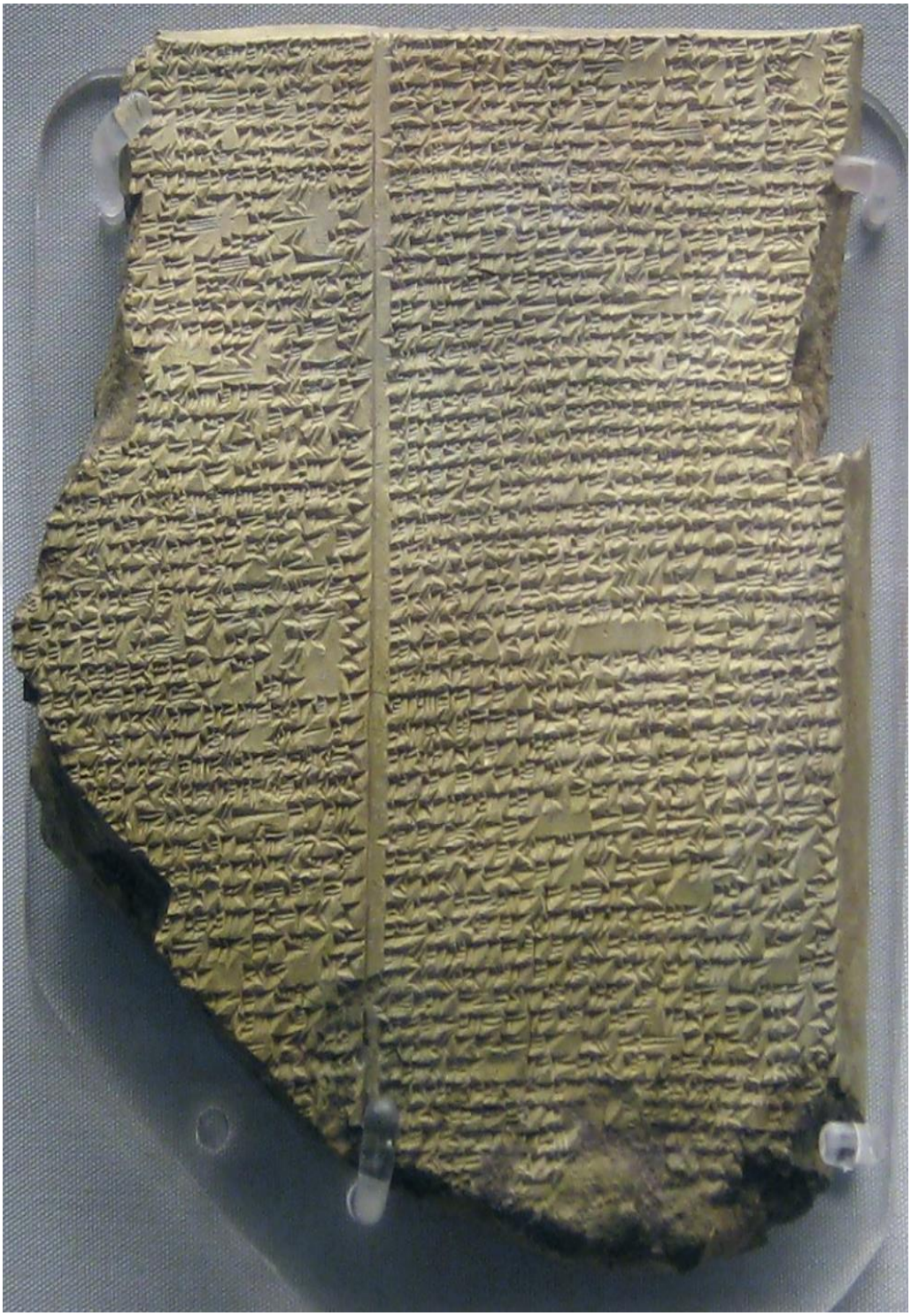
(Kireç taşı; geniş dışbükey uçlar; kabartmalı süslemeyi görebilecek kadar yükseğe kaldırılmış gibi pratik değildir, yalak veya leğen olarak kullanılamaz; muhtemelen İnanna tapınağında bir kült görüntüsü; süslemede saz kulübeye yaklaşan koyun sürüleri ve kulübeden çıkan kuzular gösterilmektedir; sahne muhtemelen İnanna'nın koruması altındaki sürülerin doğurganlığını yansıtmaktadır; Kulübeden dışarı doğru uzanan ve başka yerlerde de tekrarlanan yüksek volütler tanrıçanın sembolleridir ve uçlardaki rozetler de öyle; bir yüzün sağ ucu bir dökümdür ve orijinali Berlin'dedir.)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1928-0714-1)

Şekil 10. Kral Gılgamış

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_EPH-ME-113)

Şekil 11. Gılgamış Destanı (Tablet XI) – British Museum (https://en.m.wikipedia.org/wiki/File%3ABritish_Museum_Flood_Tablet.jpg?utm)

Şekil 12. Kireçtaşı Silindir Mühür

(Yumuşak, gri kalsit (kireçtaşı) silindir mühür; ortada sırt sırta duran iki insan başlı boğadan oluşan zıt grup, hilal bir standardın üzerinde tam yüz; bir boğa adam (Ea-bani) ve şapkalı bir kahraman (Gılgamış) ile çatışma halindeler. Yarışmacılar arasındaki alanda bir top ve sopa; bir çömlek, bir topuz; giyilmiş.)

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1896-0409-536)

Şekil 13. Yamuk veya Piramit Biçimli, Yeşilimsi Gri Taş Damga-Mühür (Yamuk veya piramit biçimli, yeşilimsi gri taş damga-mühür; üst kısmına yakın bir yerden delik açılmış; tabanında oturan bir tanrının önünde bir sembol tutan diz çökmüş bir kahraman (Gılgamış) figürü kazınmış.)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1929-0415-23)

Şekil 14. Gılgamış'ı Ejderhayla Gösteren Bir Kabartma Parçasının Alçı Kalıbı
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_C-293)

Şekil 15. Hematit Silindir Mühür

(Siyah hematit silindir mühür; orak-kılıç tutan bir tanrı bir tapan ve tanrıçayla karşı karşıyadır; aralarında küçük figürler, rozetler ve bir boğa başı vardır; tasarımın geri kalanı, sarmal bordürler arasında ve bir sıra elin altında, popüler Gılgamış destanından bir bölümü göstermektedir; Gılgamış ve Enkidu, kendilerini koruyan diz çökmüş dev Humbaba'yı öldürmektedir. Sedir ormanında; farklı tip ve büyüklükte matkaplar kullanıldı. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1881-1109-1)

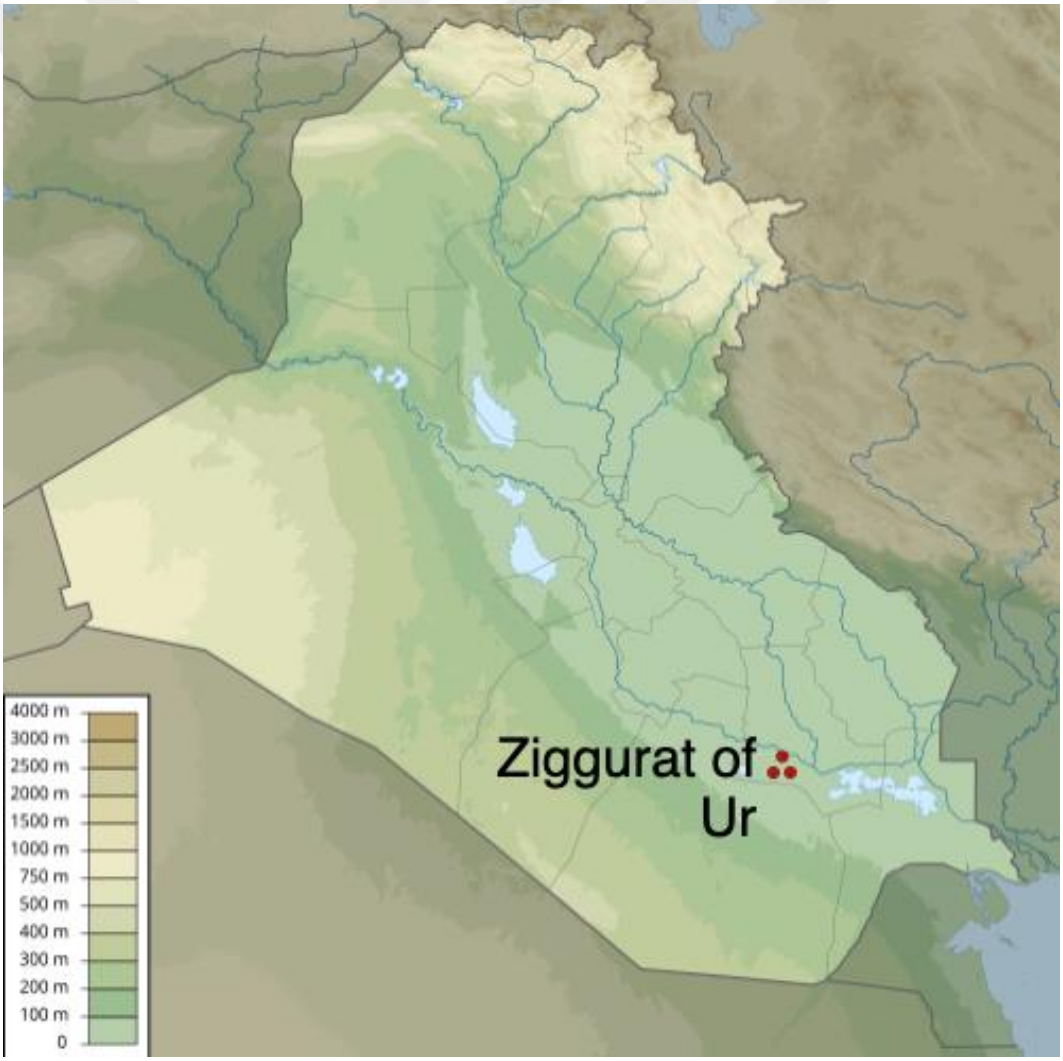

Şekil 16. Gılgamış (Jastrow, 1915, s. 405).

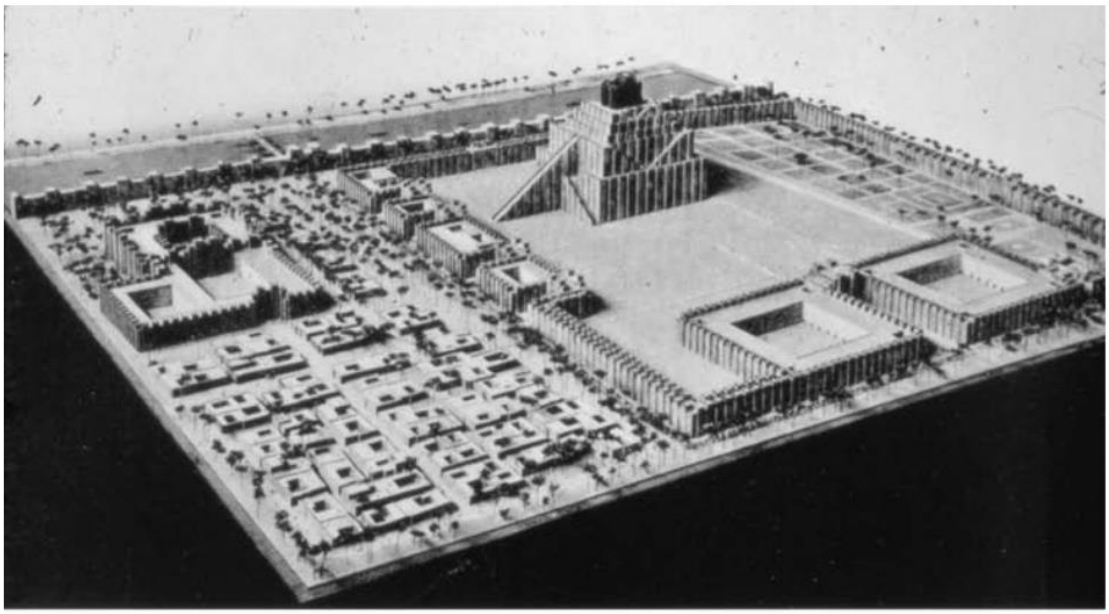
Şekil 17. Ur Zigguratı

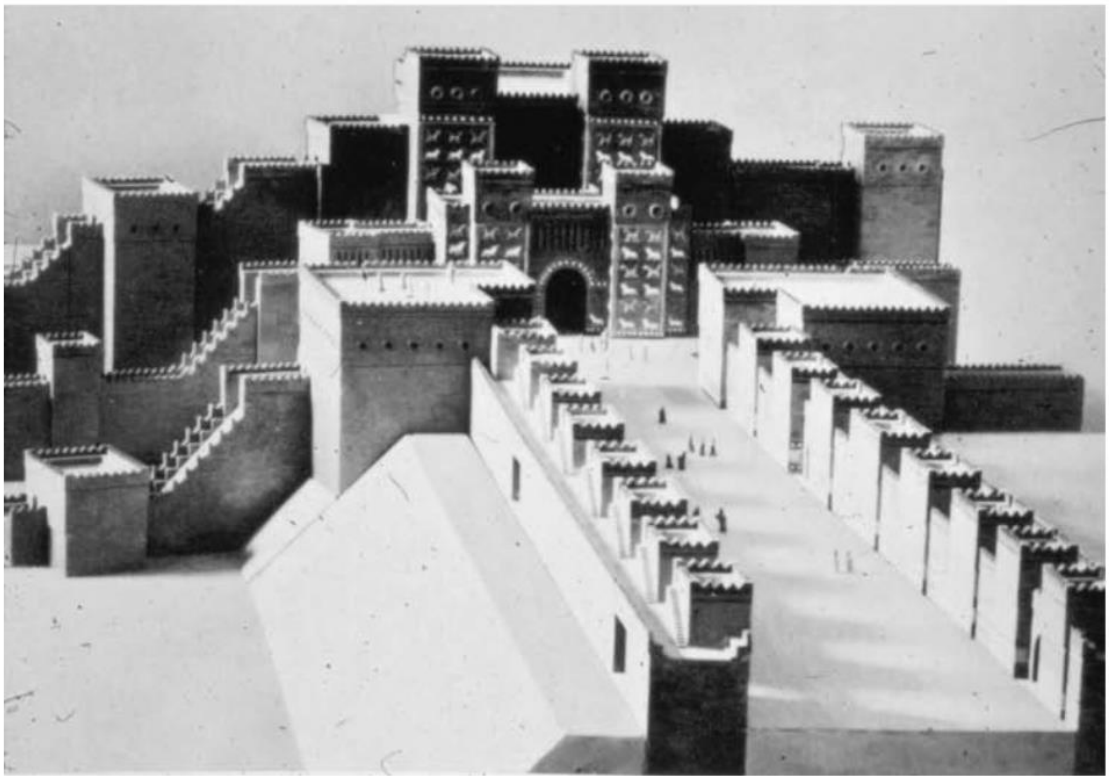
(https://en.wikipedia.org/wiki/Ziggurat_of_Ur?utm)

Şekil 18. Ur Zigguratı'nın Haritadaki Yeri

(https://en.wikipedia.org/wiki/Ziggurat_of_Ur?utm)

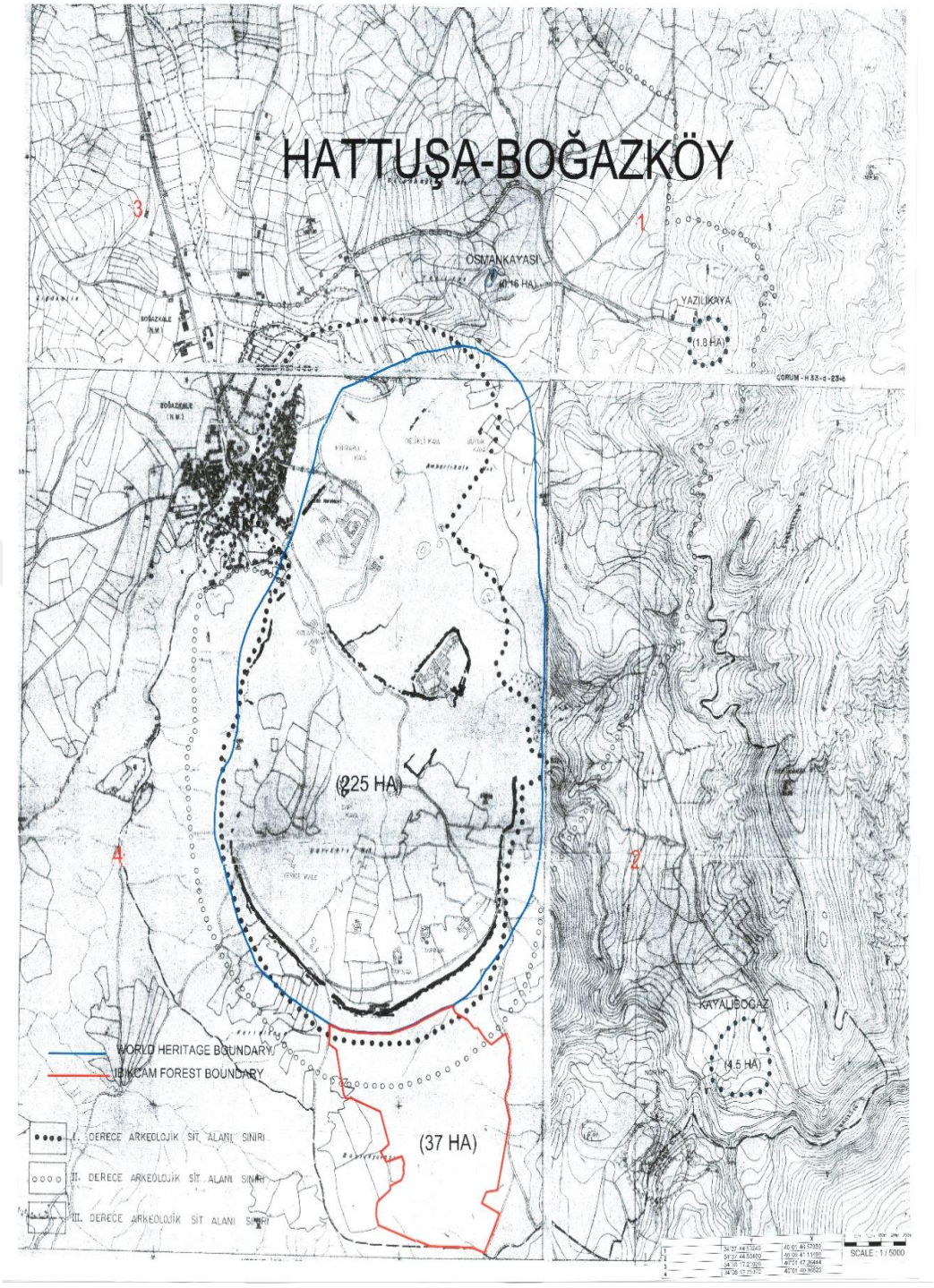
Şekil 19. Babil Marduk Tapınaklarının Modeli

(Sallaberger, 2009, s. 267).

Şekil 20. Warka (Uruk) Vazosu, Uruk, Geç Uruk Dönemi

(https://smarthistory.org/warka-vase/?utm_source)

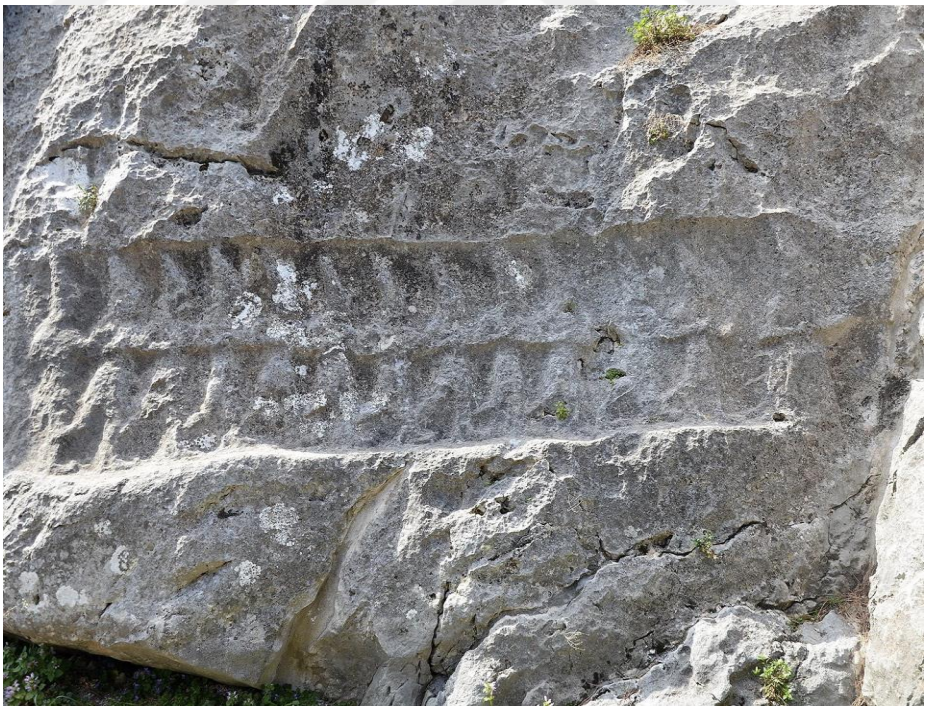
Şekil 21. Hattuşa Şehir Planı

(https://whc.unesco.org/en/list/377/maps/?utm_source)

Şekil 22. Yazılıkaya Hitit Kabartmaları

(https://www.worldhistory.org/image/10370/hittite-rock-relief-at-yazilikaya/)

Şekil 23. Yazılıkaya'da Hitit Tanrılarını Betimleyen Kaya Kabartması

(https://www.worldhistory.org/image/10367/rock-relief-with-procession-of-hittite-deities-at/)

Şekil 24. Frigya Şapkası Takan ve Elinde Tava Flütleri Tutan Attis
(Dairesel gövdeli, geniş yuvarlak omuzlu, iç kalıplı geniş düz ağızlı ve küçük kabartmalı bir hilal ile süslenmiş, kısa yuvarlak ağızlı, baskılı bir daireyi çevreleyen kalıptan yapılmış seramik lamba. Arkada hilal şeklinde bir süslemeye sahip halka kulp vardır; bunun baskılı dairelerden oluşan bir rozetle süslenmiş, çökük bir paneli vardır. Diskin birKenara yakın hava yarığı ve duvar resmi tacı takan ve elinde patera tutan oturan bir Kybele ile süslenmiştir. İki aslanla çevrilidir, bunlardan birinin arkasında Frigya şapkası takan ve elinde tava flütleri tutan Attis durmaktadır. Hafifçe yükseltilmiş tabanın ortasında C.OPPI.RES (Caius Oppius Restitutus, muhtemelen yapımcı yazılıdır.)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1814-0704-125)

Şekil 25. Gümüş Para Frig Şapkalı Attis(?)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1920-0422-4)

Şekil 26. Attis Büstü Biçiminde Bir Kabın Bronz Ayağı
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1824-0457-1)

Şekil 27. Bronz Buhurdan, Kybele ve Attis

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1824-0486-3?selectedImageId=1582737001)

Şekil 28. Nuh'un Gemisi Gravürü I

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1869-0410-2088)

Şekil 29. Nuh'un Gemisi Gravürü II

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1869-0410-2090)

Şekil 30. Lagaş Prensi Eannatum'un Plano-Dışbükey Temel Tuğlası
(İdeografik çivi yazısı yazıt: "Lagaş'ın prensi Eannatum, tanrı Enlil'in müstahkemleri, tanrıça Ninhursag'ın bebeği, Ningirsu'nun ilan ettiği, tanrıça Nanşe'nin seçilmiş, Lagaş'ın prensi Akurgal'ın oğlu, Elam ülkesini ezdi, Urua şehrini ezdi, Umma şehrini ezdi, Ur şehrini ezdi. O gün (o sırada) tanrıya Ningirsu'yu büyük avlusunda (Ningirsu'nun ENinhu tapınağının avlusu) pişmiş tuğlalardan bir depo inşa etti. Ningirsu, Eannatum'u sever."
Dil: Sümerce Metin türü: temel metin tarihsel metin.)
(https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010165464)

Şekil 31. Akhenaten Heykeli

(Teeter, 2011, s. 183).

Şekil 32. Babil Kralı Hammurabi'nin Damgalı Çivi Yazılı Yazıtı
(Metin, Hammurabi'nin tanrıça İnanna için bir tapınak inşa etmesine atıfta bulunuyor. Tuğla, yalnızca yazıtın bulunduğu orta kısım korunacak şekilde kesilmiştir.)
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1994-1108-1)

Şekil 33. Enki'ye Yazılmış İki Dilli İlahi Tableti-Geç Babil.
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1888-0419-18)

Şekil 34. Tahtta Oturan Enki

(Kramer & Maier, 1989, s. 123).

Şekil 35. Tanrı Marduk'un Canavar Tiamat ile Mücadelesi

(Jastrow, 1915, s. 211).

Şekil 36. Marduk, Babil'in Baş Tanrısı

(Jastrow, 1915, s. 223; Pekşen, 2017, s.153).

Şekil 37. Marduk Nadin Ahhe'ye ait Kudurru

(Bahrani, 2009, s. 165).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şahin ÇOLAK
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	